Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer

Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl

Turgut GÜRER

2. BASKI

Atatürk'ün Yaveri
Cevat Abbas Gürer
Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl
Derleyen: Turgut Gürer

Kapak Tasarım: Mehmet Akıncı
Baskı, Cilt: Özkaracan Matbaacılık
Yalçın Korej Cad. Basım San. Sit.
No: 13 Yenibosna
Tel: 0212 515 49 47-630 64 73

1. Baskı: Ekim 2006, 3000
2. Baskı: Kasım 2006, 3000
ISBN: 9944-5856-0-2

Dağıtım: Cumhuriyet Kitapları

© Yayınevinden ve yazardan yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Yapım - C - 0212 224 94 16
Prof. Dr. Nurettin Mazhar Öktel Sk.
No: 3 Kat: 5 Şişli-İstanbul

Atatürk'ün Yaveri
Cevat Abbas Gürer

Cepheden Meclise
Büyük Önder ile 24 Yıl

Derleyen:
Turgut Gürer

İçindekiler

Atatürk'ün Yaveri 11
Sunuş 15
Teşekkür 19
Metne dair not 20

I. BÖLÜM

Cevat Abbas Gürer'in Önsözü 25
Ebedi Şef, Kurtarıcı, Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak 27
Atatürk Sofya'da 36
Kafkas Cephesi yolunda ve yeni cephede faaliyet 39
Atatürk'ün hikayesi 60
Bir İzah 65
Otuz sekiz yılının birinci kanunun on ikinci gününde Son Posta Gazetesi'nde intişara başlamış olan Bay Sabih'in notları 67
Ülkü kimdir ve neden Atatürk ona düşkündür? 85
Atatürk'ün çok sevdiği ve saydığı anası ile terbiye ve zeka bakımından vaziyetleri 91
Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal'in istifası, İstanbul'a gelişi ve Müstevli devletlerin donanmaları karşısında sözleri 96
Tatlı dile, kıyafete müstenid Limited'in doğusu ve akıbeti 99
Atatürk-Nuri Conker Atatürk büyüklüğü nispetinde ulüvvü cenabı da büyüktü 103
Atatürk-Halis Bıyıktay 107

II. BÖLÜM

Cevat Abbas Gürer'in özgeçmişi 113
Cevat Abbas Gürer'in kaleminden özgeçmişi 115
Mustafa Kemal'le ilk karşılaşma 119
Mustafa Kemal'le ikinci karşılaşma 122
Anafartalarda insanlık sınavı 126
Savaşı durduran güzel ses 130
Avustralyalı boksör 134
Anafartalarda beyaz elbiseli askerlerin sırrı 138

Anafartalar'dan birkaç sima 141
Anafartalar'ın seçkin ziyaretçileri 149
Anafartalar'dan "Ya Allah" diyerek kaçan heyet 153
Şükrü Tezer'in kaleminden Cevat Abbas Gürer 161
Meşhur rapor 162
Mustafa Kemal'in istifası 171
İade edilen altınlar 172
"Sen, Ben ve mesela Enver" 174
Mustafam kör olmuş 177
"Kurtuluş"a doğru 181
Cevat Abbas Gürer'in 19 Mayıs Söylevi 183
19 Mayıs'tan Önce 193
Mustafa Kemal'in kurtuluş planları ve Cevat Abbas'ın temasları 210
Samsun'a hareket öncesi son temaslar ve hazırlıklar 216
Atatürk'ün 19 Mayıs, Samsun'dan önceki kurtuluş planı ve Yahya Kaptan 220
Cevat Abbas'ın Anadolu'ya ikinci geçişi 230
Amasya Genelgesi'nin yazıldığı gece 232
Cevat Abbas Gürer'in radyodaki 19 Mayıs konferansı 239
Cevat Abbas'la bir söyleşi 244
Dağ başını duman almış 248
Sabiha Gökçen'in bir anısı 249
Yozgat İsyanı'nın bastırılması 250
Cevat Abbas Bey'in Balkanlar'daki faaliyetleri 253
Mustafa Kemal'den Trakya'ya mektup 255
Trakya İhtilal Komitesi'nin amaçları ve çalışma esasları 257
Todor Aleksandroff'un Mustafa Kemal'e Mektubu 262
Fevzi Çakmak'ın mektubu 266
Makedonya Dahili İhtilal Komitesi el ilanı 268
Cevat Abbas'ın evinde Açkov'la görüşme 270
Markov ile Mustafa Kemal'in görüşmeleri 271
TBMM ile Stamboliyski Hükümeti arasındaki ilişkinin başlangıcı ve sonu 272
Mustafa Kemal'in Sofya'da Bulunan Cevat Bey'e 2.7.1921 tarihli mektubu 274
Cevat Abbas Bey'in Mustafa Kemal'e verdiği gizli rapor 276
Büyük Taarruz öncesi çay ziyafeti şaşırtmacası 282
Türk Tayyare Cemiyeti ve Cevat Abbas Bey 285
Atatürk Türk Ocağı'ndaki Söylev 285
Türk Tayyare Cemiyeti'nin Gelişimi 287
Cevat Abbas Bey ve sivil havacılık 291
Türk Tayyare Cemiyeti'nin Birinci Kongresi'nde Cevat Abbas Bey'in Söylevi ... 301
Ankara-İstanbul Geçişi 321
İş Bankası'nın kuruluşu 325
Ateş Güneş Kulübü 327
Montrö'nün imzalandığı gece 334
Hasan Cemil'in Cevat Abbas Gürer'e yazdığı mektup 341

İsmail Müştak Mayakon'un mektubu 343
Cevat Abbas Gürer'den Anılar
Atatürk az uyku uyurdu 344
Atatürk sporu Severdi 346
Bir sabah gezintisi 347
Bir amele ile güreş 349
Vahdettin ile nasıl tanışmışlardı? 351
Mustafa Kemalce bir cevap 355
Atatürk'e katılan ilk bahtlı Mehmetçik 357
Kovulan İtalyan devriyesi 357
Gençliğe inanan Ata 358
Atatürk ve Ana 359
Ankara'yı neden hükümet merkezi yaptım? 359
Ata nasıl çalışırdı? 360
Tarih yazıyla başlar 362
Atatürk ve Dünya 365
Türk Dil Bahisleri: Dil yaymanlarıyla konuşma 369
Mutad Zevat: Atatürk'ün hep çevresindeki kişiler 373
Hiç birini bırakamam 375
Anılardan derleme 377
Atatürk'ün son günleri 387
Savarona'da bir gece 388
Heyecanlanmaması gerekiyor 389
Babamdan dinlediklerim 389
Bolu Anıları 391
Atatürk'ten sonra 397
Cevat Abbas'ın eşi Memduha Hanım 403

III. BÖLÜM:

Cevat Abbas Gürer arşivinden: İmza örnekleri, belgeler fotoğraflar, madalyalar
Cevat Abbas Gürer'in elyazısına dair 409

Aile adına teşekkürler 445
Kaynakça 447
Dizin 451

Basında çıkan kitapla ilgili yazılar 457

"Kardeşim Cevad'a":
Mustafa Kemal Paşa'nın Cevat Abbas Bey'e ithaf ederek imzaladığı portresi
(11 Haziran 1922. Büyük Taarruz'dan birkaç hafta önce).

Atatürk'ün Yaveri...

Hüseyin Gürer dostum, uzun yıllardan beri çatısı altında birlikte çalıştığımız Cumhuriyet Gazetesi'nde gerçekleşen sohbetlerimizde, dedesi Cevat Abbas'tan sık sık söz açardı.

Tam bir Atatürkçü'dür Hüseyin Gürer...

Gazi'yi yürekten sever...

Konuşmalarımızda Cevat Abbas'ın adı geçtikçe ben içimden şöyle yorumlardım:

- Hüseyin yine dedesinin Atatürk'ün yakınında bulunduğunu anımsatıyor, galiba böylece mutlu oluyor...

Sonradan anladım ki Hüseyin Gürer'i güdüleyen iki itici güç var...

Birincisi: Torun, dedesine ilişkin bir kitap tasarımı ve hazırlığı içindedir.

İkincisi: Torunun kafasını bir önemli soru kurcalıyor...

Nedir o soru?..

Hüseyin düşünüyor:

Dedemin Türkiye'nin yakın tarihindeki işlevi nedir?.. Neden Atatürk'ün bu kadar yakınında olmuş?.. Gerekçesi ne?..

Cevat Abbas'a ilişkin kitabın hazırlık baskısını okuyunca, bu sorulara kendime göre yanıtlar bulabildim.

* * *

Yanıtların özü ya da özeti tek tümcede şöyle vurgulanabilir:

"Cevat Abbas, Atatürk'ün yaveridir."

Ama, nasıl bir yaver?..

Bir komutanın sıradan yaveri değil..

Olağanüstü bir liderin, askerliği aşan, ulusal kurtuluş savaşıyla temelleri atılan, fikir dünyasında gerçekleşen, insanlık ve uygarlık tarihine yazılan, laik Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran önderliğinin sürekli yaveri...

Ancak bu süreç ilginç bir soruyu da içeriyor:

Cevat Abbas'ın bu uzun ve köklü yaverliğinin ne kadarı Atatürk'ü taparcasına sevdiğinden ve inandığından kaynaklanıyor, ne kadarı felsefe ve fikirlerinde sağduyu ve aklından kökenleniyor?..

Fikir, amaç, ideal birliği Atatürk'ün yakın çevresindeki beraberliği oluşturmuştur; ama, Mustafa Kemal'in olağanüstü kişiliğinin bu bütünlükteki hakkını vermek, gerçeği yakalamak için gereklidir...

Elinizdeki kitabı okurken, bu sorunun yanıtlarını da düşünecek ve bulacaksınız.

* * *

Cevat Abbas'ın yaşam serüveni, eski deyişle 'harikulade bir seyir' izliyor...

Savaş cephelerindeki yenilgiler ve zaferlerden sonra, Atatürk'ün tasarladığı çağdaş devletin kuruluşunda, hangi görevi üstlenip hangi makamda bulunursa bulunsun, Cevat Abbas'ın yaverliği sürüyor...

Atatürk'le Cevat Abbas arasındaki ilişki tam bir güven duygusuna dayanmaktadır; Mustafa Kemal yaverine dış dünyada, sınır ötelerinde özel ve gizli görevleri de rahatça emanet edebiliyor...

Cumhuriyet devleti kurulduktan sonra, Çanakkale Savaşları'ndaki yaverin, Türk sivil havacılığının temelleri atılırken girişimin başına geçmesine ne denebilir?..

Cevat Abbas Gürer 'Türk Hava Kurumu'nun Kurucu Başkanı'dır.

Cevat Abbas'ın Mustafa Kemal'e yaverliği, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Türkiye Cumhuriyeti'nde sürüyor...

Yaverliğin içeriği, özü, anlamı bir olsa da bu ikisi arasında bir çağ atlanıyor.

* * *

Yaverlik kolay değildir...

Rütbe farkı ne olursa olsun, insan insana ilişkiler günlük yaşamda her an gündemdedir; duygular, sezgiler, algılamalar, yorumlar, ince dikkatler, büyük olaylar kapsamında ciddi dikkatleri devreye sokar...

Savaş alanlarında bile bu kural geçerlidir...

Elinizdeki kitabın dökümünü 'Sunuş'ta "Gürer ailesi adına" Turgut Gürer yapmış...

Kitapta, sayfalar boyunca nitelikleri değişik malzeme bir araya getirilmiş; anılar, anlatımlar, çeşitli tanıkların değişik gözlemleri, fıkralar, öyküler, belgeler, duygular, makaleler, konuşmalarla ortaya çıkan yapıttaki zengin malzemeyi tarihe emanet eden Gürer ailesi, gerekli bir hizmeti yerine getiriyor.

Bu çalışmanın başını çeken Hüseyin Gürer'e teşekkür gerek...

Atatürk'e bu kadar yakın olanlar için Cevat Abbas'a şimdiye dek bu kadar uzak kalmak, bir genel ayıptı...

Bu ilk adımın daha sonraki bilimsel çalışmalara yol açması beklenir.

* * *

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Cumhuriyet devletinin kuruluşu, aynı zamanda emperyalizme karşı savaşla ulusal laik bir devlete geçişi de içerdiğinden, anlaşılması hem güç hem çok kolay bir tarihsel dönüşümün öyküsüdür. Bu öykünün kahramanları da hem gerçeği hem efsaneyi bir ömürde yaşamışlardır.

Bu ömür kimi zaman sade, kimi zaman görkemlidir; günlük yaşamda basit gibi görünen anılar, yaşanan büyük olayın tuzu biberidir.

Elinizdeki kitapta bunların gelişigüzel okura sunulması, bilinçli bir tutumun sonucudur.

Cevat Abbas Gürer'in kimliği ya da kişiliği, yaşadığı çok büyük tarihin günlük yaşamdaki ayrıntılarının değerlendirilmesiyle de somutlaşıp değerlenecek...

* * *

Bu kitabı anlayabilmek için okurun, okuduklarını emperyalizm ve Aydınlanma tarihinin kapsamı içinde değerlendirebilmesi birinci koşuldur.

Kişiler bu büyük tarihsel serüvenin içinde yerli yerine oturtulmadan, gerçeği tam anlamında duyumsamak kolay olmayacaktır.

Atatürk'ün yaverini tanımanın mutluluğu, Atatürk'ü sevenler için az buz mutluluk olmasa gerek...

İlhan Selçuk

Sunuş

Cevat Abbas Gürer kimdir? Elinizdeki kitap, daha önce yayımlanmamış anılar ve belgeler içerse de bu soruya eksiksiz bir yanıt verebilecek kadar kapsamlı bir cilt değil. Bu, bir aile kitabıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün yanından hiç ayrılmamış, Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ne katılmak için onunla Samsun'a hareket etmiş bu kişiyi tanıma özlemi, çabasıdır. Zira, hiçbir torunu Cevat Abbas Gürer'le tanışma şansına erişemedi. Memduha Hanım ile olan evliliğinden dünyaya gelen altı çocuğundan hiç biri bugün ne yazık ki hayatta değil; yaşamları süresince de –bildiğimiz kadarıyla- Cevat Abbas Gürer'le ilgili anıları yayımlanmadı.

Mustafa Kemal'in ünlü "Geldikleri gibi giderler" sözünü söylediği kişidir Cevat Abbas Gürer; onun daima yakınında, sofrasında bulunmuştur...

Mustafa Kemal'le ilk kez Selanik'teki Kristal Gazinosu'nda karşılaşmıştır: Lofçalı İsmail adlı genç üsteğmen, dostu Kolağası Mustafa Kemal'e "bizdendir"diye takdim eder Cevat Abbas'ı. Cevat Abbas Gürer'in kişisel arşivinden, Mustafa Kemal'in o günlerdeki düşüncelerini öğreniyoruz.

24 yıl az değil. Cevat Abbas, Veliaht Vahdettin'le Mustafa Kemal'in refakatinde Almanya'ya giden yaverdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde Mustafa Kemal'in yanındadır; Diyarbakır'da, Bitlis cephesinde, Halep'te Mustafa Kemal'in refakatindedir. Anadolu'ya hareketinden önce İstanbul, Şişli'deki evinde yegâne yaveri kalmış kişidir; konuşulanlara tanıktır. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gizlice geçebilmek için "Samsun"dan aylarca önce tasarladığı alternatif planın hazırlanmasında bizzat rol oynamıştır. (Kitapta, Bay Atilla Oral'ın kaleme aldığı *19 Mayıs, Samsun'dan önceki Kurtuluş yolu ve Yahya Kaptan* makalesi bu gizli planı ele alıyor.) Kurtuluş Savaşı'nın en önemli belgelerinden sayılan Amasya Genelgesi'ni Mustafa Kemal ona dikte ettirmiştir.

Mustafa Kemal tarafından Sofya'ya önce "vatanî vazifeyle" gayrı resmî gönderilmiş –daha sonra T.B.M.M'nin resmî memuru olarak- Kurtuluş Mücadelesi'ne destek sağlanmasını örgütlemiştir. "417 gün" yurtdışında

kalarak Avrupa'da kamuoyu oluşturmuş, gazetelere demeç vermiştir (Örneğin, kitabın ikinci bölümünde yer alan Cevat Abbas Bey'in Mustafa Kemal'e verdiği gizli rapor, dönemin dış siyasetini yansıtması açısından önemlidir).

Cevat Abbas, Meclis-i Mebusan'ın son döneminde ve TBMM'de beş dönem Bolu milletvekilliği yapmıştır. Türk Tayyare Cemiyeti'nin –bugün Türk Hava Kurumu- kurucu başkanıdır. Türkiye İş Bankası'nın Celal Bayar'ın başkanlığındaki yönetim kurulu üyelerindendir.

* * *

Elinizdeki çalışma, Cevat Abbas Gürer'in 1939 tarihli kitabının yanı sıra çeşitli yazılardan, söylevlerden, söyleşilerden, belge ve fotoğraflardan oluşan bir derlemedir.

Bu çalışmanın yayımlanmasına Cevat Abbas Gürer'in torunlarından babam Hüseyin Gürer öncülük etti. Onunla ilgili kitap, belge ve fotoğrafları topladı. Cevat Abbas Gürer'in ikinci eşi Münire Hanım'ın ölümünün ardından, Cevat Abbas Gürer'den yadigâr kalan eşya, fotoğraf ve belgeleri bir araya getirdi. Bunların yorumlanıp, bir arşiv oluşturulması için ilgili kişilerle bağlantı kurdu, görüştü. Yayına hazırlama görevini de, Cevat Abbas Gürer ile aynı soyadı taşıyan, dördüncü kuşaktan en büyük torunu olduğum için bana verdi.

Torunlarının Cevat Abbas Gürer'le ilgili bir kitap yayımlamasının olası sakıncaları olabilir. Kitapta, onun yaşamına dair, herhangi bir nedenle verilebilecek yanlış bir bilgi –yanlış bir tarih, temelsiz bir yorum gibi- "doğru" ya da ailenin yargısı biçiminde algılanabilir, yaygınlaşabilir. Bu yüzden alıntı yaptığımız kaynakları belirtmeye özen gösterdik; karşılaştırma yapılabilmesi için de bazı anı ve olayları birkaç farklı kaynaktan, farklı kişilerin bakış açılarından aktardık. Yine aynı nedenle, kitaba kendi yorumlarımızı katmayıp, özgün metinleri de korumayı uygun gördük.

* * *

Kitabın birinci bölümünü Cevat Abbas Gürer'in 1939 tarihli *Ebedî Şef ve Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak* adlı kitabı oluşturuyor. 1939 tarihli bu kitap da aslında bir derleme. Mustafa Kemal Atatürk gibi Cevat Abbas Gürer'in de vakitsiz ölümü, onun kapsamlı bir hatırat hazırlayabilmesini engellemiş olabilir. Ancak 1941 yılında kaleme aldığı anıları 1939 yılında yayımlanan kitaptan çok daha farklı ve zengin bilgiler içeriyor.

Cevat Abbas Gürer'in kişisel arşivinin büyük bir kısmı ikinci bölümde yer alıyor. Kişisel arşivinde bu denli az belge bulunmasının olanaklı olmadığını düşünüyoruz. Bu belgeleri ve anıları arşivinde saklamış olması bir

tesadüf müdür? Yoksa Cevat Abbas Gürer, bunları kaleme almayı tasarladığı bir kitap için özel nitelikte mi sayıyordu? Bu soruların yanıtlarını bilmiyoruz.

Cevat Abbas Gürer'e dair bir belgeyi, anıyı ya da olayı, belirli bir çerçeveden yoksun, tek başına yayımlasaydık, yalnızca konuya aşina olan okura, araştırmacıya ulaşmış olacaktık. Örneğin, Makedonya İhtilâl Komitesi'nin Mustafa Kemal'e gönderdiği bir mektup dönemin olaylarını bilmeyen bir kişiye tek başına ne anlam ifade edebilir? Genel okura seslenebilmek amacıyla, Cevat Abbas Gürer'in anı, söylev ya da arşivindeki belgeleri, başka kaynaklardan alıntılar yaparak bir çerçeve içine yerleştirdik.

Mustafa Kemal Atatürk'ün anılarından bazı kısımlar seçtik. Diğer alıntıları, çoğunlukla Şükrü Tezer, Hasan Rıza Soyak, Kılıç Ali, Vecihi Hürkuş gibi Cevat Abbas Gürer'i bizzat tanıyan kişilerin anılarından tercih ettik. İkinci bölümdeki kimi alıntılar Cevat Abbas Gürer'in yaşamıyla ilişkisiz durabilir. Örneğin, Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a, Enver ve Talat paşalara gönderdiği raporun nüshalarını Cevat Abbas Gürer'le bizzat elden göndermiştir. Söz konusu rapordan, 1939 tarihli kitabında ve söylevlerinde söz ediyor; raporu önemli saydığı anlaşılıyor.

Bu çalışma için, Cevat Abbas Gürer'in torunu Hüseyin Gürer, babası merhum Turgut Gürer'den (Cevat Abbas'ın en büyük oğlu) ve Cevat Abbas'ın yeğeni rahmetli Sarım Akat'tan dinlediği bazı anıları kaleme aldı. Kitapta Cevat Abbas Gürer'in oğlu merhum Aydın Gürer'in anıları da yer alıyor. Bunlar daha önce hiç bir yerde yayımlanmadı.

Ölümünden 63 yıl sonra Cevat Abbas Gürer'e ilişkin özgün belge ve anılar içeren bir kitap yayımlayarak yakın tarihi araştıranlara karşı sorumluluğumuzu yerine getirdiğimizi düşünüyoruz. Bunun Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 125. yıl dönümüne denk gelmesi hoş bir rastlantı oldu.

* * *

Yeni yayımlanmış bir belge ya da anı, sürmekte olan bir araştırmanın eksik parçasını tamamlayabilir; yeni bir araştırmaya esin kaynağı olabilir; bir tezi doğrulayabilir ya da yanlışlayabilir. Elinizdeki çalışma, bu anlamda, yakın tarihimizin belgelerle aydınlatılmasında bir mum ışığı dahi olabilirse kendimizi amacımıza ulaşmış sayacağız.

Turgut Gürer, İstanbul, 2006

Teşekkür

Sayın Atilla Oral, Cevat Abbas Gürer'in kişisel arşivindeki belgeleri sınıflandırdı; Arap harfli Türkçe metinleri bugünkü dile çevirdi. Yayımlanacak belge ve fotoğraflar konusunda bize yol gösterdi; kitabın hazırlığı boyunca pek çok fotoğraf, belge ve yazı sağladı... Kitabın her aşamasında emeği var...

Sn. İlhan Selçuk'un kitabımız için yazmış olduğu *Atatürk'ün Yaveri* adlı başyazısı, yaverliğe atfettiği anlamla kitaba adını verdi...

Kitabı hazırlarken, sevgili hocam A. M. Celâl Şengör, kendisinden öğrendiğim eleştirel akılcı düşünüş tarzıyla bana rehber oldu. Keşfetmenin heyecanını, bilimin aydınlık yolunu ve anın ötesine bakabilmeyi ondan öğrendim...

Tarihçi Sn. Bilal Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar* adlı eserindeki Cevat Abbas Gürer'in Mustafa Kemal Atatürk'e verdiği raporla ilgili aydınlatıcı açıklamalar yaptı.

Türk Hava Kurumu Genel Başkanlığı'ndan Sn. Mustafa Fırat ve Sn. M. Bahattin Adıgüzel, Türk Tayyare Cemiyeti ve sivil havacılıkla ilgili bölümler için çeşitli fotoğraflar sağladı. Sn. Gönül Hürkuş Şarman, 1925 yılından bazı fotoğraflar verdi; babası Vecihi Hürkuş'la ilgili anılarını anlattı. Sn. Celal Uzar ve Sn. Haluk Sevel'den, Cevat Abbas'ın Türk Tayyare Cemiyeti başkanlığı dönemindeki fotoğraflarına dair bazı bilgiler öğrendik...

Sn. Karabey Aydoğan, Cevat Abbas'a ilişkin çeşitli belgelere ulaşmamız konusunda çok yardımcı oldu. Sn. Erol Toy Makedonya Dahili İhtilal Komitesi'nin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektubunu Fransızca orijinal metninden Türkçe'ye çevirdi. Sn. Yüksel Güven, Cevat Abbas Gürer'in madalya, rozet ve brövelerini tanımladı. Sn. Hilmi Merttürkmen Arap harfli Türkçe metinleri -özellikle el yazısıyla yazılmış olanları- gözden geçirdi, kontrol etti. Sn.Osman Bahadır tüm metni gözden geçirdi; özellikle eski dildeki yazıların Türkçe karşılıkları konusunda fikirlerini dile getirdi.

Çocukluk dönemlerinde Cevat Abbas'ın çocuklarıyla arkadaşlık etmiş olan Sn. Altemur Kılıç ve Sn. Nuyan Yiğit bazı anılarını bizimle paylaştı. Muzaffer Bozok ve eşine konukseverlikleri ve güzel sohbetleri için teşekkürler...

Cevat Abbas Gürer'in ilk eşi Memduha Hanım'ın akrabalarından Sn. Erdoğan Tüzer; Altan Başak ve Sezer Hanımefendi, Memduha Hanım'la ilgili bilgiler aktardı; Memduha Hanım'ın aile seceresine ulaşmamızı sağladı. Cevat Abbas'ın belirli bir süre kaldığı Çengelköy'deki köşkü onlar

sayesinde görüntüleyebildik... Cevat Abbas'ın ikinci eşi merhum Münire Hanım'ın akrabalarından Memduh Orhanoğlu bazı fotoğraflar verdi.

Kitabın hazırlık aşamasında Sn. Kadir Özdede hep yanımızdaydı; bize hep destek oldu...

Sn. Nejat Eralp'e, Hamit Yıkılmaz'a, Celal Bıyıklıoğlu'na, Hüseyin Kıvanç'a, Cumhur Ercan'a, Serap Ercan'a kitabın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkürler...

***

Metne dair not

Kitabın birinci bölümü, daha önce *Ebedî Şef, Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak* (Halk Basım Evi, İstanbul, 1939) adıyla yayımlanmıştır. Bu metinde yalnızca bazı imlâ düzeltmeleri yapıldı.

Kitap boyunca eski dildeki sözcüklerin ya da tamlamaların güncel karşılıkları ayraç içinde, italik yazıyla yazıldı. Kimi yerde eski dildeki anlamlarını tam karşılamasa da, bu sözcüklerin en azından genel okura bir fikir verebileceğini umuyoruz.

İkinci bölüm, Cevat Abbas Gürer'in kendi kişisel arşivinin büyük kısmı ile çeşitli süreli yayınlarda yayınlanmış, belge, söylev ve fotoğrafları içeriyor. İkinci bölümde, Cevat Abbas Gürer'in söylev, makaleleri için dergi ve gazete taramaları, İstanbul'daki Atatürk Kitaplığı'nda ve Cumhuriyet gazetesi arşivinde yapıldı.

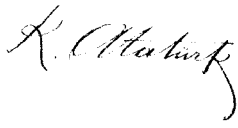
Üçüncü bölümde ise Cevat Abbas Gürer'in aile fotoğrafları, bazı madalyalarının yanı sıra çeşitli notlar; imza ve el yazısı örnekleri ve seçme fotoğraflar bulunuyor.

Türk Ulusuna...

"Beliren milli mücadele, dış istilaya karşı vatanın kurtuluşunu biricik hedef saydığı halde bu milli mücadelenin muvaffakiyete ulaştıkça safha safha bugünkü devre kadar milli irade idaresinin bütün esaslarını ve şekillerini gerçekleştirmesi tabii ve kaçınılmaz bir tarihi seyir idi. Bu önüne geçilmez tarihi seyri geleneksel alışkanlığıyla derhal hisseden padişah hanedanı, ilk andan itibaren milli mücadelenin amansız düşmanı oldu. Bu kaçınılmaz tarihi seyri ilk anda ben de gördüm ve hissettim. Fakat nihayete kadar devam eden bu hislerimizi ilk anda tam olarak göstermedik ve ifade etmedik. Gelecek ihtimaller üzerine fazla demeç, giriştiğimiz gerçek ve maddi mücadeleye, hayal niteliğini verebilirdi; dış tehlikenin yakın tesirleri karşısında, etkilenenler arasında, geleneklerine ve fikrî kabiliyetlerine ve ruhî durumlarına uymayan muhtemel değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Muvaffakiyet için pratik ve sağlam yol her safhayı vakti geldikçe uygulamaktı. Milletin gelişme ve yükselmesi için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim. Ancak bu pratik ve emin muvaffakiyet yolu, yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kimselerden bazılarıyla aramızda, zaman zaman görüşlerde, davranışlarda, yapılan işlerde esaslı ve ikinci derecede birtakım anlaşmazlıkların, gücenmelerin ve hatta ayrılmaların da sebebi ve izahı olmuştur. Millî mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü Cumhuriyete ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen gelişmelerinde, kendi fikrî ve ruhî yeteneklerinin kavrayış hududu bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir.

Bu son sözlerimi özetlemek lazım gelirse, diyebilirim ki, ben, milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş, bütün toplumumuza uygulatmak mecburiyetinde idim."

1927 (Nutuk I, s.15-16)

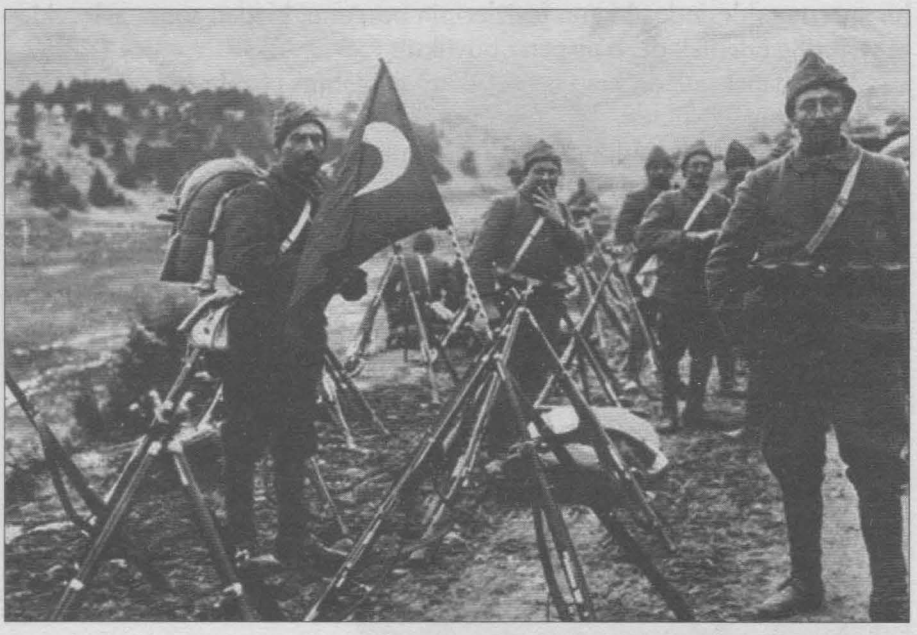

1915 - Anafartalar Grup Karargâhı önünde *(Çanakkale Conkbayırı'nda, 26 Nisan 1915).* Grup Kumandanı Albay Mustafa Kemal (soldan üçüncü), Grup Kurmay Mülhakı Üsteğmen Cevat Abbas (en sağda).

BİRİNCİ BÖLÜM

Ebedî Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihi'nden Birkaç Yaprak

Cevat Abbas Gürer

Mehmetçik tüfek çatmış, tüfek namlularından birinde Ayyıldızlı bayrak. I. Dünya Savaşı yılları...

Önsöz

Kaybıyla pek derin acılar duyduğumuz, o, ölçülemeyen, tartılamayan büyük varlık "Atatürk" hakkında yazı yazmak kuvvet ve kudretinde henüz olmadığımı söylemeliyim.

Ancak O, dünya büyüğü Atatürk'ün yirmi dört yıl hizmet ve refakat şerefini taşımak bahtiyarlığı benim için ne kadar büyükse, koca yıllar devamlı bir surette rahlesinde aldığım feyizlerinin borcunu, bizden sonra gelecekle-re ve tarihe ödemek de, o nispette büyüktür.

İşte bu maksatladır ki O'na ve O'nun inkılâbına çözülmez bağlarla bağlanan, yarının büyükleri, daha doğrusu Türklüğü olacak bugünkü vefakâr gençliğe, Atatürk'ün yıldönümü münasebetiyle birkaç yaprak bile olsa- zengin tarihinden bahsetmeyi vazife bildim.

Kitabım;

A- Üzerinden çok yıllar geçmiş, tarihe mal olmuş birkaç vak'a ile Atatürk'ün askerî dehasının, ne müşkül şartlar içinde meydana çıktığını,..

Atatürk'ün daima mensubiyetiyle iftihar duyduğu milletinin özü olan Türk Ordusu'na sevgi ve güvenle; Türk Ordusu'nun, ona derin bir inanla neden bağlandığını;

Savaşlarda, yabancı orduların her hususta zenginliği karşısında Türk Ordusu'nun, noksan harp teçhizatı ve vasıtaları ile büyük kuvvetler önünde, küçük kuvvetlerle; nasıl muvaffak olduğunu;... Her şeyden ve herkesten evvel yalnız milli cevhere bel bağlamak ve O' na güvenmek en büyük kuvvetimiz olduğunu;

Atatürk'le İnönü'nün vazife başında tanışmaları, ilk temaslarından birkaç gün sonra birbirlerine bağlandıklarının tezahürünü; ifade eden neticelerle;

B- Küçük Türk yavrularının hakikî öğretmenleri olan çok sayın annelere; çocuklarını yetiştirmek için arayacakları misallerle, masalların yerine, Atatürk'ü belletmeyi kolaylaştıran hikâyemi;

C- Atatürk hakkında gazetelere söylemiş ve yazmış olduğum hatıralarımın bir arada korunması ve sevgili vatandaşlarımın istifadelerine konması için ufak ilavelerle tekrar ettiğim makalelerimi içinde taşıyor.

Cevat Abbas GÜRER

1935 yılının nisanında Atatürk ve Cevat Abbas Gürer, muhafız alayının Ankara civarındaki muharebe tatbikatını tetkik ediyorlar.

Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün zengin tarihinden birkaç yaprak

Anafartalar'da 15 kilometreye yakın cephemizde; muharebe hatlarımızın düşmana uzaklığı yüz metre ile kırk metre arasında idi. Hatta bazı mıntıkalarda bu miktar yirmi otuz metre kadar kısa bir mesafeye inmişti.

27 Ağustos 1915 Kayacıağıl muharebesinden sonra Kitchener[1] Ordusu artık tahkim ve teçhiz ettiği mevzilerine sokulmuştu. Düşman mevzileri deniz silahlarının himayesinde bulunuyordu.

Biz de mevzilerimizi tahkim etmiş, siperlerimize yerleşmiştik. Burada kahraman erlerimizin fedakârlıklarıyla tel örgü ve telefon kablosu noksanımızı, geceleri düşman siperleri önünden veya bu siperlerin gerilerinden tedarik etmekle noksanımızı ikmal ve kendi siperlerimizi teçhiz ettiğimizi kaydetmeliyim.

Aziz büyük milletimin bahadır Mehmetçiklerinin; bu yüksek cesaretlerini nesillerimize gururla naklederken bu Anafarta kahramanlarını bir defa daha boyun eğerek tebcil ve takdîslerimle *(saygı ve hürmetlerimle)* selamlarım.

Siperlere yerleştirildikten sonra mevzii, kısa süren piyade muharebeleriyle, eksik olmayan bomba düelloları; tarafeyni müteyakkız *(iki tarafı da tetikte)* bulunduruyordu.

Faal düşman tayyareleri, hemen her gün bombaları ile; bombaları bitirince gemilerine verdikleri işaretlerle dretnotlarının[2] otuz sekizlik gülleleri, karargâhlarımızı ziyarette kusur etmezlerdi.

Topçu baskınları, bizce cephane tedarik ve ikmali zorluğundan çok fasılalı *(aralıklı)* oluyordu. Doğrusu on, on beş dakikaya inhisar edebiliyordu.

Düşmanın; beş dakikamıza bir saat hesabı ile mukabelesi *(karşılık vermesi)* ise pek şiddetli oluyordu. Düşman denizden dretnot ve kruvazörlerinin taretlerindeki büyük çaplı toplardan ve monitorlere[3] mevzu *(yerleştirilmiş)*

---

[1] Dönemin İngiltere Savaş Bakanı Horation Herbert Kitchener'in komutasında muharebeye sevk edilen ihtiyat kuvvetler- y.h.n.

[2] Dretnot: 20. yüzyılın başında kullanılan bir zırhlı gemi tipi- y.h.n

[3] Monitor: Sığ kıyı ve ırmak sularında kullanılan bir zırhlı gemi tipi- y.h.n

Çanakkale cephesinde Türk askerleri...

büyük çaplı toplarıyla karaya indirilmiş obüs, havan ve sahra uzun kısa menzilli bataryalarından ardı arkası kesilmeyen sağanaklı gülle yağmuru ile yaptığı ateş baskınları; zenginliğini göstermekten başka büyük bir tesiri olmuyordu.

Günde azami onar mermi atmaya mezun toplarımızın kahraman kumandan ve efradı *(askeri)*; büyük bir dikkat ve itina ile canlı ve toplu hedeflerden başkasına ateş açmıyordu.

Toplarımızın ekseriyetini yedi buçukluk sahra bataryaları ile aynı çapta cebel *(dağ)* bataryaları teşkil ediyordu. Grubumuzda mandalarla çekilen on buçukluk bir obüs alayı da vardı.

Bu bataryalar; menzilleri dâhilindeki hedeflere müessir *(etkili)* olabiliyorlardı. Mahdut *(kısıtlı)* mermili ve menzilli topçu ateşimiz; bazen düşman hatları gerilerinde deniz yakalarında düşman futbol ekiplerinin oynamasını tamamıyla men edemiyordu *(engelleyemiyordu)*.

Anafartalar muhariplerinin kalplerinde derin ve acı izler bırakan bu vaziyet ve manzara; istihzaratsız *(hazırlıksız)* harbe girmenin maddi ve manevi ağır bir cezası idi. Fakat ne yazık ki orduyu hazırlamadan harbe sürükleyenler hükümran oldukları makamlarda ferih ve fahur *(bolluk içinde)* keyiflerine bakarken cezanın ağırlığını düşman karşısında vatanperver askerler çekiyorlardı.

Bulgaristan'ın tarafımızdan harbe girişi; müttefikler muvâsalasını *(ulaşmasını)* temin eden mütekabil *(karşılıklı)* yardım yolunu açmıştı. Bu yolun açılışı büyük ümitler yaratmıştı. Bol cephane, bol silâh hatta yardımcı orduların bile geleceği ümitlerimiz dâhilinde idi.

Halbuki, paramızla cephane ikmalini bir dereceye kadar teshil eden *(kolaylaştıran)* bu yol, Anafartalar grubuna motorlu bir Avusturya yirmi dörtlük obüs bataryasının iki topundan ve Kireçtepe'ye memur edilen; fakat ekseri vakitlerini ateş hattından ziyade yaptıkları sekiz metre derinliğindeki mahfuz *(saklı)* mahallerde geçirdikleri kumandanımın teftişleri esnasında görülen ve bu hallerinin askerimize suitesir ettiğinden bahisle *(askerimizi kötü etkilediği için)* ordu emrine gönderilen 11 makineli tüfekli Alman müfrezesinden başka, grubumuza bir muavenet *(yardım)* olmamıştı.

Gemilerimizden sökülüp Küçük Anafarta ile İsmailtepe arasındaki âmplasmanlarına *(mevzilerine)* yerleştirilen uzun menzilli iki topumuzla Avusturya bataryasının iki topuna kavuşan Anafartalar topçu grubumuz; düşmanın gündüz serbest harekâtını ve futbol oyunlarını men edecek hale gelebilmiş, zaman zaman düşmanın Kemikliler'le, Arıburnu ihraç *(çıkarma)* iskelelerini de ateşleri altına alabilmeye başlamıştı.

Müttefikler muvasalasını temin eden şimendifer hattının nakliyatında; askerî ihtiyacımız hamulesiyle *(yüküyle)* tüccarî mallar hamulesinin ne nisbette *(oranda)* taşındığını bilmiyorum. Yalnız bir aralık Almanya'dan gelen vagonlara yapıştırılan etiketlerin orduya ve millete çok suitesiri *(kötü tesiri)* oldu. Başkumandan vekili merhum Enver Paşa'nın belki de muvafakatini istihsale

Mustafa Kemal Paşa'nın. nişan ve madalyalarıyla çekilmiş bir fotoğrafı.

Yıldırım Orduları Kumandanı Mareşal Liman Von Sanders ve Yedinci Ordu Kumandanı General Mustafa Kemal.

(onayını almaya) lüzum görmeden müttefikimiz, Osmanlı Devleti'nin resmî unvanını "Enverland"a tebdil etmişti *(değiştirmişti)*.

Koyu vatanperverliğinde, yılmayan cesaret ve fedakârlığında, pürüzsüz temizliğinde hiç şüphemiz olmayan Sadrazam Talat Paşa merhum bile; Umumi Harbin sonuna kadar Enverland'ın hükümet reisliğinden kendisini kurtaramadı. Bu hususta henüz millî tarihimize geçmemiş olan büyük adam Mustafa Kemal ile Talât ve Enver Paşalara ait hatıratımı başka bir yazıya bırakarak Anafartalar'a avdet ediyorum. Mevcudu 130 bine yakın Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay *(Albay)* Mustafa Kemal; Bulgaristan'ın müttefiklere iltihakı ile *(katılmasıyla)* Berlin-Viyana-Sofya- İstanbul yolunun açılmasının büyük ehemmiyetini derpiş eden *(göz önünde bulunduran)* İtilâf Devletlerini yeni ve mühim tedbirlere sevk edeceğini tabiî görüyordu.

Anafartalar'la, Arıburnu ve Seddülbahir cephelerinde; yalnız kendi süngüsünü ve âsalet ve kahramanlık taşıyan metin göğsünü; siper olarak kullanan Türk Ordusu, Çanakkale Boğazı'nı ve İstanbul yolunu düşmanlarına tamamıyla kapatmıştı. Düşmanlarını deniz kenarında sıkışık dar bir mıntıkada donanmalarının ateşleri himayesinde muvaffakiyetsizliğe mahkûm bir mevzi ve mevkide bırakmıştı.

Müttefiklerin yardım muvasalası vücut bulduktan sonra *(müttefiklerden yardım yolu açılınca)*; aylarca karadan ve denizden bütün kuvvetleriyle saldırdıkları ve 200 binden fazla zayiat verdikleri halde yıkılmayan Türk Cephesini artık zorlamak imkânsızlığını ve zaman geçtikçe bu imkânsızlığın daha ziyade artacağını düşünen düşman; ordularını burada meflûç tutmaktan ise nafi *(felçli tutmaktansa yararı)* olacak diğer bir cepheye ve daha ziyade de muvasala yolunu *(özellikle de yardım yolunu)* kesmeye nakletmek ihtimalini vaki olmuş bir vakâ gibi mütalaa ediyordu *(oldu gibi düşünüyordu)* .

Dâhi asker Atatürk;.. onu çevreleyen Anafartalar dar muhitinin içinde kabına sığamıyordu. O bütün dünya işlerini kavrayan büyük kafasıyla siyasi, askerî vaziyetleri tetkik ve mülâhaza ediyor, vukuatın gelecekte ne olacağını daima çok evvelden kestiriyordu.

Hâdiselerin müsbet ve menfi hareketlerine her zaman nüfuz eden koca Dâhi; her işinde hâkim olarak karar verir ve tedbir alırdı. Yirmi dört yıllık yakınlığımda bu fıtratın en büyük kabiliyet ve enerjisi sahibi Atatürk'ü, hep aynı kuvvet ve kudrette gördüm.

Anafartalar cephesinde düşmanın hiçbir hareketi hissolunmuyordu. Düşman, olduğu gibi mevzilerinde idi. Âdet edindiğimiz karşılıklı ateş rahatsızlıklarımız devam ediyordu. Başkumandanlığın vüsatli *(kapsamlı)* ve salâhiyetli istihbaratı susuyordu. Burun buruna durduğumuz cephelerde esir almak pek güçtü. Gece karanlıklarında sürüne sürüne vazife yapmak aşkıyla ileri giden serdengeçti keşif kollarımız; mukabil düşman keşşafları efradını *(düşman keşif kolu askerlerini)* veya siper nöbetçilerini gırtlaklarından tutup sürükleyerek getiriyorlardı. Bu esirlerden alınan haberler müspet bir şeyi ifade edemiyordu.

Anafartalar Grup Kumandanlığı'ndan ayrılan Albay Mustafa Kemal İstanbul yolu üzerinde Keşan'dan geçerken (Grup Kumandanlığı'na tahsis olunmuş ilk otomobilin önünde...)

Kemikliler'de ve Arıburnu'ndaki düşman iskelelerine her zaman olduğu gibi her gün erzak, cephane ihtimali verilen *(olduğu düşünülen)* yüklerin inmekte olduğu, ileri tarassutlarımızla *(gözetlemelerimizle)* görülüyordu.

Cephelerine ve düşman vaziyetine geceli, gündüzlü dikkat ve ihtimamdan bir an ayrılmayan kahraman ve fedakâr kumandanlarımız; düşmanın cephe gerilerinde ufak tefek harekâtını, siperlerinde yorulan taburlarının tebdili *(değişimi)* olabileceğini bildiriyorlardı.

İşte bu bütün epkem *(dilsiz)* vaziyetler önünde;.. Anafartalar'dan düşmanın çekileceğini yalnız Mustafa Kemal, kendine has o;.. büyük hassasiyetiyle duymuştu. Bu duygusunu geçen birkaç gün içinde daha ileri götürerek düşmanın çekilmeye başladığına hükmetmiş ve bu hükmünü fiilen tahakkuk ettirmek *(gerçekleştirmek)* istemişti.

Ordu Kumandanı Müşir Von Sanders yalnız bu hüküm ve karara itiraz etmiyordu. Başkumandanlık vekâleti ile Mustafa Kemal'i her türlü hareketten men ediyordu.

Hâlbuki kimsenin göremediğini Mustafa Kemal görmüş, kimsenin hissetmediğini Mustafa Kemal hissetmişti.

O büyük adamca; gözlerle görünür kulaklarla işitilir bir halde çekilmeye başlamış olan düşman fırkalarının *(tümenlerin)* kollarını sallayarak gitmelerine tahammül etmek imkânsız hale gelmişti.

Hakikati anlamayanlara Mustafa Kemal anlatmaya çalışıyor, kör gözlere vaziyeti ısrarla gösteriyordu. Onun evvelden beri açık ve sarih *(açık ve seçik)* gördüğü ve mafevklerine *(üstlerine)* bildirdiği mütalaa ve mülâhazalarını şimdi askerî hadiseler de teyide *(doğrulamaya)* başlamıştı. Karşımızdaki düşman ordularından bir fırkanın Selanik'e muvasalatı *(ulaştığı)* haberi gelmişti. Bu vaziyeti hudusundan evvel *(olmadan önce)* görmüştü ve tedbirinin tatbikine imkân bulup da zamanında kumandanım emeline muvaffak olmuş olsaydı, cihan askerî tarihinde belki de bir Makedonya cephesi yazılmayacaktı.

Arıburnu'ndaki muvaffakiyetlerine inzimam eden *(başarılarına eklenen)* Anafartalar zaferi ile şan ve şeref sahibi olmuş bulunan Mustafa Kemal'in;.. tasvir ve takrir ettiği ve üzerinde ısrarla durduğu; keşfi taarruzunun *(keşif saldırısının)* muvaffak olacağı mutlak görülmüş ve anlaşılmıştı. İşte muarızları;..bu aydınlanan yeni büyük muvaffakiyetinin husulünü *(gerçekleşmesini)* karanlıklara gömmek azmiyle ona engel olmuşlardı.

Hâlbuki onun muvaffakiyeti ondan ziyade aziz memleketinindi.

Mustafa Kemal'in taarruzuna, "İsraf edecek kuvvetimiz, hatta tek bir neferimiz yoktur" cevabıyla vatanî ve millî endişeler yaratılıyordu. Bu makamlar bu cevapları ile memlekete, orduya, hatta müttefiklere siyasî hırslarının tatmini için fenalıklar ediyorlardı. Dahası vardı. Mustafa Kemal'i iğzap ederek *(kızdırarak)* vazifesinden uzaklaştırmak istiyorlardı. Sebebi gayet basitti. Cahilâne idi. Arıburnu'nun birinci gününden bugüne kadar Mustafa Kemal'in kazandığı prestiji kırmak, onu şahsiyet yapmamaktı.

Ordu Kumandanı Mareşal Liman Von Sanders geç olmakla beraber

nihayet Mustafa Kemal'e hak verebilmişti. Fakat ilk yanıldığı mütalaalarını tashîh edemiyordu. Çünkü vaktiyle kendi mütalaasına imale etmiş bulunduğu *(düşüncesine ters düştüğü anlaşılır)* ve şimdi emrinde ısrar eden Başkumandanlık Vekaleti'yle uğraşmak kendi kumanda kabiliyetinin zaafını intaç ederdi *(gösterirdi)*.

Aziz memleketi uğruna kaçırılmış büyük fırsattan uzaklaştırılan ve bütün enerjisi; keşfi taarruzu için "bir tek nefer israf edemeyiz" cevabıyla felce uğratılan Mustafa Kemal,.. "Türk askerî tarihine kara bir lekeyi kendi elimle koymam" diyerek ordu kumandanına istifasını verdi.

Fakat Miralay Mustafa Kemal'e "Ekselans"sız hitap etmemeye başlamış olan Ordu Kumandanı Mareşal Liman Von Sanders vesile verdiği hatayı gidermek için kumandanımın istifasını tebdilhavaya *(hava değişimine)* çevirdi.

Evet; kendisince gün kadar açık görülen ve fakat memleketi namına kaçırılan bu fırsatın derin teessürleri içinde İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, istirahata çekildiğinden on gün sonra Anafartalar, Arıburnu ve cenup *(güney)* grubu cephelerinde bulunan yüz binlerce mevcutlu düşman ordusunun bir tek neferi kalmamak şartıyla çekildiğini, o zaman Beylerbeyi Sarayı'nda mevkuf İkinci Hamid'in muhafızlığında bulunan şimdi Bilecik Mebusu Salih Bozok'la eski Rize Mebusu Fuat Bulca'nın misafiri bulundukları gece telefonla haber almıştı.

Mustafa Kemal'in aylarca evvel dâhi kafasının gördüğü akıbeti inkâr edenler, şimdi hayretler içinde hakikati görebilmişlerdi. Fakat memleket ve ordu aleyhine büyük bir cinayetin failleri olarak hiç olmazsa utanacaklarına, gafletlerinin himayesinde; yağdan kıl çeker gibi koca bir düşman ordusunun çekildiğine memnun oluyorlardı.

Bu acı hâdiseden memleket ve millet hesabına en çok ızdırap duyan biri vardı: O da Mustafa Kemal'di.

Kumandanım İstanbul'a gelirken yaver ve emir zabitlerini Anafartalar'da bırakmıştı. Harpsiz geçen günlerimizde Grup Erkân-ı Harbiye *(karargâhı)* şubelerine mülhâklıkla ve ilaveten kumandanımın hususi muhaberatına bakmakla hizmet eden âcizlerini *(beni)* refakat zabiti olarak beraberlerinde getirmişlerdi.

Anafartalar Harbi cereyan ettiği günlerde ve siperlere yerleştirildikten sonra; cephe teftişlerinde; kendilerine refakatimi daima emir buyuran kumandanımın, şimdi hususî ve siyasî hayatına da emniyetle beni iştirak ettirdiğinden memnun olduğunu görüyordum.

İstanbul istirahatimiz hengâmında *(sırasında)* harbe iştirakten evvel memur bulunduğum İstanbul Merkez Kumandanlığı İnzibat Bölüğü Kumandanlığı namına merkez yaveri beni bir gün mevcuden merkeze celbetti *(çağırdı)*.

Bu tarzı muamele hiç de hoş değildi. Çünkü mevcuden celbedilmek ancak suçlulara tatbik edilen bir muamele idi. Hiçbir suçum olmadığı halde beni tehdit eden bu muameleye mütehayyir *(şaşırmış)* olmakla beraber kuzu

gibi tâbi olmuş ve Merkez Kumandanlığı'na; gelen memur refakatiyle gitmiştim. O esnada esbabını *(nedenlerini)* bir türlü keşfedemediğim bu muameleye maruz kalışım beni çok üzmüştü.

Halbuki; Merkez Kumandanlığı muavinliği odasında saatlerce bekletildikten sonra; arzu ettiğim salâhiyetle tekrar askerî inzibat bölüğüne tayinimin tensip buyurulduğunu *(uygun bulunduğunu)* Merkez Kumandanı Miralay Cevat Bey'den tebellüğ ettim. Bu teklifi işitince rahat bir nefes alabilmiştim.

"Bir yaver kordonu tak!"

Bana kıymet veren bu tensibe teşekkürden sonra refakat şerefiyle mübâhi bulunduğum *(iftihar ettiğim)* Mustafa Kemal'in muvafakatini *(onayını)* almaları lüzumunu cevaben ileri sürmüş ve oradan ayrılabilmiştim.

Akaretler'de "yetmiş altı" numaralı hanede pek mütevazı bir hayat geçirmekte olan kumandanıma derhal mülâki oldum *(katıldım)*. Aksaray'daki evimde posta edilerek Merkez kumandanlığına sevk edilirken evinde şehir telefonu bulunmayan kumandanıma Beşiktaş Polis Merkezi serkomiseri Bay Mehmet vasıtasıyla haber verebilmiştim.

Nezdine avdetimden *(gelişimden)* müsterih olan kumandanıma geçen vak'ayı arzettim. Cevabımdan memnun kalan kumandanım; bir lâhza düşündükten sonra "bir yaver kordonu tak. Belki ondan sonra sana dokunmazlar" buyurdular. Tahriren de *(yazılı olarak da)* başkumandanlığa inhamı yaptılar *(atamam için öneride bulundular)* ve takibini emrettiler.

Bir saat sonra göğsüme taktığım kordon, Anafartalar Grup Kumandanı Miralay Mustafa Kemal'in yaveri olarak beni tanıtmaya başlamıştı.

Kumandanımdan ayırmak için Merkez Kumandanlığı'nın tebliğ ettiği tensibi âliyede yaverliğim iktiran etmişti *(karara bağlanmıştı)*.

* * *

Atatürk Sofya'da

Umumî Harp'ten evvel Balkan Devletleri nezdlerinde Türkiye Ataşemiliteri olarak Sofya'ya gönderilen Mustafa Kemal; kendine has yaradılışında mündemiç *(gizli)* sevimliliği ile birçok dostlar kazanmıştı.

İstanbul'daki istirahat günlerinden istifade ederek davetlerinin ardı arkası kesilmeyen Bulgar dostlarının arzularını yerine getirmek maksadıyla Sofya'ya gitmeye izin almıştı.

Sirkeci Garı'ndan ayrılmazdan biraz evvel;

— Zat-ı âlileri Sofya'da bulunduğunuz zaman zarfında bir vazife alıp almayacağınızı Başkumandanlıktan istifsar ederlerse *(sorarlarsa)* verilecek cevap hakkında emirleri nedir, sualime karşı:

— Vatanım tehlikede! En ufak bir müfreze kumandanlığı verirlerse kabul edeceğimi söylersin. Ve beni derhal haberdar edersin, demiş ve ayrılmıştı.

Hakikaten çok geçmeden hareketinden birkaç gün sonra Başkumandanlık Vekâleti Muamelâtı Zatiye *(personel ve özlük işleri)* Müdürlüğü'nden davet olundum.

Merkezi Edirne'de bulunacak olan iki piyade fırkalı 16. Kolordu kumandanlığını; kumandanımın deruhte edip etmeyeceğini *(üstlenip üstlenmeyeceğini)* Sofya'ya bildirmemi emrediyorlardı.

Ayrılırken; sualim üzerine bana verdiği selâhiyetini; ona has yüksek vatanperverane tevazu ve fedakârlığını hatırlayarak 16. Kolordu Kumandanlığı'nı kabul edeceğini, tereddütsüz, muamelâtı zatiye müdürüne arz ve bu yolda başkumandan vekiline maruzatta bulunulmasını rica ettim.

Cevabım karşısında hayrete düşen pek muhterem hocam Miralay Osman Şevket'i (merhum Osman Şevket Paşa) tenvir *(aydınlatmak)* için; kumandanımdan ayrılırken bana verdiği selâhiyeti emrini ve yüksek necip mütalaasını *(soylu düşüncelerini)* ricama ilâve eyledim.

Muamele ikmâl olunmuştu *(işlem tamamlanmıştı)*. Yeni vazifesini telgrafla bildirdiğim kumandanımı bir gün sonra Sirkeci Garı'nda yanında Sobranya *(Bulgaristan)* azasından Zümrezade Bay Şakir (*Zümre*)olduğu halde karşılamıştım.

Seyahat yolu esnasında sofra arkadaşlığından hoşlandığı Zümrezade ile neler konuştuğunu bilmiyorum.

Kumandanım trenden iner inmez asabî bir çehre ile:

"— Bana sormadan niye namıma vazife aldın" itabına duçar oldum *(diye azarlandım).*

Yeni tanıdığım Zümrezade'nin cevabi maruzatıma *(maruzatımı bildirmeme)* şahit olmasını istemeyerek:

"— Evde maruzatta bulunurum," dedim.

Umumî cevabımı verirken; kumandanım gülmeye başladı. O zamandan beri benim de aziz dostum olan Zümrezade'ye dönerek:

"— Ben selâhiyet vermiştim. Çünkü bu gördüğün yaver benim maksatlarımı en iyi kavramış, kafası yerinde bir arkadaştır" diyerek mirimumaileyh *(adı geçen kişiyle)* beni tanıttı.

Ben de kumandanımın bu iltifatıyla latifesini anlamış, müsterih olmuştum.

Birkaç gün sonra; İstanbul-Edirne trenindeyiz. İş başına yeni azim ve kararlarla gidiliyordu.

Trenimizle karşılaşan Edirne-İstanbul treninde bulunan 9'uncu Fırka Erkânıharp Reisi ve kumandanımın sınıf arkadaşı Binbaşı Bay Suat, kumandanımın yanına gelmiş, askerî bazı havadislerine, Edirne halkının Anafartalar kahramanını büyük bir istikbal merasimiyle *(karşılama töreniyle)* karşılayacakları haberini ilave etmişti.

Anafartalar Grup Kumandanlığı'nda mevcudu 125 bini aşan 11 piyade fırkasına ve bir süvari livasına *(tugayına)* kumanda etmiş bulunan Miralay Mustafa Kemal Bey şimdi Edirne'de iki fırkalı 16. Kolordu'ya kumanda ediyordu.

Nefis feragati ile vatanseverlik vasıflarını tam manasıyla mevcudiyetinde taşıyan bu büyük adamı; yorgun ve çıplak fırkalarının noksanını ikmâlle ve talim ve terbiyesiyle zevk duyarak uğraşıyordu.

Hakikaten Edirne'ye Anafartalar kahramanı girerken; memlekete hizmet edenleri takdir etmesini çok iyi bilen asil ve necip Edirnelilerin yaptıkları içten tezahüratın misline ömrümce pek az tesadüf ettim. Böyle candan bir kabul resmi çok az kimselere hayatlarında nasip olur.

Bilmem bu büyük ve derin muhabbet ve takdir tezahüratının aksi tesiratı mıdır? *(yansıması mıdır)* .. Yoksa hakikaten ihtiyacın bir istilzamı mı idi *(gereği mi)*?

Edirne'deki ikametimizin kırk dördüncü günü öğle yemeğinden sonra istirahate çekilen kumandanıma başkumandanlıktan müstacel *(acil)* işaretli "kolordu karargâhınızla Re'sülayn istikametine hareket ediniz" mealinde gelen şifreyi açtırmıştım.

İstirahatini ihlâl ettiğim kumandanım, "Ne var!" dedi.

"— Hayırlar beyim" cevabını verdikten sonra başkumandanlıktan bir şifre geldiğini arz ettim.

"— Otur oku" buyurdular.

Derin koyu karanlıklara nüfuz eden ve dehâsının ma'kesi *(yansıması)* bulunan, hususî sohbetlerinde muhataplarını en çok onlardan birini kırpmakla idare eden ve bilhassa vatanî işlerde bir celâdet kaynağı olan göklerden renk

almış gözlerini, elimde tuttuğum şifre mahlûlüne dikmişti.

Oturdum, okudum.

"— Re'sülayn nerede?" buyurdular.

Doğrusu Re'sülayn'ın nerede olduğunu bilmiyordum. Vazifem dolayısıyla vârid *(gelen bu)* suale cevap verebilmek için şifre elime geçer geçmez Re'sülayn'ı haritada bulup, harita ile birlikte yanına gitmediğimden kabahatli idim.

— Bir harita getireyim beyim.

Yolundaki cevabımla itabından *(paylanmaktan)* kurtulurken o; gülümsedi.

Tarihî ve coğrafî vaziyeti herkesçe malum bulunan Re'sülayn'ı haritada bulmuştuk. Orasının hem Irak, hem de Kafkas cephelerine giden istikametlerin üzerinde mühim bir nokta ve o gün için Halep'ten şarka doğru uzanan Bağdat şimendifer hattının son istasyonu olduğunu görmüştük.

Bu kısa şifreyi belki de emredenlerin ve yazanların hatır ve hayallerinden geçirmedikleri müspet ve menfi manalarıyla o kadar muhakeme ve tefsir etti ki, en nihayet Diyarbakır istikametinden Kafkas Cephesi'ne gitmemiz gerektiğini bulmuştu.

Yalnız karargâhı ile; ne için gönderiliyordu? Kolordusunun en kıdemsiz neferinden en büyük kumandanına varıncaya kadar büyük bir muhabbet ve emniyetle candan sevilen Mustafa Kemal Bey, kendi eli ile yetiştirdiği kolordu kıtaatından canı sıkılarak ayrılıyordu.

Kafkas serhaddımızı düşman geçeli çok olmuş, bugün doğu vilayetlerimizin dokuzu işgal olunmuş; Van, Bitlis, Muş, Erzincan, Erzurum, Trabzon gibi mühim mevkilere düşman yerleşmiş bulunuyordu.

Fakat erişilmeyecek, gidilemeyecek kadar uzaklarda kalmış olan Kafkasları, anavatanın içinde yadetmekten vazgeçmemişlerdi.

Evet, o devrin idarecileri; Kafkaslar'ı alacak, turana gidecek, Mısır'ı zaptedecek, Hindistan'a akın edecek gibi yüksek idealler taşırlar ve bütün memleketi bu uğurlarda sürüklerlerdi.

Bu ölçüsüzler; Karpatlar'dan Basra'ya Çanakkale'den Erzurum'a, anavatanın her yanından Sina ve Bağdat çöllerine Türk çocuklarını nasıl koşturduklarını, telkin edilen vâhi *(boş)* ümitlerin tahakkukuna *(gerçekleştirmesine)* büyük bir inanla ne boş yere çalıştıklarını hatırlayalım.

Bu idarecilerdi ki; anavatanın doğu vilayetlerini işgal eden düşman orduları, Van Gölü-Bitlis-Muş cenuplarından geçen ve Murat Nehri'ni atlayarak Dersim'e ve oradan şimale doğrularak Erzincan'ı içine alan ve Trabzon'un garbında denizde nihayet bulan bir müdafaa hattına Kafkas Cephesi unvanı veriyorlardı.

İşte Mustafa Kemal bu cephenin cenup kısmına memur edildiğini kısa şifrede bulmuştu.

Hakikaten bir iki gün sonra İstanbul'da vaziyet aydınlanmış; bulduğu istikamet tahakkuk eylemişti *(doğru çıkmıştı)*.

* * *

Kafkas Cephesi yolunda ve yeni cephede faaliyet

Umumi karargâh temaslarında; bilvasıta *(bu nedenle)* hemen terfi edileceğini ve merhum Mareşal İzzet'in emrinde hareket edecek olan ordular grubunda bir Ordu Kumandanlığı verileceği kendisine söylenmişti.

Halbuki, o günlerde kumandanım, ne terfi ettirilmiş ve ne de bilahare Mareşal İzzet'in grubu vücut buldurulmadığından ordu kumandanı yapılmıştı.

O, Miralay Mustafa Kemal olarak yeni vazifesine başladı. Zaten o, rütbe mansıp kaygısından *(rütbe kaygısından)* ziyade çok sevdiği vatanının müdafaasına bir an evvel yetişmeyi yalnız düşünmüştü.

Diyarbakır umumî istikametinden çok daha cenuplara inmesi melhuz olan *(güneye ineceği düşünülen)* düşmanı önlemeye gidiyordu. Kuvvetsiz geniş ve büyük mânialı *(engelli)* bu cephedeki vazifesinin ağırlığı Mareşal İzzet'in emrinde tahrik edilecek ordunun cepheye vusulüne *(varmasına)* kadar devam edecekti.

Cercip sularını salla geçen ve yoluna bozuk düzen otomobiliyle devam eden Mustafa Kemal, şosesiz yolların çamurlarında saplanıp kalan otomobilini de bırakarak bir köylünün atı ile Diyarbakır'a varmıştı.

Metrûk emvalin *(terk edilmiş mülklerin)* küflü yataklarında, kış olmasına rağmen akrebi temizlenmemiş evlerinden birinde misafir edilen Mustafa Kemal'in eşyası; Cercipler'de sellerin baskınına uğrayan ve hayatlarını karargâh ekmekçi takımının hamur tekneleriyle kurtarabilen karargâh arkadaşlarımızla birlikte haftalarca sonra gelebilmişti.

* * *

16. Kolordu; kuvvet olarak Van Gölü cenubunda *(güneyinde)* bir avuç kuvvetiyle kahramane sebat eden Miralay Ali Bey (Muhterem Münakalat Vekili Ali Çetinkaya), Bitlis cenubunda boğazı kapamakla meşgul Erkânıharp Miralay Refet Bey (merhum Refet Paşa) kumandasında fırka ile daha çok köylerinden ve evlerinden ayrılmayan Hacı Musa Ağa'nın Mutki müfrezesi, Anduk Dağı'nın garbında. Şin ve Kulb boğazlarını Kurtik ve Kozma dağlarında kapamakla meşgul Silvanlı merhum Sadık Bey'in pek az kuvvetteki

milisleri ve Murat Vadisi ile Buğlan Gediği'ni ve bu gediğin cenahlarındaki yolları setre fedakârane uğraşan *(fedakarca tutmaya çalışan)* Miralay Osman Bey'in (muhterem saylav *[milletvekili]* General Osman Koptagel) jandarma ve yerlilerden müteşekkil zayıf müfrezelerinden teşekkül etmekte idi.

At sırtında devir ve teftişi 38 günde yapılabilen 300 kilometreye yakın bu cepheyi işgal eden kıtaat *(birlikler)* ve müfrezelerin bütün gayret ve fedakârlıklarına rağmen bulunulan arazinin ahval ve tabiatı o kadar çetin manialarla *(engellerle)* dolu idi ki; bu kıtaat ve müfrezeler birbiriyle pek güçlükle irtibat tesis edebiliyorlardı *(bağlantı kurabiliyorlardı)*. İcabında bu lâfzî *(sözde)* kolorduyu bir tehlikenin önüne koymak imkânsızdı.

General Vehip Ordusu ile Bitlis ve Buğlan Gediği cephelerini taarruzlarıyla tesbit edecek *(hareketsiz kılacak)* olan düşman; kuvve-i külliye *(tüm kuvvetleriyle)* Muş'tan ilerleyerek Şin ve Kulb boğazlarına sahip olduktan ve daha cenuba *(güneye)* indikten sonra;.. bu düşmanı önleyebilmek için alınacak tedbirde -bulunulan geniş ve zorlu arazide- muvaffak olunamaması halinde Diyarbakır umumi istikametinin açık kalacağı aşikârdı ve bu mühlik *(tehlikeli)* açığı ise kapatacak elde ve gerilerde hiçbir kuvvete malik bulunmayan 16. Kolordu'dan bir faide memul edilmemesi *(yarar beklenilmemesi)* lazım geldiği ve derhal telafisi imkânsız görülen bu vahim vaziyetin bir gün memlekete büyük zararlar yaratacağının bedihi *(ortada)* olduğu mealindeki raporunu kumandanım, başkumandanlık vekâletine vermişti.

Bunun üzerine yolda bulunan ve Kaymakam *(yarbay)* Reşat Bey'in (Afyon Taarruzu'nda başkumandanına verdiği sözü zamanında yapamadığından dolayı intihar eden fırka kumandanı merhum Reşat Bey'dir) kumandasındaki 17. Alay ile bir alayı Dobruca'ya tahrik edilmiş *(kaydırılmış)* ve mütebaki *(geri kalan)* 23. ve 24. alaylarıyla Kırkkilise'den harekete hazır bulunan sekizinci fırka kolordunun emrine verilmişti. Mevsim bahar başlangıcı idi.

17. Alay hatırımda kaldığına göre Nisan'da Diyarbakır'a vasıl olmuş *(ulaşmış)* ve Muş cenubuna sevk edilmişti.

Bir aya yakın fasıladan *(aradan)* sonra da 8. Fırka Karargâhı'yla iki alayı Silvan'a muvasalat etmiş, Muş Cephesi'ne tahsis olunmuştu. Diyarbakır'da 17. Alayı teftiş ettikten ve yürüyüşe geçirdikten sonra cepheye daha yakın bulunmak üzere karargâhımız Silvan'a yerleşmişti.

8. Fırka'nın 23'üncü ve 24'üncü alaylarını Silvan'dan cepheye uğurlamıştık.

Mustafa Kemal, Res'ülayn-Diyarbakır yolunda iken yeni kolordusunun cüz'ü tamlarıyla temasa geçmişti. Tavsiyelerine rağmen Bitlis'e taarruzda isti'câl göstermiş *(aceleci davranmış)* olan beşinci fırkamız[4] mağlup olmuş, Ziyaret-Bitlis yolu üzerinde Deliktaş civarına ric'ate *(çekilmeye)* mecbur edilmişti.

Diyarbakır'a karargâh süvari bölüğümüz varır varmaz yıldırım süratiyle Bitlis cephesine yetişen Mustafa Kemal, 5. Fırka'yı mevzilerinde teftiş ederken, başlayan yeni düşman taarruzunu durdurmuş ve fırkayı teftiş için birkaç

[4] O zaman 5. Tümen komutanı Refet Paşa (Bele)dir- y.h.n.

gün cephede kalmıştı.

5. Fırka'nın cephesi; Ziyaret-Bitlis şosesi ile ikiye ayrılan bir müdafaa hattında idi.

Fırka Kumandanı Kurmay Albay Refet *(merhum Refet Paşa)* karargâhıyla Bitlis yolunun Ziyaret mevkiine yakın kısmında ve Bitlis Boğazı içinde, fırkasının müdafaa cephesinden epeyce geride bulunuyordu. Fırka karargâhını ateş mevzilerine yaklaştırmakla işe başlayan kumandanım; usul ve âdeti veçhile *(gereğince)* cephe teftişlerini ateş mevzilerinde yapmaya koyuldu.

Fırka kumandanı; kıtaat mevzilerinin pek dik ve sarp, karla örtülü yalçın tepelerde olduğundan atların çıkamayacağını - kumandanımın teftişinden bir gece evvel- ileri sürmüş ve ancak esterlerle *(katırlarla)* bir yere kadar gidilebileceğini izamkâr *(abartılı)* sözlerine ilave etmişti.

Kumandanım aynı gece istirahat için çadırına geldiği zaman ertesi sabah kendisine bir binek ester hazırlanmasını emir buyurmuşlardı.

Ertesi sabah mevcut esterlerin en sakinini, huylusunu kumandanım için hazırlatmıştım. Fakat maiyetinde gideceklerin hey'eti umumiyesine ester bulunamadığından kendi atlarımıza binmek zaruretinde kalmıştık.

Halbuki cepheye giden yolun pek de estere *(katıra)* binmeyi istilzam etmediğini *(gerektirmediğini)* gören kumandanım; cepheye bizi vasleden *(ulaştıran)* yoldan her kilometre kat'ettikçe fırka kumandanının akşamki ifadelerini hatırlayarak asabileşiyordu.

Fakat fırka kumandanı; bizden evvel cephesine gitmiş olduğundan onun yerine kumandanım benden hızını aldı. Beni attan indirmiş, kendisi benim atıma binmiş ve esterini bana vermişti.

Ester yürüyüşü kısa olduğundan kumandanımın sol gerisindeki yerimi koruyamıyordum. Yerime yetişmek için esteri yürütmekte hayli sıkıntılar çekiyordum. Kilometrelerce bu suretle yürüdükten sonra kumandanımın asabiyeti geçmiş zehabıyla *(geçmiştir düşüncesiyle)* bir süvari emirberinin *(emir erinin)* atıyla esterimi değiştirmiş ve yürüyüş mevkiinde kumandanımı takibe koyulmuştum. Birkaç dakika geçmişti. At üzerinde beni gören kumandanım, gülerek ve bol latifeler ibzal ederek *(yaparak)* tekrar estere binmemi emretti.

Cepheye vasıl olmuştuk *(ulaşmıştık)*. Şimdi numarasını hatırlayamadığım yolun cenahında ve kardan yapılmış siperlerinde bulunan alayın teftişine başlanmıştı.

Alayın sağ cenah ilerisinde karlarla örtülü gayet sivri bir taşlı tepe düşmanın elinde idi. Bu tepenin karşısında ve yakınında kahraman piyadelerimiz karlar içindeki hakim vaziyetteki mevzilerinden tesirli ateşleriyle düşmanlarını zedeliyorlardı.

Bulunduğumuz yerden birkaç yüz metre mesafede bulunan dik ve sarp mevziimize gitmeye, metrelere varan kar kalınlığı mâni oluyordu.

Mevziye giden gelen erler; ayaklarına enlice boyluca tahta parçaları bağlayarak veya birçok çuval sararak pek zorlukla kar üzerinde yürüyebiliyorlardı.

Bu tepede kışın en şiddetli tesiratına *(etkisine)* maruz kalan erlerimizin vazifeleri o nisbette ağırdı.

Kumandanım, biri kış diğeri süngülü hasım olmak üzere iki düşmanla çarpışan erlerimizi ve mevzinin kıymetini behemehâl *(mutlaka)* görmek istiyordu. Oraya kolay gidiş çarelerini Mehmetçiklere havale etti.

Baş üstüne diyerek yanından uzaklaşan iki üç er, birkaç dakika sonra bir hasta teskeresini *(sedyesini)* kumandanımın önüne getirdiler. Ve çok sevdikleri Mustafa Kemallerinin teskereye yatmasını ve omuzlarında arzu buyurduklarımevziye karlara batmadan götüreceklerini; kendilerine has coşkun samimiyetleriyle ifade ettiler.

Tekliflerini takdirle karşılayan kumandanım; düşman ateşi altında, Mehmetlerin omuzlarında mevziye gitmişti. Biz de heyecan ve hayretler içinde kalmıştık.

"Bu yollar süratle de gidilemeyen, çıkılamayan yerlerdir, rahatsız olursunuz. Yollarda bile estersiz yürünmez" iddiasını bir gece evvel güdenler, bu manzara karşısında önlerine bakıyorlardı.

Mustafa Kemal; o büyük kumandan, gidilmeyecek, çıkılmayacak sarp ve dik tepelerde metrelerce derinlikte karlar içinde; aziz ve sevgili vatanını müdafaa eden bir avuç kahramanı görmeden vazifesinin bitmiş olduğunu saymamıştı.

Kumandanım işte bu veçhile *(şekilde)* fırkanın en ileri ve en ufak muharebe hatlarını bile tedbirleriyle tarsin ettikten *(sağlamlaştırdıktan)* sonra Diyarbakır'a dönmüştü.

Miralay Mustafa Kemal, Diyarbakır'da paşalığa terfi ettirilmişti. Anafartalar melhameyi kübrasının *(büyük şanlı savaşının)* sol cenahı olan Conkbayırı'nda Mustafa Kemal'in başında bulunduğu, 28 Temmuz 1915 günü cereyan eden muhaberede yararlığı gözüken Albay Ali Rıza'yı generalliğe inha eden *(öneren)* ve inhası kabul edilen Mustafa Kemal, albay bırakılmış ve terfi ettirdiği Rıza Paşa'dan aylarca sonra ancak terfi ettirilmekte idi.

Bu gibi haller o devrin gülünç hareketleriydi. Kumandanım bu gibi yolsuzlukları büyük metanetle karşılar ve büyük hazımla bu gibi sarsıntılara ehemmiyet vermezdi. O büyük bir salâbet *(manevi kuvvet)* içinde yalnız vatani vazifesini yapmakla pek bahtiyardı.

8. Fırka Kumandanı Kurmay Yarbay Nuri idi (Merhum Nuri Conker). Çocukluk arkadaşı ve bütün hayatında yakını ve çok samimi kafadarı, en çok nazını çektiği dostu bulunan Nuri Conker'in 8. Fırka'nın başında bulunması Mustafa Kemal için bir zevkti.

Mektep sıralarından itibaren yanından ayırmak istemediği ve huzuru ile neşe yaratan tabur kumandanı Binbaşı Fuat Bey'in de *(Bulca)* o fırkanın 24. Alayı'nda bir tabura kumanda etmesi Mustafa Kemal'i sevindirmişti.

Bu iki kıymetli sevgili arkadaşının Silvan'a muvasalatları *(ulaşmaları)* ve bir iki gün misafiretleri, Bitlis cephesinden Muş cephesine, Muş cephesinden Bitlis cephesine yetişmek için at sırtından inmeyen Mustafa Kemal'i biraz dinlendirmişti.

8. Fırka'nın Şin Boğazı'nı setretmesiyle *(tutmasıyla)* kolordu bir dereceye kadar emniyete girmişti. Fırkalar ve müfrezeler vazifelerini bihakkın

(hakkıyla) yapıyorlardı.

Otuz sekiz gün at sırtından inmeyerek 230 kilometreyi aşan kolordu cephesinin teftişini ikmal eden Mustafa Kemal, Silvan'a döneli çok olmamıştı.

Mevzii hareket ve müsademelerden *(çarpışmalardan)* başka vukuat olmayan cephemizde sükûnet vardı. Ve mühim bir muharebenin de cephemizde vukua geleceği zannolunmuyordu. Çünkü yevmî fırkalar ve müfrezelerin raporları[5] hiçbir tehlike göstermiyorlardı.

Yazın ateşli ayları içinde idik. Silvan'ın güneşten kızan taşları ve taş binaları geceleri bize rahat uyku uyutmuyordu.

Sıcağı en bol olan bir günün öğle vaktine doğru idi ki karşıma dikilen emirber *(emir eri),* kumandanımın beni istediğini haber verdi.

Büyük huzurundan yerime döndüğüm zaman Muş cephesine hemen hareket edileceği emrini lazım gelenlere tebliğ etmiş ve bir saat geçmeden yola koyulmuştuk. Hareket hazırlığı o kadar çabuk oldu ki ben ne kumandanımın, ne de kendimin yol yemeğimizi hazırlayamadım. Daha doğrusu emir neferlerimizin bu işi yapacağına emin olarak hiç kimseye bir emir vermedim.

Kumandanım ve misafiri Fuat Bulca yemek hususunu da düşünmüşler ve temin etmişlerdi. Ancak bu hazırlığı benden gizlemişlerdi. Silvan'dan hareketten iki saat sonra ağaçlık bir yerde yemek molası verilirken etrafımdaki emirberlere yemek alınıp alınmadığını sordum. Menfi cevaplarla karşılaştım. Mahcubiyetten ziyade, iaşe memurluğuna ait olan bu işi neden takip etmedim diye kendi kendime kızıyordum. Bir yandan latifeyi seven Fuat Bulca da iğneli sözleriyle derdimi tazeliyordu. Birkaç dakika sonra bizzat kumandanımın süvarisine saklattığı sefer taslarını meydanda görünce müsterih olmuş, bu hale gülenler arasına ben de katılmıştım.

Fakat karnımı doyuracak ekmekle katıktan hisse vermeyerek bana ders veren kumandanım, Fuat Bulca'nın teminatıyla sofrasına nazlanarak en nihayet iştirak ettirdi.

Yemekten sonra yola koyulduk. Cephede yakın bir vukuat varmışçasına cebri yürüyüşle[6] yolumuza devam ediyorduk.

Kumandanım Sofya Ataşemiliteri iken süt yavrusu olarak aldığı ve bizzat terbiye ederek büyüttüğü Seter cinsinden köpeği Alp'i de yanından ayırmamıştı.

Güneşin hararetinden kızan yol üzerinde yürüyemeyecek hale gelen Alp'in, kumandanımın atı önüne fasılalarla dikilerek acı acı havlamaları ile en nihayet bir süvari erinin kucağına yerleşti.

Kendisine çok sadık olan bu köpek daima kumandanımın odasında yatardı. Uykudan muayyen kalkma zamanını öğrenmiş olan Alp, kumandanımın mürettep zamanını geçirmiş uzun uykusundan şüphelenir, cibinliği açar nefes alıp almadığını dinlerdi.

Köpeğinin heyecanını gören kumandanım nefesini keser hareketsiz bir halde akıbeti beklerdi.

---

5 Günlük tümen ve müfrezelerin raporları- y.h.n.

6 Bir yere kuvvet yetiştirmek veya düşmandan önce varmak için yapılan sıkı yürüyüş- y.h.n

Mehmetçik ve Ayyıldızlı Türk Bayrağı I. Dünya Savaşı yılları...

Alp birkaç defa nefes dinlemek hareketini tekrar ettikten sonra telaşını artırır, havlar, oda içinde koşar ve nihayet kumandanımın seyyar karyolası altına girerek kamburlaştırdığı sırtı ile hareket etmeyen efendisini kaldırmaya çalışırdı.

Bu derece hassasiyet gösteren Alp, kumandanımın en sadık bekçiliğini son Suriye felaketine kadar yaptı.

Nablus ric'atinde *(geri çekilmesinde)* Beytülhasan'da tutulduğumuz cehennemî bir tayyare bombardımanından şaşıran Alp, bir daha bizi bulamadı. O günlerde Nablus'taki karargâhımıza döndüğünü ve bilahare kaybolduğunu çok seneler sonra haber vermişlerdi.

* * *

Geceyarısı Kulb'a vasıl olmuş *(ulaşmış)* ve biraz istirahatten sonra ertesi gün öğleden evvel 8. Fırka *(tümen)* Karargâhı'na ulaşmıştık.

Mustafa Kemal sükûnet içinde bulunan fırka kıtaatını *(tümen birliklerini)* hemen o gün ve ertesi gün mevzilerinde teftiş etti. Ve muhtemel düşman harekâtına göre tertibat aldırmakta istical gösteriyordu.

Alayları; üçer taburlu bulunan üç alaylı ve ikisi seri ateşli ve ikisi mantelli olmak üzere dört cebel *(dağ)* topundan ibaret sekizinci fırkamız 32 kilometrelik bir cepheyi tutmakta idi.

Alaylara verilen mıntıkalar; dik ve derin yamaçlı ve kesif ormanlıklı derelerle birbirinden ayrılıyordu. Bundan dolayı Mustafa Kemal'in bütün sürati hareketine *(hızlı hareketine)* rağmen devir ve teftişi ancak iki günde ikmal olunmuştu.

Kumandanım Arıburnu'ndaki kahramanlıklarında fevkalâdeden albaylığa terfi edilmiş ve birbirini takip eden zaferlerine mükâfattan da harp, kılıçlı gümüş liyakat, gümüş imtiyaz ve altın liyakat madalyalarıyla taltif olunmuştu.

Kılıçlı altın liyakat madalyasını pek severdi. Göğsünden hiçbir zaman eksik etmezdi.

Ne tuhaf bir tesadüftür ki, cephe teftişlerinde daima avcı hatlarında (piyadelerin bulunduğu mevzilerde) dolaşan o büyük askerin zaman zaman nişanı kaybolur ve erler birkaç saat sonra bulurdu.

Ancak nişanının her düştüğü mevzide pek çok zaman geçmeden mutlaka bir muharebe başlardı. İşte bu sefer de Kozmo Dağı üzerindeki fırka kıtaatını teftiş ederken kumandanımın madalyası yine düşmüştü. Ve beş saat sonra kahraman erlerimiz madalyayı bulmuşlardı.

Bu hadiseyi görenler, madalya düşmesini hayra yordular. Fakat yakın bir muharebenin olacağını ve mevzilerimizin düşeceğini tefe'ül edenlerden *(alâmet sayanlardan)* birisi de bendim. Bu telâkkilerimizi kumandanımdan gizlemiştik. Çünkü ona bu yolda söylenecek söz, muhitinin hurafi bir zihniyet taşıdıkları ifadesiyle karşılaşabilirdi. Onun için bu fena tefe'ülü *(kötü alameti)* arkadaşlar yalnız kendi aralarında konuşabilmişlerdi.

Teftişin ikinci gün akşamı vazifesini yapmanın emniyetiyle müsterih olarak çadırına çekilen kumandanım; kendisine taparcasına bağlı bulunan fırka kumandanı Nuri Conker merhumla şafak vaktine kadar kırk yıl görüşmemiş mütehassirler gibi konuştular.

Bu gecenin fırka nöbetini o büyük asker ifa etmekte idi. O; hepimizi uyanık tutmuştu.

Güneş karşısından sıyrılabilen karanlıklar uzaklaşırken Nuri Conker'e yatmak için izin vermişti.

Kumandanım yatmak üzere idi. Uzaklardan ve derinden hafif hafif piyade ateşi işitildi. Bu ateş birkaç dakika sonra şiddetlenmeye başlamıştı.

Çadırına beş on metre uzakta çadırımda seyyar karyolama soyunmadan serildiğim yerde kumandanımın gür sesi beni canlandırdı.

"— Cevat ateşi tahkik et ve top sesine de dikkat et!" diyordu.

Kalktım hemen telefona yapıştım. Santrallerin zilleri işlerken günün aydınlıkları da yeryüzü göreyini *(manzarasını)* kolayca seçtiriyordu. İlerleyen düşman avcılarının görüldüğü haberi alınabilmiş ve düşman topçusu ateşe başlamıştı.

Zaten yatılmayan gecenin sabahı bizi iş başında bulmuş; güneş doğduğu zaman süngüsüne dayanan bir avuç Türk'ün her zaman olduğu gibi hamasetini *(cesaretini)* kutlamıştı.

Orta günde *(güpegündüz)* Silvan'dan ansızın bizi hareket ettiren ve fırkayı hummalı bir teftişe sevkeden derin duygusunun manasının ne olduğunu, taarruza kalkan düşmanın top sesleriyle anlıyorduk.

Mustafa Kemal'in yalnız ilâhi bir mevhibe değil, herkesten ziyade onun kimsede bulunmayan ilahi denecek kutsal duygular taşıyan bir yaradılışı olduğunu görüyor ve bir defa daha ona iman ediyorduk.

Tarafeyn *(iki tarafın da)* kuvvetleri pek nispetsizdi. Üç alayımızın süngü mevcudu 5400'ü aşmıyordu. Hele dört cebel topundan ikisi işlemiyordu.

Düşman kuvvetinin ise General Nazarbekov'un kumandasında bin süngü mevcutlu ve dörder taburlu on alay piyade olduğu tespit edilmekte idi. On beşlik uzun sahra, on buçukluk obüs, yedi buçuk santimetrelik sahra olmak üzere altı toplu yedi bataryası sayılıyordu. Bol cephaneleriyle bu düşman topçusu mevzilerimizi mütemadiyen *(kesintisiz)* şiddetli ateşleriyle dövüyor, kendi hücum hatlarını tamamıyla himaye edebiliyordu.

Birinci gün bütün cephede düşman hatları, yedi kademe ile ilerliyorlar, süngü hücumlarını da aynı katlarla yapıyorlardı.

Gece karanlığının hafifletmediği fasılasız devam eden muhaberenin ikinci günkü vaziyeti; ehemmiyetini arttıran bir şiddetle cereyan ediyordu.

Düşmanın ciddi taarruzu, sağ cenahımızda inkişafa *(sağ cenahımızı yarmaya)* başlamıştı.

Düşmanın üçte iki kuvvetinin; tutmakta olduğumuz Kozmo Dağı mevzilerimizi; dolayısıyla Şin-Kulp boğazlarının kilidi mesabesinde *(derecesinde)*

bulunan Anduk Dağı'nı ele geçirmeye karar vermiş olduğu görülüyordu.

Doğu ufkundan kızıllıklarını yaymaya başlamış olan güneş; ateş muharebelerinin, süngü savaşlarına yer vermesine sebep olmuştu.

Düşmanın birbiri gerisine sıralanmış yakın avcı hatları kademeleriyle vücuda getirdiği süngü ormanlarının dehşet veren hızını, yılmayan, asil kanlı Mehmetçiklerimizin çelik bilekleri; alıyor ve yaklaştıkça kuduran bu ölüm ormanının yüzde seksenini buduyordu. Bu sayede ateş hatlarımıza yığılan süngü selleri durduruluyordu.

Düşmanın yeniden topçu istihzârâtına *(hazırlıklarına)* başlaması; muvaffakiyetsizliğinin *(başarısızlığının)* ilanı sayılıyor, süngü güreşinden galip çıkan erlerimize biraz nefes aldırıyordu.

Bir müddet sonra kendine çeki düzen veren düşman, aynı dalgalı süngü hücumlarını tekrar ediyor, fakat kahraman piyadelerimizin önünde kırılıyorlardı.

Büyük kumandanım, zaten düşmanın Şin-Kulp boğazlarını elde etmesi muvaffakiyetinin, ancak sarp ve çetin arazisine rağmen fırka sağ cenahında bulunan Anduk Dağı istikametindeki mıntıkada taarruzunun inkişafıyla kabil *(gelişmesiyle mümkün)* olacağını, muhaberenin daha bidayetinde mülahaza etmiş *(en başında düşünmüş)* olduğundan daima sağ cenaha çok ehemmiyet veriyordu.

Mezkûr cenahta, mıntıkayı kapayan yukarıda saygı ile ismi geçen Yarbay Reşad'ın kumandasında; büyük kahramanlıklarına bizzat şahit olduğum on yedinci alay bulunuyordu.

Alayın Anduk Dağı istikametindeki cenahını da, yerli milisler muhafazaya memur edilmişlerdi.

Milisler, yaralanan veya ölen arkadaşlarını geriye nakletmek bahanesiyle, her yaralının yanında vefasını gösteren üç beş ve her cenazenin manevi hizmeti peşinde beş, on nefer olmak üzere muharebe hatlarını boşaltmakta idiler.

Askerî terbiye almamış bu milislerin toplanıp tekrar muharebe hatlarına sevk olunmalarının, başlarındaki milis kumandanlara bırakılmak zaruretinden dolayı fırka sağ cenahı gittikçe zayıflıyordu.

Muharebenin üçüncü gününde de maalesef görülen bu tehlikeli vaziyeti tetkik ederek, emniyet edilir bir kabiliyete getirmek lazımdı. Esasen düşman taarruzunun sıklet merkezini *(yoğunluğunu)* 17. Alay Cephesi'ne tevcih ettiği *(yönelttiği)* anlaşılmıştı. Bu cephedeki kıtaatımızın mukavemet kudretinin ve arazi vaziyetinin hakiki manzarasını görmek; buna göre tedbir imkânlarına sahip olunmak maksadıyla; cepheye gitmek emrini aldım.

Emri ihtiva eden maksatları, kendi elimle götürdüğüm ve 17. Alay cephesinde zarfını açtığım kumandanımın yazılı emirnamesinden öğrenmiştim.

8. Fırka Kurmay Başkanı Binbaşı Bay İsmail Hakkı'ya da (birbirimizden gizli tutulmak üzere) aynı zamanda, aynı vazife verilmiş olduğuna bilahare muttali oldum *(olduğunu sonradan öğrendim)*.

Kumandanım; muharebe sahalarında beni yanlarından ayırmazlardı. Ve ne sebep ve münasebetle olursa olsun huzurlarından uzaklaşmamı istemezlerdi. Ancak hayati ve kritik gördüğü vaziyetlerde kendi şüphe ve tereddüdünü izale edebilmek *(giderebilmek için)* veya tehlikeli cereyan eden muharebelerin iç yüzünü öğrenebilmek için beni memur ederlerdi. Arzu ettikleri vaziyeti tetkik ettirir ve ekseriya son kararını rahlesinde yetiştirdiği bu naçiz talebesinin görüş ve ifadesine istinat ettirecek kadar itimat gösterirdi.

İşte bu defa da birkaç saat sonra tamamıyla belirecek olan tehlikeli vaziyeti evvelden gören kumandanım, 17. Alay'ın ve milislerin harp mıntıkası vaziyetini ve düşmanla cansiperane, kahramane yapmakta oldukları savaşlarını incelemek için hayatımda ağırlığını en çok duyduğum bu imtihanlı vazifeye beni sevk etmişti.

Vazifem belki de bir imtihan değildi. Ancak vazife ağırlığı dolayısıyla, muharebe hatlarından birinde, birimizin ölmesi ihtimali karşısında; hiç olmazsa birimizden istifade düşünülmesinin bir neticesi de olabilirdi.

Fakat her ikimiz de ölmediğimize göre tam bir imtihan şeklini alan vazifemden ak yüzle çıkmıştım.

Cepheden dönmüştüm. Kumandanıma şifahî *(sözlü)* raporumu vermiştim. Az bir müddet sonra Bay İsmail Hakkı da raporunu sunmuştu.

Beni çok sevindiren, sağ kalışımdan ziyade, ayrı ayrı yaptığımız vazifeler neticesi, her ikimizin görüşlerimizin ve kanaatlerimizin birleşmesi oldu.

Diğer muharebelerde aldığım vazifeler başarısı, kumandanımın birkaç sözü ile taltif olunurdu. Bu kanlı ve tarihi savaşta ise;

"Benim Erkân-ı Harbim *(kurmaylarım)* yetişti" gibi cihan değer *(dünyaya bedel)* samimi iltifatlarıyla taltif olunmuştum.

İşte Büyük Adam'ın bu gibi itimat ve iltifatlarıdır ki benim ve ailemin bugüne kadar maddi, manevi en büyük zenginliği olmuştur.

Bir şehâmet numunesi *(yiğitlik örneği)* olduğundan şurasını da kaydetmeden geçemeyeceğim:

Aldığım vazifenin ifası için yoluma devam ederken boyu, eni kısa ve dar bir ormancığın yol üzerinde yürüdüğünü görmüştüm.

Seyretmesine büyük takdir ve hayretle daldığım bu küçük, yürüyen ormanı, 17. Alay'ın ağırlık kumandanı veya iaşe çavuşu Mustafa idare ediyordu.

On beş yirmi mekkâre üzerine yüklenen taze ekmekle taze pişirilmiş yemek kazanları, alayın muhabere hatlarındaki erlerine götürülüyordu. Bu tedbir, çavuşun kendi düşüncesi ve eseri idi.

İaşe müfrezesi erleri, kendilerini ve hayvanlarını düşman nazarlarından saklamak için yemyeşil çam dalları ile adamakıllı örtmüşler, seyyar bir ormancık halini almışlardı.

Önde giden çavuşa seslendim ve sordum;

— Bu ne evlât?

Kendini askerce tanıttıktan sonra.

"— Efendim... Üç gün, üç gece muharebe eden arkadaşlarım, ağızlarına bir lokma taze ekmekle, bir parça sıcak yemek koymadılar. Ben bu gece ekmek ve yemek pişirttim. İşte gördüğün gibi onlara götürüyorum."

Cevabını veren Mustafa Çavuş, vazifesini yaptığından pek memnun ve bahtiyardı. Kendisini birkaç cümle ile takdir ettikten sonra birbirimizden ayrıldık.

Birkaç saat süren vazifemi bitirmiş cepheden dönüyordum. Biraz yol aldıktan sonra vazifesini pek fedakârane yapmış ve geri dönmekte olan iaşe müfrezesine tekrar rastladım.

Erler gülerek konuşuyorlar, bir kısmı da memleket türküsü söylüyorlardı.

Çavuşun yanına gelmiştim. Sargılar içinde olan kolu boynuna asılı idi.

Gülerek:

— Ne o!.. Hayrola!.. Mustafa Çavuş?

Dedim.

"— Efendim, yemek dağıtırken piyade mermisiyle sol kolumdan yaralandım. Fakat arkadaşların karınlarını doyurdum ya.." cevabını, bihakkın *(hakkıyla)* vazifesini yapan bir bahtiyar neşesiyle verdi, gözleri sevinç dolu idi.

— Yaran tehlikeli mi Mustafa Çavuş?

Sualine karşı:

— Ehemmiyeti yok efendim. Kemik kırılmış dediler, amma bana bir ziyan vermiyor. Allah devlete millete zeval vermesin, beni iyi ederler efendim.

Bu Türk yavrusunu, içimden taşan takdir ve tebrik teheyyücü *(coşkusuyla)* ile hayvanımdan atlayarak kucakladım, öptüm. Gözlerim çavuşun kahramanlığı karşısında yaşardı.

— Aferin Mustafa... Var ol, sağ ol Mustafa... Yürek temennilerimi, göğsümdeki harp madalyamı çıkararak sevgili ve asil milletimin, yıkılmaz kaleler kadar metin Mustafa'sının göğsüne yerleştirmekle bitirmiş oldum.

Mustafa Çavuş, yalnız Türk cesaret ve metanetinin timsali değildi o; Türk benliğinin, zengin tarihinin ta kendisi idi.

Düşmanın yedi katlı süngü lâvları karşısında; istinadî, ihtiyatî bir kat olarak yalnız süngüsüne dayanan 8'inci Fırka; üç gün, üç gece, nadir tesadüf edilir ağır çarpışmalara göğüs germiş, sekiz misli düşmanını tevkif etmiş *(durdurmuş)* ve müteaddit mukabil *(çok sayıda karşılıklı)* süngü hücumlarımız; kahraman erlerimizin kollarını henüz yormamıştı.

Muharebenin üçüncü gecesi şafağına kadar Şin Boğazı, 12 ilâ 15 kilometre ileriden muannidâne *(inatçı)* bir surette müdafaa edilmişti.

Üçüncü gecenin sabahına doğru idi ki fırkanın merkezindeki 23. Alay, cepheden ateş baskınına, tam gerisinden de süngü hücumuna maruz kalmıştı.

Alay karargâhı bu âni hücumda başta kumandanı Yarbay Recai olarak süngülenmişti.

Düşman, geceden cenahları ormanlık, sarp ve dik sağrılarıyla, derin derelere istinat eden *(dayanan)* alayın gerisine geçmiş ve cephemizi yarmağa muvaffak olmuştu. Otuz iki kilometrelik bir cephede büyük fedakârlıkla çarpışan fırka mecburî olarak daha emin bir hatta ric'at ettirilecekti *(çekilecekti)*.

Ömründe ric'at kelimesini kullanmayan Mustafa Kemal; Şin Boğazı'nın medhalinde *(girişinde)* daha evvelce fırka tarafından ihzar olunmuş *(hazır edilmiş)* Tarkuş Hattı'nın tutulması emrini verdi.

Düşmanla sıkı temasta bulunan kıtaatımız çekilmek imkânını süngü hücumlarıyla bulabilmişler, aldıkları emri ifa edebilmişlerdi.

Bilhassa Fırka sol cenahında bulunan 24. Alay ancak süngü hücumlarıyla düşmanı püskürttükten sonra düşmanla arasını açabilmişti.

Fırka gayet muntazam kademe muhabereleriyle Tarkuş hattına doğru çekiliyordu. Ancak düşmanın yakın takibiyle ve fırsat düşen her adımında ateşiyle kıtalarımızın toplu nizama geçmesine mani oluyordu. Takip mesafesi müessir *(tesirli)* piyade ateşi altında gittikçe kısalıyordu. Onun için Tarkuş hattına vasıl olan her nefer sipere girer girmez ateşe başlıyordu.

Mustafa Kemal, işgal edilmekte olan ve düşmanın kesif *(yoğun)* piyade ateşi altına girmeye başlamış bulunan siperlerden birinin üzerine oturmuştu. Celâdet *(yiğitlik)* volkanı gözleriyle vaziyeti tetkik ediyordu. Ben de yanında diz üzerine çömelmiş oturuyordum.

Bir aralık kükremiş bir aslanın homurdanmasını andıran bir ses dikkatimizi celbetti. Başlarımız elektriklenmiş gibi bir anda sesin geldiği tarafa dönmüştü.

24. Alay erlerinden sarışın, uzunca boylu, mütenasip endamlı yirmi beş yaşlarında biri, henüz üç gün üç gece devam eden muharebenin asabiyetini yenememiş bir celâdette;... kaynayan asil Türk kanının hızını durduramamış bir enerjide; düşmandan dilediği gibi hıncını alamamış bir çâlâkîde idi *(tezcanlılıktaydı)* .

Geri çekilmek emriyle savaşına verilen fasılada süngüsünü kullanamadığından doğan ve hiçbir zaman kırılmayan, yılmayan bir cesaret hummasıyla muzdarip gözlerini Mustafa Kemal'e dikmiş; konuşan bir anıt gibi karşımızda durmuş olduğunu gördük.

Sözleri; Türk asaletinden fışkıran kuvvet ve kudretin timsali idi.

— Üç gün, üç gece düşmana dikine, dikine süngü salladım, beni buraya niçin çektiler? İki saat evvel taburumla süngü hücumu yaptık; düşman çekildi. Amma bizi de buraya çektiler, niçin çektiler?

Diyordu.

Doğrusu, ben kumandanıma tevcih ederek *(yönelterek)* bu sorguları yapan erin daha neler söyleyebileceğini kestiremediğimden endişeye düştüm.

Kumandanım da, ben de, erin kıyafetinde idik. Tanımadan taakkul edecek *(sorulacak)* sualler, kumandanımı rencide edebilir düşüncesi altında, yerimde kıpırdanırken... O büyük adam, çelik iradeli gözü ile sükût ve sükûnumu muhafaza etmemi *(sessiz kalmamı ve hareket etmememi)* emretti.

Durdum.

Sorgu sırası Mustafa Kemal'e gelmişti. Erle manga arkadaşı gibi konuşuyordu. Köyünü, kasabasını öğreniyor, babası, yavuklusu olup olmadığını, memleketinde ne ile iştigal ettiğini *(uğraştığını)* soruyor, alayını, taburunu, bölüğünü söyletiyordu.

Balıkesir köylerinin çiftçisi olduğunu, babasının Balkanlar'da şehit düştüğünü ve iki kardeşi ile bir anaya baktığını ifade ettirmekle o kükremiş arslanı sükûnete getiriyordu.

Bununla da kalmadı. O büyük dâhi, askere üç gün üç gece cereyan eden muharebenin tafsilâtlı *(ayrıntılı)* hesabını da verdi.

Can kulağıyla dinleyen er, şahsen tanımadığı askerin karşısında yumuşamış, sükûnete gelmiş, hazır ol vaziyetini almıştı.

Cephemizin yarılması üzerine düşülen mühlik *(tehlikeli)* vaziyetten sıyrılıp, fırkanın sarsılmadan ve fazla telefat *(kayıp)* vermeden daha toplu ve kuvvetli bir vaziyete geçtiğini anlatan kumandanım:

"— Beş on gün sonra size Muş'u zaptettireceğim," vaadiyle sözlerini bitirmişti.

Meçhullerini aydınlatan, yapılacak işleri ve birkaç gün sonra gideceği hedefini öğrenen kahraman çiftçi Balıkesirli İsmail, bütün askerî vaziyetini takınarak bir şey sormasına müsaade istedi.

"— Sor..." emrini almıştı.

— Zatınız Mustafa Kemal Paşa mısınız?

Demişti.

— Evet, ben Mustafa Kemal'im.

Cevabını alan İsmail:

— Paşam, mademki sen buradasın... Başımızdasın.. Öyleyse mesele yok.

Diyerek şiddetlenen düşman ateşine yanımızdaki siperde cevap veren arkadaşlarının arasına atıldı. Ve ateşe başladı.

* * *

Tarkuş Hattı karşısında tevakkufa *(durmaya)* mecbur olan düşmanın, sağ cenahımız açığında ve milislerin müdafaasına bırakılan Anduk Dağı'nı akşama doğru işgale başladığını bizzat tarassut *(gözlem)* dürbünü ile kumandanım görmüştü.

Anduk Dağı'nı ele geçiren düşmanın Kulp Boğazı'nı tehdidi karşısında büyük asker, Tarkuş Hattı'nda fazla zaman kaybetmeyerek, o gece Anduk tehlikesinin haricinde ve fakat yine boğazı kapayan kuvvetli cenahlara müstenit *(dayanan)* bir mevziye kadar fırkayı geriye çekti.

Fakat bu çekilmenin, düşmana sezdirilmeden yapılması pek mühimdi.

Onun için kumandanım; fırka kumandanıyla alay kumandanlarını akşam üzeri yanına celbetti *(getirtti)*.

Hilâl şeklinde bağdaş oturan bu kahramanlar, gurubun *(güneşin batışının)* kızıllığı altında, Mustafa Kemal'in tedbirini-ruhlarına sindirici- bir dikkatle dinliyordu.

Kudretli telkin ve iman yaratan sesi, tabiatın bütün zînetlerini *(süslerini)* taşıyan güzel meşelik içinde lâhutî *(ilâhî)* akisler yaparken o, düşmanına yeni bir ateş hailesi *(dramı)* resmediyordu.

Evet, gece olunca taarruzumuzu ifade edecek kabiliyette, düşman hatları, kesif ve şiddetli ateş altına alınacak, büyük bir dikkat ve sükûnetle alaylar numara sırasıyla ric'at *(çekilme)* yoluna geçeceklerdi. Dümdar Taburu ve uç bölüğü, baskınlarını en sonra yapacaklar ve yürüyüşte Mustafa Kemal'in yeri bu kıtada olacaktı.

Zamanı gelince, 8. Fırka, aldığı emir veçhile *(üzerine)* düşmana taarruz ediyormuşçasına şiddetli ateş baskınları yaptıktan sonra ric'ate başlamıştı. Askerî hayatımda bu kadar muntazam ric'at eden bir kıtaya tesadüf etmedim.

Bölükler manga kolunda, son derece muntazam ve tam bir sükûnet içinde zifiri karanlıklar arasında yürüyüşe geçmişti. Dümdar uç bölüğü de ateş baskınını yapmış ve Mustafa Kemal'in pek küçük karargâhının bulunduğu meşeliklerden yola inmişti. Düşmanla fırka arasında Mustafa Kemal'den ve bir avuç karargâhından başka bir emniyet kıtası kalmamıştı.

Silvan'dan hareketimizden bu geceye kadar altı gün geçmişti. Uykusuzluk, muharebelerin verdiği ağır yorgunluğu katmerliyordu. Asabımız gergin ve müteheyyiç *(coşkun)*, yalnız maneviyatımız yüksekti.

Yemek hatırımıza gelmiyordu. Gıdamızı serin sulardan aldıkça pek memnunduk. Bütün mazarratına *(zararlarına)* rağmen bol sigara içmek asabımızı dinlendiriyordu. Yalnız gece ateşini göstermemek için avuçlarımız içinde veya paltolarımızın çaprazlarından birinin himayesinde içtiğimiz sigara mektep hayatını da hatırlatıyordu.

Günlerce ayağımızdan çıkmayan çizmelerimizin sıkleti *(ağırlığı)* her dakika artıyor, değişmeyen daimî terli çamaşırlarımızı kaplayan elbise ve onu çemberleyen teçhizatımızın kayışları her an vücutlarımızı biraz daha sıkıyordu.

Bir meşe dibine çekilerek oturuyordum. Ve kendi kendime, "yakın düşmanla aramızda bizden başka tek can kalmadı. Ne duruyoruz? Esir olabiliriz" gibi zihnî bir mücadeleye koyulduğum yerde, tetik bir uykuya dalmıştım.

Rüya olmayan bir sesle uyandım. Emrine itaate mecbur olduğum arkadaşlardan biri beni arıyordu. "Ne var!" dedim. Büyük bir sükûnetle ve hafif bir sesle; benim biraz evvel kendi kendime sorduğum sualleri o şimdi tekrar soruyordu. Yalnız sözlerine kumandanımdan hareket emrini istihsal etmek *(almak)* ricasını ilâve etmişti.

Doğrusu bu arkadaşımın arzusunu hemen yapacak cesareti kendimde göremiyordum. En hafifi, kumandanım tarafından ürkeklikle ittihâm olunabilirdim *(suçlanabilirdim)*. Düşünüşüme mülâyim *(uygun)* gelen teklifi de redde lüzum görmüyordum. Arkadaşıma cevap vermeden bulunduğumuz bodur meşe ormanının yirmi otuz metreyi geçmeyen ufak bir meydanında ileri geri muntazam yürüyüş yapmakta olan kumandanımın solu gerisine yanaşarak ayak uydurdum. Ve yürüyüşüne iştirak ettim. Birkaç adım yürüdükten sonra durdu ve kalplerimizi okumuşçasına atlarımız gelsin emrini verdi.

Atlarımıza binmiş ve fırkanın süvari Dümdar ucuna memur imişiz gibi ağır ağır Dümdar uç bölüğünü uzaktan takibe koyulduk. Atlarımızın ayak

sesleriyle, boğazı yaratan derenin çağıltısı gecenin sükûnetini ihlâl ediyordu.

Saatler geçiyordu. Vaziyetimizde değişiklik olmuyordu. Uç vazifesine sadık kalmıştık. Bir aralık yol daralmış kıtaatın hareketini güçleştirmişti. Şafak da söküyordu.

Resmî işlerden uzak hususî sohbete koyulmuştuk. Konuşan kumandanımın lâtifeleri de boldu.

Vazife haricinde büyük adamın arkadaşlığına doyulmazdı. Rütbeye göre arkadaşlık etmezdi. Yeter ki arkadaşlığını yapacaklar onu anlamak kabiliyetinde bulunsun.

Ben *(neden)* uçta yürüdüğümüzün hikmetini öğrenmek kararında idim. Kafam hep meşguldü. Bir aralık fırsat düşürerek fırkanın uç vazifesini neden yaptığımızı bir ders olarak öğrenmek istediğimi kendisine arz edebildim.

Büyük kahramanın verdiği cevap kısa oldu.

— Biz burada yürümekle fırkanın muntazam ricatini temin ediyoruz ve fırkanın emniyetle ve yüksek maneviyatla gördüğün yürüyüşünün kerameti budur.

Evet, Mustafa Kemal taarruzlarda en ileride yürüyen, ricatlarda en geride kalan, misli tarihte az görülen bir kumandan olduğu içindir ki o, daima az kuvvetle büyük muvaffakiyetler kazanırdı.

Onu takip edenler veya onun tarafından sevk ve idare edildiğini görenler ve bilenlerin onun emrini yapmaktan başka endişeleri olmazdı ve olamazdı.

Çünkü o; mevcudiyetiyle başlı başına bir kuvvet ve kudretti, başlı başına yaratıcı bir varlıktı.

En küçük erden en büyük kumandanına kadar böylece tanınmış ve büyük bir inanla tapılmış olan Mustafa Kemal, Kulp Boğazı'nın müdafaasında fırkayı az bir müddet tuttuktan sonra Balıkesirli İsmail'e verdiği sözü fırkanın bu ric'atinden çok geçmeyen sayılı günler içinde tutmuş, Bitlis'i, Muş'u zaptetmişti.

* * *

Kumandanımın bu zaferleri, altın kılıçlı imtiyaz madalyasıyla takdir olunmuştu. Kumandanım beni de iki sene kıdem zammı inhasıyla *(önerisiyle)* taltif etmişse de Başkumandanlıkça bu iki sene bir seneye kalbolunmuştu *(indirilmişti)*.

Anafartalar'da fevkalâdeden *(üstün başarıdan)* terfimin inhasını da yapmışlardı. Başkumandanlık muamelâtı zatiyesinde bulunan *(özlük işlerini yapan)* arkadaşlarım beni tebrik bile etmişlerdi. Dairesince terfiim yapıldığı halde Başkumandanlık Vekili'ne sunulan defterde bu terfiim bir kırmızı kalem darbesiyle bir sene kıdeme tebdil olunmuştu *(kıdemle değiştirilmişti)*. Benimle beraber inha edilenler de aynı akıbetle karşılaşmışlardı.

İnhalarını, hatır ve gönülden ve gösterişten ziyade, işlerinde, hayat karşılığı olarak, yalnız defaâtla muvaffak olanlara inhisar ettirmeyi *(hep başarılı olanlarla sınırlandırmayı)* prensip olarak kabul etmiş bulunan kumandanımın,

Mardin'de Alman Karargâhı'nda Atatürk ve Ahmet İzzet Paşa Alman subaylarla (13 Mart 1917).

inhaları: "Mustafa Kemal taraftar topluyor" endişesiyle Başkumandanlıkça kabul olunmadığı bilahare anlaşılmıştı. Bunun için zaten terfi ve taltifte elini sıkı tutan kumandanım; büsbütün redle karşılanacak inhalarını *(atama önerilerini)* hemen hemen hiç denecek dereceye indirmişti.

* * *

Sonbahardan kışa dönen mevsimin yağmurlu ve puslu karanlık günlerini iç sıkıntılarıyla Silvan'dan geçirmekte idik. Ordular Grubu Kumandanlığı vaadiyle cepheye gelen Mareşal İzzet, 2. Ordu Kumandanlığı'nda bırakılmıştı.

Mevsim dolayısıyla muharebelerimiz durmuştu.

Çıkardığı bir çıban yüzünden istirahata ihtiyacı olduğunu ileri süren Mareşal İzzet merhumun, düşkün bulunduğu, çocuklarını görmek arzusu ile İstanbul'a mezuniyet aldığı işitilmişti.

Yerine vekâleten Kolordu Kumandanı Ali Rıza Paşa'nın getirilmek istenildiği, havadisler meyanında *(arasında)* idi.

Ali Rıza Paşa merhum, Meşrutiyet'e Liva *(Tuğgeneral)* olarak girmiş ve merkezi Selânik'te bulunan 3. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisliği'nde bulunmakta idi. O zamanlar Kolağası *(kıdemli yüzbaşı)* Mustafa Kemal, mezkûr erkânıharbiyenin *(sözkonusu karargâhın)* talim ve terbiye işlerine bakan ve Ali Rıza Paşa'nın emrinde bir masa sahibi idi.

Meşrutiyet'in yaşı dolmadan İstanbul'daki irticaı bastırmak üzere gelen hükümet ordusu zabitanının *(subaylarının)* Maslak İçtiması'nda *(toplantısında)*, istibdat devrinde iradei seniyelerle *(sınırsız monarşi devrinde padişah emirleriyle)* terfi ettirilenlerin tasfiyesi ısrarla talep olunmuştu. Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nezareti'ne gelince orduda yaptığı işbu tasfiyede, Ali Rıza Paşa livalıktan *(tuğgenerallikten)* kaymakamlığa *(yarbaylığa)* indirilmişti. Bilahare kıdemiyle terfi ederek Umumî Harp'te baş taraflarda 8. Fırka Kumandanı Albay Ali Rıza olarak kaydettiğimiz kişi, Conk muharebesindeki hizmetini takdiren Albay Mustafa Kemal'in inhası ile tekrar paşa olan Ali Rıza Paşa'dır.

Kumandanım, Bay Ali Rıza'nın rütbesine bakmayarak daima ona paşam diye hitap ederdi. Ali Rıza Paşa merhum gayet halûk *(temiz huylu)*, terbiyeli nazik ve kibar bir zattı. Askerliği yerinde, muharebesi cesurane idi.

Bilâ kaydüşart *(kayıtsız şartsız)* Mustafa Kemal'e bağlı ve içten hürmetkârdı. "Şey" kelimesini çok kullanan Ali Rıza Paşa'nın şeylerden terekküp eden *(oluşan)* cümleleri, kastettiği ifadesinin manasını değiştirmezdi.

Umumî Harb'in dördüncü yılı başlarında Mustafa Kemal Paşa 7. Ordu Kumandanı olarak Halep'te bulunuyorlardı. Yıldırım Orduları Kumandanı Falkenhayn vakayii *(olayı)*[7] cereyan ettiği sıralarda Yedinci Ordu'yu teşkil eden kolorduların kumandanları Ali Rıza Paşa ile Erkânıharp Miralayı Kurmay Albay Bay İsmet'ti (Sayın Cumhurreisimiz).

---

7 Eric von Falkenhein (1861-1922) ile Mustafa Kemal Atatürk arasındaki yaşanan söz konusu olaylar için bkz S. 172- y.h.n.

Ordu kumandanım; ordu idaresinde olsun, memleketin dâhilî ve harici siyasetinde bulunsun, her zaman gördüğü yolsuzluklardan müteessir olur, ıslâh çarelerini arar ve icabettikçe diğer ordu kumandanlarıyla da karakterlerinin müsadeleri nispetinde muhaberelerde bulunarak memleketin dertlerinin devasını arar; yürüyüşüne onların da ayak uydurmasını temine çalışırdı.

Büyük vatanperver; gizli politikayı sevmez, buna da ihtiyaç görmezdi. Arkadan vurmak, âdeti fıtratinde yoktu. Onun için bütün düşündüklerini sevdiklerine, tanıdıklarına olduğu gibi söylerdi.

O, memleketin büyük mesuliyetlerini omuzlarında taşıyanlara samimiyetle yardım etmeyi millî bir vazife ve vatanî bir borç bilirdi.

Kumandanı bulunduğu ordunun yukarıda saygı ile isimleri geçen iki güzide kolordu kumandanlarıyla hemen her gün memleketin vaziyeti umumiyesi *(genel durumu)* hakkında görüşür, dertleşir ve onların fikirlerinden istifade ederdi.

İşte o, saatlerce, günlerce süren konuşmalardan sonra zübdelenen *(ortaya çıkan)* görüşmelere göre Sadrazam Talat Paşa'ya bir rapor yazılmasına karar veren Mustafa Kemal, raporun tanzimi vazifesini de ateşin kalem sahibi İsmet Bey'e (Sayın Cumhurreisimiz) bırakmışlardı.

Tarihe intikal eden meşhur rapor[8] işte bu suretle meydana gelmişti.

Ali Rıza Paşa merhumu; gelecek nesillere tanıtmak için bu kısa cümlelerimin kifayetine gönlüm razı olmamakla beraber süjemden *(konumdan)* uzaklaşmamak için zarurî olarak bu defa bu kadarla bırakıyorum.

Bilahare öğrenildiğine göre 2. Ordu Kumandanlığı Vekâleti'ne merhum Mareşal İzzet, General Ali Rıza'yı inha etmiş, fakat başkumandan vekili merhum General Enver bu inhayı muvafık bulmamış *(onaylamamış)*, Kolordu Kumandanı General Mustafa Kemal'i bir sene kıdem zammı vererek 2. Ordu dahilindeki kolordu kumandanlarına tekaddüm ettirmiş *(kumandanlarının önüne geçirmiş)* ve 2. Ordu kumanda vekâleti müşarünileyhe *(Mustafa Kemal)* verilmişti.

Kıdem zammı ile ordu kumanda vekâleti emrini alan Mustafa Kemal, hemen ertesi günü Diyarbakır yoluyla Palo'nun *(Elazığ, Palu)* şimalinde *(kuzeyinde)* Sekrat Köyü'nde bulunan ordu karargâhına hareket etti.

Diyarbakır'a muvasalatımız gecesi *(vardığımız gece)* on senelik mülâzımlıktan *(üsteğmenlikten)* kıdemimle yüzbaşılığa terfi ettiğim telgrafı, benimle beraber büyük kumandanımın sonradan neşesini artırdı.

Yağmurlu sabahın gündüzü de yağmurlu geçmekte olsun, Murad Vadisi'ne inerken yağmur hafiflemiş, Sekrat'a kışın yakın günlerinin soğuk ve kapalı havasıyla vasıl olmuştuk *(ulaşmıştık)*.

Nedense Sekrat Karargâhı'na muvasalatımızdan *(varmamızdan)* pek az evvel İstanbul'a Elazığ istikametiyle hareket eden Mareşal İzzet; kumandanımı; orduyu devir ve teslim için beklememişti.

---

[8] Cevat Abbas Gürer'in "meşhur rapor" olarak sözünü ettiği bu rapor için, bkz. İkinci Bölüm s.162 — y.h.n.

İkinci ordu karargâhında kumandanımı karşılayan Ordu Kurmay Başkanı Albay İsmet (Sayın Cumhurbaşkanımız) oldu.

Ordu kumandanının beklemeyişine Mustafa Kemal'in canı sıkılmıştı. Usulen devir teslim muamelesi askerlik kavaidi esasiyesinden *(askerliğin asıl kurallarındandı)*.

Mareşal İzzet'i her haliyle yakinen bilen kumandanım; karşılamaktan kaçınmasını tahlile lüzum görmeden işe başlamıştı.

Kurmay Başkanı Albay İsmet'in (Sayın Cumhureisimiz); vakur ve geniş askerî vukufları sayesinde, kumandanım, ordu hal ve vaziyetinin iç yüzüne vakıf oldular.

Zaten düşünülmüş ve fakat tatbikatı tehir edilmiş *(ertelenmiş)* olan cepheyi geriye almak hususu hemen muvasalatımızın anında *(gelir gelmez)* tekerrür ettirildi.

Tahaşşüdünde *(toplandığında)* 150 bini geçen 2. Ordu kıtaatı *(kıtaları)*, bütün yaz verdiği çetin muharebelerden sarsılmış ve zayıflamıştı.

Ordu, kışı pek sarp olan yüksek rakımlı dağlardan indirilerek seksen kilometre geriye çekilecekti.

Muharebe mevcudu 15 bine tenezzül etmiş *(düşmüş)* bulunan bu kuvvetin gerilerde kış müddetince iaşesi nispeten bolca ve kolaylıkla temin edilecekti.

Menzili pek uzak olan ordunun efrat *(erat)*, cephane ve vesaiti nakliye ikmâliyle ve alınacak sıhhî tedbirlerle, ilkbahara kuvvet ve kudreti yerinde ve azamî hareket kabiliyetini iktisap etmiş *(kazanmış)* bir orduya sahip olmak, Mustafa Kemal için daha Silvan-Sekrat yolu üzerinde gaye edinilmiş bulunmakta idi.

Zaten ordu karşısındaki düşman ordusunun, başlarını göklere vermiş yüksek dağları çoktan terk etmiş olduğu da öğrenilmişti.

Ordunun geriye alınması hususundaki ittihazı lâzım gelen *(alınması gereken)* tedbirler hemen mütalaa ve tespit olunduktan sonra ordu emirnamesinin yazılması Kurmay Başkanımız Albay İsmet'e (Sayın Cumhurreisimiz) havale olundu.

Zekâ ve faaliyeti ve askerî kıymeti ordu dahilinde ve devlet adamları nezdinde işitilmeye başlanmış olan Kurmay Albay İsmet'le (Sayın Cumhurreisimiz) Mustafa Kemal birinci defa iş başında tanışacaklardı.

Nefislerine güvenleri olan ve bütün manasıyla benliklerine sahip bulunan, aziz vatanın bu iki güzide kıymetli askerinin ilk temaslarının mafevk, madun *(üst ve ast)* çerçevesi dâhilinde gelişmesi tabiî idi. Bu vaziyet; hadisatın yardımıyla Serkat'ta karşılaşmış olan bu iki askerin; Mustafa Kemal'in başladığı ordu kumandanlığındaki hummalı faaliyetinin üç beş günde müsmir neticesinin iktitafını müteakip *(yararlı sonuçları almasından sonra)*, karargâhta bir akşam yemeğinde uzunca süren soframız bugün millî tarihimizin ilk sahifelerinden biri olmuştur.

Atatürk İsmet İnönü ile bir arada...

Bu askerler sofrası, taşkın bir hissin doğurduğu arkadaşlığın kardeşliğin müsafahalarına *(el birliğine)* bizi şahit olmak bahtiyarlığıyla mübahi kıldıktan *(övünmemize yol açtıktan)* sonra büsbütün değişti. Ve büyük Atatürk'ün üfûlüne *(ölümüne)* kadar selâbetini *(kuvvetini)* yüksek muhabbet ve bağlarla muhafaza etti.

Ordu hemen hiçbir zayiat vermeden tam zamanında kışlasına çekilmiş bulunuyordu. Zorluklar içinde yapılan bu hareketin kıtaat kumandanlarının büyük gayretleriyle muvaffakiyetle neticelenmesi; bu sofranın zevk ve neşesini yaratmıştı.

Hele birkaç gün içinde vüs'atli *(güçlü)* duygularıyla yekdiğerlerini tartan kumandanla kurmay başkanının kalplerinde karşılıklı tahassul eden *(ortaya çıkan)* muhabbet ve bağlılığın tezahürüne soframızın sahne oluşu mevkimizi, neşemizi bir kat daha arttırdı.

Mustafa Kemal, kurmay başkanının kıymetinin takdiratını, büyük bir hazla karargâh, erkân, ümera ve zabitanının hazır bulunduğu sofrada beyan etmiş, böyle bir arkadaşa nailiyetinden *(sahip olmaktan)* iftihar duyduğunu sözlerine ilave etmiş ve onun hakkında ilk hatvede *(anda)* beslemeye başladığı teveccüh ve muhabbetini öpüşü ile tetviç eylemişti *(taçlandırmıştı)* .

Kurmay Başkanı Albay İsmet de (Sayın Cumhurreisimiz) dâhi kumandanı Mustafa Kemal hakkında, eski ve yeni kanaatlerini ve bu defa kısa günlerde duyduğu itimat, emniyet dolu sevgi ve bağlılığı izhar eden *(gösteren)* bir nutku ile cevap vermiş ve o kahramanı kucaklayarak açık alnından öpmesine müsaade istemiş, arzusu tatmin olunmuş, İsmet Paşa sözlerini öpüşü ile ikmal eylemişti.

Çok geçmeden dahi kumandanım kıymeti iş başında tezahür eden kurmay başkanımız Albay İsmet'i (Sayın Cumhurreisimiz) dar bir çerçevede bırakmayı münasip görmeyerek 4. Kolordu Kumandanlığı'na inha etti ve tayinini başkumandanlığa tasdik ettirdi.

İşte bilahare yeni Türkiye'nin büyük yaratıcısı olan Atatürk'le, onun aziz peyki İsmet İnönü'nün Sekrat Karargâhı'nın kısa günlerindeki ilk temasları, sevgili vatan ve milletimizin uğrunda sarf ettikleri hudutsuz hizmetlerinin kutsal mebdeini *(başlangıcını)* ve fıtrî kıymet ve kudret dolu yüksek cevherlerini, ruhî birlik ve beraberliğini çözülmez bir halde yarattı.

Adam tanımak hususunda misli az bulunan Mustafa Kemal, İsmet İnönü'yü yerinde ve zamanında tanımış ve takdir etmiş, ehli olduğu kumandanlık sınıfına yükseltmekte ona muhabbetini ve gelecekte emniyetini göstermişti.

Aynı zamanda bu hareketiyle Mustafa Kemal yakınen gördüğü durmak, yılmak bilmeyen mesaisinden bir gün veya birçok zamanlar millî mevcudiyetimiz için azamî istifade edilebilecek olan İsmet'in arkadaşlığını tespit ve te'bit ediyordu *(sürdürüyordu)*.

Onun için Ebedî Şef Atatürk istiklâl ve inkılâp savaşlarının nurlu yollarında askerlik sahasında olduğu kadar, politika ve diplomasinin en zorlu işlerinde de İsmet İnönü'yü beraberinde bulundurmuştur.

Atatürk'ün hikâyesi

Hakiki Öğretmen, Anne Ağzından Sevgili Çocuklarımıza

Size gerçekten olmuş, çok sevdiğim büyük ve güzel bir hikâye anlatacağım.

Pek çok defalar büyüklerimden tatlı tatlı candan dinlediğim bu hikâyeyi siz de benim kadar beğeneceksiniz, seveceksiniz.

Bundan altmış yıl önce[9] Bayan Zübeyde ve Bay Ali Rıza adlı iki Türk genci Selanik'te evlenmişler, bir yuva kurmuşlardı.

Yeni kurulan bu kutlu ocak, her Türk evi gibi çok temiz ve nurlu idi.

Ev sahipleri, bayanla bay, birbirlerini çok seven, birbirleriyle çok iyi geçinen, birbirlerine çok uygun, tam bir Türk ailesi olmuşlardı.

Bu genç çiftin yaşayışlarını, geçinmelerini herkes örnek almaya çalışıyordu.

Evlendiklerinden bir yıl geçmişti. Mutlu eşlerin evleri, sevinçle, bereketlerle doldu çünkü:

Kırmızı yanaklı, altın sarı saçlı, derinden bakan, geniş gören gök renkli, iri güzel yüzlü, beyaz tenli, kusursuz, uygun yapılı ve adını Mustafa koydukları oğulları olmuştu.

Anne Bayan Zübeyde, bu güzel ve sevimli, nur parçası Mustafa'sını kendi sütüyle emzirdi, kendi yıkadı, pakladı ve giydirdi.

Baba Bay Ali Rıza, çalıştı, kazandı, ailesini idare etti.

Mustafacık büyük bir dikkatle, sağlıklar içinde büyüyordu. Yıllar geçti... Gürbüz Mustafa okuma çağına gelmişti, anne ve baba kıvançlar duyarak biricik oğullarını ilk mektebe götürdüler. Elbiselerini temiz tutmasını pek küçüklüğünden bilen Mustafa, ilk mektep derslerine çok çalıştı, büyüklerini, öğretmenlerini saymasını, arkadaşlarını kardeş gibi yürekten sevmesini ve onları fenalıklardan korumasını öğrendi.

Günler geçtikçe terbiyeli ve çalışkan Mustafa'nın mektebe sevgisi artıyordu. Yedi sekiz yaşına geldiği zaman pek sevdiği ve candan saydığı babası Bay Ali Rıza öldü.

Babasını kaybettiğinden derin acılar duyan Mustafa ve başsız kalan aile çok mahzundu. Hem kederlerini ve hem de korunmak için genç güzel anne

9 Bu cümlenin 1939 yılındaki hesaba göre kullanıldığına dikkat ediniz- y.h.n.

Mustafa'yı ve kızı Makbule'yi alarak Langaza civarında bir köyde çiftçilik yapan kardeşi Hüseyin Ago'nun yanına gitti.

Mustafa köyde pek rahattı. Fakat o, babasından ve mektepten ayrıldığından çok müteessirdi. Köyde Türk mektebi yoktu.

Dayısının bakla tarlasını koruduğu zamanlar, enginleri seyrediyor, gördüğü geniş ovaların, büyük dağların, bol güzel suların yaradılışlarına, kendi yaradılışını da katıyordu. Bir şeyler öğrenmek istiyordu.

Lakin, tarla başında kaldıkça bu düşündüklerinden bir şey anlayamayacağını sezmişti. Sıkılıyordu. Üzüntüsünü gidermek için köyde bir papazın idaresindeki Rum ilk mektebine gitmeye kendiliğinden karar vermiş ve devama başlamıştı.

Küçük yaşta büyük dimağı işlemekte olan Mustafa, papaz idaresindeki mektepte yabancılık duyduğundan ve orada aradığını bulamadığından daha çok kasvete düşmüştü.

Gülmüyor, oynamıyordu. Çok çok düşünüyor, az konuşuyordu.

Bu hallerini gören annesi, köyde fazla kalmayarak oğlunu mektebe vermek üzere her türlü fedakârlığı göze aldı. Ve çocuklarıyla birlikte Selânik'e döndü.

Annesinin bu kararından Mustafa çok sevinmiş ve mektebe onu kavuşturan fedakâr annesine, hem ana, hem de baba sevgisiyle bağlanmıştı.

Annesi, bu büyük Türk kadını, fevkalâde halleriyle, büyük istidat ve kabiliyetlerini belirtmeye başlayan Mustafa'sına, evin babası gibi, Türk milletinin bir büyük adamı gibi saygı ve sevgi göstermeyi vazife bilmiş, onu küçük yaştan büyüklüğe götürmeye başlayan ve günden güne inkişaf eden cevherine hız vermeyi birinci iş bilmişti.

Düzgün okuyan ve okuduğunu anlayan, çalışkan Mustafa, küçük sınıflarını hep iyi derece ile geçiyordu.

Ortaokula başlayan Mustafa, askerliğe subaylığa özeniyordu.

Derdini anneciğine açtı.

Kökü bir taraftan Selçukoğulları'na dayanan Bayan Zübeyde, korkunç padişahlık idaresinde asker olmak isteyen taşkın zekâlı oğluna uzaklara sürgün ederler veya denizlere atarlar korkusuyla subay olmamasını öğüt verdi, fakat bu öğüdüyle beraber, Türk milletinin padişahlık idaresinde esirler gibi yaşadığını, hür yaradılışlı, akıllı oğluna söyledi.

Bu sözleri can kulağıyla dinleyen Mustafa, içten kararını vermişti. İkinci defa kendi iradesiyle hareket ederek behemehal *(ne olursa olsun)* subaylığa ulaştıracak askerî okula girmeyi kurdu.

Günü geldiği zaman kimseye kararını sezdirmeden süel *(askeri)* okula gitti. Ve okula girmek için kendisinden istenen imtihanı da herkesten üstün verdi.

Hiç kimsenin yardımı, desteği olmadan Mustafa'nın bu başarısını işiten annesi, daha bu yaşta iken, istikbali hakkında, kendi karar veren oğlunu takdir etti ve asker olmasına izin verdi.

Esasen, o oğlunun "göklere yakın yerlerden Türk sancağını elinde tutarak yurdunu uzun yıllar yaşatacak kadar altın paraları sonu gelmeyen bir kalabalığa dağıttığını" rüyasında görmüştü. Bu iznine rüyası da hizmet etti.

Askerî ortaokula gün sektirmeden devam eden ve dersleriyle ciddî dikkat ve büyük bir sevgi ile ilgilenen ve onları kolaylıkla hazmeden Mustafa, matematik dersinde ve problemlerinde ise yaşlı, olgun dimağlardan daha kuvvetli bilgin oldu.

Her çocukta görülemeyen bu kıymete eriştiğine hayret ve memnuniyetle şahit olan matematik öğretmeni Yüzbaşı Bay Mustafa, bir gün büyük zekâlı okuruna:

- Oğlum, senin adın Mustafa, benim de Mustafa. Ben ikimiz arasında bir fark görüyorum. Sen bu küçük yaşta kemale erdin, onun için senin adın Mustafa Kemal olsun dedi.

İşte o günden itibaren herkes onu Mustafa Kemal olarak tanıdı.

Bundan sonra Mustafa Kemal, iyi gören bu güzel kalpli öğretmenin koyduğu adın eri olmaya çalıştı.

Mustafa Kemal, Selânik'te, Manastır'da, İstanbul'da süel *(askeri)* okulları hep birincilikle bitirdi. Kurmay subayı oldu.

Yüzbaşı Mustafa Kemal, daha okul sıralarında iken yurda, ulusa candan âşıktı. Zalim ellerden onları kurtarmak ve korumak için kurmay okulunun son sınıfında iken hayatını ortaya koyarak çalışmaya başladı. Bu yüzden subay olur olmaz hapsedildi, sürgüne gönderildi.

O hapisten korkmadı, sürgünden bezmedi. Yine bulunduğu yerlerde vatanı ve milleti için durmadan çalıştı.

Topçuda, süvaride, piyadede hem yetişti, hem yetiştirdi. Kolağası oldu.

O, olgun insanlık haliyle, büyük vatanseverlik hareketleriyle, halkçı ruhu ile ordu içinde, halk arasında birçok arkadaşlar kazandı.

O, arkadaşlarından daima üstün düşünürdü, arkadaşlarının yaptıklarından daima üstün işler yapardı. Herkesten önce gelecekte olacakları sezerdi.

Öldürücü padişahlık idaresinin sarsılmasına ön ayak oldu. 1908'de padişahın milleti idaresi için kayıtlar, şartlar altına konulmasına çalışanların en ileri gelenlerinden oldu. Bu iş bittikten sonra sanatını çok sevdiği için orduda kaldı.

1909 yılındaki padişah haini ile etrafına toplanan ve azıcık hürriyete kavuşan milletin haklarını geriye almak isteyen asilerin cezasını vermek üzere Selânik'ten İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusu'nun Kurmay Başkanı olarak fenalıkları temizledi, milleti yeniden hürriyete kavuşturdu. Fakat büyük vatansever ve milletsever, hiçbir hırsa kapılmayarak çok sevdiği ordudan ayrılmadı.

Kolağası Mustafa Kemal, Suriye'deki, Makedonya'daki ordularda yorulmadan, hızını inanını kırmadan hizmet etti. Askere, subaya, askerliği, subaylığı ve doğruluğu öğretti.

Büyük kumandanlarına her işlerinde bilgisiyle rehber oldu.

Binbaşı Mustafa Kemal, Derne'de, Bolayır'da, Sofya Ataşemiliterliği'nde.

Yarbay Mustafa Kemal Arıburnu'nda, Arıburnu Kuvvetleri Komutanı Albay Mustafa Kemal Arıburnu'nda, Kocaçimen mıntıkasında.

Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal Anafartalar'da, Conkbayırı'nda, Kireçtepe'de.

Ordu Komutanı General Mustafa Kemal, Kafkasya'da, Palestin'de *(Filistin)*, yurdu parçalamak, Türk milletini yok etmek isteyen düşmanlarla çarpıştı.

Her yerde, her bucakta düşmanları yendi. Şanlar kazandı. Her muharebede kahramanlığının alâmeti olarak nişanlar, rütbeler aldı.

Fakat ne yazık ki dört sene süren ve can, para, toprak kaybetmekle Türklere çok pahalıya mal olan 1914 Dünya Harbi'nde birlik olduğumuz Almanya, Avusturya, Bulgaristan devletleriyle beraber mağlup olduk.

Düşmanlarımız, Türkiye'yi ortadan kaldırmak, haritadan silmek niyetiyle memleketimize gelmişlerdi.

Aziz yurdun ve sevgili milletin başında bulunan son padişah ve hükümeti, yalnız kendi canlarını, rahatlarını ve keyiflerini, ceplerini düşünen bu hainler, yurdu düşmanın kaplamasına ve milleti esir etmesine boyun eğmişlerdi. Ve yurdumuz aleyhine birlik olmuşlardı.

Yalnız Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal, büyük ve asil milletimizin düşmana boyun eğmesini kabul etmedi.

İstanbul'da yüzlerce vatan ve milletseverlerle görüştü. Milletin, vatanın yuvarlamak istedikleri karanlık uçurumlardan kurtarılmasını herkes istiyordu.

Milletin arzusu, Mustafa Kemal'in isteğine uymuştu. Orduda, onu sevenlerle, ona inanan arkadaşları, onun başa geçmesini istiyorlardı, orduda yeni vazife alan komutanlar, kimi yapılacak işler hakkında emrini alıyor, kimi düşündüğünü öğreniyordu.

Bir başka düşman ordusu da İzmir'e çıkmış, anavatanın en zengin yerlerine saldırmış, silahsız ve müdafaasız çoluk çocuk ve kadın erkek bütün halkımızı kesiyor, şehirlerimizi yakıyordu.

Mustafa Kemal doğranan milleti, yakılan vatanı kurtarmak için kendiliğinden Anadolu'ya geçmeye hazırlanmakta idi.

Bu aralık doğu vilâyetlerimiz de tehlikeye girmişti. Hain padişah ve hükümeti, ister istemez temiz ve kuvvetli kalmış, milletin ve ordunun kurtuluş umutlarını toplamış bulunan, bu büyük komutan Mustafa Kemal'i doğu illerimizdeki kuvvetlere ve vilayetlerimize müfettişlikle gönderdiler.

Dalgalı azgın denizler aşarak Samsun yolu ile anayurda kavuşan Mustafa Kemal, Amasya'da birkaç arkadaşıyla memleketi kurtarmak planını çizdi. Erzurum'da, Sivas'ta kurduğu kongreleriyle karanlıklarda kalan aziz milletin dertlerini dinledi. Ve sevgili milletine çıkar yolu gösterdi.

Buna karşılık, Mustafa Kemal generalliği ve müfettişliği attı. Bir vatandaş olarak kahraman yüce milletinin yıkılmayan asil çelik gövdesine yaslandı. Büyüklüğünü bir defa daha gören Türk Milleti, kendisi için her şeyini feda eden bu büyük adama, tekrar idaresini ve ordusunu verdi.

Ankara'da topladığı milletvekilleri ile yepyeni bir devlet kurdu. Ve yaptığı ordu ile yurdu çevreleyen düşmanlarla dört yıl yeniden çarpıştı.

Büyük Türk Milleti, göz bebeği gibi sevdiği ve taparcasına güvendiği, kendisine baş yaptığı Mustafa Kemal'e askerliğin en büyük rütbesi olan mareşallığı ve birçok muharebeleri kazananlarla, ancak memleket kurtaran bahadırlara verilen gazilik büyük şanlı adını, başbuğluğu yasa ile verdi.

O, Kars'ta, Adana'da, Ayıntap'ta, Sakarya'da, Afyon'da düşmanlarını tamamıyla mağlup etti.

O, her zaman yurt için millet için tuttuğu her işi, büyük aklıyla ve büyük cesaretiyle başardı.

Milletinin istiklalini kurtardı. Ona baştan bir yurt kazandırdı. İçimizde fenalık eden hain kafalı tek bir adam bırakmadı.

Ak yürekli, temiz vicdanlı, derin ve nurlu asil köklü Türk Milleti'nin kurtarıcısı, önderi oldu.

Temelden kurduğu yeni Türkiye dünya devletleri tarafından sayılan, sözü dinlenen, kuvvetli ve kudretli, haysiyetli ve şerefli bir devlet oldu.

Yüzlerce senelerde yapılabilecek devrimleri, ilerlemeleri dev hamleleriyle beş on sene gibi kısa bir zamanda yaptığını gören necip milletimiz, koca tarihte, bu eşsiz benzersiz başbuğunu ve başkanını derin ve büyük saygı ve sevgilerle on beş sene Cumhurbaşkanlığında tuttu. Ona çözülmez yürek bağlılığının en büyük işareti olarak (Atatürk) kutsal adını -başkaları kullanmamak üzere- bozulmaz bir yasa ile koydu.

Sınırsız zengin ve taşkın Türk tarihi, Atatürk'ün koyduğu usulleri, yaptığı devrimleri, başardığı büyük hizmetleri dünya sonuna kadar hürmetle yazacaktır.

Hakikaten bu kadar yüce bir millet babası, hiçbir millette, hiçbir zaman işitilmemiş ve görülmemiştir.

Dünyalar kadar akıllı, herkesten daha cesur bir bahadır, merhametli, kibar, nazik bir Türk büyüğü olan işte:

1881 yılında güneş gibi ışıklar saçarak doğan kırmızı yanaklı, altın sarı saçlı, derin bakan, geniş gören, gök renkli iri güzel gözlü, beyaz tenli, kusursuz uygun yapılı, sevimli Mustafacık, bugün biz Türklerin en büyüğü, en kutlusu Atatürk'ü olmuştur.

Ey Türk yavrusu, kurtarıcı ve yaşatıcı büyük Atatürk'e benzemen için:

Dünya sonuna kadar ayakta ve alnı açık duracak olan tarihine dayanarak, kalbinde, dimağında, ileri yürüyüşünde, Büyük Türk Başbuğu ve Başkanı Atatürk'ün kurduğu Türklük ve insanlık kaidelerinin en ileri, en kutsal vazife olduğunu bilmek ve söylediklerini tutmak kâfidir.

Her gün bir defa, Atatürk'ün düşmanlarla çarpıştığı yerleri haritada görmek ve göksel söylevini okumak ve bir an düşünmek... Büyük ibadetlerinden biri olsun.

* * *

Bir izah

Geçen yıl Atatürk'ün ebedî ufulü ile *(ölümüyle)* derin ve acılı günlerimi, Derince'de büyük tabiatla, o mutlak hâkimle baş başa kalarak ruhî mücadelemin mağlubiyetine kimseyi şahit yapmamak istedim.

Birinci Kânun'un *(Aralık ayının)*, yağmurlu, sisli, soğuk onuncu günü bitmiş, koyu karanlıklı gecenin akşamı pek erken başlamıştı.

Yarı harap evime bağlı telefon, istasyonda misafirim olduğunu haber veriyordu. Bulunan rehber on beş dakika sonra muhterem Son Posta gazetesinin genç muhabirlerinden Bay Sabih Alaçam'la, isli bir gemici fenerinin donuk ışığında, beni karşılaştırdı.

Vazifesinde muvaffak olmak azminden mütevellit *(dolayı)* heyecanını saklayamayan birinci defa görüştüğüm bu genç muharrir; bir kahvemi içmeden evvel himayesine sığındığımız tüten bir sobanın etrafında çevrelenirken tesliyet, teveccüh, samimiyet dolu bir ağızla işine başlamıştı.

Dinmeyen ıstırabım arkasında güzel konuşan genç muharrirle vaziyetimizi pek farklı buluyordum.

O bilgili bir şehirli idi. Ben ise şahidi bulunduğum koca bir tarihin adamı olmaktan uzaklaşmış, yarım asırlık hayatımın manasını anlayamayacak kadar epkem *(dilsiz)* bir köylü idim.

Bir aralık yemeğimizin hazırlandığı haberi, Alaçam'ı susmaya mecbur etti. Beni de harekete geçirdi. "Sofraya buyurunuz" diyebildim.

Basit soframızı, buğday, mısır, yulaf karışık unumuzdan kendi fırınımızda pişen ekmeğimiz süslemişti. Bulgur çorbası ise sobasız yemek odamızda ısınmamızı temin eyliyordu.

Soğuk yemek odası kahvelerimizi sobalı odada içirmişti.

Pek uzak ve yabancısı gibi İstanbul'dan bahsolunmasını ve oradaki hay huyi âlemden konuşulmasını istiyordum. Daha doğrusu kendim, avunmak, genç muharriri avutmak istiyordum. Ne mümkün, o mütemadiyen Atatürk'ten bahsolunmasını, kurtarıcı büyük adamın menkıbelerini dinlemek, önüne koyduğu bir tomar kâğıda yazmak istiyordu.

İmtihan kapısında bildikleri kafasından silinmiş çalışkan bir talebenin ruhî haletine *(durumuna)* düşmüş vaziyette idim: Atatürk'ün yirmi dört yıllık zengin tarihine şahit olmak bahtiyarlığında bulunmuş birisi sıfatıyla çok şey biliyordum. Ve fakat acılarım bana her şeyi unutturmuş, bildiklerimi

dimağımdan silmişti. Bu vaziyetimle nereden başlamalıyım? Ne söyleyebilirim gibi içimden geçirdiğim sorgularım beni yoruyordu. Genç muharririn zahmet ve teveccühüne de şükran borcumu ödemek istiyordum.

Bay Sabih, bütün zekâsını kullanıyor, beni çözmek için bütün kudretiyle uğraşıyordu. Elinden kurtulamayacağımı anlamıştım. Vakit de geceyarısını geçmişti.

O halde benden neler istediğinin tespitini hayırlı sabahın uğruna havale ettik. Verilen karardan sonra yataklarımıza çekildik.

Ertesi sabah, hiç müsamahası olmayan bir istintak hâkimi gibi kahvaltı sofrasında Sabih'in başlayan suallerine yazdığım hatıralarımın birkaç gün sonra Son Posta gazetesinde "Atatürk'le Yirmi Dört Sene" başlığı ile ihtişârını *(toplandığını)* gördüm.

Ebedî Şef merhum büyük Atatürk'ün tarihinde ufak bir yeri olacak olan muhtelif zamanlara ve muhtelif süjelere ait bu muhtasar *(özet halindeki)* hatıralarımı, korumak kaygısıyla bu ilk kitabıma koymayı münasip buldum.

Sualleriyle hatıratımın zaptı zahmetine katlanan kıymetli genç muharrire.. ve sahifelerinde bana yer veren Son Posta gazetesine teşekkürlerimi sunmayı vazife bilirim.

Otuz sekiz yılının Birinci Kanunu'nun on ikinci gününde Son Posta gazetesinde intişara başlamış olan Bay Sabih'in notları[10]

İzmit civarında harap, yarı yapılmış, yarı yapılmamış bir çiftlik binasındayım.

Cevat Abbas Gürer'in yeğeni Naci Akat, bütün tevazuu ile:

"— Dayım odasında, buyurun gidelim" dedi. Fakat merdivenlerden daha birkaç basamak çıkmamış idik ki Cevat Abbas Gürer adeta telaşlı misafirini layıkı veçhile ağırlayamamak endişesine düşmüş nazik bir ev sahibi telaşı ile beni karşıladı.

Cevat Abbas Gürer'in geniş misafirperverliği, ne yazık ki giderilmemiş bir matemin acı izleriyle örtülü.

Her zaman sevimli ve mütebessim olan bu çehre sevimliliğinden yine bir şey kaybetmemiş olmakla beraber, o eski tebessümlerine artık ebediyen veda etmişti...

Atatürk'e 24 sene refakat etmek şerefi, bu tarihi beraberlik, Cevat Abbas Gürer'e ne vermişse, onları, beraberlikten ayrılık geri almamış. Fakat daha acı, adeta dayanılmaz bir facia yaratmış. Cevat Abbas Gürer'in tabiri ile söyleyeceğim: Onu "Barı sıkleti altında *(gönül yükü altında)* ezmiş".

Nitekim Sayın Bolu Mebusu, bunu anlatırken:

- Bütün metanetimi toplasam da o büyük varlığın, varlığı nisbetinde büyüklüğünü tecelli ettirebilsem *(gösterebilsem);* halbuki, bugün kendimde bu kabiliyeti göremediğimi maalesef söylemeliyim, diyor.

Fakat mensup bulunduğunuz gazetenin kıymeti, onun kıymetli arkadaşlarından biri olmanız, yüksek nezaketiniz ve sizi severek tanımak şerefidir ki zahmetinizi boş bırakmaktan beni menediyor.

Atatürk'e refakat şerefi naçiz şahsım için, yirmi dördüncü seneye varmış bulunuyor. Ebedî Şef'in ufulünden *(ölümünden)* bütün memleket derin acı

10 Gazeteci Bay Sabih Alaçam'ın 1938 yılı 12 Aralık tarihinde yayımlanmaya başlanan notları-yhn

Anafartaların sağ cenahında harp etmiş olan On Birinci Fırka tarafından Kireçtepe'de şehit düşen kahramanlarımızın hatırasını taziz için düşman şarapnel kovanlarından muharebe esnasında yapılan abide başında.

duymakla beraber sevgili vatandaşlarımın arasında, bu yirmi dört senelik beraberlikten ayrılık tabiidir ki beni daha çok sarstı. Teessürümü *(üzüntümü)* azaltır ümidiyle işte gördüğünüz harap ve yarı yapılmış, yarı yapılmamış çiftliğe geldim.

Gerek bugünkü nesile, gerek yarın memleketi bizlerden tevarüs edecek olan *(miras alacak)* kıymetli Türk evlatlarına Atatürk'ten bahsetmeyi, onun zengin ve taşkın tarihini, hareket ve faaliyetini, hayatını olduğu gibi söylemeyi, yazmayı yakınlarına teveccüh eden *(düşen)* bir vazife sayıyorum ve öyledir de.

Cevat Abbas Gürer'den, bu yirmi dört senelik beraberliğin ilk günlerini anlatmasını rica ettim. Sayın muhatabım derin derin düşündü. Lakin onun bu hareketi uzak bir mazinin hatırlanması için yapılan cehti *(bir uğraş)* değil,.. artık tekrarına imkân olmayan heyecanlı ve ulvî bir sahnenin tasvirindeki bir güçlüğü gösteriyordu.

Cevat Abbas Gürer ağır ağır cevap verdi:

— Bundan yirmi dört yıl evveldi. Çanakkale'de idik. Küçük bir vazife ile 16. Kolordu'nun erkânıharbiyesinde mülhaktım. Bir ağustos gecesinin yarısına doğru Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Fevzi'ye işten el çektirilmiş ve yine o gece 19. Fırka Kumandanı Kurmay Albay Mustafa Kemal'e mensup bulunduğum kolordunun kumandanlığı verilmişti.

Bu vaka gözlerimizin önünde geçen ilk büyük hadise oldu. Geceyarısını pek az geçen bir saatte Anafartalar'ın gerisinde, Gümbürdek Bayırı'na vazifeyi almak için gelen Mustafa Kemal'i hayatımda ikinci defa yakından görüyordum.

Harbe iştirakten evvel, İstanbul merkez kumandanlığında inzibat bölüğü zabitlerindendim. Bu vazife ile beraber, ihtiyat zabitan talimgâhında bir bölük kumandanlığı da uhtemde idi *(görevim dahilindeydi)* .

Elim neticesini gördüğümüz Büyük Harp için hazırladığım bu gençleri sevk ettikten sonra artık İstanbul'da kalamazdım. İşte bu düşüncem beni en kesif *(yoğun)* muharebelerin cereyan ettiği Çanakkale'ye yollamıştı.

Çanakkale'ye gelişim bilahare bütün hayatım için Atatürk'e refakatimi temin ettiğinden benim için kutsî mana taşıyan bir gidiştir.

Naçiz şahsımdan fazla bahsetmek âdetim değildir. Gelelim o büyük adamın ilk geceki faaliyetine:

Düşman kırk sekiz saat içinde Anafartalar garbında Sula *(Suvla)* Limanı'nı teşkil eden Küçük ve Büyük Kemikli Burunlarına, Kireçtepe istikametine ve Anzak[11] Vadisi'yle Arıburnu'na mevcudu 60 bini geçen bir ordu ihraç etmişti *(çıkarmıştı)*.

Bulunduğum 16. Kolordu, Saroz Körfezi'nden Ece limanına kadar yapılacak olan herhangi bir düşman ihracına *(çıkarma yapmasına)* karşı tedbir almış bulunuyordu. Karargâhımız Gelibolu'da idi.

Müstevli *(işgalci)* düşman, ihraç hareketine başladıktan sonra iki fırkalık

---

[11] Azmak Vadisi olmalıdır- y.h.n.

kolordumuz cebri yürüyüşle Anafartalar ve Kavaktepe mıntıkasına 26 temmuz akşamı varmıştı.

26-27 temmuz gecesi emir ve kumandasına girdiğimiz Mustafa Kemal, istitraden *(yeri gelmişken)* söyleyeyim ki, daha önce yani günlerce ve aylarca evvel, düşmanın Anafartalar'a çıkacağını görmüş ve bu görüşü de müsbet olarak tahakkuk etmişti *(gerçekleşmişti)*.

Gerek Alman Ordusu Erkân-ı Harbiyesi'nin istihbaratı, gerekse Osmanlı Ordusu'nun Başkumandanlığı, Edremit Körfezi ve havalisine, yahut Saroz Körfezi ve havalisine yeni bir düşman ordusunun çıkaracağını tamimen *(bir genelgeyle)* bildiriyordu.

İşte buna rağmen yalnız Arıburnu'nda fırkasıyla düşmana göğüs geren Mustafa Kemal, ne Saroz'a ne de Edremit'e düşman ordusunun çıkacağını kabul etmemişti. Bilakis düşman ordusu ihraç *(çıkarma)* sahasının Anafartalar olacağını, lazım gelenlere hem yazı ile hem de arazi üzerinde göstermişti. Arazi vaziyetini tetkike gelenleri istihfafla *(küçümsemeyle)* gülerek "düşman buraya çıkamaz" gibi hükümlerinin manasızlığını büyük bir sükûnet ve metanetle karşılayan büyük kumandanım, yalnız mütalaasını ısrarla tekrar etmiş ve "çıktığı vakit görürüz" diyerek Kocaçimen heyetini uğurlamıştı.

Fakat bir müddet sonra Anafartalara düşman ihracı vaki olmuş *(çıkarma yapmış)*, Mustafa Kemal'in çok evvelden görüş ve buluşunu hakikatlendirmişti.

Gerek kumanda vaziyetinde bulunanlar ve gerek onu yakından tanıyan arkadaşları, Mustafa Kemal'in bu isabetli görüşü ile onun askerî dehasının büyüklüğüne ikinci defa şahit oluyorlardı.

Atatürk, bundan evvel de Arıburnu'na düşmanın çıkacağını aynı veçhile anlamış ve hakikaten de öyle olmuştu. Onun askerî dehasının bu ilk ve kati delili *(kesin kanıtı)* bahsini uzatmayacağım. Çünkü kendileri Rûşen Eşref kardeşimize not ettirdikleri hatıratında bütün nezaket ve tevazularıyla keyfiyeti izah buyurmuşlardır.

İki günden beri ihraç hareketinde muvaffak olan düşman grubunun hedefi anlaşılamamıştı.

Ne ordu ne de kolordumuz, çıkan düşmanın ne yapacağını bilmiyordu. Bizim gibi küçük rütbeliler, emir ve irtibat zabitliklerinde bulundurulduğumuz için düşman hakkında büyük makamların malumat vasıtaları yerini tutuyorduk.

Düşman istikametinde aldığımız vazifeler, onu ne yapacağına dair edindiğimiz haberler herkesten önce bizi aydınlatıyordu.

Bizden alınan haberleri teyit ve tevsik *(doğrulamak ve belgelendirmek)* için kumandanlarımız daha başka kanallardan düşmanın hakiki hedefini bulmaya çalışıyorlardı.

Fakat gelen haberler kati bir hükme hizmet edemiyorlardı.

"Düşman yürüyor mu? Duruyor mu?" "Çıkan kuvvet nedir?" "Bu kuvvetin hareket istikameti neresi olabilirdi?" gibi basit suallere bile müsbet cevap verecek kanaat sahibi içimizde yoktu.

Kemikliler, Kireçtepe, Azmak Vadisi mıntıkalarında iki seyyar jandarma taburu ile iki piyade taburu bulunuyordu. Bunlar Alman zabiti Kaymakam (*Yarbay)* Vilmer'in kumandasında düşman ihraç kuvvetleriyle ilk hamlede çarpışmışlardı.

Bu kahraman taburlarımız düşmanın karadan kesif *(yoğun)* süngü hücumlarına, denizden yirmi dört zırhlının ateş kusan toplarına otuz altı saat hiçbir muavenet *(yardım)* almadan göğüslerini germişler, mevcutlarının yüzde seksenini kaybetmişlerdi. İşte Türk hamasetinin *(kahramanlığının)* en büyük misali olmuş bulunan taburların sağ kalan bir avuç kahramanının mevcudiyetleri, düşman ordusunu Mustafa Kemal'in muvasalatına *(gelişine)* kadar işgal etmekte idi. Düşman Tuzla Gölü'nün şarkında durmuştu.

Düşmanın, küçük ve büyük Anafartalar, Kavaktepe, Kireçtepe istikametinde muvaffak olacağı bir taarruzu ile Turşunköy, Kumköy hattına vasıl olması *(ulaşması)* veyahut Azmak Vadisi ile Kocaçimen ve Conkbayırı'nı ele geçirmesi, Türk Ordusu için telâfisi gayrı kabil *(olanaksız)* büyük tehlikeler yaratırdı.

Her iki istimaketin birinden muvaffakiyetle ilerleyen düşman şimal grubu ile cenup grubu kuvvetlerimizi esir edebilirdi.

Bu vaziyet tahakkuk ettiği *(gerçekleştiği)* takdirde Çanakkale Boğazı düşmüş ve İstanbul yolu düşmanlara açılmış bulunuyordu.

Memleket için büyük fecaat yaratmak kabiliyetinde olan bu hareketin önüne ancak Mustafa Kemal geçebilirdi. Zaten o, Anafartalar Grubu Kumandanlığını vatanı için kalbi titreyen bir Türk çocuğu sıfatıyla almıştı.

Vaktiyle "düşman buraya çıkamaz" diyenler, şimdi bu ağır mesuliyetli cephenin kumandasını, hâdis olan *(ortaya çıkan)* mühim, mühlik vaziyetin icbarı ile *(tehlikeli durumun zorunluluğuyla)* Mustafa Kemal'e veriyorlardı.

İşte böyle, vaziyeti müphem ve korkunç gecenin yarısından sonra Mustafa Kemal yeni vazifesi başına gelmiş bulunuyordu.

Onu Anafartalar kuvvetleri başında görmekle müsterih olan kalplerimiz Arıburnu kahramanı Mustafa Kemal'e tamamen bağlanmış, derhal maneviyatımız sağlamlaşmıştı. Onun huzuru ile şafak vakti yapılacak taarruzda muvaffak olunacağı ümitleri, hakikatleşecek kabiliyete dönmüştü.

Onun kısa tetkikatından sonra not ettirdiği emrinde muvaffakiyet belirmeye başladığını görüyorduk.

Gecenin koyu karanlığı içinde akıbetimizi derin bir tevekkülle beklerken bir münciye *(kurtarıcıya)* kavuştuğumuz imanı bize gelmeye başlamıştı.

Atatürk, Kurmay Başkanı Davutpaşalı Binbaşı Bay Hayri'nin (merhum Hayri Paşa) çadırında taarruz emrini not ettirecekti. Fakat bizler gibi çadır dışında kalmış ufak rütbeli zabitlerden de düşman hakkında malûmat istedi.

İşte onun bu emrini yerine getirmek için çadırına girdiğimiz zaman karanlığı yırtmaya çalışan küçük bir lambanın cılız ışığı altında Atatürk

benimle ben de Atatürk'le yüz yüze geldik. Bu hailevî *(trajedik)* dekor içinde birbirimizi görmüş olduk.

Düşman hakkında bildiklerimi huzurlarında arzederken Mustafa Kemal beni tepeden tırnağa süzüyordu.

Kumandanım, benden başka sınıf arkadaşım kurmay okulu talebesi Mülâzım Neşet'ten de (kurmay albaylığından mütekaittir) malumat almıştı. Bu zat o zaman 5. Ordu'nun 16. Kolordu nezdinde irtibat zabiti idi.

Mustafa Kemal düşmana ait olmak üzere verdiğimiz yarım yamalak haberler üzerine yahut 16. Kolordu'nun kurmay başkanı istihbaratıyla hareket etmiş sayılmaz. O ordudan, kolordudan ve bizlerden aldığı malumat ile planını çizmiş değildir.

Aylardan beri havai nesîmesi *(havası)* teneffüs edemeyecek kadar ağırlaşan Arıburnu'nda düşmanla karşı karşıya harp etmiş, düşmanın bütün hareketlerini göz önünden kaçırmamıştı. Hele fırkanın sağ cenahı ile alâkadar Anafartalar sahasını hiçbir zaman tetkiki haricinde bırakmamıştı.

En nihayet yukarıda söylediğim gibi düşmanın yeni ihraç ordusunun Anafartalar'a çıkacağını vaktinden çok evvel görmüştü ve daha o zamandan ne yapacağına karar veren Mustafa Kemal, işte şimdi bu karar üzerinde idi.

* * *

Mustafa Kemal'in kurmay başkanına not ettirdiği taarruz emri, 12. ve 17. fırkaları ve Kocaçimen mıntıkasıyla Kaymakam *(yarbay)* Vilmer Bey'in küçük müfrezesine aitti.

Henüz Grup Kumandanlığı ile fırkalar arasında muhabere tesisatı olmamıştı. Gerek 12. ve gerekse 7. Fırka'ya Erkânıharbiye'den birer zabit ile taarruz emrinin gönderilmesi talimatını veren Mustafa Kemal, bu zabitler ile fırkaların taarruzî hareketlerini takip ve zaman geçirmeden muharebe hakkında sık sık tenevvür etmeyi *(aydınlatmayı)* düşünmüştü.

12. Fırka'ya Kurmay Yüzbaşısı Bay Hidayet'in gönderilmesini teklif eden Kurmay Birinci Şube Müdürü Binbaşı Şamlı Bay Lütfi, 7. Fırka'ya da benim yollanmamı söylemişti.

Bu şerefli vazifenin bana tevcihi *(verilmesi)* dolayısıyla çok memnun olmuştum. Ne yalan söyleyeyim biraz da askerî bir gurur duyuyordum ve bunda haklı idim. Çünkü birçok kıymetli arkadaşlarım arasından benim seçilmem hislerimi okşamıştı.

Erkânıharp Yüzbaşısı Hidayet Bey'in ismi söylendiği vakit onu görmeye lüzum hissetmeyen kumandanım, 7. Fırka'ya gidecek olan mülâzımevvel *(üsteğmen)* Cevat'ı görmek istedi. Şafak karanlığında atlarımızın başında bulunuyorduk.

— Göreyim...

Emrini işittiğim zaman mecburen çok yakınlarına sokuldum.

"— Mülâzım Cevat benim," dedim.

Kumandanım bana tok, fakat ahenkli sesiyle sol cenahımızda taarruz edecek olan 7. Fırka'nın bulunduğu vaziyetin ehemmiyetini, düşebileceği

müşkülâtı ve fırkanın sağında, solunda taarruza girecek kıtalarla sıkı bir irtibat lazım geldiğini söyledi. Ve fırka kumandanı ile birlikte taarruza iştirak etmemi ve her fırsattan istifade ile vaziyetten kendisine malumat vermemi emrediyordu. Sözlerine babaca muvaffakiyetler dileyerek nihayet verdi.

Ben, usulü veçhile *(usul gereği)* emirlerini kendisine tekrar ettim. Yazılan emri alarak 7. Fırka'ya ulaştırmak için hemen harekete geçtim. Atım, henüz sökmek üzere bulunan şafağın karanlıkları içinde dörtnala koşuyordu. Ben yalnız muvaffak olmayı düşünüyor, mahcup olmamamı Allah'tan diliyordum.

Bilahare tekrar Kafkas Cephesi'nde temasa geldiğimiz ve mütareke esnasında polis müdürü olarak gördüğümüz, 7. Fırka Kumandanı Bay Halil ile mikrâsi *(çapraz)* piyade ateşi altında bulunan topçu bataryasının dürbünü yanında mülâki oldum *(buluştum)*. Her yandan ölüm ıslıkları çalan mermilerden, cesur fırka kumandanı araziden istifadeye bile lüzum görmemişti. Tan yeri ağarmaya başlamış, her taraf seçilecek kabiliyete gelmişti.

Mustafa Kemal'in emrini alan Fırka Kumandanı derhal taarruza geçti. Ve iki saat geçmeden ilk muvaffakiyetin emareleri gözükmeye başlamıştı. Kıtaat kumandanları ile erlerimizin düşman üzerine kahramanca saldırdıklarını gördükten sonra fırkanın muvaffak olacağı kanaatine vasıl oldum.

Bu sırada Damakçalık bayırındaki düşman siperlerinden on bir mangalık bir siperin süngü ile zaptı haberinin kanaatimi teyit ettiğini büyük sevinçlerle gördüm. Hemen geri dönüp vaziyetini ve taarruz eden kahraman zabit ve askerlerimizin haleti ruhiyelerini ve muvaffakiyetlerini kumandanıma arz etmek için 7. Fırka'da beliren galibiyet neşesiyle Çamlıktekke mevkiine hareket ettim.

Çamlıktekke'de çamların altında Ordu Kumandanı Mareşal Liman Von Sanders'e tesadüf ettim. Derhal nezdine giderek cepheye niçin gittiğimi, orada ne kadar kaldığımı, taarruza kalkan 7. Fırka'nın 11 mangalık düşman siperlerini süngü hücumu ile zaptı muvaffakiyetini ve düşmanın muannidane *(inatla)* müdafaasına rağmen taarruzlarımızın her an ilerlemekte olduğunu anlattım.

Tepemizde 11 düşman tayyaresi dolaşıyordu. Mareşal Liman Von Sanders ölüm yağdıran kartalların gadrine *(zulümüne)* uğramamak için olacak, ormanın kesafetine iltica etmiş *(sıklığına sığınmış)* bulunuyordu.

Ormanlarla örtülü gözden ve güneşten masun ve huzur içinde bulunan bu yerde ordu kumandanına şifahî *(sözlü)* raporumu sunmuş bulunuyordum.

Liman Von Sanders, gerçi bilahare yazdığı hatıratında Çanakkale seferinin safhaları hakkında, kendi görüşüne ve mensup olduğu milletin hislerine göre kalem yürütmüş, bu azametli işi benimsemiştir. Halbuki Çanakkale mel-hamesinde *(kanlı savaşında)* asıl iş gören, kahraman Türk kumanda heyetiyle Türk erleri olmuştur.

Sözlerimi Mareşal Liman'ın eserine bir cevap olsun fikriyle söylemiyorum. Çünkü bu esere verilecek cevap için henüz hazırlanmış değilim, ancak kısaca

gerek Türk ve gerek cihan efkârıumumiyelerine *(dünya kamuoyuna)* bu tarihi hakikatten bir nebze bahsetmek, vaziyeti bir cümle ile anlatmak istedim.

Mareşal Liman Von Sanders'ten ayrılırken samimi takdir ve tebriklerine mahzar olmuş ve Anafartalar muharebesini bütün ümitlerin fevkinde *(üstünde)* büyük bir zafere ulaştıran kumandanımı akşam üzeri karargâhımıza gelerek nihayetsiz takdirlerle tebrik eden müşarünileyh, yüksek kadirşinasi göstererek âcizlerini de *(beni de)* ayrıca takdir buyurduklarını kumandanıma ifade etmekle bende kendisine karşı unutulmaz bir şükran bırakmıştır.

Cevat Abbas Gürer sözlerine bir lahza fasıla *(bir an için ara)* verdi. Vakit öğleye yaklaşıyordu: Sabahtan beri devam eden mülakatımızla yorduğum sayın muhatabımdan özür diledim ve:

— Nezaketinizi suiistimal ettiğim için cidden mahcubum dedim, sizi üzüyorum galiba...

Bolu Mebusu, gözleri İzmit Körfezi'nin güneş altında pırıldayan sularına dalmış cevap verdi:

— Katiyen, refakatiniz bana yalnızlığımı unutturuyor, daha doğrusu öksüzlüğümü.

Liman Paşa'dan ayrıldıktan birkaç dakika sonra kumandanıma mülâki olmuştum.

Kumandanımı Çamlıtekke'nin bir kilometre şimalinde çıplak bir tepenin üstünde buldum. Yere bağdaş kurup oturmuş ve düşman istikametine teveccüh etmişti *(dönmüştü)*.

Haritasını yere açmış dürbünü elinde cepheyi tetkik ediyordu. O güzel başında kaba şayaktan[12] hâki bir kabalak *(başlık)*, sırtında nefer kaputundan tadil edilmiş basit fakat uygun ve temiz bir kaput vardı. Her gün dikkat ve itina ile tıraş olan Mustafa Kemal o gün buna vakit bulamamıştı. Yüzünde her kılı dikleşen hafif bir sakal vardı.

Az evvel bahsettiğim 11 düşman tayyaresi, tepesi üstünde uçuyordu. İşte iki kumandan arasındaki büyük farklardan bir küçüğü.

Kumandanım beni görünce:

"— Hayır ola?" dedi.

Ben usulü veçhile hareket için solunda bağdaş kurup oturmaya çalışıyordum. Lakin büyük bir köklü çalı yüzünden kumandanımın sağ tarafına geçmeye mecbur oldum. Kendilerine araziyi haritaya tatbik ederek Yedinci Fırka'nın taarruz vaziyetini ve muvaffakıyetlerini tafsilen *(ayrıntılı olarak)* arzettiğim halde bir an durdu ve bana hitap ederek:

— Anlamadım bir daha söyler misin?

Sualiyle karşılaştım.

Ben bu suale mütehayyir ve müteessir *(şaşırmış ve üzülmüş)* olarak bir evvelki şifahî *(sözlü)* raporumu harfi harfine tekrar ettim.

Kumandanım teşekkür etti. Fakat ben cidden müteessirdim. Çünkü bana verilen vazifenin ciddiyet ve ehemmiyetimi hazmedemediğim zannıyla

[12] Kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaş (çuha) -y.h.n.

izahatım tekrarlandırılıyordu. Yedinci Fırka'ya hareketimden evvel taarruz emrini teslim anında da kurmay arkadaşımı görmek istemeyen kumandanım, beni görmek istemişti.

İşte bu iki hadise hakikaten izzeti nefsimi *(gururumu)* kırıyordu.

Zannı bile olsa *(şüphe anlamında da olsa)*, hiçbir suretle ittihamı altında kalmamak kararıyla, aflarını dileyerek gördüğümü, bildiğimi olduğu gibi anlattığımı, görmediğimi ve bilmediğimi de çekinmeden ifade edebilecek bir seciye *(karakter)* taşıdığımı ve hakikati lâfa boğan biri olmayı kabul edemeyeceğimi yanından ayrılırken kendilerine arz ettim.

Kumandanım, gayet ciddi ve keskin nazarlarını bana dikmiş, sözlerimi sükûnetle dinliyordu.

"—Hayır böyle bir şey düşünmedim" buyurdular. Müsterih olarak arkadaşların bulunduğu yere teveccüh ettim *(doğru yöneldim)*.

O, çok uzaklaşmamamı emretti.

Hemen iki adım gerisinde oturdum. Hilâliahmer'den *(Kızılay'dan)* gönderilen yirmi hediye sigaralardan bir tane yakıp içmeye başladım. İşte, iş başında ve ateş karşısındaki bu ilk temas ve Anafartalar muharebelerinin devamı müddetince aldığım vazifeleri başarılarla görüşüm, Atatürk'e yirmi dört sene refakat etmek şerefini bana hazırlamıştır.

* * *

Cevat Abbas Gürer, kısa fasıladan sonra söze şöyle devam etti:

— 27 Temmuz Anafartalar Muharebesi o günün şafağı ile başlamış ve akşam üzerine kadar devam etmiştir.

Bu kanlı savaş, başında sevgili kumandanı Mustafa Kemal'i bulunan Türk Ordusu'nun Anafartalar zaferi ile neticelenmiş ve şan şeref dolu tarihimizi tetviç eylemiştir *(taçlandırmıştır)*.

Taarruza iştirak eden kuvvetlerimiz süngü adedi 5500'ü bulmayan, üç taburlu yedi piyade alayı ve 36 adet seri ateşli 7 1/2 santimetrelik toplarımızla 21 makineli tüfek bölüğüdür.

27 Temmuz muharebesine giren düşmanın miktarını kat'i ifade *(kesin söylemek)* güçtür. Ancak tahminimize göre en az 30 bini geçtiği muhakkaktır. Düşman taarruzu kıtalarını, külliyetli makineli tüfek ve karaya indirilmiş top ve bu harbe iştirak ettirilmiş yirmi dört parça harp gemisinin topçu ateşi himaye etmişti.

Buna rağmen taarruzumuzla en aşağı altı mislimiz olan düşman ordusu tevkif edilmiş *(durdurulmuş)* ve Tuzla Gölü bataklıklarına kadar geri püskürtülmüş, sahile sıkıştırılmıştı.

Görülüyor ki kıtalarımızın kuvvet bakımından mukayesesi büsbütün hayret verecek bir vaziyettedir. Büyük Türk milletinin daima harikalar yaratan büyük isti'dâd bir tecellisinden *(kabiliyetinin sonucundan)* başka bir şey olmayan bu muvaffakiyetin en büyük âmili de *(nedeni)* de bu kuvvetin

Birinci Dünya Savaş'ında Sultanahmet Meydanı. Çanakkale cephesine giden Türk askerleri

başında bulunan Mustafa Kemal'in fıtrî *(doğuştan)* cesaret ve kahramanlığını ikmal eden askerî dehası olmuştur.

27 Temmuz zaferinin tamamlanması ise Conkbayırı'ndaki düşmanın da sökülüp atılmasıyla olacaktı. Çünkü 26 Temmuz'da düşman ordusu Conkbayırı'nı zaptetmişti.

Bu bayıra sahip olan düşman orada yerleştiği takdirde Çanakkale Boğazı'nın Nağaraburnu *(Naraburnu)* merkez olmak üzere büyük bir sahasını her zaman topçu ateşleriyle kapayabilirdi. Ve şimal grubunu da daimî tehdidi altında bulundurabilirdi.

Bu vaziyet düşman için ne derece büyük muvaffakiyet ise Türk ordusu için de o derece tehlikeli idi. Binaenaleyh düşmanı behemehâl *(ne olursa olsun)* Conkbayırı'ndan atmak Mustafa Kemal'in büyük kararlarından biri idi.

Anafartalar'da vaziyet tespit olunduktan sonra bulunulan hatların tahkimi emrini veren Mustafa Kemal gruba doğru Kocaçimen istikametinden Büyük Anafarta yoluyla Conkbayırı'na hareket etti.

Kumandanı karargâhın ilk kademesi takip ediyordu. Büyük Anafarta köyü içine girildiği zaman, düşmanın 11 tayyaresi köy üzerinde peyda olmuş ve toplu giden karargâhımızı avlamaya azmetmişti. Bomba ve makineli tüfek yağmuru altında kalan karargâh arkadaşlarımız köy evlerinin enkazının ve bombaların dumanlarının içinde birbirini kaybettiler. Ben muhterem Şube Müdürüm Süvari Binbaşısı Bay Tahir'den ayrılmamıştım.

Yolsuz ve çalılıklar içinde dönüp dolaşırken gece karanlığı da yolumuzu büsbütün kapatmıştı. Bütün gece yürümekle beraber, kısa bir mesafeyi sabahın fecrine kadar kat'edememiştik. Tanıdığımız arazi değildi. Yanlışlıkla düşman içlerine gireriz heyecan ve endişesiyle dolaştık. Yollarımız üzerinde bulduğumuz erlerimizin henüz Conkbayırı'nı tanımamaları yüzünden şafağa kadar üzüntülü bir gece yolculuğu geçirdik.

Şafak, Kocaçimen'le Conkbayırı arasında bulunan Kurtgeçidi'ne bizi ulaştırdı.

Alacakaranlık sayesinde üzerine basmamak için çok uğraştığımız fakat muvaffak olamadığımız tefessüh etmiş *(kokuşmuş)* binlerce cesetler sahasını atladık ve Conkbayırı'nda kumandanımıza mülâki olduk.

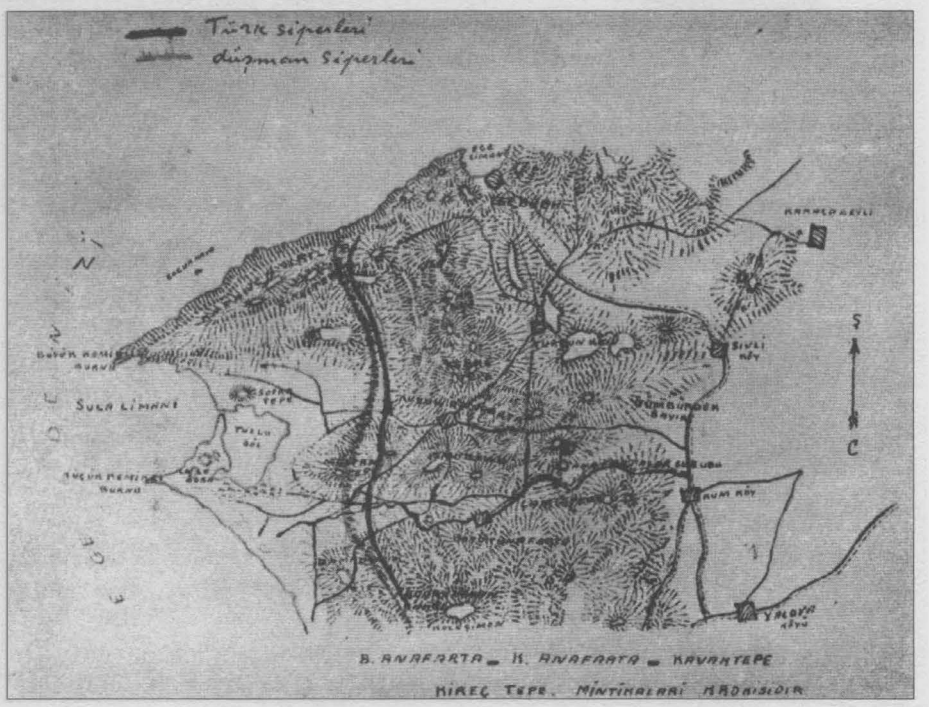
Meğer büyük kumandanım yanında süvari zabit vekili Bay Zeki (Hava Müsteşarı Sayın Albay Zeki *[Doğan]* ile yalnız Conkbayırı'na vasıl olmuş *(ulaşmış)* ve diğer rüfeka da *(arkadaşlar da)* bizim gibi geceyi perişan olarak geçirmişler. Kimi gece yarısında, kimi fecirle *(tan kızıllığında)* ancak iş başında bulunabilmişlerdi.

Conkbayırı'nda bir gün evvel düşmanla verilen kanlı muharebede büyük zayiatla mağlup olan kıtalarımız, çok üstün düşman kuvvetleri karşısında ve şiddetli gemi topçu ateşlerinin cehennemî tesiratı altında, cüzü tamları *(birlikleri)* karışmış ve büyük zaafa uğramıştı.

Bu kıtaları toplamak ve tanzim etmek de mühimdi. Çünkü bu mağlup edilmiş, dağılmış cüz'ü tâmlarla *(birliklerle)* düşmana taarruz edilecekti. Elde başka yeni bir kuvvet yoktu.

Arıburnu Cephesi.

1939 yılında basılan kitaptaki harita.

Conkbayırı'na akşam karanlığında vasıl olan *(ulaşan)* Mustafa Kemal, Sekizinci Fırka Kumandanı Bay Ali Rıza'yı (merhum Ali Rıza Paşa) ve yorulmak bilmeyen fırka arkadaşlarını gayrete getirmiş, sabaha kadar uyku uyumadan ve istirahat edilmeden, en küçük rütbeden en büyük kumandana kadar hummalı bir faaliyet neticesinde cüz'ü tâmlarımız yeniden seher vaktine kadar hazırlanmıştı.

Mustafa Kemal tam bir gece olmayan zamana sığdırdığı bu baş döndürücü faaliyeti esnasında en ince, en ufak teferruatla meşgul olmuş, düşman siperlerine kadar bizzat yanaşmıştı. O kadar ki, geceyi ekseriyetle hasım avcı hatlarının yanı başında geçirmişti. Tarafeyn *(iki tarafın)* avcı hatları arasında yalnız 11 metrelik bir mesafe vardı.

Artık sabah olmak üzere idi. Bir avuç Türk askeri fıtrî kahramanlık taşıyan Mustafa Kemal gibi bütün zabitlerin ve kumanda heyetlerinin itimadını kendinde toplayan büyük bir askerin kumandası altında intizama girmiş, her türlü hareket kabiliyetini iktisap eylemişti *(edinmişti)*.

Pek dar olan Conkbayırı sahasının gerisinde, kademevari tertibat alan Sekizinci Fırka şimdi Mustafa Kemal'in emrini yerine getirmek için tek bir kitle halinde ileri atılmayı düşünüyor ve sabırsızlanıyordu.

Kumandanıma "emrine hazırız" tam haberi verilince kıtaların yanına gidildi. Adetleri beş bine yakın olan bu kahramanlar kitlesi, bir tek silah patlamadan yalnız süngü hücumu ile düşmanın üzerine atılacaktı. Maksat şu idi: "Düşmanı denize kadar sürmek."

Bu mukaddes vatani vazifeye hazırlananların içinde ve başında; Miralay olmasına rağmen Mustafa Kemal'in ona "Paşam" hitabıyla daima muhabbet ve teveccüh gösterdiği ve vaktiyle Selânik'te Kolağası Mustafa Kemal'in Kurmay Başkanı olan Ali Rıza (merhum Ali Rıza Paşa) vardı. Fırkanın kurmay başkanı da bugün kahraman Cumhuriyet ordusunun korgenerallerinden olan Yüzbaşı Galip *(Deniz)* idi.

Atatürk'ü çocukluğundan beri büyük bir itimat ve emniyetle, sarsılmayan bir muhabbetle takip etmiş bulunan eski Kütahya mebusu Nuri Conker merhum da alaylardan birine kumanda ediyordu.

Maksada ulaşmak için beklenilen ne idi? Atatürk'ün dudaklarını oynatması, o hücum emrini vermesi... İşte bu bekleyiş, bu hücum emrine intizar *(saldırı emrini bekleyiş)* o kadar derin, manalı ve lâhuti idi ki bu heybetli, ulvî sahneyi tamam anlatmaktan acizim:

Ağır... ruha ürpertiler veren bir sükûnet içinde, birden bire Mustafa Kemal'in sesi işitildi.

Bu ses gök gürültüsü ile uyanan bir adamın ürpermesini içimizde canlandırıyordu. Artık yalnız gözümüzle gördüğümüzü değil elimizle tuttuğumuzu zannettiğimiz maksadımıza koşmak için süngülerine sarılanlara, hamaset hamlesine atılacaklara:

O;... "Askerler, anamız bizi bugün için doğurdu. Düşman zayıf ve korkaktır. Tek bir tüfek patlamadan yalnız süngünüzü kullanacaksınız.

En ileride ben yürüyeceğim; acele etmeyin, kırbacımı kaldırdığım zaman ilerleyeceksiniz. Beni takip ediniz" demiş ve yüzünü düşmana çevirmişti.

Mustafa Kemal ilerlemiş, kırbacını kaldırmıştı.

Bir an geçmemişti ki Türk bahadırları en önde giden kumandanlarını geride bırakmışlardı.

Düşmana öyle saldırıyorlardı ki bu manzarayı görseydiniz gururla karışık teheyyücünüz *(coşkunuz)* sizi hem ağlatır hem de güldürürdü. Dar sahada arka arkaya yürüyen süngü ormanı harekete gelmiş, karşısına ne çıkarsa parçalayacak, didikleyecek yok edecek azmiyle ilerliyordu.

Daha doğrusu Mehmetçiklerimiz mübarek vatanlarını kurtarmak için Türk hamaset volkanının lâvları olmuşlar düşmanın üzerine yığılıyorlardı.

General Hamilton, hatıratını yazarken mağlubiyetini haklı göstermek için olacak, tarafımızdan topçu istihzaratı *(hazırlığı)* yapıldıktan sonra Türk askerlerinin kovanlarından boşanan arılar gibi hücum ettiklerini tasvir etmiştir.

Hâlbuki biz ne topçu ateşi açmış, hattâ ne de tek bir tüfenk patlatmıştık.

Çelik Türk sinesini taşıyan erlerimiz, yalnız düşman kıtaatı üzerine atılmışlar, ilahi bir uğultu arasında işitilen düşman feryatlarını süngüleriyle boğuyorlardı.

Az sonra hücum sellerimizden bir kısmı sahile kadar akmışlardı.

Doğan güneş muzaffer erlerin süngülerini parlatıyor, zaferlerini kutluluyordu.

Kati galibiyetin tahakkukundan *(gerçekleşmesinden)* birkaç saat, daha doğrusu iki saat bile geçmeden, bütün düşman donanması Conkbayırı'na ateş etmeye başlamıştı. Düşman piyadesi de mukabil *(karşı)* taarruza geçmek için toplanmaya çalışıyordu.

Bulunduğumuz yer sekiz muhtelif cins topçu ateşine hedef oluyordu. 38'lik güllelerden tutunuz da iki buçukluk Nordanfilt tanelerine varıncaya kadar.

Size muharebenin şiddeti hakkında tam ve kat'i bir fikir vermek için söylemeliyim ki bulunduğumuz sahada üzerine çelik parçası düşmemiş bir tek metre murabbaı *(metre kare)* yer yoktu.

Bu muharebede bütün günü avcı hatlarında geçiren Mustafa Kemal'in kalbi üzerindeki cebinde annesinin yadigârı olan bir tarafı siyah menevişli *(hareli)* demir saat bulunmasaydı, 10.11.1938'de duyduğumuz acıyı o zaman daha acı bir şekilde duyacaktık.

Çünkü... O Türk istiklâlini kurmadan, Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratmadan muazzam Türk inkılâbını başarmadan gidecek ve Conkbayırı ona meçhul kahramanlarımıza olduğu gibi yalnız bir anıt olacaktı.

İstitraden *(yeri gelmişken)* şu noktayı söyleyeceğim; o gün kumandanımdan Kurt Geçidi'ndeki bir bataryamızın hedefinin değiştirilmesi emrini almış ve bunu tefhim *(bildirmek)* için bataryanın yanına gitmiştim. Dönüşümde

vazifemi yaptığımı ayakta arzetmek mecburiyetinde idim. Düşman ateşi sağnak halinde idi. Tepenin hemen yakınında meylin değişmeye başladığı bu yerde düşman piyade ateşi ayakta duranlar için pek tehlikeli idi.

Söze başladığım zaman Atatürk, ceketimin ucundan tutarak;

— Başına bir parça yiyeceksin; otur da anlat... buyurmuşlardı. Belki de size basit görünen bu ihtar, Anafartalar'da Conkbayırı'nda aldığım müteaddit vazifelerimi başarmadan mütevellit *(birçok görevimi başarmam sayesinde)*; Atatürk'ün bana başlayan teveccüh ve muhabbetinin ilk kıvılcımı oluyordu.

Şahinsırt'ta vaziyetimizi tespitten sonra düşman, mezkûr *(bu)* sırttaki kahraman piyadelerimizi imha kastıyla denizden, karadan, mütemadî *(sürekli)* ve şiddetli topçu ateşi altına almış, bir an olsun ateşine fasıla *(ara)* vermiyordu.

Bu ölüm kasırgasının yarattığı volkanî duman arasında ara sıra görülen gövde, kol, bacaklar, endişelerimizi yaratacak kadar korkunç bir manzara arzetmeye başladı.

Kumandanım bu vaziyet üzerine, Şahinsırt'taki muhariplerimizi tetkik için bir kurmay subayının gönderilmesini, kurmay başkanımıza emir buyurdular.

Kurmay Başkanımız Binbaşı Hayri (merhum Davutpaşalı General Hayri) bana teveccüh etti *(döndü)*. Hep beraber işittiğimiz emrin ifasına beni memur ediyordu.

Kumandanım:

— Bu çocuğu her yere gönderiyoruz bu defa da kurmay subayı gitsin!

Emrini te'kîd etmesiyle *(üstelemesiyle)* yukarıda ismi geçen Yüzbaşı Bay Hidayet, Şahinsırt'a gönderildi.

Binbir müşkülat içinde koşa, yata, kalka semenderler gibi ölüm kasırgası arasında kaybolan arkadaşımız, bir müddet sonra erlerimizin emir ve arzu buyrulan hatta olduklarını ve muannidane *(inatla)* müdafaa etmekte bulunduklarını haber almış olduğunu bildirmişti.

Kumandanım bu ağır vazifeden beni sıyanet etmesiyle de *(korumasıyla da)* teveccühünü tekid etmiş bulunuyordu *(bana duyduğu yakınlığını bir kez daha göstermiş oluyordu)*.

Nitekim o gece bu teveccühün fiilen tahakkukunu da gördüm. Başkumandanlık vekâletine fevkaladeden *(üstün kahramanlıklarından)* terfiim inha edilmiş ve harp madalyasıyla da taltif olunmuştu.

Şimdi her iki günü hulâsa edelim. Bu hulâsayı mütareke günlerinde, Anafartalar harp tarihini yazmaya başlayan Atatürk'ün notlarını tespit ederken elde mevcut vesikaların tetkikinden sonra vardığımız neticeye göre söyleyeceğim.

Anafartalar'da, evvelce arz ettiğim gibi yedi alay piyade ve 36 tane yedi buçuk santimetrelik topla taarruz etmiştik.

Yedi alayın silâh adedi de ne kadardı biliyor musunuz? 5800 süngü idi. Bu küçük kuvvet kendinden kat kat üstün olan düşman ordusunu yenmiş ve Sula *(Suvla)* Körfezi'ne sıkıştırmıştı.

Kahraman Türk kuvvetinin azlığına rağmen, başlarında Mustafa Kemal gibi bir askerî dehanın bulunması ile bu kuvvet takviye edilmiş, bu suretle harikalı bir muvaffakiyet elde olunmuştu.

Hiç unutmam kumandanımla mütareke günlerinde karşı karşıya oturduğumuz ve vesikaların tetkikiyle bu neticeye vardığımız zaman, kendimi tutamamış kumandanımın eline sarılıp öpmüştüm.

Cevat Abbas Gürer anlattığı sahneyi yeniden yaşıyormuş gibi yine sözlerine fasıla verdi, biraz düşündü tekrar ağır ağır anlatmaya başladı.

— Ertesi gün yani 28 Temmuz Conkbayırı muharebesinde karşımızda bulunan düşman kuvvetini kati olarak ifade edemeyeceğim. Ancak, hasım ordunun kuvveti hakkında bir fikir verebilmek için size ufak bir misalden bahsedeceğim.

Karargâhı ile birlikte General Baldwin'in erlerimizin süngüsünden geçtiğine ve General Koper'in ağır yaralandığına ve General Cayley'in şan ve şeref kazandığına bakılırsa hasmın *(düşmanın)* en aşağı bir kolordusu Conkbayırı'nda mağlup olmuştu.

Bu muharebede üç generalin ikisinin muharebe harici kalışını bizzat General Hamilton raporunda itiraf etmektedir.

İşte bu iki günlük muharebe neticesinde Çanakkale Boğazı kurtulmuş şimal ve cenup gruplarımız esaretten ve güzel İstanbul da düşman çizmesinden sıyrılmıştı.

Askerî tarihlerin az kaydettiği bu büyük muharebenin zafer âmili *(zaferin nedeni)* olan Mustafa Kemal'i takdir şöyle dursun, mafevkleri *(üstleri)* onun bu muvaffakiyetini derin bir sükût *(sessizlik)* içinde bırakmışlardı.

Hattâ İstanbul'un kıymetli matbuatı bile bu zaferi haber olarak verememişti.

Nitekim, muharebelerde yararlık gösterenlerden bir albay, yukarıda ismi geçen Ali Rıza; Albay Mustafa Kemal'in inhasıyla general olduğu halde o yine miralaylıkta bırakılmıştı. Yalnız Mustafa Kemal'i bu büyük zaferden dolayı İmparator İkinci Wilhelm birinci derecede salip harp madalyasıyla takdir etti.

Hatta aklımda kaldığına göre otuz, kırk gün saklanan ve belki de küçük memurların, büyüklerinin gözlerinden kaçırmalarıyla tebliğ edilebilen bir iradeyi seniye *(padişah emri)* görmüştük. Bu iradede 19. Fırka Kumandanı Mustafa Kemal'in Arıburnu'nda kolordu kumandanı olduğu bildiriliyordu. Hâlbuki tebliğ Anafartalar grubunda oluyordu.

Bu hadiseyi olduğu gibi anlatmak bir vazifedir. Büyük Mustafa Kemal'in ne gibi şartlar altında ve ne kadar nankör bir muhit içerisinde çalıştığını, memleketine büyük hizmetler yaparken, nasıl kıskanç ve dar bir zihniyetle karşılaştığını gösteren acı misaller bugün için yarın için bir ibret dersi olmalıdır.

Ülkü kimdir ve neden Atatürk ona düşkündür?

Artık akşam oluyordu. Güneş, körfezi örten bulutlara kızıllığını serpmiş, ağır ağır sulara iniyordu. Yavuz[13] karşımızda idi, onun koynunda taşıdığı mukaddes tabutu şimdi görüyor gibiyim. Sayın muhatabım ile birbirimize bakıştık. Her ikimizin de gözlerinde birer damla yaş vardı.

Cevat Abbas Gürer'in teessürünü azaltmak ümidiyle âfâkî mevzular etrafında konuşmaya başladım. Fakat bu muvakkattı *(geçiciydi)*; sözü bir müddet sonra yine Atatürk'e Ebedi Şef'in hayatına getirmek istiyordum.

İmdadıma kim yetişti biliyor musunuz? Ülkü... Küçük ve sevimli Ülkü, Atatürk'ün pek çok sevdiği Ülkü'ye olan muhabbetini, bu muhabbetin sebeplerini, bu hususta en fazla selâhiyet sahibi bulunan Cevat Abbas Gürer'den dinlemek benim için büyük bir zevk teşkil edecekti.

Sayın muhatabıma ricada bulundum.

Cevat Abbas Gürer:

"— Hakikaten Ülkü'yü anlatmak benim için bir vazifedir," dedi.

Baştan aşağı dikkat kesilerek onu dinlemeye koyuldum.

"— Ülkü'nün anası Bayan Vasfiye; asırlardan beri Tuna kıyılarından cenuba doğru inen Türk ailelerinin yavruları arasında kimsesiz kalmış bir kızcağızdı. Onu Selânik'te Atatürk'ün annesi Bayan Zübeyde himayesine almış, o zamanlar Ülkü kadar küçük ve masum olan Bayan Vasfiye'ye şefkat kucağını açmıştı.

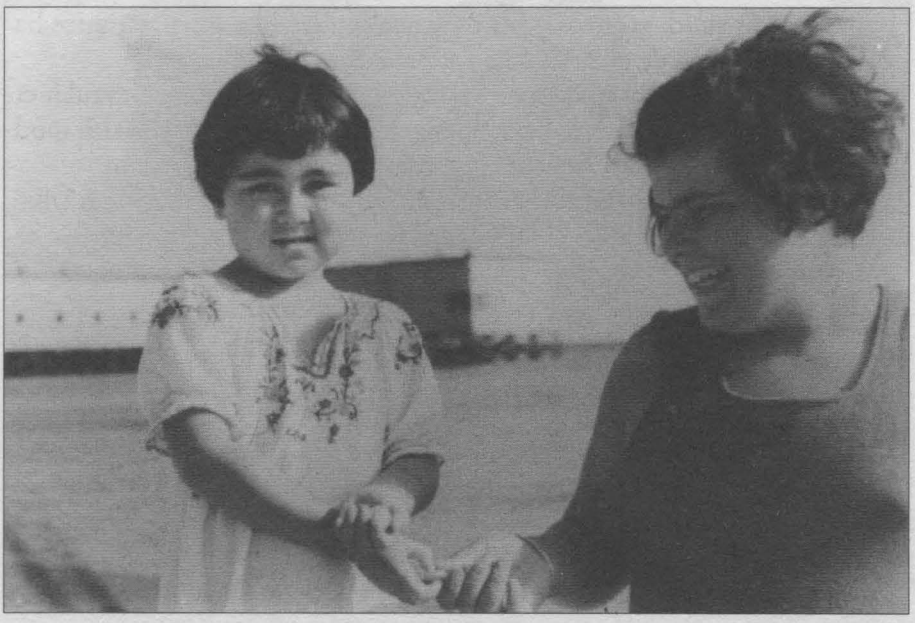
Vasfiye de bütün Türklerde olduğu gibi selâbetli *(kuvvetli)* bir yaradılışın terbiye ve metaneti vardı.

Evin çocuğu gibi muamele gören bu küçük kızcağızı, Bayan Zübeyde gün geçtikçe daha fazla seviyordu.

O vakit ki Atatürk'ün validesi üful eyledi *(vefat etti)* , Vasfiye de Sayın Bayan Makbule Boysan'ın yanında kaldı. Aradan geçen zaman içinde evvelce küçük bir yavru olan Vasfiye büyümüş, gelişmiş, evlenmek çağına ermişti. Her aceminin yapacağı veçhile o da Sayın Bayan Makbule Boysan'ın iznini almadan teehhül etmiş *(evlenmiş)* fakat mesut olamamıştı. Bu suretle Bayan Vasfiye'yi Atatürk ailesi yıllarca kaybetmişti.

---

13 Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne sığınan Alman zırhlısı Goeben- y.h.n.

Ülkü Florya Plajı'nda
(Ülkünün yanındaki kişi Cevat Abbas Gürer'in en küçük kızı merhum Sevda Tagay'dır.)

Tahminen bundan sekiz dokuz yıl evvel, komşusu bir bayanın delâletiyle *(aracılığıyla)* Bayan Vasfiye, Dolmabahçe Sarayı'na beni görmeye gelmişti. Fakat kendisi mahcubiyetinden lafa hiç karışmıyor âdeta arkadaşı ona tercümanlık yapıyordu.

Bayan Vasfiye bir aralık "evlilik hayatının ağırlığı, her gün muhtelif evlerde ağır hizmetlerin mukabili *(karşılığı)* olarak verilen ücretlerin bile elinden alındığını ve bu hallere selâbeti ahlâkiyetinin muhafazası *(güçlü ahlakının korunması)* uğrunda tahammül ettiğini" ağlayarak anlattı. Ve Atatürk'e iltica bildirmemi rica etti.

Beni müteessir eden Bayan Vasfiye'nin elem ve ızdıraplarını hikâye ettiğim Atatürk mütehassis oldular, çok sevdiği annesinden yadigâr olan kimsesiz bu zavallı kadını ertesi gün himayelerine aldılar.

Bir müddet sonra Ankara'da kıymetli ve temiz, bir şimendifer memuru olan Çukluoğlu ile evlendirildi.

Bayan Vasfiye'nin izdivacının ilk senesinde Ülkü dünyaya geldi.

— Müsaadenizle bir nokta üzerinde duracağım. Çocuğa bu adı veren kimdir?

— Atatürk... O büyük adam.

Gazi İstasyonu'nda küçük ve kasvetli bir evde doğan Ülkü, daha altı aylık iken büyük bir incizabla Atatürk'e bağlanmıştı. Ana ve babasını tanıdığı kadar Atatürk'ü de tanıyordu. Her gördükçe Atatürk'ün kollarına atılmak istiyordu. Ülkü'nün de sokulganlığı mukabelesiz kalmıyordu. Büyük Atatürk'ün kucağında dakikalarca kalır saat ve kordonu ile oynardı. Saati kulağına götürmeyi de bellemişti.

Ülkü aylarını doldurdukça, gittikçe Atatürk'e bağlanıyordu. Bir yaşını ikmalden sonra Ebedî Şef'e daha ziyade yaklaşmak, ondan ayrılmamak ister, her tesadüfünde bir şeyler anlatmak için yarım yamalak sözlerine masumane işaretlerini katardı. Fakat saatle oynamayı da unutmazdı.

Atatürk; küçük Ülkü'nün her hareketinden hoşlanırdı. Hele her zaman saati unutmaması ve dinlemesini kuvvetli hafızasına verirdi. Gün geçtikçe Atatürk, Ülkü'yü artan bir muhabbetle sevmeye başlamıştı.

Atatürk, esasen küçük çocuk sevmezdi.

Diyebilirim ilk sevdiği çocuk Ülkü'dür.

Bildiğimin hilâfına olan *(bildiklerime aykırı)* bu muhabbet merakımı mucip oluyordu *(merakımı kamçılıyordu)*.

Bir gün, Atatürk'ün Ülkü'ye muhabbetinin neden ileri geldiğini sordum.

Cevaben "Zekâyı takdir ederim. Bu çocukta kıymetli bir zekâ görmekteyim. Ülkü ile onun için alâkadar oluyorum." buyurdular.

İşte Ebedî Şef'in Ülkü'ye olan muhabbetinin sebebi budur.

Aylar yıllar geçiyor, Ülkü de büyüyordu. Konuşmaya başlamıştı. Masumane sözlerini şirin halleriyle ikmal eden küçük Ülkü ile meşgul olmak Atatürk için de bir zevk oluyordu.

Ankara'nın belli başlı gidilecek yerlerinden biri olan ve o mübareğin kendi eliyle ihya edilmiş bulunan orman çiftliğine gittiği vakit, mutlaka Ülkü'yü de ziyaret ederdik.

Atatürk, Ülkü'yü otomobiline alır, yanına oturtur ona büyük bir adam muamelesi yapardı.

Ebedî Şef, Ülkü'nün bütün arzularını yerine getirmek isterdi.

Hattâ ne kadar çocukça olsa bile.

Meselâ yaramaz Ülkü bir ara artist olmak hevesini gösterdi. Atatürk bu sanatı takdir ettiği için kabil olsaydı Ülkü'yü yetişmiş bir kız gibi, tiyatro ve dans mektebine hemen verecekti. Fakat Ülkü'nün çok küçük olması münasebetiyle arzusunun yerine getirilemeyeceği tabii idi ise de, Atatürk'ün bu arzuları yapamadığından üzüldüğünü hayretle görmüştüm.

Ülkü, bir aralık paratifodan rahatsızlandı. Dolmabahçe'de büyük bir ihtimamla tedavi altına alındı. O mevsimde Florya'da kalan Atatürk'ün, her gün Ülkü'yü ziyaret etmekte olduğunu görüyorduk. Ülkü'nün yanına evvela büyük adam giriyor, istifsarı hatırdan *(hatır sorduktan)* sonra inceden inceye sıhhatini, vaziyetini tetkik ediyordu. Ve Ülkü'nün arzusu yoklanarak müsaadesi alınır, bizler sıra ile büyük muhabbet taşıyan küçük hastanın hal ve hatırını sormak üzere yanına girerdik.

Atatürk, huzurlu ve sükûnlu zamanlarında uzunca ve muntazam uyurdu.

Mühim meseleler ve kararlar muvacehesinde kaldığı vakitler *(karşı karşıya kaldığında)* veya muharebe günlerinde uyumazdı.

Hele Türk milletine benliğini vermek, Türk kıdem ve asaletini yaratmak ve kuvvet kudretini tanıtmak için kati delilleriyle meydana çıkmak ve onu tespit etmek azmiyle koyulduğu fasılasız hummalı çalışmalar sırasında ve Türk tarihi ile bütün dillerin kaynağı olan Türk'ün geniş ve zengin lehçelerinden anadil Türkçe'yi yurdun havâs ve avamın konuşacağı ve yazacağı şümullü *(kapsamlı)* bir Türk dili yapmak ve onu bütün asaletiyle dört bucağa yaymak kararıyla yıllarca süren dâhiyane çalışmalarında birbiri ardınca üç dört gece uyumadığı görülürdü.

Fakat tabiî hayatının seyri içinde ekseriya sekiz on saat uyurdu. Atatürk'ün muayyen uyku saati geçtiği zamanlar, Ülkü meraklı masum bir hassasiyetle Ata'mızın yatak odasının kapısı önüne gider, kasten gürültü, patırtı yaparak uyandırırdı.

Yaramaz Ülkü gürültüsüyle uyandırdığı Atatürk'e:

"— Çok uyudun Atatürk artık kalk," derdi.

Ülkü'nün bu samimi arzusunu Atatürk güler yüzle karşılardı.

Büyük adamı uyandırmak cesaretini taşıyan yalnız Ülkü idi.

Atatürk son zamanlarda her gezdiği ve gittiği yerlere çok sevdiği Ülkü'sünü beraber götürürdü. Ülkü'yü halk arasında söyletmekten, kazaska, zeybek oynatmaktan ve akrobatik hareketler yaptırmaktan mahzûz olurdu *(memnun olurdu)*. Ülkü coştuğu zaman cıva kadar seyyal *(çevik)* kabiliyetler

gösterdikçe Atatürk sonsuz zevk duyar ve takdirlerine ve iltifatlarına gark ettiği *(boğduğu)* Ülkü'sünün başına titrerdi.

Hattâ bir defa "bu çocuğa bir şey olursa bana dâgı derûn olur" *(gönül acısı duyarım)* buyurmuşlar, Ülkü'ye olan şiddetli muhabbetlerini izhar etmişlerdi *(belirtmişlerdi)*.

Atatürk'e bütün bunları yaptıran, her yıl geçtikçe Ülkü'sünün artan ve inkişaf eden *(açığa çıkan)* zekâsı idi.

Atatürk'ün hastalığı esnasında bile bütün muhaliflere rağmen Ülkü çok düşkün olduğu ebedî şefin yanına fırsat düşürerek girerdi. İstifasarı hatıra *(hatır sormaya)* gelen bu sevgili küçük ziyaretçi her vakit sevinçlerle karşılanırdı.

İşte Atatürk'le Ülkü arasındaki derin muhabbetin şimdi hatırlayabildiğim bazı noktaları bunlardır.

* * *

Atatürk'ün çok sevdiği ve saydığı anası ile terbiye ve zekâ bakımından vaziyetleri

Cevat Abbas Gürer'i güzel bir konuşma zeminine sokmak istedim. "Atatürk'ün muhterem valideleri hakkında bir şey söyler misiniz," dedim.

— Size İstiklâl Mücadelesi'nin tarihçesini değil, fakat o kutlu günlerin ufak bir tablosunu çizdikten sonra tarihte büyük Türk kadını olarak tanınacak olan Atatürk'ün muhterem annelerinden bir nebze bahsetmek nesillerimize bir hizmettir sanırım.

Düşman daha Anadolu topraklarında idi. Aziz vatanın dört yanı müstevliler ile kuşatılmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu'nun ilk muvaffakiyeti, Ermeni ordusunun mağlûbiyeti ile başladı. İnönü savaşları yalnız mevcudiyetimizi dünyaya ilan etmekle kalmıyor, Türkiye'nin ölmediğini ve öldürülemeyeceğini gösteriyordu.

Bu zaferlerden sonra "harimi ismetimize" *(mukaddes ocağımıza)* girmiş olan düşmanı temizlemek için hummalı bir surette askerî faaliyetlere koyulmuştuk.

Bir yandan da devlet tesisatımız günden güne takviye ediliyordu. Yeni Türkiye Devleti her haliyle istihfafları *(küçümseyen bakışları)* kırmaya başlamıştı. Türk kudret ve kabiliyetinin henüz yerinde olduğu tezahürü ise dost ve düşmanı hayretlere düşürmekte idi.

Siyasî faaliyetlerimizle haricî temaslarımız artıyor ve Kafkas, İnönü zaferlerini tenmiyeden *(artırmaktan)* hali kalmıyordu.

Kocaeli mıntıkası, düşman yardımı ile Vahdettin teşkilâtının faaliyetine uzunca zaman sahne olmuştu. Hilâfet ordusu gibi paraya ve taassuba *(bağnazlığa)* dayanan kuvvetler, saf ve temiz halkımızı istiklâl davasından uzaklaştırıyor, aynı kanı taşıyan vatandaşları birbirine boğdurmaya çalışıyordu. Bu münasebetle sıra Kocaeli mıntıkamıza gelmişti. Az bir zaman zarfında Kocaeli mıntıkası haricî ve dahilî düşmanlardan temizlenmiş, Türk millî azmi herkese karşı bir defa daha tecelli etmişti.

İşgal altında bulunan İstanbul'un hamiyetli vatanperver çocukları millî müdafaa teşkilâtı içinde Ankara hükümetine mal olmuşlar; milli davamız hesabına canla başla çalışıyorlardı.

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım

İstanbul matbuatı, millî muvaffakiyetlerimizi tebarüz ettiriyor *(yayımlıyor)*, şuurlu Türk muharrirleri bütün kuvvetlerini kalemlerine vererek millî istiklâl hakkında yazılar yazıyorlardı. Fakat bu güzide matbuatın millî hedefe giden yoldaki yüksek gayretli çalışmaları kendi inisiyatiflerine kalmıştı. Müstesnaları da vardı. Fakat ekseriyetle memleket kurtuluşuna hâdim idiler *(hizmet ediyorlardı)*.

Ecnebiler için Anadolu'nun büyük faaliyeti karanlıktı. Yeni devleti tanımak istemediklerinden Ankara'da resmî, siyasî memurlar bulundurmuyorlardı. Mösyö Franklen Buyyon'un *(Franklin Bouillon)* temas temin ettiği günlerde, epeyce uzaklaşmıştık.

Muhtelif vesilelerle, muhtelif kisveler altında aramıza karışmak isteyen casuslar yaşatılmıyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin İtalya'da, Almanya'da, Bulgaristan'da mümessilleri henüz mezkûr devletlerce resmen kabul olunmamıştılar.

Yalnız Sovyet Rusya ile İran ve Afganistan'da sefirlerimiz mevcuttu.

İşte harici vaziyetimizin böyle olduğu bir sırada Fransız edibi Mösyö Klot Farer *(Claude Farrere)* İstanbul'a gelmiş ve Atatürk'le mülakât dileğinde bulunmuştu.

Bu mülâkatı faydalı bulan Atatürk, Klot Farer'le Kocaeli'de görüşecekti.

Bu münasebetle bazı gazete sahipleriyle, kurtuluş davası uğrunda hizmetleri görülen muharrirler de İzmit'te temasa geleceklerdi. Bu meyanda Atatürk hasretini giderecekti. Çok muhterem ailelerine kavuşacaklardı.

Bayan Zübeyde, uzun yıllardan beri oğlunun hasretine katlanmak mecburiyetinde kalmıştı. Bilhassa Erzurum Kongresi'nin akdinden sonra ihanet timsali Vahidettin tarafından idama mahkûm edilen Mustafa Kemal'in akıbetini düşünmekten hastalanan Büyük Türk kadını, evlâdını mutlaka görmek arzusunu izhar etmiş *(yerine getirmiş)* ve Adapazarı'na gelmişlerdi.

Atatürk bu üç mühim mülâkatı yapmış ve İzmit Nutku'nu vermişti. Muhterem validelerini beraberlerine alarak Ankara'ya dönmüşlerdi.

Bayan Zübeyde; daha küçük yaşta öksüz kalan oğlunun her haliyle yakından alâkadardı. Çünkü onun yetişmesinde ve yetiştikten sonra memlekete hâdim olmasında *(hizmetinde)* büyük bir âmil olmuştu. Atatürk'e hem tam manasıyla analık, hem babalık etmişti.

Sevgili oğlu Mustafa'sının idamla mahkûmiyetini haber aldığı zaman son derece dinç olmasına rağmen teessüründen kahırlanan Bayan Zübeyde hastalanmış, yatağa düşmüştü. Uzun bir müddet oğlundan sahih bir malumat alamaması da hastalığının ilerlemesine sebebiyet vermişti.

Çankaya artık Bayan Zübeyde'ye çok kıymetli ve sevgili oğlunu bol bol görmek ve onu kollamak fırsatını verdiğinden Bayan Zübeyde pek memnun ve bahtiyar bir ömür sürüyor ise de yine ekseriya vaktini hastalık içinde geçiriyordu.

Bayan Zübeyde'nin yaradılışını, zekâsını ve muhitine karşı muamelesini anlatmak için bu kısa zamanımız kâfi değildir. Müşarünileyha'nın mümtaz vasıflarını tebarüz ettirmek *(belirtmek)* için uzun yazmak lâzımdır.

Çünkü Bayan Zübeyde'yi etraflıca tanıdıktan sonra ancak Atatürk'ün tarif edilebileceğine kaniim.

Yalnız ana olmak itibarıyla değil, fakat bu vakur, ciddî, taşkın zekâlı büyük Türk kadınını her gün ziyaret etmek Atatürk için bir vazife idi. Ziyaretler haberleşmeden yapılmazdı. Çünkü ana ve oğul hazırlanmadan birbirini görmezlerdi.

Her ikisi arasındaki münasebetin esas kaidesi, daima ziyaretçinin Atatürk'ün olması idi.

Ebedî Şef sabahleyin uyanır uyanmaz eğer o gün annesini görecekse annesinden birisi vasıtasıyla izin alırdı. Sonra büyük bir merasimde bulunacak imişçesine Atatürk hazırlanırdı.

Bayan Zübeyde de hasta yatağında dahi olsa büyük bir ihtimamla Atatürk'ü kabule hazırlanırdı. Saçlarını taratır, işlemeli başörtüsünü örter, Makedonyalı gelinlik kızın zengin çeyizinden kalmış oyalı bürümcük[14] gömleğinin üzerine ipekli entarisini giyerdi. Ve İstanbulkârî renkli maşlahı[15] ile resmi kıyafetini tamamladıktan sonra oğlunu beklediği haberini gönderirdi.

Bayan Zübeyde, Atatürk'e 'Mustafa' diye hitap ederdi.

Ben bu büyük ailenin arasına emniyet, itimat ve muhabbet kazanmak mazhariyetiyle yıllardan beri karışmıştım. Ekseriya her iki büyüğün görüşmelerinde beraber bulunurdum.

Büyük kıymetli evlât yetiştirmek bahtiyarlığıyla, kıymetli büyük bir anaya sahip olmak gururunu bir arada toplayan gözlerim, evet Türk içtimaî *(toplumsal)* bünyesindeki terbiyenin ve o terbiye temellerinin ne kadar derin ve köklü, ne kadar nezih ve ciddî ve ne kadar samimî olduğunun canlı timsallerini gördükçe gaşyoluyordum *(kendimden geçiyordum)*.

Diyebilirim ki; Bayan Zübeyde ile Atatürk; bu ana, oğul birbirine âşıktırlar.

Bu ana; oğluna daha beşik çocuğu iken vatan ve millet sevgisini telkin eden ninnilerle başlamış, onu her çağında aynı akidelerle büyütmüş, köyde, şehirde tahsile sevk etmiş, ilim ve irfan aşılamıştı. Mevkiini bulan halâskar oğlunu o, Mustafa Kemal yapmıştı.

Bu ziyaretlerin her birinde Atatürk anasının mübarek elini büyük bir saygı ile öperdi. Sonra anasının karşısında o büyük adam küçülür, Mustafa, hatta Mustafacık olurdu.

Konuşmaları, lâtifeleri, pek içten kaynayan taşkın sevgilerin makesleri *(yansımaları)* idi.

---

14 Ham ipekten dokunmuş bir tür giysi kumaşı- y.h.n.

15 Tek parçalı ve kol yerine yarıkları olan bir çeşit kadın üstlüğü.-yhn.

Çankaya'da bu ana oğul görüşmelerinin birinde şahit olduğum bir vaziyeti, kıymeti hudutsuz olan Bayan Zübeyde'nin faal zekâsının bir numunesi olarak arz edeceğim.

Atatürk anasının elini öptü; Bayan Zübeyde oğluna elini uzatırken coşkun sevgisinin gözlerinde toplanan bütün ifadesiyle Atatürk'ü bağrına basmak istiyordu. Onu kucakladıktan sonra aziz Türk milletine eşsiz bir halaskâr kahraman veren ana olmak itibarıyla gururlanmalı idi. Fakat öyle olmadı, bahtiyarlığı gülen ve şirin yüzünden okunurken o büyük Türk anası kolları arasından uzaklaşan ciğerparesinin eline sarıldı. Atatürk;

"— Ne yapıyorsun anne!" dedi; elini çekmek istedi. Bayan Zübeyde, sükûnetle ve kat'i bir ciddiyetle:

"— Ben senin ananım, sen benim elimi öpmekle bana karşı olan vazifeni yapıyorsun, fakat sen vatanı ve milleti kurtaran bir devlet reisisin. Ben de bu aziz milletin bir ferdiyim ve onun tebasıyım. Elini öpebilirim," cevabını verdi.

Oğlunun elini öpmekten ziyade Bayan Zübeyde, bu hareketiyle oğlunun mevkiinin en büyük ihtirama *(saygıya)* lâyık olduğunu etrafındakilere işaret ediyordu.

Büyük Türk anası Sayın Bayan Zübeyde'yi ne zaman hatırlasam gözlerim yaşarır. Onun buna benzer hatıraları önünde derin hürmet ve meclûbiyet *(tutkunluk)* duyarım.

Bu mülâkat sayesinde gerek onu ve gerekse oğlunu... Her ikisinin büyük terbiye ve nezaket kabiliyetlerini daha yakından tanımış idim.

* * *

Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal'in istifası, İstanbul'a gelişi ve müstevli devletlerin donanmaları karşısında sözleri

— Mütareke günlerine dair bir şey söyler misiniz?

— Mütareke günlerinden birinde İstanbul'a gelmiştik. O günden bahsedeyim.

— Wilson prensipleriyle sulha talip olan Osmanlı Devleti bilâhare görüldüğü gibi geniş tefsirli elastikiyetinin *(istendiği gibi yorumlanabilecek)* hududu olmayan bir Mondros Mütarekesi aktetmişti *(imzalamıştı)*.

Harbi yapmış olan İttihat ve Terakki rical ve rüesâsı, mevkilerini padişah Vahdettin'in müstebit *(despot)* eline bırakmışlardı.

Bu acı vaziyeti gören ve Yıldırım Orduları Kumandanı olarak Adana'da bulunan Atatürk, o zaman Vahdettin'in seryaverliğini ifa eden *(yapan)* sayın hocamız Albay Naci'nin (elyevm *[şimdiki]* Cebelibereket mebusu General Naci'dir) tavassutu ile *(aracılığıyla)* Vahdettin'e, Mareşal İzzet'in sadareti *(sadrazamlığı)* ile teşkili lâzım heyeti hükümette *(oluşturulması gereken hükümet heyetine)* sevdiği ve güvendiği arkadaşlarından Fethi Okyar ve Hüseyin Rauf *(Orbay)* gibi vatanperverlerin bulunmasını tavsiye etmiş, kendisinin de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği *(Genel Kurmay Başkanlığı)* ile birlikte Harbiye Nezareti'ne getirilmesini istemişti.

Tavsiye ettiği zevat yerlerine getirilmişler, hükümet teşekkül etmişti. Ancak nedense Atatürk'e istediği vazife verilmemişti. Atatürk'ün Mareşal İzzet'e bu meseleden dolayı vaki sorma *(açıklama)* isteği; gülünç bir cevapla karşılanmıştı.

Sadrazam Mareşal İzzet, telgrafında diyordu ki; "badessulh arkadaşlığımız eltafı süphaniyeden mamuldür."[16]

Bugün bu cevabı tahlile girişmeyeceğim. Ancak şu kadarını söylemek istiyorum ki:

Atatürk'ün, Kilikya'yi ve Kilikya hudutlarını dahi bilmeyecek kadar gaflet göstermiş olan Sadrazam'la Adana'dan makine başında saatlerce süren muhaberatına şahit olmuştum.

---

16 Barıştan sonra arkadaşlığımız Allah'ın lütfuyla olur- y.h.n

Atatürk bütün samimiyetiyle (tahassüsünden *[duygulanmasıyla]* kolayca ağlayan fakat ağladıktan sonra en müsterih bir vücut gibi hemen oturduğu yerde uyuyan) Sadrazam Mareşal İzzet'i devletin bulunduğu vaziyet hakkında tenvir etmekten *(aydınlatmaktan)* kendisini alamıyordu. Fakat her defasında aldığı cevaplar pek sudan ve aldatıcı idi.

En nihayet Atatürk karakteri tebarüz eden *(su yüzüne çıkan)* bu hükümetin ömrünün sayılı günlere münhasır olduğunu ve pek yakında Vahdettin tarafından atılacaklarını da sadrazama bildirmekle vicdanî vazifesini yaptı.

Fakat muattal bir halde *(boş)* durmayı hiçbir zaman âdet edinmemiş ve cephede vazifesi kalmamış olan Mustafa Kemal, uzakta kalmaktansa Yıldırım Orduları Kumandanlığı'ndan istifa etmeyi, zayıf da olsa Mareşal İzzet'in hükümetini İstanbul'da girişeceği faaliyetiyle yaşatmayı, yapacağı işlerin birincisi olarak saymıştı.

İstifası kabul olundu. Fakat Mareşal İzzet'in hükümetinin destekliğine yetişemedi.

"Geldikleri gibi giderler"

İstanbul'a geldiğimiz günü hiç unutmam. Şehrin çok hazin bir hali vardı. İstanbul hasım donanmalarının limana girmeleri felâketinin matemini tutuyor, bu büyük matemine Atatürk'ü de ortak ediyordu.

Atatürk'le ben askerî sevkıyatın bir köhne motoru ile denizin ortasına yaslanan bu çelik ormanının içinde geçiyorduk.

Atatürk'ün zarif dudaklarından "Geldikleri gibi giderler" cümlesini işittiğim zaman, mütarekenin doğurduğu derin ve elemli ümitsizliği derhal unutmuştum.

Cevabımda istical ettim *(aceleci davrandım)*. "Size nasip olacak, siz bunları kovacaksınız Paşam" dedim.

Gülümsedi, aziz başının içinde teressüm etmeye *(şekillenmeye)* başlayan vatanı kurtarma planlarını bir an için yeniden geçiriyor gibi daldı:

Sonra, "Bakalım" dedi.

Bütün haşmet ve azametleri ile İstanbul limanını dolduran bu zırhlılar bir gün hakikaten o büyük adamın emriyle güzel İstanbul'umuzu terk ettiler.

— İstiklâl Harbi'nin başlangıç tarihini söyler misiniz?

— Birçok defalar İstiklâl Mücadelesi'nin başlangıç tarihini tespit için sual soranlar gibi siz de soruyorsunuz. Cevap vereyim.

Geçen yıl 19 Mayıs Bayramı'nı tes'iden *(kutlamak için)* Ankara radyosunda vatandaşlarıma söylediğim gibi...

Atatürk'ün, Türk milletinin istiklâli için beslediği düşünceler çok eskidir.

Hatta erkânıharbiye mektebinin *(Harp Akademisi'nin)* sıralarında başlamıştır. Fakat onun Türkiye'yi yeni varlığı ile istiklâle kavuşturması için fiilî mücadeleye girişmesi evvelâ Halep'te başlamış, Adana'da, İstanbul'da devam

etmiş, Samsun'da, Amasya'da tatbikata başlamış, Lozan Konferansı'nda hakikat sahasına ulaşmıştır.

Atatürk'ün İstanbul'da gerek Perapalas Oteli'nde, gerek Hava Sokağı'ndaki misafiretinde ve gerekse Şişli'deki evde geçen faaliyetleri günü gününe tespit edilmiş değildir. Atatürk her nerede olursa orası derhal bir mahfîl *(toplantı yeri)* haline gelir, ziyaretçiler eksik olmazdı.

Bunların arasında salâbetli askerler, vatanperver politikacılar da vardı. Sıkı ve ciddi temaslarıyla samimiyet yaratan ve bilahare birkaç ay geçmeden Atatürk'ün samimiyetini suiistimal edenlerin de bulunduğunu söylersem hayret etmeyiniz.

Bu münasebetle size başımızdan geçen bir hikâyeyi anlatayım.

* * *

Tatlı dile, kıyafete müstenit limitedin doğuşu ve akıbeti[17]

Atatürk'ün sınıf arkadaşı olmakla beraber mektepten az tanıdığını söylediği, uzun yıllar askerî sevkiyat işlerinde çalışmış esbak *(eski)* Levazım Reisi General İsmail Hakkı'nın mühim hizmetlerini muvaffakiyetle gören Binbaşı Bay Ali Rıza bizimle temasa geldi.

Ben daha evvelce Bay Ali Rıza'yı yakından tanımış ve faaliyeti kendisine hürmet ve muhabbetimi arttırmıştı. Atatürk'le vaki temasta yardımım oldu.

Umumî Harp yılları içerisinde her İstanbul'a gelişimizde Bay Ali Rıza Atatürk için uzun uzadıya ve takdirkâr cümlelerle benimle konuşuyordu. Bilhassa mütareke başlarında çok derin bağlılığını da bu muhabbete ilâve ediyordu.

Hakikaten, huzuru samimiyet, ciddiyet ve fedakârlık hisleri yaratan Bay Ali Rıza'yı ihmal etmemizi muvafık *(doğru)* bulmamıştım.

Zaten vazifeden uzak bile olsa sınıfından tanıdığı bu zat, en nihayet benim üzerimde yapmakta olduğu güzel tesiri büyük Ata'nın üzerinde de birkaç görüşmede hâsıl etti.

Resmî işlerde cevval, faal ve samimi görünen bu zat *(kişi)*, vatan endişesiyle politika sahasında da faaliyete geçmişti.

Atatürk'ün o zaman Âyan Reisi olarak gördüğümüz Bay Ahmet Rıza ile görüşmesine (neticesiz bile olsa) o delâlet *(aracılık)* etmişti.

Muhtelif küçük küçük cemiyetlerin her birinin gizli faaliyette bulunduklarını ve bu zümrelerin Atatürk'ün emrine hemen girmelerinde hiçbir mahzur olmadığını söyleyen Bay Ali Rıza, yalnız bunların başında bulunan gayet kıymetli sivil bir zatın, Atatürk'le temasa gelmesi zaruretini ileri sürmüştü.

Atatürk bu teklifi kabul etti. Ve ilk temas Hava Sokağı'ndaki Halepli Bay Fansan'ın misafiri olduğumuz evinde vaki oldu *(gerçekleşti)*.

Bay Ali Rıza'nın tavsiye ettiği bu zat, kır atlar koşulmuş bir saltanat arabasına benzeyen lândosu[18] ile gece karanlığında geldi. Kıyafeti düzgün ve temiz, nezaket ve tevazuuna bakarak kendisine kıymet verilebilen bu zair

---

17 Tatlı dile ve kıyafete bakılarak kurulan şirketin doğuşu ve sonu - y.h.n

18 Lando: Dört tekerlekli, içinde dingillere paralel olarak düzenlenmiş karşılıklı iki oturma sırası bulunan, üstü açılıp kapanabilen çift körüklü binek arabası- y.h.n.

(ziyaretçi) "merhamet buyurun" mükaddimesiyle konuştukça *(sözleriyle konuşmasına başladıkça)* ince zekâ sahibi olduğu intibaını muhataplarında yaratmakta pek mahir *(usta)* görünmekte idi.

Bu zat Atatürk'ü bir iki defa ziyaretle kalmadı. Taaddüd eden *(çok sayıdaki)* ziyaretlerden birinde Atatürk'ün müsaadesini istihsal ederek *(alarak)* mensup olduğu siyasî bir zümrenin reisi bulunan ve Vahdettin'in hususî ahbabı süsü verilen ak sakallı bir molla beyi de beraberinde getirdi. Gelen bu molla beyin kendi kayınpederi olduğunu pek mahirane bir surette saklayabildi.

Şişli'deki eve geçilmişti. Bay Ali Rıza merhumun bu pek çok itimatla tanıttığı zat, Şişli'ye de azametli kır atlı arabasıyla birkaç defa daha taşınmış ve Bay Fethi Okyar'la da tanışmıştı.

Bay Fethi Okyar, Atatürk'ün en mahremi, güvendiği arkadaşı idi. Bu münasebetle de Mütareke'nin karanlık günlerini ekseriya *(çoğunlukla)* Atatürk'le beraber geçirirdi. Çok zaman halâs çarelerini beraber mütalaa ederlerdi.

Gerek Atatürk'ün ve gerekse Fethi Okyar'ın bu zata karşı itimat ve teveccühleri uyanmıştı.

Buna rağmen kendisinden şüphe ettikleri zaman da oluyordu.

Fakat bütün şüpheleri gidermek için Bay Ali Rıza'nın ona karşı beslemekte olduğu itimadın sevkiyle söylenmiş birkaç müdafaa cümlesinin kâfi geldiğini görüyordum.

Bir gün Bay Ali Rıza yalnız gelmiş benim de dahil olduğum bir sohbete vesile vermişti. Dereden, tepeden konuşuluyordu. Bir aralık Bay Ali Rıza kısa bir sualle üçümüzü de düşündürmüştü:

"—Peki bütün bu işlerin başarılması için her şeyden evvel sizlerin maişet *(geçim)* derdinden uzak kalmanız lazımdır.

Paranız var mı? Hayatınızın idamesini temin edecek paranız yoksa rahat bir kafa ile çalışamazsınız" dedi.

Atatürk ve Fethi Okyar cevap verdiler:

"Paramız olmamakla beraber bugüne kadar böyle bir şey düşünmedik."

Bay Ali Rıza:

"Bu doğru değildir. Her şeyden evvel bulunduğumuz pozisyonun icabatını yapmak size zaruridir. Hayat icabı olarak geçinmenizin teminine meder olacak *(yararı dokunacak)* ve sizi müsterih yaşatacak parayı ben bulmaya çalışacağım. Ancak gördüğünüz arkadaşımı bu işte sizlere yardıma imale etmeliyim *(yönlendirmeliyim)*. Mamafih *(ama)* bu gibi işler onun için ehemmiyetsizdir. Zengin bir zattır. Aydan aya koyacağınız bir sermayeyi işletir ve gelirini size vermesini temin için var kuvvetimizle çalışırım. Benim de sizlere karşı naçiz bir hizmetim olsun," mukabelesinde bulundu *(karşılığını verdi)*.

Atatürk'le Bay Fethi Okyar sükûtlarıyla tasdik eder *(sessiz kalarak onaylar)* gibi oldular. Bir lâhza *(an)* sonra:

"Nasıl" diye sordular.

—Evet, meselâ bir liranız ayda bir lira getirebilir. Çünkü bahsettiğim zat, İzmir'le zeytinyağı, incir, üzüm üzerinde geniş bir mikyasta *(ölçekte)* iş

yapmaktadır. Ve her ay bir devir yapabilmektedir. Bu devir içine girecek sermayeniz de sizlere her ay yüzde yüz kâr verir. Binaenaleyh geçinmeniz için hiçbir endişe ve sıkıntınız kalmaz.

Yüksek insanî ve askerî ahlak ve kâmil insanlık ve insaniyet timsalleri olan bu iki arkadaş, Atatürk'le Fethi Okyar... Bay Ali Rıza'nın ahbabına karşı beslediği itimada iştirak ettiler.

Ben de tabii onların yürüyeceği yoldan harice çıkmayı hatırıma bile getirmedim.

Atatürk'le Fethi Okyar'ın bu teklifte durulması lâzım geldiği kanaatine vasıl olduklarını *(vardıklarını)*, yekdiğerimize *(birbirimize)* bakışlarımızdan anladım. Yalnız hepimizin içinde bir tereddüdümüz vardı.

Parayı nereden bulacaktık ve ne miktar olacaktı?

Bereket versin onu da Bay Ali Rıza aydınlattı.

"Paşam sen beş on bin lira, Bay Fethi Okyar da arzu ederse bir o kadar, Cevat da bin lira koyarsınız ben arkadaşımın gönlünü yaparım", dedi.

Miktar, müşkülâtımızı halletti. Hepimiz muvafakat etmiştik *(uzlaşmıştık)*. Üzüntümüz yalnız şundan ibaretti:

Ya parayı bulamazsak?

Atatürk, "Annemde biraz para olacak, bir yoklayayım" dedi.

Fethi Okyar ödünç olarak tedarik edecekti.

Ben de arada üzülüyordum. Para bulamamak ihtimali karşısında bulunuyordum. Mütareke hengâmında *(zamanında)* şahsi iki binek atımı satmıştım. Dört yüz liraya baliğ olan *(karşılık gelen)* bu satış bedeli her ihtimale karşı aile hayatımızın bir ihtiyat akçesi idi.

Gerisini, yani 600 lirayı bulmanın benim için pek güç olacağını tahmin ediyordum. Mamafih geniş kâr düşüncesi para bulmak ümidimin kırılmasına mani oluyordu.

Bay Ali Rıza, bu teklifinden sonra bize sermaye bulmak fırsatını kazandırmak için ertesi günü tekrar aynı saatte görüşmek üzere yanımızdan ayrıldı.

Üçümüz yalnız kaldığımız zaman sermaye bulmak endişesinden başka bir şey konuşmadık. Ben her ay bin lira getirecek olan bin lirayı bulmak azmiyle müsaade aldım ve evime geldim. Esasen birinci ay sıkıntı çekecektim. İkinci ay bin lira sermaye sahiplerine ödenecek, kârım sermaye olacaktı.

O gece evi, eşi dostu bildikleri yokladım, zorladım, bir ayda ödemek üzere kendi mevcudum kadar ancak para bulabilmiştim.

O halde sekiz yüz lira ile bu şirkete girerim dedim.

Atatürk validesinden temin etmiş, Bay Fethi Okyar da ödünç olarak beş bin lira tedarik eylemiş idi.

Ben de noksanından dolayı mahcubiyet duyduğum 800 lirayı bir zarfa koyarak ilikli cebimde götürdüm.

Hep beraber Bay Ali Rıza'nın tavsiyesi veçhile *(üzerine)*, bir şirket direktörü olan arkadaşının yazıhanesine kırık bir otomobille gidiyorduk.

Büro sahibi bize dondurma ikram ettikten sonra vakurane *(ağırbaşlı)* ve

âlicenabane *(cömertçe)* bir tavır alarak Bay Ali Rıza'nın delâletinden *(aracı olduğundan)* bahsetti. Müstağni *(nazlı)* bir eda ile paralarımızı alıp açık bulunan kasasına attı.

Artık paralar bizim değildi.

Bir gün iadeleri zaruri olan paraların karşılığına bedel birer senet dahi almaktan bizi men eden şey, bu tatlı dillere ve gösterilen samimiyete geniş itimadımız oldu.

Oradan ayrıldık.

Artık geçim hayatımız bizce müemmendi *(güvence altındaydı)*.

Günler geçti ayın dolmasına bir şey kalmadı.

Dolan ayı müteakip kârı sormayı nezakete muhalif *(aykırı)* bulduk. İkinci ayın bitmesine bir şey kalmamıştı.

Hepimizde de az çok şüpheler uyanmıştı. En nihayet benim telefonla vaziyeti tüccariyemizi sormam tensip buyuruldu *(uygun bulundu)*. Sordum.

İncir ve üzüm ve saire birinci ayda İstanbul'a gelmiş piyasa düşüklüğünden satılamamış, Odessa'ya gönderilmiş.

Odessa, Kızılordu tarafından işgal edildiğinden oraya sallarımız çıkarılamamış ve Köstence'ye gönderilmiş olduğu cevaben söylendi.

Ve "Hamdolsun hiçbir zarara uğramadığımız" temin edildi.

Üçüncü ve dördüncü aylarda Karadeniz üzerinde dolaşan sermaye ve kârımızın bize hiçbir şey vermeyeceği artık anlaşıldı. Bu meyanda *(arada)* sermayemiz de tehlikeye girmişti.

3. Ordu Müfettişliği'ne tayin edilen Atatürk'ün hareketinden bir gün evvel köprüde bu şirket direktörünü bulmuş ve kendi paramdan dört yüz lira tahsil edebilmiş ve mütebakisinin *(geri kalanının)* tahsilini aileme bırakmıştım.

Atatürk ve Fethi Okyar için de bilahare birer senet alınabilmişti.

Büyük adam, kıymetli bir dershane olan sofrasında zaman zaman bu müşterek ticaretimizi gülerek anlatır ve kıssadan hisse dağıtırdı.

* * *

Atatürk-Nuri Conker: Atatürk'ün büyüklüğü nispetinde ulüvvü cenabı da (*âlicenablığı*) büyüktü

Atatürk, İkinci Ordu Kumandan Vekili olmuştu. Kumandasını eline aldığı 2. Ordu'yu derhal Murad Vadisi'ne kışlamaya çekilmişti.

Kış bütün şiddetiyle hükmünü sürdürüyordu. Ordunun geri hidemâtını tanzim ve iaşe kabiliyetini tezyîd *(geri hizmetlerini düzenlemek ve iaşe yeteneğini artırmak)* maksadıyla Sekrat'ta bulunan karargâhımız Diyarbakır'a dönüyordu. Nuri Conker'in kumandasındaki Sekizinci Fırka *(tümen)* Muş Cephesi'ni Murat şimalinde *(kuzeyinde)* tutuyordu.

Sayılı arkadaşları arasında önde bir yer sahibi olan Nuri Conker'in Atatürk'e sevgi ve bağlılığı çocukluğundan ve mektep sıralarından başlamıştı.

Bu samimiyetini bütün ömrünce daime artan bir muhabbetle devam ettiren Conker'in memuriyet hayatı da ekseriya Atatürk'le beraber veya bir muhitte geçmişti.

Atatürk sevdiği arkadaşı Nuri Conker'i serbest konuşturmak için vesileler yaratırdı. Halk içinde hiçbir yakınının naz ve laubali tavrı hareketine müsait davranmayan *(izin vermeyen)* Atatürk, Nuri Conker'in nazını terbiye ve nezaketten ayrılmayan ulu orta tekerlemelerine kahkaha ile gülerdi.

Hele bulunulan vaziyetin ilhamıyla bilistilzâm *(ister istemez)* açılan münakaşalara cesaretle iştirak eden Nuri'nin itiraz ve mütalaalarından Atatürk pek hoşlanırdı.

Ordu başında bulunduğu zamanlarda da iğneli olsa bile Nuri Conker'in vazife harici fikir ve mütalaalarından Atatürk her zaman büyük bir zevk duyardı.

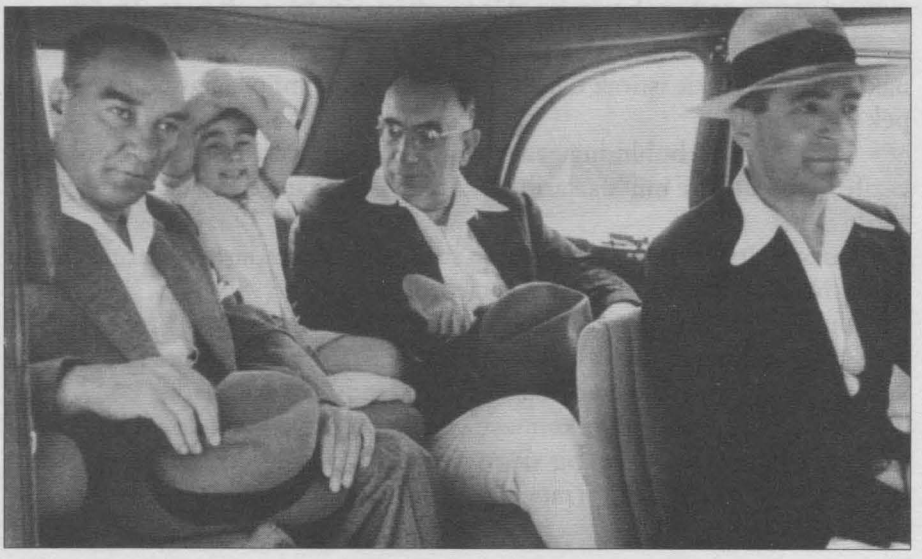
Bu tafsilâtı *(ayrıntıları)* verdikten sonra bu iki arkadaşın aralarında cereyan etmiş bir vakanın hikâyesine geçiyorum.

Yukarıda bahsettiğim veçhile karargâhı Muş'ta bulunan 8. Fırka Kumandanı Nuri Conker, 2. Ordu kumandan vekili Atatürk'e, o tarihte bulunan askerî ve siyasî vaziyet hakkında bazı şifreler göndermeye başladı.

Muhabbet ve sabrını tüketmeye ve arkadaşlık ve kumandanlık hazmını ihlâl etmeye vesile olan bu bir deste şifrenin büyük bir kısmını Atatürk cevapsız bırakmakla, Conker'i mevki ve vaziyetinin icap ettiği çerçeveye ve ciddiyete sevk etmek istedi.

Sağda, Atatürk, Nuri Conker. ve Salih Bozok Haydarpaşa Garı'nda 28 Temmuz 1936. Altta: Atatürk, küçük Ülkü ve Nuri Conker.

Hâlbuki Nuri Conker bu muamele tarzından mütenebbih olmamış *(ders almamış)*, o hususî sohbetlerdeki nazının çekilmesine ve sarsılmayan muhabbetinin, bağlılığının bilinmesine dayanarak yazılarına yine devam etmişti.

Kolordu kumandanlığını atlayarak doğrudan doğruya ordu kumandanına gönderilen bu mütalaalar, iki suretle telâkki olunuyordu *(iki şekilde açıklanabilirdi)*.

Biri; şiddetli kışın, fırkanın iaşesinde yapmakta olduğu tahribattan doğan ihtiyaçların, daha acil ve şümullü *(kapsamlı)* olarak arkadaşı Ordu Kumandanı'na yaptırmayı istihdaf etmesine nazaran *(amaçladığı düşünülürse)* su götürür yeri vardı.

Diğeri ise; üzerine dört metre kar düşen ve fırkayı çevrelemiş bulunan yüksek dağların karşısında mahsur bir hayata düşüldüğünden, sarsılan bir maneviyatın akislerini göstermesi ile ancak tefsir olunabiliyordu *(yorumlanabilirdi)*

Atatürk, kendine has vazife ciddiyetini zaafa düşürecek bir sabır ve tahammül sahibi olmakla beraber arkadaşlık vefasının vicdanında yarattığı müsamaha *(hoşgörü)* ile fırka kumandanının bazı şifrelerine cevap vermişti. Fakat maateessür *(üzüntü içerisinde)* arkadaşını tatmin edememişti.

Harbin bıkkınlık veren ve her günü pek uzun gelen senelerinin içinde Nuri Conker vatanın her cephe ve bucağında kahramanca düşmanlarla çarpışmış, Conk muharebesinde başından vurulmuştu. Yarasının tedavisi için geriye gitmemek ve tedavisini vazifesi başında yaptırmak istemesiyle yüksek metanet ve fedakârlığını misal yapmış bir askerdi.

İsmini bihakkın *(hakederek)* iftiharla taşımak hakkına malik olan zat Conkbayırı muharebesindeki yararlığına mükâfaten fırka kumandanı olmuştu. Doğrusu cesur bir asker ve kumandandı.

Atatürk, bu meziyetlerinden dolayı da arkadaşını seviyordu. Halbuki bu mümtaz kumandanın Muş'tan yazdığı şifre mahlullerinin meali *(şifrelerin anlamı)* ise askerî kıymetini de sarsıyordu. Atatürk arkadaşının ruhî ıstırabını yakından görmek, dertlerini dinlemek ve onu her hususta tatmin etmek için Sekrat'tan verdiği bir emirle Diyarbakır'a davet etti.

Atatürk'le Conker'in samimî münasebetlerini bilenler, bu iki arkadaşın karşı karşıya geldikleri zaman her şeyin düzelebileceğini tahmin ediyorlardı. Ben de böyle düşünenlerin başında idim.

Fakat netice tahminimiz gibi olmadı. Mafevk madûn *(üst ve ast)* iki yakın arkadaş yüz yüze geldiler. Saatlerce konuştular. Nihayet fırka kumandanının, ordu kumandanına yazdığı ve hesabını verdiği mütâlaalarında *(düşüncelerinde)* ısrar ettiğini hayretle gördük.

Düşman karşısında bulunan fırka kumandanının bir mütalaası da "essulh seyyidülahkâm" *("Barış hükümlerin başıdır")* olduğuna göre askerî kanunda cezası ağır olacağı tabiî idi *(doğaldı)*. Böyle bir akıbet ise Nuri Conker'in hayat ve istikbalini felâketle neticelendirebilirdi.

Bu vaziyet önünde Ebedî Şef Atatürk'ün vereceği karar hep merakla bekleniyordu. Nuri Conker'e hem acıyor, hem de ısrarından dolayı onu tahtıe ediyorduk *(kınıyorduk)*.

Çok geçmedi. O büyük adam, vazife ile arkadaşlığın, kardeşliğin hattâ derin muhabbetlerin telif edilemeyeceğine *(bir arada yürümeyeceğine)* karar vermişti.

Conker'in rahatsızlığına hükmeden Atatürk, onu başkumandanlık emrine vermiş, ordusundan uzaklaştırmıştı.

Kalbi titreyerek verdiği bu hükümle Atatürk, âmiriyet vasıflarından biri olan vazife ciddiyetinin hiçbir zaman tezelzüle uğramasına *(sarsılmasına)* müsaade edilemeyeceğini, fakat aynı zamanda hayat ve istikbal imhasına taallûk edecek *(geleceğini kararlabilecek)* kahhar *(yok edici)* bir cezadan her kusurlu madûnun *(astın)* sıyanet edilmesi *(korunması)* lâzım geleceğini maiyetine bir ders olarak yadigâr bırakıyordu.

Büyük insanın şahidi olduğumuz veçhile kurtarıcı ve yaşatıcı idaresi altında bulundurduğu insanların içindeki sekim akideleri veya şahsî hırsları yüzünden vatan ve millete karşı hıyanet işleyenleri, hatta kendi hayatına kastedenleri bile cumhuriyetin on birinci yaşına girmesiyle affa lâyık gördü. Bu dalâlet eshabını *(yanlışlık yapan kişileri)* tertemiz yapan ulüvvü cenabını *(âlicenablığını)* göstermeden gözlerini kapamadı.

Hele vatan ve millet aleyhine müteveccih *(yönelik)* olmayan ve bilhassa kendisine itiraf olunan kusurları her zaman ulüvvü cenabıyla tahfif eyler *(hafifletir)*, hatta icabında müdafaa ederdi.

Zarurî tecziyeleri *(zorunlu cezalandırmaları)* ise içtimaî *(sosyal)* bünyemizde canlı ve ebedî bir ders olurdu. Cezalandırdığı kusurluyu, tekrar sıyanet *(koruyucu)* kanadı altına alır ve kendisine dost eder, hizmete amâde bulundururdu. İcabında bilâ tereddüt memleket işlerinde kullanırdı. Velhasıl Atatürk'ün büyüklüğü nisbetinde ulüvvü cenabı da büyüktü.

* * *

Atatürk - Halis Bıyıktay

Cumhuriyet ordumuzun olgun korgenerali, İstanbul Komutanı Halis Bıyıktay'ı da kaybettik.

Lugatlarımız "Halis"e, temiz, doğru, hilesiz, safi, gıllügişsiz *(kandırıcılıktan uzak)* samimi manalarını verirler.

Hakikaten General Halis, isminde toplanan bu vasıflarla tamamıyla yoğrulmuş bir Türk hamuru idi. Sevimli ve sevgili bir Türk vatandaşı idi.

Yüksek namuskârlığı, koyu vatanperverliği, iş başında enerjisi numunei imtisal *(örnek alınacak bir kişi)* olan General Halis; Balkan, Umumî, İstiklâl Harpleri'nde tecrübesi kemale ermiş bir kurmay subayı, aynı zamanda sanatının şahikasına vasıl olmuş bir kumandandı.

Hele o, tevazuu, terbiye ve nezaketi, merhamet ve ulüvvü cenabı ile, tanıyanların kalplerini kendine bağlayan başlı başına halis bir kıymetti.

Güzide Cumhuriyet Ordusu'nun tarihi; General Halis'i her zaman unutulmuş takdirle yadedecektir *(anacaktır)*.

İstiklâl Mücadelesi'nin ilk devrelerinin mahdûd *(az sayıdaki)* mücahitleri arasında, büyük ve hayatî müşküller *(zorluklar)* karşısında hiçbir zaman sendelemeyen kuvvetli karakteri; Halis'in fıtrî *(doğuştan gelen)* fedakârlığını tetviç eden *(taçlandıran)* büyük hasletlerinden *(huylardan)* biridir, başlıcasıdır. Ne yazık ki büyük hizmetlere namzet bulunan bu paha biçilmeyen genç korgeneral üful etti *(öldü)*.

Ordunun son tazim resmine *(saygı duruşuna)* katılan içten gelen gözyaşlarına İstanbul'un seması da iştirak etti. Ona ağladı, durdu.

Muhterem Halis'in acısı bana Atatürk huzurunda geçmiş tarihi bir muhavereyi *(konuşmayı)* hatırlattı.

Atatürk, o büyük kurtarıcı, aziz vatanının her zaman harisi *(bekçisi)* idi. Fakat onu velûd *(verimli)* gece hayatı dolayısıyla "sevgili yurdun gece nöbetçisi" olarak Mahmut Esat kardeşimiz herkesten önce vasıflandırdı.

Samimi bağlılığın coşkunluğuyla Mahmut Esat'ın Atatürk'e verdiği bu sıfat hakikaten pek yerindedir. Atatürk ömrünce evvelâ cephelerde, sonra da her bulunduğu yer ve makamda cidden yurdun daima gece nöbetçiliğini yapmıştır.

Atatürk'ü, İstanbul'da bulunduğu günlerin bir gece nöbetinde, Korgeneral Halis Bıyıktay ziyaretle o geceyarısı Topçu Atış Mektebi'nde ve civarında askerî bir tatbikat başlayacağını haber vermişti.

Hemen sofradan kalkıldı ve derhal hakikî bir muharebe başlangıcının ciddiyet ve ehemmiyetinin havasını teneffüs etmeye başladık. Koca dâhi başbuğ, hazırlanmamızı emretti.

Atatürk Topçu Atış Okulu manevrasında Mustafa Kemal Atatürk ve Cevat Abbas Gürer, İstanbul, Metris'te askeri tatbikatlarda, 29 Mayıs 1936.

Birkaç dakika sonra yola koyulmuştuk. İstanbul semtinin sessiz gecesini ihlâl eden sıralanmış otomobillerimiz Topçu Atış Okulu'na bizi geceyarısında ulaştırdı.

Komutan Halis kendine has bütün merbudiyet *(bağlılık)* ve ciddiyetiyle tatbik edilecek meseleyi Atatürk'e izah etti. Manevra başlamıştı. Mavi taraf hava kuvvetleri gece bombardımanına başladılar ve onların isabetli endahtlarına *(atışlarına)* biz de şahit olduk. Kırmızı taraf topçuları cidden yüksek enerji gösteriyorlar ve mavi taraf hava kuvvetlerinin muvaffakiyetlerini hiçe indiriyorlardı.

Şafakla beraber Atatürk arazi üzerinde kısmen otomobille ve kısmen yaya olarak kırmızı taraf kuvvetlerinin taarruzunu takip buyurdular. Muvaffakiyetler temin eden *(başarı kaydeden)* isabetli topçu endahtlarımızın *(atışlarımızın)* himayesinde ilerleyen piyadelerimizi bir aralık takibe koyulduk. Atatürk, Arıburnu ve Anafartalar kahramanı gibi gençleşmişti.

Çalı, diken, hendek atlıyor. Durmadan dinlenmeden avcı hatları ile birlikte ilerliyordu. Mavi taraf avcı tayyarelerinin pikeli taarruzları Atatürk'ün pek hoşuna gidiyordu. Bu hava hücumları Atatürk'te hava tabiyesine *(havacılık bilgilerine)* ilave edilecek yepyeni bir kaide yarattı.

O da tayyarelerimizin düşman tayyareleri tarafından uğrayacakları taarruzlarda, altlarında bulunan tayyareleri düşman tayyareleri üzerlerine bindirmekle hücum etmelerini kahraman havacılarımızdan istiyordu. Ve bu fedakârlığı göze alacak olan Türk havacılığının karşısında durulamayacağı kanaatini General Halis Bıyıktay'a ve etraftaki kumandanlara telkin ediyordu. Manevra zevale doğru *(öğleye doğru)* bir süngü hücumuyla hitama erecekti *(sona erecekti)*. Hücum hatlarımızla çıkılan tepede bir lâhza istirahate koyulduk.

Doğrusu çoktan uzaklaştığımız mukaddes mesleğimizin bizlerde bıraktığı gayretiyle yaptığımız yürüyüşten epeyce yorulmuştuk.

Dinlenmeye geçer geçmez Halis Bıyıktay tarafından Atatürk'e taze pişmiş bir kahve sunuldu. Doğrusu bu ikrama pek özendim.

İhmal edilmemekliğimi karşılamak üzere Atatürk'e:

"—Bizde demokrasinin kaidei esasiyesinden *(asıl kurallarından)* olan müsavatın *(eşitliğin)* henüz vücut bulmadığını" gülerek arz ettim.

—Neden? Buyurdular.

—Efendimize kahve geldi. Bendenize yok, dedim.

Atatürk'ün:

—Halis bak bu Cevat Abbas ne diyor? Sualine karşı Halis bütün hulûsiyetiyle *(içtenliğiyle)*:

—Efendimiz! Şimdi demokrasinin bizlerde de kökleştiğini görecekler ve mahcup olacaklar, cevabında bulunurken kahvem elime gelmişti.

* * *

"Kanuni Esasi, Adalet, Hürriyet ve Musavvat" yazılı kuşaklı fotoğrafıyla Harbiye öğrenciliği yıllarında Cevat Abbas Bey (solda) (1907-1908)

İKİNCİ BÖLÜM

Cevat Abbas Gürer'in yaşamı: Anılar, belgeler, yazılar ve söylevler

Alay yaveri Üsteğmen Cevat Abbas Bey, Selanik'te (1911).
[Celal Gözütok Arşivi]

Cevat Abbas Gürer'in özgeçmişi

Mehmet Cevat Abbas GÜRER
Binbaşı *(1324-P. 257)* [19]

1887'de halen Yugoslavya *(bugün Sırbistan)* içinde kalan Niş kentinde doğdu. Şerif Abbas Bey'in oğludur. 13 Aralık 1905'te Harp Okulu'na girdi. 1 Eylül 1908'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun oldu. 3'üncü Ordu emrine verildi. Manastır Harp Okulu'nda öğrenci iken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 19. Alayda görevli olarak Preşova, Komanova, Koçana ve Köprülü'de bulundu. Aralık 1910'da Selanik Yedek Subay Adayları Talimgâhı'nda görevlendirildi. Mart 1911'de Takip Taburu'yla Selanik ili sınırları içinde eşkıya takibinde görev aldı. Yılın sonunda 37'nci Alay Yaverliği'ne atandı. 19 Ekim 1912'de üsteğmenliğe yükseltilerek 3 Şubat 1913'te inzibat subayı olarak İstanbul Merkez Komutanlığı emrine atandı.

Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde açılan Yedek Subay Talimgâhı'nda ek görev olarak bölük komutanlığı yaptı. 16 Nisan 1915'te Anafartalar Grubu Kurmayı'na verildi. 13 Aralık 1916'da yüzbaşı oldu. 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğine tayin edildi. Savaş süresince yaver olarak Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde bulundu. Mütarekeden sonra Yıldırım Ordular Grubu'nun lağvı üzerine Harbiye Nezareti emrine verilen Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldi. 30 Nisan 1919'da 9'uncu Ordu Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olarak 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçti. Erzurum'da 8 Temmuz 1919'da paşanın askerlikten istifası üzerine Erzurum Müstahkem Mevkii Komutanlığı emrine atandı. Sivas Kongresi'nde Atatürk'le birlikte olduktan sonra Heyet-i Temsiliye Başkatipliği'ne getirildi.

İstanbul Mebusan Meclisi'nin son dönemi için 8 Ocak 1920'de yapılan seçimlerde Bolu Milletvekili olarak Meclise katıldı. Meclisin feshi üzerine Ankara'ya gelerek 5 Temmuz 1920'de TBMM Genel Kurulu'na Bolu Milletvekili olarak takdim edildi. 17 Temmuz'da Yozgat ve yöresindeki ayaklanmanın bastırılmasında görevli olarak izinli sayılıp Meclis'ten ayrıldı. Kurduğu

---

[19] Bu özgeçmiş, Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı'nın *Cepheden Meclise* adlı çalışmasından (Bkz. 96-97; Türk Tarih Kurumu Basım Evi,1999, ISBN NO: 975-6786-02-7) alınmıştır. Ancak sonraki sayfada sunduğumuz Cevat Abbas'ın kendi özgeçmişiyle arasında bazı tarihlerde -olasılıkla takvim hesabına göre- farklılıklar vardır- y.h.n.

Süvari Müfrezesi ile bölgede asayişi korudu. 20 Ekim 1920'de özel görevle Bulgaristan'a gönderildi. Görevinde başarılı olması dolayısıyla 1921 yılı sonuna kadar Sofya'da Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak görev yaptı. 4 Şubat 1922'de yeniden Meclis'e katıldı. Meclis'te Milli Savunma ve Dışişleri Komisyonları'nda çalıştı.

İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci dönemlerde yeniden milletvekili seçilerek yasama görevini 1939'a kadar sürdürdü. Bu arada 1 Eylül 1923'te Binbaşılığa yükseltildi ve isteği üzerine 27 Şubat 1927'de ordudan emekliye ayrıldı. 4 Temmuz 1943'de Yalova'da vefat etti.

* * *

Cevat Abbas Gürer'in kaleminden özgeçmişi[20]

T.B.M.M. AZASININ TERCÜMEİHÂL *(ÖZGEÇMİŞ)* KAĞIDI ÖRNEĞİ			
Adı ve Soyadı	Cevat Abbas	İlmî rütbesi	Binbaşı
Babasının adı	Ahmet Şerif Abbas	Mesleki ve işi gücü	Mebusluk
Anasının adı	Fatma	Yedek Subay ise Şubesi ve Sicil No'su	
Doğum yeri	Üsküp Vardar Mh. (Niş)		
Doğum tarihi	7 Ağustos 1303 *(1887)*		
Tahsili	Mektebi Hayriye	Evli olup olmadığı, kaç çocuğu bulunduğu	Evli, 6 çocuklu
Bildiği diller	Fransızca, Bulgarca	Seçimden evvelki İş durumu	Mebus
İhtisası	Askerlik	Memur olup olmadığı	
Eserleri		Mebuslukları	

Tahsili ibtidai ve rüştiye askeriyi *(ilkokul ve askeri ortaokul eğitimini)* Üsküp'te, tahsili idadiyi askeriyi *(askeri lise eğitimini)* ve harbiyeyi Manastır'da görmüş *(gördüm)* ve 1324 *(1908)* senesi ağustosunda mülâzımı sanilikle neşet ederek *(teğmen olarak mezun olup)* Atik 3. Ordu 19 Alay 3. Tb.2.Bl. mülâzımlığına *(Komutanlığına)* tayin olundum. Mezkûr taburla bilahire *(sonra da)* bölüğümle Zifce hududunda Pereşova *('da)*; Komanova müfreze kumandanı ve Taburumla Koçana Merkezi'nde ve bölüğümle Köprülü Müfrezesi'nde bulundum. Selânik'te, 1326 senesi ibtidalarında *(1910 yılı başlarında)* küşat edilen *(açılan)* Zabit Talimgâhına beray-i mümârese *(uzmanlık için)* gönderildim. Aynı senenin gayesinde *(sonunda)* Selanik'te Birinci Takip Taburu'nun İkinci Bölük Mülâzimliği'ne nakledildim. Mezkûr bölükle Selanik Vilâyeti'nin muhtelif kazalarında takibatı eşkiyada *(eşkiya takibinde)* bulundum ve 1327 senesi nihayetlerinde *(1911 yılı sonlarında)* Alây 37 *(37. alay)*

20 Cevat Abbas Gürer'in kişisel arşivinden daktilo edilmiş özgeçmiş- yhn.

yaverliğine naklolundum. İtalya ilânı harbi üzerine seferber hale ifrağ edilen *(getirilen)* Alâyımızla Selanik Körfezi'nin muhafazasına memur edilmiştik. 1328 senesi *(1912)* Temmuzunda böbreklerimden muztarip olduğumdan beş mah *(ay)* müddetle İstanbul'a tebdilhavaya *(hava değişimine)* gönderildim. 1 Eylül 1328'de *(1912)* Mülâzımı evvelliğe *(üsteğmenliğe)* terfi etmiş ve mezkûr senenin teşrinevvelinde *(aynı sene ekim ayında)* İstanbul Merkez Kumandanlığı inzibat askerî bölüğü mülâzımlığına tayin edildim. İnzibat Bölüğündeki vazifeme zaminen *(görevime ek olarak)* harbiumum iptidalarında *(I. Dünya Savaşı başlarında)* 4 ay ihtiyat zabitan talimgâhının 11. Bölük Komutanlığı'nı ifa ettim. 16 Nisan 1331 *(1915'te)* Gelibolu'da müteşekkil 16. Kolordu Erkânı Harbiyesi *(Karargâhı)* Mülhâklığına *(emir subayı yardımcılığına)* tayin olundum. 25 Temmuz 1331'den *(1915)* itibaren Anafartalar Muharebatı'nın safahatı umumiyesine *(bütün evrelerine)* iştirak eyledim. Mezkûr Grup Erkân-ı Harbiyesinin *(Anafartalar Grubu Karargâhı'nın)* 1.ci, 2. ve 3.cü şubelerinde tavzif olundum *(görev yaptım)*. Bir müddet "müncî millet *(ulusu kurtaran)* Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin" kitabeti hususiyesi *(özel kâtipliği)* hizmetinde bulundum. İşbu müddet zarfında harp madalyası, KILIÇLI liyakat madalyası ve KILIÇLI 4. cü *(dereceden)* Mecidi nişanlarıyla ve bir sene seferi zamla taltif olundum *(ödüllendirildim)*. Kafkas, Filistin Darulharekâtı'nda ve Yıldırım Orduları Grubu'nda Gazi Müşarünileyh hazretlerinin yaveri zati unvanıyla refakat ettim. Kânunuevvel 1332'de *(Aralık 1916'da)* yüzbaşılığa kıdemen terfi ettim. Kafkas Muharebesi'nde bir sene seferi zamla taltif olundum *(ödüllendirildim)*. 1333 senesi kânunevvelinde *(Aralık 1917'de)* Veliahd Vahdettin'in Almanya seyahatında Gazi Paşa Hazretleriyle birlikte bulundum. İmparator tarafından ikinci *(dereceden)* Demir Salip nişaniyle taltif olundum *(ödüllendirildim)*. Aynı senenin nihayetlerine *(sonlarına)* doğru ordumuz Yıldırım Orduları emrinde iken Liman Paşa tarafından I. Demir Salip Nişaniyle taltif edildim. Mütarekeyi müteakip Anadolui Şarki Vilayatı Teftişi Umumiliği seryaverliğine *(Doğu Anadolu İlleri Genel Müfettişliği başyaveri olarak)* Harekâtı Milliyeye *(ulusal harekete)* iştirak ve Erzurum Kongresi'ni müteakip 17 Ağustos 1335 *(1919)* senesinde teşekkül eden Heyeti Temsiliye'de Başkitabet vazifesiyle tavzif olundum *(başkatipliğine getirildim)* . Sivas Kongresi'ni müteakip Kânunisanî 1336'da *(Ocak 1920'de)* İstanbul'da küşadına muvaffak olunan *(açılan)* Meclisi Mebusan'a Bolu Mebusu sıfati ile iştirak ettim. Mezkûr Mecliste, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti umdelerini *(ilkelerini)* ifade eden Misakî Milli'yi tesbit eyleyen komisyonun, mahsus azası *(özel üyesi)* meyanına intihap edildim *(seçildim)*. 16 Mart 1336 *(1920)* senesinde İngilizlerin şiddetli takibatına düçar oldum *(uğradım)*. Bir müddet İstanbul'da gizlendikten sonra balıkçı olarak Yalova'ya çıktım ve 1 Temmuz 1336 *(1920)* senesinde Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iştirak ettim. 3 Temmuz 1336'da *(1920)* Yozgat isyanı dolayısıyla mezkûr havaliye Meclis namına hareket etmek salahiyetiyle Gazi

Paşa Hazretleri tarafından izan olundum *(görevlendirildim)*.Yozgat ve Maden havalisinde aylarca kalmış ve usâtı istîman *(teslim olan isyancılardan)* ve idamdan 126 kişiyi affettirerek 400 mevcudlu gönüllü bir Süvarı Alâyı teşkil *(oluşturdum)* ve onunla inzibat ve asayışı memlekete hizmet ettim. Teşrinievvel 1336'da *(Ekim 1920)* Meclise iştirak ederek 14. K.Evvel 1336'da *(Aralık 1920)* Bulgaristan'a vazaifi mahsusa *(özel görev)* ile izam edilmişken bilahire *(yollandıktan sonra)* hizmetim takdir edilerek hükümeti mezkûre nezdinde sureti resmiyede Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin memuru mahsusu sıfat *(özel sıfatı)* ve unvanı verildi. Ve Bulgaristan hükümetine tevdi olunmak *(verilmek)* üzere itimatnamem *(güven mektubum)* gönderildi. 7-8 ay sonra T.B.M.M.Hükümeti'ni Bulgaristan'da temsil ettikten sonra Düveli İtilafiye'nin takibi ile Bulgaristan'ı terke mecbur kaldım. Ve 8. K.sani 1337'de Roma'dan Ankara'ya davet *(avdet?)* ve 4 Şubat 1337'de *(1921)* Meclis'e iştirak ettim.

Nacizane hizmetim Muhterem Bolulularca takdir edilerek Kânunievvel 1338 *(Aralık 1922)* tarihli bir mazbata ile uhdeme *(sorumluluğuma)* Bolu Fahri Hemşehriliği unvanı verildi.

1339 senesi *(1923)* tecdidi intihabatında *(genel seçiminde)* Halk Fırkası tarafından Zonguldak ve havalisine intihap müfettişi *(seçim müfettişi)* olarak izan kılındım *(görevlendirildim)*. İşbu tecdit intihap *(genel seçim)* neticesinde de tekrar Bolu'dan birinci derece mebus intihap edildim *(seçildim)*. Kırmızı ve yeşil kordelalı istiklal madalyasına hamilim. 1 Eylül 1339 *(1923)* tarihinden muteber *(geçerli)* olmak üzere 14 Kanunuevvel 1341 *(Aralık 1925)* tarihinde kıdemen binbaşılığa terfi ettim.

24. K. Evvel 1341 *(Aralık 1925)*
Bolu Mebusu
Cevat Abbas

Hiç bitmeyen dostluk...
Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk ve Cevat Abbas Gürer'in bir arada Ankara'da çekilmiş bir fotoğrafı.

Mustafa Kemal'le ilk karşılaşma

Cevat Abbas'ın, Mustafa Kemal'le ilk kez Anafartalar'da karşılaştıkları bilinir. Oysa Cevat Abbas Gürer'in notlarından, Mustafa Kemal'le ilk kez, Lofçalı İsmail adlı bir üsteğmen aracılığıyla Selanik'te karşılaştıkları ortaya çıkıyor. Cevat Abbas Gürer'in, "Atatürk'ün Otuz Yıl Evvel Söyledikleri" başlıklı eski harflerle yazılmış, sözkonusu tanışma öyküsü: [21]

Atatürk'ün otuz yıl evvel söyledikleri [22]

Selanik'te mukarrer 33. Takip Taburu'nun 2. Bölüğü'ne; Koçana'daki 19. Alay'ın 3. taburunun 2. bölüğünden seçilerek tayin edilmiştim.

Talim ve terbiye itibarıyla orduya bağlı idik. Vazife itibarıyla vilayetin emrinde bulunuyorduk. Bu tabur kendisinden ayrılacak seyyar jandarma taburuna yerini bırakıyor ve yeni teşkilatta 37. Alay'ın ikinci taburu oluyordu. Seyyar jandarmaya intihab edilmiş *(seçilmiş)* isem de taburumda kalmayı tercih etmiştim.

37. Alay teşekkül eylemişti. Mehmetçikleri yetiştirmek zevkimin yerini tutacak hiçbir idealim yoktu.

Hele tanzimli, tumturaklı cümlelerle mafevka *(üstlere)* işarlı, imâlı, tesciarlı *(kafiyeli)* satırlarla madune *(asta)* muayen klişeli yazılar yapmaktan hiç hoşlanmazdım.

Selanik'teki Kristal gazinosu'nda ilk karşılaşma

Aksi tesadüf alay kumandanımın inhada *(tayinde)* ısrarı ve tabur kumandanlarının hakkımda gösterdikleri muhabbet ve emniyetlerinin tezahürü beni alay yaverliğini kabule mecbur etti. Yeni vazifemin müsaadesi nisbetinde *(izin verdiği ölçüde)* bazı akşamlarda birkaç saatimi fiyatça diğerlerinden ehven bulunan Kristal Gazinosu'nda geçirdim.

Erkan-ı Harp Kolağası *(Kurmay Yüzbaşı)* Mustafa Kemal Bey de ordu talim ve terbiye şubesinden ayrılmış, 38. Alay kumandan vekili bulunuyorlardı.

---

21 Bu yazı Cevat Abbas'ın notları arasındaki eski yazılı belgeden okunmuştur. Ancak 20 Şubat 1941 tarihli Yeni Sabah gazetesindeki bazı cümleler metne sonradan eklenmiştir. - y.h.n

22 Cevat Abbas, önceki sayfalarda sunduğumuz kendi tercümeihal (özgeçmiş) kağıdında Selanik'te 37. Alay'a tayin edilişini 1911 olarak yazdığına ve Mustafa Kemal'de yine Selanik'teki 38. Piyade Alay Komutan Vekilliği'ne aynı yıl atandığına göre, bu karşılaşma 1911 tarihinde gerçekleşmiş olmalıdır.- y.h.n.

Her ikimizin yakından tanıdığımız Selanik Süvari numune alayı zabitlerinden Üsteğmen Lofçalı İsmail vardı. Askerliği kuvvetli, sözü muhakemesi dürüst ef-al ve harekâtı merdane *(işleri ve davranışları mert olan)* merhûm Lofçalı herkes tarafından sevilirdi.

Alel ekser *(çoğunlukla)* o da Kristal'e gelir beraber masa işgal ederdik. Her ikimizin de teğmen maaşı alan mali kudretimize bakmaz birbirimize veya gelen arkadaşlarımıza da ikram eder, parasız günlerimizi de kışlada geçirirdik.

Umumiyetle masamızı saran samimi mevzu ordunun teceddüt ve terakkisi *(yenilenmesi ve ilerlemesi)* hakkında mesleki endişelerimizle başlar, sonra günün politika faaliyeti takip eder, kritiklerimizle nihayet bulurdu.

En ziyade el ile tutulacak kadar müspetleşmiş olan Makedonya davasında dururduk. Evet, Makedonya'yı elde etmek azmiyle üç taraftan gelen kanlı hırsların durdurulması için tutulan yol ve alınan ölçüsüz tedbirler, müteredddid, korkak bir takım iradesizler yüzünden daima menfi neticelere varıyordu. Arnavutluk isyanları büyük fedakarlıklar ihtiyarını iltizam eder, bu uğurda birçok kan ve para israfları yapılır, netice; devlet otoritesini hiçe indiren ve pamuk ipliği ile bağlanan bir hayali icraat Dahiliye nazırını saat ve nasiat tevziine memur eder.[23]

Makedonya meseleleri üç Avrupa devletinin kontrolüne konmuş Arnavutluk hadiselerinde Mebusan Meclisi'nde bazı azalar, hariçte *(yurtdışında)* ise hemhudut *(komşu)* devletler istifadeye kalkışırlardı.

Her gün yakından şahidi olduğumuz bu gibi vukuatın derin acılarını duyan kalplerimiz dertleşmekle teselli bulurdu.

Bir ilkbahar gecesi idi. Masamızın havası yine memleketin fena gidişiyle, dertleriyle dolmuştu.

Uzaktan bildiğim fakat bu zamana kadar tanışmak ve konuşmak şerefinden mahrum bulunduğum Lofçalı İsmail'in dostu 38. Alay kumandan vekili Kurmay Kolağası Mustafa Kemal gazinodan içeri girdi. Masamıza huzurlarıyla şeref verdi. İsmail, 93 muhaciri bir ailenin çocuğu idi. Selanik'te doğmuş büyümüş, Mustafa Kemal ile aynı mekteplerde yetişmişti. Hemşerililiklerine inzimam eden mektep arkadaşlıkları ve senli benli görüşmeleri, birbirlerine karşı sarsılmayan bir samimiyette olduklarını gösteriyordu.

Lofçalı beni kıymet vererek Mustafa Kemal ile tanıştırdı. Ve "bizdendir" şumullu *(derin anlamlı)* kelimesiyle takdimini bitirdi.

Zekâsı gözlerinde okunan ve enerjisi her cümlesinde canlanan bu genç Erkan-ı Harp zabiti Alay Kumandan vekili bizden çok dertli idi.

O ordunun tamamıyla siyasetten çekilmesini, ordu kumanda heyetinin gençleştirilmesini hatta kendisi kurmay subay olduğu halde bütün kurmay

[23] Bu cümle Cevat Abbas'ın elyazısı metninde yer almayıp 20 Şubat 1941 tarihli Yeni Sabah gazetesi'nden metne eklenmiştir. y.h.n.

subayların imtihana tabi tutularak tasfiyesini istiyordu.

Memleketin politikacılarını da perde arkasında oynadıklarından tayib ediyordu *(ayıplıyordu)*. Devlet mesuliyetini ellerine alamadıklarından onları aciz görüyordu. Mutlak idare altında terbiye almış ve İstanbul'dan dışarı çıkmamış, millet ve memleketi tanımamış olanlara iktidar mevkii verenlere düşman kesilmişti. En ziyade affedemediği kusur yeni siyasi zümrenin başında gelenlerden birkaçının ilk günlerden itibaren entrika sellerine kendilerini kaptırmaları idi.

Ordu hakkındaki mütalaalarına bir dereceye kadar aklım ermişti. Fakat meşruti idaremizi temin eden siyasi zümremizin aleyhinde bulunuşunu, bu cevval ve ateşin zekâ sahibinin şahsiyetiyle mütenasip *(uygun)* bir vazife ile tatmin edilmeyen hizmete haml ediyordum *(yoruyordum)*. Çünkü Meşrutiyet'in ilanından ve bilhassa 31 Mart Vakası'ndan sonra birçok kurmay subaylarına, valilikler, mutasarrıflıklar ateşemiliterlikler ve benzeri vazifeler tevcih edilmişti. Halbuki Mustafa Kemal'e böyle bir şey vermemişlerdi. İttihat ve Terakki'ye olan bağlılığım ile dar düşünce mahsulü olarak şahsi bir igbiraın *(gücenmenin)* tesiri ile dünyayı fena görmekte olan bu genç Erkan-ı Harp Kol Ağası Mustafa Kemal ile münakaşalarımız nezaket çerçevesi içinde kuvvetli ve şiddetli olurdu. Arkadaşımız Lofçalı İsmail de beni takviyeden geri kalmazdı.

Fakat ne mümkün her ikimizin de mantıklı muhakemelerimiz onunkiler karşısında pek sönük kalırdı. O, "ordu siyasetten çekilmez ve gençleşmezse Rumeli elimizden mutlaka gidecektir" diyordu.

Geceyarısını geçen masa başı münakaşalarımızın genç kurmay subayının mütalaalarına, uzağı gören büyük ve geniş fikirlerine muhalif kalan içimiz, dışı ile onu utanmadan tasdik etti.

Doğrusu, İsmail ile ben onun kadar geleceği ne görüyor, ne de hadisatın akıbetinin varacağı tehlikeleri onun kadar hissedemiyorduk. Her ikimiz de biraz hisse kapılmıştık. Onun için, vicdani kanaatimiz onunla bizi beraber yapamadan ayrılmıştık.

Fakat bu genç kurmay subayın sözlerinden bir yıl geçmişti. Kendisi Trablusgarp'ı kurtarmaya uğraştığı sırada idi ki 66 zabiti geçmeyen Halaskâr adlı bir askeri teşkilatın tehdidi karşısında kalan Ayan-ı Mebusan boyun eğdi, Adlü İsyan politikasına sadık hükümet düştü. Ve bunların akıbeti olarak koca Rumeli elimizden çıktı.

* * *

Mustafa Kemal'le ikinci karşılaşma [24]

"Bu karşılaşma masa başında değil, muharebe ve ateş sahasında olduğundan hiç de birincisine benzemiyordu..."

Kurmay Kolağası Mustafa Kemâl ile Kristal gazinosunda başlayan ve nurlu bir gecenin iki üç saatine inhisar eden görüşmemize bir daha fırsat düşmedi.

O her gece bir İsmail, bir Cevat kazanmakla meşguldü. 38'nci Alay ise maddeten, manen tamamen emrine girmişti.

Daha evvelce aza olarak İttihat ve Terakki kongresine giren Mustafa Kemâl müdafaa ettiği siyasî tezinde tek başına kalmıştı. Uzun mücadelelerinden sonra ekseriyeti yanında bulabilmiş ise de meydana çıkan müstesna zekâsı, umumî merkez azalarından bir kısmınca tehlike telâkki olunmuş ve vâsıl olunan *(varılan)* kararların hiçbiri tatbik olunmamıştı.

Yüksek kudretli görüş ve duyuşunun neticesi olarak ordunun gençleştirilmesi, ve vatan müdafaası uğrunda teşkilâtıyla, teçhizatıyla, talim ve terbiyesiyle ileri kabiliyete bir an evvel ulaştırılması için çarpan kalbi daha fazla sabredememişti. Bu hususta alınacak tedbirleri toplayan raporlarını, icabeden üstün makamlara vermişti.

Subaylar arasında Mustafa Kemâl'e karşı günden güne artan sevgi ve bağlılığı hiçbir suretle hazmedemeyen köhne ve kıskanç zihniyetler, raporunu isyan başlangıcı olarak tanıttılar.

Bir gün işittim ki; 3. Kolordu subaylarını ve bilhassa Selânik garnizonunu isyana teşvik töhmetiyle Mustafa Kemâl Selânik'ten kaldırılıyordu. Umumî merkez de bu tedbirden çok memnundu.

Vak'a: İstanbul'a giden yüksek rütbeli bir kurmay subayı, merhum Mahmud Şevket Paşa'ya Mustafa Kemâl'in faaliyetini; sui tefsirlere *(kötü anlamlara)* büründürerek jurnal etmişti. Telâşa düşen nezaret derhal Mustafa Kemâl'i Yemen'de Asir fırkası *(tümeni)* kurmaylığına tayin etmiş ise de ne mirimumaileyh *(adı geçen makam)* ve ne de Selânik Garnizonu'na bu nakil ve tayini işittirilmiştir. Yalnız Mustafa Kemâl alayının başından alınmış ve İstanbul'a celp olunmuştu.

İstanbul'a varışında harbiye nazırı ile açık ve kat'î görüşen Mustafa Kemâl'in Asir memuriyetinden vazgeçilmiş ve umumî kurmay heyeti şubelerinden birinde masasız ve sandalyesiz bir memuriyete naklolunmuştu.

---

[24] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 23 Şubat 1941, s-1, s-5

Mustafa Kemal gazeteci kimliğiyle Sirenaik'te...

Müstesna yaradılışının genişliği karşısında çok dar çerçeveli vazifesinin ifası ona hiçbir zevk vermemişti. Azap içerisindeydi.

İtalya'nın, garp Trablus vilâyetimize âni hücumu ona yeni bir vatan hizmeti sahası açtı. Kabına sığmayan dehâsı onu büyük işlere sevkedemeyince yolsuz ve bağsız kalan, büyük tehlikelere düşen aziz vatanın bu son parçasını kurtarmak için kararsızlıklar içinde çırpınan hükûmetten zorla izin alıyor ve Mısır yolu ile Tanin gazetesi muhabiri olarak Sirenaik'e *(bugün Libya'dadır)* ulaşıyor.

Derne çöllerinde, bin bir mahrumiyet içinde, her gün mevcutları ve harp nizamları değişen, çakmaklı tüfekli ve gümüş iki kuruş yevmiyeli yerli askerlerle İtalyanları bir yıl şehirlerden dışarı çıkarmıyor.

"Kemal bizimkiler Selanik'i aldılar"

Osmanlı devletinin İtalyanlarla sulh akti *(barış anlaşması yaptığı)* sıralarında, her vakit çok dikkat ettiği gözlerinden rahatsız oluyor. Vahi *(boş)* ümitlere düşmeyerek sulhun akdiyle beraber gene Mısır istikametinden anavatana dönüyor. İskenderiye'de vapur beklediği günlerden birinde vaktiyle Selanik'te tanıdığı hususî ev sahibesi madam Katina'ya uğruyor. Madam:

— Kemal bizimkiler Selânik'i aldılar

Bu insanı yıkıcı cümleden, Balkan felâketini ilk defa öğreniyor ve eski âşina madama bir cevap vermeden derhal evi terk ediyor.

İtalya ve Romanya yollarıyla anavatana kavuşan Mustafa Kemâl, düşmanı Çatalca ve Bolayır cephelerinde buldu.

Bolayır cephesinde Bay Fethi Okyar'ın reis bulunduğu kuvvetlerin kurmay heyetinin harekât dairesine tayini tercih eden Mustafa Kemâl, Balkan sulhuna kadar Rumeli'nin istihlâsına *(kurtarılmasına)* çalışanlar arasında Trakya'da muvaffakıyetli hareketler ifa etmişti.

Balkan sulhundan sonra Sofya ataşemiliterliği ile ordudan uzaklaştırılan Mustafa Kemâl, Umumî Harbin başlaması ile vazife istemiş ve.19'uncu Fırka komutanlığı ile orduya avdet etmişti *(dönmüştü).*

Maydos'ta ordu ihtiyatı olarak talim ve terhisiyle meşgul olunan fırka mefruz *(ayrılmış)* düşmana manevraya hazırlanırken, hakiki düşmanın karaya çıktığı silâh seslerinden anlaşılmıştı.

Mustafa Kemâl hiçbir taraftan emir almadan gördüğü en yakın tehlikeyi önlemek için kendi inisiyatifiyle hareket etmiş ve düşmanı karşılamıştı.

İşte bu karşılayış gösteriyordu ki Arıburnu'nun ilk günlerinde kurulan ve süngüden geçilmez bir kale halini alan müdafaa hattı bütün taarruzlara

karşı yaşamakta idi.

Üzerinden aylar geçen bu muharebe cephesinin sarsılmaması için Mustafa Kemâl'in çok evvel bildirdiği veçhile *(üzere)* düşmanın Anafartalar'a ihracı oldu ve yalnız cephe değil, bütün ordu tehlikeye; Boğaz sarsıntıya düştü.

O başa geçmezse orduca alınan tedbirler noksandı, yanlıştı. Şimdi onu, günlerce tereddütler geçiren Liman Von Sanders, kolorduları ihtiva edecek olan Anafartalar grubu kumandanlığına büyük bir itirazla ve gece yarısına doğru tayin etmiş, birkaç saat evvel telefonla veremediği vazife ve salâhiyeti vermişti.

Arıburnu'ndan ayrılan Mustafa Kemâl Gazitepe'nin cenubundaki Gümbürdek bayırındaki karargâhımıza emir ve kumandayı almak üzere geliyordu. Müşaünileyhin yollarda güçlük çekmeden ve uzun zaman sarf etmeden karargâha getirilmesi emrini almış ve hemen istikbaline *(karşılanmasına)* şitap *(acele)* etmiştim.

Arıburnu'ndan ayrıldığı saati dikkat nazarıma alarak Çamlıteke'de karşılaşacağımızı tahmin etmiştim. Büyük adamın karşılama yoluna doğrulduğum zamanla Kristal gazinosunun samimî ve ateşli sofrasından ayrıldığımız zaman arasından dört sene kadar geçmişti. Bu ikinci karşılaşmamız masa başında değil muharebe ve ateş sahasında olduğundan birincisine hiç benzemiyordu.

Babıâli vakasındaki hizmetim...

O, kısa bir müddet zarfında büyük vazifeler görmüş; binbaşı, yarbay, albay olmuş ve kılıçlı altın liyakat madalyası ile takdir olunmuştu.

Ben yalnız üsteğmenlikte kıdemlenmiştim. İstanbul merkez kumandanlığının inzibat zabitliği vazifelerimdeki muvaffakıyetlerim ve Babıâli vakasındaki hizmetim beni siyasî zümrenin yakını yapmıştı. Bununla beraber memleket işlerinde, emniyet ve itimat edilir hale gelmiş birçok da seven arkadaşlarım olmuştu. İhtiyat zabitan talimgâhının ilk devrelerine ait kalan bölük kumandanlığım, hocalığım ise, birçok genç münevverlerimizin dostluklarını bana kazandırmıştı.

Çanakkale kanlı muharebeleri başlamıştı. Arkadaşlarımdan ve talebelerimden geri kalmamak maksadıyla cepheye iltihak için vaki teşebbüslerimi, cephenin piyade zabitine olan ihtiyacı ikmal ve temin etti.

16. Kolordu kurmay heyeti mülhaklığına *(emir subayı yardımcılığına)* tayin olunmuş ve memuriyetime iltihak etmiştim. Çok zaman, günde 18 saat çalıştığım olurdu. Bu hâl, muhitin takdirini üzerimde topladı ve erkan-ı harbiyemizin birinci kademesine ayrılmama vesile oldu. İşte bu münasebetledir ki Mustafa Kemal'in istikbal *(karşılanmasına)* ve rehberliğine memur edilmiştim.

Zifiri karanlık gece... Ve yukarıda söylediğim gibi kumandanımın hareket istikametini o yönde tahminim, beni müteaddit *(çeşitli)* yolların santralı olan Çamlıteke'de durmaya ve beklemeye mecbur etti. Yanımdaki iki süvari emirberimi, kumandanının o civarlardan geçip geçmediği tahkikatıyla *(incelemeleri için)* etrafa gönderdim.

Ben atımı yedeğime alarak bir mezar taşına yaslanmış, emirberlerimin getirecekleri haberleri sabırsızlıkla bekliyordum.

Cephe istikametinden ara sıra top ve silâh sesleri geliyordu. Tenvir *(aydınlatma)* tabancalarının uzaklarda şemsiyevari yayılan ışıkları kesif karanlıkları zaman zaman paralıyordu. Bu ömürsüz ışıklardan iki taraf muhariplerinin istifade ettikleri, şiddetli piyade ateşlerinden anlaşılıyordu.

Dayandığım taş, hırslarının hududu bulunmayan insanların nihayet gidecekleri menzillerinin sonunu, derin bir hîçî *(hiçlik)* olan akıbetlerini gösteriyordu. Cepheye giden ve oradan gelen yolları kendine bağlayan bu ebet anıtlarının derin manalı huzurundan geçen kıtaat dilâverleri, Saros körfezinden kalkıp cebrî yürüyüşle vatanlarının ve millî mevcudiyetlerinin varlığını korumak için sabah fecriyle yapacakları taarruzun hazırlık mevkiine pür celâdet ve hamasetle akıyorlardı.

Gözlerimin önünden bu ateş sahasına akıp gidenler asil Türk yuvalarının bin naz ve naimi ile bin bir ihtimam ve şefkatiyle büyütülmüş kıymetli yurt çocukları idi.

Bunların arasında aile kurmuş, obasını çocuklarıyla şenlendirmiş birçok babalar olduğu gibi ocağına yegâne dirlik sermayesi olarak bıraktığı, fakat çok geçmeden arkasından başka bir cepheye götürülmüş genç askerlerin babaları da bu şehamet *(yiğitlik)* kafilesinde eksik değildi.

Düşmanın yakınlığı babayiğitlerimize memleket türküleri söyletmiyordu. Avuçları içinde sigaralarını içiyorlar, konuşuyorlar, gülüşüyorlardı. Emniyetle ileriye attıkları adımlarının ahengi, savaşa diyen ve artık kutsileşen manevi bir hazzın mak'esi *(yansıması)* idi.

Geçenlerden önce vatanı uğruna, namusu şerefine gülerek ateşe atılmışlarken yaralanmış olanların hastanelere gidenlerini arada bir hep görüyorduk.

Ne tuhaf; yaralılar kendileri gibi bilâfütur *(çekinmeksizin)* ateş içine doğru coşarak akan bu kahramanlar selinden büyük bir haz duyuyorlar ve yolun kenarına çekilerek kendi kasaba ve köylerinden adam olup olmadığını yürüyüş kolundan soruyorlar, hemşehri arıyorlardı. Aile ve ocak hasretlerini teskine çalışıyorlardı.

Fakat başka diyarlardan olduklarını öğrendikten sonra yüreklerinden kopup gelen muvaffakıyet ve zafer temennilerini *(hayret ederek)* "haydi uğurlar olsun" sözleriyle bitiriyorlardı.

Türk an'ane, âdet ve dinlerinde "uğurun" ne kadar kuvvetle tutulduğuna mütehayyir ve hayran düşünürken; Vilmer karargâhından dönen

süvari emirberlerim, grup kumandanı Albay Mustafa Kemâl'in, Çamlıteke'ye muvasalâtımız *(ulaşmamız)* anında Gümbürdek bayırına geçtiğini bildirdi.

Döndüm. Benden 15 dakika evvel işine başlamış olan nazik kumandanımı, düşman hakkında yaptığı tahkikat dolayısıyla huzuruna çağrıldığım zaman selâmlayabilmiştim.

* * *

Selânik'te başlayan ve İstanbul'da devam eden aleyhindeki propagandaların tesiri altında Conkbayırı taarruzlarında; bir dakika onu tetkikte ihmal etmedim. Zekâsını çürütmek için söylenenlere ve söyletilenlere tamamıyla zıt yaradılışlı idi. Hırsı yoktu. İkbal sever değildi.

O yalnız mahvedilmek istenen sevgili millet ve memleketi kurtarmak için kendini her an feda etmekteydi.

O yalnız dâhi bir asker ve bütün manasıyla bir Türk kahramanı idi. Artık ona taparcasına inanmıştım.

* * *

Anafartalar'da insanlık sınavı

Mevcudumuzun sekiz misline yakın olan düşmanın nispetsiz insan tefevvuku *(üstünlüğü)* silâh techizatının mükemmeliyeti;.. gemilerinin susmayan sekiz cins topçusunun devamlı faaliyeti ve bulutların üstünden, altından silâhlı, bombalı, uçan muharebe kartallarının hâkimiyeti karşısında, Anafartalar taarruzunun ne dereceye kadar lehimize biteceği henüz kestirilemediği saatlerde idi ve 7. Fırka cephesinden geleli tam bir saat olmamıştı.

Kumandanımın evvelce oturmamı kayt ve işaret ettiği yerde, bir metre kadar arkasında oturuyordum. Tepemizde dönüp dolaşan 11 tayyarenin ara sıra üzerimize bıraktığı bombaların gadrine uğramayışımızın sebeplerini zihnen araştırmakla meşguldüm.

Ölüm yağdıran bu hava kartallarının zulmünden kurtulmak için kumandanım hiçbir tedbir almaya lazım görmüyordu.

Yeni bir savaş silahı: uçak

Bu vaziyet karşısında ben de gelecek kazaya rıza göstermekten başka ne yapabilirdim. Esasen mesele, gülleden, bombadan mitralyözden sakınmak değil... Düşman üzerine atılan bir avuç Türk ordusunun muvaffakiyetini temin etmek ve dolayısıyla millet ve memleketi büyük bir badireden kurtarmaktı.

Maamafih emre hazır durmakla boş gibi geçen ve fakat ateş sahasında uzun süren dakikalarımı kolayca geçirmek için bu silâhlı kuşlarla meşgul oluyordum. Bereket versin o zaman bugünkü kadar hava tabiye, ve atışları tekemmül etmemiş *(olgunlaşmamış)* olduğundan bu hava silâhı bizi vazifemizden hariç bırakamıyordu. Ecelimizin de henüz gelmediği anlaşılıyordu. Çünkü 1910 Pikardie manevralarında muvaffakiyetlerini gösteremeyen bu yeni harp silahı, 1915'de, zaman zaman bıraktıkları bombalarıyla, attıkları çivileriyle, düğmelerine bastıkları makineli tüfekleriyle artık yer yer adam akıllı tahribat yapıyorlardı.

Cephenin faaliyetinden yüzünü gözünü çeviremeyen Atatürk, bir el işaretiyle göklerden başımı uzaklaştırdı. Gözlerimi cepheye, kudretli elinin istikametine çevirdi. Emrini telakki *(almak)* için ayağa kalktım.

Yerine getirilmesi zor emir

12. Fırka cephesi gerisini işaret buyurarak otuzdan fazla erimizin yedinci fırka gerileri istikametine dağınık bir surette yürüdüklerini gösterdi. "Bu dağınık erler firarilerdir. Git topla hepsini öldür" emrini verdi.

Emrini tekrarlayarak mezkûr *(belirtilen)* istikamete hareket ettim. Yanımda tek bir süvari emirberim vardı.

Haddizatında ifası *(yerine getirilmesi)* pek müşkül ve meşkûl *(zor ve şüpheli)* olan bu vazifeye memur oluşum hiç bir suretle hoşuma gitmedi. Ne cihetten *(açıdan)* bakılırsa bakılsın netice itibarıyla kumandanımın verdiği emrin tatbiki mutlak hayatım pahasına ödenecekti.

Ne kurşunumla memleket müdafaasına getirilen vatandaşı öldürmek ve ne de büyük bir maksat yolunda emrimize verilen vatandaşın kurşunu ile ölmek istiyordum.

Firarî oldukları takdirde bu otuzu geçen eri tek başıma nasıl öldürebilirim sualini kendi kendime sorduğum zaman, "vazifemin ifası uğrunda ölmek zamanı geldi" cevabını kolaylıkla veriyordum.

Aldığım emirle, Selânik karşılaşmamızdaki münakaşalarımızın yarattığı intikam alıcı hissin vücut verdiği vazife olması ihtimalini de bir an hatırladım. Fakat fazla üstünde durmadım. Çünkü... Arıburnu muharebeleri dolayısıyla hasıl olan kanaatlerim, her türlü yanlış tasavvur ve çirkin telkinlerden sıyrılmış, onu büyük kalbli fevkalâde yaradılışlı bir kahraman tanımak istidadına artık gelmişti. Beni imhaya sevk eden kararı ise ona ne kazandıracaktı. Hiç...

İyi düşüncelerimin ilhamıyla bu hüviyetleri meçhul ve akıbetleriyle akıbetimizi karanlıklara gömen perakende *(dağınık, perişan halde)* erlere yaklaştıkça bütün tereddüdlerimi ve fena düşüncelerimi içimde birden bire uyanan samimî ve güzel bir telâkki ve ümit sildi.

"Belki de beni imtihan...veya inisiyatifimi tecrübe ediyor" kuvvetli zannına vasıl olmuştum.

Lâkin bu imtihan ve tecrübe "nasıl bir netice ile ikmal olunacak" ve "neye mal olacak" gibi dimağ yoran suallere cevap bulamadan neferlere ulaştım.

* * *

Hepsini bir araya topladım. Nereden gelip nereye gittiklerini, ayrı ayrı, isim, memleket ve kıt'a numaralarını not etmekle beraber kıtalarına göre gruplara ayırdım. İçinde onbaşı, çavuş da vardı.

Hepsi Türk çocuğu... Her biri Türk eri idi.

Saros'tan kalkıp cebrî yürüyüşle Anafartalar'a yetişen 7'nci Fırka eratları idiler. Ancak, bir kısmı sıtmalı olmalarından, diğer kısmı ise iyi uydurulmamış ayakkabılarının açtıkları yaralar yüzünden kıtalarından geri kalmışlar, yanlışlıkla 12'nci Fırka gerilerine gelmişler ve geri hizmetindeki erlerden 7'nci Fırkanın nerede olduğunu öğrenmişlerdir. Hakikaten aldıkları istikamet ve yürüdükleri yol sözlerini teyit ediyordu.

Bu dürüst ve fedakar erlere anlayabilecekleri lisan ile şevk ve heveslerini tahrik edecek, o saate kadar cereyan eden muharebe ve muvaffakiyetlere dair söylediğim kısa söylevimi, "Analarımız bizleri bugün için doğurdu" cümlesisyle bitirdim. Vatanı ve benliği uğruna savaşı düğün bilen bu Türk yavruları kıta haline koyarak yollandım. Arkalarından da "akşama alayınızzdan nasıl muharede ettiğinizi soracağım" sözleriyle aranılacaklarını ihtar ettim.

Onlar, hayatı istihfaf ettiklerini *(küçümsediklerini)* gösteren güler yüzlerini bana çevirerek büyük bir kayıtsızlıkla:

"—Merak etme efendi, düşmana saldıracağız, siperler üstünde ölmezsek bizi sorduğun vakit bulursun," cevabında bulundular.

Bu metin ve ulvî cevap sahiplerini Allah'a emanet ederek uğurladım.

* * *

Kumandanımın yanına dönüyordum. Kendisini henüz yakından tanımadığım halde verdiği emrini yapmamıştım. Mesuliyeti üzerime alıp inisiyatifimle hareket etmiş olduğumdan her türlü hitap ve itabına *(azarlamasına)* hazırlanmış olarak Gazitepe'ye çıkmaya başladım. Her şeyden evvel, mâkul hareket ettiğime kani idim.

Kıtalarına iltihaka *(katılmaya)* koşan bu Türk çocuklarını kumandanımın esasen öldürmek istemeyeceği kanaati de beni bir dereceye kadar teselli ediyordu.

O, "firarileri öldür" dememiş miydi?

Bu erlerse firarî değildiler.

Vâsıl olduğum *(ulaştığım)* bu basit netice; yaptığım hareketimin doğruluğuna beni ikna ediyordu. Bu kanaatle kumandanımın huzuruna

ulaştım.Karşısında bütün cesaret ve enerjimi toplayarak durdum.

—Maalesef emrinizi ifa edemedim. Çünkü...

Maruzatımın neticesini beklemeden:

—Ben sana öldür, dedim.

Hitabı pek şiddetliydi.

—Öldürmedim. Çünkü, firarî zannedilen bu Türk çocukları, Türk erleri, rahatsızlıklarından geri kalmışlar ve fırkalarının nerede olduğunu öğrendikten sonra kıt'alarına iltihaka; yani ölüme büyük bir salâbetle gidiyorlardı. Onları kıt'a haline soktum. Taburlarına yanımdaki emirberle gönderdim. Düşmana birkaç mermi attıktan sonra belki de öleceklerdir, hiç olmazsa vazifelerini yaparken ölsünler" demiş ve emrine intizar etmiştim *(emrini beklemiştim).*

Bu kısa şifahî raporumdaki, "Türk çocukları, Türk erleri, ölüme salâbetle gidiyorlardı" cümlesi kumandanımı bir lâhza *(an)* düşündürdü. Gözümden gözünü ayırmayan kumandanım, mevcudiyetimi derinden okurcasına iyice beni süzdü, ve ne tekdîr *(azarlayıcı)* ve ne de tahtiemsi *(yanlışlayıcı)* bir şey söylemeden:

"— Geç otur, uzaklaşma," emrinde bulundular. Bu manalı süzülmeden müsbet, menfi bir şey anlayamamıştım. Kendi lehime tevil etmek *(anlam vermek)* istedim. Fakat tereddüdüm mâni oldu.

Evet bu müsaade her türlü ıstıraplı telâkki ve endişelerimden beni bir an için sıyırır gibi olduysa da ben yine sarfım için fırsat gözetilmesine talik edilen *(ertelenen)* cezamın mahkûmu olarak kaldığımı sanmaktaydım.

Halbuki, büyük adam bu vakadan bir gün sonra muhtelif muharebe hizmetlerimi takdiren beni harp madalyası ile taltif etmiş ve fevkalâdeden yüzbaşılığa inha eylemişti *(terfi ettirmişti).*

O bu hareketiyle, büyük kumandanlara yakışan büyük ve mükemmel bir ahlâkla bezenmiş olduğunu gösterdi.

Bu tarihten tam 15 sene sonra yarattığı Cumhuriyet gençliğine verilecek askerî terbiye için hazırlattığı kitapta: "Mükemmel bir kumandanı vücuda getiren şey, mükemmel ahlâktır" diyerek büyük kumandan hasletlerinden başlıcasını tespit etti. Ve bu düsturunu ensâle *(yeni kuşaklara)* akide olarak bıraktı.[25]

* * *

[25] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 2 Mart 1941

Savaşı durduran güzel ses [26]

Atatürk'ün, Çanakkale savaşının en buhranlı devrelerinde, Mehmetçiğe dinlenmesi için vakit kazandıran Kasımpaşalı Kara Küçük Ahmet'e iltifatı

İnsanlık faziletlerini temin ve ikmal eden kısbî *(sonradan edinilmiş)* meziyetler olduğu gibi fıtrî *(doğuştan)* hasletler de insanlara büyük kıymetler verir.

Kusursuz bir yaradılışa mütenasip *(uygun)* ve cazip bir yüzü ve ölçülü bir vücudu katarsak; gözler bu yaradılışı takdirlerle, tahsinlerle, zevkle seyreder, böyle bir huzur herkese neşe ve haz verir.

Güzel bir ses sahibinin ise, şirin yüzü, düzgün endamı, cazip huzuru olmasa, hattâ kılık ve kıyafetiyle haz ve neşe verecek kabiliyette bulunmasa bile yalnız sesiyle insanları maddî, manevi sürükleyici bir mestî *(sarhoşluk)* içinde kendilerinden geçirdiğini hep görmüş ve nefislerimizde de duymuşuzdur.

Güzel ses; dehrin *(dünyanın)* gamından çökmüş birinin veya biriken yılların ağırlığından kamburlaşmış, saçları aklaşmış, katmerlenmiş yüzlü bir ihtiyarla yaradılışının zulmüne uğramış kusurlu bir vücudun veya çirkin bir yüz sahibinin vuzu halini *(kendini aşağı görmesini);* hattâ hattı üstüvanın merhametsizce beşere verdiği koyu rengini, dinleyenlerin gözlerinden sildiğini teslim ederiz *(biliriz).*

Güzel ses, fıtratın bu mevhibesi; musikinin mevcut usulleriyle çerçevelenerek takviye edildikten sonra nağmeleri altında bir sosyetede, bir işret *(içki)* âleminde veya bir ibadethanede, velhasıl durur, yürürken, hasta ve sağlam iken kalblere, gönüllere dimağlara yaptığı lâhutî tesiriyle insanları hareketten; en ufak fısıltıdan, hattâ benliklerinden bile uzaklaştırdığını veya derin bir durgunluğu canlı bir harekete geçirdiğini herkes gibi ben de bilirdim.

Fakat güzel sesin şiddetli siper muharebelerini durduracağını ve iki taraf muharipleri arasında teklifsiz, kayıtsız, şartsız bir mütareke yaratacağını Anafartalar muharebelerine kadar ne düşünmüş ve ne de kimseden işitmiştim.

Bana daha evvelce, hürmetle güvendiğim ve sözüne inandığım biri tarafından güzel sesin bu mutlak hâkimliği söylenseydi; muhatabıma beslediğim emniyet dolu kanaatim yine lâtife telakkisinden beni koparıp atamazdı.

* * *

[26] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 22 Ocak 1941

Anafartalar cephesinde bir kilit noktası denecek kadar tabiyevi ehemmiyeti, muharebeleriyle askerî tarihimize geçmiş bulunan Damakçalık bayırında Kayacıkağıl tepesi; düşmanın her an elimizden ne pahasına olursa olsun almak istediği bir mevkide bir mevziydi.

Kitchener Ordusu da buraya sahip olmak şerefini kazanmak için çok uğraşmış, bol cephane israf etmiş ve çok kan dökmüştü.

Lâkin düşman ordusu anayurdun bu parçasından çekilip gittiği güne kadar Kayacıkağıl siperlerine 20-30 metre mesafeden fazla yanaşamadı.

Kayacıkağıl huzurundan, onun tepesinde daima dimdik durmuş olan Türk celadeti *(kahramanlığı)* karşısında en nihayet gıbtalı hasretleriyle ayrıldı.

Kayacıkağıl tepesini, Türk dilâverleri Mustafa Kemal emrinde olarak Anafartalar'ın birinci günü gözlerimiz önünde süngü hücumuyla zapt ve istirdat etmişlerdi *(geri almışlardı).*

Yine bu kahramanlar düşmanın karadan ve denizden ateş kusan toplarına, her biri bir yanardağ faveranıyla havalanan lağımlarına ve sık sık değişen Nev Zelândlı, Avustralyalı, Hintli kıt'alarının süngülerine fütursuz göğüslerini germişler, bileklerini kullanmışlar, canlarını feda etmişler, Anafartalar muharebelerinin son gününe kadar oraya düşman ayağı bastırmamışlardı.

Nev Zelandalılarla Avustralyalıların kusursuz ve çetin taarruzları, ağır fedakârlıklara mal olan müdafalarımızla durduruluyordu.

Savaşa hiç ara vermeyen Hintliler

Bidâyetlerde *(başlangıçta)* Almanların karşısında harp ettiklerini zanneden ve büyük savletlerle *(hücumlarla)* muannidane *(inatçı)* taarruzlarda bulunan ve dinlenmek, ateş kesmek nedir bilmeyen Hintliler, kahraman Yedinci Fırkanın bu mevzideki bölüklerine istirahat imkânını vermemekte idiler.

Halbuki; insanların her günlük tabiî ihtiyaçlarının teminine imkân bulmak ateş hatlarında da zarurîdir. Fakat izah ettiğim bu sıkı temas erlerimize sıkıntılarını izaleye *(gidermeye)* vakit bırakmıyordu. Münavebeler taburların bölükleri arasında ancak yapılabiliyordu.

Bir gün işittik ki; bu sabır tahammül ve metanet timsalleri kahramanlarımızın süngüleri kadar keskin zekâları, sıkıntılarının tahfifine *(hafiflemesine)* imkân bulmuştu. Nefes aldırmayan ateş kasırgalarının önüne "güzel sesle" geçmişlerdi.

Kayacıkağıl dilâverlerinin *(yiğitlerinin)* buluşlarını kumandanım işittiği vakit büyük bir haz duymuş, bu Türk'e has cevheri sonsuz takdirlerle karşılamıştı.

Hatırımda kaldığına göre Kasımpaşalı Kara Küçük Ahmet nâmında bir

erimiz, taburunun ağırlığında hizmet ediyordu.

Fıtrî güzel sesi; tannan *(tınlı)* olduğu kadar sehhardı *(büyüleyiciydi).* Ruhları dinlendirici ve gergin asabı gevşetecek kabiliyette idi.

Ahmet ses talimini gramofon plâklarından talim etmiş, öğrenmişti. Yanlış kelimelerle bellediği şarkı ve gazelleri bile düşman kıtaatının ateşlerini kesmeye kâfi geliyordu. İşte bu sesle, mevzii mütareke iki taraf muhasımlarının beyaz bayraklı, bağlanmış gözlü murahhaslarına lüzum gösterilmeden külfetsizce her gün bir defa yapılıyordu.

Ahmet'in başlayan gür ve güzel sesiyle tarafeyn *(taraflar)* muharebelerine fasıla veriyorlar ve mütarekenin devamı Ahmet'in hançerisinin *(gırtlağının)* kuvvetine bağlı kalıyordu.

Kara Ahmet gayri müsellâh *(silâhsız)* idi. Fakat bölüklerine yaptığı hizmetin pek büyük olduğunu takdir ettiğinden ses ve musikiyi çok seven kumandanım, Ahmet'in bu vazifesinden uzaklaşmaması için onu görmek bile istememişti.

Ahmet'in vakti tabur ağırlığında geçtiğinden siper muharebelerine pek alışkın değilmiş. Sesinden istifadeyi düşünen arkadaşları önceleri onun kum torbalarının mazgallarında devamlı kalmasını temin *(sağlamak)* için çifte nöbetçi ile bekleşirlermiş.

* * *

Kafkas cephesinde Atatürk'ün devrü teftiş istikameti olan Lice-Hani-Hazra yolu üzerinde yürüyüşte bulunan bir kıt'a ağırlığına bir gün tesadüf etmiştik. Kıt'a kumandanı Atatürk'e vazifesini, ve kıt'asının mevcudunu söylemişti. Huzurundan geçenler arasında sevimli Küçük Kara Ahmet kumandanımın nazarı dikkatini celbetmiş ve kıt'a kumandanından Ahmet hakkında izahat almıştı.

Öğrendik; Ahmet, "Anafartaların Ahmet'i" idi.

Ahmet vesilesiyle biz de ufak bir molaya kavuştuk.

Atatürk'ün;

"—Ahmet anlat bakayım" emrine karşı Ahmet; sesinin ilk ihtizazını *(titreyişlerini)* düşman efradının kulaklarına işittirinceye kadar pek sıkıntı çektiğini ve:

— Elimde silahım yok paşam. Sesim yüzünden doğrusu kurban olmak istemezdim paşam. Fakat arkadaşlarımın bir müddet sesimle istirahate ihtiyaçları, ürkekliğime galebe çalardı *(üstün gelirdi).* Artık hiçbir şey düşünmeden okumaya başlardım. Hey heyimin Hintlilere ateşkes kumandası gibi tesir ettiğini gördükten sonra açılır rahat bir nefes alır, ve bölüğümüzün mütarekesini uzatmak azmiyle fasılasız denecek surette okurdum paşam.

Kumandanım gülümseyerek:

"—Bu vaziyete ne kadar dayanabiliyordun?"

"—Bazen bir saat, bazen de birkaç dakika fazla sürerdi. Bölük arkadaşlarım ihtiyaçlarını görürler, derlenir, toplanırlar, sesim kısılmaya başlayınca erler ateş yerlerine geçerler ve ben mazgaldan bitkin bir halde çekilirdim paşam."

Şirin yüzlü, plâk mukallidi *(taklitçisi)* Küçük Kara Ahmet'i dinleyen Atatürk:

"—Bu cephede siper muharebeleri olmadığı için bölüğünün sana ihtiyacı kalmamıştır. Seni karargâhıma alayım, fakat evvelâ bir gazel oku!.." buyurdular. Kilometrelerce yayan yürüyen yorgun Ahmet "mahitaba *(mehtaba)* bakamam yar gelir hatırıma" gazelini okumaya koyuldu.

Bu gazel, derin nefeslerle ağır ağır çektiğimiz sigaralarımızın dumanları, müfekkiremizden *(dimağımızdan)* birbiri ardınca devrederek kaybolan tatlı hayallerimizi yaşattı durdu.

Lice – Hani yolunu çevreleyen korkunç ıssız dağların yumuşak akisleri, kalplerimizde Ahmet'in güzel sesine kandıra, kandıra içecek yer bulmuş, gönüllerimizi neşelendirmiş, yorgun vücutlarımızı dinlendirmiş, molamızı mütareke müddetine ulaştırmıştı.

Atlarımıza binerken Atatürk, Ahmet'i bir gün yine lâzım olur düşüncesiyle arkadaşlarına bırakmışlardı.

* * *

Avustralyalı boksör [27]

Cevat Abbas Gürer'in "Atatürk Çanakkale'de" başlıklı yazısından

Anafartalar'da kanlı taarruzlar durmuş, muhasım *(düşman)* taraflar tamamıyla siper muharebelerinden başka bir faaliyet göstermiyorlardı.

Bir taraftan düşmana esir vermemeye son derece dikkat ve itina ediyor; diğer taraftan uzun süren muharebelerin tabîî olarak yarattığı intikam almak hissine müptela olan erlerimiz, esir tutmuyorlardı. Bu yüzden hasım taraf vaziyeti kumandanımın arzusuna göre tezahür edemiyordu.

Kurmay heyetimizin harekât şubesi, düşmanın eski vaz'ülceyşini *(ordu durumunu)* cephe istihbaratsızlığından hakikate yaklaştıramıyordu.

Zaman zaman düşmanın bol cephaneli ve sürekli topçu ateş baskınları, karaya indirilmiş toplarının mevcudundan büyük değişikliği göstermiyordu.

Piyade ateş baskınlarımız, düşman piyadelerini yoklarken hiçbir tebeddülün *(değişimin)* vukuuna karar verdiremeyecek kadar eski kesafetini muhafaza eyliyordu *(yoğunluğunu koruyordu)*.

O büyük askere göre düşmanın nispeten durgun ve sakin vaziyetinin behemehal *(her durumda)* aleyhimize bir hareket olduğu ve dahiyane hissiyatı daha ziyade düşmanın çekildiği merkezinde toplanıyordu.

Bu manalı ve yerinde olan duygu, Anafartalar grubu kıtaatına *(kıtalarına)* efradın intikamını tahfif *(hafifletecek)* ve hakiki düşman vaziyetinin inkişafını temin maksadıyla "sağ esir, makineli tüfek, tüfek getireceklere altın para da dahil ayrı ayrı kıymette takdir olunacak mükafatlar verileceği" mealindeki emrini yaratmıştı.

Kıtaatımız, aziz kumandanlarının emrini henüz aldıkları günün gecesi idi ki grup kurmay heyetinin nöbetçi subayı, Anafartalar muharebelerinin kanlı ve imhakâr taarruzlarında bihakkın *(hakkıyla)* çelik fırka unvanını kazanmış olan 12. Fırkadan verilen telefon raporunu aldı.

Bu rapor fırka cephesinden çıkarılan üç kişilik bir keşif kolumuzun Avust-

27 *Tarih Coğrafya Dünyası,* 10 Kasım 1959, Sayı: 9-10, Cilt: 2.

ralyalı boksör bir esir ele geçirdiğini bildiriyordu.

Telefon mikrofonunu kulağında tutan subay kaydettiği kısa raporu bir tarafa bırakmış, diğer bir kâğıda gülümseyerek keşif kolumuz eratının vazı ve halini ve boksör Avustralyalının esaret şeklini kumandanıma arzedilmek üzere not ediyordu.

Esir boksör

Not, hem göğüsleri kabartacak hem de hayretlere düşürecek manada idi. Şöyle ki:

Çıkarılan keşif kolumuzun onbaşısı kısa boylu zayıf ve nahif Musa. Yanına güçlü kuvvetli iki er almış. Düşman siperleriyle siperlerimiz arasında 44 metreyi geçmeyen mesafeyi Musa Onbaşı ve arkadaşları ağır dinlenmelerle ve yere yapışık bir sürüklenme ile düşman siperlerine yaklaşmaktalarken zifiri karanlıktan göremedikleri ve aynı derin sükûnetle kendilerine doğru ilerlediklerini hissedemedikleri bir düşman keşşafına *(keşif koluna)* tos yapacak kadar yaklaşmışlar. Tüfek kullanmadan her iki düşman neferini tutmak istediklerinden daha geride bulunan düşman neferi kaçmaya muvaffak olmuş.

Musa Onbaşı; Türk asabiyetinin bütün hızıyla düşman keşif kumandanının elmacığına sarılmış, fakat Musa'nın birkaç misli boy ve cüssede olan boksör Avustralyalı, Musa'yı yumruklamaya koyulmuş. Musa'nın yüzü gözü şiştiği halde düşmanının yumruk darbelerini yedikçe çelik bileğinin keneti olan parmaklarını yalnız şikârının ilmiğinde *(gırtlağında)* sıkıştırmış ve arkadaşlarına "Aman ayaklarımdan sağlam tutun. Ve beni bizim siperlere doğru çekin" emrini tekrar etmiş, durmuş.

Bu veçhile Musa Onbaşının iki metreye yakın boylu boksörün yumruk kasırgasına tahammül etmiş olduğunu ve avını elinden bırakmayarak arkadaşlarının yardımıyla sürükleye sürükleye siperlerimize sağ olarak getirdiği tafsilatı nota geçmiş bulunuyordu.

Büyük huzuruna sunulan bu rapor ve izahat kumandanımı da memnun etti.

... Beşer kudretinin haricinde görülen bu savletin kahramanı, onbaşı Musa'yı esirle birlikte görmek istedi.

Emri 12. Fırka'ya tebliğ olunmuştu.

12. Fırka siperleriyle karargâhımız arasında tabii zamanda bile bir saatten fazla süren bir yol vardı. Vakit geceyarısına gelmişti.

Musa Onbaşı'yla esir boksör Avustralyalıyı görmek zevkinden mahrum kalmamak için kurmay heyetimiz uykuyu feda etmek kararını vermişti.

Fevkalade yaratılışlı Musa Onbaşı ile şikârına *(avına)* intizar dakikaları uzun sürüyordu. Sabrımızı birbirinden yaktığımız sigaralarımız takviye ediyordu.

- "Geliyorlar!..." haberi kumandanımızdan başka hepimizi heyecanlandırmış, ayaklandırmıştı.

Kumandanımın bol ışıklı harp bürosuna giren Musa Onbaşı ile boksör Avustralyalı esir birbirinden pek nispetsizdiler. Yan yana durdukları zaman vakanın cereyanına derin derin hayret ve taaccübten *(şaşkınlıktan)* kendimizi bir türlü alamadık. Musa Onbaşı zayıf ve çelimsizdi. Boksör ise bir doksan boyunda iri yarı, ağır cüsseli gıptalarla seyredilecek kabiliyette sağlam yapılı idi.

"Avustralya neresi, Türkiye neresi"

Esaretin gözlerimiz önünde canlanan manzarası karşısında kuvvet bakımından candan takdirlerimizi üzerinde toplayan Musa'ya kumandanım teveccüh ederek *(dönerek)*:

—Aferin Onbaşı!..., bu kocaman adamı nasıl sürükleyebildin?

Musa Onbaşı Türklüğe has tevazuu ile kumandanının gözleri içine kalbini fırlatacak gibi baktı ve kızararak:

— Efendim karanlıkta baş başa geldik. Sağ adam istemişsin. Tüfek kullanmadan bir sarmaş dolaş olduk. Ben onun ilmiğine yapıştım. O beni boyuna yumrukladı, fakat elimden kurtulamadı.

Arkadaşlarım ayaklarımdan çektiler. Ben de onu boğazından çektim. Siperimize kadar böyle sağ getirdim.

Kumandanım boksör esire dönerek:

— Nerelisin, dedi. Esir boksör:

— Avustralyalıyım, cevabını verdi.

Kumandanım:

—Avustralya neresi, Türkiye neresi? Silahla memleketimize neye geldin? Bizimle ne alıp vereceğin var? Ve muharebe insani bir şey mi, beşeriyet için iyi mi? Suallerini irad buyurdular *(sordular)*.

Esir boksör bu sualler karşısında kızardı. Yalnız:

— Ben sportmenim. Muharebe de bir spordur. Onun için asker yazıldım, diyebildi. Diğer suallere cevap vermemişti.

Kumandanım bu cevap üzerine gülerek:

— Bizim Musa'nın sporunu nasıl buldun, buyurdular.

Musa onbaşıyı tepesinden gören boksör askerliğini unutarak kasketini çıkardı:

— Bu Türk askerini hürmetle selamlarım, dedikten sonra:

— Fasılasız *(aralıksız)* bütün yumruklamama rağmen elinden gırtlağımı kurtaramadım. Bileğinin kuvvetine hayranım. Bana nazaran sıkletçe pek hafif olan bu er siperlerinize kadar beni sürükledi, getirdi.

Cümlelerini söylerken gözleri yaşarmıştı.

Esir Avustralyalı boksörün kumandanıma bu munsif *(insaflı)* ve takdirkârane itirafı kahraman Musa onbaşıyı çavuşluğa terfi ettirdi.

Musa'ya hayran hayran bakarak kurmay heyetimizin istihbarat şubesine giden esirin yılgınlık humması içerisinde alınan ifadesi, mensup olduğu cephe vaziyetinin inkişafına vesile ile vaz'ülceyşimizi ikmale hâdim *(yardımcı)* oldu. Ve düşmanın cephemizden Selanik'e iki fırkasının nakli de meydana çıkmıştı.

İşte kahraman Musa Çavuş'un cansiperane vazife başarması, kumandanımın dahiyane buluşunu tespit ve teyide yaramıştı.

Ey Türk erleri hepinizin kanınızdaki asalet ve kahramanlık size Musaların yaptıklarını geride bıraktıracak kabiliyettedir.

Biliniz ki vazifesever ve fedakâr bir Türk erinin salâbetli *(sağlam)* vazife görüşü, çok defa başkumandanlıkların bile maddi büyük masraflarıyla aydınlatamadıkları karanlıkları yırtar ve birçok meçhulleri müspetleştirir...

* * *

Anafartalar'da beyaz elbiseli askerlerin sırrı [27]

Mehmetçiklerin gösterdikleri intikal hızı Büyük Ata'yı son derece sevindirmişti.

Anafartalar muharebelerinin ilk kanlı hızının henüz sarsıntısı durmamış, yer yer, zaman zaman, mahdut fakat şiddetli devam ediyordu.

Ağustos'un en sıcak günlerinden birini yaşıyorduk. Zevali *(öğle vaktini)* bir iki saat geçiyordu.

7'nci fırkanın sol cenahını teşkil eden 4'üncü Fırka'nın Abdurrahman bayırındaki bir alayına düşmanın kısa süren şiddetli piyade ve topçu ateşinden sonra ani süngü hücumuna geçtiğini, fakat siperlerimiz ve ateş hatlarımız takviye edilerek kıt'alarımızın mukabil *(karşı)* hücuma kalktıklarını Fırka Kumandanı haber vermişti.

Bu haberin verdiği derin meşkûkiyeti hal *(bilinmezliği gidermek)* için, hücuma uğrayan alayın hemen yanında bulunulması imkânsızlığı karşısında bulunuyorduk.

Mustafa Kemal'i derin heyecana düşüren manzara

Uzak bile olsa hiç olmazsa umumî manzarayı görmek ve ona göre tedbir almak zaruretiyle, kumandanım ve kurmay subay heyetinin birinci kademesi, karargâhın şimali garbisinde *(kuzeybatısında)* bulunan Gazitepe'deki tarassut *(gözetleme)* mahâlline koşarak çıktık.

Tarassut dürbününün ve dürbünlerimizin gösterdiği manzara hepimizden ziyade hilkî *(yaradılıştan)* cesur kumandanımı derin bir heyecana düşürdü.

O, gözetleme dürbünüyle Abdurrahman bayırında gayet atik, tetik, düşmana saldıran, idmanı yerinde beyaz elbiseli askerlerin süngü mübarezesi *(savaşı)* yapmakta olduklarını görmüştü. Şahsi dürbünlerimiz de aynı lehvayı resmetmişlerdi.

Bu göreyden *(manzaradan-C.Abbas'ın notu)* ayrılan gözlerimiz pek ağır

[27] Cevat Abbas Gürer Yeni Sabah, 16 Mart 1941, s-1 s-3

hareketlerde bulunan tek tük hâki elbiselileri görmüşler ve bir aralık bu hâkililileri de gaip etmişlerdi.

Ordumuzda beyaz elbiseli kıtaların mevcut olmadığı herkesçe malûmdu. Bu sebepledir ki, kanaatlarımız bizi, siperlerimizin üzerinde muvaffakiyetle mübarezesini *(savaşını)* ikmâl edenlerin düşman oldukları hükmüne doğru sürüklemişti.

Bu kuvvetli hükme vasıl olanların dimağını heyecanlı, korkulu karanlıkların kapladığı, hareketsiz ve sessizliklerinden belliydi. Çünkü:

Abdurrahman bayırını bir süngü hücumuyla elde etmiş olan düşman, seri takviyelerle ve devamlı taarruzlarla cephemizi yarmış olabilirdi. Bu gedik önlendiği takdirde de Damakçalık bayırı, Kayacıkağılı ve Azmak Vadisi hattındaki fırkalarımızı düşman, topçu yan ateşiyle daimî surette tehdidi altına almış bulunacaktı.

Bu tehlikeli yarmayı veya gediği kapamak ise birçok Türk kahramanının kanına mal olacaktı.

Bilmem belki de daha başka zengin askerî mütalalarla kafası meşbu *(dolmuş)* olan ve en kanlı muharebelerde sükûnetini bozmayan, en buhranlı zamanlarda tabii hareketinde fark görülmeyen kumandanımın o anda müstesna *(sıradışı)* bir asabiyette ve çok heyecanlı olduğunu ilk defa gördüm.

Büyük fedakârlıklarla ancak tazmini *(giderilmesi)* tahmin edilen bu hatayı kumandanım madun *(düşük rütbeli)* kumandanlarda aramıyordu. Hatanın affolunmayan bir gafletin yüzünden olduğunu görmüş ve fakat benimsemişti. Çünkü bu vaziyet karşısında o mesul adam aramıyor, tehlikeyi bertaraf için vaziyeti tetkik ediyordu.

Tashih çaresine tevessül edeceği anda idi ki beyaz elbiseli askerlerin kumandanından Grup Kumandanı Mustafa Kemal'e gelen telefon raporunu hep *(birlikte)* dinledik.

Bu rapor hem müteheyyiç kalplerimizi sükunete erdirmiş, hem de pek çok sevindirmişti.

4'üncü Fırka'nın alayı mukabil *(karşılıklı)* bir süngü hücumuyla çoğunun cesedi siperlerimizde kalmış olan düşmanı, tamamıyla püskürttüğünü bildiriyordu.

Sorulan beyaz elbiseli askerler için de, günün bunaltıcı sıcağının tesirini azaltmak vesilesiyle alay efradı *(askerleri)* ceketlerini çıkarıp istirahat etmekteymişler. Düşmanın ânî taarruzunda ceket vesair teçhizatını giymek için sarf edecekleri birkaç dakika düşmanın muvaffakiyetine hizmet edebileceği kaygısıyla silâh ve süngüsünü kavrayan erlerimizin misli görülmeyen bir savletle *(hücumla)* düşman üzerine atılmış oldukları anlaşılmıştı. Gördüğümüz beyaz elbiseli askerler meğer sevgili ve kahraman Mehmetlerimizmiş.

Biraz evvel düşman zannettiğimiz beyaz gömleklilerden ne derece

heyecana düşmüş isek, bu defa o derece heyecan duyarak, sevinmiş, göğsümüz kabarmıştı.

Cengâver milletimizin bu kıymetli evlâtlarının inisiyatiflerini gözlerimiz yaşararak şükrânlarla andık.

Atatürk büyük kumandanlara has bir vakarla gülmüş ve onlara bütün takdirlerini yollamıştı.

* * *

Tabii, o hilkatinde *(yaradılışında)* zerre kadar korku olmayan Atatürk bizden ziyade erlerimizin bu hareket tarzından memnun ve müteassis olmuştu.

Askerî dehası, her türlü isabetli tedbir almaya müsait olduğundan yüksek kabiliyetine güvenimiz her zaman olduğu gibi korku ve heyecanımızı tahfif etmekteydi *(azaltmaktaydı).* Fakat o, o güne kadar görülmedik derin heyecanlı anlar yaşadı.

Bu çok cesur askere vakadan 3- 4 ay geçtikten sonra derin heyecanının sebebini sorabilmiştim.

"— Çünkü düşman baskınının muvaffakiyeti halinde memleket için tazmini ağır olacak bir felâket başımıza çökebilir ve benim askerî hayatım da biterdi. Halbuki ben memleket adamı olarak büyük millete hizmete henüz başladım" cevabında bulunmuşlardı.

* * *

Anafartalar'dan birkaç sima [28]

Kurmay heyetinde çalışan subaylar 24 saat müddetle muharebe nöbetine girerlerdi. Bu nöbetçi subayları bilhassa gece patlayan top, atılan bomba, fitillenen lâğım sadaları ile, ara sıra işitilen sürekli piyade ateşleri hakkında ân kaybetmeden bütün vuzuhuyla kumandanıma haber vermekle mükelleftiler.

Geceleyin karargâh telefon santralının başında yalnız top, bomba, lâğım patlamalarıyla, sürekli piyade ateşlerini değil; sesleri cepheden gelen seyrek, hafif piyade ateşlerini bile her dakika tetkik ve takip edenler ancak Anafartalar grubu kurmay heyetinde kalabilmişlerdi.

Çünkü; ufak bir ihmal ve işitilen ateşlere lâzımı gibi ehemmiyet *(gereken önemi)* vermeyenler karargâhımızda hiçbir suretle barınamıyorlardı.

Şamlı Bay Lütfi'nin ihaneti

Nitekim kumandanım, daha ilk nöbetleri esnasında cephe ateşlerine karşı gösterdikleri kayıtsızlıklarından dolayı kurmay heyetimizin harekât şubesi müdürü Kurmay Binbaşı Şamlı Bay Lütfi ile geri hizmetlerine bakan hemşehrisi Kurmay Binbaşı Bay Mustafa'nın derhal tahsisat ilmühaberlerini ellerine vermiş ve ordu emrine göndermişti.

Mustafa Kemal; gördüreceği vazifeyi hiçbir zaman rütbe ve kıdem ile ölçmezdi. O, vazifede muvaffak olacak kabiliyetleri daima seçerdi.

O zamanki ordunun kurmay heyetleri arasında bile Türkü, Türklüğü yıkmaya nasıl çalışıldığına bir misal olan Bay Lütfi'yi birkaç satırla vatandaşlarıma tanıtmadan geçemeyeceğim. Şöyle ki:

Kolordumuz Saros grubunda bulunduğu sıralarda zat işleri şube müdürü süvari binbaşısı Bay Tahir, vazifesine henüz iltihak etmediğinden, kıdemli mülhak sıfatıyla şube işlerinin düzgün yürümesine bakıyordum. Esasen evvelce inzibat bölüğünde arkadaşlık ettiğim ve vazifelerinde hassas ve dikkatli davrandığını daima muhabbet ve takdirlerle andığım teğmen Hüsamettin Körbakkal (şimdi levazım albayıdır) ile; o zaman henüz pembe gördüğü ziyanın her gün başka bir kılıkta romanlaşmasına pek düşkün, fakat aşkî fikirlerini kendisiyle birlikte öldürecek kabiliyetteki muharebeye

---

[28] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 23 Mart 1941

daimi küskün Teğmen Bay Necati Üsküdar (elyevm *[halen]* levazım yarbayıdır) bu şubede arkadaşlarımdı.

Mahakim *(mahkemeler)* şubesi de kimsesizdi. Ona da bakardık. Ben birinci şubenin vaz'ülceyiş *(orduların mevzilendirilmesi)* işlerini yapar, arazi üzerinde istikşaf *(keşif yapma)* usulüyle harita da alırdım. Üç arkadaş koyu milliyetçi idik. Ekseriya yevmiye *(çoğunlukla günde)* 18 saat çalışma ile şubeler işlerini günü gününe ikmal etmek en büyük zevkimiz olurdu.

Harbiye nezareti tarafından kolordu emrine gönderilen subayların kıtaların münhallerine *(kadro açıklarına)* göre tevzi ve tayinlerine dikkat, vazifemin ve vicdanımın icabı idi.

Bir gün Bay Lütfi nezdinde iki teğmen gördüm. Lütfi ile aralarında derin bir samimiyet mevcut olduğuna şahit olduğum bu teğmenlerin Arapça konuşmaları; ilk anda Lütfi'yi ziyarete gelen hemşehrileri zehabını bende hasıl etti *(sanısını uyandırdı).* Halbuki birkaç dakika sonra teğmenlerin kolordumuz emrine verilmiş olduklarını ve tayin muamelelerini beklediklerini Lütfi'nin bana gönderdiği harbiye nezareti emrinden anlamıştım.

O anda bütünlüğümü saran hissikablevukuumu *(önsezimi)* yenememiş olduğumdan Suriyeli teğmenleri muharip kıtalara vermemiş, kolordunun araba kollarına tayinleri için inha *(tâyin)* müsveddesini tesbit eylemiştim.

Fakat müsveddeyi şube müdürüme vekâlet eden Lütfi'ye sunmak mecburiyetiyle ve yaptığım işi müdafaaya hazırlanmış bir halde karşısına dikildim. Lütfi, subayların araba kollarına inhalarına asabiyetle itiraz etti. Ben arabalı kolların zabit ihtiyacının ikmali lâzım geldiğinde ısrar ettim. Fakat nihayet Lütfi himaye ettiği teğmenleri 12. Fırka kurmay başkanımızın müsaadesini de alarak tayin ettirebildi.

Lütfi'nin bütün çıplaklığıyla fena ruhunu meydana koyan bu hâdise karşısında ben henüz pek saf bir madundum *(alt rütbeliydim).* Şube âmir vekilimin bu hareket tarzına hissen pek müteessir olmuş isem de doğrusu Türk mekteplerinde Türk milletinin parasıyla yetişen bu kurmay binbaşısının ihanetine kadar gidememiş, hükmedememiştim. Ben yalnız zorla yaptığım işin meçhul âkıbetini görmüş gibi vicdanen pek üzülmüştüm. Yegâne tesellim, Lütfi'nin hemşehrilik güttüğü zannının kafamdaki düşüncelere galebesi *(üstün gelmesi)* idi.

Ne yazık ki; düşündüğüm gibi çıkmadı. Lütfi'nin hemşehrileri, nezdlerine birer çavuş alarak 12. Fırka'ya tayinleri tarihlerinden bir müddet sonra Anafartalar cephesinde pek kahramanca dövüşen fırkalarının siperlerini bir gece alçakça terk ettiler ve karşı tarafa geçtiler. Bu hainlerin düşmana verdikleri malûmat üzerine Anafartalar cephesinde şiddetlenen muharebeler, binlerce insanın hayatına mal oldu.

Aziz kumandanımdan, Lütfi'nin daha evvelce 19. Fırka'dan da batâetinden *(yavaşlığından)* dolayı uzaklaştırmış olduğunu bilâhare öğrenmiştim.

Anafartalar'da daha ilk nöbet gecesinde Lütfi'nin kayıtsızlığı cehaletinden, veya vatanperverliğinden ileri gelmiyordu.

Onun Türk muvaffakıyetine hâdim olmaktan *(hizmet etmekten)* kaçınan yabancı bir unsur oluşundandı.

Nasıl geçip gittiğini bilmiyorum. Fakat bir gün Lütfi'nin dördüncü ordu kumandanı bahriye nazırı Cemal Paşa'nın faaliyet sahası olan Suriye'deki kıtaattan birine tayin edildiğini işitmiştim. Ancak yine o, hainane faaliyette bulunanlarla çalışmış ve Türk ordusunun gerilerinde bir Arap kıyamı ihzar edenlerle *(Arap isyanı hazırlayanlarla)* birlikte yakayı ele vermişti. Suçu çok ağır olduğundan idam edildiğini duyduğum zaman aramızda cereyan eden hâdiseyi göz önüne getirerek Türk ordusunun hakikî tehlikeli cephesinin kendi içinde olduğunu anlamıştım.

* * *

Kumandanım büyük dehâsı nisbetinde ölçülemeyecek derecede fedakâr ve cesurdu. Ateş sahası harici vaz'uhâli *(durumu)* ne ise, şiddetli ateşlerin ölüm yağdıran dehşetli sağnakları altında da onun vaziyeti aynı idi.

Gözle sayılamayacak ve akılları durduracak kadar insanların kat kat birbiri üzerine yıkıldığı ateş hatlarında, siperler üzerinde ekseriyetle onu görürdük. En katı yürekleri bile zâafa uğratan kanlı manzaraları; veya taarruzda da muvaffak olan yakın düşmanın ilerlemesini devamlı olarak görmemek için, kumandanım durduğu veya oturduğu yerde arkasını düşmana çevirirdi. Fakat sık sık değiştirdiği vaziyeti ile bu hareketini tamamıyla örter etrafındakilere katiyen hissettirmezdi.

Kurmay heyetinin ateş haricindeki mesaisini, lüzum gördükçe ön siperlerde, avcı hatlarında, mitralyöz yuvalarında, bunların civarlarında şiddetli ateş altında da isterdi.

Conkbayırı muvaffakiyeti tahakkuk etmekte, akşam da yaklaşmakta idi. Mağlup düşman denizden, karadan keşif topçu ateşleriyle ve tayyarelerinin bombalarıyla Conkbayırı'nda mahdut Sabalı tepesini şiddetle bombardıman ediyordu.

"Yeşil masa üzerinde görev görmek devri artık geçmiştir."

Sekiz cins topçu ateşinin taşlandığı bu yerde kurmay heyetinin vazife görmesi çok güçleşmişti. Kurmay heyeti başkanımız Binbaşı Davutpaşalı Bay Hayri (merhum general Hayri), kumandanıma karşı bulunulan mevki ve vaziyette sükûnetle çalışılamadığı ve gerideki karargâhımıza dönülmesinin daha münasip olacağı mütalaasında bulundu.

Kat'i neticeyi istihsal ve tespit etmeden geriye gitme hususundan bahsolunması Mustafa Kemal'i pek iğzap etti *(kızdırdı)*. Ve:

"– Beyefendi, beyefendi, gerilerde yeşil masa üzerinde vazife görmek devri artık geçmiştir," şiddetli ihtarını yaptı. Ağır zayiat veren fakat

muharebenin ve maksadın kilit noktası olan Conkbayırı tepesinde daha birkaç saat kalındıktan sonra karargâha dönülebilmişti.

Türk hamasetinin küçük bir timsali olan şu manzarayı çizmeden geçmeyeceğim.

Süvari halkasının ortasına düşen bomba

Düşman Conkbayırı'ndan atıldıktan sonra, Kocaçimen -Abdal geçidi- Conkbayırı hattının hemen şarkındaki dere içlerini on buçuk ve on beşlik obüslerle mütemadiyen dövüyordu.

Vakit zevali *(öğleyi)* geçiyordu. Emirberlerimizden sekizi, onu, yedeklerindeki atlarla, iki üç metre kutrunda *(çapında)* bir daire teşkil etmişler gülerek ekmekleriyle kumanyalarını, önlerine serdikleri mendilleri içinde yiyorlardı.

Tesadüf bu ya, Mehmedlerin bir ana baba gününde ölüme karşı gösterdikleri lâkaydiyi *(umursamazlığı)* bir anda kanlı fecaata çevirecek kabiliyetteki düşman toplarından bir tanesi süvari halkasının tam ortasına düştü. Merminin açtığı çukurun toz dumanından üzerlerine attığı toprak yığınlarının altında kalan emirberlerimizin tamamıyla mahvoldukları hükmünü vermek, gözlerimizin dimağımıza yaptığı aksin tabii icabı idi. Çok fedakâr seyislerimize, cefakâr ve hassas atlarımıza pek acıdığımdan bir müddet o istikamete bakamamış, heyecan ve teessürümün izalesini gözlerimi kapamakta bulmuştum.

Bir iki dakika sonra tereddütle aynı istikamette açtığım gözlerim, topraklarını gülerek silen ve silken seyislerimizi yarasız, beresiz ve bir ufak çakıl taşının bile sıyrıntısına maruz kalmayan atlarımızı tamam olarak görmüştü.

Bu Türk serdengeçtilerinin ortalarında patlayan obüs, iştah açan sofra lâtifelerine vesile olmak için düşman tarafından süvarilerimize bir şaka gibi yapılmış olduğunu telâkki etmemek elimden gelmedi. Çünkü, Mehmedler aynı vaziyeti muhafaza ederek tekrar yemeklerine güle konuşa devam ettiler.

* * *

Conkbayırı zaferinden bir iki gün geçmişti. Kurmay heyeti reisimiz Bay Hayri de ordu emrine verildi. Fakat Atatürk, Bay Hayri'nin tahriratına bitiştirilen siciline yarbaylığa terfi edecek kabiliyette olduğunu yazmakla büyük insanlara has büyük kalpliliğini göstermişti.

İzzettin Çalışlar

19. Fırka kurmay başkanı, Kurmay Binbaşı Bay İzzettin (sayın Muğla saylavı *[milletvekili]* Orgeneral İzzettin Çalışlar) Bay Hayri'den açılan Anafartalar grubu kurmay heyeti başkanlığına getirilmişti.

Aziz kumandanım Atatürk'ün Selânik 3. Ordudaki hayat ve faaliyetinden beri daima arkadaşlığından istifade ettiği İzzettin Çalışlar, son derece çalışkan, intizamı sever, dürendiş *(ilerisini düşünen)*, cesur bir kurmay subayı idi. Zekâsı gözlerinde her zaman okunurdu.

İzzettin Çalışlar, en müsterih zamanlarda vazı ve hali ne ise, en korkunç ve kritik zamanlarda da aynı hal ve vaziyeti muhafaza etmek yüksek basiretine malikti *(yeteneğine sahipti)*.

Kurmay reisimizin askeri faziletleri her asker için örnek olduğu gibi ağır ve vakur mütalaa ve konuşması ise mesleğinin tamamıyla eri olduğunun en büyük delili idi.

Selânik'in Hürriyet Meydanı'nı çerçeveleyen büyük gazinolara ulaşan caddelerde ekseriya akşam üzerleri hürmetle selâmladığım yeni kurmay başkanımız, Anafartalar'daki vazifesine başladıktan sonra büro faaliyetlerimiz intizamını buldu. Günü gününe, saati saatine bağlı muameleler süratleriyle mütenasip *(uygun)* zamanlarda yapılıyordu.

Atatürk, İzzettin'ine beslediği muhabbet ve emniyet dolayısıyladır ki onu fırka kurmay reisliğinden kolordular sevk ve idare eden grup kurmay heyeti reisliğine getirmişti. Onun kıymetli eliyle çevrilecek olan kurmay heyeti işlerinin düzgünlüğünden emin ve müsterih idi.

Atatürk tüm işleri takip ederdi

Kumandanım, muharebenin fevkalâde olarak istilzam ettiği *(gerektirdiği)* haller içinde bulunsun veya mütemadi *(devam eden)* savaşların haricinde günlük işlerin icabatının hallinde olsun, neticeye vardırılacak işleri unutmaz, takip ederdi.

Sık sık verdiği emirlerinin ifası için emrini tebellüğ edeni *(alanı)* her zaman aramazdı. Karşısına çıkan kurmay subayı, yaver, emir zabiti velhasıl *(kısacası)* kim olursa olsun, hatta muhatabınca tamamıyla meçhul olduğunu bildiği, emrinin ne olduğunu sorardı.

Ademi malûmat *(bilmediğini)* beyan edenleri haşlardı. Kumandanımın bu huyunu kavrayamayan kabiliyetlerin, "...Bilmiyorum", cevabını verdikleri takdirde, kusurlarını gözyaşlarıyla sildiklerini çok defa görürdüm.

Atatürk'ün birkaç kişiyi aynı işle alakalandırması; emrinin çabuk ve emniyetli olmasını ve takibine ehemmiyet verdiği işlerin maiyeti tarafından meçhul kalmamasını temin içindi. Menfi cevaba ve verilen telâşlı habere kızardı. Sakin, vakur, asabına sahip cesur maiyetten hoşlanırdı.

Yakınlarına muhabbeti, her verdiği vazifede gösterilen liyakat derecesine ve doğru sözlü ve açık kalpli olmasına tâbi idi.

Grup şubelerinde muameleleri görülen evrak, kurmay başkanımızın dikkatli incelemesinden geçtikten sonra emir hükmünü alabilmek için kumandanıma götürülürdü.

"Git! muamelelerini iyi belle; öyle gel"

Huzuruna sunulan deste deste muameleli evrakı birer birer okumasına kumandanımın ne vakti ve ne de tahammülü vardı. Esasen külfetlerle meydana çıkan bu büro mahsullerini ait olduğu şube âmiri ve ondan sonra kurmay heyeti başkanı behemahal incelemiş olduklarından, kumandanım yalnız muamelerin metinlerini iyi belleyen ve en uzun münderecatlı *(içerikli)* yazıları bile bir veya iki üç cümlede hülâsa edebilen şube âmir veya mülhaklarının izahını dinler, evrakı imza ederdi.

Kısa ifade edilemeyen, açık anlatılamayan hiçbir muameleyi kabul etmezdi. Şubelerin öz Türkçe ile yazmalarını talep ederdi. Beğenmediği kararlarla ifade tarzlarını bizzat tashih eder veya çok düşüklük görürse baştan nihayete kadar not ettirirdi. Şüphe ettiği muamelede mutlak bir noksan veya yanlış bulurdu.

Tereddütle izahat verenlere karşı asabileşir, dosyayı muhatabına fırlatırdı. Sakin zamanlarında "git! muamelelerini iyi belle; öyle gel;" veya "bu muamele kimin ise o gelsin!" ihtarıyla dosya sahibini savardı.

Bu hal ekseriya kurmay heyetinin üçüncü şubesi müdürü Mümtaz ve süvari yüzbaşısı Bay Pertev'in başına gelirdi. Kumandanımın sınıf arkadaşı bulunan ve vazifesine pek dikkat ve ihtimam eden Bay Pertev, çalışkan ve temiz bir zattı. Kurmay sınıfına geçmeye ve terfi etmeye pek hevesli idi. Günün bütün saatlerini işleri üzerinde geçirmekle baş yorardı. Ekseriya işi çok olan bu arkadaşa da yardımdan geri durmazdım.

Pertev'i Atatürk karşısında görenler, onun herhangi bir vaziyetin ihatasına kafasının müsait olmadığını sanabilirlerdi. Halbuki; "en ufak bir hatam tefeyyüzüme *(yükselmeme)* mâni olur" endişe ve korkusu, onu imtihan kapılarında bekleyen talebelerin heyecanına düşürür, ona düşündüklerini ve bildiklerini bile unuttururdu.

Çok zaman Atatürk tarafından iade olunan dosyasındaki muameleli evrakı aynen alır ve hiçbir tenkit *(eleştiri)* ve kaza geçirmeden imzalatırdım. Bu hizmetimden memnun olan merhum Pertev de buna mukabil, kısa süren akşamcılığına beni ortak ederdi.

Pertev daha çok kıta ve cephe adamı idi. Haddizatında yeşil masa onu sıkar ve üzerdi. Buna rağmen Pertev en nihayet devamlı mesaisi ile kurmay vazifelerindeki ihatasını *(kavrayışını)* ve yılmayan cesaret ve metanetini, yıpranmayan sabrını bir gün kumandanıma ve kurmay başkanıma takdir ettirdi, kurmay sınıfına geçti, binbaşılığa da terfi etti.

* * *

Arif meselesi

Resmî ödevlerinde çalışkan, zeki, kavrayışlı, hususiyetlerinde sempatik, huzuru samimiyet ve lâubalilik yaratan istihbarat şubemiz müdürü; İstiklâl

mücadelesi yıllarında "Ayıcı" lâkabıyla şöhret bulan ve siyasî hayata girdikten sonra millî müdafaa vekili olamadığından muhalefet partisine geçen ve Atatürk'ten intikam almaya yeltenmesiyle kendini ipe kadar götürmüş olan mümtaz yüzbaşı Arif'ti.

Bu kara yazılı da Atatürk'ün sınıf arkadaşı idi. Mitralyöz bölüğü kumandanı iken Atatürk'ün inhasıyla Anafartalar grubu erkânı harbiyesine tayin edilmişti.

Büyük adamın cömert himayesiyle tahakkuk eden hizmetindeki muvaffakıyeti, onu da Pertev'le beraber kurmay binbaşılığına yükseltmişti.

Atatürk; Arif'i terfi ettirdikten sonra Almancaya vukufu dolayısıyla onu, kumandanı Alman kaymakam Bay Vilmer olan ve Anafartalar grubunun sağ cenahında Kireçtepe mıntakasında bulunan 11. Fırka kurmay başkanlığına tayin etti.

Büyük harbin dördüncü yılının bidayetinde *(başlangıcında)* Arif'i yarbay fırka kumandanı olarak 7'nci Ordu'da 20. Kolordu'nun sol cenahında görüyoruz.

Üçüncü ordu müfettişliği ile Samsun'a ayak basan kurtarıcı Atatürk'ün kurmay heyetinde Arif de mevcuttu. Dahile doğru hareket eden Atatürk, Arif'i millî maksatlar uğrunda çalışmak üzere Samsun cenubunda *(güneyinde)* Kavak mıntakasında tavzif etmiş *(görevlendirmiş)* ve beş on gün geçtikten sonra tekrar karargâha celp eylemişti.

Arif, İstiklâl ordusunda albaylığa terfi etmiş ve kolordu kumandanlığı yapmıştı. Askeri cesaret ve malûmat sahibi denebilecek kabiliyette olan Arif kendini çoklarından üstün tanır bir gurur taşırdı.

Halbuki şahsi hususiyetleri yüzünden Arif kendini ne kimseye sevdirebilmiş ve ne de hürmet ettirebilmiştir. Esasen vazife ve makamın giydirdiği otorite hil'atini *(giysisini)* ona hiç kimse yakıştıramazdı. O, yalnız nefsini aziz ve mukaddes tanırdı. Bildiğimiz insanlık faziletlerine kıymet verenlere gülerdi.

Şahsi hususî suçlarını karşılamak veya örtmek için onları ya acımadan madumuna *(astlarına)* yükletir, âkıbetinden korktuklarını -velinimeti bile olsa- utanmadan, vicdanı titremeden mafevkine *(üstlerine)* havale etmek isterdi. Hülasa, Arif durmuş vicdanlı.. doymuş hisli idi.

Atatürk, her insanın inika, kisbî *(sonradan edinilmiş)* veya meslekî bir takım kusurları olabileceğini kabul ederdi. Kusursuz insana pek nadir tesadüf edileceğini söylerdi. O, yalnız yaptıkları fenalıklarını riya ve yalancılıklarla örtmek isteyenlerle vatana ve millete karşı yapılan suçları affetmezdi. Ona dehaletle *(onun merhametine sığınarak)* kusurlarını itiraf edenleri "bir gün tekemmül eder *(olgunlaşır)* noksanını ikmal eder" diye düşünerek büyüklüğe ve büyük insanlara yakışan bu müdâhale ile affa lâyık görürdü. İşte zaman zaman mektep arkadaş Arif'in hayat ve istikbalini kurtarması bu yüzdendi.

Arif'i ordudan çeken Atatürk, onu Halk Partisi namzedi *(adayı)* göstermiş, Eskişehir mebusu intihap ettirmiş *(seçtirmiş),* milli iradeyi temsil gibi en şerefli bir vaziyete de getirmişti.

Arif ise şükran borcunu ilk fırsatta evinde barındırdığı Atatürk suikastçilerine yataklık etmekle ödemek istedi. Bu nankör, hep bilindiği gibi Atatürk'e kıymak cürmünden *(suçundan)* dolayı İstiklâl mahkemesi kararıyla idam edildi.

Fakat Arif'in sehpaya sevk edilirken bile, beklediği son şey Atatürk'e çekilecek telgrafına verilecek af cevabı umudu olmuştu. Evet, Arif, Atatürk'ün ulüvvü cenabını *(yüce gönüllülüğünü)* yakından biliyordu.

Türkiye Cumhurreisi Büyük Halâskâr Atatürk'e müteveccih *(yönelik)* olmayıp da unvansız bir Atatürk'e suikasta ait kalsa idi çok muhtemeldir ki büyük kalpli adam Arif'i yine affederdi. Fakat suikast faillerinin cezalarını takdir ve hükmeden milli vicdandı, Atatürk değildi.

Nihayet Arif, Anafartalar'da Kireçtepe savaşlarında can veren Türk kahramanlarının toplanabilen naaşları üzerindeki düşmanın attığı irili, ufaklı şarapnel kovanlarından yaptırdığı şehamet *(yiğitlik)* velinimeti Atatürk'e sırf kıskanç koyu bir hırstan doğan hiyanetini Türk tarihine yadigâr ve ibret misali barakarak ömrünün sahifesini kapadı. [29]

* * *

[29] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 28 Mart 1941

Anafartalar'ın seçkin ziyaretçileri [30]

Gelibolu Mutasarrafı İbrahim Süreyya

Her ân muharebe haberleri alan ve veren, çok zaman da grup veya ordu emirleri yazan ve yazdıran mahrem yürekli santralimiz, bir gün Gelibolu mutasarrıfı Bay İbrahim Süreyya'nın (Kocaeli saylavı Süreyya Yiğit) kumandanımı sevindiren bir telefonunu not etmişti.

Meşrutiyeti yaratan ve koruyan, fakat vatani faaliyetinin sonunu getiremeyen ve neticeten siyasal hayatı Büyük Harp'teki mağlûbiyet felaketiyle nihayete ermiş bulunan İttihad ve Terakki tarihi, birçok fedakârlıklar ve zengin vatanperverlikler ile doludur.

Doğduğu 10 Temmuz'dan itibaren söndüğü son gününe kadar bu tarih, kendi tevazuları veya feragatleri içinde büyük hizmetler yaptıktan sonra hiç kimseden bir şey istemeden kaybolup giden İttihad ve Terakki'nin yüksek yaradılışlı evlâtlarını kaydettiği zaman orada göreceğimiz İbrahim Süreyya'yı Yenicei vardar kaymakamlığında tanımıştım.

Asabî enerjisi ekseriya parmağında çevirdiği zincirde tecessüm eden *(somutlaşan)* bu genç, ince yapılı, altın gözlüklü, nazik ifadeli arkadaş; kavi bir azim ve iradeye sahip cesur bir mülkiyeli idi. O, bu kıymetinden ötürü idi ki Yeniceivardar kazasına getirilmişti.

Meşrutiyet'in ilânından sonra müsavi *(eşit)* hayat ve hukuka sahip olduklarını gören Makedonya'nın "Rum, Sırp, Bulgar" istiklâl komitelerinin silâhlı çeteleri faaliyetten çekilmişler ve bir buçuk yıl kadar köylerinde iş ve güçleriyle meşgul olmuşlardı.

Komite merkezleri ise uyanık ve faal kalmışlar, Makedonya istiklâli ideallerinin ocaklarını söndürmemişlerdi.

Nihayet bu pek ömürsüz süren Makedonya'nın sükunet ve durgunluğu, fitilleri Sofya'da tutuşturulan Bulgar çetelerinin bombalarıyla yeniden bozuldu. Berhava oldu.

Vardar yenicesi mıntıkasında Bulgar, Rum menfaatleri çarpışıyordu. Her iki taraf Yenice ve havalisini haritalarına ithal etmişlerdi.

İşte aynı zamanda Kaymakam İbrahim Süreyya, bu haritanın tahakkukuna hadim *(gerçekleşmesine yardımcı)* olmak isteyen müsellah *(silahlı)* çeteleri imha etmek itimat ve emniyetini taşıdığından Yenice'ye gönderilmişti.

---

30 Cevat Abbas Gürer,Yeni Sabah, 4 Nisan 1941 s-1/s,-3, s-6

Kaptanı, Bulgarlarca "Slıntse Vardar (Vardar güneşi)" unvanıyla tebcil *(ululanan)* ve takdis edilen Apustol ve çetesi, Yenice gölü içinde ve civarlarında barınır ve o mıntıkada hasabetini *(kötülüklerini)* icra ederdi.

Bu çetenin takip ve imhası için Selânik Avcı taburlarının 2. Bölüğü Kumandanı Bandırmalı Yüzbaşı Bay Kâmil emrinde Üsteğmen Nevzat (Jandarma umum kumandanlığının sekizinci şube müdürü Albay Nevzat), Teğmen Ali Şevket (Büyük Harp'te Çanakkale'de şehit oldu, sınıf arkadaşımdı), Teğmen Cevat Abbas ve 16 erden mürekkep *(oluşan)* müfreze ile martın bir gününde Yenicei vardar'a vasıl olmuştuk. Akşam Kaymakam *(yarbay)* Süreyya'nın davetinde bulunmuş ve onu o gece yukarıdaki saydığım evsafta görmüş ve tanımıştım.

Aldanmamışım; çünkü, Süreyya'nın bir müddet sonra Trablusgarp'ta, vatanın tehlikeye düşen bu parçasının kurtarılmasına koşan vatanseverler arasında bulunduğunu ve Derne ve havalisi komutanı Mustafa Kemal'in müfrezeleri hizmetinde olduğunu işitmiştim.

Hattâ halûk ve mert olan İbrahim Süreyya'yı, çetin kabadayı geçinenlere kumandanımın tercih ettiğini bilâhare Umumî Harp içinde kendi ağzından da dinlemiştim.

Vatansever Süreyya, İstiklâl mücadelesinde de Atatürk'ün Havza'dan Amasya'ya hareket ettiği gün karargâhımıza ulaşmış, Erzurum, Sivas kongrelerine murahhas olarak girmiş ve Heyet-i Temsiliye'ye seçilen Süreyya o vazifesinde de hırssız ve menfaatsiz feragatkâr azalar gibi sonuna kadar çalışmıştı.

İşte Gelibolu mutasarrıfı, bu Süreyya idi. Ve santralin kumandanım için not ettiği telefon ondandı.

Fethi Okyar ve Tevfik Rüştü Anafartalarda...

Sofya sefiri Fethi (Bolu saylavı Fethi Okyar) ve Dahiliye Nezaretine bağlı Sıhhiye Umum Müdüriyeti Umumi Müfettişi Doktor Tevfik Rüştü (Londra Büyükelçimiz Doktor Tevfik Rüştü Aras) Beyefendilerin Keşan - Gelibolu yolu üzerinde olduklarını ifade eden Süreyya'nın telefonu beni bu iki zatın karşılanmasına memur ettirdi.

Kıymet verdiği ve ciddi muhabbet gösterdiği arkadaşlarının Anafartalara gelişlerinden pek memnun olan kumandanım, kapalı lüks otomobilini onlara gönderiyordu.

Zevali *(öğle vaktini)* epeyce geçerek karargâhtan ayrılmış ve akşama doğru Gelibolu'ya varmıştım.

Kumandanımın selâm ve muhabbetlerini iblâğ ettiğim *(sunduğum)* misafirlerini Süreyya'nın yanından almış ve hareketimizden biraz sonra çöken karanlıklar içerisinde çamurlu yolun müz'iç *(rahatsızlık veren)* patinajlarının sarsıntılarına kulak asmadan orta süratte yol almaya koyulmuştuk.

Muhterem ziyaretçiler bir ân evvel Atatürk'e ulaşmak ve onu büyük muvaffakiyetlerinden dolayı tebrik etmek için sabırsızlanıyorlardı. Sevdiklerine kavuşmak için duydukları heyecanları suallerinden belli idi.

Hemen on, on beş dakikada bir; "Karargâha daha çok var mı?" suallerine cevaben, yolun mesafesini hakikatten uzaklaşarak kısaltıyordum ve canlarını sıkmamak için de konuşacak mevzular bulmaya gayret ediyordum.

Bay Fethi Okyar az konuşuyordu. Meydanı Tevfik Rüştü ile bana bırakmıştı. Cumalı köyünü Ulgazdere köyüne bağlayan yolun ortalarında bulunuyorduk. Patinajlar azalmıştı, fakat otomobilin hareket kabiliyeti ağırlaşıyordu. Gittikçe derinleşen çamuru sökemeyen otomobil nihayet bir yerde durdu.

Otomobilin cılız yanan karpit lâmbalarıyla şoförün dikkatsizliğinden vaki olan bu tevakkuftan *(durmadan)* dolayı sıkılmıştım. Fakat Sayın Bay Fethi Okyar'ın:

"— Şimdi ne olacak," sualine:

"—Merak buyurmayınız.. şimdi buradan çıkarız," demiştim.

Bu kestirme cevabımdan sonra daha ziyade üzülmeye başladım. Çünkü, verdiğim teminatı vaktinde yapamazsam, az konuşan bu kurmay subayı elçimize ne yüzle bakacaktım.

Dize kadar çamur olan yola atladım. 150, 200 metre ileride gördüğüm pek donuk ışıklara doğru bata çıka yürüdüm. Tesadüf, bu ışıklar bir amele taburunun ordu çadırlarını bana buldurdu.

Taburdan aldığım 30-40 neferle dingillerine kadar çamura gömülmüş olan otomobili kurtarmış ve Bay Fethi'ye verdiğim teminatı, daha ziyade talihim temin etmişti.

Bir müddet sonra çamursuz yolu bulabilmiştik. Gecenin dokuzuyla onu arasında Anafartalar grubu kumandanı Mustafa Kemal'e sevdiklerini kavuşturabilmiştim.

Fethi Okyar'la dostluğun başlangıcı

Fethi ile O, Selânik'te 3. Ordu kurmay şubelerinde çalışırlarken dost olmuştu.

Mustafa Kemal ve Fethi, bu iki genç değerli kurmay subayları, eski sakat usullere göre neticelenen bir muameleli evrakın altına "muktezasının ifası" *(gereğinin yerine getirilmesi)* gibi müphem *(belirsiz)* emirlerden madun *(ast)* kumanda heyetlerinin kurtulmasını istiyorlardı.

Onlar, muamelenin cereyanına göre ordu komutanlığının kat'î karara bağlı mütalaalarını kurmay heyeti tespit ettikten sonra emir halini alan yazılı ifadeyi yazılı ve mutlak bir hale getirmekle ancak vazifelerini yaptıklarına kani idiler.

Esasen modern orduların kurmay heyetlerinin vazifesi de bu idi.

Fakat bu âteşin *(ateşli)* kurmay subaylarının daire şefleri mazinin göreneğinden kendilerini kurtaramıyorlar veya kafalarını yormak istemiyorlardı.

Bu iki arkadaş fikirlerini, kararlarını ve vazifelerini, onların sakin usullerine feda etmediler.Yapmak istedikleri usul doğru idi, asıldı. Bu mesai tarzının tatbiki muamelelerin selameti noktasından da elzemdi. Onun için sözleştiler ve el ele verdiler. Bütün mümanaatlara *(engellemelere)* rağmen kurmay muamelâtında inkılâp yaptılar. Ve usullerini ordu kurmay şeflerine mücadeleleriyle kabul ettirdiler.

İşte daha ilk anlarda mesaideki ruhî ve fikrî beraberlikleri onları birbirine her zaman emniyet edilir kabiliyette dost yapmaya kâfi gelmişti.

Tevfik Rüştü Aras'la tanışmaları

Tevfik Rüştü'nün ise Selânik'te ikinci İttihat ve Terakki kongresinde toplanan azalar içinde faal ve kıvrak bir zekâ sahibi olarak görülmesi ve kongre kitabetinde bulunmak itibarıyla muhtelif cereyanlarla yakından ilgili bulunan bu zatın memuriyet vaziyeti yerinde bir eleman olması, her gece Mustafa Kemal'in civarında veya sofrasındaki münakaşalara iştirakıyla ilim ve enerjisini göstermesi, doktorun kıymet kazanmasına vesile olmuştu.

Hele kongrede günlerce süren münakaşaların neticesinde Mustafa Kemal'in vatan ve memleketin beka ve istikrarı için ordunun siyasetten çekilmesi mütalaa ve teklifine doktorun salâbetli *(kuvvetle)* taraftar olması ve bütün kongre azalarına bu fikrin aşılanmasına çalışması ile kumandanımın bir kat daha dostluğuna liyakat kesbetmişti.

Kumandanım böyle tarihi ve kıdemli dostluklarına bel bağladığı arkadaşlarını bizzat Anafartalar cephelerinde gezdirmiş ve birkaç gün onları karargâhında misafir etmişti.

* * *

Anafartalar'dan "Ya Allah" diyerek kaçan heyet

Atatürk, Selânik'te başlayan ve ömrünün sonuna kadar büyük bir vefa ile tuttuğu ve vaziyetlerini koruduğu arkadaşlarını, Fethi'si ile Tevfik Rüştü'sünü, bu iki sevgili ziyaretçisini selâmetliyeli henüz çok olmamıştı.

Bir gün ordudan verilen emirden 24 saat geçmişti. Öğleye doğru adedi onu aşan kelli felli bir heyetle karşılaşmıştı.

Suriyeliler heyeti namını taşıyan bu zevatın başında Es'adi Şukayır Efendi Hazretleri bulunuyordu.

Belki de 4. Ordu Kumandanı Bahriye Nazırı Merhum Cemal Paşa'nın teşvik eseri olan bu heyet, Suriye erlerinden mürekkep ve Gümbürdek bayırının içtima hatları içinde çadırlı ordugâhta Anafartalar grubu umumi ihtiyatı olarak bulundurulan 27. Fırka'yı ve 9. Fırka cephesinde tecrübeli Türk bölüklerinin nezareti altında muharebeye alıştırılmakta olan bu fırkanın birkaç bölüğünü ziyarete gelmişlerdi. Hülâsa *(özetle)* Suriyeliler, Suriyelileri göreceklerdi.

Misafirlerine kendi salonunda iyi bir seferi öğle yemeği ikram eden büyük kumandanım, yüzbaşılığından beri Suriyelilerin imparatorluk Türkiye'sinden ayrılmak ideallerini yakından bildiği için; uzun ve ağdalı ve çok tumturaklı ve sonu güç gelen dualı cevaplarla karşılanan bir nutkuyla, başlı başına sarsılmaz ve yıkılmaz bir kuvvet olan birlik ve beraberliğin lüzumundan bahis buyurmuş ve Suriyeli erlerin Türk kardeşleri yanında harp ettiklerini takdirlerle yadederek sözünü bitirmişti.

Derin muhabbetler ve bağlılıklar tezahürüne vesile olan bu harp sofrasını çevreleyen misafirler, iç yüzlerini okuyamayacak kadar ciddî samimiyetler gösterdiler.

Atatürk'ün göz kırparak ilettiği mesaj

Sofra nihayete erdikten sonra kumandanım Suriye heyetini postalara ayırarak kurmay heyetinden birer subay refakatinde cepheyi ve cephedeki 27. Fırka bölüklerini görebilecekleri noktalara ve mevzilere gönderdi. Es'adi Şukayır'la birkaç arkadaşı benim hisseme düşmüştü. Kumandanımdan ayrılırken vazifemin emrini tebellüğ etmiş ve o ebedî bugünün meşhur

göz kırpmasıyla da muharebe cephemizin tehlikelice bir mıntakasına heyetin götürülmesini benden istediğini anlamıştım.

9. Fırka'nın Mestantepe mevzilerinde bulunan 27. Fırka bölükleri, artık cephemizin diğer mevzilerindeki erlerimiz kadar muharebenin ağır vazifelerini görüyorlardı.

Heyet Suriye'nin çocuklarını görmek için Suriye'den kalkarak uzun bir yolculuğu ihtiyar ettikten *(katlandıktan)* sonra cephemize gelmişlerdi. Bu zevata, behemehal çocuklarını göstermek azim ve kararıyla karargâhtan ayrıldım.

Fakat, evvelâ muharebe hatlarımızın umumî vaziyeti hakkında bir fikir vermek için göreyi *(manzarası)* geniş ve tehlikesi nispeten az olan küçük Anafartalar'ın şarkında Kavaktepe istikametinde bir sırta heyeti çıkarmayı muvafık *(uygun)* buldum.

Mevcudumuz, emirberlerimizle 10'u aşıyordu. Dere içlerinden geçen yol bizi düşman gözünden saklamıştı. Tasavvur ettiğim hâkim noktayı bulmuş ve durmuştuk. Kireçtepe mıntıkası hariç, geriye kalan Anafartalar cephesini tamamen görüyorduk.

Tayyare üzerimizde sekiz çizmeye başladı

Cephe izahatına başlamıştım. Saçlı, sakallı, beyaz sarıklı, rengârenk cüppeli kafilemiz düşmanın dikkat nazarını celbetmiş olacak ki gözüktüğümüzden birkaç dakika sonra tam başlarımız üstünde bir tayyare peydahlandı.

Tayyareden bomba bekliyordum. Halbuki tayyare üstümüzde sekize benzer manevrasını tekrarlamaya başladı. Bu ateş kartalının görülen hareket tarzı ile gemi topçu ateşinin tanzimine memur olduğunu anlamış isem de bir paniğe meydan vermemek için sükûnetimi muhafaza ile izahatıma devam ettim.

Fakat sekiz on dakika sonra sükûnetli geçen vaziyetimizi büyük çaplı, uzun menzilli gemi topçusunun grup ateşi alt üst etti. Heyetin bir cepheye gitmek azim ve kararını kırdı.

Yalnız tayyarenin resmettiği havadaki helezonun yerdeki mürtesemini *(izdüşümünü)* kestiremeyen düşman nişancıları mesafeyi iyi ölçememişlerdi. Bize tevcih edilen mermiler 200 metre kadar önümüze düşmüşlerdi.

"Beyim teşekkür ederiz, işi ehline bırakalım"

Ömürlerinde görmedikleri ve muhayyilelerinde bile tasavvur edemedikleri şiddetli infilâklar ve onu müteakip dağılan çelik parçalarının havalardaki acı ıslıklı sesleri, muhterem heyeti telâşlandırdı, heyecanlandırdı, bet ve benizlerini sararttı. Gayri ihtiyarî, hepsinin yüzleri ve cepheleri

emirberlerimizin ellerindeki atlara döndü. Toplanan cüppe etekleri geriye gidileceğini gösterdi.

"Yallah" kelimesi ağızlardan dökülürken düşmanın ikinci grup ateşi bulunduğumuz yere daha yakınlaşmıştı. Patlayan danelerin parçaları yakınlarımızdan geçiyor ve yaşama vadeleri dolmuş adam arıyorlardı.

Es'adi Şukayır;

"—Beyim çok teşekkür ederiz biz işi ehline bırakalım, bu kadar kâfi,"dedi ve süvarilerimize doğru yol almaya başladı. Ben arkasından vazifemi yapamadığımdan kumandanım tarafından tahtie edileceğimi şu kısa cümle ile ifade ettim:

"—Efendi hazretleri çocuklarımızı görmeyecek misiniz? Vazifem heyeti aliyenize onları göstermektir" dedim. Es'adi Şukayır gülümseyerek;

"—Kâfi derecede gördük. Tenevvür ettik *(aydınlandık).* Üst tarafını ehline bırakalım beyim" cümlesini tamamlarken atına binmiş ve grup karargâhına doğrulmuştu. Diğerleri zaten atlarına daha evvelce binmişler ve bizden epeyce ayrılmışlardı. Ben de kafileyi takibe koyuldum. Üç beş dakika yürüdükten sonra düşman gemilerinin ateşlerinin zulmünden kurtulmuştuk. Toplar da şikârlarını *(avlarını)* kaybettiklerinden susmuşlardı.

Cepheye giderken bir saatte katettiğimiz bozuk yolu yarım saate sığdırarak karargâha vardık.

Aziz kumandanımın huzuruna çıktığım zaman vazifemi ifade edemediğimden af talep etmiş isem de Es'adi Şukayır'ın karşısında suçtan kurtulamadım. Fakat Es'adi Şukayır, kabahati üzerine derhal aldı ve Atatürk'e hitaben manalı bir eda ile;

"—Bey oğlumuza teşekkür ederiz. Kâfi derecede bizi tenvir etti *(aydınlattı).* Fakat biz işi ehline bıraktık efendimiz," diyerek beni himaye etti. Diğer cephelere gidenler de dönmüşlerdi. Akşam kızıllıklarının akisleri karargâhımızın şarkındaki tepelere veda ederken Suriyeliler heyetini uğurlamıştık.

Suriyeli misafirlerin avdetlerinden sonra parola gibi "yallah" kelimesinin onlara verdiği hızı anlattığım zaman aziz kumandanım çok gülmüştü. [31]

* * *

Mustafa Kemal'in cezalandırdığı Alman subay [32]

Grubumuz mevcuduna sekiz misli faik *(8 kat üstün)* düşman; Anafartalar mailesinden *(yamaçlarından)* tamamıyla temizlenmiş; Suvla bataklıklarına dilâverlerimizin büyük savletleriyle *(saldırılarıyla)* sürülerek sokulmuş; top, tüfek, hattâ bir tabanca patlatmadan yapılan süngü hücumuyla da Conkbayırı'ndan ve Şahinsırt'tan atılmıştı.

31 Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 6 Nisan 1941

32 Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah 10 Nisan 1941

İsmailoğlu, Mestantepe, Kireçtepe mıntıkalarında işimize yarar mevzilere yerleşen kıtaatımız düşmana hâkim bir vaziyette bulunuyorlardı.

48 saat süren Anafartalar boğuşmalarından geçeli henüz beş gün oluyordu. Bu müddet zarfında her iki taraf orduları zaman zaman, bölge bölge piyade ve topçu düellosu ile keşif müsademeleri yapmaktan bir dakika hali *(geri)* kalmamışlardı.

Grubumuzun ise; insan ve cephane noksanlarını ikmal etmek, siperlerimizi tahkim eylemek ve gelecek muharebe hâdiselerini karşılamak için hazırlanmak başlıca faaliyetini teşkil ediyordu.

Beş gün tamam olamadı. 2 Ağustos gününün akşamına doğru karadan, denizden açılan yedi buçukluktan 38'liğe kadar hep çaptaki yağan topçu ateşi, Kireçtepe mevzilerimizi ve siperlerimizi cehennemî ateş yığınları ile sarstı. Hücuma kalkan düşman kıtalarının mühim bir kısmı şiddetli müdafaalarımızla durdurabilmiş ise de taşlık bulunan arazide, henüz tamamlanamamış bulunan pek mahdut sahadaki siperlerimize girmeye muvaffak oldular.

Kumandanım, düşman taarruzunun Anafartalar grubunun sağ cenahının ihatasını *(kuşatılmasını)* istihdaf edeceğini *(hedefleyeceğini)* daha evvelce düşünmüş olduğundan kendine has celadetkâr tedbiriyle gece yaptırdığı süngü hücumuyla siperlerimizi düşmandan kurtardı. Aynı zamanda o, düşman taarruzunun ertesi günü de devam edeceğini, düşman kumandanı kadar iyi biliyordu. Binaenaleyh 16 kilometre uzağında bulunan cephemizin gerilerinde bulundurduğu ihtiyat kıtaatından 12 piyade taburunu Kepçe'den ve Turşun köyü üzerinden dolaşan yoldan 11. Fırka istikametine tahrik ettirdi.

"Kalın Keser" Albay Kaningser

Kireçtepe'de taarruz ve hücuma uğrayan 11. Fırka idi. Fırkanın kumandanı Bavyeralı süvari kaymakamı *(yarbay)* Mareşal Liman Von Sanders'in sevdiği ve tuttuğu Bay Vilmer'di. Bu zat Mareşal Liman'ın riyasetinde *(başkanlığında)* gelen heyeti ıslâhiye zabitlerindendi. Fırkanın kurmay reisi evvelki yazılarımızın birinde bahsi geçen Kurmay Binbaşı Arif'ti.

Mesleğinden ziyade Mareşali Liman'a nispetle mağrur bulunan ve fakat en kritik bir zamanda cephesini terk ederek banyosundan vazgeçemeyecek kadar gösterdiği şahsına düşkünlüğü ile işgal etmekte olduğu kumanda mevkiinin sahibi olamayan 11. Fırka Kumandanı Yarbay Bay Vilmer, kumandanı Albay Kaningser, (erlerimiz, bu ismi "kalın keser" şeklinde ifade ederlerdi) olan 16. Kolordu emrinde idi.

16. Kolordu'da Anafartalar grubu dahilindeki kolordulardan biri bulunuyordu.

Bay Vilmer, Kaningser'den ve Anafartalar grubu kumandanından

Kaçırdığı haberleriyle çok zaman Mareşal Liman Von Sanders'i yanlış telâkkilere düşürürdü.

Bu yüzdendir ki askerî bilgisi ile askerî ahlâkı noksan bulunan Vilmer, hiçbir zaman kumandanımın nazarında kıymetlenmedi. Daima, kumandanım Vilmer'e, kurmay reisi Arif'i itimat bakımından tercih ederdi.

3 Ağustos sabahı düşman yeniden Kireçtepe mıntıkasına muannidane *(inatçı bir şekilde)* taarruza geçti. Güneş yükseldikten sonra muharebe daha ziyade şiddetlendi. Gece tahrik edilen kıtaatımız 11. Fırka mevzilerini takviyeye başlamışlardı.

Aziz kumandanım gittikçe şiddetlenen düşman taarruzunu yakından takip etmek ve muvaffakiyeti halinde hemen tedbirini mahallinde bizzat almak için mezkûr mıntıkaya hareket etti.

Vilmer'in banyo etmekte olduğunu haber aldı

Kavak ve Kabanca tepelerin şark yamaçlarını takip eden yol civarında 11. Fırka karargâhının ikinci kademesinin bulunduğu mahalden geçilirken, fırka kumandanı bay Vilmer'in banyo etmekte olduğunu haber alan kumandanım bir lahza tevakkuf etti *(bir an durakladı)*.

Fırkasının cephesinde Anafartalar grubunun dolayısıyla 3'ncü Ordu'nun vaziyetini büyük bir tehlikeye düşürebilecek kabiliyetteki mühim muharebenin cereyan ettiği ve henüz hiçbir netice alınmadığı bir sırada fırka kumandanının, fırkası başından ayrılması ve beş altı kilometre geride banyo ile meşgul olması kumandanımı son derece iğzap etmiş *(kızdırmış)* ve fakat en ağır kanunî salâhiyetlerini kullanmak fırsatını vermişti.

Fırka kumandanının derhal kendisini takip etmesi için emrini verdikten sonra yoluna devam etti.

Yürüdüğümüz yol, Ece limanının iki kilometre kadar cenubundan garba dönerek sahile yakın ve müvazı *(parallel olarak)* cepheye gidiyordu. Kartaltepelerle, 123 ve 161 rakımlı tepelerin himayesinde pek az bir kısmı bulanan yol, nispeten derinleştirilmiş ve etrafı çitvari dallarla çevrilmiş bulunuyordu.

Her ere gülle atan zengin düşman

Fırka karargâhı hizalarına kadar ikmal edilmiş olan bu kapalı yol, maalesef cephe istikametinde ihmal edilmiş, hele bir kısmı büsbütün açık bırakılmıştı. Denize ufkî mesafesi, 300-400 metreyi aşmayan, rakımı yüz metreden pek az fazla olan bu açık kısım sahile yaklaşmış bulunan düşmanın iki büyük torpidosunun tamamıyla tahripkâr, öldürücü topçu ateşi altına alınmıştı. Piyade ve topçu cephanesi de, takviye kıtaatıda buradan geçmek mecburiyetinde idi. Hilâfsız olarak arzedeyim ki zengin düşman burayı koşarak aşan her erimize bir gülle atmakta idi.

250-300 metreden sonra arazi tabiatıyla kaybolan bu ölümler geçidi, boylu boyunca torpidolardan atılan mermilerden şehit düşen erlerimiz ve dökülen topçu mermileri ile kaplı idi. Bu dağılan mermiler de ayrıca bir tehlike teşkil ediyorlardı.

Atlarımızı 11. Fırka karargâhı hizalarında bırakmış, kapalı yolda yaya olarak ilerliyorduk.

Kumandanım, cephenin en kesif muharebesini üzerinde kaplayan Kireçtepe'yi görmek için bir aralık yoldan dışarı çıktı ve tetkike koyuldu. Durduğu mevkiden muharebe mıntakısı tamamıyla görünmüyordu.

Kendisinden daha evvel gidip ileride muharebe cephesini ve cereyanını bütün genişliğiyle görebilecek hâkim bir gözetleme mevkiini bulmamı emretti. Bunun üzerine kapalı yolun ucuna birkaç dakikada vâsıl oldum. Cepheyi takviyeye giden alaylardan birinin erleri bu noktadan itibaren birer ikişer, bazen manga halinde koşar adımlarla şehitler üzerinden geçiyorlardı.

Manzara göğüsleri kabartacak bir halde idi. Bu tehlikeli yolu geçmek için kahraman erlerimiz müsabaka edercesine atılıyorlardı. Birkaç dakika tevkif ettiğim *(durdurduğum)* bu hızı müteakip düşmanları üzerine şahinler gibi süzülen kafilecikten birini ben de takip ettim. O derece ânî ve bedenî kuvvetimizin bütün kudretiyle koştuk ki torpidolardan üzerlerimize savrulan mermiler yanımıza düştüğü halde vakit ve saati gelmeyen ecellerimizi kazaya uğratamadılar.

Vâsıl olduğumuz *(ulaştığımız)* yer, yalnız muhriplerin nazarından bizi saklamıştı. Yoksa taarruzun muvaffakıyeti için denizden ve karadan ateş kusan düşman topçusunun yağmurundan kurtarmış değildi.

Aziz kumandanıma gözetleme yeri bulmuştum. Fakat birkaç yudum su bulmak umuduyla ufak bir içtima hattında kurulu tek çadır beni kendisine çekti.

İçinde bir Mehmedimiz bal yiyordu. Mükrim Mehmet, hemen bal tabağını bana uzattı, teşekküre vakit bulmadan ben ondan su istedim.

Çadırın yanı başında sızıntılardan biriken ve paslı bir teneke parçacığından yapılmış bir olukla topraktan kurtulup bir çamaşır ipi kalınlığında akan çeşmeden mataramı doldurmuş ve kana kana içtikten sonra geriye giden başka bir yol olup olmadığını öğrenmek için tekrar Mehmet'e seslendim.

Misketlerden balıkçı ağına dönen çadırdan çıkan Mehmet'e:

"Ayol bu sıcakta bal yenir mi" sorusu gayri ihtiyarî ağzımdan döküldü.

Misketlerin ziyaretleri altında fütursuz yediği balından henüz ayrılan Mehmet, gülümseyerek:

"— Beyefendi 'muharebede yemek bulursan ye!. Fırsat bulursan uyu' derler!", cevabı ile vaktiyle benim de eski subaylardan işittiğim bu düsturu yeniden hatırlattı.

Komutanım öldüğümü sanmıştı

Geriye mahfuz *(korunaklı)* yol yoktu. Alaylar da aynı yoldan geçmişlerdi. Yanından ayrıldım. Kumandanıma bir an evvel mülâki olmak ve onu bulduğum gözetleme yerine getirmek için koşuyordum. Kumandanımı iyice gerilerde bırakmıştım. O yarım saat bekledikten sonra öldüğüme zahip olmuş ve ilerlemişti. Ölümler geçidini o da koşarak geçmişti.

11. Fırka kumandanı Vilmer'i, vazife ve vaziyetle alâkasızlığının derin mânalarını yüzüne her adımda çarparak beraberinde getirmişti. Birinci kademe karargâhı bile fırkasının cephesinden çok uzak bulunan Vilmer'e verdiği son emre şahit oldum.

Kumandanım mübarek eliyle işaret ederek, "burada, karargâhınızı tesis edeceksiniz!" dedi.

Vilmer'i cesaretsizlikle itham eden acı ihtarın gösterdiği yer, düşman ateşlerinin en mütekâsif *(yoğun)* bulunduğu bir alay karargâhının yeri idi.

Fakat büyük adam, fırka kumandanını ceza olarak bulundurduğu yerde 3 ağustos muvaffakıyetini bizzat temin edinceye kadar kaldı. Akşam kararırken Vilmer'i orada bıraktık.

Vilmer'e bu ceza tarzı ağırdı. Çünkü o heyeti ıslâhiye içinde Türk ordusunu ıslaha gelmişti. Halbuki müstesna yaradılışlı Türk dâhisi Atatürk, Vilmer'e büyük bir askerlik dersi vermişti.

* * *

Mustafa Kemal Atatürk yaverleriyle. Soldan sağa: Salih Bozok, Şükrü Tezer, Cevat Abbas Gürer.

Şükrü Tezer'in kaleminden Cevat Abbas Gürer

Şükrü Tezer, Mustafa Kemal'in doğu cephesinde yedek subay olan yaveridir. Tezer, Cevat Abbas'ın ölümünden sonra kaleme aldığı anılarında, birazdan alıntı yapacağımız olayların, Cevat Abbas'la ve merhûm Salih Bozok'la bizzat başlarından geçtiğini yazmıştır:

"...Eserin meydana getirilmesinde ele alınmasını tespit etmiş olduğum mevzuların bütün safahatına, noksansız tam manasıyla vâkıf ve hadiseler içinde bilfiil bulunacak, o hayatı, geceli gündüzlü kumandanla birlikte yaşamış ve daimi olarak yanlarında bulunmuş olan rahmetli mesai arkadaşım Cevat Abbas Gürer'le âcizleridir *(bendenizdir)* ve bir kısmında (sonradan ve paşanın Diyarbakır'a ikinci defa gelişlerinde ve 2. Ordu Kumandanı olduğu sırada karargâha iltihak etmiş olan) merhûm Salih Bozok'tur.." [33]

Diyarbakır'a hareket

Cevat Abbas, Birinci Dünya Savaşı'nda Diyarbakır'a gidişlerinde Mustafa Kemal'in refakatindedir:

"...Mustafa Kemal'in 28 Şubat 1332 *(1916)* tarihinde Edirne'den yalnız olarak İstanbul'a hareketini takiben Kolordu Karargâhı da 2 Mart 1332 *(1916)* tarihinde yola çıkmıştı.

Karargâh'ın, İstanbul'a gelişinin ertesi günü, başta kumandanımız olduğu halde bütün karargâh erkanı ve ağırlık kısmı, hazırlanan özel bir trenle ve akşam üzeri Haydarpaşa'dan hareket ederek 5 Mart 1332 *(1916)* da Pozantı'ya varmıştı.

O tarihlerde Alman firmalarının taahhüdü altında inşaatına devam olunan Toros ve Amanos tünelleri henüz işletmeye açılmamış bulunuyordu.

Bu itibarla, karargâh heyeti Pozantı'da ikiye ayrılarak birinci kafilede kumandan ve refakatlerinde:

1- Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Kaymakam İzzettin,
2- Erkan-ı Harp Yüzbaşı Neşet,
3- Yaver Cevat,

---

[33] Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1989, s.4.

beyler olduğu halde otomobille hareketle 14 Mart 1332 *(1916)* tarihinde Diyarbakır'a varmışlardı...." [34]

Cevat Abbas, Bitlis Cephesinde de Mustafa Kemal'in refakatinde..

...Yaptıkları inceleme sonunda, Bitlis boğazı içinde sıkışıp kalmış olan 5. Fırka karargâhını ve bu fırkanın düzeltilmeye muhtaç muharebe hattını bulundukları durumdan kurtarmak lüzumu üzerinde ehemmiyetle durmuşlardı...

...

...*(A)*skerlerin durumunu yakinen gözden geçirmeyi pek lüzumlu ve faydalı gördüklerinden bu maksatla ve 27 Mart 1332 *(1916)* tarihinde Diyarbakır'dan ilk önce Bitlis cephesine gitmişlerdi.

Bu seyahatte kumandanın refakatlerinde:

1- Erkan-ı Harbiye Reisi Kaymakam İzzettin (merhum Orgeneral Çalışlar),
2- Sıhhiye Reisi Kaymakam Hüseyin (Milli Mücadele'de general olmuştur),
3- Topçu Kumandanı Osman Senai,
4- Topçu Mütehassısı Alman Von Berk,
5- Erkan-ı Harbiye Harekat Şubesi Müdürü Şemsettin (Şener),
6- Erkan-ı Harbiye İstihbarat Şubesi Müdürü Neşet (merhum Bora),
7- Yaver Cevat Abbas (merhum Gürer),
8- Emir Zabiti Şükrü (Tezer),
9- Emir Zabiti Hayati (Riyaseticumhur eski Hususi Kalem Müdürü, merhum),
10- Mülhak Subay İsmail Hakkı,
11- Mülhak Subay Ziver,
12- Süvari Bölük Kumandanı Yüzbaşı Ahmet,
13- Süvari Takım Zabiti Sadık (merhum),
beyler bulunuyorlardı..." [35]

* * *

Meşhur rapor

Şükrü Tezer, Cevat Abbas Gürer'in elinizdeki kitabın birinci bölümündeki [36] "meşhur rapor" olarak sözünü ettiği, Mustafa Kemal'in İstanbul'a vatanın genel durumu üzerine telgraf çektiği raporun, başka nüshalarını da yaveri Cevat Abbas'la İstanbul'a elden gönderdiğini anlatmıştır:

"...Bahsettiğim bu tarihi rapor, zamanın Sadrazam ve Dahiliye Nazırı merhum Talat Paşa ile Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı merhum

34 Tezer, a.g.e, s.34.
35 Tezer, a.g.e, s.38.
36 1939 tarihli *Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak* adlı kitabı-yhn.

Enver Paşa'ya "zata mahsus" işaretiyle şifreli olarak tellenmişti. Bunu kafi addetmeyen *(yeterli görmeyen)* Mustafa Kemal, mesele hakkındaki teşebbüsüne daha geniş bir ilgi sağlanmasını bilhassa lüzumlu görmüşler ve bunun için de sözü geçen rapor konusunun, yakından tanıyarak kendilerine itimadı bulunan zevata da duyurulmasını uygun bulmuşlardı.

Bu maksatla, söz konusu raporun ayrıca hazırlanan nüshalarını, bu işe özel olarak memur ettikleri yaver Cevat Abbas Bey'le İstanbul'a göndermişlerdi.

Hatırladığıma göre, raporun bu nüshaları, Cevat Abbas tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Katibi Mithat Şükrü ve genel merkez erkanından Doktor Nazım ve Bahattin Şakir beylerle bu meyanda -aradan çok uzun zaman geçtiği için şimdi isimlerini veremeyeceğim- diğer bazı zevat ve mebus beylere de ayrı ayrı dağıtılmıştı... [37]

...*(T)*arihi raporun şifre edilerek çekilişinden sonra Paşa'nın emirleriyle hazırlanan birkaç nüshası, -daha önce açıkladığımız gibi- kendilerine itimadı bulunan ve yakinen tanıdıkları zevata dağıtılmak üzere bu işe memur edilen arkadaşım merhum Cevat Abbas tarafından İstanbul'a götürülerek yerlerine verilmişti

Raporun, Sadarete ve Başkumandanlık Vekaleti'ne çekilişinden ve Cevat Bey'in, kendisine verilen vazifeyi yerine getirip Halep'e avdetinden sonra aradan epeyce müddet geçtiği halde günlerce ve sabırsızlıkla beklenilen netice hakkında hiçbir cevap alınamamıştı.

Bu halden çok üzüntü duyan Paşa, Başkumandanlık Vekaleti'ne yeni ve önemli bir teklifte bulunmuşlardı.

Bu müracaatını da şifreli telle yapmış olan Paşa, gerek Sadaret makamına ve gerekse Başkumandanlık Vekaleti'ne göndermiş oldukları genel durum hakkındaki mütalaalarını ihtiva eden raporuna karşı, ne bir cevap alınabilmiş ve ne de herhangi bir uygulama teşebbüsüne geçildiğine dair bir bilgi verilmemiş olmasından şikayet ve teessürle *(üzüntüyle)* bahsetmişlerdi.

Bununla beraber, ordu ile grup arasındaki ihtilaf mevzuunun ortadan kalkmasına maddeten imkan mevcut olmadığını nazara alan Mustafa Kemal, bu durum karşısında artık kendilerince yapılacak tek işin, vazifesinden çekilmek olacağını beyanla bu hususta kararlı olduğu istifasının kabulü ricasında bulunmuşlardı.

Mustafa Kemal'in, Birinci Cihan Harbi'nin en kritik devresinde ve günün çok önemli olayları karşısında hiç kimseden çekinmeksizin büyük bir celâdetle *(kahramanlıkla)* kaleme alarak Osmanlı Hükümeti'nin en yüksek kademelerine göndermiş oldukları bu raporlarını, vazifem itibarıyla da olsa bizzat şifre etmek bahtiyarlığıyla Paşa'nın bu önemli hizmetlerini seve seve yapmış olmaktan pek büyük iftihar duymaktayım.

...Şimdi, yarım asır gibi bir mazisi olup bizzat şifre etmiş olmakla özel şeref ve iftihar duyduğum ve Mustafa Kemal Paşa'nın Yedinci Yıldırım Ordusu Kumandanlığı'nda bulunduğu ve bütün cephelerde harbin devam ettiği

---

37 Tezer, a.g.e, s.152.

sıralarda genel durumu nasıl gördüklerine ve Mareşal Falkenhayn'la aralarında hasıl olan ihtilâfa dair yazmış oldukları, kıymetli mütalâalarını ihtiva eden ve pervasızca yüce makamlara gönderdikleri mühim ve tarihi raporunun tam metnini aşağıya dercediyorum *(aktarıyorum)*:

Halep
20 Eylül 1333- 1917

1- Sadrazam ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa Hazretlerine
2- Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretlerine

ZATA MAHSUS *(şifreli tel)* [KİŞİYE ÖZEL ŞİFRELİ]

Vaziyet-i umumiye -Memleketin hal-i umumisi- Askeri vaziyet-i umumiye - bizim vaziyetimiz - ne çare bulacağız? - Almanlar ve Osmanlı Ordusu -

Vaziyet-i umumiye *(genel durum)* hakkındaki mütalaat-ı acizanemi *(acizane görüşlerimi)* berveçh-i âtî arzediyorum *(aşağıda olduğu gibi sunuyorum)*:

Memleketin mukadderat-ı umumiyesini *(genel kaderinden)* idarede mesul ve methaldar *(sorumlu ve pay sahibi)* olan zat-ı devletlerinin ifadatımı *(açıklamalarımı)* hiçbir bedbinliğe *(kötümserliğe)* ve telaşa hamletmeyerek *(yormayarak)* kemâl-i itidal *(soğukkanlılık)* ve ciddiyetle telakki edeceklerine *(karşılayacaklarına olan)* itimadım, mülahazatımı ihata edebildiğim en vâsi mikyasta *(düşüncelerimi kavrayabildiğim en geniş ölçekte)* tasvire sâik *(sebep)* olmuştur.

1- Ahval-i umumiye-i memleket *(memleketin genel durumu)* her şeyden evvel nazar-ı dikkati caliptir *(önce dikkat çekmektedir)*.

Harp, her milletten olan anasırımızı bilâistisna *(istisnasız, her milletten unsurlarımızı)* son dereceye getirmiştir. Ahali ile idare arasındaki revabıt *(bağlar)* sarsılmıştır. Evlerinde kalan ahali her nokta-i nazardan *(bakımdan)* hükümetten uzak kalmakta menfaattar bir hale gelmiştir. Çünkü, kalan ahali ya kadınlardan, ya âcizlerden veya firarilerden ibaret olup, mahsulatı, sây ve amelleri *(emeklerinin ürünleri, gayret ve işgüçleri)* kendi idame-i hayatlarına *(yaşamlarını sürdürmek)* için kâfi değil iken hükûmat-ı mülkiye *(devlet yöneticileri)* ve askeriye onlardan açlık ve ölüm mukabilinde *(karşılığında)* mâmeleklerini *(varını yoğunu)* ahz ve talepte daha ziyade mûsirr *(istemek ve almakta ısrarcı)* ve muannit *(inatçı)* olmak mecburiyetindedir.

Diğer taraftan hükûmat-ı mülkiyenin acz-i tamını *(devlet yöneticilerinin tam bir acizlik içinde olması)*, umumî bir anarşiye sürüklenen hayat-ı umumiyeyi *(genel yaşantıyı)* idareye mani olup hukuk-ı ahali namına ne mutasavver *(halkın hakları için ne tasarlanmış)* ise kâffesini adl ve hakka mugayir *(hepsi adalet ve hukuka aykırı)* ve binaenaleyh *(dolayısıyla)* ahalinin tezyid-i nefretini müeddî bir şekilde *(halkın nefretini artıracak şekilde)* halletmek itiyad-ı zarurisindedir *(zorunda kalmıştır)*.

Hükûmat-ı mülkiyenin acz-i tamını *(devlet yöneticilerinin tam bir aciz içinde olması)*, bir kuvve-i zabıtanın fikdan-ı mutlakından *(bir polis gücünün noksanlığından)* ve derd-i ihtiyaç ile alelûmum memûrîne târi olan *(ihtiyaç yüzünden tüm memurların yöneldiği)* irtikâp *(rüşvet)* ve ihtikâr *(vurgun)* ve sûi-istimalâttan *(kötüye kullanmadan)* ve memurinin keyfiyeten *(memurların nitelik olarak)* düşkün bir hale gelmesinden ve umur-ı adliyenin *(adli işlerin)* suret-i mutlakada *(doğru biçimde)* işlenmemekte olmasından ileri gelmektedir.

Bu esbab *(nedenler)*, hayat-ı umumiyeyi her köşede ve her beldede esasından çürütmektedir.

İaşe-i umumiyenin *(genel iaşenin)* ve umur-ı ticariye ve iktisadiyenin *(ticaret ve iktisadi işlerinin)* müthiş bir süratle inhitata *(inişe geçemeye)* başlaması alâim-i asliyedendir *(bunun başlıca göstergelerindendir)*.

Bugün bir para meselesi hasıl olmuştur ki bu dert ne ahalide *(halkta)*, ne memurinde *(devlet memurlarında)* bir emniyet-i âti *(gelecek güvencesi)* bırakmamakta ve erbab-ı namusu *(namusluları)* alâik-i mukaddeseden *(kutsal ilişkilerden)* tecerrüde sevk ve icbar etmektedir *(uzaklaşmaya yönlendirmekte ve zorlamaktadır)*.

Binaenaleyh harp devam ettiği halde *(savaş sürerse)* karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike, her taraftan çürüyen binay-ı muazzam-ı saltanatın *(muazzam saltanatın)* bir gün dâhilen *(içeriden)* birdenbire ve hep birden çökmesi ihtimalidir.

2- Vaziyet-i umumiye-i askeriye *(genel askeri vaziyet)*, harbin yakın bir âtide hitamına *(yakın bir gelecekte sona ereceğine)* işaret vermemektedir.

Müttefiklerimizin darabat-ı askeriye ile *(askeri darbelerle)* düşmanlarımızı mecbur-ı sulh edecekleri *(barışa zorlamaları)*, artık mevzubahis *(sözkonusu)* olmayıp Almanlar münhasıran idare-i sevkulceyşiyeyi *(özellikle stratejik idareyi)* "Geliniz! Bizi mağlup ediniz!" esasına raptetmişlerdir *(bağlamışlardır)*.

Düşmanlarımızın birbirinden ayrılmayacaklarını zaman göstermekte olup, düşman ahalinin de sefalet ve mahrumiyeti daha az olmak ve kendi itikatlarınca *(inançlarınca)* emin bir neticeye vasıl olmak *(ulaşmak)* ihtimaliyle bizim dayanabileceğimiz kadar imtidad-ı harbe tahammülleri tabiîdir *(bizim dayanacağımız noktaya kadar savaşı sürdürmeleri doğaldır)*.

Binaenaleyh *(nitekim)* harp daha çok imtidad edecektir *(uzayacaktır)* ve harbin hitamı *(sona erdirmenin)* anahtarları bizim partinin *(tarafımızın)* elinde değildir, neticesini çıkarmak lazım gelir.

3- Türkiye'nin vaziyet-i askeriyesi *(genel askeri durumu)* şudur:

Ordu, harbin edvar-ı iptidaiyesine nispetle *(ilk dönemine oranla)* fevkalade zayıftır. Birçok orduların mevcudu, lâzım olan miktarın beşte biri gibidir. Memleketin insan menabii *(kaynakları)*, ikmale muktedir değildir *(tamamlanması mümkün değildir)*. Hatta Yedinci Ordu gibi bütün memleket içinde ikmal ve takviyesine çalışılan yegâne orduyu dahi daha düşmana bir tek kurşun atmadan kuvvetli tutmaya imkân bulamıyoruz.

Takat-i umumiyeye *(genel kuvvetimize)* bir misal olmak üzere arz edeyim ki cihanın en müşkül *(zor)* işlerini görmek üzere biner mevcutlu taburlarla bana gönderilen 59. Fırka'nın yüzde ellisi ayakta durmaya mecalsiz zuafadan ibaret olduğundan, tefrik edilmiş ve sağlam kalan efrat *(asker)* 17-20 yaşındaki neşvünemasız *(yetişmemiş)* çocuklarla 45-55 yaşındaki amelmandalar *(yaşlı ve sakatlar)* kalmıştır.

Diğer en iyi fırkaların *(tümenlerin)* taburları da Dersaadet'ten *(İstanbul'dan)* bin mevcutla hareket *(etmişler)* ve en kuvvetlisi beş yüz mevcutla Halep'e muvasalat etmişlerdir *(ulaşmışlardır)*.

Bu halin esbabı *(sebepleri)*, hayat-ı umumiyeye *(genel yaşantıya)* ve hükûmat-ı mülkiyenin *(devleti yönetenlerin)* kuvvetlerine tâbi *(bağlıdır)* ve binaenaleyh *(bundan ötürü)* bugün ıslahı, orduların elinde olmayan avâmile merbuttur *(etkenlere bağlıdır)*.

Bu misal gösteriyor ki bütün menabii *(kaynakları)* toplayarak ufak bir kısmı dahi kavî *(sağlam)* bir halde bulundurmaya imkan yoktur.

Heyet-i zabitanın kemiyeten ve keyfiyeten *(nicelik ve nitelik olarak)* noksanı muhtac-ı izah değildir *(eksik olduğunu açıklamaya gerek bile yoktur)*.

Cephelerimizin metalip *(talep)* ve ihtiyacı şudur:

Garpta düşmanla karşı karşıya temas mevcut değildir. Ancak, payitahtımız *(başkentimiz)* ve cihan ile olan muvasala-i bahriyemiz *(dünya ile olan deniz bağlantısı dolasıyla)* ve en zengin mamurelerimiz *(yerimiz)* bulunduğundan, garp cephelerimizde düşman tarafından hayatî darbelere teşebbüs edilmesi ihtimali mevcuttur.

Kafkasya'da vaziyet-i askeriye *(askeri durumumuz)* hal-i tevakkufta *(duraklama halinde)* olup, tarafımızdan istirdad-ı mafata *(kaybedilenlerin geri kazanılmasına)* teşebbüs mümkün değildir.

Rusların ahval-i dahiliyeleri *(iç durumları)* ve Avrupa'da ihtiyaçları, faâl harekâtta bulunmalarına pek müsait değilse de herhangi bir sebeple Ruslar buna teşebbüs ettikleri halde *(takdirde)* bunu men *(engellemek)* veya tahdit *(sınırlamak)* bizim kuvvetimize tabi olmayan *(bağlı olmayan)* bir meseledir.

Ruslar kendi hazırlıkları ve kendi vasıtaları nispetinde iş görürler, bunların müsait olmadığı yerde tevakkuf ederler *(dururlar)*.

Irak'ta İngilizler hedeflerini istihsal etmişlerdir *(hedeflerine ulaşmışlardır)*. Binaenaleyh daha ileriye temdid-i istilâ etmesi *(işgali sürdürmesi)* için esbab-ı siyasiye ve iktisadiye ve askeriye *(siyasi, ekonomik ve askeri bir neden)* olmadığı kanaatindeyim.

Mahaza *(bununla beraber)*, eğer düşman temdid-i harekât *(harekâtı sürdürür)* ve iktisab-ı muvaffakıyat ederse *(başarıya ulaşırsa)* zayiat-ı mevcudeye *(mevcut kayıplara)*, mesela Musul'un da ilavesi, hayat-ı umumiye bir darbe-i kat'iye mahiyetinde olamaz *(genel duruma kesin bir darbe vurmaz)*. Denilebilir ki vaziyet-i umumiye âdeta değişmemiş olur. O halde bu cephede dahi biz intizardan *(seyirci olmaktan)* başka bir şey yapamayız.

Sina ve Hicaz cephelerinde düşman ehdaf-ı askeriye ve siyasiyesini henüz istihsal etmemiştir *(askeri ve siyasi gayelerine henüz ulaşamamıştır)* ve anlaşıldığına göre bunun için kemâl-i hararetle *(büyük bir çabayla)* hazırlanmaktadır.

İngiltere'ye hâdim *(hizmet eden)* bir âlem-i islâmın esası ve İngiltere nüfuzuna tâbi bir Filistin hükümet-i hıristiyaniyesinin teşkili *(hıristiyan hükümetinin kurulması)* ve bu suretle Mısır ve Süveyş ve Bahr-i Ahmer'in *(Kızıldeniz'in)* ilelebet temini ve Türkiye'yi son kuvay-i diniyesinden *(son dini kuvvetlerinden)* ve en güzel mamurelerinden *(yerlerinden)* teb'id *(uzaklaştırma)* ve tecrit *(ayırmak)* hevesleri, İngiltere için âdeta Harb-i Umumi'nin hedeflerinden olacak kadar mühim, bizim için de telafisi mümkün olmayan darabat-ı hayatiyeden maduttur *(hayati bir darbe sayılır)*.

Hulâsa garpta muhtemel taarruzat-ı ciddiyeye muntazır olmak *(olası bir ciddi saldırıya hazır olmak)* ve Suriye hududunda vazıh ve müstahzar olan *(açık hazırlı, olan)* düşman harekât-ı asliyesine muvaffakiyet *(asıl harekatına meydan)* vermemek, vaziyet-i umumiye-i askeriyemizin şimdiki mübrem *(vazgeçilmez)* taleplerdir.

Vaziyet-i umumiye bu halde iken mesela son kuvvetlerle Irak'ın istirdadını *(geri alınmasını)* düşünmeye imkân yoktur.

En kuvvetli sebep, düşman daha kâvi *(güçlü)* ve daha hazır olarak Sina'dadır ve bu düşmanı incizap gayr-ı kabil-i ihmaldir *(düşmanın çekilmesi beklenemez)*.

Saniyen *(ikincisi)*, maddeten de imkân ve kuvvet yoktur. Bu işe teşebbüs

edecek orduların bugünkü mevcutları pek zayıf ve kıymetsiz olup, daha iki ay yürüdükten sonra -biraz mübalâğasıyla *(abartıyla)*- hademeden ibaret bir kütle kalır.

Düşmanın Bağdat'a şimendiferle ve gemilerle getirip yetiştireceklerine, şahturla *(sallarla)* ve deve ile mukabele edilemez. Velhasıl bu adem-i imkânlara *(imkansızlıklara)* en büyük delil, aylardan beri bir alayı iki gün yürütebilecek hazırlıkların elan *(henüz)* vücuda getirilememiş olmasıdır.

4- Bu muhtasar nazar-ı umumiden *(kısa genel bakıştan)* netice-i istidlâlim *(çıkardığım sonuç)*; "Artık her iş bitmiştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır" zemininde değildir. Böyle bir kanaat-i bedbînanenin *(kötümser görüşün)*, düşmanların ve tehlikelerin en vahimi olduğunu izaha hacet görmem. İmkân-ı halâs ve hayat *(kurtuluş ve yaşam olanağı)* mevcut olup ancak tedabir-i sâibeyi *(çözüme götürecek tedbirleri)* bulmak lâzımdır.

Acizlerine göre *(bence)* bugün takip olunacak kararlar berveçh-i âti *(aşağıdaki gibi)* olmalıdır:

a) Dahilen takviye-i hükûmet *(içeride hükümeti takviye etmek)* ve temin-i resanet (jandarmayı kuvvetlendirmek, memurları, mümkün olduğu kadar umur-ı adliyeyi *[adli işleri]*, herhalde iaşe-i umumiyesiyle umur-ı ticariye ve iktisadiyeyi tanzim *[genel iaşe ile ticaret ve ekonomi işleri düzenlemek]*) etmek, hiç olmazsa suiistimalatı hadd-i asgariye *(kötüye kullanımı en aza)* ve kabil-i tahammül *(dayanılabilecek)* bir dereceye indirmektir. O suretle ki, memleket sağlam bir üssül'hareke *(hareket üssü)* halinde bulunmalı ve imtidad-ı harp *(savaş uzarsa)* maazallah yeni zıyalar *(kayıplara)* ve felâketlere sebep olsa da, elimizde ve gerimizde kalacak menatık *(bölgeleri)* ve ahaliyi her halde dayanmaz çürük bir kütle halinde bulmamalıyız.

b) Siyaset-i askeriyemiz *(askeri politikamız)*, bir müdafaa siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır.

Bu siyaset, memleketimiz haricinde *(dışında)* bir tek Osmanlı neferi kalmasına mütehammil olamaz *(tahammül edemez)*.

Sina Cephesi'nin temini *(emniyette bulundurulmasının)* taarruzla mı veya müdafaa ile mi kabil ve musip *(olanaklı ve isabetli)* olacağı meselesine bugün karar verilemez. Çünkü düşman bugün orada insanca ve malzemece bize mütefevvik olup *(bizden üstün olup)*, bizim bütün kuvvetlerimizi gönderebileceğimiz aylar zarfında intizâr etmesine ihtimal *(beklemesi olasılığı)*, fennen *(teknik açıdan)* pek azdır.

Bizim kuvvetlerimiz gelmezden evvel anın *(onun)* taarruz ederek karşısındaki kuvvet aleyhine bir netice-i kat'iye istihsal etmeye *(kesin sonuca varmaya)* kesin teşebbüsü tabiidir.

Bundan başka bizim kuvvet sevk edeceğimiz iki ay zarfında düşman isterse vesait-i nakil *(ulaşım taşıtları)* itibarıyla daha çok kuvvet getirmeye muktedirdir.

Binaenaleyh düşmanın daha evvel taarruz etmediği halde dahi *(önceden saldırmasa bile)* bizim sevkıyatımız hitam bulduktan *(bittikten)* sonra bugünkü tefevvukunu tezyit etmiş *(üstünlüğünü artırmış)* bulunması ihtimal dahilindedir.

Velhasıl Halep'te bulunan kuvvetlerimizin Sina cephesine ne kuvvet ve kıymette muvasalat edeceği dahi malum *(varacağı bile belli)* olmadığından Sina cephesinin temini *(emniyeti)* için bugün mevki-i tatbikata *(uygulama alanına)* konulacak karar, münhasıran *(özellikle)* Yedinci Ordu kıtaatının hemen cenuba

tahriki *(güneye kaydırılması)* mahiyetinde olabilir. Bu kuvvetlerin bilahare nasıl istimal olunabileceğini *(daha sonra nasıl kullanılabileceğini)* bugün katiyetle tayin etmeye, kuvvetlerimizi israf etmemek mülahazasından sarf-ı nazara *(vazgeçmeye)* harita üzerindeki askerlikçe dahi imkân yoktur.

Yedinci Ordu kıtaatının cenuba tahrikiyle husule gelecek *(güneye kaydırılmasıyla meydana gelecek)* halita-i askeriyenin *(askeri karışımın)* her türlü kuyud-i müzice-i siyasiyeden âzade *(her türlü olumsuz siyasi etkilerden uzak)* ve memleketin dahilî ve haricî bütün ihtiyacatına vefa edebilecek *(memleketin iç ve dış bütün ihtiayaçlarını karşılayacak)* bir surette tanzim ve sevk ve idaresinde en kestirme tarik *(yol)* şudur:

Bütün Suriye ve Hicaz, şimdiye kadar olduğu gibi her hususta bir Müslüman Osmanlıya ait olur ve bunun taht-ı emrinde *(emri altında)* olarak Sina cephesinin harekâtını müstakilen *(bağımsız olarak)* diğer bir Müslüman Osmanlı deruhte eder *(üstlenir)*.

İşte menafi-i vataniyeye en muvafık *(ulusal çıkarlara en uygun)* olan şekil budur.

General Falkenhayn'in gelmiş ve onunla taahhudat-ı müstacele yapılmış *(gelmesi ve onunla alelacele taahhütlere girilmesi)* ve Kress'in minelkadim iktisab-ı hukuk etmiş *(daha önceden hak kazanmış)* olması, velhasıl Almanları idare etmek gibi esbab ve avamil *(nedenler ve etkenler)*, menfaat-ı vataniyenin istilzam ettiği şekl-i vâzıh ve katiye mani olamaz itikadındayım *(ulusal çıkarların gerektirdiği açık ve kesin şekillere engel olamaz inancındayım)*.

Hayat ve memat mesailinde olsun *(böyle bir ölüm-kalım meselesinde dahi)* itâ-i karar *(karar verme)* hakkından mahrum bulunduğumuzu zannetmiyorum. Mahaza *(bununla birlikte)* benim bildiğim esbab *(sebepler)*, Falkenhayn'in istihdam *(iş başında kalması)* mecburiyeti uğrunda menafi-i vataniyeyi *(ulusal çıkarlar)* kısmen tehlikeye düşürecek derecede kuvvetli addettiriyorsa *(sayılıyorsa)* ve Sina cephesinin Kress'in ve Yedinci Ordu Kumandanı'nın taht-ı emrinde *(emri altında)* iki ordu tarafından müdafaası ve bu iki orduya Falkenhayn'in kumanda etmesi icap ediyorsa menfaat-ı vatan için bu suretle hizmetten içtinap olunmaz *(kaçınılmaz)*. Ancak bu halde General Falkenhayn'in bütün Suriye ve Hicaz'a kumanda eden zatın *(kişinin)* taht-ı emrine girmesi münakaşaya mütehammil olmayan *(tartışma götürmez)* bir meseledir.

Bu halde, devlet nazarında en âli mesul *(yüksek sorumlu)* bir Osmanlı olup, bütün kuvay-i dahiliye ve siyasiye *(içerideki kuvvetler ve siyasi irade)* onun elinde ve Falkenhayn münhasıran *(özel olarak)* bir askeri kumandan vaziyetinde kalır. Sevk ve idarenin hudut-ı asliyesiyle *(ana hatlarıyla)* beraber bilcümle *(toptan)* geri hidemat *(hizmetler)* ve vilayetlerin ve aşairin *(aşiretlerin)* idaresi, bizim memleketimizin bir öz evladının taht-ı idaresinde *(yönetimi altında)* bulunur.

Yedinci Ordu Kumandanlığı'nda kaldığıma nazaran benim müstakil *(bağımsız)* ve kanunen bütün arkadaşlarıma muadil *(denk)* bir ordu kumandanı iken, bu suretle ikinci ve üçüncü derecede bir kumandan vaziyetine düşmekliğim mucibi teessür *(üzüntü kaynağı)* olsa da bu cihet *(taraf)* menafi-i vataniye karşısında *(ulusal çıkarlar uğruna)* meskût bulunabilir *(sessizce karşılanabilir)*.

Ancak bu takdirde nazar-ı dikkatten dûr tutulmamak lazım gelen *(dikkat edilmesi gereken)* nazik bir nokta vardır: Yedinci Ordu kıtaatının kâmilen gidip Kress'in kıtaatı ile benim kıtaatımın kabil-i tefrik bir hale gelmesine *(kıtalarımın bölünmesine)* ahval-i harbiye *(savaş durumu)* mani olabilir. Yani daha biz nakliyata başladığımız andan itibaren düşman Sina cephesine taarruza başlar.

Bu halde gönderilen kuvvetlerin arzu edildiği gibi bir kumandaya raptına ahval müsait olamayıp *(bağlanmasına durum uygun olmayıp)*, her gelen kıtanın parça parça muharebeye ve yekdiğerini müteakıp *(birbirinin peşisıra)* Kress'in kumandasına girmesi icap edebilir.

Bu hale göre, nihayette ordu karargâhı yalnız başına fazla ve işsiz bir şekle girip bütün kıtaat parça parça Kress'e ait kalmış bulunabilir.

Eğer vaziyet-i harbiye *(savaş durumu)* bu suret-i hareketi *(böyle hareket etmeyi)* mecburi kılarsa vatanın mukadderatı mevzubahis olurken *(ulusun kaderi söz konusuyken)* bizzarure kendimin seyirci kalmama tevekkül ve tahammül edemem *(zorla seyirci kalmaya razı gelemem ve dayanamam)*. Bu halde yapacağım iş, en ufak bir kıtamın müdahale ettiği cepheyi ve muharebe hatlarını bilâkayt ve şart *(kayıtsız şartsız)* kendi taht-ı emrime almaktır. Yani, kuvvetler muharebe sebebiyle Sina cephesinde bir kumanda altında erimeye mecbur olursa bu kumandan ancak ben olabilirim. Daha bidayetten *(en baştan)* itibaren bu noktayı görmüş ve buna karar vermiş olmak lazımdır.

Suriye heyet-i umumiyesinin *(Suriye'nin tamamının)* Falkenhayn'e verilemeyeceği meselesinde Almanları kırmak ve onların kuvvet ve lüzumlarını ihmal etmek gibi kısa bir mülahazaya tabi olmadığıma itimat buyurmalısınız.

Elyevm *(bugün)* içinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber bulunarak kurtulmak zaruri ise de *(zorunluysa da)* Almanların bu zaruretten ve imtidad-ı harpten *(savaşın uzamasından)* istifade ederek bizi müstemleke *(sömürge)* şekline sokmak ve memleketimizin bütün menabiini *(kaynaklarını)* kendi ellerine almak siyasetine muarızım *(karşıyım)* ve rical-i devletin *(devletin ileri gelenleri)* bu hususta hiç olmazsa Bulgarlar kadar müstakil *(bağımsız)* ve kıskanç olmalarını lüzumlu görürüm.

Müstakil ve esbab-ı istiklâlde *(ayrı ve bağımsız olma sebeplerinde)* kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün onların bizi Bulgarlardan daha muteber *(saygın)* göreceklerine sizi temin ederim.

Hüsn-i idare edeceğim *(durumu idare edeceğiz)* diye mütemadiyen *(sürekli)* fedakârlıkta bulunmak, herhangi bir müttefike ve tahsisen *(hele)* Almanlara merhamet ve insaf telkin etmeyip, belki verdiklerimizden yüz kat fazlasına onları tahris *(hırslandırır)* ve teşvik eder.

Bugün Falkenhayn her vesilede herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman menfaatini en ziyade *(Alman çıkarlarını her şeyin üzerinde)* düşüneceğini söyleyecek kadar mütecasirdir *(küstahtır)*.

Halep'te ve Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti ve Alman menfaatinin *(çıkarı)* ne demek olduğunu ve bahusus *(bu hususta)* bu sözü sarf eden bir Alman konsolosu olmayıp yüz binlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir kumandan olursa, işin tamamen menafi-i vataniyemize gayrı muvafık *(ulusal çıkarlarımıza aykırı olarak)* cereyan ettiğini anlamamak mümkün değildir.

Falkenhayn, geldiği günden beri aşair rüesasına *(aşiret reislerine)* Alman mülâzımları *(teğmenleri)* göndererek doğrudan doğruya temas hasıl etmektedir *(kurmaktadır)* ve "Araplar Türklere düşmandır. Biz Almanlar bitaraf *(tarafsız)* olduğumuzdan onları kazanabiliriz" sözünü bizzat bana, bir ordu kumandanına sarf etmiştir.

Irak harekâtının gayrı kabil-i icra *(uygulanamaz)* olduğunu kendisi daha ilk günden beri anlamıştır. Irak hareketini, memlekete yerleşmesi için vesile ittihaz etti. Hakikatte ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. Nitekim planın ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi tabiatıyla tebeddül edince

(doğal olarak değişince) Sina cephesinde bir taarruz mevzubahis etti *(bir saldırı söz konusu oldu)*. İki ay sonra taarruz veya müdafaa mı lazım olduğunun şimdiden kestirilemeyeceği herkes gibi onun nazarında da ayandır *(onun gözünde de açıktır)*. Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan'ın taht-ı idaresine *(yönetimi altına)* girmesi için bir vesile-i cazibeden *(cazip bir nedenden)* başka bir şey değildir.

İki ay sonra ahval taarruza gayrı müsait olup *(durum saldırıya uygun olmayıp)* bütün kuvvetlerle Filistin'in müdafaası mümkün olursa, General Falkenhayn'ın cihana ve memleketimize karşı en büyük muvaffakiyeti kazanmış şeklinde arz-ı vücut edeceğine *(ortaya çıkacağına)* şüphe yoktur.

Bu halde takviye-i hükümet ve memleket şerefi şöyle dursun memleket kâmilen *(tümüyle)* bizim elimizden çıkarak bir Alman müstemlekesi *(sömürgesi)* haline girmiş olacaktır ve General Falkenhayn bu maksat için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını istimal etmiş *(kullanmış)* bulunacaktır.

Velhasıl gerek hükûmat-ı mülkiye *(devlet yöneticileri)* ve gerek ahali içinde yapılacak işlerin alelâde bir memleket meselesi değil, en birinci bir müdafaa-i memleket *(vatan savunması)* meselesi olduğu, bu devrede memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir ecnebi taht-ı nüfuz ve idaresine *(yabancının egemenliği ve yönetimi altına)* verilmesi, hayat-ı saltanatı katiyen ihlâl ve iptal eder *(saltanat hayatını bozar ve kesinlikle ortadan kaldırır)*.

İşte benim mütalâatım *(görüşlerim)* bundan ibarettir. Bulunduğunuz mevki sebebiyle bunları tasvir etmekle vicdanım üzerinden ref-i bâr etmiş olduğuma kaniim *(vicdanım üzerindeki bir yükü atmış olduğum düşüncesindeyim)*. [38]

Yedinci Ordu Kumandanı
Mustafa Kemal

[38] Tezer, a.g.e, s. 141-147.

Mustafa Kemal'in istifası

Gazi Mustafa Kemal, "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinde, 12 Mart 1926 gününden itibaren, Falih Rıfkı Atay'ın yayına hazırladığı "Büyük Gazi'nin Hatırat Sayfaları" başlıklı yazı dizisi olarak yayımlanan anılarında, raporun gönderilişinden sonraki günleri ve Yıldırım Ordu Komutanlığı'ndan "emri-i vakii" olarak adlandırdığı istifasının nedenlerini anlatmıştır:

"...Devleti idare eden şahsiyetler üzerinde bu faydasız ikaz denemelerinden sonra Gazi Paşa'nın artık bizzat tedbirler düşündüğü ve teşebbüsler aldığı bir devir vardır...Gazi Paşa'yı kati harekete sevk eden son sebepler hangileri olmuştur? Gazi Paşa, hatıralarını keserek kısa bir bekleyişten sonra bize bu sebebi izah etti:

— Harb-i Umumi'ye girdikten sonra bu harbin kötü neticelerini daima göz önüne almaktan kendi kendimi alıkoyamadım. Kanal Harekâtı aleyhindeki isyanımı, bana teklif olunan Hicaz Kuvvetleri Seferiyesi Kumandanlığı vesilesiyle söylediğim ve kabul ettirdiğimi zannettiğim halde neticesini göremediğim tenkidler ve bunun gibi birçok mücadele sahneleri takip etti. En sonra Yıldırım Ordusu Kumandanlığım herkesin bildiği şeylerdir. Hatırladığıma göre teskin olunmaz isyanım, işte bu hadisede olmuştur. Artık sükut ve tevazuun sona erme zamanı idi. Ben de bunu geciktirmedim.

Felaketin coşkun bir nehir gibi Türkiye üzerinde aktığını görüyordum. Nasıl tahammül edip susabilirdim?...Netice ne oldu? Benim nikbetim *(düşkünlüğüm)*! Bu kelimeyi mahsus kullanıyorum. Ben hayatta nikbet kabul etmiş adam değilim. O zaman benim halimi nikbet telakki edenlere gülmüştüm. Zira bundan ne çıkabilirdi? Eğer ben alelade gurur sahibi bir adam olsaydım, ne olacaktı? Memleketin nikbetinden nasıl zevk alabilirdim? İsterdim ki benden evvelkilerin hatalarını tashih edebiliyim *(düzeltebileyim)*...

Gazi Paşa, bir müddet düşündü... Hadisenin hikayesine devam etti:

— Yedinci Ordu, yani Yıldırım Ordusu'nun ilk defa kumandanı olduğum sırada, zira malumdur aynı orduya bilahare tekrar kumanda ettim, bu ordunun da dahil olduğu grup kumandanı General Falkenhein'in askerlik ve iç politika noktasından takip ettiği usul ve tavır ve hareket aramızda mühim bir münakaşaya sebep oldu. Bu münakaşa nihayet daha büyük makama aksetti. Ben çok ehemmiyet verdiğim düşüncelerime iltifat etmediğini görünce sükut edemedim.

Her türlü akıbetleri önceden kabul ederek usül ve teammüllere aykırı, denilebilir ki biraz da isyankar yollu kendi kendimi ordu kumandanlığından af ve hatta, vekilimi de bizzat tayin ederek (kolordu kumandanlarından Ali Rıza Paşa) vazifeme son verdim.

Bu emri vaki-i büyük makamlara bildirdim. Beni bu hareketten vazgeçirmek için General Falkenhein, hususi bir mektupla başkumandanlık vekaleti ve bu vaziyet ile alakalı Dördüncü Ordu Kumandanı tavassutlarda *(aracılıkta)* bulundular...Nihayet emri vaki-i kabul ettiler. Fakat bu istifanın yüksek makamlara ve belki de bütün millete anlatmak istediğim hakiki manasını gözden kaçırmak ve kumandanlıktan alelade bir sebeple çekilmiş olduğumu yaymak için beni merkezi Diyarbakır'da bulunan eski orduma, İkinci Ordu Kumandanlığı'na tayin ettiler. Zahiri *(sudan)* bazı özürler gösterek onu da reddettim. Kuvvetle anlatmak istenen vaziyeti basit işlerdenmiş gibi telakki ettiklerini gösterir hareketlerle bir ay kadar müddetle mezun *(izinli)* olduğumu bildirdiler."[39]

* * *

İade edilen altınlar...

Gazi Mustafa Kemal, ilk kez Yıldırım Ordusu komutanlığı yaptığı sırada, kendisine Mareşal Falkenhein tarafından gönderilen altın sandıklarını derhal iade etmiştir. Falkenhein'e talimatı iletmek üzere yaverleri Cevat Abbas ve Salih Bozok'u görevlendirir:

"...Bu arada hatırıma gelen hazin bir noktayı da alakadar olursanız işaret edeyim: ...en son teklif olunan İkinci Ordu Kumandanlığı'nı da reddettiğim sırada Halep'ten İstanbul'a gitmek için şimendifer ücreti verecek kadar param olmadığını bilmiyormuşum.

Yıldırım Ordusu Kumandanlığı'nı alıp[40] İstanbul'dan Halep'e hareket edeceğim günün gecesi idi. Falkenhein karargâhında bulunan bir Türk Erkan-ı Harb zabitinin refakatinde, bir genç Alman zabiti *(subayı)* Akaretler'deki 76 numaralı evime geldi, ufak zarif sandıklar içinde Falkenhein tarafından bana bazı şeyler getirdiğini söyledi. O "şeyler"in kendilerini kabul ettiğim odaya getirilmesini söyledim. Salon kapısının yanına ufak sandıklar istif edildi.

— Bunlar nedir, dedim.

Alman zabiti dedi ki:

— İstanbul'dan ayrılıyorsunuz. Size Mareşal Falkenhein tarafından bir miktar altın gönderilmiştir.

Kimseye hiçbir ihtiyacımdan bahsetmemiştim. Fakat zannettim ki mareşal bu parayı ordunun ihtiyacına sarf edilmek üzere göndermişti, onun için tercümanlık yapan Türk zabitine dedim ki:

---

[39] Ahmet Almaz, *Büyük Gazinin Hatırat Sayfaları, Atatürk'ün Hatıraları*, Oku Yayınları, Mayıs 2003, İstanbul, s. 21-23.

[40] Burada Mustafa Kemal Atatürk, birinci kez Yıldırım Ordusu Komutanlığı'na getirildiği zamandan söz etmektedir- y.h.n.

— Bu sandıklar bana yanlış geldi. Ordunun Levazım Reisi'ne gönderilmek lazımdı. Benim için fazla kâfidir.

Muhatabım sözlerimi Alman zabiti'ne nakletti.

Zabit hemen:

— Efendim o başka, dedi.

Bizim zabitimize:

— Paranın miktarını bu zabitten iyi tahkik et, huzurunda alındığına dair bir senet yaz, ver, imza edeyim dedim.

Bu zat emrimi yaptı, fakat zabit imzalı senedi kabul etmek istemedi, tekrar:

— Bu zabit bilmiyor, dedim, senedi alsın ve mareşale versin siz de bu paraları gelip alması için Levazım Reisi'ne haber gönderiniz.

Tabii iş böyle oldu: Sandıklar ordunun levazım reisliğinde ve benim bunlara karşı verdiğim senet de Falkenhein'ın mahrem dosyasında birkaç ay bekledi. İşte yukarıda söylediğim üzere, Yedinci Ordu Kumandanlığı'ndan kendimi affettikten sonra kumandanlığa vekil bıraktığım Ali Rıza Paşa'ya bu sandıkları teslim ettim. Ve kendisinden aldığım senedi o vakit yaverlerim bulunan Cevat Abbas (şimdi Bolu Mebusu) Salih Bozok (şimdi Bozok mebusu) beylere vererek, kendilerine şu emri verdim.

"— Hemen Falkenhein'ın karargâhına gideceksiniz, bizzat kendini görüp bu senedi vereceksiniz ve benim kendisinde bulunan senedimi alacaksınız," dedim.

Yaverlerim bizzat Falkenhein'ı görmek için biraz güçlükle karşılaşmakla beraber emrimi yapmışlar. Biraz sonra yanıma gelerek dediler ki:

— Mareşal Falkenhein size böyle bir para vermiş olduğunu hatırlamıyor ve bu para hakkında sizin imzanızla hiçbir vesikanın kendisinde bulunduğunu bilmiyor. Onun için Ali Rıza Paşa imzalı senedi de kabul etmiyor.

"Falkenhein'ın odasına gireceksiniz!"

Tekrar yaverlerime dedim ki:

"— Şimdi size emir veriyorum. İkiniz, tekrar Falkenhein'ın odasına gireceksiniz ve diyeceksiniz ki, verdiğiniz altınlar olduğu gibi durmaktadır. Buna karşı size senet verilmiştir. Senet olmadığını iddia etmek, altınların varlığını ortadan kaldırmaz. Vesikayı kaybetmiş olabilirsiniz, o halde verdiğiniz altınları size iade edeceğiz, aldığınıza dair siz bir vesika veriniz ve diyeceksiniz ki buraya gönderen kumandanın altın karşılığı memleket menfaatleri üzerinde müsamaha gösterecek insanlardan olmadığını çoktan öğrenmeli idiniz. Hâlâ bunda tereddüdünüz varsa kumandanımız bunu size ve efkar-ı umumiyeye *(kamuoyuna)* daha başka türlü de ispat edebilir. Paralarınız duruyor fakat bu paralardan daha çok kıymetli olan "Mustafa Kemal" imzası sizde kalamaz ve müsbet netice alamadıkça karşıma gelmeyeceksiniz."

Emir verdiğim arkadaşlar grup kumandanı Falkenhein'ı tanıyan adamlar değildi. Fakat beni çok iyi tanıyorlardı. Onun için bir saat sonra Falkenhein'in elinden benim imzam bulunan kağıt parçasını alıp dönmüşlerdi. Kolayca tahmin etmek mümkündür ki Mareşal Falkenhein beni, belki benden başka birçoklarını böyle sandıklarla altın vererek iğfal etmek zorunda idi..."[41]

* * *

"Sen, ben ve mesela Enver"

Şükrü Tezer, anılarında, Mustafa Kemal'in Yıldırım Ordusu'nun kurulması için İstanbul'da bulunduğu esnada, yalnız kendisinin Salih Bozok'un ve Cevat Abbas'ın tanık olduğu Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa ile Atatürk arasında geçen bir konuşmayı aktarmıştır:

"...Şimdi, İstanbul'daki ikâmet günleri esnasında vuku bulan ve çok önemli olduğu nispette enteresan bir hadiseye temas ederek açıklamayı başlıca vazife sayarım. Bunun şahidi, yalnız rahmete kavuşan Salih Bozok ile Cevat Abbas Gürer ve bir de acizleridir .

...Resmi günlerden biri idi. Merasime iştirak edecek olan paşa ile birlikte biz yaverler de gitmiştik.

Başkumandan vekili Enver Paşa'dan başka daha bazı paşalar ve erkânın katılmış olduğu bu merasimde, Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa da (Aksak) bulunuyordu.

Merasim sırasında İsmail Hakkı Paşa, bir fırsatını bulup Mustafa Kemal Paşa'ya, yaverler hariç olmak üzere yalnız ikisi arasında bir gezinti yapmaları teklifinde bulunmuştu.

Buna muvafakat *(olur)* cevabı veren paşa, törenin sonunda bize hitaben:

— Çocuklar, gelin bakalım!

Diyerek bizi odalarına çağırıp İsmail Hakkı Paşa ile aralarında geçen meselenin mahiyetini anlatmışlardı.

İsmail Hakkı Paşa, vaziyet hakkında umumi bakımdan mütalaa yürütürken nihayet bir münasebetini getirip saltanatın ilgası keyfiyetini ele almış!

Mustafa Kemal'in, sükunetle dinlediği İsmail Hakkı Paşa'nın sözlerine karşı ve (amiyane tabiriyle) baklayı ağzından çıkarmak maksadıyla:

— Peki paşam, işin sonu ve idare şekli ne olacak?

Demesi ve Hakkı Paşa'nın tekrar bazı mütalaalarda bulunduktan sonra; "Cumhuriyet" mevzuuna temas eylemesi *(konusuna değinmesi)* üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın:

— Peki bu takdirde başa kim geçecek?

Tarzındaki sualine karşı da İsmail Hakkı Paşa aynen:

---

41 Ahmet Almaz, *Büyük Gazi'nin Hatırat Sayfaları, Atatürk'ün Hatıraları*, Oku Yayınları, Mayıs 2003, İstanbul, s. 25.

— Sen, ben ve mesela Enver, diye cevap vermiş.

Bu olayın, bizzat Enver Paşa tarafından hazırlanarak onun sağ kolu mesabesinde *(rütbesinde)* bulunan İsmail Hakkı Paşa'nın tavassutu *(aracılığı)* ile kendisine taraftar temin edebilmek için olduğu muhakkaktı...

Mustafa Kemal Paşa...,İsmail Hakkı Paşa'nın konu hakkındaki bütün mütalaa ve sözlerine kesin bir lisanla bir kalemde ve toptan şu cevabı vermiş:

— Paşam, görüşünüzü izah ve gerekli mütalaada bulunmak suretiyle üzerinde durarak sonunu açıkladığınız durum, esas itibarıyla çok önemli memleket meselesi olmakla beraber bunun, kanaatimce günün birinde mutlaka tahakkuk edeceğine hiç şüphemiz olmamak lazımdır. Ancak, bugünkü ahval ve ağır şartlar, buna elverişli bulunamadığı cihetle bu işin, bugün için henüz sırası gelmiş değildir ve genel duruma göre düşüncelerinizin yine bugün için tatbik kabiliyeti de yoktur..." [42]

* * *

Kısa bir ayrılık [43]

Şükrü Tezer, anılarında, Cevat Abbas Gürer'le Yedinci Yıldırım Ordusu Kumandanlığı'nı sürdürmekte olan Mustafa Kemal ile arasında geçen kısa süreli bir ayrılıktan söz etmiştir:

"...Merhum Cevat Abbas'la beraber bulunduğumuz ve geceli gündüzlü devam eden uzun vazife arkadaşlığı, çok samimi ve adeta kardeş muhabbeti ile geçmiş olup bu müddet zarfında aramızda en ufak kırgınlığa sebebiyet verecek herhangi bir hal ve hiçbir geçimsizlik vaki olmamıştır.

Diyarbakır'dan ayrılış tarihinden bir müddet önce merhum Cevat Abbas izinli olarak İstanbul'a gitmişti. Fakat mezuniyeti *(izni)* sona erdiği halde vazifesi başına dönmediği gibi, kendisine yapılan müteahhit tebligata *(imzalı bildirgeye)* rağmen de bazı bahaneler ileri sürerek İstanbul'daki ikametini uzatmakta devam eylemişti.

Hatırımda kaldığına göre Cevat Bey'in mazereti, eşinin doğum yapmak üzere olmasından ileri geliyordu.

Önce şu noktayı belirtmek yerinde olur ki vazifesinden izinli olarak ve normal durum içinde ayrılmış olan Cevat Bey, kumandanına çok bağlı ve aynı zamanda Mustafa Kemal uğruna canını bile esirgemeyecek kadar fedakar ve vefalı bir arkadaştı.

Paşa'nın da ona karşı sevgi ve itimadı, şüphe edilmeyecek derecede fazla idi.

Ancak buna rağmen ve ortada başkaca hiçbir sebep mevcut olmadığı halde merhum, İstanbul'dan ayrılmamak hususunda adeta ısrar etmişti.

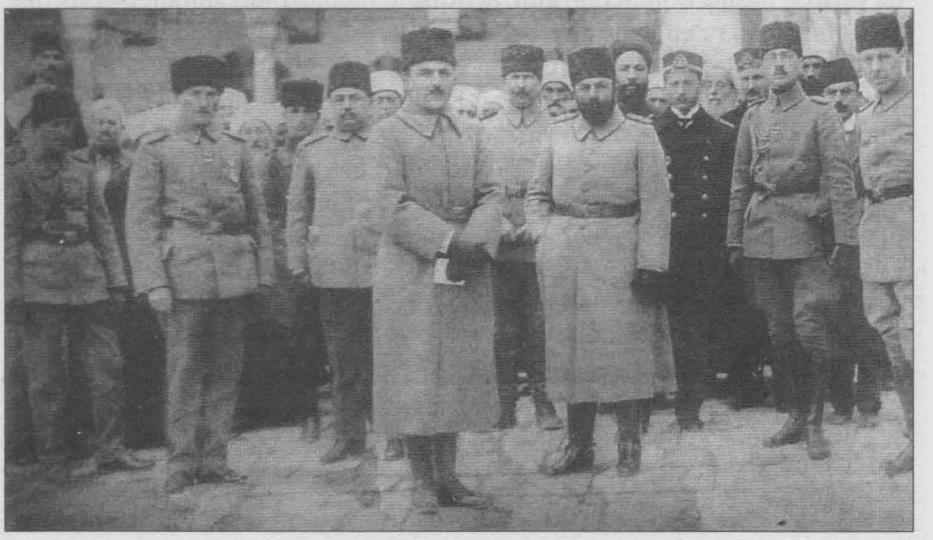
Paşa'yı pek fazla üzmüş olan bu vaziyet üzerine verilen son emre karşı

[42] Tezer, a.g.e, s. 131-132.

[43] Tezer, a.g.e, s. 127-128.

Mustafa Kemal ve Cevat Abbas Gürer Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Cephesinde.. Enver ve Cemal paşalar (Altta)

da kazaen elinden yaralandığını bildirerek gösterdiği mazeret, kumandanı, pek haklı olarak arzu etmediği muameleyi tatbik mecburiyetinde bırakmıştı.

Bu durum neticesi, merhumun karargahla ilişiği kesilerek bir kıtaya verilmesi ve keyfiyetin *(emrin)* kendisine tebliğ edilmek üzere İstanbul Merkez Kumandanlığı'na bildirilmesi için Diyarbakır'dan ayrılırlarken Ordu Harekât Şubesi Müdürü Şemsettin (Şener) Bey'e emir vermişlerdi.

Paşa'nın İkinci Ordu'dan alâkasını keserek Yıldırım Ordusu karargâhını teşkil için İstanbul'a muvasalatlarında *(ulaşmalarında)*, kumandanı karşılayanlar arasında Cevat Bey de bulunuyordu.

Haydarpaşa Garı'nda Paşa'nın elini öpen merhum, fazla iltifat göremesinden müteessiren oradan ayrılarak doğruca evine gitmeye mecbur kalmıştı.

Ve barışma

Ertesi günü, Paşa'nın Beşiktaş Akaretler'deki 76 numaralı evine gelip tekrar ellerini öperek kusurunu itiraf ile vaki rica ve istirhamı üzerine ve ayrıca rahmetli valideleri Zübeyde Hanım'ın da katılan yardımıyla büyüklük gösteren paşa, kendisini affetmiş ve Merkez Kumandanlığı'na yeniden yazılı işarda bulunmak suretiyle vazifesinde bırakılmasına muvafakat buyurmuşlardı *(onay vermişlerdi)*....

* * *

Mustafam kör olmuş [44]

Cevat Abbas'ın, Atatürk'ün manevi evlatlarından biri olan Abdürrahim Tunçok ile Tunçok'un annesi saydığı Zübeyde Hanım'ı Halep'e, Mustafa Kemal'in yanına götürmesinin öyküsü; Tunçok'un anılarından...

Mustafa Kemal Paşa onu üç yaşındayken İstanbul'a annesinin yanına getirip ona:

"Bu çocuğu biz büyütelim. Bu çocuk bizim çocuğumuz olsun" demiş, aile onu kendilerinden biri saymıştır. Abdürrahim Tunçok da aileye gelişini şöyle anlatmıştır: "Ben ana da bilmem, baba da bilmem. Kendimi bildiğimde annem olarak Zübeyde Hanım'ı, ablam Makbule Hanım'ı, bir de Paşamız'ı tanıdım. Benim ailem bu aileydi. Ben kendimi bu ailenin çocuğu olarak kabul ettim.

Hep de öyle kaldım. Gerçek annemin ve babamın kim olduğunu asla öğrenmedim."

Abdürrahim Tunçok, Zübeyde Hanım'la birlikte Halep'e Mustafa Kemal'in yanına gidişlerini anılarında şöyle dile getirmiştir:

---

[44] Cemil Sönmez, *Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım*, Atatürk Araştırma Merkezi, Genişletilmiş 2. bsk., Ankara 1998, s.59-60.

"Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye'deki rahatsızlığı İstanbul'daki Akaretler'deki 76 numaralı eve başka biçimde yansımıştı. Annem Zübeyde Hanım ağlıyordu.

Mustafam kör olmuş...Mustafam'ın gözleri görmüyormuş artık" diye. Annemin duyduğuna göre Mustafa Kemal Paşa, çölde bir kum fırtınasına yakalanmış. Kum tanecikleri ok gibi gözlerine girmiş. Mustafa Kemal Paşa'nın gözleri görmez olmuş. Tam bir hafta durmaksızın ağladı."

Haber aldığımızın ikinci haftasında Cevat Abbas Bey geldi eve: "Halep'e dönüyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya sağlık haberlerinizi götürmeye geldim." dedi. Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale'de yaverliğini yapan, ondan sonra onun yanından hiç ayrılmayan Cevat Abbas Bey ailemizin bir ferdi gibiydi.

Annem onu bırakmadı.

"—Mustafam'ın gözleri kör olmuş. Beni de götüreceksin onun yanına. Onu görmezsem ölürüm ben burada" demesi üzerine Cevat Abbas Bey de:

"—Bu konuyu yarın görüşürüz" diyerek evden ayrıldı. Cevat Abbas Bey ertesi gün geldiğinde, müjdeli haberi de beraberinde getirdi. "Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çektim. Sizin oraya gelmek istediğinizi söyledim. Biraz önce telgrafıma cevap geldi. Sizi getirmemi emrediyor. Abdürrahim'i de getirmemi emrediyor."

Cevat Abbas Bey bizi asker ve cephane taşıyan bir trene bindirdi. Bir hafta kadar süren bir yolculuktan sonra Halep'e geldik.

Annem, Mustafa Kemal Paşa'ya sarılıp öpüyordu. "Bak anne kör değilim" diyordu"... "Biraz hastalık geçirdim, şimdi düzeldim" dedi. Bana sarıldı, kucağına aldı öpmeye başladı beni. "Bak Abdürrrahim'i de görüyorum anne" diyor ve sevincini tekrar dile getiriyordu.

"—Ne güzel, ikiniz de buradasınız" diyordu.

* * *

Halep'teki günler

Mustafa Kemal'in bir Halep anısı

"...Halep'te, mütemadi *(sürekli)* yorgunluklar sebebiyle eski rahatsızlığım tekerrür etti. Üç beş gün tedavi olundum. Yatağımdan kalktığım gün karargâhım olan Baron Oteli'ne gittim. Otelde oturuyordum. Yanımda Suriye Valisi Fahri Binbaşı Tahsin Bey vardı. Halep'in şark cephesinden işgal edilmiş olduğuna dair karışık bir malumat geldi. Çok yakın bir tehlikeyi işaret eden bu haberi tahkik için, bizzat o istikamete gitmeyi tercih ettim. Otomobilde Tahsin Bey'le yaverim Cevat Abbas Bey vardı. Şehrin şark medhalinde *(girişinde)* bir kalabalığın içine girdik; bunlar, askeri kıyafet taşıyan urban ve bedevilerdi. Esir olmuştuk. Yanımda kuvvet olarak tek bir nefer yoktu, muhacim *(saldırgan)* bedeviler otomobilin etrafını sardı ve her tarafa yüklendi-

ler. Tehacümü *(saldırıyı)* görünce şoföre:

— Dur!..

Emrini verdim. Elimde Tahsin Bey'in verdiği kırbaçla ayağa kalkarak, onların anlayabileceği lisanla sordum:

— Reisiniz nerdedir?

Cevap verdiler:

— Hepimiz reisiz!

Derhal karar vermek lazımdı. Kırbaçla vurmaya başlayarak:

— Çekilin!...diye bağırdım. Gayrı ihtiyari çekildiler. Emrettim:

— Çabuk reisiniz karşıma gelsin!..Reisleri geldi, ona dedim ki:

— Ben sizin yardım ettiğiniz vaziyete galebe çaldım, herkes mağluptur. Fakat sizin iştirakinizi de mazur görüyorum. Bu akşam yanıma geliniz, sizinle görüşeceklerim var.

— Emredersiniz! dedi. Şoföre: "Çabuk geriye!" emrini verdim. Halep'in içindeki karargâhıma döndüm." [45]

* * *

[45] Ahmet Almaz, *Büyük Gazi'nin Hatırat Sayfaları*, Atatürk'ün Hatıraları, Oku Yayınları, Mayıs 2003.

Muzaffer Kılıç, solda, Mustafa Kemal Paşa ve Cevat Abbas, sağda.

Kurtuluş'a doğru

Yzb. Cevat Abbas Gürer, Mustafa Kemal'in karargâh erkânını oluşturan aşağıdaki kişilerle birlikte başyaver sıfatıyla Samsun'a ayak basmıştır.

Ordu Kurmay Başkanı Albay Kâzım Dirik, 2. Kurmay Başkanı Yb. Mehmet Arif *(Ayıcı)*, 1. Şb. Md. Bnb. Hüsrev Gerede, Topçu K. Bnb. Kemal Doğan, Sıhhiye Bşk. Dr. Alb. İbrahim Tali Öngören, Sıhhiye Bşk. Yardımcısı Dr. Bnb. Refik Saydam, Emir Subayı Yzb. Ali Şevket Öndersev, Emir Subayı Tğm. Muzaffer Kılıç, Karargâh Komutanı Yzb. Mustafa Vasfi Süsoy, Müfettişlik Büro Şefi Üstğm. Hayati, Müfettişlik Mülhakı Yzb. Mümtaz Tümay, Kurmay Mülhakı Yzb. İsmail Hakkı Ede, Müfettişlik Mülhakı Üstğm. Arif Hikmet Gerçekçi, İaşe Şb. Üstğm. Abdullah, Şifre Kâtibi Faik Aybarsi, Şifre Kâtibi Yardımcısı Memduh Atasever, ayrıca Kolordu Komutanı Alb. Refet Bele.

Cevat Abbas gerek verdiği söylevlerinde gerekse çeşitli yazı ve söyleşilerinde 19 Mayıs 1919'dan önceki gelişmeleri ve Ulusal Kurtuluş yıllarını anlatmıştır.

Cevat Abbas Gürer konferans verirken.

Yüzbaşı Cevat Abbas Gürer, Üsteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi) ile. *(Arif Hikmet Gerçekçi, Cevat Abbas'ın eşi Memduha Hanım'ın kuzenidir.)*

Cevat Abbas Gürer'in 19 Mayıs Söylevi

11 Mayıs 1937 Salı gecesi saat 21.00'de Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı gün dolayısıyla Ankara Halkevi'nde verdiği ve 19 Mayıs 1937 tarihli Yeni Türk dergisinde [46] *yayımlanan aşağıdaki konferansı, 19 Mayıs'ın hazırlık aşamasını, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde tanık olduğu görüşmeleri ve bizzat katıldığı "Samsun yolculuğu"nu anlatmaktadır (Konferans bitiminde Atatürk, Ankara Halkevi'ne gelmiştir* [47]*):*

Bu yüksek vazifeyi kıymetli gençlerimize nafi *(yararlı)* olacak yolda ödeyebilmek için; hatıralarımın yardımına müracaat etmek istedim. Bunun içindir ki rubuasra *(çeyrek yüzyıla)* yakın hizmetiyle mübahî bulunduğum *(övündüğüm)* ve büyük feyiz ve inkişafımı maiyetinde ve rahlesinde aldığım, büyüklükte bir benzeri olmayan; daha doğrusu büyüklüğü ölçü ve çerçeveye sığmayan Atatürk'ün; bundan 18 yıl evvel Samsun'a ayak bastığı tarihten önceki faaliyetinden bahsedeceğim.

Bugünler; Atatürk'ün, mütarekeye müncer olan *(ateşkesle sonuçlanan)* Büyük harbin son günleriyle, İstanbul'a celbini *(çağrılmasını)* doğuran avamil *(nedenler)* ve İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında vatanî ve millî tarihi hareketlerine sahne olan günlerdir.

Ancak, bugünlerin tarihe intikal etmesi lâzım gelen zengin hatıralarını teferruatıyla anlatmaya Büyük Kurtarıcı'nın ve yaratıcının büyük dehâsından doğmuş olan işleri olduğu gibi önlerinize sermeye; bugünkü vazifemin ne çerçevesi ve ne de zamanı müsait olmadığından bu hususta beni mazur görmenizi rica ederim.

Bugün burada temas edeceğim noktalar kısa ve fakat tamamıyla otantik *(gerçeğe dayalı)* olacaktır.

Ciddiyet, samimiyet, vefa, sabır, tahammül, geniş görüş, derin duyuş, azim, irade, metanet, cesaret, fedakârlık, kahramanlık, halâskârlık gibi en yüksek insanî meziyetlerin o büyük adamda tecelliyatını *(ortaya çıkışını)* ifade edecek olan hatıratımı; göz bebeğimiz kadar benimsediğimiz Türk gençliğine 19 Mayıs Bayramı hediyesi olarak sunuyorum.

Filistin Cephesi'nde cenahlarındaki ordular muharebesiz çözüldükten sonra Mustafa Kemal 85 bin kişilik düşman ordusu çemberi içinden yedi bin

---

[46] *Yeni Türk*, 19 Mayıs 1937, sayı 55, s.992-999.

[47] *Cumhuriyet'in 60. Yıldönümü Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi kronolojisi 1918-1938 Prof. Dr. Utkan Kocatürk T.T.K. basımevi , 1983.*

süngülü 7. Ordusu ile askerî tarihlerde az tesadüf edilen ve her günü muharebe ile geçen muntazam bir çekilmeden sonra; Şam'a vasıl olmuştu.

7 bin mevcuduyla harekete geçen 7. Ordu; Şam'a vardığı zaman bozulan orduların -Mustafa Kemal- adına koşan efradıyla *(askerlerle)* bir misli artmıştı. Bu son toplu ve muntazam kuvvet; Şam'da Mustafa Kemal'in elinden alınarak, ordusu muharebesiz dağılan Mersinli Cemal Paşa'ya verilmişti.

Mustafa Kemal; Rayak - Beyrut Hattı'nın müdafaasına memur edildi. Hastanelerden çıkan birkaç yüz züafayı *(zayıf askeri)*, ayakta duran ve fakat küçük bir müfreze bile denemeyecek kadar az olan bu kuvveti yüksek vatanperver, itirazsız ve tereddütsüz aldı. Çünkü o büyük asker başlıbaşına bir ordu idi.

Şam'da kumandasından alınan 7'nci Ordu da Mersinli'nin elinde israf olunduktan sonra Mustafa Kemal, Halep'e hareket emrini aldı. Ona, dağılan 4., 7., 8. orduları Halep'te toplamak ve bu kuvvetle düşmanı önlemek vazifesi verildi.

Bu defa da Mustafa Kemal'in emrine, o güven ve inan kaynağı büyük kumandanın adını duyan zabit ve efrat, bütün sevgileriyle koştular. Bu gelenlerle yeniden bir ordu kuruldu.

Teçhizatı pek noksan olan işte bu yeni 7. Ordu, 24 günden beri Kudüs'ten Halep'e kadar durmadan başıboş çekilen efratla 24 bin mevcutlu oldu.

Halep şimalinde işte bu ordu ile Mustafa Kemal; düşman ordusunu tamamıyla mağlûp ederek durdurduktan sonra Katma'daki karargâhında bulunuyordu.

Liman Von Sanders' le konuşma...

Bir gün İstanbul'daki başkumandanlıktan şu mealde *(anlama gelen)* bir telgraf aldı: "Adana'da Mareşal Liman Von Sanders'ten Yıldırım Orduları Kumandanlığı'nı tesellüm etmek *(teslim almak)* üzere Adana'ya hareket ediniz."

Bu emir üzerine Mustafa Kemal; gece gündüz mesafe katederek otomobille Adana'ya geldi. Ve orada Liman Von Sanders'e mülâki oldu. Mustafa Kemal, Adana'ya muvasalat ettiği *(vardığı)* günün öğle yemeği sonuna kadar Mareşal Liman Von Sanders'e misafir kaldı.

Yemekten sonra mareşalın bürosuna geçtiler. Von Sanders yüksek askerliğin bütün izzeti nefsiyle makamına oturdu. Ve karşısında yer almış olan Mustafa Kemal'e şu sözleri söyledi:

"— Çok bahtiyarım ki; bu mühim kuvvetin kumandasını sizin gibi; Arıburnu, ve Anafartalardan beri yakından tanıdığım bir yüksek Türk kumandanına bırakıyorum."

Mareşal bu sözleri söylerken ayağa kalktı. Gözleri yaşarmıştı.

Mustafa Kemal bu gözyaşlarına iştirak etmedi. O, kendisine tevdi

olunan *(verilen)* kumandanlığın makamını işgal için sandalyenin boşalmasına intizar ediyordu *(boşalmasını gözlüyordu)*.

Bunun farkına varan mareşal, derhal yerini Mustafa Kemal'e terk etti. Şimdi Mustafa Kemal kumandanlık sandalyesinde, Liman Von Sanders de onun karşısındadır.

Mustafa Kemal, mareşala hitaben: "Müsterih *(rahat)* olunuz. Sizde hiçbir kusur ve kabahat düşünmüyorum. Kusur ve kabahatin büyüğü, sizi mensup olmadığınız bir milletin orduları başına getirenlerdedir. Şimdi siz belki feci akıbetlere duçar olacaksınız *(uğrayacaksınız)*. Belki ben; yalnız ben değil, bütün Türk milleti aynı akıbetlere uğrayacağız; fakat, ikimizin de müsterih ve müteselli olabileceğimiz *(avunabileceğimiz)* bir nokta vardır; o da felâketlerin müsebbibi *(sorumlusu)*, siz veya ben olmayışımızdır; mensup olduğumuz imparatorlukların başında ve idaresinde bulunanlardır" mütalaasında bulunduğu zaman Mustafa Kemal bir yıl evvel Sadrazam Talât Paşa'ya; devlet ve milletin felâkete yuvarlanacağını bildirdiği raporunun tecellisini *(gerçek oluşunu)* gördü. Ve o andan itibaren de, memleketin, milletin kurtuluş çarelerine bütün mevcudiyetiyle tevessül etti *(girişti)*.

Yıldırım Orduları'nın dağıtılması...

Kumandasını eline aldığı Yıldırım Ordularını, kendine hâs askerî celâdet (ve bütün milli salâhiyetiyle) idareye başladı.

Bu sıralarda; beklenilmeyen bir günde Mustafa Kemal, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'dan Yıldırım Ordularının dağıtılması için emir aldı. Ve bu emre şu cevabı verdi: "Orduları dağıtalım, fakat unvanı muhafaza edelim... Müsaade edin; en ufak bir müfreze halinde dahi olsa; bu namla ben onun dahi kumandanlığıyla iktifa eyler *(yetinir)* ve vatanıma hizmet ederim."

Mustafa Kemal, bu teklifi ile henüz anlaşılması pek kolay olmayan hakikî maksadını, anlayışlı zannettiği sadrazama imâ etmek istiyordu, fakat sadrazam maksadı anlayamamış veya anlamak istememişti.

Sadrazam, Mustafa Kemal'e telgraf makinesi başında şu vesâyada *(vasiyetlerde)* bulundu: "Siz mağlup devletimize karşı, bütün galip devletleri tekrar tahrik ve devletimizin temellerini tahrip mi etmek istiyorsunuz?" Sadrazam bu sözleriyle Mustafa Kemal'in yüksek ve ulvî hizmet gayesine set çekiyordu.

Fakat hiçbir zaman görüşünde yanılmayan Mustafa Kemal, samimi olarak gaflet gösteren sadrazamı, "Paşa hazretleri siz bu zihniyette bulundukça korkarım ki çok geçmeden sadrazamlık sandalyesinden düşman süngüleriyle kovulacaksınız!" cevabını verdi ve muhabereyi kesti.

Mustafa Kemal'e gücenmiş ve onu itaatsizlik ve devletin başına yeni bir gaile *(pürüz)* çıkaracak hareketlerde bulunmakla itham etmiş olan sadrazam bir müddet sonra onu tekrar makina başına çağırarak: "Zatı devletleri bir an

evvel İstanbul'a teşrif buyurmalısınız. Sizinle istişareye ihtiyacım var" niyazında bulundu.

Bu emir üzerine İstanbul'a gelindi. Sadrazam konağında ziyaret edilen Ahmet İzzet Paşa'nın karşısında, biri cepheden yeni gelmiş olan Mustafa Kemal, diğeri Dahiliye Nazırı Ali Fethi Bey bulunuyorlardı.

Mustafa Kemal'e sadrazamdan bir teklif

Sadrazam; telâşlı, ve heyecanlı gözüküyordu. Karşısında oturanlara: "Zatı şâhâne bizi iskat edip *(düşürüp)* Tevfik Paşa'yı sadârete getirmek istiyor. Buna siz ne buyurursunuz" sualini irad etti *(yöneltti)*.

Adana'da makine başında gafletten uyandırmak istediği Sadrazamı istihfaf etmeyi *(küçük düşürmeyi)* büyüklüğüne sığdıramayan Mustafa Kemal: "Zatı şâhâne kendiliğinden ne karar alabilir, ne de karar tatbik edebilir. Bana kalırsa makamınızda oturunuz. Bunu sizden çok rica ederim. Siz buna karar verdiğiniz dakikada zatı şâhane kararsız kalacaktır" cevabını verdi.

Bunun nasıl ve kimin tarafından temin edileceğini soran sadrazama, Mustafa Kemal: "Bunu evvelâ sizin kararınız temin eder ve müsaade buyurursanız ben de çalışırım" dedi.

Sadrazam İzzet Paşa; bu vaziyet karşısında yeni bir kabine heyeti düşündü. Ve bu kabinede Harbiye Nezareti'ni kabul etmesini Mustafa Kemal'den rica etti.

Muhatabını anlamaktan pek uzak olan sadrazama Mustafa Kemal "Paşam, müsaadenizle size geçmiş bir vakayı hatırlatayım: Mukaddema *(daha önce)* ben Halep'te ordu kumandanı iken padişaha doğrudan doğruya bir mektup yazarak zatı devletinizi sadarete, bazı isimlerini verdiğim arkadaşları muhtelif nazırlık makamlarına, beni de Harbiye Nezareti'ne getirmesini teklif etmiştim. Padişah benim bu teklifim üzerine mi, yoksa, kendi ilhamı ile mi, her nedense sizi sadarete, diğer arkadaşları da tavsiye ettiğim nezaretlere getirdi. Fakat beni Harbiye Nazırı yapmadı. Siz o münasebetle bana yazdığınız telgrafta 'âtide badessulh iştiraki mesai etmemiz eltafı sübhaniyeden memuldür'[48] demiştiniz. Ben de size şu cevabı vermiştim: 'Ben bugüne kadar kimseden bir vazife dilenmedim. Bu defa Harbiye Nezareti'ni isteyişim, bu makamda tarihi vazifeler görebileceğimi tahmin ettiğim içindir. Yoksa, âtiyen *(kafa tutarak)* Harbiye Nezareti'nde zat-ı devletinizle teşriki mesai etmek *(çalışmak)* için, eltafı sübhaniyeyi dilenecek adamlardan değilim. Ve ben şüphe etmem ki bugünkü badireler geçtikten sonra; Harbiye Nezareti makamını işgale benden daha çok müstahak zevat *(hak etmiş kişiler)* memleketimizde mebzuldür *(boldur)*. Ben yalnız ve ancak tarihî bir vazife yapabilmek anında bu mevkiin salâhiyetini *(yetkisini)* bana vermesini zatı şahâneden rica etmiştim. İşte bu zatı şahâne bugün sizi iskat ediyor *(sizi düşürüyor)*'.

[48] Barıştan sonraki çalışmamız Allah'ın lütuflarına bağlıdır.

Sadrazam çok mütevazı bir eda ile "aldanmışım" dedi. Ve aldatılmış olduğunu anlattı. Yalnız aldatanların isimlerini vermemişti.

Mustafa Kemal Meclisi Mebusan'da sesleniyor

Aynı günde Mustafa Kemal ömründe bir defa olsun ayak basmadığı Meclisi Mebusan'ın kapısından içeri giriyordu. Etrafını saran birçok mebus arkadaşları, ondan "Ne haber Kemal?" diye sordukça Mustafa Kemal bunların her birine ayrı ayrı izahat verebilmek imkânsızlığı karşısında ve kendisinin teklifi ile büyük bir encümen odasına götürüldü. Orada bütün dikkatli dinleyicilere şu sözleri söylüyordu:

— Arkadaşlar; siz memleketin güzide insanlarısınız; fakat âlemde cereyan eden hâdiselerle temasınız ne derecededir, bunu bilmem. Ben cepheden gelmiş bir kumandanım. İşittiğime göre, padişah kabineyi değiştirip; yerine Tevfik Paşa'nın riyasetinde *(başkanlığında)* yeni bir kabine getirmek istiyormuş. Bu doğru değildir. Böyle bir tebeddül *(değişiklik)* yalnız Harb-i Umumî'nin askerî mağlûbiyetiyle kalmaz. Fazla olarak galip devletlerin emirlerine körü körüne inkıyadımızı da *(boyun eğdiğimizi)* gösterir ki bu devletin kökünden silinmesine razı olmak demek olur.

Sizden rica ve istirhamım; buna muvafakat etmemenizdir *(onay vermemenizdir)*. Kabine tebeddülü *(değişimi)* ya sizin rey vermenizle, yahut reylerinizin çalınmasıyla mümkün olabilir. Şüphesiz ki sizin gibi hamiyetli *(onurlu)* ve vatanperver mebuslardan böyle bir hareket sâdır olamaz *(beklenmez)*. Bu hususta celâdetinizle milletin kuvvet ve kudretini tecelli ettirmiş olursunuz. Size bir şey yapamazlar; zatışahâne de derhal size iltihak eder *(katılır)*."

Mustafa Kemal'in sözleri; salonu çınlatan alkışlarla ve "evet, böyle yapacağız!" sesleriyle karşılandı.

Birkaç dakika sonra Mustafa Kemal encümen odasında verilen kararın müsbet neticesini gözleriyle görmek ve kulaklarıyla işitmek için içtima *(toplantı)* salonunun bir locasına götürüldü.

Meclis reisi riyaset *(başkanlık)* makamını işgal etmişti. Mebuslar yerlerinde. Nazırlar sandalyelerinde, Tevfik Paşa, sadrazam koltuğunda..

Celse açıldı. Müzakere başlamadan Tevfik Paşa cebinden çıkardığı bir kâğıdı Dahiliye Nazırı'na *(İçişleri Bakanı)* uzattı. Bu zat kürsüye çıkarak kâğıdı okudu. Bu kâğıt meclisin feshedildiğine dair olan iradeyi seniye *(padişah emri)* idi.

Yarım saat evvel Mustafa Kemal'e heyecanlar ve alkışlarla söz vermiş olan mebuslar; hiçbir kelime bile söylemeden salonu terk ederek çıktılar! Gidiyorlardı. Nereye?!. Bunu o günleri takip eden zaman ve hadiseler göstermiştir.

Artık Mustafa Kemal için bir kabine meselesi ve bu kabinede müessir *(etkili)* olmak düşüncesi kalmamıştı.

Şişli'deki olaylar

Şişli'deki evine çekilerek bir gün tahakkuk edecek *(gerçekleşecek)* olan derin görüşlerinin plânlarının düşüncesiyle meşguldü. Tek yaveri kalmış olmak şerefiyle müftehir olan *(övünen)* ben, gündüz yanında idim. Bir gün bana, "Cevat" dedi. "Bahriye Nazırı Avni Paşa'yı görmeliyim. Bunun için lâzım gelen teşebbüste bulun."

Mustafa Kemal'in bu mülâkattan maksadı şu idi: Damat Ferit Paşa kabinesine Bahriye Nazırı olarak girmiş bulunan Avni Paşa; Mustafa Kemal'in Yıldırım Ordusunda menzil müfettişi idi. Mustafa Kemal, bu adamı aczinden dolayı vazifesinden affetmişti. Şimdi böyle âciz bir kimsenin nasıl olup da nezaret *(bakanlık)* makamına getirildiğini gözleriyle görmek istiyordu.

Temin edilen günde Mustafa Kemal yaveri Cevat Abbas'la Bahriye Nezareti'ne gitti. Nazır Paşa ile konuşurken bir aralık bir sefertası getirildi. Bu, Nazır Paşa'nın evinden gönderilen öğle yemeği idi.

Nazır Paşa: "Afedersiniz, hem konuşalım, hem ben yemeğimi yiyeyim." dedi ve yemeğe oturdu. Nazır yemeğini yerken Mustafa Kemal kendisine şu sözleri söyledi: "Sizi tebrik ederim. Devletin en büyük makamlarından birini işgal etmiş bulunuyorsunuz. Sizin gibi yüksek adamlar, kıymetlerini gösterebilmek için ancak böyle yüksek mevkiler ihraz etmek *(edinmek)* fırsatına nail olabilmelidirler. Gerçi ben, zatı devletinizi, başka vazifelerde görüp tanımıştım; fakat şimdi anlıyorum ki; kıymetinizi ölçebilmek için sizi bu makamda görmek lâzımmış."

Bahriye Nazırının koltukları kabarmıştı. Bu sözlerden pek hoşlandı. Mustafa Kemal'e teşekkür etti.

"Siz İttihad ve Terakkici misiniz?"

Avni Paşa bu ziyareti, çok geçmeden Mustafa Kemal'e Şişli'deki evinde iade etti. O gün her vakit olduğu gibi Mustafa Kemal benimle birlikte yemek yiyordu. Avni Paşa'nın geldiğini haber verdiler. Kalkıp paşayı karşıladım ve çalışma odasına götürdüm. Biraz sonra Mustafa Kemal misafirine mülâki oldu *(misafiriyle görüştü)*. Avni Paşa çok telâşlı görünüyordu:

— Paşam, dedi. Bizim kabinede Dahiliye Nazırı olan Mehmed Ali Bey; gayet kıymetli bir arkadaşımızdır. Ona sizden bahsetmiştim. Kendisi sizinle teşerrüfü *(tanışmayı)* pek arzu ediyor. Müsaade buyurursanız hemen getireyim.

Mustafa Kemal'in muvafakatı *(onayı)* üzerine Avni Paşa çıkıp gitti ve biraz sonra Mehmed Ali Bey ile beraber geldiler.

Genç gibi görünen fakat hakikatte o kadar genç olmaması lâzım gelen bu Mehmed Ali Bey Mustafa Kemal'e sordu: "Siz İttihad ve Terakkici misiniz?"

Mustafa Kemal: "Ben İttihad veTerakkici değilim; fakat İttihad ve Terakki'nin kuruluşunda ve esas gayesinde onunla beraberim" dedi.

Mehmed Ali; o halde neden İttihad ve Terakki ile beraber çalışmamakta olduğunu sordu.

Mustafa Kemal, Enver Paşa'dan memnun olup olmadığı hakkında Mehmed Ali'nin sorduğu suale de şu cevabı verdi:

— Enver Paşa herhalde zamanın en kuvvetli bir adamı olması lâzım gelir. Bunun aksini isbat edecek, elimizde hiç bir vesika yoktur. Bilâkis kuvvetine delâlet edecek *(kanıt olacak)* bir vesika vardır ki; o da Enver Paşa'ya mevkide iken kimsenin karşı gelememiş ve ancak o memleketi terk ettikten sonra birtakım insanların başlarını kaldırabilmiş olmasıdır. Böyle bir şahsın kuvvetli olmadığını söylemek lüzumsuz ve mânasız bir iddia sayılmaz mı?

Mehmed Ali tekrar sordu:

— Paşa Hazretleri; bugün Enver Paşa ile tekrar teşriki mesai eder misiniz *(çalışır mısınız)*?

Mustafa Kemal: "Ha.. dedi. Buna sarih *(açık)* cevap vermeliyim. Ben ömrümde ve askerlik hayatımda hiçbir zaman Enver Paşa ile yakından teşriki mesai etmedim ki; bundan sonra böyle bir iştirak peşinde dolaşayım.

— Peki Paşa Hazretleri, bizimle teşriki mesai eder misiniz?

---Niçin etmeyeyim. Eğer siz memleketi bugün içine düşmüş olduğu bâdireden kurtarmaya azmetmiş insanlar iseniz:

Mehmet Ali ayrılmak üzere kalktı ve ertesi günü için, Mustafa Kemal'i Serkildoryan'da öğle yemeğine davet etti.

Mustafa Kemal; Bahriye Nazırı Avni Paşa'dan, başka birinin yemekte bulunmamasını rica ederek dâveti kabul etti.

Ertesi gün Serkildoryan'ın *(Circle D'orient)* yemek salonunda dört kişilik bir masa etrafında, Mustafa Kemal'in sağında Mehmet Ali, solunda Avni Paşa oturdular. Mustafa Kemal'in karşısındaki yer boştu.

Mehmet Ali, salonun kapısının solunda oturmakta olan bir adamı göstererek: "Bu zat, posta ve telgraf müdürü umumisi Refik Halid Bey'dir. Gayet kıymetli bir arkadaşımızdır. Masamızda ihtiyat onun için bir yer hazırlamıştık. Müsaade buyurursanız, gelsin" dedi.

Mustafa Kemal: "Henüz kendisini tanımadım. Şimdilik biz bize kalalım" mukabelesinde bulundu *(karşılığını verdi)* ve bu suretle Refik Halid sofraya çağırılmadı.

"Ben Nazır olmak istemem"

Bir gün Mustafa Kemal'in Şişli'deki evine bir zat geldi. Bu umum Jandarma Kumandanı Refet Paşa (İstanbul bitaraf saylavıdır) *(bağımsız milletvekili)* idi. Refet Paşa bir aralık solonel *(gösterişli)* bir ifade ile Mustafa Kemal'e: "Biz İstanbul'da yeni bir kabine teşkiline karar verdik. Kabineye Ferit Bey de (Varşova sefiri) dahildir. Bana Harbiye Nezareti'ni verdiler. Arkadaşlardan Ferit Bey, bir Mustafa Kemal Paşa varmış, onu da aramıza alamaz mıyız? diye sordu. Ben de, derhal feragati nefisle, evet vardır. Ve benim

yerime onu Harbiye Nezareti'ne getirmek muvafık *(uygun)* olur cevabını verdim. İşte size bunu tebşire *(müjdelemeye)* geldim" dedi.

Mustafa Kemal: "Çok enerjik bir teşebbüs. Sizi tebrik ederim. Ancak ben nâzır *(bakan)* olmak istemem. Sizin için mukarrer *(kararlaştırılmış)* olan nezareti muhafaza etmenizi temenni ederim"le mukabelede bulundular *(karşılık verdiler)*.

Bu günlerden birinde Mustafa Kemal, çok evvelden tanıyıp takdir ettiği Erkân-ı Harb Miralayı İsmet Bey'i (Başvekil İsmet İnönü) evine dâvet etti. Önlerine açtıkları bir Anadolu haritası üzerinde onunla beraber birtakım meseleleri görüşüyordu. Ona hiç çekinmeyerek ve hiçbir şeyi gizlemeyecek bütün düşündüklerini açtı.

İsmet, Mustafa Kemal'in tasavvurlarını tamamıyla tasvip ediyordu. Bunu, başlanabilir bir iş buluyordu.

Bu mülâkat *(görüşme)* iki arkadaşın anlaşması için kâfi gelmişti.

Mustafa Kemal, İsmet'e: "Hazır ol.." dedi. İsmet, Mustafa Kemal'e "Emrettiğin dakikada hazırım paşam." cevabını verdi,

Bu bir namus sözü idi ve tarih bunun nasıl tutulduğunu ispat eden binbir hâdise ile doludur.

Devam eden günler arasında Refet Paşa, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evine tekrar geldi. Aynı haritanın önünde konuşmaya başladılar.

Mustafa Kemal, Refet Paşa'ya sordu: "Sen ata binmeye meraklısın; birçok atların da var; ne düşünürsün?.."

Refet Paşa: Hatırıma öyle geliyor ki "Üsküdar'da atıma bineyim ve hep ileriye gideyim" mütalaasında bulundu.

Mustafa Kemal; şu cevabı verdi: "Sözlerinden memnun oldum. Eğer atına binip Anadolu içlerine girmek istiyorsan; ben bir gün senin bu arzunu tatmin ederim."

Gene o günlerde idi ki cephede ve kolordusunun başında bulunan kıymetli kumandanlarımızdan ve Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşlarından Ali Fuat Paşa; fırsat bularak İstanbul'a geldi ve Mustafa Kemal'i ziyaret etti.

Mustafa Kemal; ona bütün düşündüklerini açtı. Ali Fuat Paşa bunları olduğu gibi kabul etti. Ve Mustafa Kemal'le münasebetini idame için İstanbul'da ve onun emrinde bir emir zabiti bırakarak vazifesi başına; iman dolu kanaatlerle döndü.

Kâzım Karabekir'in ziyareti

Bir aralık, Tekirdağ Kolordusu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın geldiği haberi verildi. Derhal kabul olundu.

Kâzım Karabekir Paşa yatağının başında Mustafa Kemal ile konuşmaya başladı. Erzurum Kolordu Kumandanlığı'na tayin edildiğini, bundan hiç memnun olmadığını bu tebdilde haksızlık gördüğünü ve Erzurum'a gitmek hevesinde bulunmadığını söyleyerek Mustafa Kemal'in mütalaasını soruyor,

ve sözlerine şu cümleyi de ilâve ediyordu: "Esasen Erzurum'da kolordu diye bir kuvvet de yoktur."

Yatağında doğrulan Mustafa Kemal, Karabekir'e: "Erzurum'da organize bir kolordu bırakılmamış olabilir. Fakat bizim bundan sonra iş görmemiz için lâzım olan aslî unsur millettir, halktır. Ben size Erzurum'a gitmeyi bilhassa tavsiye ederim. Gidiniz ve orada halk teşkilâtı yapınız. Yakında benim size mülâki olmam muhakkaktır."cevabında bulundu. Kâzım Karabekir Paşa ayağa kalkarak selam verdi ve "Başüstüne efendim, emrinizi ifa edeceğim *(yerine getireceğim)*" dedi. Ayrıldı ve vazifesine yollandı.

İstitraden *(yeri gelmişken)* arzedeyim ki; o gittikten sonra Ruşen Eşref, Mustafa Kemal'e soruyordu: Bu kimdi?..

Mustafa Kemal: "Görmedin mi?.. Bana itaat eden ve daima emrime amâde olduğunu söyleyen bir arkadaş" dedi. Ve bu suretle Ruşen Eşref'e Kâzım Karabekir Paşa'yı pek samimî bir arkadaş diye tanıttı.

Yüksek salâbetli *(güçlü)* ahlâkıyla, metin karakteriyle düşmanlarına bile emniyet ve itimat telkin eden Mustafa Kemal maksat ve gayesine kavuşuyordu.

"Gitme Kemal! Aldığım malûmata göre bineceğin vapuru Karadeniz'de batıracaklar"

O; o zaman şark vilâyetleri sayılan ve Samsun'dan başlayıp şark ve cenubu şarkî *(doğu ve güneydoğu)* hudutlarında nihayet bulan ve memleketin dörtte birini teşkil eden vilâyetlerin üzerinde, halk, memur, asker kitlelerinin başına; İtilâf devletlerinin tamamıyla inkıyadına *(boyunduruğuna)* girmiş bir devletin âleti olur zanniyle *(düşüncesiyle)* umumi müfettiş olarak gönderiliyordu.

Mustafa Kemal; Samsun'a hareket edeceği gün Yıldız'dan evine döndüğü sırada sâbık *(eski)* Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey'i kapısı önünde buldu. Rauf Bey ilk söz olarak şunları söyledi: "Gitme Kemal!; aldığım malûmata göre bineceğin vapuru Karadeniz'de batıracaklar."

Hüseyin Rauf Bey'in malûmatı mevsûk *(inandırıcı)* ve ifadesi samimi idi.

Mustafa Kemal'in; kafasından o anda şu düşünceler geçti: Gidersem tutacaklar.. Gitmezsem ne olacak?!. Gene tutacaklar; hem daha kolaylıkla.. ve hapsedecekler... Kimbilir neler yapacaklar ve fakat memleket ve millet ne olacak?!...

Pek kısa bir an içinde; kapı eşiğinde kararını verdi; gidecekti ve Rauf Bey'e dönerek: "Rauf, ben gideceğim. Senin de başın sıkışınca hemen bana iltihak et *(katıl)*" dedi ve iki arkadaş el sıkıştılar ve ayrıldılar.

Mustafa Kemal; yaveriyle beraber sahile indi ve kendisini bekleyen bir motorla Kızkulesi açığında demirli bulunan Bandırma Vapuru'na gitti.

Bandırma Vapuru. İtilâf devletlerinin koyduğu rejim icabı olarak Kızkulesi önünde muayene olunmak üzere tevkif edilmişti. *(durdurulmuştu)*.

Vapura birtakım ecnebi, zabit ve neferleri girip çıktı.

Mustafa Kemal; vapurun hareketten alıkonulacağını sezerek kaptana şu emri verdi:

" — Bütün süratinle Karadeniz'e!"

Vapur kalktı. Boğaz geçildi. Karadeniz'in yüksek ve azgın dalgaları arasında ilerlemeye başladı.

Vapur, Karadeniz'e açıldıktan sonra; Mustafa Kemal bir aralık kaptanın yanına çıktı ve vapurun takip ettiği yolu sordu.

Tam Efendi baba, deryadil bir kaptan, takip edeceği yolu tahminle, kararlamadan tesbit edeceğini söyledi. Çünkü; yeni memur olduğu vapurun pusulası bozuk; paraketesi yoktu...

Bunun üzerine Mustafa Kemal; kaptana şu talimatı verdi: "Sahile yakın bir rota çiz ve hep buna göre vapuru yürüt!"

Bu rota üzerinde hep sahil boyunca yol alan Bandırma Vapuru; bin müşkülât *(zorluk)* ile ve bata, çıka, üç günde Sinop'a varabildi.

Mustafa Kemal, Sinop'ta karaya çıktı. Samsun'a kara tarikiyle *(yoluyla)* gitmek için yol ve vasıta sordu. Aldığı cevap şu idi: Ne yol var! Ne de vasıta!

Bunun üzerine Mustafa Kemal, bir avuç karargâh arkadaşlarına: "Çocuklar! dedi, daha bir gecelik tehlike var; onu da atlatabiliriz." Ve tekrar vapura bindiler.

Dalgalar arasında yuvarlanarak nihayet 1919 senesi Mayısı'nın 19'uncu günü; Türk tarihinin bu en büyük kutsal günü, salı sabahı Samsun'a varıldı.

Samsun'da ve Samsunlular arasında hür vatan parçasının bu hür çocukları arasında o tarihlerde İtilâf askerleri ve mümessilleri vardı. Buna rağmen Mustafa Kemal'in ilk planının tecelligâhı *(gerçekleşme yeri)* Samsun oldu. Çünkü daha fazla bekleyemezdi, vakit geçiyordu. İzmir'de, Aydın'da ve Ayvalık'ta ve havalisinde Türkler boğazlanıyordu.

Tarihi hakikat ile beraber başlayan ve vaktiyle dünyanın dört bucağına medeniyet götüren asil bir milletin mahvına yürüyorlardı.

Güneş zengin şualariyle *(ışınlarıyla)* vatan semasındaki karanlıkları yırtarken; sahile ilk adımını atan Mustafa Kemal; kendi idaresi ve salâhiyeti hududunu *(yetki sınırını)* aşarak bütün Anadolu valilerine, belediye reislerine, ordu ve kolordu kumandanlarına; birkaç gün evvel Damat Ferit Paşa'nın ziyafetinden birlikte ayrılan Cevat Paşa'nın: "Birşey yapacak mısın Kemal," sualine karşı: "Evet yapacağım!" sözünü yerine getiriyor ve bugünkü yüksek Türk varlığının ilk temel taşlarını atmış oluyordu.

Sevgili Atatürk'ün, büyük ve zengin tarihinin ancak bir yaprağını teşkil eden sözlerim burada bitti.

Bu sözlerime son verirken, Büyük dahi halâskâra uzun sağlıklar ve bitmeyen muvaffakiyetleri candan dilerim.

* * *

19 Mayıs'tan önce... [49]

19 Mayıs 1919'dan önce gelişen olaylara ilişkin Cevat Abbas Gürer'in kaleme aldığı anıları

Mareşal İzzet bana: "Paşana yaz, gelsin; vaziyet onu icap ettiriyor!" dedi.

Atatürk, ordu kumandanı oluncaya kadar vazifesi başında yalnız bir asker ve kumandandı. Mukaddes mesleği dahilindeki işlerin cereyanını, askerî dehasının büyük ve geniş görüşleri ve buluşlarıyla mütalaa ve hallederdi.

Mafevk *(üst)* makamlara bildirilecek noktai nazar ve mülâhazalarını açık ve serbest yazar, yanlışlıklara meydan vermezdi.

Fıtratın bu mevhibesi, askerî vakayı ve hâdisatın seyrini bütün şümulüyle daima takip eder ve müncer olacakları *(varacakları)* neticeleri çok evvelden görür ve ona göre tedbirli bulunurdu.

O büyük adam ekseriyetle inisiyatifle hareket eder, hiçbir zaman kafasında tereddüde yer vermez, meslek ve vazifesi uğrunda şahsî mesuliyetten asla çekinmezdi. Taşkın muhabbetinin tecelliyatına mazhar olmuş bir bayanın ilim ve faziletini ikmal için, adına olarak 1930'da genç nesillerin askerlik terbiyesi maksadıyla not ettirdiği kitabında bir kumandanın umumî hassalarını *(özel niteliklerini)* sayarken "mesuliyeti deruhte etmek *(üstlenmek)* cesaret ve hevesi kumandana en çok lâzım olan bir hassadır" diyor.

Bu düsturu büyük dehasıyla ebedîleştiren Atatürk; tamamıyla düsturunun eri idi. Yalnız o, gördüğü âkibete aykırı harekete geçmesini isteyenlere ayak direr, tebellür etmiş *(billurlaşmış)* fikir ve kanaati uğruna icabında kendini feda bile ederdi.

Ordu kumandanı olduktan sonra devletin âlî *(yüksek)* siyasetinin seyrinin takibini de vazife edinmişti.

Atatürk'ün ileriyi görüşü

Yedinci Ordu kumandanı iken 1917'de devlet mesuliyetinin ağır yükünü taşıyan Sadrazam Talât Paşa merhuma benimle gönderdiği malûm raporunda Atatürk, Türkiye'nin yıkılacağını ve bu feci çökmeden kurtulmak

---

49 Cevat Abbas, Yeni Sabah, 16 Mayıs 1941

için icap eden tedbirin alınması zaruretini tavsiyeyi, işgal etmekte olduğu mevkiinin ve sırf memleket ve millet için çarpan kalbinin vazifesi olarak yapmıştı. Bununla da kalmadı. Mevcut ordu kumandanlarıyla vatan ufkunda ve millet mukadderatında beliren öldürücü kasırganın önüne geçmek için birlikte harekete başlamak lüzumuna kail *(inanmış)* olduğunu bildirdi. Hattâ Şam'da 4. Ordu kumandanı Bahriye Nazırı merhum Cemal Paşa'ya yazdığı hususî ve mahrem *(gizli)* mektubunu bana tevdi ile *(vererek)* göndereceği gün, zaten yakından bildiğim fikir ve kararlarının esaslı nukatını *(noktalarını)* bütün vuzuh ve sarahatiyle bellediğimden mutmain *(emin)* olduktan sonra Şam'a hareketime müsaade etmişti.

Yıldırım Orduları Kumandanı General Falkenhein ordu kumandanlığı kisvesi altında Osmanlı ordusunu israfa ve yaratmak istediği Arap-Türk davasıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu izmihlâle *(yok oluşa)* götüren sevk ve idaresini, ibzal ettiği *(bol bol harcadığı)* altınlarla gizlemek istemişti:

Atatürk ne bu altınlara, ne de yüksek makam ve "şerefe" boyun eğmedi.

Millî vicdanının volkanı ve millî cevherin kükremiş timsali olan koca dahî millet ve memleket için kendini âkıbeti meçhul bir menkubiyete *(düşkünlüklere)* attı. Akaretler'de (76) numaralı mütevazı evine döndü. Fakat İstanbul'da bulunduğu müddette vatani ve millî faaliyetine devam etti. Vaâtlar, iltifatlar, Almanya'ya memuriyetler onu kanaatlerinden uzaklaştıramadı.

Bilhassa o günün müttefik zimamdarlarıyla *(yöneticileriyle)* yaptığı münakaşalarının neticesinde bir yıl sonraki mukadder mağlûbiyetimizi gördü. Memlekete avdetinde *(dönüşünde),* mesul, gayri mesul vatanseverlere vahim âkibetimize karşı alınacak henüz tedbirler bulunabileceğini söyledi durdu. Fakat ne yazık ki, hiçbir tarafça dinlenmedi.

Atatürk, Almanya seyahati esnasında bir üşüme neticesinde böbreklerinden rahatsızlanmıştı. İstanbul'a avdetinde *(dönüşünde)* yatakta kalacak kadar rahatsızlığı ilerledi. Birkaç gün tedaviden sonra hastalığın önüne geçilmişti. İyileştiği günlerden birinde ziyaretine gelen sahra sıhhiye müfettişi general merhum Süleyman Numan'ın delâletiyle *(aracılığıyla)* Karlsbad'a bin lira hususî harcırahla gönderildi. "Orada para için sıkıntı çekme, icap ettikçe biraderimiz Enver'e serbestçe müracaat edersiniz" tavsiyesinde de bulunuldu. Bu tedavi bahanesiyle de birkaç gün Kemal'in tenkitlerinden kurtulmuşlardı.

Paşana yaz gelsin; vaziyet onu icap ettiriyor

Bu sıralarda Sultan Reşat öldü. Vahdettin'in saltanata gelmesi, devlet idaresinin değişeceğine dair bazı yeni ümitler uyandırdı.

Mareşal İzzet'e bu sıralarda rastlamıştım. Müşarünileyh bana:

"— Paşana yaz gelsin; vaziyet onu icap ettiriyor" dedi.

Ben sevinerek bu iki kısa cümleden binbir mâna çıkarmakla beraber tafsilden sarfı nazar eyleyerek *(ayrıntıdan kaçınarak)* "vaziyet teşrifinizi icap etmektedir," mealindeki telgrafımı aziz kumandanıma çektim. Telgrafımı alan Atatürk hemen memlekete döndü.

Vahdettin'in ilk selâmlığı

İlk cuma selâmlığında bulunmak, Vahdettin'e gözükmek lâzımdı. Fakat ondan evvel Mareşal İzzet'ten vaziyetin istilzam *(gerektirdiği)* ettiği icabı öğrenmek çok daha mühim idi. Binaenaleyh kumandanımın ilk işi Mareşal İzzet'i ziyaret oldu. Mareşalden ayrıldığı zaman çok merak ettiğim icabın ne olduğunu hemen öğrenmek için otomobilimize binmeden evvel:

"— Ne imiş paşam" sualini sabırsızlıkla ağzımdan kaçırdım.

Hiçbir vakit sönmeyen enerji ocağı olan dimağının faaliyeti gözlerinin akını kızartmış, yüzünü nar renginde kor haline getirmişti. Bana çevrilen nazarlarının *(bakışlarının)* alevinin bütünüyle beni kavuracağını sandım.

"— Ne olur ne olmaz, İstanbul'da bulunmak faydayı mucib olur zehabiyle zatı devletlerinizi yaveriniz vasıtasıyla çağırttım" cevabından başka bütün konuştuklarımız bir hiç ve bir lâfügüzaftan başka bir şey değil dedi ve:

"— Beni bunun için mi çağırdınız, be birader, itâbından *(paylamasından)* sonra da, "zannederim yaveri ekrem İzzet Paşa hazretleri, padişaha tavsiye olunacak işleri, birlikte söylememizi istiyorlar. Korkarım; beni yarı yolda bırakmasın" buyurmuşlardı.

Evet, ilk cuma selâmlık resmine iştirâk olundu. Ve namazı müteakip Atatürk Mareşal İzzet'le beraber huzura kabul edildiler.

Atatürk Vahdettin'in huzurunda

Askerî terbiye bakımından söze başlamak Mareşal İzzet'e teveccüh ettiği halde huzurda el pençe divan duran koca mareşalin yalnız izdiyadı ömrü şahaneleri *(şahanelerine uzun ömür)* duasını, sıhhat ve saadeti hümayunları temennilerini tekrar edip durduğunu gören Atatürk, bulunulan vaziyetin ciddiyetine dokunarak mütalaa yürütmeye başlar ve neticeyi de:

"— Bizzat zatı şahaneleri ordunun başına geçmelisiniz" mealindeki teklifiyle kapar.

Vahdettin, Mareşal İzzet'e hitap ederek:

"— Ne buyurulur paşa hazretleri," sualini irad eder *(sorar).* Mareşal İzzet de:

"— İrade efendimizindir" cevabında bulunduktan sonra önüne bakarak susar.

Vahdettin bu sükût üzerine:

"— Talât ve Enver paşalarla görüştüm. Umumî vaziyetimiz hakkında beni tenvir ettiler *(aydınlattılar).* Sevk ve idarelerinden eminim" cevabında

bulunurlar ve ayağa kalkarak her ikisine izin verirler.

Atatürk, Vahdettin'in bu cevaplarına mebhut *(şaşkın)* ve hayran kalır.

Camiden ayrıldıktan sonra âcizlerine *(bana)* dönerek:

"— Cevat, bu adam hakkında söylediklerinde haklısın" buyurdular ve vaziyeti anlattılar.

"Vahdettin'in adî politikacılığı"

Atatürk, Veliaht Vahdettin'in ordu müşavirliğine tayin edilir edilmez müşarünileyhi *(onu)* Çengelköy üzerindeki köşklerinde ziyarete gitmişlerdi.

Bir saat kadar görüşmüşlerdi. Saraydan çıkar çıkmaz:

"— Nasıl buldunuz paşam" diye hissiyatını sormuştum.

"— Önüne bakarak ve gözlerini kapayarak konuşan ve biradere 'bilâder' diyen, kendi halinde bir adam, bundan ne hayır beklenir" umumî mütalaasında *(genel yorumunda)* bulunmuşlardı.

Ben ise Vahdettin'i ikinci veliahtlığında tanıdığım ve hasbelvazife takip ettiğimi ve görüldüğü gibi olmadığını, Kâmil Paşa merhumun pek kıymetli arkadaşı bulunduğunu ve hattâ bazı yangınlarda sırf halka kendisini felâketleriyle alâkadar göstermek maksadıyla dolaştığını ve neticede görünüşe aldanılmamasını arzetmiştim.

Seyahatimiz esnasında takdirimin bir kısmı Atatürkçe anlaşılmıştı. Ancak keskin ve adî politikacılığını bu defa; "Talât ve Enver paşalarla görüştüm. İdarelerinden eminim" cevabıyla göstermiş oluyordu. Halbuki Vahdettin Veliaht iken Talât ve Enver Paşalar'ın en büyük hasmı canı *(can düşmanı)* olduğunu herkesten iyi Atatürk biliyordu. İşte Atatürk'ün âcizlerini takdiratı *(beni takdir etmesi)* bu yüzdendi.

* * *

İsmail Hakkı Paşa'yı ziyaret ederdim

Harbiye Nezareti Umumî Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'yı Umumî Harp'ten evvel tanımıştım. Cuma ve bayram vesair, merasim günlerinde askerî teşrifat işlerinde de bulunmakta idim. Bu münasebetle Yemen'de ayağını kaybetmiş olan müşarünileyhin koluna girerek yardım eder ve yerine götürürdüm.

Böyle başlayan münasebetimiz umumî sevkiyat müdürü Ali Rıza Bey merhumun lehimde vâki emniyet ve itimat dolu tavsiye ve teveccühleri; müşarünileyhin nezdinde beni kıymetlendirmiş ve bazı mutabakat hâsıl olan fikirlerimiz ise karşılıklı alâkalarımızı kuvvetlendirmişti.

İsmail Hakkı Paşa merhum genç ve zeki, enerjisi yerinde, gözleri siyasî hırsla boyanmış olarak pusu bekleyen bir askerden ziyade bir politikacı idi.

Umumî Harp'te taşıdığı büyük salâhiyetler, onu her türlü kabiliyete muktedir kılacak kıymet ve kudrette yaptı. Hattâ bir taklibi hükûmet *(hükümet darbesi)* onun için güç birşey değildi diyebilirim. Çünkü devletin bütün nakil vasıtaları ve milletin ve ordunun giyinmesi ve doyması, tüccarlarımızın kâr ve zararları bu zatın dudakları arasından çıkacak bir kelimeye bağlı bulunuyordu.

Evet veya hayır medlûlleri *(sözleri)* bir adamı ihya eder veya mahveylerdi.

Cephelerden İstanbul'a her gelişimde İsmail Hakkı Paşa'yı işim olsun olmasın ziyaret ederdim, o da gün geçtikçe bana itimat ve emniyetini izhar eder benimle serbest konuşurdu.

Amerika Büyükelçiliği'nden satın alınan araba

Anafartalar'dan sonra Mustafa Kemal adı sanı yayılmaya başlamıştı. İşte İsmail Hakkı Paşa da beni gördükçe kumandanımı sorar huyunu, suyunu, ruhi ahvalini, askerliğini öğrenmek isterdi. Son zamanlarda politika sahasında da kuvvetli rükn *(kimse)* olacağını takdir etmiş ve Mustafa Kemal'le samimi dost olma kararını vermişti.

Herkesi "yok" cevabı ile başından savan merhum İsmail Hakkı Paşa; Mustafa Kemal'in resmi taleplerinin derhal infazına giderdi.

Hatta Anafartalar'da Grup Kumandanlığı için otomobil istenmiş ve bu işin takibine memur edilmiştim.

O aralık İstanbul'da mübayaa olunacak *(satın alınacak)* otomobil bulunmuyordu.

Bana, "nerede otomobil bulursan bul satın alacağım" sözünü vermiş, ben de askeri inzibat memurları delaletiyle Amerikan Sefareti garajında saklanmış kapalı lüks bir otomobil bulmuştum. Derhal mübayaa etti. Ve tamirden yeni çıkmış açık bir otomobili de kumandanımın arzusuna ilave etmiştim.

İsmail Hakkı Paşa'nın Mustafa Kemal'le tanışma isteği

Kumandanımın 7. Ordu'dan istifasından istifade etmek isteyen İsmail Hakkı Paşa, kumandanımla tanışmak istedi.

Sultanahmet civarındaki hususi ikametgâhında bir yemek esnasında tekrar benden kumandanımı her haliyle iyice öğrendikten sonra behemehal kısa bir zamanda mütekabil *(karşılıklı)* samimi dostlukları doğacak kabiliyette görüşmeleri için tavassut etmekliğimde *(aracılık yapmam için)* ısrar etti.

Her şeyi açık, çok samimi bir dost gibi anlatmak ve kendisini takviye edecek dostlar bulmanın yegâne hedefim olduğunu bilen kumandanım, İsmail Hakkı Paşa'nın görüşme talebini kabul etti.

Görüştüler, beraber bir öğle yemeği yedikten sonra beni de aralarından ekarte ettikleri Büyükdere yolu üzerindeki gezintilerinde dertleştiler ve anlaştılar.

Karşılıklı dostluklar yaratıldıktan sonra yakın tarihimizin şahit olmadığı korkunç ve tehlikeli bir vakanın amilleri *(etkenleri)* arasına girmiş olduk. Görünüşte başında İsmail Hakkı Paşa'nın bulunduğu bu zümrenin faaliyetine iştirak edişimizin neticesi olarak Enver Paşa tarafından Mustafa Kemal hakkında hasıl olan emniyet ve itimat yek nazarda *(ilk bakışta)* hudutsuzdu. El üstünde tutulmaya başlayan kumandanıma 1. Ordu ve 5. Ordu Kumandanlığının tercihi bırakıldı.

1. Ordu'nun pek az faal ve müsellâh *(silahlı)* kıtası vardı. Bu ordu daha ziyade İstanbul Kumandanlığı veya muhafızlığı gibi bir şeydi. Halbuki kuvvet olarak Ege sahillerinde ve Çanakkale havalisinde yerleşmiş olan müteaddit *(çeşitli)* kolordulardan mürekkep *(oluşan)* 5. Ordu Kumandanlığı'nı tercih etmek Atatürk'ün maksadı uğrunda daha muvafık *(uygun)* görülmekteydi.

Yine bu aralık Veliaht Vahidettin'in Almanya seyahati vukuu bulacaktı. Kumandanım, veliahtın askeri müşavirliğine tayin olundu.

Malumdur ki Atatürk en yakın arkadaşlarına fikirlerini gayet serbest, açık ifade ettiği gibi bazen en mahrem *(gizli)* tutulması lazım gelen sırlarını da bu kabil arkadaşlarına ifşada bir beis *(sakınca)* görmezdi.

"Ordumla İstanbul'a yürüyüp diktatörlüğü kaldırmak olacaktır"

İsmail Hakkı Paşa'nın delaleti ile girdiği zümrenin hedefi, askeri mahiyette bir hükümetti. Şöyle ki, bir gece içinde İttihat ve Terakki rüesası *(reisleri)* ve merkezi umumi azaları tevkif edilecek ve kafaları koparılacak ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tam selahiyetli bir diktatör olacaktı. İşte bu işin kolaylıkla başarılması için de Mustafa Kemal ele alınmıştı. Fakat yapılacak bu kanlı inkılap sonunda tabiidir ki Mustafa Kemal'in başı da ezilecekti.

Bunu takdir eden kumandanım onun için kuvveti yerinde olan 5. Ordu'yu tercih etmişti. İş olup bittikten sonra elinde sağlam ordusu bulunacak olan kumandanıma bu takdirde ne yapacağını sormuştum:

"Ordumla İstanbul'a yürüyüp diktatörlüğü kaldırmak olacaktır" buyurmuşlardı.

Kapıya bizzat Talat Paşa çıktı

İşte bu hikâyeyi yakın tanıdığı ve bütün ömrümce ona büyük vefasını esirgemediği bir arkadaşına Atatürk ifşa etmiş oldu. Bu arkadaşı, bu korkunç sırrı kendinde çok muhafaza edemedi. Müşarünileyh gelecek vakayı Kara Kemal'e açıyor. Kara Kemal de Sadrazam Talat Paşa'yı derhal haberdar ediyor ve askerî darbe vaktinden evvel bu suretle meydana çıkmış oluyordu.

Almanya'ya hareketimizden bir gece evvel, Talat Paşa merhum, evinde kendisinden başka hiç kimsenin bulunmayacağını temin ederek komployu ihbar eden ile Atatürk'ü ve bir, iki merkezi umumi azasını meseleyi görüşmek üzere evine davet etti.

Akşam karanlığında Yerebatan'daki sadaret evine otomobille gittik. Ben bir nefer kaputu giymiş şoförün yanında bütün gece kumandanımın emri veçhile dışarda beklemiştim.

Hakikaten, zili çalınan sadaret konağının kapısına bizzat Talat Paşa çıktı ve Atatürk ile arkadaşını içeri aldı.

Sabaha karşı biten içtimanın müzakeratının mahremiyetinin muhafazasına *(toplantıda görüşülenlerin gizli tutulmasına)* Talat Paşa'nın namusu üzerine verdiği sözle başlamış olduğunu ve Atatürk'ün bu söze güvenerek bildiklerini ve icap eden tedabirin *(tedbirlerin)* alınması lüzumunu açık ve büyük samimiyetle sadrazama anlatmış bulunduğunu, Akaretler'e döndüğümüz vakit bana kumandanım hikâye etti.

Henüz Talat Paşa evinin içtimasından ve verilen sözün üzerinden 12 saat geçmemişti.

Almanya'ya hareket için Sirkeci istasyonuna gelinmişti. Teşyiciler meyanında bulunan zevat *(uğurlayanlar)* arasında İsmail Hakkı Paşa istikametimde ilerleyerek yanıma geldi.

"Paşanın verdiği söz nerede?"

"— Cevad oldu mu? Paşam böyle mi yapacaktı, verdiği söz nerede?" sualleriyle aziz kumandanımla her ikimizi birden, itimat ve emniyeti suiistimal ile itham etti *(kötüye kullanmakla suçladı)*.

İsmail Hakkı Paşa'ya bir şeyden haberdar olmadığımı söylemiş ve kumandanımın maksadı ihlal edecek bir harekette bulunmayacağını temine çalıştım. Bunun üzerine İsmail Hakkı Paşa acı acı gülümseyerek yanımdan ayrıldı. Anlaşılmıştı, Talat Paşa'nın vermiş olduğu namus sözü, bir taşla iki kuşu avlamak gayesine matuftu *(yönelikti)*.

Tren hareket eder etmez İsmail Hakkı Paşa ile aramızda geçen kısa ve soğuk muhavereyi *(konuşmayı)* kumandanıma arzettim.

O büyük adam samimiyetini ve emniyetini suiistimal eden Talat Paşa'nın bu hareket tarzına son derece müteessif ve müteessir oldu.

Almanya seyahatimiz bu ağır hislerle meşbu *(dolu)* olarak geçmişti. Avdetimizde *(İstanbul'a dönüşümüzde)* Talat Paşa, Kara Kemal'i iaşe ve Dr. Nazım'ı, maarif nezaretlerine getirmekle kabinede Enver Paşa'ya karşı cephe almakta olduğunu ve iaşe işleri ile de İsmail Hakkı Paşa'nın geniş vesaitine *(araçlarına)* el konulduğunu görmüştük.

Gerçi bu tedbirle İttihat ve Terakki rüesasıyla merkez umumi azasının başları bir dereceye kadar kurtulmuştu. Fakat aynı kabinenin bu yeni ve natamam *(tamamlanmamış olan)* faaliyetinin devamının; netice itibarıyla millet ve memlekete hiç de hayırlı olmadığı görüldü. [50]

* * *

Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Grubu Orduları kumandanlığına tayini

Almanya dönüşünden sonra ne Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın ve ne de komplo şefi İsmail Hakkı Paşa'nın Atatürk'e eski emniyet ve tevecc ühleri kalmamıştı.

Fakat gerek Enver merhumun çekingen ve basiretkârane hareketi ve gerekse Atatürk'ün hazımlı, sükûnetli ve dikkatli hal ve tavrı; Talât Paşa'nın bir taşla vurmak istediği iki kuş vaziyetine düşmediler.

Ancak Mustafa Kemal'in İstanbul'da her sınıf halkla fazlaca temasının idamesi *(sürdürülmesi)* ne Enver'ce ve ne de Talât Paşa'ca doğru telâkki edilemezdi. Artık hükûmet merkezine yakın ordular başına da geçirilmeyeceği tabii idi. Binaenaleyh İstanbul'dan uzaklaştırılması için ilk teklif Kafkas içlerine girmiş olan 9. Ordu Kumandanlığı oldu. Vâki istimzaç *(yoklama)* Atatürk'çe kabul edilmedi. Bir müddet sonra evvelki yazımızda geçtiği gibi Karlsbad tedavisi ortaya kondu. Ve kumandanım İstanbul muhitinden uzaklaştırıldı.

Karlsbad'dan döndükten ve padişahla ilk cuma selâmlığında görüştükten epeyce sonra tekrar ve bu sefer yalnız olarak ikinci defa huzura kabul olundu.

Vahdettin büyük emniyet ve itimadını tazammun eden *(içeren)* yüksek iltifatlarda bulunmakla beraber, veliahtlığı zamanında olduğu kadar nazik bulunuyor ve kumandanımın sigarasına kibrit yakacak kadar tevazu gösteriyor ve neticede: "Arabistan cephemizin iyi gitmediğini, bilhassa Kudüs'ün sukutunun *(düşmesinin)* maddî manevî sarsıntımızı mucip olduğunu

---

[50] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 17 Mayıs 1941

söylüyor, bu cepheye ehemmiyet verilmesi elzemdir" diyor. Bir müddet gözlerini kapıyor ve susuyor. Ve tekrar başlıyor.

"Çünkü Suriye'nin elde kalmasını arzu etmekteyim. O cephe bir ecnebi kumandanın tahtı emrindedir *(emri altındadır)*. Bence kiyaset *(anlayışları)* ve dirayetleri malûm bulunduğundan zatı devletleri gibi bir kumandanın mezkûr cephede vazife alması beni müsterih edecektir" mütalaasında bulunuyor.

Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'in reddedemeyeceği teklifini Vahdettin'in ağzından yaptırmış olduğunu anlayan kumandanım; Vahdettin'e cevabında; Yıldırım Grubu Orduları kumandanlarını sayıyor ve hepsinin iş başında pek değerli kumandanlar olduğunu ifade ediyor.

Vahdettin; "Yedinci Ordu Kumandanı Fevzi Paşa Hazretleri (Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak) hastadır, istirahate alınacaktır. Zatı devletleri Yedinci Ordu'ya gideceksiniz lûtfen kabul ediniz" iradesinde bulunuyor.

Bunun üzerine Atatürk, bu ordunun kumandanlığını kabul etmek zaruretinde kalıyor. İkinci defa Yedinci Ordu Kumandanı olan Atatürk, daha evvelce bu orduların âkıbetini görmüş olduğu halde, sırf millet ve memleketin mukadderatı mevzuu bahsolacağı zamanın yakınlaşmakta olduğu ve böyle mühim bir anda kuvvet başında bulunmayı kendisi için pek lüzumlu bulduğu mütalaasıyla bu memuriyeti kabul ederek hemen vazifesi başına hareket etti.

Vazifesine başladığı günden (1 Eylül 1918) itibaren 19 gün sonra düşman taarruzu başlamış ve 7 bin mevcutla muntazam bir ricate *(geri çekilmeye)* geçmiş olan Yedinci Ordu; düşman ajanslarının "Mustafa Kemal Paşa da esir edildi" şayiasına rağmen 10 gün sonra yolda diğer orduların dökün-tülerini de toplayarak 12 bin mevcuduyla Şam'ın 15 kilometre cenubunda *(güneyinde)* Kisve'ye geldi.

Kahraman kolordularımız geceli gündüzlü hem muharebe ettiler ve hem de muntazam ricate muvaffak oldular. Kolordularımızı takip eden yalnız düşman değildi. Geçtiğimiz Dürzi köyleri de ateşleriyle iz'aç *(rahatsız)* ediyorlardı. Velhasıl havadan ve her yandan taarruza maruz kalan ordumuz Kisve'ye muharebe kabiliyeti yerinde gelmişti. Diğer ordular cüz'ü tamlarından *(bütünlüklerinden)* eser kalmamıştı.

Karargâhımızla Şam'a muvasalat ettiğimiz gün ordumuzun dördüncü Ordu Kumandanı Mersinli Cemal Paşa'nın eline bırakılması, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mareşal Liman Von Sanders'in emri iktizasındaydı *(gereklerindendi)*.

Nablus'tan hareketimizden itibaren ilk tevakkuf *(durma)* mahallimiz olan Beytülhasan'da Atatürk'e, Fahri Yaveranı Hazreti Şehriyarilik unvanı tebşir edilmişti *(müjdelenmişti)*.

Şam'ın düşmesi ve Mustafa Kemal'in inisiyatifi

Ordumuzu Cemal Paşa'ya bıraktıktan sonra aynı grup emrinin icabatından olarak karargâmızla Rayak'a 29 Eylül 1918 gecesi hareket olundu.

Şimdi Rayak'ta muhtelif hastanelerden çıkan 400 kadar neferden mürekkep *(oluşan)* bir taburun Halep-Rayak şimendiferiyle nakline başlanmış, fakat henüz bir alayı bile Rayak'a vasıl olamamış *(ulaşamamış)* bulunan 43. fırkadan ve Alman Asya grubu hafif müfrezelerinden ibaret ordumuz her türlü muharebe kabiliyetinden mahrumdu. Bir gün sonra nagehâni *(ansızın gelen)* bir haber ve Rayak'a doğru gelmekte olan Ali Fuat Paşa hazretlerinin raporu, Şam'ın düştüğünü bildiriyor ve bu suretle Kisve'de bıraktığımız ve arkası çevrilen Yedinci Ordu'nun muharebesiz dağıldığı ve şimale *(kuzeye)* doğru ricat etmekte bulunduğu izahatını da veriyordu.

Bunun üzerine her vakit olduğu gibi hiçbir taraftan emir ve talimat beklemeyen Atatürk meşhur inisiyatifiyle, Kisve'de bıraktığı ve ricate geçmiş bulunan kolordularına Rayak istasyonundan âtideki emri verdi:

1- 20. Kolordu Kumandanı Fuat Paşa Hazretleri (Sayın Nafia Vekili) Baalbek'e giderek himaye mevzii intihap *(seçecek)* ve bugün Rayak'tan oraya tahrik olunacak kaymakam Mümtaz Bey müfrezesiyle mevzii ihzar ve işgal edecektir. Rayak-Baalbek caddesi üzerinden gelecek olan tekmil kıtaat müşarünileyhin *(onun)* emrine girecektir.

2- Kaymakam *(yarbay)* Mümtaz Bey müfrezesi, (iki menzil taburu, 19 makineli tüfek ve üç bölük, 264 numaralı bataryadan 2 on buçukluk top, Baalbek'teki Selim Bey'in jandarma taburu) bugün badezzeval *(öğleden sonra)* Rayak'tan şoseyi takiben Baalbek'e giderek Fuat Paşa hazretlerinin emrine girecektir.

3- Miralay Open Grubu (43. tümen ve Open müfrezesi) daha henüz iltihak etmeyen müfreze kıtaatını cemetmek *(kıtalarını toplamak)* için mümkün olduğu kadar vaziyeti hazırasını (*hazır durumda olmayı*) muhafaza edecek ve Şam-Rayak demiryolu güzergâhının Zeydani'den tesisini nazarı dikkatte tutacaktır. Fakat düşmanla temas halinde ciddi muharebeyi kabul etmeksizin Rayak üzerinden Baalbek civarındaki himaye mevziine çekilecek ve orada Ali Fuat Paşa'nın emrine girecektir.

4- Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay İsmet Bey (Sayın Reisicumhurumuz) ordu numarası nazarı dikkate alınmaksızın, temasa geleceği bilcümle kuvvetleri tahtı emrine *(emri altına)* alacak ve kendisi Rayak üzerine harekete muvaffak olamadığı takdirde Şam-Nebik-Humus istikametinde çekilecek ve orada yeni emrime intizar edecektir *(yeni emrini bekleyecektir).*

5- Rayak mıntıka müfettişi, Rayak istasyonunda bulunan fazla cephane, mühimmat ve mevaddin *(maddelerin)* Humus'a nakline şimdiden başlıyacak ve ondan fazla vesait ve cephane ve fazla eslihayı *(silahları)* Baalbek şimaline tahrik ve istasyonda bulunup nakli gayri mümkün *(taşınması olanak-*

sız) olan her şeyin imhası için şimdiden tedabir ittihaz edecektir *(önlem alacaktır).*

Atatürk bu emriyle tekrar Yedinci Ordu'yu teşkil ediyor, hiç kimseden ve hiç bir taraftan emir almadan aziz vatan topraklarını karış karış müdafaaya hazırlanıyordu. [51]

* * *

Mareşal İzzet, Atatürk'ün başvurusuna gaflet içinde cevap vermişti

30 Eylül 1918 günü kolordu kumandanı Miralay Refet Bey (sayın İstanbul mebusu) Rayak'a vasıl olmuştu. 19 Eylül gecesi düşmanın iki saat devam eden ve ardı arkası kesilmeyen bir salvo ateşinden sonra 8. Ordu kat'î inhizama uğramıştı. Bu ordu emrinde bulunan miralay Refet Bey, kıtasız kaldıktan sonra düşman kıtaatı *(kıtaları)* kollarını bir erkânıharbi (korgeneral Muharrem Mazlumu) ve bir yaveriyle beraber düşman üniformasına yakın bir şekil ve kıyafetle takip ederek Rayak'a geldiğini ve bu suretle esaretten kurtulduğunu memnuniyetle hikâye etmişti.

Kumandanım, miralay Refet Bey'e, kendisini Baalbek'te beklemesini ve oraya muvasalatında vaziyete göre yeni bir vazife vereceğini söyleyerek mirimumaileyhi Baalbek'e uğurlamıştı.

Biz de bir gün sonra Baalbek'e muvasalat etmiş, fakat Refet Bey'i bulamamıştık.

Refet Bey'in Baalbek'ten İstanbul'a habersiz gidişi

Halep'e çekildiğimiz zaman Refet Bey'in İstanbul'a gittiğini ve Umum Jandarma Kumandanı olduğunu öğrenmiştik. Kumandanım Refet Bey'in bu hareketini en ağır şekillerde tecziyeye *(cezalandırmaya)* kâdir iken müsamaha etmesinin sebebini o zaman anlayamamıştım.

Fakat, milli kurtuluş faaliyetlerinde, kusurlu, kusursuz, şöhretli, şöhretsiz her türlü elemanından istifade ettiğini gördüğüm zaman, büyük adamın büyüklüğü nisbetinde her vatandaşın hal ve şanına göre memleket işlerinden mahrum edilmemesini ve bu kabil her hizmet edenin millet huzurunda kıymet ve bahasının seçilmesini arzu ettiğini idrakta güçlük çekmemiştim.

Humus'ta, Mareşal Liman Von Sanders ile birkaç saat görüşen Atatürk, Halep'te yeniden Yedinci Ordu'nun teşkili emrini tekrar almıştı. Yıldırım orduları da Adana havalisinde bulunan 2. Ordu ile 7. Ordu'dan terekküp edecekti *(oluşacaktı).* 4. ve 8. Ordu'lar daha evvelce tabiatıyla lâğvedilmişlerdi.

---

[51] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 18 Mayıs 1941

Düşman yalnız İngiliz ordusu değildi.

Halep'te 24 gün kazanılmıştı. Bu müddet zarfında rahatsızlanan Atatürk on gün içinde hastanede tedavi edilmekle beraber yatağında mütemadi mesaisine *(durmaksızın çalışmasına)* devam ediyordu. Bu müddet zarfında Kudüs cephesinde ricata başlayan ve askerlerinin ayakları şişen 24 bine yakın Türk erleri 7. orduyu teşkil etti. Düşman ağır ağır ilerliyordu. Halep sokaklarında bizzat Atatürk'ün emir ve kumandasına verdiğimiz bir kanlı muharebeden sonra ordu karargâhı Katma'ya çekilmişti.

Düşman yalnız İngiliz ordusu değildi. Türk ordusuna karşı her Suriyeli de müntikim *(intikam alan)* birer düşman kesilmişti. Halep'teki tevakkufumuzun *(duraklamamızın)* son günlerinde Baron Oteli'nde bulunan karargâhımız her gece Halep evlerinden atılan mermilerin hedefi olmakta idi. Buna rağmen Atatürk Halep'ten çekilirken Halep eşraf ve âyanını toplayarak muhtar, mahalli bir Arap hükûmeti kurmakla millî umdelere riayetkâr olduğunu gösterdi. 3. Kolordu, Müslimiye ve Katma istasyonları civarında kademelenmişti.

20. Kolordu Halep'in 5 kilometre şimalinde Helan-El-Hüseyni'ye hattında bulunuyordu. Kahraman kumandan Ali Fuat Paşa kolordusuyla bu cephede İngiliz fırkalarıyla Arap müfrezelerinden mürekkep ve kolordusuna faik *(üstün)* bir kuvvetin taarruzunu kabul etti. Cereyan eden muharebede düşman tamamıyla mağlûp ve perişan edildi. Bu muharebeden sonra düşmanın müteaddit *(çeşitli)* teşebbüsleri her defasında zayiat verdirilerek kırıldı.

Mütareke aktolunduğu 31. Birinciteşrin *(Ekim 1918)* günü Belâ-Diricemâl Tellûrrifat hattıyla İskenderun ve Antakya havalisi 7. ve 2. Orduların işgal ve muhafazasında kalmıştı.

Atatürk, Mareşal Liman von Sanders'in yerine Yıldırım orduları kumandanı oldu. Mütareke gününün bir gecesinde tebellûğ ettiği *(aldığı)* bir emre tebaiyyetle *(bağlı kalınarak)* Katma'dan hareket edilmiş, bin müşkülâtla ertesi günü zevalinde *(öğle vaktinde)* Adana'ya muvasalat olunmuştu.

Sadrazam Kilikya'nın neresi olduğundan habersiz

İlk iş olarak Halep'ten Vahdettin'e tavsiye ettiği Mareşal İzzet kabinesini takviye etmek için bütün düşündüklerini kendi başında sadrazama yazmak ve elde mevcut iki orduyu muhafaza etmek gayesiyle, düşünülmeden ve hedef ve maksadı idrâk edilmeden aktolunan Mondros müterakenamesinin bilhassa 16. maddesinin ahkâmına *(hükümlerine)* orduyu kurban vermemek için Suriye hududunu tespit ve tamim etmek oldu. Mondros mütarekenamesinde bir de Kilikya ismi mevcuttu.

Şayanı hayrettir ki, zamanın sadrazamı bu kelimenin ihtiva ettiği

sahayı bilmiyor ve bütün Adana havalisine raci bulunduğundan (*yöresini kapsadığından)* bihaber *(habersiz)* bulunuyordu.

Atatürk, emir ve ihtaratına *(hatırlatmalarına)* bakmayarak Suriye hududunu, Lazkiye şimalinden Hani Şeyhun cenubundan ve Halep'in 80 kilometre cenubunda bulunan Mamuretünnûman'dan şarka uzanan bir hat olarak tespit etti. Ve ordularına millî Türk hududunun dahilinde bulunmaları için icap eden emirleri verdi (Bu hudut, bugün güzel Hatay'a sahip olmakla nispeten temin edilmiştir.)

Bu münasebetle, emri altında bulunmayan, fakat muhabere irtibatı muhafaza edilen ve mütareke akdi hengâmında *(ateşkes imzalandığı sırada)* Musul'un epeyce cenubunda ordusuyla müdafada kalmış bulunan 6. ordu kumandanı Ali İhsan Paşa'yı da düşmanın yapabileceği tehlikeli bir hareketle ordusunun müşkül vaziyete düşeceğini ikazda da gecikmedi.

Yıldırım Orduları grubu kıtaatının bulunduğu İskenderun'u işgale gelen Fransız donanmasına, topçu ateşiyle mukabele edileceği *(karşılık verileceği)* Atatürk tarafından bildirildi. Bunun üzerine düşman bu limanı işgalden sarfı nazar ettiği *(vazgeçtiği)* halde; Atatürk'ün tahmini gibi mütareke hükümlerine riayetkâr kalarak silâh çatmış bulunan 6. orduya baskın yapan düşman, Musul üzerine yürümüş ve şimaline *(kuzeyine)* geçmişti. Ordu kumandanını da esir ederek Malta'ya kadar götürmüşlerdi.

Yıldırım Orduları grubu kumandanı Atatürk'ün ilmî *(bilimsel)* ve tarihi Türk Millî hudutlarını vaktiyle çizmiş olduğundandır ki, grup cephesinde felâketli hâdiselere meydan verilmemiş, 2. ve 7. ordular kıtalarını muhafaza etmişti.

Atatürk, yukarıda da arzettiğim ve başkasının elinde dağılan kolordularının teşkil ve tanzimi için Rayak'ta inisiyatifle işe koyulmuş ve her türlü mesuliyet karşısında vatanî ve millî endişelerle harekete geçmiş ve Yıldırım Orduları grubu kumandanlığından çekildiği dakikaya kadar aynı hız ve hamlelerle hareket etmişti.

Mareşal İzzet uyarıları umursamıyordu

11 gün kadar, haddi zatında kısa gibi görülen bu müddet zarfında Atatürk; ömür yıpratan ve beher *(her bir)* günü aya bedel olan gece gündüz uykusuz ve istirahatsiz hummalı bir çalışma ile millî ve vatanî endişeler içinde bir an dinlenemedi. Onu en çok yoran ve üzen mühim bir şey de pek yakında, sayılı günler içinde hükûmetinin düşeceğini, makine başında defaatle *(defalarca)* bildirdiği sadrazamı Mareşal İzzet'in derin gafletler ve lakaydilerle *(umursamazlıklarla)* verdiği cevapları olmuştur.

Onun bütün hedefi, bilâhare bütün memleket ve milletin büyük fedakârlıklarla ödediği anavatanın düşman işgaline düşmemesi ve sulh akdine kadar ordunun her ne pahasına olursa olsun hiç olmazsa eldeki mevcudiyle muhafaza edilmesi idi.

İzzet Paşa hükümetinin bu âli gayeleri temine kâfi gelmediğini gören Atatürk, çare acil olmak üzere kendisinin Harbiye nezaretine getirilmesinde karar etti.

Ne yazık ki bütün hırs ve fena düşüncelerden pek uzak olduğunu yakınen bildiğim Atatürk'ün bu arzusuna sadrazam Mareşal İzzet "Badessulh arkadaşlığımız eltafı süphaniyeden mamuldür;" *(Barıştan sonraki arkadaşlığımız Allah'ın lütuflarına bağlıdır)* cevabında bulundu. Fakat birkaç gün sonra da yerini Sadrazam Tevfik Paşa'ya bıraktı.

Gelen ve gelecek hükümetlerin mütareke ahkâmının mevadını *(ateşkes hükümlerinin maddelerini)* büyük ve şümullü bir elastikiyetle tespit eden düşmanın her türlü tekliflerine boyun eğmekten başka hiçbir hayat eseri gösteremeyeceklerini Atatürk; kendi tavsiye ettiği hükûmetin reişi halinden *(gidiş tarzından)* görmüş ve İstanbul'a gelerek Meclisi Mebusan ve Ayan içinde işe yarar elemanlar bulup hiç olmazsa şartlı, kayıtlı millî iradeyi temasil kabiliyeti olanları ikaz etmek ve cepheden yürümek istemişti.

Ordular grubu kumandanlığından istifa etti ve vakit geçirmeden İstanbul'a geldi. Temaslarına başladı. Her gün resmi üniformasıyla mebusan koridorlarında birçok mebuslarla görüştü. Onlara millî bir tarzı hareket tavsiyesinde bulundu. Maalesef heyulaî bir korku, mebusların fikri hürriyetlerini ifadeye ve sahip oldukları en meşru haklarını tatbike imkân vermedi. Bir gün sonra ebkem *(dilsiz)* ve bihareket *(hareketsiz)* Osmanlı Mebusan Meclisi de feshedildi. [52]

* * *

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin feshi

Fesh edilen Osmanlı Mebusan Meclisi, Büyük Harbi idare eden İttihat ve Terakki Hükûmeti'ni tutmuş ve bu hükûmetin bütün icraatını tasvip etmişti *(onaylamıştı)*. Neticede maddeten ve manen mağlûp olan hükûmetin faaliyetlerine millet vekilleri olarak iştirâk eylemiş olduklarından fesih iradesini vicdanları müteezzi *(incinmiş)* ve müteessir *(üzüntülü olarak)* olarak dinlemişler ve hemen dağılıvermişlerdi.

Bunlardan bir kısmı, Umumî Harbin gayri tabii ve gayrimeşru ticaretinin tadını, iş başında bulunan devlet adamlarının kuvvetli nüfuzlarının elleriyle verilen hazır lokmalarla tatmışlardı.

Bunlar, yalnız hayatlarının ve paralarının kaygılarına düşmüşlerdi. Koca meclisin içinden son senelerde bütün samimiyeti ile "bir vatani hizmet görürüm ve memleketi yuvarlanmakta olan felâketten kurtarırım" mütalaasıyla Sofya sefirliğini bırakıp meclise intihap edilen *(seçilen)* sayın Bay Fethi Okyar etrafında toplanan 60'ı mütecaviz *(aşan)* bir grup, harbin

[52] Cevat Abbas Gürer, 19 Mayıs 1941, Yeni Sabah, s-1, s-5

dördüncü senesinde "vahdeti milliyeyi ihlâl" *(milli birliği bozma)* akidesi hastalığına tutulan meclis ekseriyetine ve hiçbir mesuliyetten çekinmeyen hükûmetin keyfi icraatına karşı vatanperverane bir cesaret göstermişlerdi.

Hisselerine düşen vazifelerini ifaya *(yerine getirmeye)* başlamışlardı. Fakat bu zümrenin başı müstesna *(hariç)* olmak üzere ekseriyeti gene İttihat ve Terakki'nin bir istihalesinden *(başkalaşmış halinden)* başka mâna ve hüviyeti maalesef taşıyamadı.

Sayın Bay Fethi Okyar'ın memleket uğrunda sefareti *(elçiliği)* bırakıp meclise girmesi şahsen ağır bir fedakârlıktı. Atatürk'ün de yüksek mütalaa ve tasvipleri ile akıbeti meçhul, belki de vahim tecellilerle karşılaşacak olan bu fedakarlığa atılan müşarünileyh *(Fethi Okyar)* büyük bir salâbetle ve yüksek bir hüsnüniyetle işe başlamıştı.

Ancak etrafında toplananların kanaatleri, bütün açıklığı ile henüz Bay Fethi Okyar'ın istihdaf ettiği *(amaçladığı)* gayeye yürüyecek kabiliyete gelmemiş olduklarını, fesih iradesine boyunlarını uzatmakla gösterdiler.

Sansaryan Hanı'na yığılan vatanseverler

Meclis dağıldıktan sonra Atatürk'le Fethi Okyar, gün geçmezdi ki saatlerce görüşmüş olmasınlar. Ya Atatürk Harbiye-Nişantaşı caddesinde Fethi Okyar'ın apartmanına gider veya Fethi Okyar Atatürk'ün Şişli'deki evine gelirdi.

Meclisin feshinden çok gün geçmedi. Fethi Okyar dahil İstanbul'da kalmış olan İttihat ve Terakki hükûmet ricali ve İttihat ve Terakki umumî merkezi âzalarından ekserisi *(çoğu)* ve memlekette az çok vatanperver ve tanınmış entelektüel birçok zevat bir gece ansızın evlerinden alındılar ve polis müdüriyetinde tevkif edildiler *(tutuklandılar)*. Ertesi gün Atatürk resmî elbisesiyle mevkufları *(tutukluları)* ziyarete gitti. Polis müdürü Miralay Halil Bey'den izin alınarak Sansaryan hanı'nın taraçasına yığılan memleketin bu yüksek içtimaî heyetinin yanına çıktı. Ayrılacağımız anda hiçbir zaman şaka zannedilemeyecek bir telâkkiye düşmek mecburiyetinde kaldık.

Polis nöbetçilerinin, Atatürk'le âcizlerini de *(beni de)* memleketi mütarekenin hükümlerine riayet etmeyen *(uymayan)* müstevlilerin *(işgalcilerin)* gadir ve kahrına uğramış vatandaşlar arasında kapamış oldukları anlaşıldı.

Atatürk aralarına girdiği zevatın kimine iltifat, kimine teselli, kimine yapacağı teşebbüsatın hedefini imasiyle taltif ettikten sonra en çok Fethi'siyle meşgul olmuştu.

Artık çıkıyorduk. Ben kapıya teveccüh etmiş *(yönelmiş)* ve seslenmiştim. Çifte polis nöbetçilerinden biri Atatürk'ü ve beni tanımış ve arkadaşının mırın kırınlarına rağmen kapıyı açabilmişti.

İstanbul'da başlayan bu tevkifat *(tutuklama)* üzerine vatanseverleri bir dehşet almış, medenî müstevlilere ilk koyu kin bağlanmaya başlamıştı.

Yalnız düşmanların amaline hâdim *(emellerine hizmet eden)* İtilâf ve Hürriyetçi geçinenler bir ekalli kalil *(az çok)* kendi işgüzarlıkları addettikleri bu fezahati fazilet telâkki ediyorlardı. Anasırı Hıristiyaniye *(Hıristiyan unsurlar)* teslih ediliyor *(silahlandırılıyor)* ve teşkilâtlandırılıyordu.

Silik adlılar, meçhul hüviyetliler, İzmit'e kadar bile vatanı tanımayan belirsiz hanedan damatları meydana çıkartılıyor, işbaşına getiriliyordu. Her haliyle ölüme ortak olmuş vüzera, vükelâ ve ümera diriltiliyor, ilâç şişeleriyle devletin en ağır mesuliyetli mevkilerine oturtuluyorlardı.

Kıymetli ve fedakâr vatandaşlara tehcir ve taktil *(sürgün ve ölüm)* mahkûmları unvanı verenler; asil kökün kurutulması için memleket ve milletin can dallarını kesmekle ve bu vatanseverleri uzun yıllar hapse mahkûm etmekle milli varlığı boğuyorlar, memleketi düşmanlarla birlikte uçuruma yuvarlıyorlardı.

Bu kanlı maceraları her gün yakından gören ve bu gidiş acılığının ağırlığını büyük hassasiyetiyle en çok duyan Atatürk'ün evini bile aramaya ve annesinin manevî evlâtlarını alıp götürmeye işgal kuvvetleri polisi cür'et gösteriyordu.

Evvelce o coşkun kaynaktan kuvvet ve kudret almaya, teselli bulmaya veya kırılan ümitlerini ihya eylemeye gelmiş olanlar, şimdi Atatürk evinin kapısını çalmaya cesaret edemiyorlardı.

Bir terörün bütün şiddetiyle başladığı dehşet, bir aralık hızını kaybeder gibi oldu.

Bay Fethi Okyar tahliye edildi. Diyebilirim ki, müşarünileyhin *(Fethi Okyar'ın)* bu kurtuluşuna kendisinden ziyade Atatürk sevinmişti. Hâdisatın *(olayların)* alacağı vaziyete göre pusuya sinmiş olanlar yavaş yavaş Atatürk'le görüşmek için fırsat aramaya başladılar.

İttihat ve Terakki, fırka ve teşkilâtını, kaçan rüesasının *(reislerinin)* değiştirdiği adıyla ve mevcut parasıyla, mülkleriyle merhum Sabri Toprak'la Kara Kemal'in eline bırakmışlardı.

Mustafa Kemal'e darbe teklifi

Bu iki zat birgün Atatürk'ü ziyaret ettiler. Varisi bulundukları zengin mirası İstanbul'da yapılacak bir hükûmet darbesi için nazik kumandanımın emrine verecekleri teminatında bulundular.

Hayatında pek az tanıdığı ve emniyet ve itimat için haklarında hiçbir kanaate sahip bulunmadığı bu iki zata; hükûmet darbesinin bir netice veremeyeceğini, esaslı olarak milli bünyeyi harekete geçirmek için yalnız İstanbul'da değil; bütün anavatanda onu teşkilâtlandırmak lâzım geldiğini hülâsaten *(özetle)* anlattı. Maalesef tekrar görüşmek üzere Atatürk'ten ayrılan bu iki zat bir daha gözükmediler.

Atatürk, oturduğu, gezdiği, yürüdüğü yerlerde hastalara şifa, dertlilere

deva veren bir mesih; temiz ruhların kâmil imanlarını takviye eden bir mürşit, ümitsizlikleri köklerinden söküp atan ve millî cevherin hakikî kudret ve kabiliyetini temsil eden kahraman bir mücahit olmuştu.

O, mebzul *(bol miktarda)* bal veren fıtratın çok nadir yetiştirdiği vatan çiçeği olmuştu; arıların ehlisi, yabanisi ondan bir nebze hayat gıdası almak için çalışıyorlardı.

İsmet İnönü ve Fethi Okyar'ın ziyaretleri

Türk millî dehasının külçeleşmiş kudretinin Mustafa Kemal'in dimağında olduğuna bütünlükleriyle inananlardan, hiç de kıymetiyle mütenasip *(orantılı)* yere oturtulmayan Harbiye nezareti müsteşar muavini Albay İsmet'le (Reisicumhur Hazretleri), Fethi Okyar sık sık Atatürk'le görüşmeyi vazife edinmişlerdi.

Ankara'ya karargâhıyla gelmiş olan ve kıtaatı *(birlikleri)* anavatan dislokasyonunda yer almış bulunan kolordu kumandanı General Ali Fuat (Nafıa Vekili) ise bir fırsatla İstanbul'a gelmiş, sınıf arkadaşı ve kumandanı Mustafa Kemal'i ziyaret ederek kolordusuyla birlikte her zaman kardeşinin, vatanî ve millî maksatlar uğrunda emrinde olduğunu teminden sonra işinin başına dönmüştü.

Birkaç ay içinde esbak *(eski)* bahriye nazırı olan Bay Hüseyin Rauf da zaman zaman Atatürk'e uğrar dertlerini dökerdi.

Tekirdağ'dan merkezi Erzurum'da olan 15. Kolordu kumandanlığını deruhte etmek *(üstlenmek)* için yola çıkmış bulunan General Kâzım Karabekir, İstanbul'a gelmiş ve şarka hareketinden evvel Atatürk'ü görmüştü. Müşarünileyh, Atatürk'e vazife ve memuriyetini ifade etmiş, fikrini sormuş, tenvirine *(aydınlatmasına)* ihtiyaç göstermiş ve ara sıra muhabere edilmesi *(ilişki kurulması)* ricasıyla ayrılmıştı. [53]

* * *

53 Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 20 Mayıs 1941

Mustafa Kemal'in kurtuluş planları ve Cevat Abbas'ın temasları

Atatürk Vahdettin'in cuma selâmlıklarına artık gitmiyordu.

Atatürk, her günkü icraatıyla millet ve memleket aleyhine olarak ihaneti ve hıyaneti hudutsuz ve caniyane bir istikamet alan Padişah Vahdettin'in cuma selâmlıklarına devam etmemeye başlamıştı. Bu hareketiyle; her an tahkir etmek için isteğine hâkim olamayan kumandanım; Sultan Hamit istibdadının yerlerinde kıpırdayan mezarlık taşları gibi sıralanan meflûç *(felç olmuş)* ve bunak vüzera, vükelâ ve pantolonlarını tutamayan, kılıçları bellerinden düşen kumandanlar içine girmekten de kurtulmuştu.

Fethi Okyar ve daha bazı tanınmış zevat yeniden Bekirağa bölüğünde hapsedilmişlerdi.

Atatürk, şimdiye kadar hükûmet ricaliyla, ecnebi mümesilleriyle İstanbul'un mütefessih *(genişleyen)* içtimai zümreleriyle vaki temaslarının hiçbir netice veremeyeceğini görmüştü. O, her gün değişen ve gittikçe köleleşmekte olan ve hiçbir haliyle milleti temsil edemeyen hükümetlere yardım etmek veya vatan ve millet ne olursa olsun, yalnız mukaddes addettirmek istediği şahsını ve saltanatını bir istibdadı mutlakla yaşatmak isteyen Vahdettin'i desteklemekle artık hiçbir iş yapılamayacağını anlamış ve son kararını vermişti.

O büyük adam, en büyük noktai sıyanet *(korunma noktası)* ve men'i şefaat olan milletinin sinesine sığınarak, o ebedî cevheri kudret ve celâdetten kuvvetler çıkaracak ve müstevlileri temiz topraklarımızdan kovacak milleti istiklâle ulaştıracaktı.

Yahya Kaptan ve adamları ilk müfrezemiz olacaktı

Bir gün, Kocaeli Şibhceziresinin *(yarımadasının)* Taşköprüsü üzerinden veya İzmit Körfezi'nden istifade edilerek 20. Kolordu hudutlarına ulaşacak bir yolun emniyete alınması tedbirini bana emretti.

Gebze, İzmit ve Değirmendere istikametlerini etüt ettim. İcabında ikimize canlarıyla, başlarıyla iltihak edecek *(katılacak)* yerli ve muhacirlerden ve fedakâr vatanseverlerden küçük küçük müsellâh *(silâhlı)* kuvvetler bulabilmiş ve kumandanımın nezdine *(yanına)* dönmüştüm.

Atatürk, arzettiğim vaziyet ve faaliyeti çıkar yol bulmuş ve bu küçük teşkilâtımızın tamamıyla emniyet edilir bir hale gelmesine ve ormanların yapraklanmasına intizarı *(beklemeyi)* faydalı görmüşler ve bu teşekkülümüzle münasebetimin kuvvetli idamesine *(sürdürülmesine)* emir buyurmuşlardır.

Elindeki dipçiği tamamıyla yanmış bir mavzer filintasının mekanizma ve namlusuna dipçik yapmakla meşgul bulunan merhum Yahya kaptan'la üç beş arkadaşı ilk müfrezemizi teşkil edecekti.

Bizi böyle müfrezelerle sevk eden sebep, Kocaeli şibhceziresi *(yarımadası)* üzerindeki Türk köylülerini kasıp kavuran Rum çetelerinin ve İstanbul hükümetinin takip ettireceği müsellâh *(silahlı)* kuvvetlerin kolay kolay ilk hamlede gadrine uğramamak içindi.

Atatürk'le kendime, cephanesiyle birlikte birer mavzer filintasıyla iki el bombası hazırlamıştım. Tasavvur ettiğimiz yollar güzergâhının haritalarını ikmal etmiştik. Ansızın bir gün Atatürk'ün bizzat tespit ettiği Gebze civarından Tavşancıl'a inen yolu takip ederek Yahya ile arkadaşlarına mülâki olduktan *(kavuştuktan)* ve onları da beraberimize aldıktan sonra Yarımca civarından Değirmendere'ye geçecektik.

Değirmendere havalisinde umumî harp içerisinde eşkıyalıkları ile Türk köylülerini ızrar eden *(zarara sokan)* bahçıvanlıktan yetişmiş ve şekavetten *(eşkiyalıktan)* vazgeçirdiğim üç beş kişilik kuvvetindeki çeteyi de müfrezemize ilâve edecek ve İznik-Yenişehir havalisinden geçerek 20. Kolordu kıt'aatından birine ulaşmak kararımız plânlanmıştı.

Cevat Abbas'dan Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya: "Mustafa Kemal'i Vahdettin'e önerin"

Diğer taraftan Harbiye Nezareti'ne getirilen Müşir Şakir Paşa'nın [54] bacanağı Yarbay Doktor Bay Ahmet Raşit Bey'le sıkı münasebette bulunuyordum. Bu zatla yalnız karabetimiz *(akrabalığımız)* dolayısıyla görüşmüyordum. Hakikaten Ahmet Raşit merhumu, namuslu ve faziletli bir zat tanıdığımdan hürmetle sever, sık sık apartmanına gider ve kendisiyle memleket işlerinde ürkütmeyecek kadar açık dertleşirdim.

Mirimümaileyhe (*Ahmet Raşit'e*), hikâye ve tasvirlerimle Mustafa Kemal'in askerî dehasını Şakir Paşa'ya tanıtmak istiyordum. Yalnız her iki zattan da Atatürk'ün Anafartalarla Conk muharebelerinde tanıdığım ve taptığım ve bilâhare *(sonradan)* en yakın bir arkadaş gibi takip ettiğim yüksek kabiliyetlerini gizliyordum.

Harbiye Nazırı Mareşal Şakir, merhum Bay Ahmet Raşid'in evinde

---

[54] 2 Nisan 1919'da Harbiye Nazırlığı makamına getirilen Gürcü lakaplı Mareşal Şakir Paşa, Mustafa Kemal'in Samsun'a gönderilmesini onayladıktan sonra, 19 Mayıs 1919'da görevden ayrılmıştır. 18 Haziran 1919'da yaşama veda etmiştir. Mehmet Şakir Paşa 1878'de Mühendishane-i Berr-i Hümayünden mezun olmuştur. - yhn

yatıp kalkardı. Bir gün doktorun *(Ahmet Raşit'in)* delâletiyle uzun görüştüğüm Şakir Paşa'ya; "O yalnız bir askerdir. Verilen emri yapar. Hele Vahdettin hazretlerine pek bağlıdır. Şevketmeabın *(padişahın)* Almanya seyahatleri esnasında kumandanım Mustafa Kemal'i 'İstanbul'un ikinci Fatihi takdiratiyle taltif buyurmuşlardı. Zat-ı şahane kendilerini çok iyi tanırlar. Her işlerinde yaverleri Mustafa Kemal Paşa'dan âzamî istifade edebilirler. Esasen zatı devletleri kendileriyle görüşseler Mustafa Kemal'in saydığım askeri evsafını *(niteliklerini)* bendenizden daha iyi takdir buyuracaklarından eminim. Büyük harbin dört senesi içinde İttihat ve Terakki zümresiyle uğraştı durdu. Politikadan nefret eder. Müşarünileyhin ordu müfettişliklerinden biriyle çırak buyurulması zatı şahaneye teklif olunamaz mı? Bir tecrübe buyursanız, memleket ve ordu için kıymetli bir kumandan kazanmış olacaksınız;" cümleleriyle hülâsa edilen *(özetlenen)* Atatürk'ü anlatmış ve emniyet ve itimat yaratmaya çalışmıştım.

Sözlerimi, Mareşal Şakir merhumun tekrar ettiği suallerine, tereddüde düşmeden ve mânai medlullerini *(anlamlarını)* değiştirmeden verdiğim cevaplarımla inanılır bir hale getirdim.

Münir Kılıç'ın Vahdettin'e taşıdığı selam

Bu mülâkatımdan bir iki gün sonra da Vahdettin'in ikinci esvapçısı Bay Münir Kılıç'a tesadüf etmiştim. Çok hürmet ve muhabbet gösterdiği kumandanımın cuma selamlıklarına neden devam buyurmadıklarını sormuştu.

Mirimumaileyh *(Münir Kılıç)* 7. Ordu'da ve Yıldırım ordularında Atatürk'ün yaverliğini ifa eylemiş, gençliğine ve acemiliğine rağmen kıymetli ve asil bir karaktere sahip olduğunu herkese teslim ettirmiş olan Muzaffer Kılıç'ın ağabeyisi olduğundan "Atatürk'ün, Vahdettin tarafından ihmal edildiğinden pek müteessir olduğunu, esasen epeyce bir zamandır, Almanya seyahatinde aldıkları rahatsızlıkları hafif hafif devam ettiğinden, cuma resmi âlilerine devam buyuramadıklarından üzüntüler içinde olduğunu söyledim ve "bir münasip fırsatta zat-ı şahaneye büyük arzolunmasına ricamı" ilâve ettim.

Kumandanımın yanına döndüğüm zaman vâki hikâyelerimi arzettim. Üç gün geçmemişti ki Bay Münir Kılıç, selâmı şahaneyi Atatürk'e getirmiş ve padişah fahrî yaverinin istifsar-ı hatırında bulunduğunu *(hatırını sorduğunu)* arzetmişti.

Bu aralık, Dahiliye Vekili bulunan Bay Mehmet Ali merhum da "Yüzelliliklerdendi". Atatürk'ü evinde ziyarete geldi.

* * *

Kumandanım vaziyeti renk vermeden iyi idare etmişti. Ve Mehmet Ali'ye nüfuzla güzel tesirler yaratmıştı. Mehmet Ali ayrılırken ertesi günü Serkil Doryan'da *(Circle D'orient)* şerefine vereceği bir öğle yemeğini lûtfen kabul etmesini kumandanımdan rica etti. O da kabul etti. Hatırımda kaldığına göre Refi Cevat da bu yemekte hazır bulunmuş. O da bugünler içinde Atatürk'ün evine gelmiş ve saatlerce kalmıştı.

Şakir Paşa'ya vaki izahat ve temennilerimiz, Mehmet Ali'nin ve Refi Cevat'ın emniyet ve itimadını kazandıran temas ve kontrolleri ve Atatürk'ün yeniden cuma selâmlıklarına devama başlaması; müşarünileyh hakkında padişahça ve hükûmetçe toplanan şüphe ve tereddütleri ortadan kaldırmış; yeniden mazharı emniyete ve teveccühe lâyık görülmeye başlamıştı.

Devleti idare edenler içinde adam aranamazdı. Çünkü, Vahdettin keyfî ve müstebidane idaresinde mevkiye getirdiği ricali birer köle gibi kullanmakta idi. Zeki ve kurnaz Vahdettin, ağabeyisi Hamid'in istidâdını taşırdı. Yalnız o, bir zümrei siyasiye ile karşı karşıya, şartlı kayıtlı devlet idare etmeyi hanedanının şerefine yakıştıramazdı. Onun için esasen böyle bir mesele mevcut değildi.

Fakat çok yakından tanıdığı bir Mustafa Kemal var. Bu kumandan memleketin müdafaası için en tehlikeli cephelerde düşmanlarla çarpışmış ve her müdafaa ve taarruzda muvaffak olmuş ve her şeye rağmen son derece temiz kalmış, yüksek fikirler sahibi biri idi.

Binaenaleyh Vahdettin için Atatürk hakkında kat'î bir noktai nazara vasıl olmak *(ulaşmak)* lâzımdı ve zamanı da gelmişti. O; bu kahraman ve dürüst kumandandan azamî istifade etmek için onu iradei hümayunları altına tamamıyla almak, buna muvaffak olamadığı takdirde ayakta bütün kıymetleri ile duran Mustafa Kemal'in her türlü fazilet ve kabiliyetlerini imha etmek için hak kazanacak bir vaziyete sokmak isteyecekti ve neticede onu vicdanı titremeden müstevlilere teslim eylemek kararını vermiş olduğu şüphesizdi.

Nitekim Samsun'a ayak bastığımızdan 15 gün henüz geçmemişti; Havza'da, Harbiye Nazırı Şevket Turgut imzalı aldığımız "emrinizdeki gambotlardan birine rakiben *(binerek)* bazı mühim hususatı görüşmek üzere İstanbul'a teşrif buyurulması..." mealindeki şifre hain Vahdettin'in hedef ve maksadını tamamıyla meydana çıkarmıştı. Atatürk ise bu budalaca iğfale *(yanıltmacaya)* cevap olmak üzere anavatanın kurtuluş nurlu yollarından birinin geçtiği Amasya'ya hareket etti ve Merzifon'da üzerimize atılmak üzere fırsat bekleyen iki İngiliz süvari bölüğünün tehlikesini önüne aldı.

* * *

Rumca bilmeyen Rumlar

Müstevliler bir Pontus meselesi yaratmışlar, Samsun ve havalisinde Türkçeden başka dil bilmeyen zavallı Rumları ayaklandırmışlardı. Türk

köylüleri ve şehirlileri bu vahi ideal uğrunda müsellâh faaliyete geçen Rum çetelerinden son derece zarar görmekte idiler. Buna rağmen her gün Babıali'ye ve müstevlilerin mümesillerine, Rumca bilmeyen bu Rumlar, Türkler aleyhine telgraflar çekiyorlar ve zulm'ü itisafın *(zulmün ve yolsuzluğun)* kaldırılmasını istiyorlardı.

Atatürk, İstanbul'da bulunduğu ayların sonlarına doğru İtalya mümesilli Kont Sforzia ve Papaz Mister Frew'a ile de ayrı ayrı ve fasılalı tarihlerde görüşmüştü. Aldığı kanaat acı idi. Ağırdı. Samsun ve İzmir mıntıkalarının bir gün işgal altına alınacağı ve Ermeni yurdu yapılacağı kanaatini bu mülâkatlar vermişti.

Mütarekenin bir maddesinden istifade ederek memleketin isyanlarını boğacak kabiliyette olan sevkülceyşi *(stratejik)* noktalarımızı askeri mümesillerle ve askerî müfrezelerle işgal eden müstevliler, bu vasıtaları ile mülkî idare âmirlerimizi ve Türk kıtaatı kumandanlarına akıl ve hayale gelmeyen teklif ve talepleri ile Osmanlı Devleti'nin zaten kırık ve dökük giden idaresini bir hercümerce çevirmişlerdi *(allak bullak etmişlerdi)*.

Mayıs iptidalarında *(başlarında)* İzmir ve havalisinin işgal edileceği Damat Ferit hükûmetinden sızıyordu. Müsellâh *(silahlı)* işgal vâki olduğu takdirde Ferit Paşa hükûmeti büyük devletlerin karşısında hiçbir şey yapılamayacağı kanaatinde bulunuyor, yalnız yapmaya hazırlandıkları fedakârlığı tahdide imkân olup olmadığını büyük bir korku içinde mütalaaya çalışıyorlardı.

Hiç olmazsa Ermenistan kurulmak istenen şark vilayetlerinde, ve yaratılmak istenen Pontus mıntıkasında müstevliler tarafından icat ve idare edilen şurişi *(kargaşaları)* bir dereceye kadar tevkif eylemek *(durdurmak)* suretiyle hem vatandaşları ve hem de müstevlileri oyalamak istedikleri görülüyordu.

İlk günlerde adı konamayan bu oyalama vazifesini de Atatürk'e veriyorlardı. Bu münasebetle Atatürk'ten de kurtulacaklardı. O zamanlar Harbiye Nezareti'nde ordunun emir ve idaresini birbirine devreden Mareşal Fevzi Çakmak ve Orgeneral merhum Cevat gibi vatansever ve namuskâr zatlarla bizzat Atatürk'ün vâki temas ve müzakereleri neticesinde üçüncü ordu müfettişliği "vilâyeti şarkiye valilerine de emir vermek salâhiyetiyle", bu adı meçhul memuriyetin vazife ve unvanı bulunmuş oldu.

Bir an evvel bu vazifeye ibtidar *(süratle başlama)*, Atatürk'ü kestirme yoldan memleketi ve milleti düştüğü vahim felâketten kurtarmak için kâfi idi. Geniş salâhiyetlerini muhafaza edebilirse muvaffakiyete çabuk vasıl olunacaktı. Kendisini vakitsiz israf ederlerse gene mücadelesine devam edecekti. Ancak, neticeye vusul *(ulaşma)* biraz geç kalacaktı. Fakat her iki halde de Atatürk'ün anayurda ayak basar basmaz millete ilk parolası, "Ya istiklâl; ya ölüm" olacaktı.

Ondan sonra da "yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve

onun bitmez feyiz ve kudret membağından ilham ve kuvvet alarak" o büyük ve asil varlığı, bütün şerefiyle istiklâle kavuşturmak için tek başına kalsa da bu kararından dönmemek andını büyük dahi naçiz elimle kurulan ilk küçük tertibatını aldırırken içmişti.

Mareşal Şakir yukarılarda yazdığım veçhile hususi ve resmi telâkkilerin altında kalarak Vahdettin'in de kemal-i sadakatle şifahi müsaade iradesini almaya muvaffak olmuş ve Mustafa Kemal'in memuriyetini tasdik için vükelâ meclisine bizzat götürmüştü. Vükelâ meclisinin müzakerelerinin devamı sıralarında da Sadrazam Damat Ferit Paşa, lüzum gösterirlerse derhal mütalaa arzı için de Atatürk'ün Babıâli'de bulunmasını rica eylemişti.

"Yaveriniz akrabamdır"

Babıâli'de sadaret bekleme salonunda emre intizar ediyorduk. Meclisi vükeladan muvaffakiyetle ayrılan Mareşal Şakir, kumandanımı çağırttı ve dış merdivene doğru yürürken, her şeyin arzuya göre hallolunduğunu bildirdi ve bundan sonra da "Cenabı Hak muininiz *(yardımcınız)* olsun" duasında bulundu. Âcizlerine de *(bana)* dönerek gülümsedi. Ve imâkâr bir vaz'ü halle *(yüz ifadesiyle)* "memnunsunuz galiba" dedi. Cevabını beklemeden Atatürk'e teveccüh etti *(döndü)*: "yaveriniz akrabamdır fakat beni hiç sormaz ve aramaz pek nadir gözükür. Ancak yakınen biliyorum, zatı devletinize pek bağlı ve düşkündür..." Ağır ağır söylediği bu cümleleriyle tecrübeli politikacı asker beni de taltifsiz bırakmadı. İstitraden *(sırası gelmişken)* arzedeyim ki merhum Gürcü Mareşal Şakir'in haddi zatında namuskârlığı menkubiyetinde çektiği ıstıraplardan anlaşılmıştı. Eskiden aldığı terbiyenin icabı olarak hanedana pek bağlı olmaktan başka, bu zatın bir kusuru yoktu. Uzun menkûbiyeti senelerinde son menfası *(sürgün yeri)* olan Gemlik civar köylerinde kalabalık ailesinin infak *(geçim)* ve iaşesini temin için pek mahdut ziraatle uğraşabildi. Temiz nasiyesine *(alnına)* en büyük şahit o zamanlar üzerinde taşıdığı pejmürde elbiseleri idi.

Müşarünileyh merhum *(Şakir Paşa),* Harbiye nezaretine getirildiği zaman yaşını başını almış bir çağda idi, yıpranmıştı ve prostat rahatsızlığından son derece muztaripti. Bir ayağı mezarda olan bu zatın Atatürk'ün 3'üncü Ordu müfettişliğine tayin olunmasına delâleti bence çok samimî idi. Mareşal Şakir'in bu delâleti ömründe yaptığı işlerin en büyüğü olarak yerinde ve zamanında vâki olan vatanî ilk ve son yüksek hizmetidir. [55]

* * *

[55] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 21 Mayıs 1941 - 22 Mayıs 1941

Samsun'a hareket öncesi son temaslar ve hazırlıklar [56]

"Cevat beni anlayan subaylar bul!"

İradei seniyeye arzedilmek üzere harbiye nezaretine bizzat vükelâ kararını götüren Mareşal Şakir'i, kumandanım otomobiline kadar teşyi *(eşlik)* etti.

Atatürk yalnız kalır kalmaz bana teveccüh ederek *(dönerek)* "Cevat, şimdi beni anlayan, ve bana samimiyetle bağlanacak ve işten ziyade maksadıma hâkim olacak kabiliyette bir yaver ve birkaç emir zabiti ve mülhak zabitler bul!" emrini verdi. Ve otomobiline binerek harbiye nezaretine Genelkurmay Reisi Orgeneral Cevat merhumu ziyarete gittiler. Müşarünileyh ile icap eden hususatı görüştüler ve icabında pek mahrem hususatta kullanılacak şahsi şifre miftahları *(cetvelleri)* testi olunduktan sonra Şişli'deki evlerine döndüler. Nezarette kumandanımı beklerken karargâhımıza alınacak zabitleri not ettiğim kâğıdı cebimden çıkardım. İsimleri okudum. Muvafık *(uygundur)* buyurdular.

Doktor Refik Saydam

Atatürk de o günlerde görüştüğü Kurmay Albay Kâzım'ı (Trakya umumî müfettişi General Kâzım Dirik) müfettişlik kurmay heyeti başkanlığı için not ettirdiler. Kurmay Yarbay Arif (maslûp Eskişehir mebusu) ve Kurmay Binbaşı Hüsrev Gerede müfettişlik kurmay heyetini tamamlamıştı.

Doktor Albay İbrahim Tali *(Öngören)* müfettişlik sıhhiye reisliğine ve İbrahim Tali Bey'in arzusunu takviye eden içi ricalarımla Bay Doktor Refik'in (Sayın Başvekil Doktor Refik Saydam) sıhhiye muavinliğine kaydını memnuniyetle emir buyurdular.

Şu hakikati izah etmeden geçemeyeceğim, Umumî Harb'in ilk senesinde sahra sıhhiye müfettişi yaveri, çok sevdiğim sınıf arkadaşım Bay İsmail Cemal vasıtasıyla tanımış ve fakat az zamanda nezaket ve yorulmak bilmeyen ve herkese karşı gösterdiği nüvazişkâr muamelesinden dolayı içten gelen muhabbet ve takdirlerimizi üzerinde toplamış bulunan Bay Doktor Refik Saydam'a tarih karşısında minnettarlığımı söylemek vazifemdir.

---

[56] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah 25 Mayıs 1941

Kumandanım piyelit (*böbrek*) rahatsızlığına Almanya seyahatinde tutulmuş fakat bu rahatsızlıkları aldığı vazifeler ve verdiği seferî yorgunluklar arasında esaslı ve sürekli bir tedavi görememişti.

İstanbul'da yakın doktor arkadaşlarının tavsiye ettiği bir ecnebi doktor mütehassısın kasdî ve yanlış tedavisi neticesinde hastalık sönmemiş ve daha alevlenmişti.

Binaenaleyh 3. Ordu müfettişliği ile Samsun'a ayak basan Atatürk'ün hastalığı devam ediyordu. Bu rahatsızlığın ihmali halinde Atatürk'ün hayatı bir tesemmümle *(zehirlenmeyle)* elim bir âkıbete varabilirdi.

İşte Doktor Refik Saydam büyük dikkat ve ihtimamla Atatürk'ün tedavisini deruhde etmiş *(üstlenmiş)* ve günlerce, aylarca her türlü yoksulluklar ve yorgunluklar arasında uğraşmış ve Atatürk'ü ayakta ve hayatta tutmuştur.

Bu dikkat ve hazakatin sayesindedir ki, Atatürk tesemmümden kurtulmuş ve ölünceye kadar bir daha böbreklerinden şikâyet etmemiştir. Bilâhara *(sonradan)* devlet işlerinde dürüst ve muntazam mesaisi Atatürk'ün de kendisine muhabbet ve vefasını arttırmıştı.

Cevat Abbas'ın önerdiği yaver listesi

Ben yaver olarak, yedinci ve yıldırım grubu orduları yaverliğinde birkaç ay bulunmuş olan topçu teğmeni Muzaffer Kılıç'ı müfettişlik yaverliğine, piyade yüzbaşısı Ali Şevket'i (Eski Bilecik mebusu), piyade teğmeni Hayati'yi (eski riyaseticumhur hususi kalem müdürü merhum) ve piyade teğmeni Hikmet'i (hâkim yarbaydır, Samsun'a çıkar çıkmaz Refet Paşa'nın yaverliğine verildi) emir subaylıklarına ve piyade yüzbaşısı İsmail Hakkı (eski dahiliye hususî kalem müdürü) ile piyade yüzbaşısı Mümtaz'ı da (şimdi albay olduğunu zannediyor fakat nerede olduğunu bilmiyorum; Erzurum'da mevkii müstahkem emrinde kalmıştı) kurmay mülhâklıklarına ve askerî sivil kâtip Memduh'u (riyaseticumhur memurlarından olarak geçen sene vefat etti) evrak memurluğuna ve piyade ön yüzbaşısı Tokatlı Mustafa'yı (eski Tokat mebusu merhum Mustafa) karargâh kumandanlığına notumda sıralamıştım.

Kumandanım esasen bu arkadaşların ayrı ayrı kıymet ve kabiliyet ve faaliyetlerinin derecelerini, evvelce karargâhlarımızda bulunduklarından yakından biliyorlardı. Aynen tasvip buyurdular *(onayladılar).* Ve derhal inhaları harbiye nezaretine yapıldı. Elden takip olunarak memuriyetleri tasdik ettirildi ve kendilerine yeni vazifelerine hemen iltihaklarını bildirildi. Bu kıymetli arkadaşlar Atatürk'e şahsen pek bağlı olduklarından İstanbul'daki ikametimiz esnasında sık sık Şişli'deki eve gelerek temaslarını muhafaza ederlerdi. Şayanı dikkattir ki Atatürk'ün kurduğu bu karargâh bir müfettişlik karargâhı değildi.

Senelerden beri bu vicdanında karar vermiş ve şimdi halime büyük dehâ ve azimle başlamış olduğu milli davasının hayat ve faaliyetine ilk adımda yarıyacak ve icabında eli silâh tutacak ve maksat uğurunda ölecek dokuz zabitten güvenilir bir muhafız kıt'ası yapmış, ve inanılır baş müşavir ümeradan da vatan siyasi komitasının ilk idare heyetini teşkil etmişti.

Bilerek ve bilâ kaydüşart *(kayıtsız şartsız)* meçhul bir âkıbete atılan bu fedakâr arkadaşların Atatürk'e karşı gösterdikleri emniyet, itimat ve gönül bağlılığını milli tarih her zaman takdirlerle yadedecektir.

Yalnız Arif, Atatürk gibi Türk tarihinin pek nadir yetiştirdiği bir bâninin hayatına suikast tasmim edenlerin ön safına bilâhare geçtiğinden nefretlerle, lânetlerle anılacaktır. Yarbay Refet'i de (İstanbul mebusu General Refet) hareketimizin son günlerinde merkezi Sivas'ta bulunan üçüncü kolorduya kumandan olarak tayin ettiren Atatürk mirimumaileyhle görüşmüş, aynı günün akşamına doğru karargâhımızı hâmilen *(taşıyarak)* hareket edecek olan Bandırma vapurunda buluşmak üzere hazırlanmasını rica etmişti. General Refet emri o gün tebellüğ ettiğini, ve atları yüzünden bir günde hazırlanmak imkânsızlığı karşısında bulunduğunu cevaben bildirdi. Görülecek işlerine yardımcı istersen beni göstererek yaverim Cevat emrindedir karşılığında bulunan Atatürk'e, General Refet teşekkür etmiş ve yetişeceğine söz vermişti. Hakikaten vapurun hareketinden evvel Atatürk'e mülâki olmuşlardı.

Mühim bir mesele de 3. Ordu müfettişliğine tayin edilen kumandan ve karargâh erkanıyla subayların İstanbul'dan hareketleri için İngiliz askeri heyetinden müsaade almak meselesi idi. Bu askeri heyet dilediği harekette tamamıyla serbestti, arzu ve mütalalarına hareketimizden evvel kurban edilmekliğimiz ihtimali kuvvetli idi.

Hareket iznini İngilizlerden gizleyen teğmen Sedat Rıza

Büyük bir tesadüf vaktiyle 3. Ordu'da bulunduğumuz zaman Kurmay heyetimiz mülhâklarından bulunan ihtiyat subayı Teğmen Sedat Rıza'yı harbiye nezareti koridorlarında gördüm, vazifesini öğrenmek istedim. İngilizceye gayet iyi vakıf bulunan bu mert çocuk İngiliz askeri heyetinin tercümanlığını ve Türkçe muamelelerin kitabetini yapmakta olduğunu anlattı. Hareketimiz müsaadesinin İngilizlerden gizleyerek yapıp yapamayacağını sordum.

Merak etme ruhları bile duymaz. Benim de bu kadarcık bir hizmetim olsun dedi ve evrakımızı aldı, birkaç dakika sonra getirdi. Kendisinden başka hareketimizi kimsenin bilmediğini söyleyerek Kumandanı'nı temin etti.

Atatürk'ün Vahdettin ile son görüşmeleri

Hareketimizden evvel Babıâli'de sadrazama, ve makamlarında dahiliye ve harbiye nazırlarına veda ettiler. Mayısın onbeşi cumaya tesadüf eylemişti.

Padişaha 3'ncü Ordu müfettişinin vedası tabiatıyla camide oldu. Namazı müteakip huzura çağırılan Mustafa Kemal'in bir saatten fazla padişahla konuşması herkesin dikkat nazarını çekti. Halbuki kahveler ve sigaralar içilmiş gözlerini kapayarak ve epeyce durduktan sonra konuşan Vahdettin, Atatürk'e istemeyen gönlünün ağzından yayılarak dökülen hareket ve muvaffakiyetimiz temennilerinde bulunmuş, "İzmir işgalinden dolayı teessürler izhar etmiş fakat Samsun ve havalisinde bir an evvel sükunet teminine uğraşılması aksi halde orasını da işgal edebilirler," demiş ve "büyük bir hırsa azapla bütün kabahatler İttihat ve Terakki'nin ve onların hampalarınındır. Bizim millet daha böyle fırkalarla hareketten uzaktır," gibi Vahdettin'in hesabınca Atatürk'ün hareket programını ve kendi plânını çizmişti.

Atatürk, aziz vatanın en güzel ve en zengin ve en mühim bir kısmı düşman süngüleriyle işgal edildiği ve müdafaasına zerre kadar teşebbüs etmeyen Vahdettin, Samsun ve havalisini yani bir zengin tabiat diyarının çalışkan ve fedakâr Türk halkını da feda edeceğini ima ediyor ve istibdada gideceğini söylüyor.

Atatürk camiden ayrılır ayrılmaz; "Çok alçak bir adam! Çok mel'un! Millet, memleket mahvoluyor. O yalnız kendini düşünüyor. E, yakında görüşeceğiz" cümlesiyle millet ve memleketin Vahdettin'den intikamını alacağını söylüyordu.

Vapur saati yaklaşmıştı. Atatürk validesinin elini öptü ve evden ayrıldı. İskelede teşyiciler *(uğurlayanlar)* pek azdı. Samimiyetlerinde şüphe edilmeyen üç beş kişi içinde Bay Hüseyin Rauf başta geliyordu.

Ve "Karadeniz'de müttefiklerce ya tevkif veya batırılacağımızı yeni istihbar ettim, dikkat buyurunuz," mealindeki tavsiyede bulundu. Büyük kararını vermiş bulunan kumandanım, mirimuamileyhe *(Hüseyin Rauf'a)* "siz de yakında yanıma geliniz," cevabını vermekle batırılamayacağını, ve tevkif edilemeyeceğini söyledi. Bandırma Vapuru limandan hareket etmiş ve Kız Kulesi önünde durmuştu. İtilâf devletleri kontrol ve tevkifinden Sedat Rıza'nın hizmetiyle ufak bir tevakkuftan *(durdurulmadan)* sonra kurtulmuştuk.

Bandırma Vapuru'nun güvertesinde...

Büyük ve zikudret tabiatın emsalsiz güzelliklerini kendinde toplayan Boğazı geçiyorduk. Akıbetleri meçhul gözleri yaşlı, derin gamlı sakinlerini sizinle beraber bütün milleti kurtarmağa giden büyük yolcunun, büyük halâskarın vapurun içinde olduğunu müjdelemeye imkanlar arar gibi güvertede bir aşağı bir yukarı yürüyordum.

Büyükdere'den ayrılmış, Kavaklar arasına gelmiştik. Güneş batmış karanlıklar her dakika koyulaşıyorlardı. Boğaz'dan çıkmış, kabına sığamayan Karadeniz'in köpürmüş, kükremiş dalgaları arasına vapurumuz atılmış tecrübeli küçük teknemiz çatırdayarak mücadeleye başlamıştı.

Aziz kumandanım çok sevdiği deniz havası almak için kıç güvertede oturmuştu. Kolordu Refet ve karargâhımız erkânı kumandanımı çevrelemişlerdi. Ben de bir kenarda oturuyordum. Karanlıklar artık hiçbir yeri bize göstermiyordu. Korkunç dalgalar bazan hepimizi birden susturuyordu. Deniz tutması evvelâ Refet Bey'i ve biraz sonra kısa fasılalarla diğer arkadaşları kamaralarına çekilmeye mecbur etti.

Kumandanımla kalmıştık. Bana kaptanı çağırttı. Yaşı kadar tecrübesi alnında toplanan ihtiyar fakat dinç kaptan, kumandanımın yanına geldi.

"Düşman devletlerinin herhangi bir vasıtasının gadrine uğramamak için sahile yakın bir rota tutunuz! Şayet mutlak tehlike görürseniz gemiyi karaya, en yakın sahile oturtunuz!"

Emrini verdikten sonra istirahate çekilmişti.[57]

* * *

Atatürk'ün 19 Mayıs, Samsun'dan önceki kurtuluş planı ve Yahya Kaptan

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun ayak bastığı gün; Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç tarihidir. Ancak; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gizlice geçebilmek için aylar önceden hazırladığı ve son aşamasına getirdiği bir başka planı vardı.

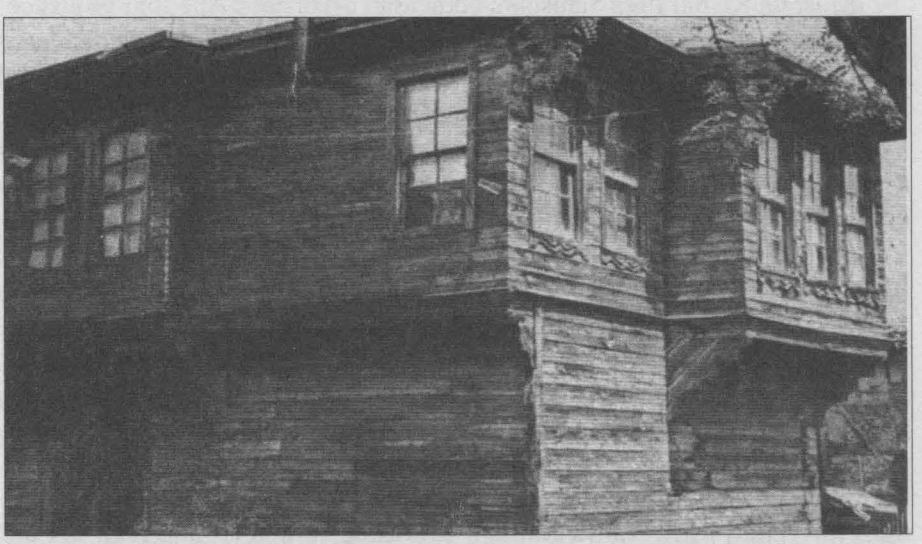
Mustafa Kemal Paşa, Samsun yolu ile Anadolu'ya ayak basma olanağını bulamamış olsaydı, Anadolu'ya gizlice Kocaeli üzerinden geçecekti. Ve Kurtuluş Şavaşı'nın "ilk adımı" Samsun'da değil Kocaeli'de atılmış olacaktı. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı ve Anadolu coğrafyası üzerindeki yayılışı ise çok daha farklı bir biçimde gelişecek ve elbetteki bu büyük mücadelenin tarihi çok daha farklı bir biçimde yazılacaktı. O'nun Samsun'da başlattığı ve İzmir'de noktaladığı kurtuluş yolumuzun haritası da yurdumuzun değişik yörelerinden geçerek İzmir'e ulaşacaktı.

Atatürk'ün başyaveri Cevat Abbas Gürer'in gün ışığına çıkan hatıraları; Kurtuluş Savaşı ile ilgili- bugüne dek yayınlanmış- hiçbir kitapta bulunmayan, çok ilginç ve farklı bilgiler içeriyor. Ve karanlıkta kalmış bir döneme ışık tutuyor, aydınlatıyor. Bu anılarda Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçebilmek için Padişahın vereceği göreve muhtaç olmadığını da çok açık bir biçimde görüyoruz.

Her hareketini bir plan ve program doğrultusunda yapan Atatürk'ün; elbetteki Anadolu'ya geçmek için yedek bir planı vardı. Ve bu plan son anda iptal edilen ve Cevat Abbas Bey'in açıklamış olduğu "Kocaeli üzerinden gizli geçiş planı" idi.

---

57 Cevat Abbas Gürer,Yeni Sabah, 25 Mayıs 1941

Cevat Abbas'ın da sıkça uğradığı Yahya Kaptan'ın Tavşancıl'da karargâh olarak kullandığı ev.

"... İşte bu maksatla vucuda getirebildiğimiz milli müfrezelerin en mühimi ve kuvvetlisi bu, YAHYA KAPTAN denmekle maruf bir fedalâr vatanperverin müfrezesi idi. (Mustafa Kemal Atatürk Nutuk. S. 222).

Yahya Kaptan
Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın
ilk kuvayı Milliye
Kumandanlarından.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmadan aylar önce Anadolu'ya gizlice geçebilmek için planlar yapmış ve Kocaeli üzerinden Anadolu'ya emniyetle geçebilme olanaklarını araştırmıştı.. Cevat Abbas Bey'e, Kocaeli bölgesinde küçük silahlı müfrezeler oluşturulmasını emretmişti.

Cevat Abbas Gürer, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emirle harekete geçerek; Kocaeli bölgesinde görevlendirilmek üzere, bir Kuva-yı Milliye örgütü kurmuştu.

Kocaeli bölgesinde kurulan ve Yahya Kaptan'ın lideri olduğu bu silahlı milis kuvvetler kısa bir zamanda faaliyetlerine başlamıştı. Yahya Kaptan ve arkadaşlarının görevi; Kocaeli yarımadasında asayişi temin etmek, Türk köylerine tecavüzlerde bulunan Ermeni ve Rum çetelerinin cinayet ve soygunlarına engel olmaktı. Ayrıca Yahya Kaptan'ın bilmediği çok önemli bir görevi daha vardı; Mustafa Kemal Paşa'nın; Anadolu'da güvenli bir bölgeye ulaşıncaya kadar ki seyahati sırasında, gereken güvenliğini sağlama ve koruma görevi için düşünülen Kuva-yı Milliye Müfrezesi; Yahya Kaptan'ın milis kuvvetleri idi... Yahya Kaptan, kendisine verilen emir gereği; her an göreve hazır durumdaydı ve Mustafa Kemal Paşa'nın emrini bekliyordu...

Mustafa Kemal Paşa, büyük Nutuk'ta; Yahya Kaptan müfrezesinin kuruluş amacını ve Yahya Kaptan'ın fedakarlığını şöyle anlatır:

"Efendiler, bizim, bilhassa İstanbul'a yakın olan İzmit mıntıkasında tatbikini düşündüğümüz tedbir, orada silahlı, Milli müfrezeler teşkil etmek ve o havalide şayanı emniyet olan kumandan ve zabitlerimizin, bu Milli müfrezelere yardım ve desteği ile, hain çeteleri takip ederek zararlarını ve varlıklarını ortadan kaldırmaktı.

İşte, bu maksatla vücuda getirebildiğimiz Milli müfrezelerin en mühimi ve en kuvvetlisi, bu, Yahya Kaptan denmekle maruf, bir fedakar vatanperverin müfrezesi idi."[58]

Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emirle Kocaeli'de ilk silahlı milis kuvvetleri örgütleyerek Yahya Kaptan'ı bu iş için görevlendiren Cevat Abbas Gürer'in anılarında ise bu konuda şunlar yazılıdır :

" Mustafa Kemal Paşa bir gün; Kocaeli Yarımadası'nın Taş köprüsü üzerinden veya İzmit Körfezi'nden istifade edilerek Yirminci Kolordu hudutlarına ulaşacak bir yolun emniyetle alınması tedbirini bana emretti.

Gebze, İzmit, ve Değirmendere istikametlerini etüt ettim. İcabında ikimize canlarıyla, başlarıyla iltihak edecek yerli ve muhacirlerden ve fedakar vatanseverlerden küçük küçük silahlı kuvvetler bulabilmiş ve kumandanımın yanına dönmüştüm.

Atatürk, arz ettiğim vaziyet ve faaliyeti çıkar yol bulmuş, ve bu küçük teşkilatımızın tamamıyla emniyet edilir bir hale gelmesine ve ormanların yapraklanmasını beklemeyi faydalı görmüşler ve bu teşekkülümüzle münasebetimin kuvvetli idamesine emir buyurmuşlardır.

---

58 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, s.222

Elinde dipçiği tamamıyla yanmış bir mavzer filintasının mekanizma ve namlusuna dipçik yapmakla meşgul bulunan merhum Yahya Kaptan ile üç beş arkadaşı ilk müfrezemizi teşkil edecekti.

Bizi böyle müfrezelerle sevk eden sebep Kocaeli Yarımadası üzerindeki Türk Köylülerini kasıp kavuran Rum çetelerinin ve İstanbul hükümetinin takip ettireceği silahlı kuvvetlerin kolay kolay ilk hamlede zararına uğramamak içindi.

Atatürk'le kendime cephanesiyle birlikte birer Mavzer filintasıyla iki el bombası hazırlamıştım. Tasavvur ettiğimiz yollar güzergâhının haritalarını ikmal etmiştik. Ansızın bir gün Atatürk'ün bizzat tespit ettiği Gebze civarından Tavşancıl'a inen yolu takip ederek Yahya ile arkadaşlarıyla buluştuktan ve onları da beraberimize aldıktan sonra Yarımca civarından Değirmendere'ye geçecektik.

Değirmendere havalisinde I. Dünya Savaşı içerisinde eşkıyalıkları ile Türk Köylülerine zarar veren ve bahçıvanlıktan yetişmiş ve eşkıyalıktan vazgeçirdiğim üç beş kişilik kuvvetindeki çeteyi de müfrezemize ilave edecek ve İznik-Yenişehir havalisi'nden geçerek Yirminci Kolordu kıtaatından birine ulaşmak kararımız planlanmıştı."[59]

Köprülü'lü Yahya Kaptan

Peki; Mustafa Kemal Paşa ve Cevat Abbas Gürer'in kendilerine koruma olarak seçecek kadar güvendikleri Yahya Kaptan kimdi? Bu soruya yanıt olacak bilgileri ve Yahya Kaptan'ın Mustafa Kemal Paşa'ya karşı hayranlığını; tarihçi Ziya Şakir Bey 1936 yılında şöyle yazmıştır:

"Evvela şunu arz edelim: Yahya Kaptan kimdir?

Bu soruya tam manasıyla cevap verebilmek için koca bir cilt kitap yazmak lazımdır. Onun için biz, buna gayet kısa bir cevap vereceğiz;

Yahya Kaptan, Köprülü'lüdür. Ve kendini bildiği günden itibaren de hayatını silaha bağlamış, bütün Türk düşmanlarına karşı mücadeleden mücadeleye atılmış, Bulgar ve Sırp çetecilerine kan ağlatmış, kendi muhitinde; ağlayan çocukları, "Yahya geliyor!" denildiği zaman susturacak kadar nam almıştır. I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa'nın Osmancık taburu ile Irak'a gitmiş, bu taburun çöküş ve avdetine kadar İngilizlerle savaşmış, İstanbul'a dönüşünden ve mütarekeden sonra da – İstanbul'un aldığı vaziyet içinde yaşamayı gözüne kestiremeyerek – Edirnekapı haricinde bir köye çekilmişti. İşte Mütareke devrine kadar, Yahya Kaptan'ın mücadele hayatının özeti.

Yahya Kaptan o köye çekilmekle vicdani ve milli vazifesinin son bulduğuna kanaat getirmemişti. Hatta:

---

59 Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 21 Mayıs 1941 (s-1, s-5)

"— Ağa, bu kadar çalıştın, çabaladın. Nihayet, bir köşeye çekildin. Galiba artık işin bitti." Diyen hemşeri ve arkadaşlarına:

"— Hayır!. İş, bundan sonra başlayacak"derdi.

Yahya Kaptan; ancak on beş, yirmi günde bir kere İstanbul'a iniyor, başka hiçbir yere uğramadan doğruca Harbiye Nezareti'ne geliyor; orada, Bekir Ağa Bölüğü'nde tutuklu olan arkadaşlarını ziyaret ediyor, dilinin döndüğü kadar onlara teselli veriyor; bir ihtiyaçları olursa, elinden geldiği kadar yardım ediyor, ondan sonra da yine köyüne çekiliyordu.

Bu ziyaretlerin birinde; memleketi kan ve ateşe boğmak isteyen kuvvetlere karşı ne yapılacağı; ve bunu yapmaya kimin baş olacağı müzakere edilirken; arkadaşlarından biri:

"— Mustafa Kemal Paşa,"demişti. Yahya Kaptan Çanakkale harplerinden beri, bu isme çok ileri sevgi ve hürmet beslemekteydi. Onun için bu ismi duyar duymaz heyecana gelmiş:

"— Evet.. O, istese yapar. Fakat acaba isteyecek mi?" diye mukabele etmişti. O zaman arkadaşları ona şu menkıbeyi anlatmışlardı:

"— Dinle Yahya Kaptan.. İki gün evvel, buraya bir arkadaş geldi. Gözlerinin önünde meydana gelen olayı bize şöyle anlattı:

Geçen hafta, İtilaf Devletleri kumandanlarının şerefine sarayda bir ziyafet verilmiş. Bu ziyafete, bütün Fransız, İngiliz, İtalyan, Yunan kumandanları ile bizim Paşa ve kumandanlardan bazıları da davet edilmiş.. İtilaf Devletleri kumandan ve generalleri, bu davete büyük üniformalarıyla iştirak etmişler. Bizimkiler ise, küçük üniformayla gelmişler. Yalnız Mustafa Kemal Paşa, büyük üniformasını giyerek gelmiş; icap edenlerle selamlaşıp ayak üzerinde kısaca görüştükten sonra; İşgal Orduları baş kumandanının masasına karşı bir masaya yerleşmiş.. Mustafa Kemal Paşa'nın bu davete büyük üniforma ile iştirak etmesi derhal İngiliz başkumandanının nazarı dikkatini celp etmiş; miralay rütbesi taşıyan baş yaverini çağırarak ona bir emir vermiş.. Bu başyaver, aldığı emri ifa etmek için derhal Mustafa Kemal Paşa'nın önüne gelmiş; dimdik durup bir resmi tazim ifa ettikten sonra;

"— Galip ordular kumandanları şerefine verilen bir ziyafette, mağlup bir memleket ordusuna mensup bir generalin, büyük üniforma ile bulunmasının doğru olmayacağını; baş kumandanımdan telakki ettiğim emre binaen zatı alilerine arza mecbur oluyorum."

Demiş… O anda, koca salonda ses seda kesilmiş; bütün gözler Mustafa Kemal Paşa'ya çevrilmiş.. Mustafa Kemal Paşa, söylenen sözleri büyük bir dikkatle dinledikten sonra; ağır ağır, gayet fasih, her taraftan duyulacak ve işitilecek derecede berrak bir ses ile şu cevabı vermiş:

"— Yaver efendi! Baş kumandanınıza tebliğ ediniz ki... Bu salonda… Resmi üniforması ile oturan Mustafa Kemal Paşa.., Mağlup edilmiş bir kumandan değildir!.. Kendileri de bilirler ki, Mustafa Kemal Paşa, Anafartalar'da İtilaf Ordularını mağlup etmiş, her yerde olduğu gibi burada da

üniformasını taşımak hakkını ihraz eylemiştir!.."

O anda, salonun her tarafından sürekli bir alkış kopmuş!.. Yüksek sesle söylenen bu sözleri işiten İngiliz başkumandanı, herkesle beraber bu hakikati kabul ederek kadehini kaldırmaya mecbur olmuş...

Heyecan içinde kalan Yahya Kaptan, sormuştu:

— Sonra?..

— Sonra mı?.. Daha ne istiyorsun?.. Mustafa Kemal Paşa'nın bu hareketi ne demektir?.. Hiçbir kuvvet karşısında eğilmeyeceğine delalet değil midir?.

Heyecanı büsbütün artan Yahya Kaptan, tekrar sormuştu;

— Size bunu kim anlattı?

— Cevat Abbas.. Paşanın yaveri.

— Tanırım.. Hem de iyi tanırım... Eğer o söyledi ise doğrudur.. E haydi kalın sağlıcakla.."[60]

Anadolu'ya Kocaeli yolu ile gizlice geçebilmek üzere bütün hazırlıkların tamamlandığı ve Kocaeli ormanlardaki ağaçların yapraklanmasının beklendiği bir sırada, o ana kadar hiç hesapta olmayan bir gelişme olmuştu... Cevat Abbas Gürer'in akrabası olan, Harbiye Nazırı Mareşal Şakir Paşa kullanılarak, Padişah Vahdettin'in onayı alınmış ve Mustafa Kemal Paşa'ya "Üçüncü Ordu Müfettişliği" görevi verilmişti... Bu görev Samsun yolu ile Anadolu'ya çıkabilme olanağı sağladığı için, aylar önceden gizlice hazırlanan "Kocaeli üzerinden Anadolu'ya gizlice geçme planına" da artık gerek kalmamıştı.

Bu gelişmeden kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa; 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basarak ve Anadolu'daki faaliyetlerine başlamıştı.

Cevat Abbas Gürer anılarında; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmekteki gerçek amacını şöyle anlatır:

"Geniş yetkilerini muhafaza edebilirse başarıya çabuk ulaşılacaktı. Kendisini vakitsiz israf ederlerse yine mücadelesine devam edecekti. Ancak, neticeye varmakta biraz geç kalacaktı. Fakat her iki halde de Atatürk'ün ana yurda ayak basar basmaz millete ilk parolası; " Ya İstiklal Ya Ölüm!..." olacaktı. Ondan sonra da "yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve kuvvet alarak" O büyük; ve asil varlığı; bütün şerefiyle istiklale kavuşturmak için tek başına kalsa da bu kararından dönmemek andını büyük dahi naçiz elimle kurulan ilk küçük tertibatını aldırırken içmişti.[61]

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Anadolu topraklarına ayak

---

60 Ziya Şakir Soko, "Saltanatın son günleri" Tan 9 Mayıs 1936 (s-4)
Not: Cevat Abbas Bey'in Yahya Kaptan'ı görevlendirişi ile ilgili olarak Tarihçi Ziya Şakir Soko'nun verdiği tarihin yanlış olduğu konu ile ilgili arşiv belgelerinden ve Cevat Abbas Gürer'in yazdığı hatıralardan anlaşılmaktadır. Yahya Kaptan 1919 yılının ilk aylarında Kocaeli bölgesine geçmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle faaliyetlerine başlamıştı. Ziya Şakir Bey'in 1936'da yayınlanan makalesindeki anlatım daha farklıdır. Bu makalenin yayınlanmasından beş yıl sonra 1941'de Cevat Abbas Gürer'in yayınlanan anılarında gerçek meydana çıkmıştır.

61 Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 22 Mayıs 1941 (s-1, s-5)

basması Yahya Kaptan'ın faaliyetlerini değiştirmedi.. Yahya Kaptan, İstanbul'un yanı başında meydana getirdiği milli teşkilatını giderek genişletiyor, Mustafa Kemal Paşa'dan doğrudan aldığı emirler doğrultusunda bölgesinde aktif olarak görev yapıyordu.

Yahya Kaptan'ın Kocaeli yarımadasında oluşturduğu silahlı güçler, İstanbul'un doğusundan Anadolu'ya doğru güvenli bir koridor meydana getiriyordu...Bu koridordan Anadolu'ya silah ve cephane gönderilebiliyor ve ayrıca Milli direnişe katılmak amacıyla birçok Türk aydını bu yol üzerinden Anadolu'ya güvenli bir biçimde geçebiliyordu.

Ziya Şakir Bey Yahya Kaptan'ın Kocaeli bölgesindeki faaliyetleri ile ilgili olarak 1936 yılında şunları yazmıştı:

" Yahya Kaptan, bir taraftan Rum Çetelerinin vaziyetlerini yakından incelerken, diğer taraftan da Mustafa Kemal Paşa ile muhabere çarelerini temine girişmişti. Ve birkaç gün zarfında da, Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat Abbas Bey ile temas hasıl etmişti.

O tarihte Ferit Paşa hükümeti ile İngilizlerin şiddetli takip ve kontrolleri her tarafı kasıp kavurduğu için Yahya Kaptan ile hamiyetli arkadaşları, İstanbul'dan gelirken birer tabancadan başka silah geçirememişlerdi. Buna binaen, her şeyden önce ele silah geçirmek elzemdi.

Lakin bu silahlar nereden ve ne suretle ele geçirilecekti?.. Bu mesele, Yahya Kaptan ile arkadaşlarını derin derin düşündürmekte ve müteessir etmekte idi... Nihayet akıllarına bir çare gelmişti. Yahya Kaptan, Tavşancıl köyünün namuslu ve vatanperver İhtiyar Heyeti'ne müracaat etmiş; bu temiz kalpli Türk evlatlarına hakiki maksatlarını izah etmiş; yanında bulunan dört arkadaşını, köy için korucu tayin ettirmişti. Ve bu ihtiyar heyetinin verdiği mazbata ile Gebze kazası Jandarma deposundan, Alman mermisi atan muaddel Rus tüfeklerinden dört silah ile ellişer fişek ele geçirmişti... İşte; bu havalide, Kuva-yı Milliye'nin ilk temelini kuran – hamiyetli Tavşancıl ihtiyar heyetinin mazbatasıyla alınan – bu dört silahtan ibaretti.

Yahya Kaptan'ın silahına gelince; o da şu suretle tedarik edilmişti... Bu, dört silahın ele geçirilmesinden üç gün sonra, Şile – Yeniköy Rum çetesinin kanlı ve katil reisi olan Deli Yanni'nin mavzerini tamir ettirmek için Tavşancıl'daki silah tamircisine gönderdiği Yahya Kaptan tarafından işitilmişti. Deli Yanni güya bir kurnazlık etmiş; şayet başkasının eline geçerse kullanılamaması için tüfeğini kundağından tecrit ederek sadece demir aksamını göndermişti... İşte Yahya Kaptan bu demir aksamı elde etmiş; kendi bıçağıyla kiraz ağacından oyduğu bir kundağa geçirmiş; beşinci silah ta bu suretle ikmal edilmişti.

Beş silah.. Beş temiz imanlı yatanperverin elinde, hiç şüphesiz ki mühim bir kuvvet teşkil etmişti. Ve artık o günden itibaren bu beş arkadaş; zavallı Türkleri imha için bütün kuvvetlerini sarf eden Rum çetelerine karşı koyabilmek için kendilerinde yıkılmaz ve sarsılmaz bir varlık hissetmişlerdi.

İşte tam bu esnada, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan indirdiği kahir

darbe, Damat Ferit Paşa hükümetini devirmiş; iktidar mevkiine Ali Rıza Paşa Kabinesi gelmişti.

Bu durumdan gücenen İstanbul'daki muhalifler, derhal şiddetli bir intikam siyasetine geçmişler; asayişi ihlal ederek bütün Anadolu'yu İtilaf Devletlerine işgal ettirmek için Rum çetelerini azami derecede faaliyete geçirmişlerdi...

Üsküdar'ın Bakkalköy'den ve Sarıgazi mıntıkasından itibaren Şile, Yeniköy, Kandıra ve İzmit ovalarına kadar Rum çeteleri her tarafa dağılmıştı. Her gün, köyler basılıyor; pusular kuruluyor; şehit edilen masum Türklerin adedi artık sayılamayacak derece çoğalıyordu. Bu katil sürüleri ellerine geçirdikleri Türk kadınlarını bacaklarından asarak vücutlarını bıçakla ikiye bölmek, ihtiyarların bütün azalarını lime lime ederek yollara sermek gibi zalimane vahşetler göstermekten çekinmiyorlardı.

Artık, Türk köylülerinin yeis ve ıstırapları son dereceye gelmişti. Bu zulme karşı ne tahammül ve ne de mukavemet, imkan ve ihtimal haricinde idi.

İşte Yahya Kaptan ile dört hamiyetli arkadaşı bu ıstırap ve teessür ateşleri içinde yanıp tutuşarak yapacakları işler için Sivas'tan emir ve talimat beklerken – ayrıntıları büyük nutukta görüldüğü gibi – Mustafa Kemal Paşa'dan şu emir gelmişti:

> Mustafa Kemal Paşa'dan bu emrin gelmesi, bu beş arkadaşa Dünya'nın
>
> İzmit merkezi vasıtası ile Kuşçalı Telgrafhanesinde
>
> Yahya Efendi'ye
>
> "Bulunduğunuz havalide kuvvetli bir teşkilat yapınız. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla bizimle tesis ve temini irtibat eyleyiniz. Şimdilik hazır bulununuz."
>
> Anadolu ve Rumeli
> Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
> Mustafa Kemal

en büyük sevincini temin etmişti. Ve o dakikadan itibaren de artık faaliyete geçmişlerdi.

Yahya Kaptan, arkadaşlarını Tavşancıl'ın muhafazasına terk etmekle beraber, derhal teşkilat işlerine girişmişti. Arkadaşlarından Enis Bey'in kıymetli yardımı ile silah ve arkadaş adedi yükselmekteydi. Enis Bey; Yahya Kaptan'ın en candan arkadaşlarından biriydi. Tıbbiye Mektebinin son sınıfına kadar yükselmiş; Balkan Harbi esnasında çok kıymetli hizmetler ifa etmişti.

I. Dünya Savaşı'nda, Yahya Kaptan ile beraber Osmancık taburuna gönüllü yazılarak – akrabasından olan merhum, Yakup Cemil Bey'in maiyetinde Irak'a gitmişti.

Bu suretle doktorluğunu silahla değişen bu imanlı ve hamiyetli genç,

vatani hizmetler uğrunda bir çok maceralar geçirdikten sonra, mütarekeyi müteakip İngilizler tarafından tevkif edilmişti. İdam edilmesi, mukarrerdi. Fakat, arkadaşlarının tedarik ettiği bir tabancayla muhafazasına memur olan İngiliz nöbetçi neferini öldürdükten sonra, eski arkadaşı Yahya Kaptan'la birleşmişti. İşte bu Enis Bey, şimdi Yahya Kaptan'ın dört havarisinden biri idi. Ve mukaddes gayeyi istihsal etmek için de Tavşancıl köyünün mütevazı koruyuculuğunu kabul etmişti.

Yahya Kaptan'ın teşkilat işleri ilerlerken, Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat Abbas Bey gizlice iki defa Tavşancıl köyüne gelmiş, Yahya Kaptan'la temas etmişti. Ve bu temaslarda artık teşkilat işlerini ve silah tedariki imkanını bir hayli geliştirmişti.

Aynı zamanda İstanbul ve Üsküdar'da bazı hamiyetli zevat ile irtibat temin edilmişti. Bunlar vasıtasıyla da bir miktar silah, birkaç sandık cephane ve altı adet "Tüfekçiyef" bombası ele geçirilmişti.

Artık Yahya Kaptan'ın ilk teşkilat kuvveti belirmişti. Bunlar, mükemmel bir şekilde teslih ve teçhiz edilmişti. Geceleri, herkes derin uykularda iken kuvveti teşkil eden (yirmi mücahit); sessiz sedasız evlerinden çıkıyorlar; ortalık ağarmaya başlayıncaya kadar oradaki arazide talim ve tatbikat yapıyorlardı.

Tavşancıl köyünün yetiştirdiği hamiyetli ve cesur gençlerden Mehmet ve İhsan isminde iki kardeş, Yahya Kaptan'ın emriyle köyleri dolaşıyorlar; genç arkadaşları arasında milli mefkurenin ancak silahla müdafaa edilebileceğine dair propaganda yapıyorlar; ve bütün fikirleri, aynı nokta etrafında toplamaya çalışıyorlardı."[62]

Fakat bir süre sonra; Yahya Kaptan'ın başarıları, İstanbul'da Kara Vasıf'ın kurduğu Karakol Cemiyeti'nin bazı mensupları tarafından kıskançlıkla karşılandı... Mustafa Kemal Paşa'nın askeri rütbesi bulunmayan Yahya Kaptan'a doğrudan emir vermesi, İstanbul'daki bazı kişilerin hiç hoşuna gitmedi. Yahya Kaptan kendisine en yakın destek ve ilgiyi göstermesi gereken İstanbul'daki Milli teşkilatla, bir kıdem ve kıskançlık meselesi nedeniyle bir türlü ilişki kuramıyordu. Ve onlardan gereken destek ve yardımı alamıyordu... O'nun tek destekçisi; kilometrelerce uzakta bulunan ve taparcasına inandığı Mustafa Kemal Paşa'ydı ve kendisi yalnızca O'ndan emir alıyor.Ve O'nu dinliyordu.

Yahya Kaptan bir süre sonra İşgalcilerin ve onlarla işbirliği yapan İstanbul'daki hükümetin yok edebilmek için büyük çabalar sarf ettiği bir hedef haline gelmişti.. Ve sonunda Yahya Kaptan 7 Ocak 1920 tarihinde işbirlikçi İstanbul hükümetinin adamları tarafından tuzağa düşürülerek şehit edildi. Ve bu alçakça cinayet bütün Tavşancıl ve civar köylerden gelen halkın gözleri önünde meydana geldi.

Cevat Abbas Bey, Yahya Kaptan'ın şehit edildiği günlerde Mebus

---

62* Ziya Şakir Soko, "Saltanatın son günleri", Tan, 10 Mayıs 1936 (s-4)

olarak, İstanbul'da bulunuyordu.. Olay meydana gelmeden önce; Yahya Kaptan'ın yok edilmek istendiğini Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla bildirdi ve önlem alınmasını istedi... Ancak ne yazık ki işbirlikçiler ellerini çabuk tuttular ve Yahya Kaptan'ı şehit ettiler...

Mustafa Kemal Paşa bu olayın peşini bırakmadı. Bu cinayete neden olan sorumlulardan tek tek hesap sordu... İstanbul'daki Milli teşkilat; Yahya Kaptan'ı korumak yerine onun öldürülmesine seyirci kalmış ve olaya engel olmamıştı. Olayın hesabını veren İstanbul'daki sorumlular; Yahya Kaptan'ın başına buyruk olduğunu ve hiç kimseyi dinlemediğinden şikayet etmişler ve bu nedenle öldürülmüş olabileceğini iddia etmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa ise gerçeği biliyordu ve yıllar sonra büyük Nutuk'ta bu konuyu şu cümlelerle açıklamış ve olayı aydınlatmıştı:

"Merhumun hiç kimseyi dinlememesinin tenkiline, katline sebep olarak gösterilmesi asla doğru olamaz. Şehidi Merhum, beni dinliyordu. Benden emir alıyordu. Verdiğim emre göre hareket ediyordu.. Başka bir makam ve eşhasa merbut olduğunu, onlardan emir alması lüzumunu kendisine emretmemiştim.. "[63]

Diyerek Yahya Kaptan'ın doğrudan doğruya kendisine bağlı olarak görev yaptığını açıklamış, Yahya Kaptan'a ve O'nun şerefli hatırasına sahip çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa sadece karanlıkta kalmış olan bir tarihi aydınlatmakla kalmamış; ayrıca gerçeği belgeleriyle ortaya koyarak, tertemiz yurtsever bir insana sürülmek istenen bir lekeyi de silerek bir vicdani bir sorumluluğu da yerine getirmişti.

Yahya Kaptan ve arkadaşları; 1919 yılının daha ilk aylarında silahlanmış ve örgütlenmişti. Kocaeli bölgesinde faaliyetlere başlayan bu "İlk Kuvayı Milliye Örgütü" Yunan Ordusu'nun İzmir'i işgalinden çok daha önce kurulmuştur; Milli Mücadele'nin önderi olan Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan verdiği emirle kurulmuş olmasının anlamı ve önemi çok büyüktür. Yahya Kaptan milli kuvvetlerinin Kuva-yı Milliye'nin kuruluş tarihinde de çok özel ve anlamlı bir yeri vardır.İşte bu nedenle; Atatürk büyük Nutuk'ta Yahya Kaptan konusuna sayfalarca ve çok geniş bir yer ayırmış, kahramanlıklarını büyük bir övgü ile anlatmıştır...

Atilla Oral, İstanbul, 2006

* * *

63 Mustafa Kemal Atatürk. Nutuk, (s.235)

Cevat Abbas'ın Anadolu'ya ikinci geçişi

Cevat Abbas işgal altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya nasıl geçti?

Cevat Abbas, 1920 yılı Ocak ayının ilk günlerinde İstanbul'da Son Osmanlı Meclisi'nde mebus olarak görevli bulunuyordu.. İngilizler 16 Mart 1920 sabahı kanlı bir baskınla İstanbul'u işgal etmiş ve öğleden sonra da Osmanlı Meclisi'nin toplandığı Fındıklı'daki meclis binasına gelerek meclisi kuşatmışlardı. Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin Meclis'i işgal etme olasılığı bulunduğunu işgalden birkaç gün önce İstanbul'da bulunan mebuslara haber vermiş ve onları Anadolu'ya geri çağırmıştı. Ancak bu çağrıya uymayan Kara Vasıf ve Rauf Bey gibi bazı mebuslar İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülmüştü. İngilizler Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığı ile tanınan ve İstanbul'da bulunan kişilerin peşine düşerek büyük bir insan avı başlatmışlardı. Cevat Abbas ismi; İngiliz polisinin elinde bulunan ve ele geçirebilmek için her yerde aradıkları kişilere ait kara listenin içinde ve en ön sıralarda idi.

Cevat Abbas, İstanbul'un fiilen işgal edilmesinden sonra eşi Memduha Hanım'ın akrabası olan Ali Bey'in, Çengelköy'deki yalısının arka bahçesinde, gözden uzak bulunan iki katlı ahşap bir eve sığındı. (Ali Bey o dönemde Divan-ı Muhasabat'ta çalışıyordu). Ve bir süre bu evde gizlendi. Çengelköy'de kaldığı süre zarfında, civardaki insanlar tarafından tanınmamak için sakal bıraktı.

Cevat Abbas Çengelköy'deki evde gizlendiği ve Anadolu'ya yola çıkmak üzere olduğu bir sırada eşi Memduha Hanım'a çocuklarını görmek istediğini söyledi. O yıllarda Şehzadebaşı semtinde ikâmet eden Memduha Hanım, oğulları Turgut ve Mustafa Kemal'ı yanına alarak Çengelköy'e getirdi. Cevat Abbas, Anadolu yollarına çıkmadan son defa çocuklarını görebilmiş ve onlarla uzaktan da olsa hasret gidermişti. Balıkçı kılığında ve sakal bırakmış olan Cevat Abbas'ı tanımak mümkün değildi; fakat o zamanlar dört yaşında olan oğlu Mustafa Kemal, babasını elindeki yüzükten tanıdı ve ona "baba" diyerek seslendi. Cevat Abbas; ailesinin güvenliğini düşünerek eşinden, çocuklarının yanından hemen uzaklaştırmasını istedi.

Cevat Abbas'ın Çengelköy'de gizlendiği evin ve sahildeki yalının sahi-

Cevat Abbas'ın İstanbul, Çengelköy'de İngilizler'den saklandığı ev.
(Fotoğraf, 2006).

bi Ali Bey'in "Kancabaş" lakaplı, İstinyeli Cahit Reis adında bir tayfası vardı. Bu Cahit Reis güçlü kuvvetli mert bir kişi idi. Cahit Reis kısa bir süre önce İstanbul'daki işgal kuvvetlerinden iki İtalyan askerini, Türk kızlarına sarkıntılık ettikleri için öldürmüştü.

Cahit Reis ve birkaç adamı ile anlaşan Cevat Abbas Bey; bir gün Cahit Reis'in balıkçı kayığı ile belli etmeden Çengelköy'den ayrıldı. İtilaf Devletlerinin İşgal donanma gemilerinin her tarafta demirli bulunduğu İstanbul Boğazı'ndan sessizce geçtiler ve Boğaz'ın akıntısından da yararlanarak Marmara denizine açıldılar. Cevat Abbas'ı taşıyan balıkçı teknesi, İşgal donanmasına ait devriye gezen istimbotların dikkatini çekmeden yol almayı başarabilmişti. Cahit Reis ve arkadaşları Cevat Abbas'ı sağ salim Yalova sahillerinde karaya çıkarmayı başarmıştı.

Babam Turgut Gürer'den dinlediğime göre Cevat Abbas karaya çıktıktan sonra, civardaki bir karakoldan yanına asker alarak yoluna devam etmişti. Kuva-yı Milliye'nin kontrolünde bulunan Milli sınıra ulaşınca, kendisine eşlik eden bu askerlere teşekkür etmiş ve arzu ettikleri takdirde Anadolu'ya iltihak edebileceklerini ve isterlerse can güvenlikleri sağlanarak geri dönebileceklerini de bildirmişti.

Hüseyin Gürer,
İstanbul, 2006

* * *

Amasya Genelgesi'nin yazıldığı gece...

Cevat Abbas Gürer, altına 9.11.1940 tarihini düştüğü kendi kişisel notları arasında bulunan bir yazısında, Ulusal Mücadele'de bizzat Atatürk'ün diktesiyle kaleme aldığı, Kurtuluş Savaşı'nın en önemli belgelerinden birinin yazıldığı 21 haziranı 22 hazirana bağlayan geceyi anlatıyor:

"Atatürk", tarihî büyük şerefini arkadaşlarıyla nerede paylaştı?

Atatürk'ün kurtarıcı kudretinin büyük hamletlerinden birine şahit olan Amasya'daki karanlık oda!... Kışlanın sınırına bitişik bir binanın, Türkiye kurtuluş nurunun doğduğu ve yer yuvarlığının dört yanına gözler kamaştıran ışıklarını saçtığı odasıdır.

O, daima tarihimizde bütün parlaklığıyla yaşayacaktır.

Askeri hastane idarecilerinin iş gördükleri bu binayı; 5. Kafkas Fırkası Kumandanı Yarbay Cemil Cahit (Sayın Orgeneral); Atatürk'e ve yakınlarına ayırmış ve kışlanın bir kısmını da müfettişlik karargahımıza tahsis buyurmuşlardı.

Bu bina kışla kadar, gerek Amasya şehrine ve gerekse verimli Yeşilırmak'ın her iki yönündeki gönül açan yeşil vadilerine hakim bulunuyordu. Karargâhımızın korunması bakımından da en emin bir mevkide idi.

Burasının intihap olunuşu *(seçilmesi)*, fırka kumandanının dikkat ve ihtimamını ve Samsun'da başlayıp Havza'da açığa vurulan milli harekete geçmek lüzumuna derin ve sarsılmaz ilgisinin necib tezahürü olarak Atatürk'çe kabul edilmişti.

Yarbay Cemil Cahit, sevgili memleketin düşürülmek istenen büyük tehlikesinin bertaraf edilmesi için açılacak olan çetin savaşlı işler karşısında metin ve vakurdu.

Hele büyük fedakârlara has tevazu ve nezaketi, herkeste kolay bulunmayan meziyetlerindendi. Milli hareketlerin öncüleri arasında bulunan muhterem orgeneralin milli tarihimizde pek kıymetli yer tutacağı şüphesizdir.

Mesane rahatsızlığının natamam *(sürdüğü)* ve tehlikeli tedavisiyle İstanbul'dan ayrılan Atatürk, Havza'nın yüksek dereceli kaplıcasından ve Doktor Refik Saydam'ın (merhum başvekil) tedavisinden 17 gün hakkıyla istifade etmişti.

Büyük adam, Havza Camii'nde bütün millete; kurtulmak ve vatanı parçalatmamak için yapılacak vatani ve milli ödevleri işaret ederek, milletler

bünyelerinin en büyük kuvveti olan birlik ve beraberliğe davet etmiş ve fiili müsellâh *(silahlı)* harekete hemen geçmek maksadıyla Havza silah deposunun kapılarını halka açmakla teşkilata başlamıştı. Havza'dan hareketimiz bir dereceye kadar başlanılan faaliyetin icabı sayılabilirse de, asıl Havza'nın cenubunda, Havza'ya hakim ve Amasya istikametini kolaylıkla kapayacak kabiliyette bulunan Merzifon'daki İngiliz kuvvetlerinin karargâhımız için tehlikeli oluşu idi. Çünkü geniş salâhiyetli ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın, artık ordu kumandanından ziyade milleti kurtuluşa vardıracak bir kutlu önder olduğu, İstanbul hükümeti davetine boyun eğmemekle anlaşılmıştı.

Havza'dan hareketimizden evvel çok sevdiği ve güvendiği ve Atatürk'e, başlanılacak milli ve vatani maksatlar uğrunda kol ordusu ile büyük ve ağır fedakarlıklar istilzam edecek *(gerektirecek)* her türlü ödevleri şartsız, kayıtsız ve ifa edeceğine *(yerine getireceğine)* daha İstanbul'daki ziyareti esnasından söz veren sınıf arkadaşı 20. Kolordu Kumandanı General Ali Fuat Cebesoy'dan (muhterem Nafıa *[bayındırlık]* Vekili) er kıyafetine girerek misafirleri ile birlikte Havza istikametine hareket etmesi bir şifre ile rica olunmuştu.

Havza'dan Amasya'ya...

12 Haziran 1335 *(1919)* günü Havza'dan hareket eden karargâhımız, aynı günün akşamına doğru Amasya'ya vardı. Necip *(soylu)* ve fedakar Amasyalılar, Atatürk'ü coşkun tezahüratla karşıladılar. Resmi ziyaretler bittikten sonra yukarıda arzettiğim karargâh binalarımıza yerleşmiştik.

Havza'dan hareketimizden üç gün geçmemişti. Arandığım telefonda, 20. Kolordu Yaveri Üsteğmen Bay İdris Cura (Selanik Konsolosu) Kumandanının ve misafirlerinin Havza'nın 12 kilometre cenubunda ve Havza-Amasya yolunun üzerinde bir noktada müfettiş paşa hazretlerinin emirlerini bekledikleri haber veriliyordu.

Telefondan ayrılmaması ricasıyla Yaver Cura'yı bırakarak aldığım haberi (Londra sefirimizin de orada bulunduğunu) kumandanıma arz ettim. Kumandanım cevaben:

— Vakit geçirmeden Amasya'ya hareket etsinler. Sen de bizim otomobillerden birine bin. Aynı istikamete hareket et. Nerede rastlarsan Fuat Paşa'yı, Rauf ve Süreyya Beyleri bizim otomobile al getir, emrini telefonda bekleyen yaver arkadaşa aynen bildirdim. Ben de Umumi Harp'ten miras kalan yıpranmış otomobilimizden daha iyicesini seçerek yola koyuldum. Amasya'dan epeyce şimalde ve Vehip Paşa değirmenleri denen mahalde muhterem General Ali Fuat Cebesoy ve arkadaşlarıyla karşılaşıldı. Atatürk'ün emri veçhile hareket edilerek Amasya'ya akşam başlarken dönüldü.

Kahraman, gürbüz bir er kıyafetine girmiş olan koca vatansever General Ali Fuat Cebesoy'un inan ve güveni temin eden huzuzu *(sevinci)*;

hakikaten Atatürk'ü çok sevindirdi. Umumi Harbin son yıllarında, ve mütareke günlerinde samimi yakınlık gösteren ve Atatürk tarafından ayni duygularla sevilen, ve İstanbul'da faaliyet ümitleriniz kalmadığı zaman bana mülaki olunuz."tavsiyesine riayet eden eski Bahriye Nazırı Albay Hüseyin Rauf Orbay'ın (Londra sefirimiz) Manisa ve havalisini ve oradan Ankara istikametindeki mıntıkaları tetkik ederek Atatürk'e mülaki oluşu *(katılması)* Atatürk'ün hazzını katmerlendirdi. Bay Hüseyin Rauf Orbay'a, mutasarrıf İbrahim Süreyya Yiğit (Kocaeli mebusu), Yüzbaşı Osman Nuri (General Osman Tufan) ve ihtiyat zabiti *(yedek subay)* Recep Zühtü Soyak (Eski Zonguldak mebusu) refakat ediyorlardı.

Trablusgarp harbine gönüllü olarak iştirak eden İbrahim Süreyya Yiğit, orada Atatürk'ün emrinde çalışmıştı. Memleketin her tehlikesinde zarif yaratılışlı vücudunu ve sarsılmaz iradeli kafasını ortaya koymakla tanınmış olan bu zat Atatürk'ün vefakâr bir arkadaşı idi.

Şimdi, az güneş gördüğünden hemen daimi tatlı bir gölge ve serinlik taşıyan ve fakat ebedi sönmeyecek olan milli şubeyi dünyalara tanıtan odanın misafirleri, geceleri beyaz fanuslu, müdevver *(yuvarlak)* fitilli iki gaz lambasının ışıkları etrafında baş başa, kalp kalbe vererek; Atatürk tarafından atılan ilk milli hareket adımlarına ayak uydurmuşlardı.

Vakit, fırsat kayıtlarını ve memuriyet ve hayat kaygılarını Havza'da ebediyete gömen Atatürk; Havza'daki hutbesini *(konuşmasını)* tekrar ederek sevgili ve fedakar tanıdığı ve tanıtmak istediği arkadaşlarıyla birlikte bütün memleketi an geçirmeden kurtuluş hedefine götürmek azmindeydi.

O esasen yurdu parçalanarak esir edilmek istenen aziz ve necip milleti "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" düsturunu *(ilkesini)* daha İstanbul'da iken kendilerine başlıca çıkar yol edinmişti. Onun için Samsun'a ayak basar basmaz bu noktadan dinamik bir hızla işe başlamıştı.

Şimdi kesin hareket için Samsun'a çıkışımızdan Amasya'ya muvasalatımıza (kadar geçen 23 günlük "hadiseleri", büyük bir salabet *(manevi kuvvet)* ve samimiyetle saatlerce, günlerce Atatürk arkadaşlarına izahta bulundu.

Bay Hüseyin Rauf Orbay'ın da düşman süngüleri altında ve tehdidinde bulunan vilayetler halkından edindiği kıymetli intibaları dinlendi.

Bu veçhile Atatürk'ün halesini teşkil edenlerin; samimi ve coşkun fedakarlıklarla kalplerinin çarptığına şahit olan uğurlu oda, müstevli *(istilacı)* düşmanlar ve yerli hainler aleyhine istiklal ve bütünlük lavlarını dünyaya saçan Türklük yanardağının köklerini 12 gün içinde yaşattı.

Mustafa Kemal İstanbul'a çağırılıyor

Kurmay reisimiz Albay Kâzım Dirik (Trakya müfettişi merhum General Dirik), sıhhiye müfettişimiz Albay Dr. İbrahim Tali (Sayın saylavlarımızdan), sıhhiye müfettiş muavini Binbaşı Dr. Refik Saydam (Merhum Başvekil), Kurmay Yarbay Arif (Maslûp Arif), Kurmay Binbaşı Hüsrev Gerede (Eski Ber-

lin Sefiri), Atatürk'te gördükleri necat ümitleriyle İstanbul'dan hareket etmişlerdi. Binaenaleyh bu arkadaşlar Havza'da tam manasıyla görerek, duyarak, bilerek bütün kalpleriyle Atatürk'e bağlanmışlardı. Yalnız o zaman Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan Atatürk'e gelen bir şifre münasebetiyle Atatürk, vasıtamla yaptığı bir fikir ve inan yoklamasında Kâzım Dirik'in birkaç dakika süren ve bilahare *(daha sonra)* daha ziyade saffet ve samimiyetine bağışlanan mütalaası *(verilen düşüncesi)* Atatürk'ü bir an düşündürdü.

Şevket Turgut Paşa'nın emri kısa idi. "Mühim bir meseleyi görüşmek ve bilahare avdet etmek üzere emrinizdeki gambotlardan biriyle İstanbul'a hareket olunması" mealinde ifade edilmişti.

"Dikkat et Cevat! Kurmay reisi ikimizi yalnız bırakıyor"

8 Haziran 1335 *(1919)* zevalini müteakip *(öğleden sonra)* yaver Bay Muzaffer Kılıç (eski Giresun mebusu) tarafından açılan bu şifreyi, öğle yemeğinden sonra istirahate koyulan kumandanıma sunduğum zaman, emirde gizlenmek istenilen tuzağı derhal görmüş ve bana:

- Ben bu şifreyi görmüş olmayayım. Kurmay reisinden başlayarak arkadaşlara sıra ile göster. Alacağın cevapları olduğu gibi bana getir emrini verdiler. Emirleri veçhile arkadaşlar yakalandı. Yalnız Kâzım Dirik:

— Olur. Paşa Hazretleriyle ikiniz gidersiniz. Biz sizi burada bekleriz.

Mütalaalarında bulundu. Diğer arkadaşlar umumiyet üzere:

— Bu nasıl şey!.. Paşa'yı İstanbul'a kapamak istiyorlar demişlerdi.

Atatürk'e arkadaşların mütalaalarını arzettim. Atatürk manalı bir gülümseme ile:

"— Dikkat et Cevat! Kurmay Reisi ikimizi yalnız bırakıyor. Öyleyse arkadaşlar İbrahim Tali Bey'in odasında toplansınlar", emrini verdi. Bir taraftan da Şevket Turgut Paşa'nın telgrafının iç yüzünü öğrenmek için, müfettişliğimizle hususi şifresi bulunan Genel Kurmay Reisi General Cevat'a (merhum Orgeneral Cevat) Harbiye Nazırı'nın telgrafının izah olunması için kumandanım tarafından kısa bir şifre not ettirildi.

İbrahim Tali Bey'in odasında yapılan toplantıda, İbrahim Tali ve Hüsrev Gerede'nin isabetli ve celaletli mütalâaları Kurmay Reisi'mizi ikaz etti. Bu tarihten sonra Kurmay Erkanımız, Atatürk etrafında bir kere daha sarsılmaz hale girdi. Daha doğrusu bu tarihten itibaren başında Atatürk bulunan ve büyük fedakarlık duygularıyla birbirine bağlanan ve serbestçe kanaatin *(kanaatler)*; mütalaa yürüten ve vatanpervarane kararları uğruna mevcudiyetlerini ortaya koyan bir komite haline gelmişlerdi. Ancak bu komite askerliğin usul esası olan disiplinden hiçbir zaman ayrılmamış, bütün memleketi sevk ve idare hususunda uhdelerine *(sorumluluklarına)* düşen vazifelerinde canla başla çalışmayı en büyük şiar edinmişlerdi.

"Kalem, kağıt alsın gelsin"

21-22 Haziran 335 *(1919)* gecesi saat 9'da kumandanımın "kalem kağıt alsın gelsin" emriyle çağrıldım. Muhterem General Ali Fuat Cebesoy, çetin ve büyük işler başaracak her türlü kudret ve kabiliyete hakim gözlerini saklayan güler yüzüyle bu emri bana tebliğ etmişti. Kendileri Ankara ile telgraf başında meşgul olmaya başladılar. Ben aldığım emri yerine getirmiş, uğurlu odanın büyücek yuvarlak orta masasına yerleşmiştim. Bir an içinde etrafıma göz gezdirdim. Bay Hüseyin Rauf Orbay, eski Üçüncü Kolordu Kumandanı Albay Refet (İstanbul Saylavı, *Milletvekili)*, Albay Kâzım Dirik, Binbaşı Refik Saydam, Binbaşı Hüsrev Gerede; Atatürk'ün kurtuluş eserini dinlemek için hareketsiz duruyorlardı. Gözlerinde büyük dikkat ve büyük merak canlanmıştı.

Bu derin manalı sükut içinde Atatürk'ün kuvvetli çektiği sigarasından bıraktığı bol dumanlarının gaz lambalarının fanusları üzerinde önce kuvvetle yığıldığına fakat yayıldıkça zayıfladığına dalmıştım. Her varlığın yaşayışının da aynı akıbetle karşılaştığını düşünmeye fırsat bulamadan;

— Yaz bakalım!..

Atatürk'ün bu çelik iradeli emri oda içinde sıralanmış bekleyen dimağları fuzuli düşünceden kurtardı; beni de harekete geçirdi.

1- Vatanın tamamiyeti, milletin istikbali tehlikededir.

2- Hükümeti merkeziye, deruhte ettiği mes'uliyetin icabatını ifa edememektedir *(Merkez hükümet yüklendiği sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir)*. Bu hal milletimizi madun tanıtıyor *(yok sayıyor)*.

3- Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

4- Milletin bu hal ve vaziyetini derpiş etmek *(göz önünde tutmak)* ve sadayı hukukunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti milliyenin vücudu elzemdir.

5- Anadolu'nun en emin mahalli olan Sivas'ta milli bir kongrenin serian akdi tekerrür etmiştir *(kararlaştırılmıştır)*.

6- Bunun için tekmil vilayetlerin her livasından milletin itimadına mahzar olmuş üç murahhasın sür'ati mümküne ile yetişmek üzere hemen yola çıkılması icap etmektedir.

7- Her ihtimale karşı bu keyfiyetin milli sır halinde tutulması ve murahasların lüzum görülen mahallere seyahatlerinin mütenekkiren *(kıyafet değiştirerek)* icrası lazımdır.

8- Vilayeti Şarkıye namına 13 Temmuz 335'te*(1919)* Erzurum'da bir kongre inikad edecektir. Mezkur tarihe kadar vilayatı saire murahhasları da *(delegeleri de)* Sivas'a varid olabilirlerse Erzurum Kongresi'nin azası da Sivas içtimai umumisine dahil olmak üzere hareket edecektir.

Bu direktif, bütün askeri ve milli rüesaya ve belediye reislerine verileceği kaydından sonra bitmişti. Aziz muhatapların hemen cümlesi birden sevinç

ve takdir gülüşleriyle,

"— Hayırlı olsun. Allah muvaffakıyet versin" iç dileklerini söylediler ve bu büyük işe şahit olan kutlu odayı şenliklere boğdular.

Atatürk'ün bana:

— Arkadaşlara ver imza buyursunlar! Emrine karşı yüksek nezaket ve tevazu gösteren Hüseyin Rauf Orbay:

— Henüz misafiriniz bulunuyorum. Onun için kendimde bir salahiyet; göremiyorum. Cevabına karşı Atatürk:

"— Memleketin tanınmış bir evladısınız. Yazdığımız, yeni bir tarihin vesikasında imzanız bulunmalıdır" der demez Bay Hüseyin Rauf Orbay imza buyurdular.

General Ali Fuat Cebesoy direktif yazılırken dışarıda muhaberesiyle meşguldüler. Atatürk tarafından çağrıldılar. Muhterem general gelmişti. Huzuruna sunulan direktifi derhal imzalayarak, çekingen duran Albay Refet'e imza ettirdiler.

Atatürk Kurmay Reisimiz Kâzım Dirik'le Hüsrev Gerede'ye de kurmay heyetinde tertip olunduğu şerefini esirgemediler.

Aziz vatan ve sevgili milletinin kurtarılması için Atatürk; kısa mucib esbaplı *(gerekli)* kurtuluş planının tarihi zengin şerefini arkadaşlarıyla Amasya'nın işbu kutlu odasında paylaştı.

Bu paylaşmayla Atatürk geniş vefa ve büyük kalpliliğini gösterdi. Ve onları birinci adımda kendi akıbetine bağlamayı zevk bildi.

9.11.1940

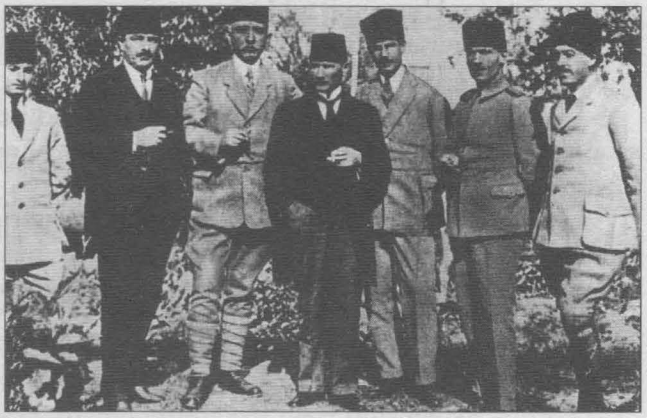
* * *

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta Amasya Genelgesi'nin yazıldığı geceye dair şunları yazmıştır:

"...Görüyorsunuz ki bu yazdırdıklarımı, çoktan vermiş ve dört gün önce Trakya'ya bildirmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da genelge ile bildirilmesinden başka bir şey değildi. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada alınmış korkunç ve gizemli yeni bir karar olmadığı kolayca anlaşılır sanırım."[64]

* * *

64 Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Söylev,* Çağdaş Yayınları, Ekim 1982.

Sivas Kongresi sırasında seçilen Heyet-i Temsiliye üyeleriyle (4-11 Eylül 1919) Sağdan sola: Cevat Abbas Gürer (Başyaver), Cemil Cahit Toydemir, Ruşen Eşref Ünaydın, Mustafa Kemal Atatürk, Bekir Sami Kundak, Hüseyin Rauf Orbay, Muzaffer Kılıç.

Cevad Abbas Gürer ve Mustafa Kemal Paşa, Geyve Boğazı, Karaçam'da Kocaeli Grup Kumandanlığı Karargâhı'nda. Sağda Kocaeli Grup Kumandanı Halit Paşa görülmektedir.

Cevat Abbas'ın radyodaki 19 Mayıs konferansı [65]

Ulu Önder Atatürk'e minnet ve şükranlarımı sunar, dinleyicilerimi içten sevgi ve saygı ile selamlarım.

Aziz yurttaşlarım;

Karadeniz yollarının anayurt diyarına açılan kapılardan biri olan Samsun'a Atatürk'ün ayak bastığı 19 Mayıs 1919 günü Türk dünyasının takviminde, eşi bulunmayan bir yapraktır.

Türk talihi, o gün idbârdan *(düşüşten)* ikbale döndü.

Türk tarihi, o gün nisyandan *(unutuluştan)* hayata, karanlıktan güneşe kavuştu.

Nihayet Türk milleti o gün esaretten sıyrılıp halâs ve istiklale ilk adımını attı.

Türkün bu uğurlu günü ne kadar kutlansa, Türk milletinin bütün fertleri bu günün her yıldönümünde birbirlerini ne kadar kutlulasalar yeri vardır.

O günden bugüne kadar aradan 19 yıl geçti. Bu müddetin her yılı Atatürk Türkiyesi'nde ancak bir asrın kucaklayıp gerçekleşebileceği terakki inkişaf ve teali eserlerine şahit olduk.

Cumhuriyet rejimi... Bu 19 yıl içinde daha ziyade, daha genç bir feyiz ile vatanda yüksek medeniyet abideleri kurdu.

Tarihte unutulmaz şan sahifeleri yazdı. Gönüllerde sönmez heyecanlar ve imanlar tutuşturdu.

Türk tarihinde istiklal timsali olarak ebediyen yaşayacak olan bu kıymetli 19 Mayıs günü, onu yaratan izafe ile Türk gençliğinin bayramı oldu. Bu gençlik için mutlu bir alamettir.

Ey Türk genci, ey sportmen, övün ve sevin. Atatürk günü senin de günün olmuştur. Bu bir tesadüf eseri değildir.

Sen "kanında, cevherinde yaşayan asalete dayanarak Kemalizm kutsal akidesi"nin yenilmez, yıkılmaz muhafızı olduğun ve bunu şuurla yürütmeye çalıştığın için bu büyük şerefte ortaksın.

Açık bir alın üstünde gürbüz bir dimağ taşıyan kafanla temiz vicdanına ve güçlü omuzlarına yüklenen bu şerefli vazifeyi (19 Mayıs'ı), yaratan kadar faziletle, fedakârlıkla yapacağına eminiz.

---

65 *Türk Spor Kurumu Dergisi*, 23. 5. 1938.

Kardeşlerim;

İşte böyle, millî, vatanî, büyük bir vazife taşıyan bayramınızı candan tebrik ederken, size bu yıl da 19 Mayıs kahramanının tükenmez bir ilham ve faaliyet hazinesi olan hayatından kısaca maruzatta bulunmaklığıma müsaadelerinizi rica edeceğim.

Aziz yurttaşlarım;

Hilkatle başlayan Türk varlığının, şanlı, şerefli, cihanşümul büyük tarihi içinde nice nice yüksek zekâlar, nice nice kırılmaz, bükülmez azim ve iradeler gelip geçmiştir. İftiharla göğsümüzü kabartan bu aziz cetler dünyanın beş bucağında sayısız eserler bırakmıştır. Kimisi hâlâ meydanda ve ayakta duran, birçokları da peyderpey meydana çıkartılmakta bulunan ve hayret, takdir ve gurura değer bu eserler, Türk'ün fikrî, ilmî, medenî, içtimaî hayatının ne kadar kavi *(sağlam)* esaslar üzerine kurulduğunu, yeryüzünde insanlık nizamının kimlerin tesis ve insanlara medeniyeti kimlerin talim ettirdiğini göstermektedir. Takdis ile andığım bu aziz cetlerin her cihetteki yüksek hamleleri varlıklarının çokluğu ile ölçülür, kesafetleri ile tartılır.

Kardeşlerim;

Atatürk faaliyetlerinin büyük bir kutsiyeti vardır. Çünkü o, asırların terekkiyat fenniyesiyle mücehhez *(ilerlemiş bilimle donanımlı)* bir memleketin ve ne de geniş hudutlar üzerinde süngüleri parlayan bir orduya sahip bir milletin mirasına kondu. O, her köşesi harap ve perişan, her zümresi meyus ve bitap *(ümitsiz ve yorgun)* ve fakat kanında asalet ve azim ve kudret taşıyan bir milletin başına geçmiştir. Onun cevher dehası, milletinin kabiliyeti hayatiyesinden başka bir istisnatgâh *(dayanak noktası)* bulamamıştır. Mamafih onun için bu kâfi idi. Çünkü o işgal ettiği makamların kuvvet ve kudretine dayanan insanlardan değildir. Hilkat onda, bütün cömertliği ile öyle bir feyiz yaratmıştı ki... Türk milletinin başkaları tarafından inkâr ve ihmal edilen kabiliyetlerinden o, tek başına bir cihan çıkarabilirdi. Ve nitekim öyle olmuştur. Bu feyiz ile o, bütün engelleri kırmaya, bütün tereddütleri gidermeye muvaffak oldu. Esasen karşısındakileri teşhir etmek ve hakikate karşı en fazla imanla ayak direyenleri yola ve imana getirmek, onun için zorlu bir iş değil, bilakis zevkli ve basit bir ameliyedir.

Aziz kardeşlerim,

Milletin üstüne felaket kâbusu çöktüğü o yıllarda Mustafa Kemal adı henüz tanınalı çok olmamıştı. Bazı siyasi ihtiras ve entrikaları... onun her biri başlı başına bir zafer abidesi, bir halâs muvaffakiyeti olan başarılarını milletten saklamakta idi.

Bu gafiller yuvarlanmakta oldukları uçurumun farkında bile değil iken Mustafa Kemal temiz yüreğinin bütün elem ve ızdırapları ile şu manzarayı görüyordu: Milletin silâhı elinden alınmış, millî asabı felce uğratılmış,

vatanın şiryanları *(candamarları)* kurutulmaya başlamış, kahirler *(kahreden acılar)* saçan, zulümler, zulmetler yağdıran eller iş başında.

Bir yandan halife sultan... Öbür yandan akçeye vicdanlar satan belirsiz tabiiler... Masum milleti izlâl ederek *(hor görerek)* süngülü müstevlilerin siyasi hırsını emellerine kurban etmek isteyenler faaliyete geçmişler, istiklal yerine esaret kurulmaya başlamış... Millet fakrü sefalete... memleket ise hiçbir hakka istinad etmeyen gasıpların taksimine mahkûm kalmış, yurdun kuvveti na'ehliler elinde israf olmuş, idaresizlik yüzünden ahlakiyatı bozulmuş, yılgın bir halde idi. Şehirli evini barkını, köylü tarlasını, hayatını her ikisi birden namus ve şerefini masun tutacak bir idareyi görmüyor... sahte vakar *(yalandan)* heyulâî vatanperverler, uzun yıllar milletin sırtından geçinen vezirler, iş bilir zannedilen kılık kıyafet kumandanları... Vatanı bu perişan halde bırakarak emin buldukları ecnebi duyarlarına çekilmişler. Türkün sayesinde kazandıklarını ferih ve fahur *(sevinç ve övünçle)* yemekle meşgul idiler. Mamafih bu mağşuş *(karışık)* Türk çocukları o çekildikleri yerlerden de Türk'ü, Türkiye'yi rahat bırakmıyorlardı. Halife padişaha yaranmakta, ecanibi de *(yabancılar da)* sahtekârlıkları ile aldatmakta idiler. Vekilliğin manasını bile idrak etmeyen bu zevat aslı, asılsızlar da bulunuyorlardı.

Kardeşlerim,

Millet, memleketin ve entelektüel geçinen vatanın nankör çocuklarının bu elim manzarasını, büyük harp yılları içinde düşünen, memleketin galibiyet veya mağlubiyeti karşısında aynı elim vaziyete düşeceğini gören ve daha o vakit Türkiye'yi kurtarmaya azmetmiş olan bir tek insan vardı. O da Mustafa Kemal Atatürk'tü.

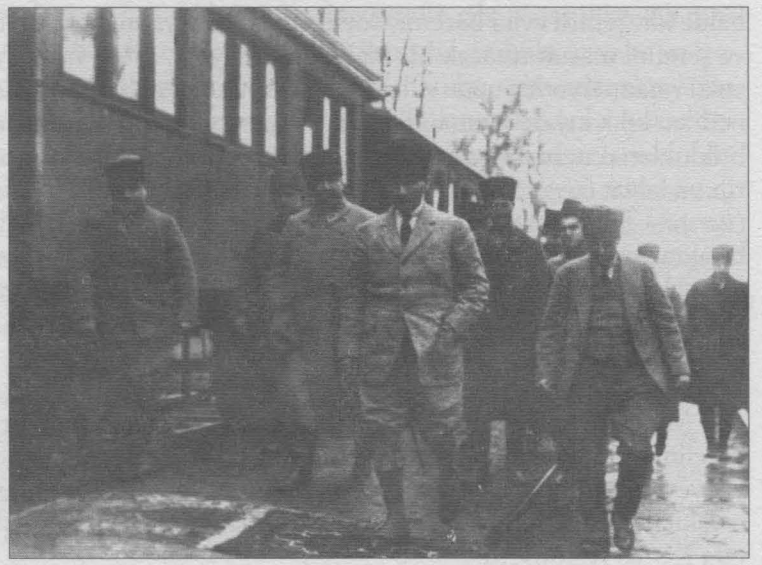
Atatürk, Halep'te 7. Ordu Kumandanlığı'nda bulunurken felakete yuvarlandığını gördüğü memleketin başında bulunanları ikaz için bir rapor yazmıştı. Türk tarihinde bir tarih başlangıcı olan bu raporda Atatürk, çok sevdiği millet ve memleketinin bir gün düşeceği ağır elemli akıbetini tavsilatıyla izaha *(ayrıntısıyla açıklamaya)* çalışmıştı. Kafaları vahi *(boş)* ümitlerle sarhoş edilmişlerin önüne serdiği bir rapor, Atatürk'ün yüksek vicdanının makesi *(yansıması)* idi. Onlar... bunun değerini anlamadılar. Ve bu paha biçilmez vesikayı nisyana attılar. Atatürk'ü de menkubiyete *(düşük mevkide kalmaya)* bir müddet mahkûm ettiler. Yalnız Atatürk'ün yanında bulunmak şerefi ile mübahi olanlardır ki 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmasıyla başladığı faaliyeti bütün vuzuh ve tefekkuatı ile *(açıklığıyla)* onun mübarek ağzından daha o zaman dinlemişlerdi.

Arkadaşlar;

Tarih bilmeli ve Türk nesilleri öğrenmelilerdir ki, Kemalizm denilen kurucu, kurtarıcı, yapıcı ve yaşatıcı düsturun ilk sözü daha o vakit, yani Atatürk'ün milli felaketi hissettiği ve milleti bu felaketten kurtarmaya karar verdiği 1917'de başlamıştır.

Atatürk; baştan başa kendi eseri olan bugünkü Türkiye'nin temelini, dehasının enginliğinde daha o zaman kurmuştur.

19 Mayıs 1919 günü bu kararın tatbik safhasına konulmaya başlandığı

Anadolu Yollarında... 1923 yılından bir fotoğraf. Soldan: Kazım Karabekir Paşa, Fevzi Çakmak (Mareşal), Mustafa Kemal Atatürk, Asım Gündüz ve Cevat Abbas Gürer.

Ulusal kurtuluş yıllarından bir hatıra. Cevat Abbas ve Mustafa Kemal aynı renkte üniformalarla

tarihtir. Ve Samsun, bu tarih içinde ilk merhaledir. Binaenaleyh bugünün bütün kutsiyeti Atatürk'ün büyük işe bugün başlamış olmasıdır.

Büyük harbin derin kahırlı mütareke aylarında hercü-merci içinde *(oldu bitti içinde)* Atatürk hiçbir vaade, hiçbir tesire, hiçbir alayişe *(gösteriş)* bakmadı. Yalnız o, kuvvet ve kudretinden sıyrılmış gibi fakat bütün cevheriyle duran milletine istinad etmeyi şiar edindi *(dayanmayı amaç edindi)*. İstanbul'daki mesaisi içinde hâkimiyeti milliye'ye müstenit ve anşart müstakil *(şarttan bağımsız)* yeni bir Türk devleti kurmaya karar vermişti. İşte Samsun'dan valilere, kumandanlara, belediye reislerine millî teşekküllere tebliğ ve telkin ettiği iradesinin tecelliyatı bu kararın mahsulü olduğu gibi, bugünkü hür ve müstakil Türkiye'nin doğmasını da bu karar tâmim etmiştir.

Yurttaşlarım;

Kararlarının tatbikatına, karaya basmasıyla başlayan Atatürk'ün ilk işi aziz milleti birliğe, beraberliğe davet etmek ve onun çok yüksek olan şeref ve izzetinefsine layık parolasının ya istiklal ya ölüm olacağını bütün vatan evlatlarına işaret etmek oldu.

Ey yarının büyükleri,

Bugünkü sevgili gençlik;

Bu ilahi parola, hiçbir zaman unutulmamalı, bugün için yarın için gelecek için yegâne parolamız gene budur. Bunu benliğinle, varlığınla beraber tut.

Aziz yurttaşlarım,

Çok gençliğinden beri mektepte, kışlada, sahrada, hazerde, zaferde daima milleti arasında ömür sürmüş, aziz milletinin vicdanında ve istikbalinde duyduğu ve gördüğü büyük tekâmül istidadını bir milli sır gibi yüksek dehasında muhafaza etmiş olan Atatürk 19 Mayıs sabahından itibaren de bu sırrın ilhamlarını Türklüğün umumi hayatında tatbike başlamıştır.

O gün bugün daima ilerleme ilhamlarını doğuran sır sahibi, yarın için de Türk'ün fıtratinde meknuz *(saklı)* kabiliyet ve kudretinin ölçüsünü elinde tutmakta ve her yaşatıcı hamlesini bütün nezaket ve tevazusuyla milli cevhere bağlamaktadır.

O her adımını atışında, o her ileri yürüyüşünde, o her başarısının sonunda bir defa daha yükselmiş ve Türkiye'yi yükseltmiştir.

Onu yükseldikçe daha faziletkâr *(erdemli)*, daha viyyetkâr *(alçakgönüllü)*, yükseldikçe daha feragatkâr *(özverili)* tanıyoruz. Bu büyük hasletlerdir ki o Türk tarihinin eşsiz ve benzersizidir. Görüşü, duruşu, inceliği, nezaketi, hazain-i sabrı *(sabır hazinesi)* kimsede görülmemiş en geniş ölçüdedir. O, uzak yakın hadiseleri olduğu gibi görür, telepatisinin hududu yoktur. Kendinde toplanan bu yüksek vasıflarının şahikasına kimse erişemez.

Aziz yurttaşlarım;

Dünyanın bildiği hakikatlerdendir ki Atatürk, iş başında dehâ ve celadet fışkıran bir volkan, kendi aleminde şevket ve merhamet kaynağı bir ummandır.

Ey yurttaş, Ey Türk genci,

Atatürk'ün meziyetlerindeki zenginliği tamamıyla tasvire kudretim yetmez. Ben bu sözlerimle beşerin üstünde gördüğüm bu oğan yaradılışlı Atatürk'ün hayat ve faaliyetini ve büyük evsafını ve akide olarak yarattığı Kemalizm'in mebdeini *(ilkelerini)* kısaca söylemiş oldum. Yoksa bunlar onun tarihini tespit edecek ciltler içinde bir satır bile olmaz.

Şimdi hep birden yüzümüzü o kıbleye tevcih ederek *(dönerek)* diyelim ki: "Atatürk, sen şimdiye kadar gelen başbuğların hepsinden yüksek bir varlıksın. Dost, düşman, görüyor ve biliyor ki Türkiye demek Atatürk demektir. Sen bundan beş yıl evvel bize, "Ne mutlu Türküm diyene" buyurmuştun... Biz Türkler de, o gün bugün "Ne mutlu başımızda Atatürk'ü olan Türklere" diyoruz. Ve bununla da dünyalar kadar övünüyoruz.

Başımızı göklere erdiren yüce başın var olsun. Sen çok yaşa. ...

* * *

Cevat Abbas'la bir söyleşi

19 Mayıs 1938 tarihinde Ulus Gazetesi'nde yayımlanmış, Cevat Abbas'la Ankara Keçiören'deki evinde yapılan 19 Mayıs anıları üzerine söyleşi...

Tam ve mutlak ve hürriyet ve istikbalin şartları, erkânıharp yüzbaşısı Mustafa Kemal'in kafasında nasılsa, 9. Ordu Müfettişi'nin kafasında da aynı idi.

Samsun'a ayak bastıktan birkaç saat sonra vatanın tamamiyeti ve milletin istikbalinin tehlikede olduğunu ilan etti.

Atatürk'ü ilk defa Anafartalar harbinin birinci günü ve Conkbayırı harbinin ikinci günü yakından gördüğümü hatırlarım. Bir insanın, topa, tüfeğe, ateşe ve nihayet ölüme nasıl meydan okuyabileceğini de ilk defa aynı gün görmüşümdür.

Çanakkale Harbinin en şiddetli devresi idi. Anafartalar Grup Kumandanı Mustafa Kemal, düşmanın ihraç hareketine mani oluyor, Onu Dumlupınar'dan senelerce evvel "Vatanın harimi ismetinde" *(mukaddes ocağında)* boğuyordu.

O gün Atatürk'ü, semada dolaşan 11 düşman tayyaresi kendisini arar ve dört bir tarafında şarapnel ve mermiler patlarken, saklanmaya hiç lüzum duymaksızın, altın başını harita üzerine eğmiş, memleket topraklarına kurtuluş yolunu çizerken görmüştüm.

Bu ilk hayranlık hissi, onunla beraber bulunduğum 24 sene içinde, her gün yeni bir hadisenin tesiri ile ibadet halini almıştır. Bu benim hayatımın en kıymetli varlığıdır.

Bolu Mebusu Cevat Abbas Gürer'le Keçiören'deki evinin çalışma odasındayız. Buradan Çankaya ve Ankara kuşbakışı görülmektedir. Biz Bay Gürer'i Keçiören köy gazinosunun yanında, Güneş *(Ateş Güneş)* kulübü gençleri için bir tenis kordu inşa ettirirken bulmuştuk.

— Yalnız Güneş Kulübü için değil, bütün gençlik için.. dedi. Bir de Hacıbayram yanındaki mescidi, güreş salonu olarak hazırlatıyoruz.

Başında kasket, külot pantolonu ve spor gömleği ile tam bir inşacı kalfası kıyafetinde idi. Herkes için ve memleket için yapmak ve kurmak parolasını veren bu inşacı kuvayı milliye ruhu, Atatürk'e yaverinde hâlâ bir fırtına halindedir.

" Yarınki nesil, kayanın üzerinde çiçek yetiştiren enerjiyi Dumlupınar kadar mukaddes bilmelidir"

Yeşil vadi Keçiören tepelerinden bir su yolu gibi şehre gitmektedir.

Kendisinden 19 Mayıs hatıralarını dinlemeye gittiğimiz B. Cevat Abbas Gürer, buranın sarı ve mahzun yüzünün bugünkü zengin tabiat dekoruna nasıl yılmaz ve azimli bir mücadeleden sonra kavuştuğunu -bir Atatürk eseri olarak- bize kısaca anlattı.

"Yarınki nesil, kayanın üzerinde çiçek yetiştiren enerjiyi Dumlupınar kadar mukaddes bilmelidir" dedi.

19 Mayıs'ı, Atatürk'ün kafasında daha evvel şekillenmiş olan Türk milli ihtilal hareketinin fiil halinde tezahür ettiği *(göründüğü)* gün olarak kutlamakta hakkınız vardır. "Fiil halinde tezahür" sözüne dikkat ediniz. Çünkü bu ihtilal onu yaratanın ve muvaffak kılanın kafasında 1919'dan daha çok evvel Suriye'de yüzbaşı iken yaşıyordu. Tam ve mutlak bir hürriyet ve istikbalin şartları erkânıharp yüzbaşısı Mustafa Kemal'in kafasında nasılsa, 9'uncu Ordu Müfettişi'nin kafasında da aynı idi.

Bütün bu uzun seneler, Anafartalar, Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı, 9. Ordu Müfettişliği hep bu fikirlere en iyi tatbik vaziyetini arayıp bulmakla geçti.

Büyük harbin, Türk kadınının ve mevcudiyetinin israflarla geçen yılları arasında, Atatürk, milletin ancak kendi mukadderatına kendisi hâkim olarak mesut olacağına kani idi.

Meşrutiyet devam ederse ne olacak, hatta harp, galibiyetle neticelense bile ne olacaktır? Kanını akıtan ve müşterek zaferlerin en büyük mesuliyet ve kahramanlığını üzerine alan Türk milleti, kendi anayurdunda mukadderatına kayıtsız ve şartsız hâkim olabilecek mi idi?

Kendisi günün birinde mukadder için zamanın geleceğini çok iyi biliyor ve biz yakınları da tahmin ediyorduk.

Millete açık olarak bu hakikati, Samsun'a ayak bastıktan birkaç saat sonra bildirdi. Kolordulara, valiliklere, mutasarrıflıklara, belediye reisliklerine ve birçok adlarla teşekkül etmiş cemiyetlere, vatanın tamamiyeti ve milletin istiklalinin tehlikede olduğunu ilan etti.

Tarih bu ilan ve kararın Atatürk'ün dimağında nasıl şuurlaştığını ve planlaştığını gösteren hadiselerle doludur. Daha İstanbul'dan ayrılırken memleketin müdafaa planları hazırlanmıştı. O zaman Erkânıharbiye Umumiye Reisi *(Genelkurmay Başkanı)* bulunan Cevat Paşa'ya Toroslarda bulunan ve orada sıkışıp kalmış olan 20'nci Kolordu'yu Ankara'ya aldırtması bu planın ilk tatbik eseridir.

B. Cevat Abbas Gürer, kurtuluşun 20 sene evvelki çetin fakat şerefli safhasına ait olan hatıralarını toplamak için hiç sıkıntı çekmiyordu.

Aradan vasati bir insan ömrünün üçte biri kadar zaman geçmiş olmasına rağmen bu hatıraların izleri tazeliğinden hiçbir şey kaybetmemişti.

"Bu inkılap tarihinin her sahifesi Atatürk'ün harikuladeliğini taşır ve mayası onunla yoğrulmuştur" dedi.

Samsun'a çıktığımız zaman, memleket işgalinin doğurduğu teessürle bazı mıntıkalarda muhtelif isimlerle cemiyetler teşekkül etmiştir. Bunların aralarında ne fikir, ne ruh beraberliği vardı. Şef, şefliğini, 18 Haziran 1919 birleştirme kararı ile gösterdi. 22 Haziran'a kadar dört gün içinde tatbik ettiği bu kararı ile milli hareketi merkezleştirdi ve formülleştirdi.

Burada yalnız bir tek istisnaya, bir tarih hakikatinin aydınlatılmasına ufak bir yardım olur diye işaret etmek isterim: Trakya'da bulunan Cafer Tayyar Paşa hakikati gizlemek istemiş, yapmadığı işleri olmuş göstermişti. Bu yanlış hareket, bir vatan parçasının felaketine sebep olmuştur.

Burada Atatürk'ün şeflik hasletlerinin eşine rastlanmaz bir meziyeti önünde hürmetle eğilirim. Önderimiz, dünyanın en vefalı, en âlicenap insanıdır.

Gelecek nesillere bir ahlak ve fazilet dersi olarak şahit olduğum bu hadise üzerinde duracağım: Yolu üzerinde olan evinde Atatürk'e kıymak isteyen hain Arif'le bir ahlak ve fazilet telkincisi gibi meşgul olmuştu.

Arif, şefin sınıf arkadaşı idi. Anafartalar'da onu yanına almış, erkânıharplikle taltif etmiş, terfi ettirmiş, fırka erkânıharbiye reisliğine kadar yükseltmişti. 9. Ordu Müfettişi olduğu zaman onu karargâhına almış, Samsun'a çıktıktan sonra mühim bir vazife vermiş, en nihayet onun parti namzedi olarak mebus seçilmesini temin etmişti.

Senelerce şahsi ve ahlaki kusurlarını arkadaşlığının emsalsiz olan vefa hissi ile örtmüş, fazilet ve nimetleri ile ona, iyi, dürüst, mert ve temiz bir insan olmayı telkin etmişti. Bilahare bu adam, kendi evinde suikastçıları barındırmıştır.

Atatürk'ün şefkat, vefa, alicenaplık eserleri karşısında müspet *(olumlu)* kuvvetler haline gelmiş olanlar da pek çoktur.

Samsun'dan Havza'ya

Samsun'da 6-7 gün kalmıştık. Atatürk buradaki hazırlıklarını bu müddet zarfında tamamlamıştı.

Ordudan kalmış olan dolma tekerlekli üç otomobil bulmuştuk. Bugünkü rahat ve bol, kara, deniz ve hava vasıtalarının huzuru içinde olan yeni nesil, şefinin, bir kağnıda, bir yaylı içinde ve en konforlu vasıta olarak da saatte 14 kilometre yapan bu harap otomobillerle memleket kurtuluşuna başladığını asla unutmamalıdırlar. Atatürk'ün gençliğe istiklal ve cumhuriyeti emanet eden büyük direktifindeki "içinde bulunduğun şartlar" cümlesi, bana hep bu köhne otomobille azami sürat isteyen o zamanki vaziyeti hatırlatır.

Samsun'dan Havza'ya giderken yolda bir değirmende durduk. Şef

orada bir müddet istirahat etti. Burada hatırımda kalan hadise şudur: O vakit merkezi Ankara'da bulunan 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa *(Cebesoy)* nefer elbiseleri ile geldi. Şef'e mülaki oldu.

Atatürk'ün Samsun'a çıktıktan sonra halkla memleketin içinde bulunduğu şartları o günlerin bütün kayıt ve şartlarını bir tarafa bırakarak, bütün vuzuh ve açıklığı ile konuştuğu ilk yer Havza'dır.

Havza'da halk etraftan gelen birçok vatandaşlarla bir caminin önünde toplanmışlardı. Atatürk orada onlarla saatlerce konuştu ve milli istiklâlin heyecanını aşıladı. Birçok kimsenin ağladığını hatırlarım. Atatürk fikirlerini, karşısındakinin en güzel anlayacağı şekilde ifade edebilen ve birçok vasıflarda olduğu gibi bu meziyetlerde de tek kalan eşsiz bir hatiptir.

Samsun'dan Havza'ya gidiyorduk. Kavak'ta birkaç saat kaldık. Halk, nahiye *(belde)* müdürlüğü binası önünde toplanmıştı. Şef orada, onlarla konuştu.

Gene bir noktaya işaret etmek isterim:

Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığı gün milletin sevgilisi idi. Mektepte arkadaşlarının, zabitken ordunun, ilk hürriyet rehberi olarak münevverlerin, Anafartalar'da milletin ve tarihin sevgilisi olmuştur. Bizim millet kahramanlığa hayrandır.

Atatürk tarihin seyrini değiştiren bir kahramandır.

O'na bütün millet bir kahraman, bir şef ve bütün insanlık faziletlerinin mümessili olarak bağrını açıyordu. Sivas'a geldiğimiz zaman, bize gelmeyiniz, diye haber gönderenlerin bulunmuş olmasına rağmen, yediden yetmişe kadar sokaklara dökülen halkın tezahürlerini, hür yaşamak hasreti çeken bir milletin kendisini kurtarmaya gelen şefine karşı gösterdiği heyecanlı kabulün bir hatırası olarak hiç unutmam o gün halkın arasında ben de ağlamıştım.

Karargâhımızın teçhizat ve vasıtalarını anlatmak için silahlarımızı sayayım: 4 bomba, 2 otomatik tüfek, şef de dahil olmak üzere hepimizde birer filinta vardı.

Ankara'ya kadar böyle gelmiştik.

Hiçbir hadiseden nevmid olduğunu *(ümitsizliğe kapıldığını)* hatırlamam. Bizim ümitsizleştiğimiz anlarda bir jest veya birkaç kelime ile maneviyatımızı derhal düzeltirdi.

Conkbayırı'nda yaralandığı zaman bile etrafındaki teessürü gene kendi gidermişti. Hiçbir zaman şahsi rahatını düşünmemişti. Ne bulursa onunla kanaat eder ve günün imkânsızlıkları ile büyük memleket meselelerini birbirine karıştırmazdı.

Atatürk kadar kararlarında adil ve hakkı gösterir insana rastlamak mümkün değildir.

Amasya'da galibi tespit edilemeyen bir güreşe hakemliğini hatırlarım. Her geçtiği yerde olduğu gibi Amasya'da da halk şefi eğlendirmek için her çareye başvuruyordu. Amasya'ya geldiğimizin ilk günlerinden birinde pehlivan güreşleri tertip edilmişti. Halkın merakla takip ettiği güreşin galibini

hakemler bir türlü ayırt edemiyorlardı. Atatürk'ten rica ettiler; Şefin verdiği karar, iki pehlivanı da halkı da memnun bıraktı ki bu hadise bile samimi tezahürlere vesile olmuştu.

Kangal'dan gelen bin lira

Yola ait hatıralardan birisi de Köroğlu Çeşmesi'dir. Atatürk yolda susamışlardı. Suyumuz da yoktu. Köroğlu çeşmesinden su içtiler ve oradaki köylü ile bir müddet konuşarak dinlendiler.

Paramızın olup olmadığını soruyorsunuz. Karargâhın hiç parası yoktu. Resmî rütbelerimizin maaşını alır, onunla hem ailelerimize bakar, hem tabldot idare ederdik. Ben Atatürk'ün yalnız paraya değil hiçbir maddi varlığa kıymet verdiğini görmedim. Şef kadar cömert insana rastlamamışımdır.

Heyet-i Temsiliye teşekkül ettikten sonra Kangal'dan gelen 1000 lira bizim için bir kıymet olmuştu.

Milli ihtilal hareketinin halk kesesinden çıkan ilk parası Kangal'ın bu 1000 lirasıdır.

Atatürk'ün emrinde geçen 24 senelik birçok hatıralarım var. Size milli ihtilalin ilk gününe ait olanları anlattım. Gelecek nesiller, Ebedi Şef'in her saniyesinde memleketi asırlarca mesut etmesinin sırrını öğreneceklerdir.

* * *

"Dağ başını duman almış"

"Dağ Başını Duman Almış" marşının Ulusal Mücadele günlerinde önemli bir yeri vardır. Atatürk ölümünden bir yıl önce, Bursalı gençlere seslendiği konuşmasında, Anadolu'nun içlerine kırık bir otomobille giderken Cevat Abbas ile Salih Bozok'a bu marşı nasıl söylettirdiğini aktarır:

Ankara'da tahsilde bulunan Bursalı gençlerin, 26.3.1937 tarihinde halkevinde tertipledikleri Uludağ gecesini şereflendiren Atatürk'ün gençlere hitaben yaptıkları konuşmaları.[66]

Arkadaşlar,

Bu gece buradaki toplantımızı ve benim hakkımdaki derin duygularınızı Celâl Bayar çok güzel ve canlı bir ifade ile bana bildirdi. Bu meyanda dedi ki: Siz genç arkadaşlar, yorulmadan beni takibe ahdetmişsiniz. İşte ben bilhassa bu sözden çok duygulandım...

Sizler; yani, yeni Türkiye'nin genç evlatları, yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz. Ben bu akşam buraya yalnız bunu size anlatmak için gelmiş bulunuyorum. Dinlenmemek üzere yürümeye karar verenler asla ve asla

66 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt 1, T.I.T. Enst. Yayınları, 1961

yorulmazlar. Türk gençliği gayeye, bizim yüksek idealimize durmadan, yorulmadan yürüyecektir. Biz de bunu görmekle bahtiyar olacağız. Şimdi çocuklar eğleniniz.

Bundan sonra gençler Dağ Başını Duman Almış marşını söylediler. Bunun üzerine Atatürk eski bir hatırasını anlattı:

Arkadaşlar,

Ben 1919 senesi mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım. Samsun'dan Anadolu içlerine kırık bir otomobille gidiyordum. Yanımda öteden beri yaverliğimi yapan Salih veya Cevat Abbas'tan biri bulunuyordu.[67] O kırık otomobil Anadolu yollarında ilerlerken ben daima düşünür ve yaverime şimdi sizin terennüm ettiğiniz şarkıyı söyletirdim. Ben Türk ufuklarından bir gün behemehal bir güneş doğacağına, bunun hareket ve kuvvetinin bizi ısıtacağına, bundan bize bir güç çıkacağına o kadar emindim ki, bunu adeta gözlerimle görüyordum. O şarkıyı okutup tekrar ettirmekten maksadım Türk'ün bu güneşi doğunca muvaffak olacağını anlatmaktı. Bu sebepledir ki demin söylenen şarkı benim on sekiz senelik bir hatıramı tazeledi. Bu şarkıyı söylemeye ön ayak olan genç bayana teşekkür ederim...

* * *

Şükrü Kaya bir yazısında, Samsun'dan Havza'ya gidişlerinde Cevat Abbas'ın bu marşı hatırlayıp söylediğini aktarır...

"...Bu yıl, 19 Mayıs günü Atatürk hatırası için Dolmabahçe Sarayı'nda yapılacak törene giderken gördüm. Mithatpaşa Stadyumu'nun duvarlarını ve etrafındaki yüksek yerleri halk yığınları kaplamıştı. İçeriden de "Dağ başını duman almış marşı"nın akisleri geliyordu.

Bu spor türküsünü, Mustafa Kemal Paşa'nın eski bir Ford otomobiliyle sabaha karşı Samsun'dan Havza'ya giderken yaveri Cevat Abbas hatırlamış ve söylemiş. Manası ve ahengi Paşa'nın hoşuna gitmiş, bütün yolculuklarında tekrar ettirmiş. Ondan sonra da bu marş millî topluluk ve hareketlerin hep bir ağızdan söylenen sesi ve sözü olmuştu." [68]

Sabiha Gökçen'in bir anısı

"...Atatürk'ün sofrası bir okuldu. Müziği pek severdi. Müzisyenleri davet eder, dinler, çok kere de iştirak eder, beraber söylerdi. Bir akşam yine müzisyenler gelmişti. Selahattin Pınar, "Gel gitme kadın"ı söylüyordu. Baktım

67 Burada Atatürk'ün yanında Cevat Abbas Gürer bulunuyordu-y.h.n.

68 Şükrü Kaya, *Hürriyet gazetesi*, 28 Mayıs 1954.

Atatürk'ün gözleri dolu dolu idi. Onu ilk defa böyle görüyordum. Hemen içimden acaba bir kadın mı? Tazelenen eski bir hatıra mı diye düşündüm. Sabah olunca bizi çağırdı.

Bir âdeti vardı. Toplantıların ertesi günü "Akşam nasıl geçti" diye sorardı. Aynı soruyu sordu. Güzeldi paşam, fakat bir şarkıda sizin gözleriniz yaşardı. Biz de üzüldük dedim. Hiçbir şey söylemedi ve durdu. "Yak şu sigaramı kızım" dedi. Bir saat sonra beni çağırttı. "Hazırlanın çiftliğe gidiyoruz" dedi. Hazırlandık, yola çıktık. Atatürk, yaver Cevat Abbas ve ben aynı arabadaydık. Çiftliğe doğru yaklaşıyorduk ve ben hâlâ dün akşamki gözyaşlarının nedenini düşünüyordum. Atatürk, Cevat Abbas'a seslenerek, "Bak Cevat, biz Anadolu'ya çıktığımızda bir marş söylerdik." Cevat Abbas cevap verdi. " Dağ başını duman almış paşam." Başladık hep bir ağızdan marşı söylemeye. Bana döndü "Ya, biz Anadolu'ya çıktığımızda altımızda kırık dökük bir arabayla yine kırık dökük yollar üzerinde dolaşırken bu marşı söylerdik, çocuğum."

Baktım, yine gözleri yaşarmıştı. Yine "Yak, şu sigaramı kızım" dedi. Bir akşam önceki toplantıda onun gözyaşları ile bir kadın ilişkisi kurmaya çalıştığım için utandım. O zaman ve daha sonraki günlerde ve durumlarda iyice anladım ki o hemen her zaman hatta mesut bir eğlence anında dahi, acı tatlı çeşitli memleket hatıralarıyla yaşar." [69]

* * *

Yozgat isyanının bastırılması (1920)

Cevat Abbas Gürer, Çapanoğlu'nun başlattığı Yozgat isyanının bastırılması üzerine -kendi özgeçmiş kağıdında da belirttiği gibi- Mustafa Kemal tarafından bölgeye gönderilmiştir:

...Yozgat'ın diğer kazası Akmağdeni'nde de aynı şekilde millî kuvvetler teşkil edilerek batı cephesine gönderildiğini şu yazışmalar bize göstermektedir: Yozgat Mebusu Bahri ile Bolu Mebusu Cevat, 12 Ağustos 1336 *(1920)* Akdağmadeni'nden "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Celilesi'ne *(Genel Kurmay Başkanlığı'na)*" şöyle bilgi veriyorlardı:

"Maden kazası namına vatan-ı mukaddesimizi cephelerden bir kısmında müdaafa etmek azmiyle at, silah, ve cephaneleri kendilerine ait olmak üzere üç bölük ve yüz yirmi beş mevcutlu hafif bir süvari alayı teşkili için bir haftadan beri Maden halkıyla beraber teşebüssat-ı müştereke-i acizemiz muvaffakatiyle neticelenmek *(ortaklaşa girişimimiz başarıyla sonuçlanmak)* üzeredir. Bugün mevcudumuz ikiyüz elliye baliğ olmuş *(ulaşan)* ve iki yüz kadar

69 *Havacılık ve Spor Dergisi*, 1937/193.

mutasevver kadromuzun itmam edileceği memul bulunduğu mâliiftihar *(tamamlanacağı ümidini büyük bir iftiharla)* arzeylerim efendim"[70]

* * *

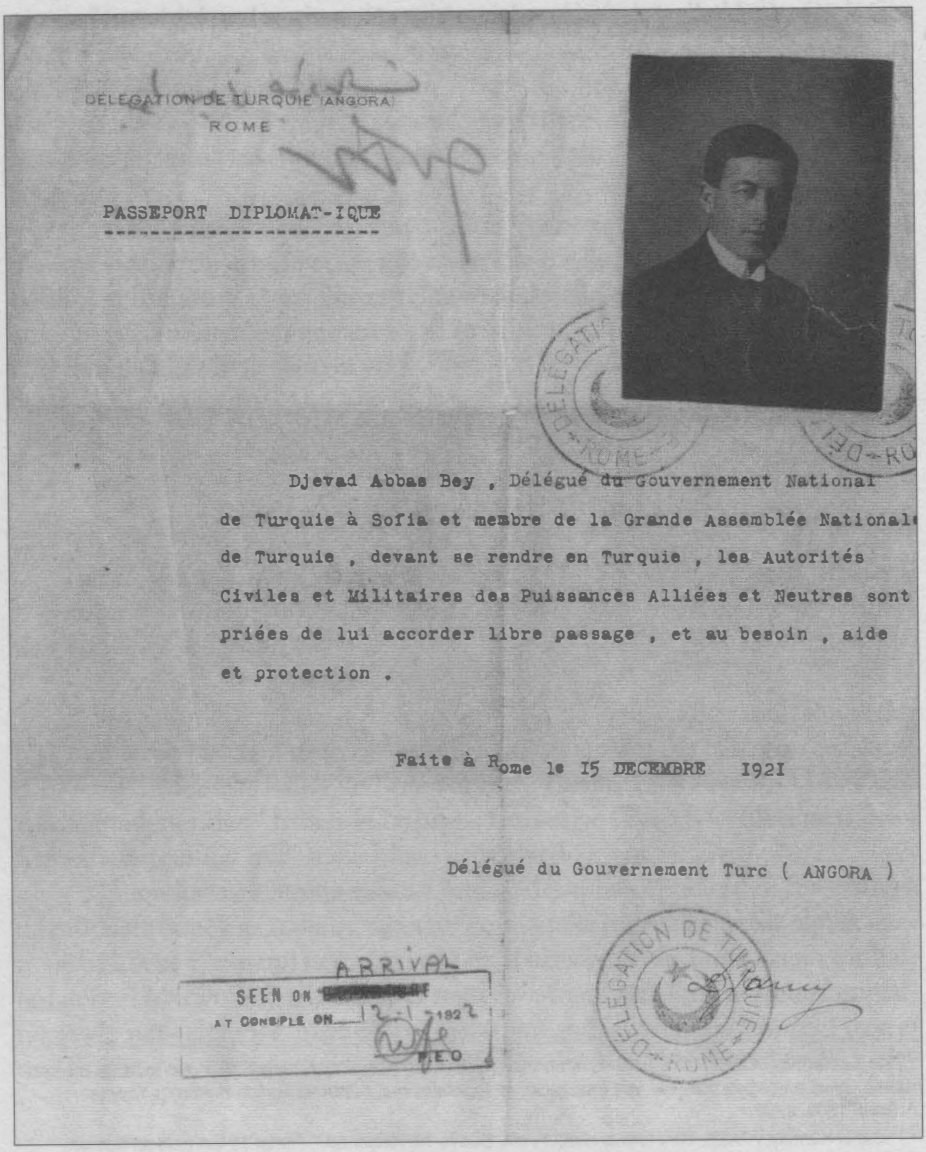
Mustafa Kemal Paşa, Cevat Abbas Bey ve Bahri Bey'e "şifre müstaceldir" kaydıyla 20/8/1336 *(1920)* tarihli şu yanıtı vermiştir:

"Teşkil ettiğiniz kuvvetle hemen Ankara'ya hareket olunması ve vaktinizin işarını *(bildirilmesini)* rica ederim diyerek hemen hareketlerini istemişti.[71]

* * *

[70] Genel Kurmay, ATASE, Türk İstiklal Harbi Arşivi, Dosya 10, Klasör 557, Fihrist 35-1'den aktaran Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresindeki Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 39.

[71] Genel Kurmay, ATASE, Türk İstiklal Harbi Arşivi, Dosya 10, Klasör 557, Fihrist 70'ten aktaran Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresindeki Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 39.

DÉLÉGATION DE TURQUIE (ANGORA)
ROME

PASSEPORT DIPLOMAT-IQUE

Djevad Abbas Bey , Délégué du Gouvernement National de Turquie à Sofia et membre de la Grande Assemblée Nationale de Turquie , devant se rendre en Turquie , les Autorités Civiles et Militaires des Puissances Alliées et Neutres sont priées de lui accorder libre passage , et au besoin , aide et protection .

Faite à Rome le 15 DECEMBRE 1921

Délégué du Gouvernement Turc (ANGORA)

ARRIVAL
SEEN ON [redacted]
AT CONSPLE ON 12-1-1922
F.E.O

DÉLÉGATION DE TURQUIE ROME

Cevat Abbas'ın pasaportu (Gürer aile arşivi).

Cevat Abbas Bey'in Balkanlar'daki faaliyetleri

Cevat Abbas, 1920 Aralık ayında Atatürk tarafından "özel görevle" Sofya'ya gönderildi ve 1921 yılı Şubat ayında Sofya'ya ayak bastı. Daha sonra, TBMM'nin Bulgaristan'daki resmi temsilcisi sıfatını aldı. TBMM Hükümeti'ni Bulgaristan'da kendi deyimiyle "7-8 ay temsil ettikten"[72] sonra "itilaf devletlerinin takibi" yüzünden 1921 yılında Bulgaristan'ı terk etmek zorunda kaldı.

Gazi Mustafa Kemal, Meclis Başkanlığı'ndan 20 Aralık 1920 tarihinde Cevat Abbas adına izin aldı:

> Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesi'ne,
> Bolu Mebusu Cevad Bey vatani bir vazife ile gönderilmiş olmakla,
> yokluğu müddetince izinli sayılmasını rica eylerim. [73]
>
> Büyük Millet Meclisi Reisi
> Mustafa Kemal

Bu görevin kendine nasıl verildiğini babamdan şöyle dinlemiştim...

Atatürk, Cevat Abbas'ı çağırıp Sofya'ya diplomat olarak gideceğini bildirir. Cevat Abbas ise bu konuda tecrübesizdir. Bu nedenle Atatürk'e:

— Efendim benim diplomatlıkta hiç tecrübem yok. Benim hiç bilmediğim bir konu, başarısız olabilirim. Beni bu görevden muaf tutun, karşılığını verir.

-— Biliyorum Cevat, size bu konuda teknik ve diplomat arkadaşlar yardımcı olacaklar.

— Efendim, o arkadaşlardan birine bu görevi verseniz?

— Bak Cevat! Benim ne istediğimi en iyi bilen bir tek sen varsın. Benim söylediklerimi en iyi şekilde yaparsın.

---

72 Cevat Abbas Gürer kendi tercümei hal kağıdında Bulgaristan'da 7-8 ay bulunduğunu söylerken, Tevfik Bıyıklıoğlu, Şubat- Temmuz 1921 yani yaklaşık 6 ay kaldığını söylemiştir; Bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele,* I. Cilt, Üçüncü Baskı, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1992, s. 390 - y.h.n.

73 *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* Cilt 10 (1920-1921), Kaynak Yayınları, Birinci Basım, Mart 2003; bu sayfada yayımcı şu notu yazmıştır: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara 1943, s.434; Mustafa Kemal Paşa'nın Meclise sunduğu bu tezkere, Büyük Millet Meclisinin 20 Aralık 1920 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini İkinci Reis vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 117. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. - y.h.n.

Yahya Kemal Beyatlı ve Cevat Abbas Gürer. 1920'li yıllarda Avrupa'da çekilmiş bir fotoğraf.

Soğan tüccarı olarak Sofya'ya...

Cevat Abbas Gürer'in yeğeni rahmetli Sarım Akat onun itilaf devletlerinin yoğun takibini aşıp Sofya'ya nasıl ayak bastığını anlatmıştı. Büyükbabamız Ankara'dan soğan tüccarı olarak yola çıkmış ve Muğla çevresindeki bir limandan gemiye binerek İtalya'ya geçmiş, oradan da Bulgaristan'a gitmişti...

Hüseyin Gürer, İstanbul, 14 Eylül 2005

* * *

Kurtuluş Savaşı esnasında Türk-Bulgar ilişkileri tarafların isteği doğrultusunda gayrı resmi olarak başladı...Mustafa Kemal, milli mücadelenin silah gereksinimini karşılamak için Bulgaristan'da girişimlerde bulundu ve Milli Mücadele boyunca Bulgaristan'dan Anadolu'ya çok sayıda silah sevkıyatı yapıldı.[74]

Merhûm Tevfik Bıyıklıoğlu "Trakya'da Milli Mücadele" adlı eserinde Cevat Abbas Bey'in ilk kez Mustafa Kemal tarafından Trakya'ya nasıl gönderildiğini, Sofya'ya nasıl ulaştığını, oradaki faaliyetlerini kapsamlı olarak ele almıştır:[75]

"...Trakya savunmasının pek kısa bir zamanda çökmesinin Ankara'da uyandırdığı teessür yüzünden, Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin, milli mücadele çerçevesinde yeniden vazifelendirilmesi kolay olmamıştı...

...

Mustafa Kemal'den Trakya'ya mektup

...Mütarekenin ilk aylarında, daha İstanbul'da iken, bilhassa Anadolu'ya geçtikten sonra Atatürk'ün Trakya işlerine büyük ehemmiyet verdiği malumdur. Yunan işgalinden sonra Trakya ile hemen temasa geçmek gerekiyordu. Bu maksatla Atatürk, Anadolu'nun iştiyak *(özlemlerini)* ve selamlarını Trakya'ya bildirmeye, eski yaverlerinden Bolu Mebusu Cevat Abbas (Gürer) Bey'le Galip Bahtiyar (Göker) Bey'i memur etmiş ve Cevat Abbas Bey'e Trakya- Paşaeli Cemiyeti'ne hitaben aşağıdaki mektubu vermişti:

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Umur-u Sıhhiye ve Muavenet-i
İçtimaiye Vekaleti, hususi *(Sağlık işleri ve sosyal yardım vekaleti, özel)*
Ankara, 14 Aralık 1920

Hadiselerin müessif neticelerine ve her şeye rağmen, Edirne'yi Türk camiasının bir cüzü sayan Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu mübarek hattının

---

74 Rıdvan Tümenoğlu, *Atatürk Döneminde Türk - Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türkleri* (1919 - 1938), www.balgoc.org.tr/bilgi/ataturkdonemi.doc

75 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, I. Cilt, Üçüncü Baskı, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1992, s. 384.

Cevat Abbas Gürer. 1920'li yıllarda Avrupa'da çekilmiş bir fotoğraf.

ana vatana avdetini teminen her türlü fedakarlığı ihtiyara karar vermiş ve Anadolu'nun iştiyaklarını ve selamlarını Trakya'ya tebliğe Bolu Mebusu Cevat Abbas ve Galip Bahtiyar Beyleri memur etmiştir *(görevlendirmiştir)*. Trakya davası, Anadolu davasiyle tev'emdir *(ortaktır)*. Türk milletlerinin fedakarlığı ve metaneti sayesinde, her iki dava da kurtarılacaktır. O mesut anın husulüne *(gerçekleşmesine)* değin ittihat ve vifakla *(dostlukla)* hareket olunması mercudur *(umulur)*.

Muvaffakiyet temenni eder ve en samim *(içten)* selamlarımı ithaf eylerim.[76]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

...Ankara'dan birlikte yola çıkan Cevat Abbas ve Galip Bahtiyar beylerin anlaşıp beraber çalışamayacakları daha yolda kendini göstermişti. Galip Bahtiyar Bey, Milano'da arkadaşından ayrılmış ve kendisinden 45 gün sonra Sofya'ya gelerek Anadolu basınını temsil etmeye başlamıştı. Roma üzerinden 27 Şubat 1921'de Sofya'ya varan Cevat Abbas Bey'e, Bulgar Dışişleri Vekâleti'ne yaptığı ilk ziyaretinde, Bulgar hükümetinin itilaf kontrol ve baskısı altında olmasından, açıkça, kendisiyle temasta bulunulamayacağı anlatılmıştı. Bulgaristan, itilaf devletlerinin henüz tanıyıp resmi münasebette bulunmadığı Ankara hükümetiyle temastan çekiniyordu. Açkof isminde bir Bulgar, Cevat Abbas Bey'le Bulgar hükümeti arasında teması sağlayacaktı. Bulgar Trakya ve bilhassa Makedonya komitelerinin halk arasında nüfuzları büyüktü.

...Milli mücadelemiz sıralarında da Bulgaristan'da, ancak görünmeden ve dikkati çekmeden, çete ismi verilen Türk akıncı müfrezeleri kurmak ve bunlarla Batı ve Doğu Trakya'da faaliyette bulunmak mümkündü...Cevat Abbas Bey'e de Sofya'ya geldiği ilk günlerde, Trakya'da faaliyete geçecek Türk müfrezeleri Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalırlarsa kabul edilecekleri ve başka bir yardım yapılmayacağı söylenmişti...

Trakya İhtilal Komitesi 'nin amaçları ve çalışma esasları

...Doğu ve Batı Trakya üzerindeki Bulgar ve Fransız emelleri karşısında Cevat Abbas Bey, Sofya'da Trakya İhtilal Komitesi'ni kurmuş ve bir Türk Makedonya Komitesi kurulması yolunda Ankara'ya teklifte bulunduğu gibi Makedonya'da, Türk-Bulgar çete faaliyeti için, Ankara'nın tasvibini almak kaydiyle, Bulgar komitacılarından Protogerof ve Todor Aleksandroff'la [77] bir anlaşma tasarısı üzerinde mutabık kalmıştı:

Trakya İhtilal Komitesi'nin maksat ve çalışma esasları şunlardı:

1- Trakya'yı yabancı hakimiyetinden kurtarıp Türk hakimiyetine geçirmek ve Türk çoğunluğunun bulunduğu Trakya kısımlarını kurtarmak.

76 Bıyıklıoğlu, a.g.e, I. Cilt, s. 386.
77 Todor Aleksandroff'un Mustafa Kemal'e yazdığı mektup için bkz: s. 261

2- Komite, direktiflerini, Büyük Millet Meclisi'nden alır. Komitenin, Trakya için kabul ettiği hududun batısı, Ustruma suyunda nihayet bulur.

3- Komitenin merkez heyeti beş kişiden ibarettir. İçlerinden biri reis, biri de katip seçilir. Anlaşmazlık halinde, Büyük Millet Meclisi'ne başvurulur.

4- Komitenin asıl vazifesi icraidir. Bu vazifeler gizlidir. Komite, gayesine varmak için her vasıtayı kullanır. Komitenin icra vasıtaları, Trakya içindeki teşkilatıdır. Teşkilatta esas birliktir. Komite, yukarıdaki maddelere sadık kalmayan azasını ortadan kaldırır."

Cevat Abbas Bey'den başka, Gümülcine'li Ali Galip Bey (Pekel) de Trakya Komitesi'nin merkez heyetinde idi.

Cevat Abbas Bey'in dağılmış ve hiçbir çalışma ve hareket kudreti kalmamış sandığı Trakya-Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti yerine Bulgaristan'da, bu Trakya İhtilal Komitesi'ni kurmayı düşünmüş olması mümkündür.

Cevat Abbas Bey, bu arada, İstanbul'da ve Avrupa'da temsil eden hiçbir cemiyet veya şahsiyet olmadığını da Bulgar gazeteleriyle ilan etmişti... [78]

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Şakir (Kesebir), Fuat (Balkan) [79] ve Cevat Abbas beylerin Trakya'daki çalışma sahalarını çizen 25 Haziran 1921 tarihli direktifi göndermiştir:

Trakya'da yapılacak teşkilat ve fiili icraata talimat

Vaziyeti Esasiye

1- Trakya Heyeti Cevat, Şakir ve Fuat beylerden mürekkeptir *(oluşmaktadır)*:

Cevat Bey: Bulgar memurini ve nasyonalistleri ile yegâne temas edecek ve Anadolu'nun nevima nim *(bir ölçüde yarı)* resmi bir mümessili sıfatiyle görünecek şahsiyettir. Cevat Abbas Bey; matbuat, erkanı hükümet *(hükümetin ileri gelenleri)* ve millet ile temasta bulunarak Bulgaristan'ın siyaseti hariciyesini lehimize imaleye *(çevirmeye)* gayret edecek ve iki hükümet arasında resmi temasın husulüne değin bilimum menafiimizi *(tüm çıkarlarımızı)* Bulgar hükümeti nezdünde himaye ve takip edecektir.

Cevat Bey, diğer arkadaşlarıyle zahiren hiçbir suretle münasebette bulunmayarak münhasıran *(özellikle de)* mücerret *(yalnız)* ve münferit *(bireysel)* vaziyetini muhafaza edecektir.

Fuat Bey'le doğrudan doğruya temas etmeyerek mumaileyh ile temasını ancak Şakir Bey vasıtasiyle ve yine hafi *(gizli)* olarak idare edecektir.

Şakir Bey: Cevat ve Fuat Beyler arasında suret-i mahremanede *(gizli şekilde)* vasıta-i temas vazifesini ifa edecek *(bağlantı kurma görevini yerine getirecek)* ve aynı veçhile *(şekilde)* iki arkadaşının Anadolu ile muhaberat ve münasebetine tavassut *(aracılık)* edecektir. Şakir Bey'in diğer esas vazifesi de: "Şarki Trakya" mıntıkası halkı, zirdeki *(aşağıdaki)* maddelerde zikredilen tafsilat

---

78 Bıyıklıoğlu, a.g.e, I. Cilt, s. 389.

79 İlk Türk komitacısı olarak anılan Fuat Balkan, 1908-1923 yılları arasında ve aralıksız olarak, en önemli ve gizli görevlerde bulunmuş; İmparatorluk zamanında Makedonya'da komitacılık yapmış, daha sonra Büyük Millet Meclisi tarafından Yunanistan içlerine sokulmuştur (Edirne ve Kocaeli mebusluklarında da bulunmuş olan Balkan, aynı zamanda Türkiye'nin ilk eskrimcilerinden ve Beşiktaş Spor Kulübü'nün kurucusudur.); bkz. "Yakın Tarihimiz" - y.h.n.

mucibince *(ayrıntı gereğince)* irşad ve ahalii islamiye arasında bir şebeke-i ittihat vücude getirmektir. Bu vazifenin pek mühim bir dikkat ve mahremiyetle ifası *(gizlilikle yerine getirilmesi)* lazımdır.

Fuat Bey: (Garbî Trakya) ve (Makedonya) havalisinde harekat-ı fiiliye ve kıyamiyeyi müstakilen idare edecek ve mesaisini tanzim ve tatbik hususunda tamamen serbest bırakılacaktır. Trakya heyetine verilen tahsisatın en mühim kısmı Fuat Bey'in de idare edeceği harekâta tahsis ve tefrik olunmak icabeder.

Hatıra-Trakya Heyeti emrine verilen paraların sureti sarfı *(harcanması)* Cevat, Şakir ve Fuat beylerin müşterek kararına istinat edecektir.

Vezaifi Esasiye *(Asıl Görev)*:

2- Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Trakya'da yapılacak olan teşkilattan beklediği fayda: biri hale *(şimdi)*, diğeri istikbale raci *(geleceğe ilişkin)* olmak üzere ikidir:

a- Mümkün olabildiği kadar Yunan Kuva-yı Harbiyesini Anadolu haricinde tecrit ve meşgul etmek.

b- Davayı millinin *(ulusal davamızın)* muvaffakıyetle hitamında *(bitirilmesinde)* esasen misakı milli hudutlarımıza dahil bulunan Şarkî Trakya'nın muntazam bir teşkilat tahtında tesellüm edilebilmesine *(altında silahlandırılmasına)* hadim *(hizmet eden)* bir şebekei ittihat *(birleşik örgüt)* vücuda getirmek.

3- İkinci maddenin (a) kısmını temin için Bulgaristan'daki Yunan aleyhtarı olan zümre ile teşriki mesai ederek Yunanlıların tahtı işgalinde bulunan aksamı arazide tahrikat vücuda getirmek. Küçük mikyasta *(ölçekte)* ve fakat fazla miktarda teşkil olunacak çetelerle taraf ve mümkün olursa hep bir zamanda bu tahrikatı *(kışkırtmayı)* canlandırmak, teşvik etmek lazımdır.

Bu meselede iki noktaya, dikkat olunmak icap eder:

I- Yapılacak teşkilat, tahrikat, propaganda ve çete harekâtının doğrudan doğruya Yunanlılar aleyhine matuf *(yönelik)* olduğunu izhar etmek.

II- Bulgarlara da; Bulgaristan menfaiinin *(çıkarlarının)* tarafımızdan tamamen nazarı dikkate alındığını ve kendi aleyhlerine hareket olunmayacağını temin etmek.

4. Propaganda ve icraata ait olan işbu teşkilatın üç kısma tefriki *(ayrılması)* ve her kısımda mıntıkanın hususiyeti ahvaline *(bölgenin özelliğine)* göre ayrı ayrı usuller tahtında çalışılması muktezidir *(gereklidir)*.

a- Makedonya'da: Yunanlıların, milliyet prensipleri itibariyle hiçbir surette hakkı temellük ve işgale malik olmadıkları bu arazide istilacı ve ilhakkar *(karıştırıcı)* idareleri aleyhine müslüman, Bulgar, Sırp vesair anasır namına meşru ve müşterek bir isyan şekli göstermek.

b- Garbî Trakya'da aynı esbaba zamimeten *(nedenlere ek olarak)* Yunanlardan ziyade mezkur havalinin idare- i mahalliyeden müteşekkil *(söz konusu halkın idaresi altında)* bir hukumeti muhtare *(bağımsız hükümet)* elinde bulunması muhık olacağı *(yerinde olacağı)* fikrini ileri sürmek.

c- Şarkî Trakya'da: Zevahir itibariyle *(a,b)* kısımlarındaki müddeayatı serdetmekle *(görüşleri söylemekle)* beraber ahaliyi İslamiye arasında ve pek mahrem bir surette Şarkî Trakya'nın ergeç iltihaka namzet *(katılmaya aday)* olduğu ana vatana aidiyetini ve İstanbul'un temini selamet ve mahfuziyeti içinesasen misakı milli hududumuza dahil bulunan - Şarkî Trakya'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine intikali fikrini telkin ve bu gayeye vüsul için

(varmak) gaye etrafında bütün Müslüman ahalinin ittihat etmesi lüzumunu ileri sürmek.

5. Hareket ve icraatı fiiliyeyi canlandıracak çetelerin, havalii mezkurede bulunan ve bu işleri başarabilecek kadar enerji sahibi ve aynı zamanda milli mefkûrenin *(idealin)* mana ve mefhumunu samimi bir imanla müdrik becerikli ellere tevdi olunması şartı aslidir. Seciyesi meşkuk *(karakteri kuşkulu)* ve menafii zatiyesinde meclup *(kişisel çıkarlarına tutkun)* çete rüesası *(reisleri)* kahramanlıklarını ekseriyetle esas maksattan inhiraf ederek *(saparak)* - kendilerini büyük bir gaye etrafında müttehit *(toplanmış)* bir kütle haline getirmek istediğimiz milletdaşlarımızı soymakta ızhar edip muhite nefret ve fütur ilkası gibi menfi netayiç *(olumsuz sonuç)* doğururlar. Bu hususa fevkalade itina edilmelidir.

6. Bu tahsis Şarkî Trakya'da hareketi fikriyeyi idare edecek şubenin teşkilat ve maksadını gayet mektum *(gizli)* tutması ve hedefe vüsul *(ulaşmak)* için efkarı umumiye-i mahalliyede esaslı izler vücude getirmeden daha ilk hatvede açık saçık ve müfritane propagandalardan bigayet ictinap etmesi elzemdir *(aşırı propagandalardan uzaklaştırılması gereklidir)*.

Bu noktada en küçük bir ihtiyatsızlık ve en ehemmiyetsiz telakki edilen bir ifşaat Yunanlılarla birlikte Bulgarların da menfî ve mukabil hareketine sebebiyet verebilir. Bu sebeple Şarkî Trakya mıntakasında efkarı İslamiyeyi *(müslüman halkı)* Anadolu hükümetine takribe *(yaklaştırmaya)* ve müstakbel için vazedilecek esasları ihzar ve temine matuf olan mesaiyi hafiyenin *(gizli çalışmaların)* vakti merhuna *(zamanına)* kadar şekil ve mahiyeti hakikiyesini *(asıl içeriğini)* büyük bir itina ile setretmesi zaruridir.

7- Trakya teşkilatı 2, 3, 4, 5, 6'ıncı maddelerde tasrih edilen vezaifi ifa edebilmek *(görevleri yerine getirebilmek)* için umumi bir merkeze merbut *(bağlanmış)* iki kısmı esasiyi ihtiva etmelidir:

(1) inci kısım = Tahrikat ve icraat şubesi.

(2) inci kısım = Propaganda ve teşkilat-ı mahalliye *(mahalli örgütlenme)* şubesi.

Birinci kısmın harekatı alenidir. Ve Makedonya ile Garbî Trakya'ya münhasırdır *(özgüdür)*. Ve eskiden Bulgar komitelerinin takip ettikleri projeler aynen taklit olunabilir, her vakayı izam etmek, Yunanlılar aleyhinde her türlü vesaite müracaatla telaş ve endişelerine sebebiyet vermek ve bitahsis mümkün olabildiği kadar Yunan kuvayi harbiyesini müteferrik bir tarzda meşgul ve atıl bırakmak...Bunlar, birinci kısmın en esaslı vazifesidir.

Bu vezaife müteallik teferruat *(göreve ilişkin ayrıntılar)* icabı ahvale *(duruma)* göre mahallinde tayin ve tesbit olunur

İkinci kısım ise: zahiren *(görünüşe göre)* Yunan aleyhtarlığı fikrini her tarafa neşir ve tamim etmeye *(yaymaya ve duyurmaya)* ve en mahrem bir tarzda da Şarkî Trakya'nın muhtelif şehir, kasaba ve köylerinde mutemed ve vatanperver eşhas marifetiyle umumi ve milli bir şebekei hafiye vücude getirmiye sai olunacaktır *(gizli örgüt kurmaya çalışılacaktır)*. Bu mesai sistemi yalnız (Şarkî Trakya) içindir.

İşbu şebekei hafiyeye kayıt ve kabul olunacak azanın tahlif edilmiş *(yemin ettirilmiş)* ve dahil olduğu teşkilatın mesai ve programı hakkında en küçük bir ifşaatta bulunanların cezasının idam olduğu anlatılmalıdır.

8- Garbî Trakya'da harekâtı fiiliye teşkilatına dahil olacak eşhasında da ihanetleri halinde aynı veçhile tecziye edilmeleri *(aynı şekilde cezalandırılmaları)* lâzımdır.

Elhasıl *(kısacası)* mesasiyi umumiyetin *(genel esasların)* pek ciddi ve sıkı bir inzibat dahilinde cereyan etmesi matlubtur.

Usulü muhabere: Trakya heyeti: Anadolu ile olacak muhaberatını kendi hususi vesaitiyle İstanbul'a muharip grubuna gönderecek ve orası da Ankara'ya isalini temin eyleyecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili
FEVZİ [80]

Bu direktifi aldıktan sonra Cevat Abbas Bey, Bulgaristan'da Trakya işiyle uğraşan şahsiyetlere bir genelge gönderir:

"... Büyük Millet Meclisi Reisi, tarafımdan Bulgaristan'da güdülen politikayı tasvib etmiş ve vazifemde devamı uygun bulmuştur. Haberim olmadan hiçbir iş yapılmamasını ve alınacak malumatın bana bildirilmesini rica ederim" tarzında bir genelge yazarak, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin faaliyetini durdurmak ve bütün işleri şahsında toplamak teşebbüsünde bulunmuştu.

Cevat Abbas Bey, Makedonya'da tasarladığı geniş faaliyet projesine göre, Kosova vilayeti için Hoca Sait Efendi'nin, Manastır için Hüseyin Hilmi Paşa'nın, Selanik vilayeti için de Cavit Bey'in kullanılmalarını Ankara'ya teklif etmişti.

Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekili Fevzi Çakmak ise bunun üzerine şu cevabı vermişti:

"...Yugoslavya'nın şüphelerini uyandırarak Yunanistan'a yardım etmesini kolaylaştırmamak için, ihtilal teşkilat ve faaliyetinin, şimdilik yalnız Yunan Makedonya'sında yapılması lazımdır."

Cevat Abbas Bey'in açık ve gizli faaliyeti İtilaf devletlerinin ve Bulgaristan'ın komşusu diğer Balkan devletlerinin gözlerinden kaçmamıştı.

22 Haziran 1921'de İngiltere'nin Sofya Elçisi, Dışişleri Bakanı Curzon'a, Mustafa Kemal ile Bolşevikler, Bulgar komitacılarıyla birlikte Trakya'da karışıklık çıkarırlarsa bundan Bulgaristan'ın da sorumlu tutulacağı yolunda krala yapılan uyarının etkisini gösterdiğini, kralın komitacılarla görüşme yapan Kemalistler olursa sınırdışı edileceği, Varna'dan ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan silah kaçakçılığı konusunda etkili tedbir alacağı konusunda güvence verdiğini, Cevat Abbas'la ilişki kurulmadığını bildirdi. [81]

Bulgar hükümeti bu durum karşısında şöyle bir savunma yapmıştı:

...Bulgar hükümetinin Moskova ve Ankara hükümetleriyle hiçbir münasebette bulunmadığını ve bu iki hükümetin mümesilleriyle temasta bulunan Bulgar Makedonya ve Trakya teşkilatları hakkında soruşturma ilan ettiği gibi, Cevat Abbas Bey'in de Bulgaristan'dan uzaklaşması kendisine bildirilmişti..." [82]

...Cevat Abbas Bey, Trakya ve Makedonya'da faaliyete geçmek için kurduğu projelerin hiçbirini gerçekleştirmek imkânını bulamadan Bulgaristan'dan ayrılmak zorunda kalmıştır... [83]

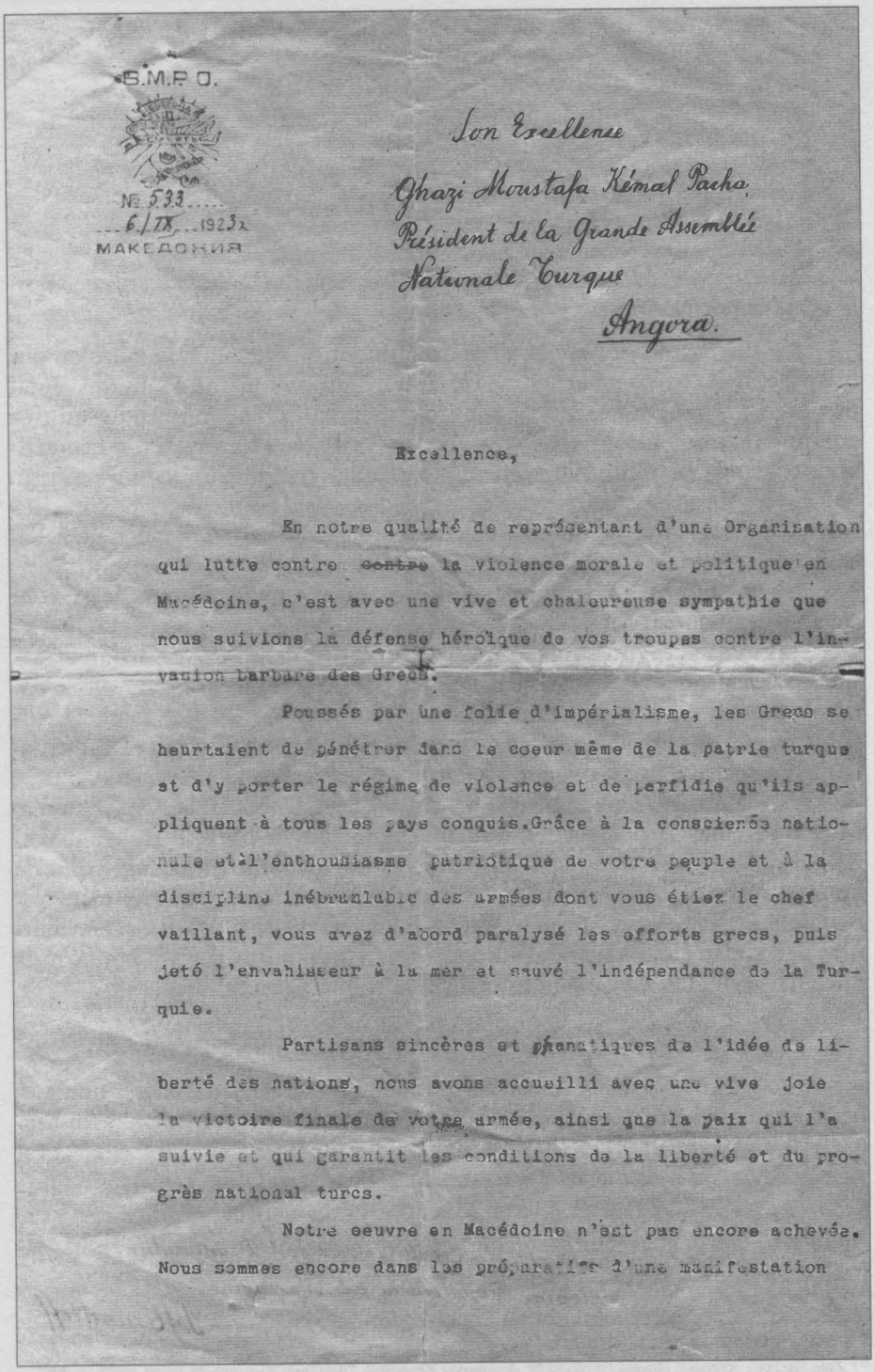
---

80 Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 98-101.

81 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, Açıklamalı Kronoloji,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 580.

82 Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e, s. 389-390.

83 Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e, s. 390.

B.M.P.O.

№ 533
6/IX 1923
МАКЕДОНИЯ

Son Excellence
Ghazi Moustafa Kémal Pacha
Président de la Grande Assemblée
Nationale Turque
Angora.

Excellence,

En notre qualité de représentant d'une Organisation qui lutte contre ~~contre~~ la violence morale et politique en Macédoine, c'est avec une vive et chaleureuse sympathie que nous suivions la défense héroïque de vos troupes contre l'invasion barbare des Grecs.

Poussés par une folie d'impérialisme, les Grecs se heurtaient de pénétrer dans le coeur même de la patrie turque et d'y porter le régime de violence et de perfidie qu'ils appliquent à tous les pays conquis. Grâce à la conscience nationale et à l'enthousiasme patriotique de votre peuple et à la discipline inébranlable des armées dont vous étiez le chef vaillant, vous avez d'abord paralysé les efforts grecs, puis jeté l'envahisseur à la mer et sauvé l'indépendance de la Turquie.

Partisans sincères et fanatiques de l'idée de liberté des nations, nous avons accueilli avec une vive joie la victoire finale de votre armée, ainsi que la paix qui l'a suivie et qui garantit les conditions de la liberté et du progrès national turcs.

Notre oeuvre en Macédoine n'est pas encore achevée. Nous sommes encore dans les préparatifs d'une manifestation

Makedonya Dahili İhtilal Komitesi tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmiş mektup. (Gürer Ailesi Arşivi).

unanime et active de la volonté macédonienne contre le joug politique des oppresseurs.

Étant donné que toute la population macédonienne, sans distinction de race ou de religion, se groupe aujourd'hui autour du drapeau révolutionnaire de l'Organisation Intérieure, cette manifestation sera, le jour venu, plus puissante que jamais. Les musulmans macédoniens, méfiants autrefois, sentent aujourd'hui les méfaits des oppresseurs communs et, appréciant, d'autre part, la sincérité des tendances politiques de l'Organisation Intérieure, prêtent à celle-ci une collaboration fidèle et enthousiaste. Pour assurer le succès de notre lutte, il est nécessaire de poser cette collaboration sur des bases le plus solides possible.

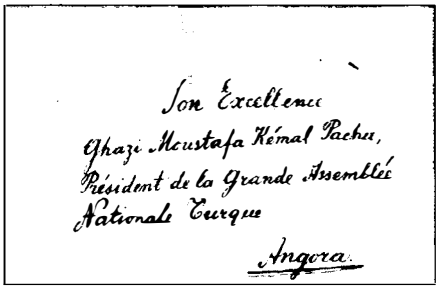
A cette fin nous prions Votre Excellence de bien vouloir nous répondre si nous devons considérer comme existant toujours l'accord que nous avons conclu par l'intermédiaire de votre représentant M. Djevad Abbas et dont l'application avait été remise à cause de la guerre qui absorbait tous vos soins. Aussi, si nous devions considérer cet accord comme existant, nous voudrions bien savoir quels seraient, à votre avis, les procédés communs à suivre à l'égard de la population macédonienne pour affirmer et stimuler la dite collaboration.

Convaincus que Votre Excellence ne voudrait pas refuser sa sympathie à une lutte qui a comme but final la délivrance de ses compatriotes, nous nous flattons de l'espoir qu'elle ne manquera pas d'apprécier à sa valeur notre appel et se montrer prêt à y acquiescer.

Veuillez agréer, Excellence, l'expression de notre haute considération et les salutations fraternelles et chaleureuses du représentant de l'Organisation Intérieure Macédonienne.

Membre du Comité Centrale de l'Organisation
Intérieur Révolutionnaire de Macédoine

D. Alexandroff

Son Excellence
Ghazi Moustafa Kémal Pacha,
Président de la Grande Assemblée
Nationale Turque
Angora.

Todor Aleksandroff'un Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'e gönderdiği aşağıdaki mektubun zarfı.

Todor Aleksandroff'un Mustafa Kemal'e yazdığı mektup [84]

Makedonya, 6/IX/1923

Ekselansları
Gazi Mustafa Kemal Paşa
Türkiye Büyük Millet Meclis Başkanı
Ankara

Ekselans,

Makedonya'da âhlaki ve siyasi şiddete karşı savaşan bir teşkilâtın temsilcisi olarak, barbar Yunan işgaline karşı ordunuzun verdiği kahramanca savaşı sımsıcak sempati ve hayranlıkla izliyorduk.

Emperyalizm çılgınlığına kapılmış Yunanlılar, Türk vatanını da kalbine kadar işgal ediyor ve girdikleri her yerde haince şiddet rejimi uyguluyorlardı. Halkınızın yurtsever coşkusu ve ulusal bilinci ve yiğit komutanı emrinde çelik disiplinli kahraman ordusu sayesinde...Önce Yunan harekâtını felce uğrattınız, sonra işgalciyi denize döktünüz ve Türkiye'nin bağımsızlığını kurtardınız.

Ulusal özgürlük düşüncesinin samimi ve tutkulu yandaşı olarak,..Türk ulusal egemenlik ve gelişmesini güvenceye alan, barışı sağlayan ordunuzun, son zaferini büyük bir sevinçle karşıladık.

Makedonya'daki eserimiz, henüz tamamlanmış değil. Biz hâlâ zalimlerin siyasi baskısına karşı Makedon halkının birlik ve dayanışma iradesini göstermesinin hazırlığındayız.

Makedon halklarının tamamı, ırk ve din ayrımı gözetmeden, bugün İç Birlik Teşkilatı'nın devrim bayrağı altında toplanıyorsa, gösterimiz günü gelince her zamankinden daha büyük olacaktır. Eskiden çekingen davranan Makedonya Müslümanları, bugün, bir yandan zalimlerin kötülüklerini hissediyor, öte yandan İç Birlik'in siyasal tavrının samimiyetini takdir ederek ona, sadık ve coşkulu ortaklar olarak katılıyorlar. Mücadelenin başarısı, bu ortaklığın mümkün olduğu kadar sağlam temellere oturtulmasını gerektiriyor.

Bu amaçla temsilciniz Sayın Cevat Abbas aracılığıyla kararlaştırılan ve bütün ilginizi işgal eden savaş yüzünden ertelenen anlaşmanın hâlâ geçerli olup

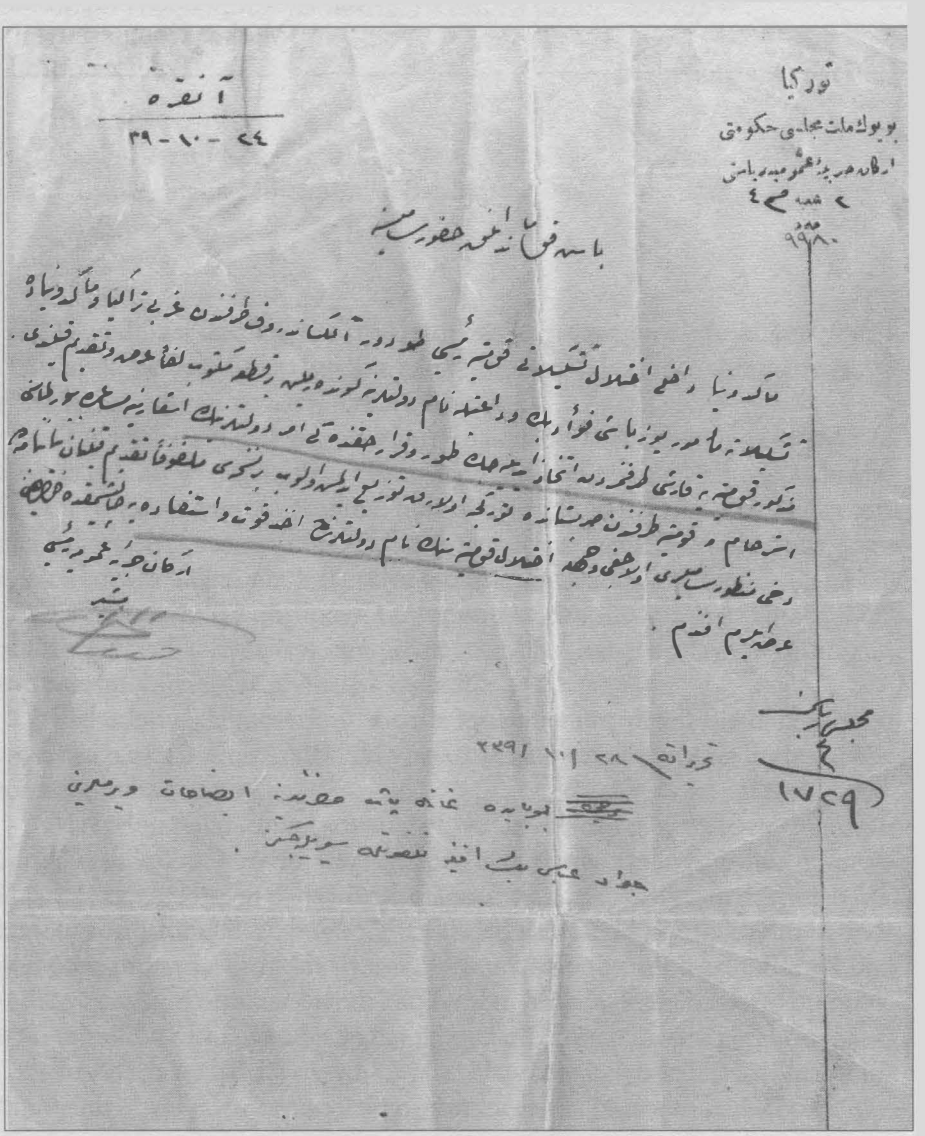
84 Cevat Abbas Gürer'in kişisel notları arasındaki orijinali Fransızca olan mektup; çeviren Erol Toy-y.h.n

ekselanslarının bildirmesini rica ederiz. Geçerliliğini kabul ediyorsak, söz ettiğimiz anlaşmayı canlandırmak, sağlamlaştırmak ve Makedon halkına uygulanacak yaptırımlar konusunda önereceğimiz ortak yöntemi öğrenmek isterdik.

Amacı yurttaşlarının kurtuluşu olan bir savaşa karşı sempatisini esirgemeyeceği inancıyla, ekselanslarının çağrımızı kabule hazır olduğu umuduyla övünüyoruz.

Makedonya İç Birlik temsilcisinin sımsıcak, kardeşçe selam ve derin saygılarını kabulünü dileriz. Ekselansları.

Makedonya Devrimci İç Birlik
Merkez Komitesi üyesi,
T. Aleksandroff

Fevzi Çakmak imzalı, çevirisi karşı sayfada olan mektup. (Gürer Ailesi Arşivi).

Fevzi Çakmak'ın mektubu [85]

Ankara
39-10-24
(1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Hükümeti Erkan-ı Harbiye
Umumiye Riyaseti
2. Şube Kısım 4
Adet: 9980

Baş Kumandanlık Huzuru Samisine,

Makedonya Dahili İhtilal teşkilatı komite reisi Todor Aleksandroff tarafından Garbî Trakya ve Makedonya'da teşkilata memur Yüzbaşı Fuat Bey ve [....] [86] namı devletlerine gönderilmiş bir kıt'a mektup leffen *(ilişikte)* arz ve takdim kılındı. Mezkur komitaya karşı tarafımızdan ittihaz edilecek tavır ve karar hakkındaki emri devletlerinin iş'arına müsaade buyurulmasını istirham ve komite tarafından Sırbistan'da Türkçe olarak tevzi edilmiş olup bir nüshası melfuven *(eklenmiş olarak)* takdim kılınan beyannamede dahi manzuru samileri olacağı veçhile *(görüleceği)* İhtilal Komitesi'nin namı devletlerinin ahzı kuvvet ve istifadeye çalışmakta bulunduğunu arz eylerim efendim.

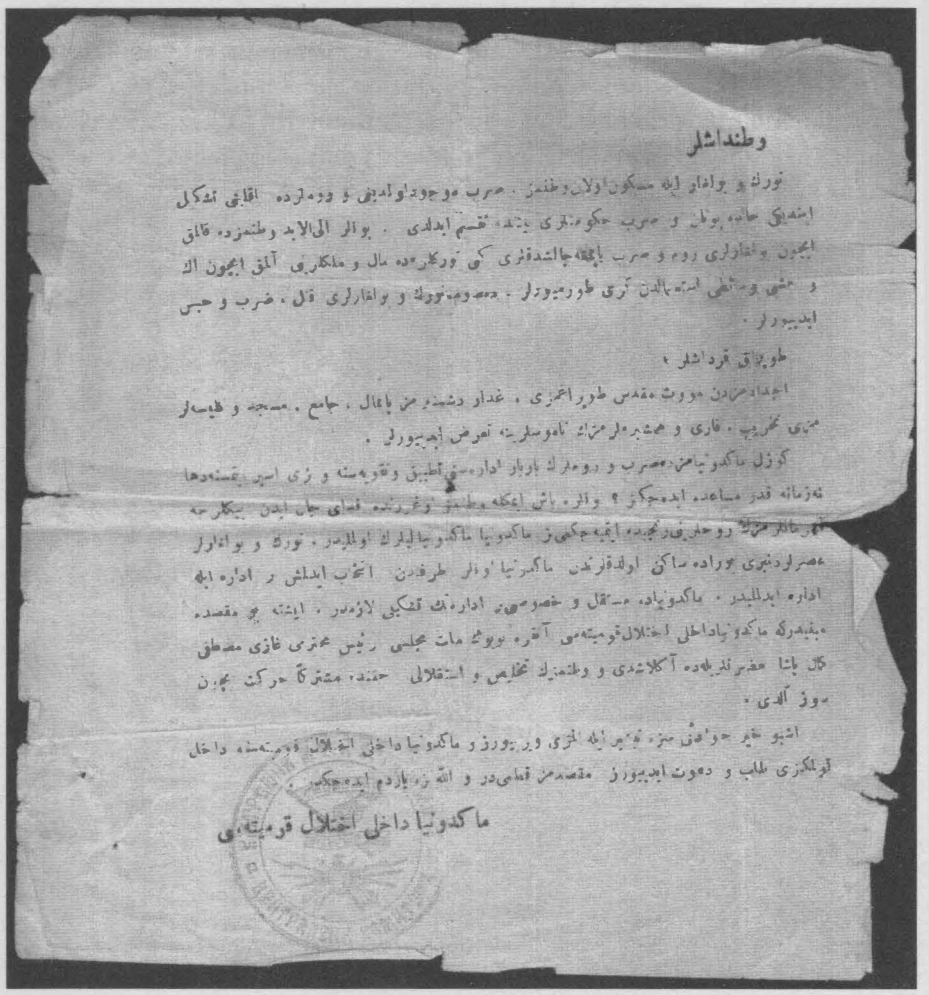
Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi
Müşir
İmza
Fevzi (Çakmak)
Tahrirata/28/10/1923.

Meclis Riyaseti
4/1729

[Not] Bu babda Gazi Paşa hazretlerine izahat vermelerini Cevat Abbas Bey Efendi'ye telefonla söyleyeceğiz.

85 Cevat Abbas'ın kişisel arşivi arasındaki el yazısıyla, eski yazılı belgeden okunmuştur-yhn

86 Bu cümle okunamamıştır.-y.h.n.

وطنداشلر

تورك و يواناو ايله مسكون اولان وطنمز ضرب و جوديانه دين و دولتلرده اقليتي تشكيل ايتديكي حالده بوطان و ضرب حكومتلرى يدنده تقسيم ابدلدى . بوالر الى الابد وطنمزده قالمق ايچون يونانلرى روم و ضرب پاپقه چالشدقلرى كى توركلرده مال و ملكلرينى آلمق ايچون اك و حشى يونانلى استعمالندن ترك طورميورلر . مخصوصه تورك و يونانلرى قتل ، ضرب و حبس ايدييورلر .

طونجاق قرداشلر ،

اجدادمزدن موروث مقدس طوپراغمزى ، غدار دشمنه من يامال ، جامع ، مسجد و قبه لر منهدم تخريب ، قارى و محشيرلرمزك ناموسلرينه تعرض ايچيورلر .

كوزل ماكدونيامز ضرب و روملرك بربار ادارهسى التنده انين و زارى ايدن قسمنده ها نه زمانه قدر مساعده ايدهجكز ؟ بوالره باش ايكمه و طاعون و غرينه فداى جان ايدن بيكلرجه قهرمانلرمزك روحلرى قارشيسنده اتيه جكمى ز ماكدونيا ماكدونيالرك اولمليدر . تورك و يونانلر عصرلردنبرى بورادە ساكن اولدقلرندن ماكدونيا'نك طرفدن انتخاب ايدلش ر ادارهايله ادارە ايدلمليدر . ماكدونيادە مستقل و خصوصى بر ادارەنك تشكيلى لازمدر . ايشته بو مقصده ايريدركه ماكدونيادا داخلى استقلال قوميتهسى آنقره بويوك مجلس رئيس محترمى غازى مصطفى كمال پاشا حضرتلريله آكلاشدى و وطنمزك تخليص و استقلالى حقنده مشتركاً حركت ايچون سوز آلدى .

اشبو خير خواهانه ميزه توصيرايله لزوى ويريلورز و ماكدونيا داخلى اختلال قوميتهسنه داخل اولمكزى طلب و دعوت ايدييورز مقصدمز قطعيدر و الله زيادەم ايدەجكدر .

ماكدونيا داخلى اختلال قوميتهسى

Makedonya İhtilal Komitesi el ilanı. (Gürer Ailesi Arşivi).

Makedonya İhtilal Komitesi El İlanı [87]

Vatandaşlar,

Türk ve Bulgar ile meskun olan vatanımız Sırp mevcut olmadığı ve Rumlar da ekalliyeti *(azınlığı)* teşkil ettiği halde Yunan ve Sırp hükümetleri beyninde *(arasında)* taksim edildi. Bunlar ilelebet vatanımızda kalmak için Bulgarları Rum ve Sırp yapmaya çalıştıkları gibi Türklere de mal ve mülklerini almak için en vahşi vesaiti istimalden *(kullanmaktan)* geri durmuyorlar. Masum Türk ve Bulgarları katil, darp ve hapsediyorlar.

Toprak Kardaşlar,

Ecdadımızdan mevruz *(miras kalan)* mukaddes toprağımızı gaddar düşmanlarımız payımal cami mescit ve kiliselerimizi tahrip, karı ve hemşirelerimizin namuslarına taarruz ediyorlar. Güzel Makedonya'mızda Sırp ve Rumların barbar idaresini tatbik ve takviyesine ve bizi esir etmesine daha ne zamana kadar müsaade edeceğiz. Bunlara baş eğmekle vatanımız uğrunda fedai can eden binlerce kahramanlarımızın ruhlarını rencide etmeyecek miyiz? Makedonya, Makedonyalıların olmalıdır. Türk ve Bulgarlar asırlardan beri burada sakin olduklarından Makedonya, onlar tarafından intihap edilmiş *(seçilmiş)* bir idare ile idare edilmelidir. Makedonya'da müstakil ve hususi bir idarenin teşkili lazımdır. İşte bu maksada mebnidir ki Makedonya dahili ihtilal komitesi Ankara Büyük Millet Meclisi Reisi muhteremi Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle de anlaştı ve vatanımızın tahris *(kurtarma)* ve istiklali hakkında müştereken hareket için söz aldı.

İşbu hayır havadisi size tebşir *(müjde)* ile elimizi veriyoruz ve Makedonya dahili ihtilal komitesine dahil olmanızı talep ve davet ediyoruz. Maksadımız kat'idir ve Allah bize yardım edecektir.

Makedonya Dahili İhtilal Komitesi
[Mühür]

87 Bu yazı Cevat Abbas'ın notları arasındaki, eski yazılı belgeden okunmuştur-yhn

Cevat Abbas'ın evinde Açkov'la görüşme

Kılıç Ali'nin anılarından; Cevat Abbas'ın, Ankara Keçiören'deki evinde Mustafa Kemal ve Bulgar komitacılarından Açkov ile geçirdikleri gece:

"...Ataşemiliter Mustafa Kemal Bey, kısa sürede Sofya'da kordiplomatik arasında kendine seçkin bir yer yapmıştı. Yaradılıştan kibar ve yakışıklıydı. İyi giyinirdi. Tam bir cemiyet adamı olduğu için seçkin çevrelerde çok sevilmeye başlanmıştı.

Milli Mücadele sırasında Cevat Abbas'ı bir ara şahsi temsilcisi gibi -eski dostlarıyla görüşmek için- Sofya'ya göndermişti. Cevat Abbas dönüşünde, Bulgarların Atatürk'e sevgisini anlata anlata bitiremiyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra da "Atatürk'ün ölümüyle dünya enteresan olmaktan çıkmıştır" diye yazan Bulgar basını olmamış mıydı?

Meşhur Bulgar komitacılarından Açkov, milli mücadele sırasında Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete gelmişti. O zamanlar Ankara'da elektrik dahil hiçbir şey yoktu. Bir gece Cevat Abbas'ın Keçiören'deki evinin sönük bir gaz lambasıyla aydınlatılan odasında, Atatürk, ben, Cevat Abbas ve bir de Açkof, sürekli Sofya'da geçen eski günlerden ve anılardan söz ederek sabahlamıştık. O geceyi hiç unutamam..." [88]

* * *

Bulgaristan'da faaliyetler

Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkanistik Enstitüsü Türk Tarihi Uzmanı Stefan Velikov da, Milli Mücadele'de Türk-Bulgar ilişkilerinin başlangıcını, Cevat Abbas'ın Kurtuluş Savaşı'na destek verilmesini örgütlemesi için Sofya'ya gönderilişini ve oradan ayrılışını ele almıştır. [89]

"...Stamboliyski hükümeti, Türkiye'nin Sofya'da resmi bir temsilcilik açmasına müsaade etti. 27.2.1921'de Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından ve itimat ettiği kişilerden biri olan Cevat Abbas Bey Sofya'ya geldi. Cevat Abbas Bey, Çiftçi Partisi hükümetinin ileri gelenleri ile daimi temas halinde olmuştur. Bunlara örnek olarak:

Al. Botev, P. Yanev, R. Daskolov, A. Grozkov, K. Malev vb. sayılabilir. Cevat Abbas Bey, Bulgaristan'dan Türk milletinin kurtuluş savaşı için destek sağlanmasını organize etmiştir.

---

88 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulûsi Turgut, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 523.

89 Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan*, Dünya Gözüyle Atatürk yayın dizisi No :1, Nisan 1969, İstanbul, Kitaş Yayınları, Hüsnütabiat Matbaası; bu kitap Bulgaristan İlimler Akademisi Balkanistik Enstitüsü tarafından 1966 da yayımlanmıştır.

Bulgar hükümetinin o zamanki milletlerarası durumu dolayısıyla Cevat Abbas Bey'in faaliyetleri müttefiklerinden saklanamadı. Galip müttefikler, Çiftçi hükümetine büyük bir baskı yaparak Cevat Abbas Bey'in derhal Bulgaristan'dan çıkarılmasını istemekte ve hükümeti Nöy Andlaşması'na uymamakla suçlamaktaydılar.

Buna rağmen Stamboliyski, Türk milletinin yapmakta olduğu kurtuluş savaşına karşı tutumunu değiştirmiyordu... [90]

...Stamboliyski, 1922 yılının sonlarında Çiftçi Partisi'nin yakın adamlarından olan tüccar S. Pokaniçarov ile B. Açkov'u Türkiye'nin Sofya'daki temsilcisi Cevat Abbas Bey'le Ankara'ya gönderdi... [91]

...Cafer Tayyar ordularının mağlubiyeti ve Bulgaristan'ın içinde bulunduğu durum, Batı Trakya'da ve Bulgaristan'da kurtuluş savaşları için teşkil edilmiş olan Bulgar ve Türk çetelerinin faaliyetine tesir etmemişti. Bu çeteler daha ziyade Yunanlılara karşı hareketlerde bulunuyorlardı.

Bulgar hükümetinin kendilerine serbest hareket etme müsaadesi vermiş olması sayesinde birçok Kemalist, yerleştikleri Kazanlık, Yeni Zara, Filibe ve Sofya'da Batı Trakya'ya sevk etmek üzere çeteler hazırlamış veya Anadolu'ya yardım sevk etme çalışmalarının içinde bulunmuşlardır. Bunlara örnek olarak Şekip Bey (Gelibolu Milletvekili Şekip Kesebir), Ekrem Bey (Trakya ve Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti genel kurul üyesi), Ekrem Bey (Ekrem Demiray), Şevket Bey (Şevket Dingillioğlu), Ahırköylü Ahmet, Ali Seyfi (Tülümen) Rıdvan Bey (Rıdvan Ergüder), Edirne Lisesi Tarih ve Coğrafya öğretmeni Muhsin Bey, İbrahim Zihni Bey, Şefik Bey (Şefik Bidcioğlu) Ali Galip Bey, Fuat Bey (Fuat Balkan) Şadi Bey, Tahsin Argun vb. sayılabilir. Bu Kemalistlere Cevat Abbas Bey'i (Cevat Abbas Gürer) de eklemek gerekir. 27.11.1921'de Bulgaristan'da Ankara hükümetinin resmi temsilcisi olarak bulunuyordu..."[92]

* * *

Markov ile Mustafa Kemal'in görüşmeleri

"Yarı resmi olarak Cevat Abbas Bey'i göndermiştim"

...Stamboliyski, Edirne'deki Bulgar temsilcisi T. Markov'a, gizli bir emir vererek Ankara'ya gitmesini ve Türkiye ile bir dostluk antlaşmasının imzalanması için sondaj yapmasını istedi...Markov...27.1.1923 günü Göztepe'de *(İzmir)* Mustafa Kemal'e ilk ziyaretini yaptı.. [93]

...Bulgar hükümetinin temsilcisi Markov, 8.2.1923 tarihinde Bulgar Başbakanı Stamboliyski'ye gönderdiği raporda şunları yazıyordu: "Mustafa Kemal Paşa, bana, Bulgar halkını çok iyi tanıdıklarını ve onun meziyetlerini

90 Velikov, a.g.e, s.106.

91 Velikov, a.g.e., s.107.

92 Velikov, a.g.e, s.150.

93 Velikov, a.g.e, s.107.

tanıyıp değer verdiklerini söyledi ve şunları ekledi: "Sofya'da geçirdiğim bir yıllık askeri ataşelik görevimden çok iyi hatıralar taşımaktayım! O sıralarda tanışmış olduğum bazı yüksek ailelerle mektuplaşmaktayım. Bulgar halkının bizim Trakya'daki göçmenlerimize sıcak ilgi göstermekte olduklarını bilmekteyiz". Diplomatik ilişkiler konusunda da "İki memleket arasında ilişkilerin resmi veya yarı resmi olarak başlamasında hiçbir engel göremekteyim. Bu konuda inisiyatif bana ait değildir. Zira ben yarı resmi olarak Cevat Abbas Bey'i göndermiştim? Ancak Bulgar Hükümeti müttefiklerin baskısı nedeniyle Sofya'dan çıkarmak zorunda kaldı...İki memleket arasında kurulacak bir dostluk sizi de bizi de daha kuvvetli ve bağımsız yapacaktır" dedi... [94]

* * *

TBMM ile Stamboliyski hükümeti arasındaki ilişkinin başlangıcı ve sonu

...Stamboliyski hükümeti savaşta yenilmesine rağmen Bulgaristan'ın Kemalist ihtilalcilere karşı bir üs olarak kullanılmasına müsaade etmemiştir. Buna karşılık TBMM Hükümeti adına Mustafa Kemal de Alexander Stamboliyski'ye 30.4.1920 [95] tarihinde bir mektup yazmıştır. Mustafa Kemal'in bu mektubunu Bulgaristan olumlu karşılamış ve ilişki kurmanın yollarını aramaya başlamışlardır...Bu çalışmalar sonucunda Bulgaristan hükümeti 1921 Mayıs ayında Ankara'ya Angel Grozkov yönetiminde gizli bir diplomatik heyet göndermiştir. [96]

...Bulgar heyeti, Mustafa Kemal ve İsmet Paşalarla birlikte Ankara, Eskişehir, İnebolu, Kastamonu, Kütahya, Sivas vb. cepheleri dolaştı.

...A. Stamboliyski yönetimi Türk hükümetine Bulgaristan'da gayrı resmi olarak bir elçi bulundurması için izin vermiştir. Bunun üzerine Ankara hükümetinin yarı resmi temsilcisi olarak Cevat Abbas Gürer, 21 Şubat 1921'de Sofya'ya gönderildi...

İtilaf devletlerinin takip ve Bulgar hükümetinin baskıları üzerine Temmuz 1921'de Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır. [97] Cevat Abbas Gürer, Bulgaristan'da bulunduğu dönemler içerisinde bir taraftan Bulgaristan ileri

---

94 Velikov, a.g.e, burada, "STDIA, Fasikül 176, Op:4 Arşiv Ed. 2976 sayfa: 2-16" referansını vermiştir (bkz. dipnot: 39).

95 Tümenoğlu, a.g.e, bkz. dipnot 36: Stefan Velikov mektubun bu tarihte yazıldığını belirtirken Halil Şimşek ise *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç* isimli çalışmasında A.S.T. ve Str. E. Bşk. Arşivlerindeki bir belgeye dayandırarak bu tarihi 20 Nisan 1920 olarak vermektedir bkz. Halil Şimşek, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1999.

96 Tümenoğlu, a.g.e, bkz. dipnot 37,: Stefan Velikov, *Kemal Atatürk ve Bulgaristan*, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Cilt 3, [Ankara: T.T.K Basımevi, 1983.], s. 1870.

97 Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar"dan:II Cevat Abbas Gürer ve Muzaffer Kılıç, *Türk Kültürü,* (Eylül 1969), Cilt VII, Sayı 83, s. 5.

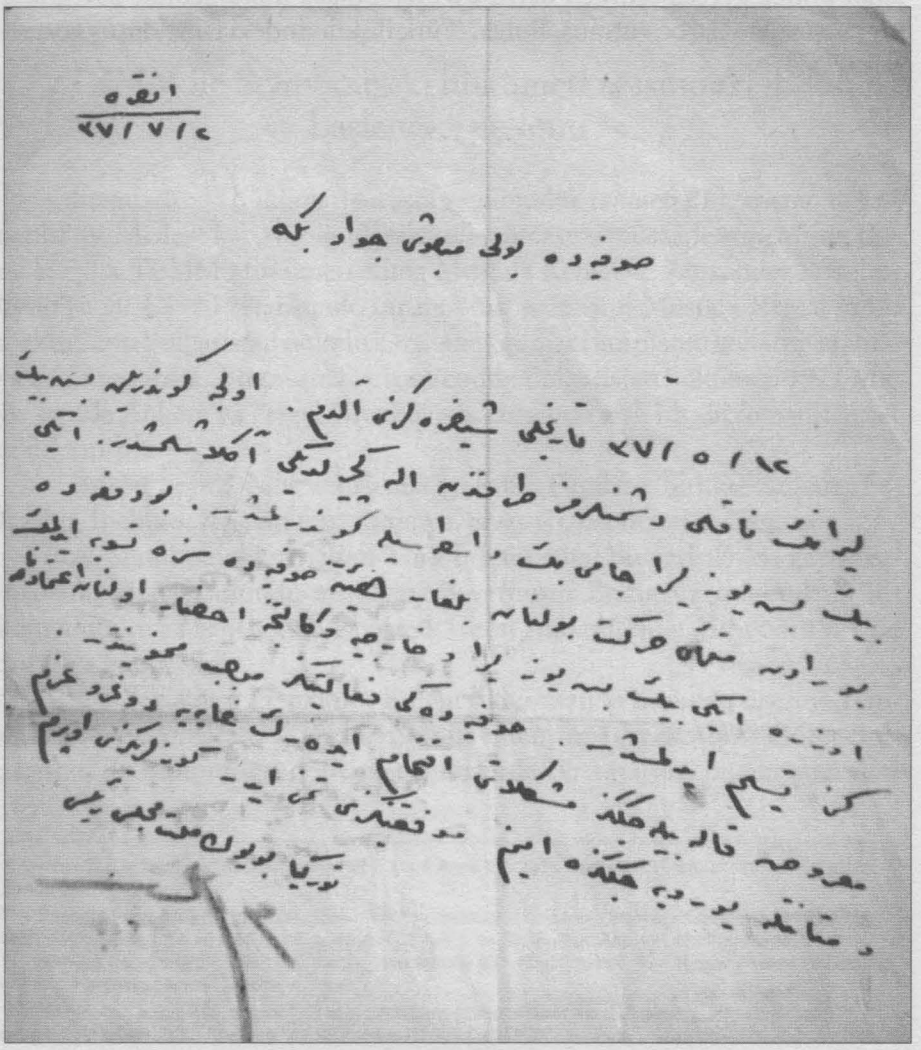
gelenleri ile görüşmeler yapmış, diğer taraftan da Bulgaristan Türklerinin kurtuluş savaşına olan yardım ve desteklerini örgütlemiştir...

Aleksandır Stamboliyski, Ankara hükümetine olan desteğini gün geçtikçe artırmış ve alenileştirilmiştir. 26 Ekim 1922'de parlamentoda yaptığı konuşmasında Mustafa Kemal'i övmüş, Milli Mücadele'ye destek olacaklarını açıkça beyan etmiştir...

...Bulgaristan Hükümeti, milli mücadele yıllarında sürekli bir şekilde Ankara hükümeti ile ilişkilerini geliştirmeye çaba sarf etmiştir. ... Markov bu görüşmelerden sonra ilişkilerin geliştirilmesinin iki ülkenin çıkarına olacağı doğrultusunda rapor vermiştir. [98] Ankara hükümeti de bu ilişkilerin geliştirilmesine tepkisiz kalmamış bu yönde çabalar sarf etmiştir. Ancak 1923 Haziran ayında gerçekleştirilen darbe ile Stamboliski hükümetinin devrilmesi bu çalışmalara darbe vurmuş, Bulgar-Türk ilişkilerindeki ivme düşüş göstermiştir...

* * *

98 Stefan Velikov, "Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri", IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, cilt 3, (Ankara: T.T.K. Basımevi, 1989), s. 1957.

Gürer Aile Arşivi'nden (Mustafa Kemal'in imzası kırmızı renktedir).

Mustafa Kemal'in Sofya'da bulunan Cevat Bey'e 2.7.1921 tarihli mektubu

Ankara
2.7.37

Sofya'da Bolu Mebusu Cevat Bey'e,

12/5/37 tarihli şifrenizi aldım evvelce gönderilen beş bin liranın nakıli *(çeviren)* düşmanlarımız tarafından ele geçirildiği anlaşılmıştır. İki bin beş yüz lira Cami Bey[99] vasıtasıyla gönderilmiştir. Bu defa da buradan [...] [100] hareket bulunan Bulgar Heyeti'ne Sofya'da size tesviye edilmek *(ödenmek)* üzere 2.500 lira hariciye vekaletince ihzar olunan itimatnamesini teslim edilmiştir. Sofya'daki faaliyetiniz mucibi memnuniyettir. Maruz kalabileceğiniz müşkülatı iktiham ederek *(önemsemeyerek)* gayeye doğru azim ve metanetle yürüyeceğinize eminim. Muvaffakiyetinizi temenni eder gözlerinizi öperim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
İmza
[Mustafa Kemal]

99 Cami (Baykurt) I. Dönem TBMM'de Milletvekili. Bu tarihte Roma temsilcisi idi.
Kaynak: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (S - 200-304) -yhn.
100 Bu sözcük okunamamıştır. yhn

Cevat Abbas'ın Mustafa Kemal'e verdiği gizli rapor

Cevat Abbas Bey, "özel görevle" gönderildiği Bulgaristan'daki faaliyetlerini Mustafa Kemal'e gönderdiği raporda özetlemiştir:

Memuriyeti Mahsusa *(Özel Görev)* ile Bulgaristan'a gönderilen Cevat Abbas Bey'den TBMM Reisi Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne [101]

7 Teşrinisani 338 *(Kasım 1922)*

Trakya'nın âkıbeti elimesi üzerine Bulgaristan dahiline iltica etmiş ve mevcudiyeti müsellâh teşkilat *(silahlı teşkilat kurmak)* ve para itibarıyla muhafaza etmekte bulunmuş Türkiye- Paşaeli Cemiyeti'nin bazı esbab dolayısıyla icrai faaliyet edemediği ve Ankara hükümetleriyle Türkiye halkının emniyeti kamilesini *(tam güvenini)* kazanabilecek kudret ve kabiliyette bir zat Bulgaristan'a izam edilecek *(gönderilecek)* olursa, mevcut ve fakat muattal kuvvetlerin tevhidiyle *(birleştirilmesiyle)* Türkiye'de Yunanlılar aleyhine azami derecede müsellâh faaliyette bulunacağı, sabık *(eski)* Edirne Mebusu Galip Bahtiyar Bey'le rüfekası *(arkadaşları)* tarafından dermeyen edilmekte *(ileri sürülmekte)* idi.

Hükümeti milliyemizce de musip *(isabetli)* görülen maruz müteleata *(bu görüşe)*, hadisatın netayici müessefiyesine *(olayların kederli sonuçlarına)* ve her şeye rağmen Edirne'yi büyük Türk camiasının en aziz ve mukaddes eczasından addedilen *(parçalarından sayan)* Türkiye Büyük Millet Meclisi bu mubarek vatanın anavatana avdetini teminen *(sağlamak için)* her türlü fedakarlığı ihtiyara karar vermiş olduğunu mutazammın iradei fahimaneleri, inzimam ederek *(içeren yüksek iradeleri de eklenerek)* 14 Kanunuevvel 36 *(Aralık 1920)* tarihinde Galip Bahtiyar Bey'le beraber âcizleri işbu vazifeye memur edilmiştir.

Pek ziyade müşkilatla İtalya'ya kadar devam eden seyahatimiz esnasında ve İtalya'da bulunduğumuz müddet zarfında Galip Bahtiyar Bey'in vaz' ve harekâtının dürüst olmadığını[102] görüyor ve mumaileyhi *(kendisini)* yaki-

---

101 DBA- Siyasi, Türk. (1922); Memuriyeti Mahsusa ile Bulgaristan'a gönderilen Bolu Mebusu Cevat Abbas'ın Mustafa Kemal'e raporu (1922)'den aktaran, Bilal N. Şimşir (Türk Tarih Kurumu Üyesi), *Atatürk ile Yazışmalar*, I (1920-1923) Kültür Bakanlığı Yayınları- Ankara 1981.

102 Şimşir B, *Atatürk ile yazışmalar* kitabında "olduğu" yazmaktadır. Olasılıkla yanlış yazılmıştır.- y.h.n.

nen tanıyan eşhastan *(kişilerden)* yaptığım tahkikat neticesi de muhassıl *(oluşan)* kanaatımı takviye ediyordu.

Nihayet daha İtalya'da iken Bulgaristan'da Zağra'ya iltica eylemiş ve hüviyetini herkese karşı gizlemekte bulunmuş olan Trakya- Paşaeli Heyeti Merkeziye Reisi'nden başka bir fert veya o namda bir cemiyet ve kuvvetin mevcut olmadığını anlaşılması üzerine Galip Bahtiyar Bey'in siyasî bir dolandırıcı olduğu hakkında şüphe bırakmamış ve ilk hatvede iğfal edilmiş *(ilk adımda yanıltılmış)* olduğumuzdan -menafii millet ve hükümeti teemmülen- *(düşünerek)* artık Galip Bahtiyar Bey'le teşriki mesaiyiye *(çalışmaya)* imkân kalmamıştır.

Mamafih Balkanlardan intişar eden hususi haberler, "Neuilly" muahedesiyle *(anlaşmasıyla)* istiklal ve iktisadiyatı Yunanistan lehine darbelenmiş olan Bulgaristan'da, Bulgarlarla veya Bulgar hükümetinin müsahamasıyla Yunanistan aleyhinde çalışabilmek imkânını kuvvetle tahmin etmiş ve derhal tebdili nam ve kıyafetle *(kimlik ve kıfayet değiştirerek)* Bulgaristan'a dahil olarak 36 senesi *(1920)* faaliyete başlamıştım.

Sofya'daki mesaimin başlıcaları:

1- Bulgar efkarı umumiyesiyle matbuatını *(kamuoyu ile basınını)* lehimize istimal etmek *(çevirmek),*

2- Bulgar hükümetiyle tesisi münasebet eyleyerek menafii müstakbelemizin müşterek *(gelecekteki çıkarlarımızın ortak)* olduğuna kendilerini ikna etmek ve bunu bir ittifaka tahvil edebilmek veya hiç olmazsa Yunanlılar aleyhine olacak faaliyetimize müsamaha etmelerini temin eylemek,

3- Makedonya ve Trakya'da azamî Yunan kuvvetlerini işgal edebilmek için esaslı olarak çetelerle müsellâh *(silahlı)* faaliyete girişmek ve bu faaliyeti temadi *(sürekli kılmak)* ve takviye etmek,

4- Her zaman zayıf bir Bulgaristan'ın komşuluğu menafii hayatiyemiz icabatından *(yaşamsal çıkarımız)* olduğuna Balkanlarda Bulgaristan'ı yalnız bırakmak ve dahili partiler arasında münafereti tezyid eylemek *(nefreti artırmak)*, gibi mevadda icmal olunabilir *(maddelerle özetlenebilir)*.

Birçok müşkilata rağmen pek az zamanda Bulgaristan efkârı umumiyesini *(kamuoyunu)* lehimize çevirmiş ve Bulgar hükümetiyle münasebata girişmiş, Makedonya ve Trakya'da müsellâh faaliyet için tertibatı lâzime ahzolunmuş *(gerekli tertibat yapılmış)* ve Yugo-Slvya *(Yugoslavya)* ile Bulgaristan arasında bir İslav ittihadı *(birliği kurmak)* için cereyan eden müzâkeratı inkıtaa uğratacak *(görüşmeleri durduracak)* ve Makedonya, Selanik Rum ahalisini her an heyecanda yaşatacak kadar Makedonya'da fiili harekâta geçilmişti.

Âcizleri, 25.6.37 *(1921)* tarihli tahriratı umumiyei riyasetpenahilerinin *(başkanlık genelgesi)* birinci maddesindeki Sofya'daki Bulgar muhalefeti ile hasıl ettiğiniz *(kurduğunuz)* temasın derecei şümulü şayanı memnuniyettir." ve 2.7.37 *(1921)* tarihli emri samilerinin *(yüce emirlerinin)* "Sofya'daki faaliyetiniz mucibi memnuniyettir. Maruz kalabileceğiniz müşkilatı iktiham ederek

(önemsemeyerek) gayeye doğru azim ve metanetle yürüyeceğine eminim" cümleleriyle takdir ve teşçi ediliyor ve 16.7.37 *(1921)* şifreli telgrafnamede hidematı vataniyede faili muvaffakiyet olmaklığım temennisi vaziyetimi takviye ediyordu *(Vatana hizmet görevinde başarı dilenmesi durumunu güçlendiriyordu)*.

Yetmiş bir gün teehhurdan *(gecikmeden)* sonra varid olan *(gelen)* Hariciye Vekâleti Celilesi'nin *(Dışişleri Başkan Vekilliğinin)* itimatnamesinde de sureti resmiyede Bulgaristan hükümeti nezdine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin memura mahsusu *(özel memuru)* olarak tayin buyurulduğumun zikderilmiş olduğunu hususi aldığım mektuplardan anlıyordum. Bu veçhile mazharı itimat ve teveccüh olan âcizleri *(ben)* mülâhazat ve faaliyet siyasetimin isabetini görmüş ve mevdu vazifei mübeccelenin ifasına *(emanet edilen yüce görevin yerine getirilmesine)* daha büyük bir fedakârlıkla hummalı bir surette konulmuştum.

Şurasını izaha mecburum ki düveli itilâfiyeyin *(itilaf devletlerinin)* Bulgaristan'da tatbik etmek istedikleri umdei siyasiyeleri hilâfına *(siyasete karşı gelerek)* Ankara ile tesisi münasebet zımmında izamı *(yollanması)* temin edilmiş Groskov Heyeti'nin Ankara'ya vürudunun *(gelişinin)* cihan matbuatına aksetmesine *(dünya basınına yansımasına)* ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'den gönderilen ve şu kadar ki ne gibi bir vazife ile tavzif edildiği âcizlerince meçhul kalmış olan Fuat Bey'in *(Balkan)* Bulgaristan'dan idare edilecek Trakya'daki müsellâh *(silahlı)* faaliyet hakkında dağdağalı *(telaşlı)* bir surette ve mumaileyhin vürûdundan *(gelmesinden)* iki ay evvel vukubulan şayiata *(şeyialara)* kadar faaliyeti siyasemi her türlü vesaitle takibeden küçük ve büyük İtilaf devletleri âcizleri *(bendeniz)* dolayısıyla Bulgar hükümetini tahtie ve tazyik için delâil elde edememişlerdi *(hatasını bulup baskı yapmak için kanıt bulamamışlardı)*.

Fakat Groskov Heyeti'nin azimeti şaiyası *(ziyareti)* ve kendi ihtiyatsızlığı *(tedbirsizliği)* dolayısıyla Fuat Bey'in faaliyette bulunacağının her Bulgar'ın ağzında dolaşmasını müteakip düveli itilafiye cereyan eden vekaii *(olayı)* ehemmiyetle nazarı dikkate almış ve Yunanistan'ın Sakarya Taarruzu arifesinde Bulgar Çiftçi Hükümeti'ni mevaddı atiye ile itham ederek *(aşağıdaki maddelerle suçlayarak)* teminatı katiye talep etmekte bulunmuşlardı *(yardım etmediklerine dair güvence vermelerini istemişlerdi)*:

a- Dobruca'dan Bulgaristan'a iltica eden muhacirlerin Romanya dahilinde gayri muntazam müsellâh *(silahlı)* faaliyete geçmesi;

b- Makedonya'da Müslümanlarla Bulgarların müttehiden gerek Yugoslavya ve gerek Yunanistan dahilinde ve Garbî Trakya'da Yunanlılar aleyhine Pomaklar tarafından başlayan faaliyeti ihtilalkâranenin *(karışıklık gayretlerinin)* günden güne tevessuu *(yayılması)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi mümessili âcizleri *(temsilcisi bendeniz)* tarafından idare edildiği halde Bulgar hükümetinin bu vaziyete müsamaha etmek suretiyle hadim olması *(hizmet etmesi)*;

c- Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sovyet Rus hükümetinin münasebatı siyasiyede bulunması *(siyasi ilişki kurması)*;

d- Neuilly Muahedesi'yle *(anlaşmasıyla)* Bulgar hükümetinin itasıyla mukayyet bulunduğu mebaliğin vakti zamanıyla tediye olunmaması *(ödeme yükümlüğü bulunan miktarın zamanında ödenmemesi)*;

e- Bulgarların, Akdeniz'de bir mahreç istihsali için itilafiyeden başka kuvvetlere ve vesaike istinat teşebbüsünde bulunması;

İşbu mevaadı ittihamiye *(suçlayıcı maddeler)* tetkik olunursa en ziyade telâşı mucip olan ciheti, şarkla *(doğuyla)* bilhassa yeni Türkiye ile olan münasebeti.

Bir taraftan düveli itilâfiyenin şifahi ve tahriri *(sözlü ve yazılı)* notalarıyla Bulgar hükümeti tazyik ediliyor, diğer taraftan İngilizler teşvikatı siyasiyeleriyle *(kışkırtıcı politikalarıyla)* Romanya, Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan arazisini işgale hazır olduklarını, hatta işgal sahaları da zikrolunarak *(gösterilerek)* tehidatta *(tehditte)* bulunuyorlardı.

Öte taraftan Yunan maslahatgüzarı Makedonya ve Trakya hudutlarının ihtilâlcilere emin bir surette seddi *(kapatılması)* ve bunun için fiilî teminat alarak âcizlerinin *(benim)* Sofya'yı terk etmekliğimi Bulgar hariciyesinden musirren *(ısrarla)* talep ediyor ve aksi takdirde münesebatı siyasiyenin katedileceğini *(diplomatik ilişkilerin kesileceğini)* söylüyor.

Binaenaleyh maksadımıza hadim olan *(amacımıza hizmet eden)* Bulgar gazeteleriyle mezkûr ithamatı şedidenin *(söz konusu şiddetli suçlamanın)* ehemmiyetsizliğini Bulgar efkarına telkine çalışırken, hükümete muhalif bulunan partiler ve alelhusus Russofiller *(özellikle de Rus hayranları)* vaziyeti müsait bularak diktatör Çiftçi İdaresi'ni yıkmak maksadıyla Sofya'daki düveli itilafiye mümessillerine *(itilaf devletlerinin temsilcilerine)* karşı mevaddı ittihamiyeti teyid ve takviye edecek zeminde casusluk etmekteydiler.

Faaliyetimin son derece müşkilata maruz olduğunu hisseylediğim bu anlarda dahilden ve hariçten gelen darbelerle zaafa uğrayan Çiftçi Hükümeti'nin ricali ile son temaslarımı yaparken T.B.M.M. Orduları'nın Marmara havzasına muvaffakiyetle vasıl olmalarına *(başarıyla ulaşmalarına)* değin Bulgarlık menafiini şarktan ziyade garpta *(çıkarlarını doğudan çok batıda)* aramak lüzumu açık olarak ileri sürülmüştür.

Ve bu esnada salifülarz müddeiyatı *(ileri sürülen iddiaları)* fiilen red ve gaip olan düveli İtilafiyenin teveccühüne yeniden mazhar olabilmek ümnisesiyle *(amacıyla)* Bulgar Başvekili Stamboliyski Avrupa kabinelerini ziyaret ve Cemiyeti Akvâma *(Milletler Cemiyeti'ne)* müracaatı münasip *(başvurmayı uygun)* bularak benden evvel Sofya'yı terk etti.

Ve mukaddema *(eskiden)* temaslarından istifade eylemekte bulunduğum nüzzar da *(bakanlar da)* birer vesile ile Sofya'dan uzaklaştılar. Yalnız

âcizleriyle *(benimle)* temaslarını güçlükle muhafaza eden ve Bulgar milletinin tehlikeli vaziyeti siyasiyesinin ıslahı çarelerini araştırırken, acizlerinin hiç olmazsa muvakkat *(geçici)* bir müddet için Sofya'yı terk etmekliğim lüzumu Çiftçi Partisi Reisi (Dedkalo) ve nâfiz *(sözü geçen)* birkaç mebus tarafından ifade ediliyordu.

Bu manzara karşısında velev *(bile)* az bir müddet için faaliyetimin devamı çareleri felce uğramış ve yalnız hafi *(saklı)* olarak geçireceğim uzun veya kısa bir zaman zarfında Bulgarların elinde ve onların ameline hadim *(amaçlarına hizmet eden)* bir alet olmaktan ise âtinin tecelliyatı siyasiyesini intizar etmek *(gelecekteki siyasi ilişkimizi korumak)* ve Bulgar hükümeti hazırasıyla sureta mütehassıl *(süregelen)* dostluğumuzu yıkmamak ve aylarca propaganda neticesi olarak kazanılmış olan Bulgar efkarı umumiyesinin teveccühünü her ihtimale karşı çürütmemek gibi mülâhazat, Sofya'yı bizzarure *(zorla)* terke âcizlerini mecbur etmiş ve Balkanlarda yedi sekiz aylık mütemadi mesai tevkif eylemişti *(durmuştu)*.

Düveli itilâfiyenin Bulgaristan'ı tazyiki üzerine 22 Temmuz 37'de *(1921)* ihracımı *(sınırdışı edilmemi)* hürmetsizce tebliğ eden ve ikametgâhımın taharrisine *(oturduğum yerin bulunmasına)* teşebbüs etmek isteyen Emniyeti Umumiye Müdürü'nün azlini *(görevden alınmasını)* talep eylemiştim. Hükümetçe bu matlubun isafı cihetine gidilmesiyle *(talebin yerine getirilmesiyle)* haysiyet ve şerefi memuriyetim tazmin edildi ve bu muameleden on gün sonra da Sofya'yı terk ettim.

Sofya'da iken Avrupa merkezi devletleri muhitatında *(civarında)* bir taraftan düşmanlarımın, hassaten *(özellikle de)* Yunanlıların aleyhimizdeki neşriyat ve işaatı *(karalamaları)* devam ediyordu. Diğer taraftan işbu devletlerden bilhassa Almanya'da melce bulmuş olan firari rüesai ittihadiyunun *(Almanya'ya sığınmış firari İttihat ve Terakki yöneticilerinin)* Anatolie harekâtını benimsemeyerek Avrupa diplomasisini tereddüde düşürecek veçhile *(biçimde)* memleketimizin menafiine *(çıkarına)* son derece muzır bir faaliyete bulundukları malûmdur.

Binaenaleyh Sofya'yı terk ettikten sonra telakki edeceğim iradatınıza *(yerine getireceğim emrinize)* kadar rüesai malumenin *(malum yöneticilerin)* hiçbir suretle kabili tecviz olmayan faaliyeti siyasiyelerini *(hiçbir şekilde izin verilemeyecek siyasi faaliyetlerini)* kesretmek *(kırmak)* ve Yunanlıların işaatını tahdit ve tashih etmek maksadıyla Viyana, Berlin ve Roma'ya azimet ettim *(gittim)*.

İşbu muhitatın *(muhitlerin)* gazeteleriyle vaki beyanatım ve bazı ricali marufe *(ünlü liderler)* ile yaptığım temaslarım neticesinde Avrupa efkarının tenvirine *(halkını aydınlatmaya)* çalıştım. Şurasını itiraf ederim ki Bulgaristan'da kazanmış olduğum teveccüh, vaktiyle Sofya ricali siyasiyesi *(siyasi liderlerini)* ve Bulgar halkı arasında pek büyük bir muhabbet ve ehemmiyeti celbetmiş olan ve Anatolie harekatının amili yegânesi *(tek amacı)* olarak bütün dünyanın nazarı takdir ve teveccühüne mazhar bulunan reisi mübeccelerimiz

Başkumandan Paşa Hazretlerine mevcut mensubiyetimin inzimamı *(eklenmesi)* vazifemi her yerde teshil eylemiştir *(kolaylaştırmıştır)*.

417 gün devam eden Bulgaristan memuriyetiyle Avrupa seyahatim esnasında harcırah, istihbarat, propaganda için matbuata ve resmî davetler ve bazı muhtacinin tatmini ihtiyacatına *(bazı gereksinimleri karşılamaya)*, voyvodolara ve mümessili bulunduğum memleketin şeref ve haysiyeti muhafazattan *(korumak için)* yaşamak zaruretinde kaldığım hayata sarf ettiğim para miktarı gün üzerine tevzi olunursa *(bölünürse)* beher gün için 22.5 liradan daha dûn *(az)* isabet etmekte olduğu kaydını vecibeden bildim.

Bu suretle her türlü müşkülât ve mehalikin *(zorluk ve tehlike)* önünde müterettep vazifei mübecceleti *(üzerime düşen kutsal görevi)* cansiparane ifaya vus-u âcizanem dahilinde *(elimden geldiğince)* çalışmış olduğumu mücmelen *(kısaca)* arzederken senelerden beri hakkı âcizanemde ibzal buyurulan teveccühatı fahimanelerinin *(bana duydukları güvenin)* minnetarı olduğumu tazimata terdifen *(saygılarımı ekleyerek)* iblağa müsaraat eder *(gönderir)*, mübarek ellerinizden öperim, efendimiz.

7 teşrinisanî
Bolu Mebusu
[İmza] CEVAT ABBAS

* * *

Büyük Taarruz öncesi çay ziyafeti şaşırtmacası

Cevat Abbas Gürer aşağıdaki yazısında, Mustafa Kemal'in 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'u gizlemek amacıyla "Çankaya'da çay ziyafeti verdiği" haberini yaydığını, Ankara'yı kendisine ve Fuat Bulca'ya nasıl "emanet ettiğini" anlatıyor:

Atatürk, 26 Ağustos'ta başlayacak olan taarruzu idare etmek üzere cepheye hareketini herkesten ve her taraftan gizli tuttu. Hükümetçe yapılacak son önlemleri aldırdıktan sonra 19 Ağustos gecesi Tuzgölü-Konya üzerinden hareket edecekti. Hareketinden önce hareketini gizleme önlemi olarak da Anadolu Ajansı gazetelerde; "Çankaya'da Atatürk'ün çay ziyafeti verdiği" haberini yaymakta idi.

Doğrusu ben de Fuad da bu şerefli taaruzun başında bulunacak olan büyük kumandanımızın emrinde cepheye gitmek için can atıyorduk. Beni, Meclis'ten beraberinde Çankaya'ya getiren Atatürk, Mevki kumandanı Yarbay Fuat'ın da Köşk'e gelmesi emrini vermişti. Akşam üzeriydi. Atatürk hareketini gece yapacağı için birkaç saatlik zamanını, bazen heybetli kaşlarını çatarak düşünmeye dalmakla, bazen de güler sevimli bir yüzle yaptığı ufak tefek latifelerle geçiriyordu. Ve büyük ruhu olduğu yere sığamıyordu. Bir aralık ayağa kalktı. Köşk'ün önünden beraberce yürüyerek Çankaya methalindeki birinci nöbetçi kulübesine gittik. Oradan Fuat Bulca'nın geldiğini gördük ve durduk.

Kuru şekerli kahve

Atatürk yapacağı büyük işe, bir an önce kavuşmak isteyen ve çabuk geçmeyen saatlere kızan bir his içinde nöbetçi kulübesinin hemen arkasında sivrilen tabii kaya yığınını işaret ederek "Burada oturalım" emrini verdi.

Kendisi kayanın yüksek yerinde oturdu, biz de dizleri dibinde yer aldık. Üçümüzden başka kimse yoktu. Fuat beni, ben Fuad'ı takviye ederiz düşüncesiyle yapacağı savaş hizmetinden bizi mahrum etmemesini önce ben Atatürk'ten rica ettim. Fuad da aynı ricada bulundu. Atatürk gülerek: "Sizin her ikinizin de Ankara'da işi var, alamam" dedi.

Fuad da ben de bu, "alamam" sözünden müteessir olmuştuk. Fakat başka bir mütala ile ricamızı tekrar etmeyi münasip bulmadık. Sigaralarımıza

sarılıp üzüntümüzü dağıtmaya uğraşırken oturduğumuz yere yakın bulunan Fuad'ın evinden üç kahve geldi.

Tabiatın kudret ve kuvvetini gösteren bu kaya üzerinde ellerimize gelen bu üç şekerli kahve bana mevhum *(asılsız)* çay ziyafetini hatırlattı.

—Çay ziyafeti birer kuru şekerli kahve ile geçiyor paşam, dedim.

Bir ara için "alamam"dan oluşan üzüntülü sessizliğim bu sözlerimizle bozulmuştu. Bu esnada Atatürk:

—İkinizin de burada iki görevi var. Biri Ankara'da sizin gibi yakınlarımın kalması;birkaç gün için hareketimizin gizli tutulmasına hizmet edecektir. Her ikiniz de Meclis'te, şehirde görüldükçe ve benden bahsolundukça burada olduğumu muhataplarınıza temin edersiniz. Diğeri, pek zayıf bir olasılık ise de çok dikkatli takip olunacak bir iştir. Taaruzda behemehal *(ne pahasına olursa olsun)* başarılı olacağım, ancak binde bir olasılık dahi olsa; ordunun ileri geri hareketlerini burada kötü yorumlayanlar bulunabilir.

Beş günde yeni bir tarih

Bana dönerek:

— Sen, Meclis'te her türlü cereyanı takip eder ve ona göre icabedenleri aydınlatırsın. Tezvirata *(yalan dolana)* meydan verme, alacağın haberlere nazaran arkadaşları irşad edersin *(uyarırsın)*. Sonra da mevki kumandanı olarak dikkatli ve daima her hadiseye karşı hazır bulun. Ankara efkârına sahip ol.

Ve her ikimize birden:

—Aleyhimize göreceğiniz en ufak hareketleri bile benimseyin. Ve şifre ile bana bildirin. Alacağınız emrime göre derhal harekete geçersiniz" emirlerini verdi.

Köşk'te hazırlanan sofraya sıralandık. Yemeğin ardından hareket edildi. Ellerini öperek Atatürk'ü uğurladık. 30 Ağustos'ta kesin sonucu alan Atatürk, İzmir'e varışında beni yanına çağırdı. 14 Eylül sabahı İzmir'de gazasını tebrik ve kurtuluşumuza şükranlarımı arz için söze başladığım zaman sözümü kesti:

"—Ben görevimi yaptım. Zaten bunu yapmak her Türk'e borçtu. Sen şimdi bunları bırak da gel birer kahve içelim" emrinde bulundular. 25 gün ara ile iki kahve arasında Atatürk kahraman Türk Ordusuyla beş gün zarfında, parçalanmak istenen Türkiye'ye tam bir hayat vermiş ve yeni bir tarih yazmıştı..." [103]

* * *

103 Atilla Oral, *Cumhuriyet* Gazetesi, 5 Eylül 2003.

"İstikbal Göklerdedir" Cevat Abbas, Mustafa Kemal ve Cevat Abbas'ın kızı Sevda (Gürer) Tagay. (Eskişehir Hava Okulu, 3 Mayıs 1935).

Türk Tayyare Cemiyeti ve Cevat Abbas Bey

Cevat Abbas Gürer, Türkiye'de sivil havacılığa öncülük etmiş- bugün Türk Hava Kurumu adını taşıyan- Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurucu başkanıdır. Ülkemizde uçuş sevgisinin, havacılık eğitiminin gelişmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Cevat Abbas Bey, Türk Tayyare Cemiyeti kurulmadan önce ve sonra çeşitli yerlerde söylevler vermiş, sivil havacılığın gelişmesi için destek aramıştır. 16 Şubat 1341 (1925) tarihli aşağıdaki söylev de bu amacı taşımaktadır: [104]

Ankara Türk Ocağı'ndaki söylev

Kuracağım cemiyetin müessir azalıklarını, teklifim üzerine kabul buyuran ikinci Büyük Millet Meclisi sayın öğelerinden otuz beş arkadaşla, muhtelif meslek erbabından ve yakın tanıdıklarımdan on kadar muhterem zatı, 16 Şubat 341 *(1925)* günü saat onda Ankara Türk Ocağı'nda tertip eylediğim çaya davet ettim.

Teşrifleriyle beni taltif eden *(ödüllendiren)* arkadaşlarımın kıymetli huzurlarında berri ve bahri kuva-yı havaiyeye *(kara ve deniz hava kuvvetlerine)* yardım cemiyetinin kurulması lüzumunu ve o güne kadar bu hususta yaptığım ilk işlerin neticelerini ve ihzar ettiğim esas nizamnamenin tetkiki recasını *(incelenmesini)* içine alan aşağıdaki nutkumu verdim:

Muhterem arkadaşlar;

Müncii Millet Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri nutki iftitahilerinde *(açılış söylevinde)* müdafaai memleketten *(vatan savunmasından)* bahis buyururlarken alemi askeride *(askeri alanda)* mühim ve müessir bir âmil mahiyetinde bulunan kuvai havaiyeye *(hava kuvvetlerine)* bilhassa nazarî dikkatı celb ve Başvekil Fethi Bey Efendi de beyannamelerinde müdafaai milliyemizin *(milli savunmamızın)* fenni vesaitle kuvai maddiyesini tezyit etmek *(fiziki gücünü artırmak)* ve havai kuvvetimizi bu gayeye doğru yükseltmenin vazife olduğunu takdir etmişlerdir.

Şayanı şükrandır ki şehrai ve taalide memleketin idare ve müdafaası vazifei kutsiyesini iktidarlarında bulunduranların, devlet bütçesinden cumhuriyet ordusu kuva-yı havaiyesini takviyeye tevessül eylemiş oldukları *(başvurdukları)* görülüyor.

Ancak ecnebi ordularının hava kuvvetleri hususundaki huma alud *(hummalı)* faaliyetleri karşısında cümlenin malûmu olduğu üzere uzun senelerin

---

104 Bu söylev, Cevat Abbas Gürer'in daktilo edilmiş bir kişisel notundan alınmıştır. - y.h.n.

hadisatının sarsıntılarından mütehassıl memleketimizin rahnelerinin tamiratı *(yaralarının sarılması)* mühimmesi de mevcuttur.

Halbuki bütçeye bar *(yük)* olmadan ve hükümeti cumhuriyetimize zahir ve muavin olarak kuvai havaiyemizin yakın bir âtide *(gelecekte)* insan ve malzemece tezyit ve takviyesi pek mümkün görülmektedir.

Bilhassa komşu devletlerin kuva-yı havayilerinin inkişaf ve terakkisi *(oluşması ve ilerlemesi)* yolundaki mesaileri yanında Türkiye Cumhuriyeti Kuvai Havaiyesinin yalnız hükümetçe ikmaline, necib ve fedakâr milletimizin seyirci kalamayacağı pek tabiidir. Harikalar ibdaına istidadı mahsusu fıtratında meknuz *(harikalar yaratma özel yeteneği tabiatında saklı)* bulunan asil milletimizin hamiyetinin tecellisine hepimiz her zaman şahit olmuşuzdur.

Kardeşlerim;

İşte bu bariz hakikattir ki muazzez vatanımızın yeni bir silahla bir an evvel techizi emrinde büyük milletin mürüvvetine istinad edecek ve devletin kavanini mevzuası *(geçerli kanunları)* dahilinde bütün memlekete şamil olacak, berri ve bahri Kuva-yı havaiyeye yardım cemiyetinin teşekkülüne teşebbüs olunmuştu.

İşbu teşebbüs hususunda makamatı iradesine ve heyeti celilelerinde her birerlerine vaki müracaatların ulvi inikasâtı *(yüksek yansıması)* ise teşebbüsün fiile inkılabı zamanının hululünü *(gelip çattığını)* kuvvetle işaret eylemekte idi.

Onun için bugün heyeti aliyyelerini buraya davet etmeyi vazife telakki etmiş bulunuyorum. Teşriflerinize hürmetlerle arzı teşekkürat eylerim.

Arkadaşlar;

Cemiyet Riyaseti fahriyesini kabul buyurmak lütfunda bulunan pek muhterem halaskârlarımızdan sabık *(eski)* Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine en derin hürmetlerimizle şükran ve itminanımızı *(güvenimizi)* arzeyler ve pek hürmetli mütalaalarıyla cemiyetimize muavenet *(yardım)* eyleyen ve teşekkürümüzü büyük bir memnuniyetle karşılayan Erkanı Harbiyei Umumiye Riyasetine *(Genelkurmay Başkanlığına)* ve Müdafaai Milliye Vekaletiyle Kuvayı Havaiye Müfettişi Umumiliğine *(Milli Savunma Vekilliği ile Hava Kuvvetleri Genel Müfettişliğine)* en kalbi teşekküratımızı kaydetmeyi vecibeden addederim.

Kardeşlerim;

Maruzatı acizanemle esbabı teşekkülünün izahına çalıştığım cemiyet maksadı ulvisinin *(yüce amacının)* ilk hedefi ordumuzun nakati nazarî esasına göre olacağı pek tabii olduğundan bu hususta icab eden malûmat celb ve cem olunmuş ve gördüğünüz nizamname sureti husule gelmiştir. Mütalaa ve münakaşanıza arz ediyorum.

Kardeşlerim;

Nizamnamei esasimizin *(ana tüzüğümüzün)* bir iki gün zarfında neticelenmesini reca ve istirham ederken cemiyetimizin de muazzez vatanımız için hayırlı ve muvaffakiyetli olmasını Cenabı Hak'tan tazzaru *(yalvarır)* ve niyaz ederim.

16 Şubat 1341 *(1925)*
Ankara Türk Ocağı

Gazi'nin Türk Tayyare Cemiyeti'ne destek mesajı [105]

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti — Ankara
24.2.1341[*1925*] Kalemi

Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/79

Ankara'da Tayyare Cemiyeti Riyaseti'ne,

23.2.1341 [1925] tarihli tezkerenizi ve eki olan nizamnameyi memmuniyetle okudum. Hava kuvvetlerimizin az zamanda ehemmiyetiyle orantılı bir mükemmellik derecesine yükseltilmesi için sarf edilegelmekte olan faaliyete destek maksadıyla teşekkül eden cemiyetinize hayırlı mesaisinde yardım etmek benim için haz ve iftihar vesilesidir. Memleketimizin her tarafında takdir ve bir an evvel temini arzu edilen bir ihtiyacın tatmini yolundaki teşebbüslerinden dolayı cemiyet kurucularını tebrik eder ve cemiyetin hedefine doğru sürat ve muvaffakiyetle ilerlemesini temenni eylerim,

Efendim.

Reisicumhur
Gazi

* * *

Türk Tayyare Cemiyeti'nin gelişimi

Cevat Abbas Bey, daha sonra Türk Ocakları Genel Kurultayı'nda, kurulalı henüz üç ay geçmiş olan Türk Tayyare Cemiyeti'ne yardım sağlamak için dönemin Türk Ocakları'na destek çağrısı yapmıştır; kişisel arşivinde, daktilo edilmiş metinden:

1341 *(1925)* ilkbaharında Ankara'da toplanan Türk ocaklarının genel kurultayında Bolu Türk Ocağı'nı temsil ediyordum.

Ocaklar üyelerinin yeni doğmuş ve henüz üç aylık bile olmayan Tayyare Cemiyetinin genişleme ve gelişmesi uğrunda lüzumu gibi faaliyete geçemediklerini tabîî buluyordu idiysem de bu feyizli Türk Ocakları kurulundan azami istifade etmek istiyordum.

Bereket versin Ankara ve Mersin Türk ocaklarının fedakâr doktor azalarının mezkûr merkezler civarlarındaki köyleri dolaşarak hasta vatandaşlarımızı parasız tedavi etmelerinin ocaklar merkez idare heyetinin umumî raporunda takdir olunmaları imdadıma yetişti.

105 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 17, Kaynak Yayınları, s. 184; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-17-d, D: 71, F: 39'dan alınmıştır.

Bu yüksek insanî, millî ve içtimai *(toplumsal)* çalışmayı, büyük fedakârlıklarla yapan doktor arkadaşları takdir ve tebcil *(tebrik)* için birkaç söz söylemeyi ve sözlerimin sonunda vakfı mevcudiyet ettiğim *(oluşturduğum)* Tayyare Cemiyeti uğrunda amaç edindiğim nurlu yolun; ocaklıların da hayırlı ve verimli yolcuları olması temenniyatını arz etmeyi vazife bilerek kurultay reisinden söz aldım ve aşağıdaki nutkumu söyledim:

Aziz Arkadaşlar;

Bu mukaddes topraklarda yaşayanlarla sekeneyi arzın *(dünya nüfusunun)* Türk namı mübeccelini taşıyanlarına milliyet aşkını kırılmaz bir iman halinde telkin eden ve ilhamıyla dünyada müstakil bir Türk varlığı ihya eyleyen ve bu gaye için kutsî bir azim ve irade ile yanan Türk ocağının muhterem mensuplarını kemali hürmetle selâmlarım.

Türk gençliğinin bilhakkın iftiharına lâyık bulunan Türk Ocakları Merkez Heyeti İdaresi'nin ve onun pek muhterem vatanperver reisinin bir senelik mesaisini, aranızda naçiz bir ocaklı olarak takdirin fevkinde bulur ve her zaman şükranla yâdetmeyi vazife bilirim.

Hele piş-i istifademize vazedilen *(yararlanmamız için önceden bize sunulan)* ve faaliyeti sıhhiyeye dair dermeyan olunan netayice nazaran pek kıymetli olan, zulüm ve istibdat yıllarından başlayarak teceddüt ve inkılap meşalesini ellerinde taşıyan ve vicdanı milliyi ikada çalışan *(milli vicdanı yerleştermeye çalışan)*, muhterem doktorlarımızın milletin hayat ve sıhhatiyle de yakından temas ve alâkaya başladıkları ve bu yolda en yorucu mihnet ve meşekkatları iktiham eyledikleri nazarı meserret ve iftiharla görülmektedir *(sıkıntı ve zorluklara dayandıkları sevinçle ve onurla görülmektedir)*.

Ocağın kıymetli evlatları bu yüksek mefkûre uğrunda kemali şan ve şerefle mücadele bayrağını açmışlar ve muvaffak olmuşlardır. Bu muhterem mücahitler tebrik ve tazize müstahaktırlar.

Efendiler;

Milletin sıhhatinden sonra düşünülecek ve mühim mesele, onun aziz varlığını kurtarmak ve müdafaa etmektir. Bunun için sizlerin yorulmak bilmez ulvi mücahedelerinize *(çalışmalarınıza)* yeni bir vazife daha tahmil etmek *(yüklemek)* mecburiyetini hissettiğimi arzederken sizlerin de aynı hisle mütehassis olacağınıza eminim.

Kardeşlerim;

Emperyalist devletlerin kuvai havaiye atfettikleri ehemmiyet karşısında her Türk'ün uzun uzun düşündüğüne ve harisi vatan *(vatan tutkunu)* olan kahraman ordumuzun muhtemel havai taarruzlara karşı bu son mühim vasıtai harbiye ile de mücehhez *(donanmış)* olmasını candan temenni eylediğine şüphe olunamaz.

Arkadaşlar;

Atiyen vuku bulacak harplerde tayyaresi olmayan bir ordunun muzaffer olmasına imkân yok gibidir.

İstihkâm, kal'a, tabii hudutlar gibi vesaiti müdafaaya sahneyi harbe yakın ve uzak bulunan aksası vatanı masun bulundurmak için yine tayyareye eşeddi *(şiddetle)* ihtiyaç vardır.

Müdafaai vatan ve iktisadi zafer noktalarından ehemmiyeti bu derece bedihi bulunan *(açık olan)* tayyarelerin, aynı zamanda vesaiti nakliyesi pek noksan olan memleketimiz için kıymeti iktisadiyesi de ayrıca tezahür etmiştir.

Efendiler;

Yüz binlerce Türk kanı bahasına elde edilen millî varlığımızı her cihetten vikaye edebilmek için afaki vatan binlerce tayyarelerle tarsin edilmiş olmalıdır *(her yönden korumak için binlerce uçakla sağlamlaştırılmış olmalıdır)*.

Bu itibarla Türk Tayyare Cemiyeti'nin teşekkülünü ve büyük ehemmiyetini göz önüne getiren Türk Ocakları derhal harekete durmayan bir hızla gelmelidirler.

Esasen ebed müddet Türk Cumhuriyeti'nin kudreti harbiye ve iktisadiyesini bu derece yakından alâkadar eden tayyare ve tayyareciliğine Türklük mukaddes idealini güdenler bigâne *(kayıtsız)* kalamazlar.

İşte bu endişeyi vatan iledir ki istiklal mefhumunun bütün icabatını icraya ve tam manasıyla asrî bir devlet olmaya azmeden Türkiye Cumhuriyeti'nin sinesinde dâhî mübeccel Reisicumhurumuz Gazi Kemal Paşa Hazretleri'nin himayelerinde Tayyare Cemiyeti doğalı epey olmuştur.

Vatanperverlik, hamiyet ve fadakârlık mefhumlarının timsali mücessemi *(yurtseverlik, milli onur ve özveri kavramlarının emsalsiz örneği)* olan necip halkımızın, cemiyetimize bidayeti teazzuvundan *(başlangıcından)* beri gösterdikleri alâka ne kadar mucibi şükran ise Türklük aşkını kalplere nefheden *(yayan)* muhterem ocaklıların besleyecekleri teveccüh ve samimi alakaları da o derecede mucibi iftihar ve minnet olacaktır.

Şimdiden gösterileceğine kendim kadar inandığım alakayı vatan perveranelerinden dolayı Türklük mefkuresinin mabedi olan ocağımızda ona bağlı muhterem azalarına Türk Tayyare Cemiyeti namına edayı şükran eyliyorum.

Hülâsa:

Cemiyet ifayı hizmet için ocaklıları kendisine mütemmim *(tamamlayıcı)* ve en sağlam zahir bir kuvvet addettiğini sizlere kemali fahr muhabbetle *(büyük bir sevgi ve övünçle)* arzediyorum kardeşlerim.

* * *

Şakir Hazım Bey, Cevat Abbas Bey, Binbaşı Hasan İskender, Fransız subay, Vecihi Bey, Fransa, 2 Ağustos 1925.

Gazi Mustafa Kemal'in, Türk Tayyare Cemiyeti Başkanlığı'na 24 Mayıs 1925 tarihli teşekkür mesajı

Türk Tayyare Cemiyeti Riyaseti Aliyesi'ne, [106]

İlk kıymetli nişanı bana vermek suretiyle gösterdiği teveccühten dolayı, muhterem Cemiyet'e derin hislerimi ve teşekkürlerimi arz ederken Cemiyeti'n faaliyetini ve her milli ve vatani meselede olduğu gibi hayırlı gayenizi takdir hususunda da yüksek idrakini gösteren büyük milletimizin ulvi fedakarlığını hürmet ve şükranla yad ederim,

Efendim

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* * *

Cevat Abbas Bey ve sivil havacılık

Ünlü havacımız merhum Vecihi Hürkuş, "Bir Tayyareci'nin Anıları" adı altında yayımlanan anılarında, Türk Tayyare Cemiyeti'nin heyecanlı kuruluş günlerini, Cevat Abbas Bey'le aralarında geçenleri ve Türk halkına havacılığın sevdirilmesi adına gösterilen çabaları -bizzat yaşamış ve katkı sağlamış bir kişi olarak- coşkulu üslubuyla ele almıştır.

O coşkulu günleri, Kafkas Cephesi'nde ilk Türk hava zaferini kazanan; Kurtuluş Savaşı'nda ilk ve son uçuşu yapan; ilk Türk askeri ve sivil tayyaresini inşa eden...ilk özel havayollarını kuran "Hürkuş", bir mühendis, bir askeri ve sivil havacı gözüyle anlatıyor:

...Büyük zaferden ve bilhassa Avrupa'da yaptığımız büyük tetkik seyahatinden sonra hava kuvvetlerinin takviyesi bakımından esaslı hazırlıklara başlamıştık. O tarihte hava kuvvetleri umumi müfettişi olan Miralay Muzaffer Bey (Ergüder), Avrupa'da gördüğümüz askeri havacılık gelişmelerini dikkati nazara alıp, Milli Müdafaa Vekaleti nezdinde teşebbüslere geçerek, karada ve denizde mevcut teşkilatımızın takviyesini sağlıyor ve ordudan ayrılan yeni ve genç zabitlerle yeni havacı elemanlar yetiştirmek yolunu tutuyordu... [107]

---

106 *Hakimiyeti Milliye*, 25 Mayıs 1925, Numara: 1433, s. 1; *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1925, Numara: 376, s.3'den aktaran *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 17, s. 247.

107 Vecihi Hürkuş, *Bir Tayyarecinin Anıları*, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık 2000, s. 172.

Türk Tayyare Cemiyeti'nin ilk başkanı Cevat Abbas Bey, Cemiyet özel üniformasıyla

"Cevat Abbas Bey'in açmak istediği yol benim yolumdu."

...İnşa ettiğim tayyaremi kurtarmak için teşebbüslerde bulunurken, kurulması için geniş ölçüde çalışılan Tayyare Cemiyeti müzakelerini de kaçırmıyordum. Millet Meclisi'nce yapılan incelemelerle böyle bir teşekkülün milli havacılık bakımından yurda temin edeceği faydaların büyüklüğü hemen her milletvekilinin düşüncelerinde yer almış bulunuyordu. Bu işin başarılmasını önerge vermek suretiyle üzerine almış bulunan Bolu Mebusu Cevat Abbas Bey, Büyük Ata'mızdan aldığı ilhamla tasarının tez elden meydana gelmesi için fevkalade bir gayret gösteriyordu. Ben de kendisiyle buluşuyor, havacılığımız hakkındaki düşüncelerimi, yaptıklarımı, yapmak istediklerimi anlatıyordum. Cevat Abbas Bey'in açmak istediği yol benim yolumdu. Benim serbest durumum ve mesleki uzmanlığım bakımından ele alınan havacılık mevzuu bakımından Cevat Abbas Bey için de kazanılan bir elemandım. Bu sebeple her konuda çok iyi anlaşmış durumdaydık.

Bilhassa, hatıralarını daima rahmet ve minnetle andığımız Büyük Atatürk'ün, bu mevzuda teşebbüse ileri bir ilgi göstermesi, Tayyare Cemiyeti'nin fahri reisliğini kabul etmesi büyük bir nimet olmuştu. Bu arada benim emeğim mahsulü tayyarem konusuna temas eden reisim "Merak etme Vecihi, daha âlâsını yapacaksın" diyerek gönlümü alıyordu.

1923'te ilk tayyaremi yapmak için umum müfettiş Muzaffer Bey'den izin istediğim zaman, havacılığımızın sorunları üzerinde uzun uzun konuşmuş, bu arada 1919'da tayyarelerimizi Anadolu'ya kaçırmak amacıyla Münakalatı Havaiye Cemiyeti'ni tasarladığımızı ve 14 Mayıs 1919'da cemiyetin yazdığım nizamnamesini Posta Nazırı Refik Halit (Karay) Bey'e takdim ettiğimizi anlatmıştım. Muzaffer Bey nizamnameyi istemiş, ben de kendisine vermiştim. İşte Türk Tayyare Cemiyeti Esas Nizamnamesi, 1919 nizamnamesinden ilham alınarak, 1924'te Türk Hava Kuvvetleri umum müfettişliğince hazırlanan şekli ve gerekli neden layihasıyla yüksek makama sunulmuş ve Atatürk'ün emriyle Bolu Mebusu Cevat Abbas Bey tarafından takrire ekli olarak Büyük Millet Meclisi'ne getirilmişti.

15 Mart 1925'te Türk Tayyare Cemiyeti Nizamnamesi, Büyük Millet Meclisi'nin tasdiki ile yürürlüğe girmiş ve teşekkül eden cemiyetin 15 Mart 1925'te yapılan ilk idare heyeti toplantısında alınan kararla ben Fen Şubesi'ni organize etmekle yükümlü kılınmıştım. O tarihte cemiyet merkezi Hacı Bayram Caddesi'nde mütevazı bir bina idi. Bana yüklenen vazifenin önemini ve şerefini olduğu kadar, maddi ve manevi ağırlığını da idrak ediyordum. Çalışmamı da bu kutsal vazifeye göre ayarlıyordum... [108]

...Bütün düşüncem, cemiyetin yaşamını temin için gerekli geliri bulmak, bunun için de cemiyetin propagandasını en kısa zamanda yürütmeye koymaktı. Yeni alınacak tayyarelerle, bir yandan halkımıza cemiyetin teşekkül amacını tanıtmak, sevgilerini toplamak, öte yandan hava mektebi açarak gençlerimize havacılık sevgisi ve inancını yaymaktı... [109]

---

108 Hürkuş, a.g.e, s. 176-177.

109 Hürkuş, a.g.e, s.178.

Ankara Etimesgut. Atatürk, beraberinde eski Türk Tayyare Cemiyeti Başkanı Cevat Abbas Bey, THK Başkanı ve Sabiha Gökçen ile, 1930'lu yıllar.

Dessau'ya gitmek için Almanya'dan ayrılmadan önce Junkers Limousine uçağının önünde.

Cevat Abbas Bey'in pratik çözümü

...Bu mevzu üzerindeki düşüncelerimi pek iyi anlayan reisimiz Cevat Abbas Bey çok güzel ve pratik bir çare buldu. Bu buluşla şehirlerarasında bir rekabet tesis olunacak, 10.000 TL toplayıp cemiyete gönderen her şehir, kasaba ve köy kendi adına bir tayyareye sahip olabilecek ve hatta bir vatandaş bile bundan yararlanıp, kendi adını taşıyan bir tayyareyi görmek şerefine kavuşacaktı. Bu fikir cidden pek mükemmeldi.

Alınan karar üzerine cemiyetçe bütün şubelere yapılan tamim neticesi hiç gecikmedi ve ilk olarak Ceyhan kasabamız halkı bu büyük havacılık kalkınmasının ilk şeref kurdelasını kesmek üzere 10.000 TL'nin telgrafla gönderildiğini bildirerek cemiyetin ilk tayyaresine "Ceyhan" adının verilmesini istemişti. Ceyhan halkının bu güzel jesti memleket çapında iyi bir tesir yapmaktan hali kalmadı ve ilk tayyaremizin satın alınmasına karar verildi. İstediğimiz gibi cemiyetimize teslim edilecek olan bu tayyare İtalyan Ansaldo fabrikası mamulatından 300 PS *(beygir gücünde)* takatinde Fiat motorlu güzel bir tayyare idi.

Bu siparişle birlikte açacağımız pilot mektebi için de Fransa'dan bir Gaudron 59 tipi tayyare sipariş edilmişti.

Bu suretle cemiyet daha ilk hamlede iki tayyare kazanmış oluyordu. Bu hazırlıklar sırasında yüklendiğim hizmet yükünün azametini düşünerek bu işle alakalı ihtisası olan birkaç arkadaşa ihtiyaç olduğunu reisimize söyledim. Birinin, o sırada serbest olan tayyareci Şakir Hazım, ötekinin de hava kuvvetlerinde makinist olarak yanımda senelerce tecrübe ettiğim küçük İrfan olduğunu anlattım. Şakir Hazım'la 1919 senesinde Münakalatı Havaiye Cemiyeti için birlikte çalıştığımızı, mesleki sevgisi itibarı ile böyle bir vazifeyi memnunlukla kabul edeceği kanaatinde bulunduğumu ilave ederek kendilerine vazife verilmesini rica ettim. Bu teklifimi uygun bulan Cevat Abbas Bey ilk idare heyeti içtimaında alınan bir kararla 6 Haziran 1925'ten itibaren Şakir Hazım'ı istihbarat şubesine şef, İrfan'ı da tayyare makinisti olarak tayin ettirdi...

Cemiyet'in bağışla alınan ilk tayyaresi Ceyhan

...O tarihte Ankara Tayyare Meydanı, demiryolu istasyonunun batısında, şimdiki teknik enstitünün bulunduğu sahada idi. Bu saha o tarihte Ankara at koşusu mahalli idi.

17 Haziran 1925 günü bu sahaya benzeri görülmemiş büyük bir halk topluluğu birikmişti. Bütün davetliler hazır olarak hava gösterisi programının tatbikatına başlandı.

İlk uçuşlar Ansaldo fabrikasının tecrübe pilotu Lovadina tarafından yapıldı. Ben uçuşları kontrol ve tayyarenin şartnamesinde yazılı vasıflarını tetkik ile vazifeli olarak İtalyan pilotu ile birlikte uçuyordum. Bu uçuşlar tayyarenin kapasitesini tespit uçuşları olmak itibarıyla çıkışlar, sürat, yükselme süratleri ve azami yükselme kudretini elimdeki mevcut cihazlarla kontrol ederek tespit ediyor ve şartnamede yazılı vasıflarını aynen buluyor idim. Nihayet tayyarenin manyabilite hassalarını da türlü akrobasi hareketleri ile tespit ettikten sonra yere indik. Kalkış ve iniş mesafelerini de yerde arkadaşım Şakir Hazım alınan tertibatla tespit etmiş, bu mesafeler de şartnamedeki hadlerde bulunmuş olmakla, tayyarenin teslim alma kararı alınmıştı.

* * *

Ceyhan Tayyare Cemiyeti Reisi Müftü Hacı Halil Efendi ve eşine [110]

Ceyhan halkının gösterdiği büyük hamiyet ve ilk tayyarenin "Ceyhan" olarak isimlendirilmesi ricası üzerine Reisicumhur Hazretleri ile Fazıl Berki Bey'in Tayyare Cemiyeti'ne göndermiş olduğu telgraflar:

Ceyhan Tayyare Cemiyeti Reisi
Müftü Hacı Halil Efendi ve Değerli Eşine
C. Ceyhan halkının vatanın müdafaası için gösterdikleri alakaya teşekkür ederim.
Efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* * *

Cevat Abbas Bey'in Vecihi Hürkuş'u "Baş Tayyareci" ilan etmesi

Bu kararı takiben, muhterem reisimiz benim de tayyareyi tecrübe etmemi istedi....İtalyan pilot, cemiyet reisinin yanına gelerek hakkımda şu lisanı kullanmış:

"Ekselans sizi tebrik ederim, böyle bir pilota sahipsiniz. Uçuşlarını hayret ve takdirle takip ediyorum. Dünyada hiçbir pilot, ilk uçtuğu yeni tip bir tayyareye bu kadar hakim olsun ve tayyareyi elinde bir kalem gibi oynatsın." İtalyan pilotun hakkımdaki bu sözlerinden çok mütehassıs olan Cevat Abbas Bey, uçuşlarımı bitirip yere indiğim zaman beni yanlarına çağırdı, İtalyan pilotunun sözlerini tekrar ettikten sonra, gerek kendisi ve gerek idare heyeti azalarının takdirkâr sözlerini ve tebriklerini müteakip, bana "Baş tayyarecilik" unvanını vermişti. Ben böyle bir unvan verilmesinden ziyade, gayemize ulaştığımızdan çok sevinçli idim. Ama bütün halkımızın ve yayının alkışladığı bu canlılık bazı kimseleri çok tedirgin etmiş, bir hayli vaveyla koparmıştı. Neden ve ne için?...

Ceyhan'da sevinç gösterisi

...20 Haziran 1925, güzel Ceyhan tayyaresini gerçek sahiplerine göstermek... Ceyhanlı kardeşlerimize Türk Tayyare Cemiyeti teşkilatının sevgi ve teşekkürlerini götürmek için uçuşa başladığımız gündü... Yolumuz üzerinde rastlayacağımız halk topluluklarına dökeceğimiz, cemiyetin sevgi ve teşekkülerini yazan kartlarla dolu çuvallar arasında yer bulamayan İrfan, ayakta

110 *İkdam*, 7 Mayıs 1925, Numara: 10089, s. 2. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 17, s. 239.

kalmış ve bana sokulmuştu. Bu kartları geçtiğimiz her şehir, kasaba, köy ve hatta tarlalarda çalışan halk topluluklarına sunuyor, cemiyet kartlarını heyecanla kapışan vatan yavrularının sevinçlerini seyretmeye doyum olmuyordu.

Türk havacılığının bu ilk gösterisi vatandaşların ruhunda heyecan ve sevinç yaratıyordu. Çok alçak irtifadan uçarak en küçük toplulukları bile bu kartlardan mahrum etmeyerek uçuyorduk. Cemiyetimizin havacılık kalkınma davasında tek güveni bu kuvvetti...

"Uçmak, uçmak istiyoruz"

...Adana'ya döndük...Cazip figürleri andıran hareketlerle havada çizdiğim helezonlardan sonra yere indim. Tayyareden atladığım zaman büyük tezahüratla etrafımızı saran Adanalılar "Uçmak, uçmak istiyoruz" diye bağırıyorlardı...

...Adana'da yaptığım bu reklam uçuşları sonunda tayyareyi saran halkımıza milli havacılığın ehemmiyetini ve vatan müdaafasında tayyarelerin hizmetlerinin önemini anlatarak sözü cemiyetimiz adına konuşacak olan Dr. Fazıl Berki'ye bıraktım....

...*(B)*u coşkun söylevin etkisi hiç gecikmedi. O gün ve gece Adana şubemiz bir mahşer yerine benzemişti. Para yatıran vatandaşlarımız kuyrukta sabır ve metanetle bekliyor, bağış yaptıktan sonra derin bir huzur duyuyordu. Ertesi sabah programımız Tarsus ve Mersin ziyareti idi. Aziz doktorla uçarken öğrenmiştim ki yarım günde yalnız Adana cemiyetinin teberru tutarı 220 bin liranın üstünde imiş... Yani 20 tayyare...

Cevat Abbas Bey başkanlığında Avrupa'da inceleme gezisi

...Rotamız Karaman kasabamız, sonra Konya ve Ankara idi...Ankara'ya döndük...Cenup turnesinden döndüğüm zaman bütün arkadaşlarım gibi reisimizi de çok neşeli bulmuştum. Evet o bizi başarıdan tebrik ederken çok haklı idi...

Özellikle cenup vilayetlerimizin ve şehirlerimizin bu ziyaretlere ait yayınlar bütün memlekette havacılığa karşı derin bir sevgi ve ilgi yaratmıştı...

...Ertesi sabah, tayyarenin uçuşa hazırlanmasını emreden reis beni yanına çağırdı ve İstanbul'a uçmak istediğini söylemekle beraber Avrupa milletlerinin tayyareciliğini incelemek üzere bir heyet halinde Avrupa'ya gideceğimiz hakkındaki düşüncelerini bana bildirmiş ve dönüşte derhal tayyare mektebini açarak, mektep uçuşlarına başlamak fikrinde olduğunu sözlerine katmıştı.

İdealimin böyle müteselsil bir gelişme halinde tahakkuk etmesinden derin bir sevinç içindeydim. Hakikaten düşündüğümüz gibi havacılığımızı son teknik ve en yeni havacılık ilmiyle kurmak için Avrupa milletlerinin havacılık durumlarını incelemek çok yerinde ve isabetli olacaktı. Bu suretle Cevat

Semplon Ekspres'le hareketten önce. Solda eli cebinde üniformalı Cevat Abbas Bey, Vecihi Hürkuş (en sağda).

Abbas Bey'in ileri görüşlerini ve düşünüşlerini takdir ediyordum...

...Bu yoldaki teşebbüslerimin son günlerde aldığı şekil, yaptığım tayyarenin işlenmesinden ziyade tayyare mühendisliği tahsil etmek üzere vekaletçe benim Avrupa'ya gönderilmem düşünülmekte imiş! Hülasa, tayyarem meselesi bu durumda iken reisimizin bana söylediği Avrupa tetkik seyahati kararlaştırılmış ve ben de heyetin içinde bulunduğum için hazırlığa başlamıştım.

Heyet, Bolu Mebusu Cevat Abbas Bey reisliğinde, hava kuvvetlerinden kurmay binbaşı Hasan İskender Bey, cemiyet istihbarat amiri Şakir Hazım Bey ve ben olmak üzere dört kişiden ibaret bulunuyorduk. 5 Temmuz 1925 Cuma günü Sirkeci İstasyonu'ndan Semplon Ekspres'le hareket ettik.

...Bu seyahatimizde gördüklerimizin, maddi ve manevi milli havacılığımızı ilgilendiren büyük faydaları olduğu şüphe götürmez bir hakikatti. İyi bir bilgi ve görgü ile yurdumuza dönerken müsterih bir hal içinde idealizmin zengin hayallerinden ilham alıyorduk.

Havacılığımızda iki önemli hadise

19 Ekim 1925'i notlarımda o günü Türk Tayyare Cemiyeti için meşum bir tarih diye yazmışım. Şimdi o notlarımdan gerçek durumu anlatayım.

28 Eylül 1925 tarihinde cemiyet merkez idare kurulu heyetinin verdiği toplu istifadan sonra görülen lüzum üzerine fevkalade olarak kongre toplanmaya çağrılmış ve eski idare kurulu üyeleri, yeni idare kurulunun seçilmesine ve cemiyet çalışma şeklinin değiştirilmesine karar verilmişti.

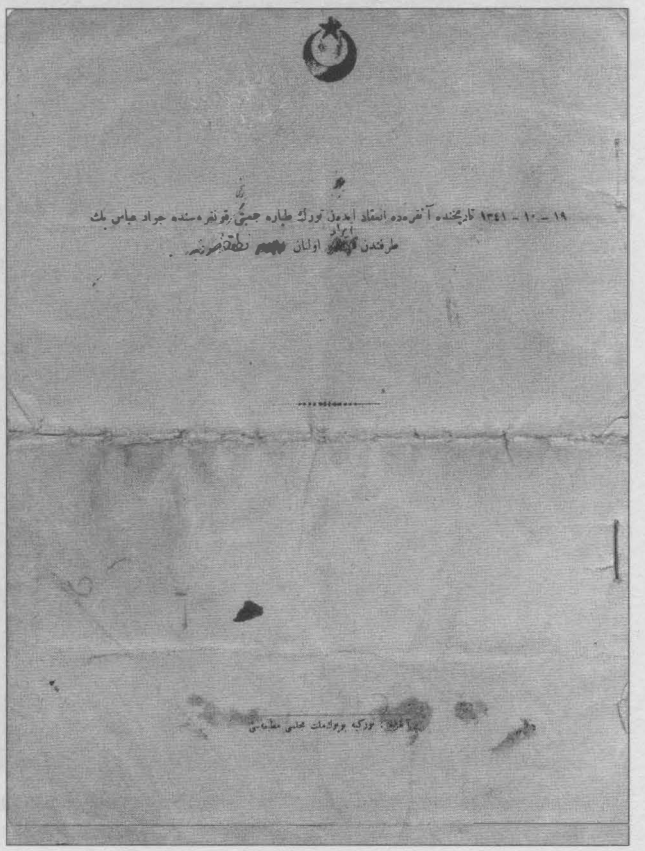
19 Ekim 1925 tarihinden sonra cemiyetin eski tasarı ve projeleri tamamen suya düştü. Yeni karara göre cemiyet artık yalnız gelir kaynaklarını işletecek, elinde bulunan tayyare, vasıtalar ve elemanlarını Hava Kuvvetleri emrine verecek ve bundan böyle de nizamnamesinin birinci maddesinde yazılı şartlar gereğince yapılması ön planda bulunan havacılık işleriyle ilgili hiçbir teşebbüste bulunmayacaktır...

...Evet yeni çalışma şekli kararı doğru değildi! Tayyare Cemiyeti, dünyadaki benzerleri gibi bir kurul ve sivil tayyareciliğin doğumunu sağlayacak bir halk teşekkülü idi. Bu kurulun bütün masraf ve hesapları halkımızın bağış kesesine dayanıyordu. Yani bu kurul toplumumuzun kendi öz isteği ve işiydi.

...

Cevat Abbas Bey reisliğinde Tayyare Cemiyeti 1925 senesinde kurulmuş ve zengin bir programla işe başlamıştı. Bu hayırlı tasarıyı yoluna koyamadan, yerine Bay Fuat Bulca getirildi. Eğer, Tayyare Cemiyeti'nin ilk kuruluşunda eksiksiz ve tam teşekküllü bir tayyare mektebi işe başlasaydı, hava kuvvetlerimiz için pek çok eleman yetişmiş olacaktı. Nihayet 1935 yılından başlayarak Türk Hava Kurumu, Türkkuşu olarak motorlu uçaklar ile çalışma yaparak faydalı bir şekil almaya başladı. Arada kaybolan zaman, tam 10 yıldır.

* * *

19.10.1925 tarihinde Ankara'da toplanan Türk Tayyare Cemiyeti Birinci Kongresi'nde Cevat Abbas Bey tarafından irad olunan Nutuk. Ankara Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 10 sayfa.

Türk Tayyare Cemiyeti'nin Birinci Kongresi'nde Cevat Abbas Bey'in söylevi [111]

19 Birinciteşrin 1341 *(Ekim 1925)* tarihinde Ankara'da toplanan "Türk Tayyare Cemiyeti" birinci kongresinde irad ettiğim *(verdiğim)* söylevimdir:

Muhterem efendiler;

Feyizdar ve ebed müddet cumhuriyetimizin şereflerle malâ mal *(dopdolu)* olan bunca asari *(eseri)* arasında doğan ve muazzez vatanın müdafaai âliyesinden mühim bir sınıf takviyesini istihdaf eden *(hedefleyen)* Türk Tayyare Cemiyeti'nin ilk kongresini akdeyleyen heyeti celilenizi *(yüksek heyetinizi)* kemâlî hürmet ve muhabbetle selâmlarım.

Efendiler;

Necip ve büyük milletimizin huzurunda ve tarih karşısında ağır ve vatanî bir vazife deruhte buyurmuş *(üstlenmiş)* olan heyeti celilenize esaslı nokta üzerinde maruzatta bulunmak isterim.

Bu maruzatım, Tayyare Cemiyeti'nin teşekkülünü ihzar eyleyen esbab ve avamil *(nedenler)* ile teessüsünden *(kuruluşundan)* 28 Eylül 1341 *(1925)* tarihine kadar ifa eylediği faaliyet ve muvaffakiyatından ve Avrupa'daki tetkikatı ile netayicından *(sonuçlarından)* ve umumî heyeti idare azayı kiramından bazılarıyla aramızda zuhur eden ihtilâftan *(anlaşmazlıktan)* ibaret olacaktır.

Efendiler;

Bundan 33 sene evvel Amerika'da ilk defa uçan bir Amerikalı, bu muvaffakiyeti ile sükkânı arz *(dünya sakinleri)* için yeni bir tehlike ihzar etmiş, ordular için mühim ve mühlik *(tehlikeli)* bir silah daha yaratmış bulunuyordu.

Mamafih 1893 tarihinin kaydedildiği bu parlak vakıaya *(olaya)* birçok seneler lüzumu kadar ehemmiyet atfedilmemiş *(gereken önem verilmemiş)* ve ancak 1905 senesinde ilk defa Fransa'da bir askeri tayyareciliğin temelleri atılabilmişti.

Harbi Umumi'ye kadar muntazam, seri bir revişi terakki takip ederek

111 Özgün hali eski harflerle yayımlanan söylevi, Cevat Abbas Gürer daha sonra kendi el yazısıyla yeni harflerle yazmıştır. Bu metin söz konusu el yazısından daktilo edilmiş -kendi özel notları arasında bulunan- metnin aynıdır. Parantez içindeki italik yazılar sonradan eklenmiştir. -y.h.n

Cevat Abbas Gürer'in Tayyare Cemiyeti Reisi olduğu günlerde çekilmiş bir fotoğrafı.

(hızlı bir gelişme izleyerek) mütemadiyen *(sürekli)* yükselen ve umumî mücadeleye hazırlanan tayyarelerin o tarihlerdeki vaziyet ve kudretlerini burada hatırlatmayı faidesiz addetmiyorum *(yararsız saymıyorum)*.

Efendiler;

1893'ten 1905 senelerine kadar tayyareler müşkülatla bir, nihayet *(en fazla)* iki kişiyi mahdut *(sınırlı)* irtifalara yükseltebiliyor ve havada ancak pek az zaman kalabiliyordu.

Halbuki 1914 senesi mebadisinde *(başlarına gelindiğinde)* askeri tayyareler havada dört, beş saat kalan emin birer keşif kuvveti halini almışlardı.

Milletlerin istiklal ve istikrarlarının mevzuu bahsedildiği *(söz konusu olduğu)* Harbi Umumi esnasında tayyarecilik, şâyânı ehemmiyet terakkilere *(önemine yakışır gelişmelere)* mazhar olmuş ve muhasim *(düşman)* orduların ilmî ve fennî tefevvukunu temine *(bilimsel ve teknik üstünlüğü yakalamaya)* çalışan erbabı zekanın *(zeki kişilerin)* hararetle devam eden müsabakaları sayesinde en son sene zarfında tayyarecilik hakikaten büyük bir kudret ve kuvvet iktisab eylemiş *(kazanmış)* bulunuyordu.

Şöyle ki; 1914 senesinde mavzer tabancalarıyla teslih edilen *(silahlandırılan)* tayyareler ancak keşif kuvveti olmaktan ileri geçemezlerken, dört sene sonra bu tayyareler başlı başına bir sınıf olarak muvaffakiyetle vazifeler görmüşler ve taşıdıkları yüzlerce kilo bomba sayesinde müessir *(etkili)* birer tahrib silahı olmuşlardır. Harbi Umumi'nin son elim devrelerinde düşman tayyarelerinin, köhne ve tarihe gömülen imparatorluk hudutları dahilinde ika ettikleri *(yaptıkları)* tesiratı ve bu tesiratın netayicini *(sonuçlarını)* henüz aramızda unutan kimse yoktur zannederim.

Efendiler;

Tayyarecilik Harbi Umumi'yi takip eden devirlerde daha büyük terakkilere, tekâmüllere *(ilerlemelere ve gelişmelere)* nail olmuştur.

Artık tayyareler tonlarla bomba kaldırabiliyor, saatlerce havada kalıyor, muharip efrad ve her türlü levazım ve erzak naklediyor, müteaddit makineli tüfeklere, toplara malik *(sahip)* olabiliyor.

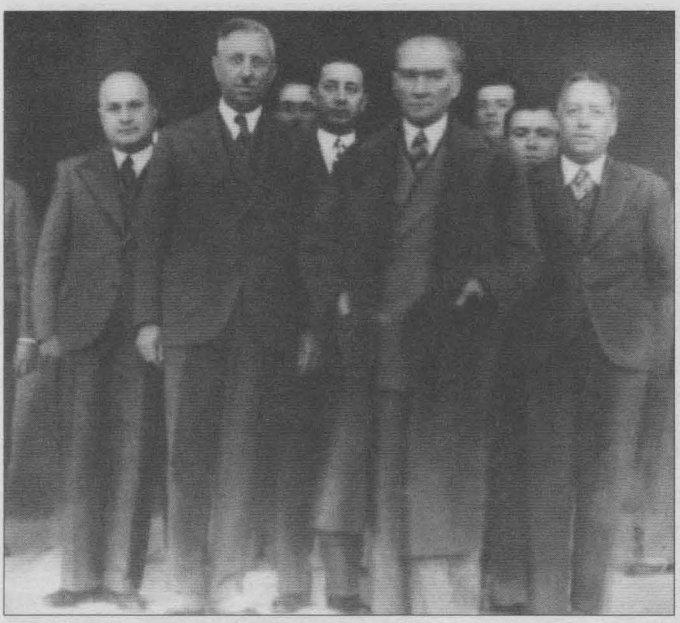
Muharebe safahatını yaşamış, vesaiti askeriyeyi *(askeri araçları)*, vesaiti tahribiyeyi *(tahrip araçlarını)* mütalaa eylemiş olanlarımız pek güzel takdir ederler ki; bugün yüzlerce ve binlerce kiloluk bir tayyare bombası, düştüğü yerlerde ölüm ve harabi yağdıran bir afettir.

Efendiler;

Bütün milletlerin büyük bir katiyet ve iman ile perverde eyledikleri *(besledikleri)* kanaat bir cümle ile hülasa olunabilir *(özetlenebilir)*.

O da: "Tayyare ucuzluğu nispetinde mühib *(korkutucu)* ve mühlik *(öldürücü)* ve mevcudiyetler üzerinde müessir *(etkili)* bir silahtır"

İşte Avrupa ve Amerika'yı baştan başa istila eden hümâr âlud *(hummalı)* hava faaliyet ve mesaisinin sırrı budur.

Gazi Mustafa Kemal , solunda THK'nin ilk Genel Başkanı Cevat Abbas Gürer, sağında ikinci Genel Başkan Fuat Bulca.
(THK arşivi)

3 Mayıs 1935,
Eskişehir Hava Okulu
(THK arşivi).

Onun içindir ki bugün cihan hakimiyetinin tayyareye istinat edeceği kanaati tahassül etmiş ve en zengin ve en medeni milletler tayyareciliği milli bir vazife telâkki etmiş *(kabul etmiş)* bulunuyorlar.

Efendiler;

Bu hakikati küçük kafamla idrak ettiğim gün, dost ve düşman tayyarecilik dünyası karşısında Türk tayyareciliğini eşhas *(personel)* ve malzemece takviye etmek, askeri tayyareciliğimize daimi bir menbai kuvvet ve kudret olan muazzam ve sivil bir Türk tayyareciliği vücude getirmek lüzumuna kani oldum.

Daima gözlerimin önünde büyüyen ve büyüdükçe ehemmiyet ve azamet iktisab eden bu lüzum ve ihtiyacın, öteden beri harikalar ibdaına istidadı mahsusu *(harikalar yaratma özel yeteneği)* olan aziz milletimizin hamiyet *(koruyuculuğuna)* ve mürüvvetine istinad edecek ve bütün memlekete şamil olacak *(ülke genelinde)* bir teşkilat ile tatmin edileceğini de derpiş ettim *(öngördüm)*.

İşte bu imanın şevkiyendirdi ki 28 Kânunusani 1341 *(28 Ocak 1925)* tarihinde böyle bir cemiyet teşkili *(oluşturmak)* kararında bulunduğumu Erkanı Harbiyei Umumiye Riyaseti Celilesi'yle *(Genel Kurmay Başkanlığı)* Müdafaai Milliye ve Bahriye Vekaleti celilelerine *(Milli Savunma ve Denizcilik Vekilliği'ne)* ve Kuvayi Havaiye *(Hava Kuvvetleri)* müfettişliğine arz eyledim.

Makamatı müşarünileyhaca *(bu saygın makamlarca)* pek büyük memnuniyetlerle karşılanan fikri acizi *(düşüncem)* etrafında müessis *(kurucular)* olarak davet eylediğim muhterem refikimin lütfu içtimaı *(arkadaşlarımın toplantıya katılmalarıyla)* ile 16 Şubat 1341 *(1925)* tarihinde bugün kongresini akdettiğimiz Türk Tayyare Cemiyeti resmen tessüs *(kurulmuş)* ve teşekkül etmiş bulundu.

Fiiliyat sahasına geçmeden evvel cemiyet için hayati bir ihtiyacın daha tatmini lüzumu barizdi.

Vücudu memleket için başlı başına bir menbai fevzü halâs ve necat olan, mübeccel *(zafer, selamet ve kurtuluş kaynağı olan)* dâhimiz Büyük Gazi'mizin himayesini kazanmak ve bugün fahri riyasetiyle müftehir bulunduğumuz *(onursal başkanlığıyla övündüğümüz)* Muhterem Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretleri'nin kudret ve kuvvetlerinden istifade etmek şereflerine nailiyet ilk hatvede *(adımda)* bir muvaffakiyet olacaktı.

Vaki istirhamatımızın *(ricamızın)* lütfen is'af buyurulması *(yerine getirilmesi)* üzerine cemiyet büyük ilham ve kudretlerle mahmul olarak mesaisine başladı.

Efendiler;

Nizamnamei esasımızın *(genel tüzüğümüz)* kanaatlerini tatmin edecek kabiliyette tespit olunduktan sonra; umumî heyeti idarenin *(Genel İdare Heyeti'nin)* ilk içtimaından itibaren âli gaye etrafında büyük bir azim ile faaliyete ibtidar edilmiş *(hızla başlanmış)* ve tatbikat sahasında memleketin her

mahalli maksat ve gayeye; büyüklüğü nisbetinde büyük bir alâka göstermiş ve haziran gayelerine *(sonlarına)* doğru üç yüz yirmi şubeye baliğ olan *(ulaşan)* teşkilatımız iki milyon altı yüz bin lira teberrüat temin eylemiştir *(bağış toplamıştır)*.

Bu suretle dünyanın dört köşesinde gıpta ve takdirlerle yadedilen cemiyetimiz az zaman zarfında muntazam ve vasi *(geniş)* teşkilâta muvaffak ve mâlik olmuştur.

Efendiler;

Bu muvaffakiyet ve mâlikiyetin saiklerini *(itici gücünü)* arz etmeyi en büyük vecibe addeylerim.

Necib ve yüksek milletimiz ibrazi hamiyet ve mürüvette yekdiğerleriyle rekabet etmişlerdir.

Milliyet aşkını kâlplere nefh *(üfleyen)* ve telkin eden ve millete nafi *(yararlı)* her şeyde pişva *(öncü)* olan Türk ocakları cemiyetimizin mekasidi ulviyesini *(yüce amacını)* bir nur gibi etraflarına neşreylemiştir *(saçmıştır)*. Merkezde ve taşrada erkân ve memurini devlet *(devlet memurları)* ile kahraman ordumuz mensubini *(üyelerini)*, ve ahzi asker *(askere alma)* şubeleri pek büyük bir alâka ve teveccüh ibraz buyurmuşlardır.

Fedakâr matbuatımız her gün ve her vesile ile bu hususta icalei kalem etmişlerdir *(gecikmeden yazmışlardır)*.

Cümlesine en derin şükranımı arzeder ve kıymetli fedakarlıklarını, hizmetlerini lisanı tebcil ile yadeylerim.

Efendiler;

Resmî teşekkül tarihinden 15 Mart'a kadar cemiyet binası yoktu. Buna rağmen yeni teşekkül dolayısıyla çetin mesai talep eden muamelât umumiye *(özlük işleri)*, şahsi fedakarlıklarla lüzumu veçhile *(gerektiği gibi)* ve nerede yer bulunursa orada çalışmak suretiyle tedvir *(çekip çevrilmiş)* ve takib olunmuştur.

Bilâhare bina îsticâr edilmiş *(kiralanmış)* ve bir avuç azimkâr memurların maksada vüs'ü takatları nispetinde vakfi vücut etmesi*(var güçleriyle kendilerini adaması)* sayesinde cemiyet muamelatında sürat ve muvaffakiyet temin edilmiştir.

Benimle beraber tatil günleri de dahil olmak üzere geceyarılarından sonralara kadar dikkat ve tehaklükle *(canla başla)* çalışan bu memurlarımızı her vakit takdirlerle hatırlayacağım.

Diğer taraftan umumi heyeti idaremizin ekseriyeti azimesini teşkil eden rüfekai mesaim *(çalışma arkadaşlarım)*, Büyük Millet Meclisi'nin tatil tarihini velyeden *(tatilinin başlamasından)* 4 Mayıs'a kadar burada bulunabilmişler ve her hefte *(şekilde)* kıymetli muavenetlerini *(yardımlarını)* ibzâl buyurmuşlardır *(esirgememişlerdir)*.

Bu meyanda bir açık hava dershanesinin küşadına *(açılışına)* ve kahraman Adanalıların vaki iş'arı *(isteği)* üzerine işbu dershanenin mektebe inkilap ettirilmesine *(dönüştürülmesi)* karar vermişler;

Mektepler menfaatine mahsus olarak teamül eylemiş *(düzenlemiş)* olduğum piyangonun senede dört defa keşidesine *(çekilişine)*;

Ve ibrazi hamiyette temayüz edenlere *(yüksek yararlılık gösterenlere)* cemiyetin nişanei iftiharı *(iftihar nişanı)* olarak verilmek üzere vücuda getirilmesine ait esaset ve talimatnamelerini *(esaslar ve yönetmelikleri)* kabul eylemişler, bundan gayrı iki bez hangarın mübayıasına salahiyettar *(satın alınmasına yetkili)* kılmışlardır.

Bu müddet zarfında Ceyhan tayyaresi ile açık hava dershanesinin bir talim tayyaresine müteallik mukavelat da tensip ve kabul edilmiştir.

Maksadi ulvimizi gösteren nizamnamemizin ikinci maddesinin birinci fıkrasına ve heyeti idare vezaifına hadim olacak olan *(görevlerine hizmet edecek)* fen ve istihbarat ve neşriyat şubelerinin canlandırılması için İstanbul'da tayyare mecmuasını neşretmekte bulunan ve on iki sene gibi uzun bir müddet memleketimizin tayyarecilik tarihini bizzat yaşamış ve arkadaşları arasında ilim irfanıyla temeyyüz eden *(öne çıkan)* tayyareci Şakir Hazım Bey'e müracaat ve teklifatımız veçhile *(teklifimiz üzerine)* fen ve istihbarat şubeleri amirliğine tayin kılınmış ve mecmuası da cemiyetin himayesine alınarak daha nafi *(yararlı)* bir şekle ifrağ edilmiştir *(sokulmuştur)*. Bu kararlarıyla cemiyetin mevcudiyetini takviye etmiş bulunan umumi heyeti idare arkadaşlarıma bir defa daha arzu teşekkürat eylerim *(kendilerine teşekkürlerimi sunarım)*.

Ancak mütakip günlerden 25 Haziran'a kadar olan mesai devresi başlı başına idare olunmak zaruretini tevlit eylemiştir *(doğurmuştur)*.

Efendiler;

Seriğ olan inkişafı nisbetinde *(çabuk geliştiği oranda)* sürati muamele isteyen cemiyetin idaresini, memleketimizin faaliyetini sekteden vikaye eylemek *(durmasını engellemek)* lüzum ve mecburiyeti karşısında bulunuyordum.

Biri tahriren *(yazılı)*, diğerleri ekseriyetle şifahen itimat ve emniyetlerini ihzar ederek mazeretleri dolayısıyla Ankara'dan ayrılan muhterem rüfekam *(arkadaşlarım)*, acizlerini yürümek için manen takviye buyurmuşlardı.

İşte bu vaziyetlerin tahmil ettiği bari mesuliyeti deruhte ederek *(sorumluluk yükünü alarak)* mezkûr tarihe kadar yalnızca sarfi mesai edilmiştir.

Bu hengâmda Ankara civarında tesisi mukarrer *(kurulması kararlaştırılan)* tayyare mektebinin tesisatına ve tayyarelerin fenni ve serbest uçuş yapabilecek kabiliyette meydanlara ihtiyacı tahakkuk etmiş *(doğmuş)*, muhtelif çarelere başvurulmuş ise de muvaffakiyet elvermemiş, en nihayet Ankara'nın tahminen on dört kilometre garbinde ve hat güzergâhında muhtelif ve müsait meydanlara mail bulunan ve otuz bin dönüm araziyi ihtiva eden Ahi Mesut Çiftliği sahibesinden sekiz bin beş yüz liraya satın alınmıştır.

3 Mayıs 1935, Eskişehir Hava Okulu.
Sağdan sola: Fuat Bulca, Cevat Abbas Gürer ve Atatürk, Sovyet diplomatı Karahan ile birlikte.

Efendiler;

Bütün muamelâtında cemiyete aidiyeti kayt olunduktan *(üyeliğe kayıt olunduktan)* sonra nizamnamemizin müsadesizliği *(izin vermemesi)* yüzünden müessisler içtimaına *(kurucular toplantısına)* veya kongrenin in'ikadına *(toplanmasına)* değin cemiyete ait olan muamelei intikaliyesinin üzerimde kalmasına bir beis *(zarar)* görülmemiş idi.

Çünkü gerek muamelesinin sureti cereyanı *(oluş biçimi)* ve gerekse tarafımdan herkese vaziyetin olduğu gibi iş'ar edilmesi *(duyurulması)* ve Ankara'nın muhterem müftüsü ve daha bazı zevatın cemiyete muavenet sadedinde meseleye agâh *(haberdar)* bulunmaları her türlü şüpheleri izale edecek *(giderecek)* mahiyette açık bir iş idi.

Bundan başka, diğer cemiyeti hayriyeler misillû *(hayır dernekleri gibi)* teshili hizmet ve faaliyetimiz *(faaliyet ve hizmetimizi kolaylaştırmak)* için cemiyetimizin şerefiyle mütenasip *(uygun)* makamı riyasetin *(başkanlık makamının)* istifadesine bir otomobil alındı ve gençlerimizin şevk ve hevesini arttırmak ve sivil tayyareciliğe nim disipliner *(yarı disiplinli)* bir vaziyet verebilmek için bir de kıyafeti mahsusa *(özel kıyafet)* ihdas edilmiştir.

Efendiler;

Şunu ilave etmek isterim ki bu işlerin de icab edenlere arzı malûmat edilmiş ve muvafakatları istihsâl olunmuştur *(onayları alınmıştır)*.

İstanbul'da müracaatla tekaüt olacağını katiyetle bildiren eski ve kıymeddar tayyarecilerimizden ordu mütehassısı *(uzman)* Binbaşı Tahsin Bey, memleket irşadatına hadim olan *(hayrına hizmet eden)* fen ve istihbarat şubelerimizin kadrosunun müsadesi *(uygun olması)* dolayısıyla Avrupa'ya azimetimizle *(gidişimizle)* mezkûr şubenin amirsiz kalmasına ve muattal bir vaziyete düçar olmamasına, hasri *(özellikle)* dikkat edilmesi lazım geldiğinden, miri mumaileyh *(kendileri)* mektep müdürü unvanıyla tavzif olunmuş *(görevlendirilmiş)* ve Ankara'ya izam kılınmıştır *(gönderilmiştir)*.

Efendiler,

Asrımızın yüksek bir meslekî mahsusu *(özel meslek)* ve müdafaai milliyelerin en mühim bir silahı olan tayyare ve tayyareciliğin ilmî ve fennî esasları öteden beri tetebbu edilmekte *(etraflıca incelenmekte)* ve bunların gerek memleket ve gerekse cemiyetimiz için en faideli tatbikatının *(yararlı uygulamasının)* tecelliyatını nizamnamei esasimiz ile telif *(uygunluğu)* ve menafi milliye *(ulusal çıkarlar)* gözetilerek hiç olmazsa üç dört sene, ilk senenin cuşişi hamiyetini idame *(coşkunluğunu sürdürme)* çareleri de taharri edilmekte idi *(araştırılmaktaydı)*.

Buna binaen haziran iptidalarında cemiyetin müstakbel faaliyet ve tarzı mesaisi *(çalışma tarzı)* hakkında vazıh *(açık)* bir esasa ve tebellür etmiş *(saydamlaşmış)* kanaatlara malik bulunuyor idi. Şöyle ki:

"Tayyare cemiyeti millî teşkilât ve istiklâli dahilinde seyrü sefer i havai hatlarını *(hava trafiğini)* tesis edecek ve kendi mektepleri ve darüssanaalarıyla *(atölyeleriyle)* ve Avrupa'da yetiştireceği talebeleriyle mesaisini teksif *(yoğunlaştıracak)* ve tezyit edecekti. Ve cemiyetin salifülârz esasat dahilinde sarfı mesai etmesi münasip görülüyordu."

Esasen nizamnamenin gösterdiği hedefler de bu kanaatlerden başka bir şey değildi.

Efendiler;

Bu sıralarda idi ki maruz *(arz edildiği)* tarzda müstakillen *(bağımsız olarak)* ibrazı mesai etmesi esası kabul edilen cemiyetimiz Avrupa'nın mühim bir tayyare müessesesinin bizzat, diğerlerinin bilvasıta daveti karşısında kaldı.

Ehemmiyeti idariyesi *(idaresinin önemi)* bir kat daha tahakkuk etmiş *(artmış)* bulunan cemiyetin mesaii müstakbelesine *(gelecekteki çalışmasına)* ve diğer taraftan devletin bu hususta bizatihi alâkadar olacağı mesaiyle hadim olabilmek ümniyesiyle *(umuduyla)* Baş Vekilimiz Muhterem fahrimiz İsmet ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi kıymettarımız Müşir Fevzi Paşalar hazaratının *(hazretlerinin)* muvafakati tammelerile *(tam onaylarıyla)* Avrupa'ya tetkik seyahatına azimet edilmiştir *(gidilmiştir)*.

İşin bedihi *(gereği)* olan ehemmiyet ve azameti, vaktin darlılığı ve heyeti idare azayı kiramının *(idare heyeti üyelerinin)* ekseriyetle hariçte *(yurtdışında)* bulunmaları yüzünden hareketim karara iktiran edememiş *(varamamış)* ise de azayi müşarinileyhime *(saygıdeğer üyelerime)* ferden ferda tesadüfümde *(ayrı ayrı rastladığımda)* maksadi seyahat arzedilmiş, ekseriyeti muvafakatlarını *(çoğunluk onay verdiklerini)* izhar eylemişlerdi *(bildirmişlerdi)*.

İstanbul'da tetkik heyetinin nevakisini ikmâle *(noksanının tamamlanmaya)* uğraşıldığı sırada bir nimeti tesadüf olarak orada bulunan Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Muhteremi müşir Fevzi Paşa Hazretleriyle uzunca müddet müşerref olduğum zaman; seyahatimize ehemmiyeti mahsusa atfeylemekte bulunduklarını *(özel önem verdiklerini)* ve makinist mektepleri küşadında *(açılmasında)* iltizami sürat etmesini *(hızlı davranılmasını)* ve Ankara civarında yeni tesisat vücuda getirinceye kadar vakit zayi etmemek *(kaybetmemek)* maksadıyla Ayastofonos'ta *(bugün Yeşilköy)* metrûk bir halde bulunan tayyare mektepleri tesisatından muvakkaten *(geçici olarak)* istifadenin mümkün olduğunu kayıt ve işaret buyurmuşlardı.

Avrupa'da bulunduğum esnada cemiyetin askerî tayyareciliğimize tarzı müzaheretinin *(yardım biçiminin)* en faideli ve mühim görülen şekilleri, şifahen acizlerine irade buyurdukları veçhile *(gibi)* başta makinist ve pilot mektepleri olmak üzere tahriren dahi *(yazılı olarak bile)* tespit eylemiş olduklarına avdetimde *(döndüğümde)* vakıf oldum.

Bu tezkere üzerine 13 Ağustos 1341*(1925)* günü umumi heyeti idare içtimaında da *(genel kurul toplantısında da)* verilen kararın ikinci maddesinin mekteplerin kabulünü tezammün ettiğini *(içerdiğini)* maalmemnuniye gördüm.

Aziz Arkadaşlar;

Türk tayyareciliğinin istikbali namına bir ehemmiyeti mahsusayı haiz olan *(özel önem taşıyan)* tetkik seyahatimizin hakikaten nafi *(yararlı)* olduğuna kaniim.

Her memlekette hummalî bir hararet ve ehemmiyetle takib ve idare edilen tayyare faaliyetini yakinen tetkik ve mütalaa eyleyen heyetimiz geceli gündüzlü bir amele gibi mesaisine devam eylemiştir.

Bizi en ziyade alâkadar eden Alamanya, Fransa ve İtalya tayyarecilikleri büyük bir nüfuzu nazarla *(dikkatle)* mütalâa edilmiş ve bu uğurda şimendifer, tayyare ve otomobillerle kat edilen seyahat mesafesi on beş bin kilometreye tecavüz eylemiştir.

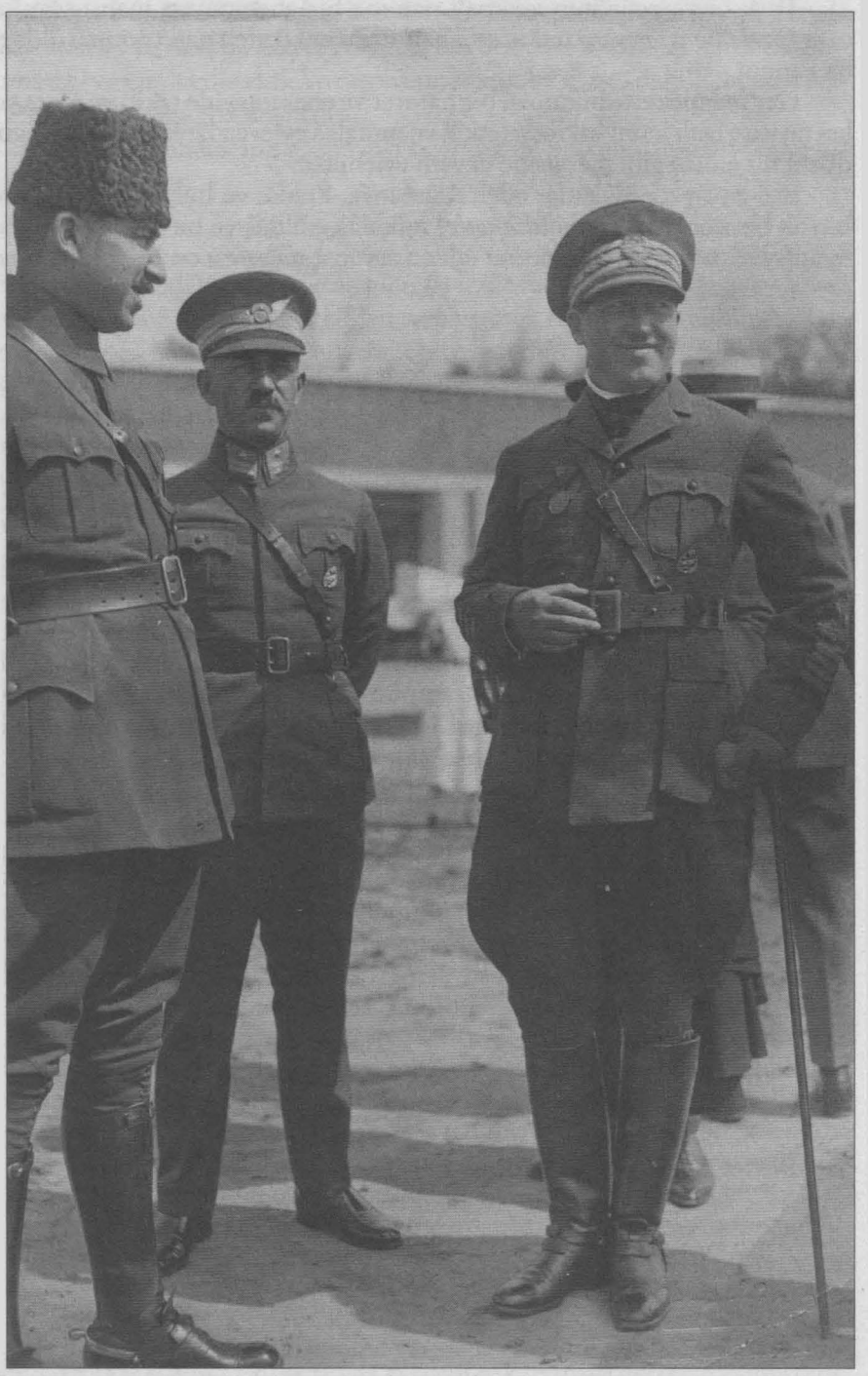
Efendiler;

Alamanya'da; Berlin'de Rorbah *(Rohrbach)* Tayyare Fabrikası ile Desavda Yüngers *(Junkers)* motör, tayyare, alâtı teshiniye *(radyatör)* fabrikaları, ve Berlin'de Tempilhof *(Templehoff)* Tayyare meydanı müessesesatı ve Yüngers Airoluit nakliyatı havaiye daireleri ve tayyare ile harita ahzeden doyçe kart idaresi, Adlershof tetkikatı fenniyei havaiye müdüriyeti ve Baltık sahilinde Varnelündün'de mektep tayyareleri imal eden Arada tayyare fabrikası, Berlin'de Telefunken müesesatı ile Siemens motör fabrikası, Ştakken tayyare mektebi ve Münih'te B.M.V motör fabrikası ile Udeti ve bir ehemmiyeti mahsusayı haiz olan vesaiti nakliye meşheri ve Frederikshafında kain Dorniye tayyare fabrikası, Maynbah *(Meinbach)* motor fabrikası, Zanrat fabrikası, keza Münih civarında Şlâpshaym tayyare müessesatı, Danimarka'da Rorbahın *(Rohrbach)* ikinci tayyare fabrikası görülmüş ve bu müessesatta icra edilen tetkikatın hitamından sonra Fransa'ya geçilmiştir.

Efendiler;

Bugün tayyare ve tayyarecilikte en ileride bulunan Fransa'da Hanriya *(Henriot)* mektebi ile Hanriya Tayyare Fabrikası, Niyopor *(Nieuport)* Tayyare Fabrikası, Hava nezareti idarei umumiyesiyle Harbiye nezareti on ikinci Hava Şubesi muamelatı, Bleriya, Farman tayyare mektepleri Bük civarındaki Farman müessesatı, Etap, Vilsovaj meydanları, Bahri Şrek tayyare fabrikası, Tetkikat ve İhtiraati Havaiye Müdüriyeti Umumiyesi, Villâ Kubley tetkikatı fennîye şebekesi, Versay Hava mektebi âliyesi *(yüksek okulu)* ve Villa Kubleydeki kısmi, Moran *(Morane)* Tayyare fabrikası ile mektebi, Rasadati Havaiye İdaresi, Bruje *(Bregue)* tayyare meydanı, tayyarecilerin muayenei sıhhiye dairesi, beynelmilel nakliyatı havaiye şirketi müessesatı *(uluslararası nakliyat şirketi)*, seyr ve seferi havai inşaatı havaiye müdüriyeti umumiyeleri *(devlet hava meydanları işletmesi)*, Farman tayyare ve motor fabrikaları, Potez, Bernar, Godran *(Caudron)*, tayyare fabrikaları, Loren Hispana *(Lorraine hispano)*, Reno *(Renault)* motor fabrikaları ve Ron *(le Ron)* motor şirketinin iki fabrikası, Vanter askeri tayyare depoları, 34'üncü tayyare alayı hava manevraları, Gordon, es, e, se, em Dövvatin *(Dewoitine)* tayyare fabrikaları, ki: cem'an 41 müessese görülmüş ve tetkik edilmiştir.

İtalya'nın da avdet *(dönüş)* güzergâhımızda bulunan Ansalda *(Ansaldo)* Fiyat tayyare fabrikaları, Fiyat *(Fiat)*-motor fabrikaları, İsviçre hududunda

Cevat Abbas Bey, sağda Türk Tayyare Cemiyeti üniformasıyla...

bahri Savoya tayyare fabrikası, Torino'da yüzbaşı Palli askeri tayyare karargâhı ve Fila uçuşları tatbikatı, Milano'nun elli kilometre şimalinde bulunan bombardıman tayyare kıtaatının karargâhı ve gece bombardıman uçuşları tatbikatı görülmüş ve tetkik olunmuştur.

Efendiler,

Bu seyahatimiz esnasında yüz sekseni mütecaviz *(aşan)* muhtelif tayyare tipi mütalaa olunmuştur. Bunlardan haizi ehemmiyet görülen otuz sekiz tip tayyare baş tayyarecimiz Vecihi Bey *(Hürkuş)* tarafından muvaffakiyetle ve ecanıbın bile nazarı takdirini isticlab ederek *(yabancıların bile takdirini alarak)* uçurulmuştur.

Bundan başka zaman zaman her birerlerimiz ayrı ayrı uçarak tatbikatımızı tamik eyledik *(derinleştirdik)*.

Kıymetli refakatleriyle cidden bana pek büyük muavenetlerde *(yardımlarda)* bulunan kuvai havaiyemizin *(hava kuvvetlerimizin)* güzide erkânından askeri tayyare mektebi müdürü pilot erkânı harbiye *(kurmay)* binbaşısı Hasan İskender ve cemiyetimizin fen ve istihbarat amiri pilot Şakir Hazım ve baş tayyarecimiz Vecihi ve tercümanlıkta bulunmuş olan tayyare mühendisi talebelerimizden Süleyman Beyler'e benden en kâlbî takdir ve şükranlar...

Efendiler;

İlim ve fenni *(bilim ve tekniği)*, derin ve uzun tecarub *(deneyimler)* ile tezhib eden *(süsleyen)* garbın, tuttuğu büyük sanat ve terakki *(ilerleme)* yolları üzerinde çok kıymettar bir ders alan acizleri *(bendeniz)* Tayyare Cemiyeti için derpiş buyurulan ve baş taraflarda arzeylediğim mesaisinin mutlak olarak isabetine; ancak devâsa adımlarla aleddevam *(sürekli)* ilerleyen, tekâmül eden hava faaliyeti karşısında daha fazla bir süratle yürümek mecburiyeti katiyesinde bulunduğumuza bir defa daha iman eyledim.

4 Mayıs 1341 *(1925)* tarihine kadar idare heyetimizin verdiği sâib *(yerinde)* kararlardan ve aziz milletimize vaat olunan mesaimizin bir an evvel müsmir bir halde tecelli etmesi lüzumundan, ve bütün dünyanın büyük bir ehemmiyet atfeylediği *(verdiği)* tayyareciliğin önünde bizim de daha seri davranmak mecburiyetinde olduğumuz kanaatinden ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyemiz'in *(genel kurmayımızın)* bizden evvelâ talep eylediği vazifenin ifası *(yerine getirilmesi)* acizlerince *(benim tarafımdan)* vatan borcu telakkisinden mülhem olarak en yüksek derece ve kabiliyette olmak üzere bir makinist ve tayyare mekteplerini aziz memleketime getirmeyi tasavvur etmiştim.

Bu tasavvurumu mevkii fiile koymadan evvel, 21 Ağustos 1341 *(1925)* tarihinde Paris'ten, cemiyet riyaset vekaletine *(Başkanlık Vekilliği'ne)*, umumî heyeti idarenin *(genel idare heyetinin)* gazetelere nazaran ehemmiyeti mahsusa verilerek içtimaya davet edildiğini gördüğümü ve vaki faaliyet istikameti umumiyesinin *(bu faaliyetin genel amacının)* acizlerince de *(tarafımca da)* bilinmesinin mucibi şükran olacağını arzetmiştim.

Türk Tayyare Cemiyeti bağış makbuzu.

Gazi Mustafa Kemal, solda THK Genel Başkanı Cevat Abbas Gürer, sağda İkinci Genel Başkan Fuat Bulca (THK arşivi).

27 Ağustos 1341 *(1925)* tarihinde vurud eden *(gelen)* cevap, heyeti idare içtimalarının mutat *(idare heyeti toplantılarının olağan)* halde olduğunu ve hesabatı tetkik ve teftiş eylemekte bulunduğunu *(hesapların incelendiği ve teftişinin yapılmakta olduğunu)* ve nizamnamenin harfiyen tatbik edildiğini bildiriyordu.

Bunun üzerine bütün mevcudiyetimle ve büyük bir salâbet *(manevi kuvvet)* ve imanla mesaisine vakfi vücut ettiğim *(oluşturmaya çalıştığım)* cemiyetin tetevvücünü *(taçlandırılmasını)* benim kadar her ferdi milletin arzu edeceği ve anı idare eden muhterem arkadaşlarımın her zaman benimle beraber aynı hedefe vusul için sarfi gayret eyleyeceklerini *(uğraşacaklarını)* derpişi mütalâa etmiş ve kafamdaki tereddüdü izale ederek *(gidererek)* birçok tetkik ve tetebbüden *(etraflı incelemeden)* sonra en yüksek kabiliyeti fenniyede *(teknik konusunda en ileri)* olan ve Fransa, Polonya, Çekoslovakya ve Balkan hükümetlerinde istimâl olunan *(kullanılan)* ve şimdiye kadar memleketimize satın alınan mektep tayyarelerinden adeden beherinden *(tanesinde)* bin liraya yakın daha ehven fiyatla, vaktiyle kuvai havaiye *(hava kuvvetleri)* müfettişliğinin verdiği programa göre ikinci rule, onu talim ve beşi tekemmül *(ikmal)* tayyaresi olmak üzere on yedi adede baliğ *(ulaşan)* ve bir mektep teçhizatından ibaret bulunan tayyareler ve motorlarının ve yedek alât ve edevatının mukavelelerini *(sözleşmelerini)* 28 Ağustos 1341'de *(1925)* imza ettim.

Yine mektep teçhizatından olarak Almanya'nın Brest müessesesi mamulâtından *(ürünlerinden)* yetmiş beş metre tulunda *(boyunda)* ve kırk beş metre arzında *(eninde)* ve ortası iki katlı ve altı buçuk metre irtifaında *(yüksekliğinde)*, tertibatı şimdiye kadar mübayaa olunanlardan daha mükemmel ve metre murabbaı *(karesi)* ve mikabı *(küpü)* üzerinde vasati *(en az)* yüzde beş bir istifade ile demir bir hangarın mukavelesi Fransa'ya gelmiş bulunan mezkûr müessese mümessili ile akdolundu.

Efendiler;

Bütün işlerimde en hassas bir tüccar gibi her bahane ile cemiyetimize varidat *(gelir)* temin eylemeyi şiar edindiğim cihetle *(hedefleyerek)* tetkiki seyahati esnasında vaki sarfiyatımıza *(harcamalarımıza)* bir zımman olduktan başka asgari otuz bin lira varidat *(gelir)* getirecek olan düğme halinde madeni tayyare cemiyeti rozetlerini vücuda getirmeyi ve bu hususta bir mukavele akteylemeyi faydalı gördüm.

Diğeri ise milletin birçok fedakârlıkları ile tedarik edilen ve edilecek olan nazik ve kıymettar tayyare ve malzemesinin hüsnü muhafaza ve pek büyük olan ehemmiyetleri nispetinde intizamı faaliyetini ancak muktedir fen ve sanata bihakkın vakıf eşhasın temin edebileceği meselesinden doğan makinist mektebi idi.

Bir alet yalnız erbabının elinde temini nef'eder *(işe yarar)*. Aksi halde bir sürü para ile tedarik edilecek vesaiti süs olmak mahiyetinden ileri geçemez.

Her fennî işimizde ehemmiyetle nazarı dikkate almaya mecbur olduğumuz bu esas kaideyi bir an için dahi feramuş eylememek *(bir an bile unutmamak)* lâzımdır.

Taazzuv *(şekillenmesi)* ve teşekkül namına bütün varımız ve kuvvetimizle hasrı mevcudiyet ettiğimiz tayyareciliğimiz için her şeye tekaddüm eden ihtiyacı süratle tatmin mecburiyetinde bulunuyorduk.

Fransa'da bulunduğumuz sıralarda büyük muvaffakiyetleriyle cidden bir şöhrete malik *(sahip)* olan ve tesisat ve vaki tedrisatını bizzat uzun müddet tetkik eylemiş bulunduğumuz Hanriyo makinist mektebi idaresiyle Paris'te bulunan mektebinin tamamen ayni olmak üzere Türkiye'mizde de mükemmel bir mektep vücuda getirmesi esaslarını tespit eyledik.

Mektep bizim daimi idare ve teftişimiz altında, tedrisat *(eğitim)* için muktezi *(gerekli)* muallim, malzeme, tayyare, motor alât *(alet)* ve edevatını Fransa'dan getirerek her sene yüz talebe yetiştirecek ve iki sene nihayetinde iki yüz makinist yetiştirdikten sonra mektebin bütün malzemesini bize terk ederek gidecekti.

Mektepte yetişecek talebe, tayyarelere ait her türlü tamirat, ihzarat mesaisini *(hazırlık çalışmasını)*, tesviyecilik, torna, planye, frezecilik, demircilik, kazancılık, tenekecilik gibi ameli dersleri, tayyarecilik, mukavemet, hesap, cebir, hendese, mihanik *(mekanik)*, elektrik, teknoloji nazarî derslerini amelî malûmatla da *(uygulama bilgileriyle)* takviye edecekler ve ziraat ve otomobil makinelerini kullanmak ve tamir etmek için de her türlü malûmatı iktisab eyleyeceklerdi. Talebenin tedrisatı esnasında sarf edeceği inşaat ve tamirat ve tedrisat malzemesini mektep idaresi tedarike *(sağlamaya)* mecburdur.

Bu mektep için kabul olunan program pek mükemmel olup Fransa hükümeti namına yetiştirilen makinistlerden talep edilen malûmatı fazlasıyla cami bulunuyordu *(içeriyordu)*.

Her sene yetiştirilecek yüz talebeye mukabil *(karşılık)* şirkete takriben kırk beş bin lira tediye edilecek *(ödenecek)* ve iki sene nihayetinde ise malûmatı mükemmele ile mücehhez *(mükemmel bilgiyle donatılmış)* iki yüz makinist ve modern teçhizat ve vesaite malik *(araçlara sahip)* bir mektep elimizde bulunacaktı.

Avrupa'ya makinistlik tahsil etmek üzere gönderilecek gençlerin devam edebilecekleri mektebin tamamen aynı ve daha mütekamil *(gelişmiş)* olan bu mektebimizin bir an evvel tesisi, elimize geçecek tayyare ve malzemesinin hüsnü istimâl *(doğru kullanımını)* ve muhafazasını temin eyleyebilecek ve gençlerimizi Avrupa'nın bin bir sefahat ocaklıları ifsâdâtından *(kargaşadan)* vikayeye de *(esirgemeye de)* hizmet etmiş olacaktı.

Bilhassa bu noktaları dikkat ve ciddiyetle mütalâa eylediğim ve tayyare cemiyetinin en nafi *(yararlı)* olarak kabul edilen tarzı hareketinde en ileri bir mevki işgal eden makinist mektebi ihtiyacını takdir ettiğim içindir ki Müşir Fevzi Paşa Hazretlerinin yukarılarda da arz olunduğu veçhile *(üzere)* işaret buyurdukları eski Ayastefanos mektebinde makinist mektebimizin en geç bu ay nihayetinde faaliyete geçmesi esbabını ihzara *(nedenini bildirmeyi)* ehemmiyeti mahsusa atfeylemekte idim *(özel önem vermekte idim)*.

Mezkûr müessese ile devam eden müzakeratımız 29 Ağustos 1341 *(1925)* tarihinde neticeye iktiran etmiş *(varmış)* ve bir mukaveleye rapt edilmiştir *(bağlanmıştır)*. Şimdi bu mektebin maruz *(söylendiği)* şekilde faaliyete geçmesi için ilk taksidi olan yedi bin beş yüz lira kadar bir paranın tediyesi *(ödenmesi)* lâzımdır.

Efendiler;

Bu münakit mukavelelere nazaran *(sözleşme şartına göre)* ilk tediyat *(ödeme)* tarihleri 10 Eylül'e tesadüf eyliyordu. Bu tarihte ise Ankara'da bulunacağımı ve rüfekayi muhterememe *(muhterem arkadaşlarıma)* izahat vererek şimdiye kadar hiçbir suretle dirîg buyurmadıkları *(esirgemedikleri)* hüsnü tevaccüh ve itimada *(güvene)* fazlasıyla liyakatimi *(layık olduğumu)* bir kat daha ispat etmiş olacağımı büyük bir kuvveti kâlple ümit ediyordum.

Maalesef İstanbul'a hasta bir halde 5 Eylül'de vasıl olmuş *(varmış)* ve Avrupa'da icra edilen iki küçük ameliyeden sonra oldukça mühim yeni bir ameliyeyi cerrahiyeye *(ameliyat)* daha mecburiyet hasıl olarak günlerce yatakta kalmıştım.

Bu müddet zarfında mevadi lâzimesinin *(gerekli maddelerinin)* tatbik ve icrası zamanı gelen mukavelelerin ilk taksitlere taallûk eden *(karşılık gelen)* aksamının *(kısmının)* ifasını pek mühim ve ihmalini gayrı caiz *(uygunsuz)* buldum.

İş Bankası'na bu hususta tediyesi lâzım gelen yedi bin küsur lira için müracaat ettim.

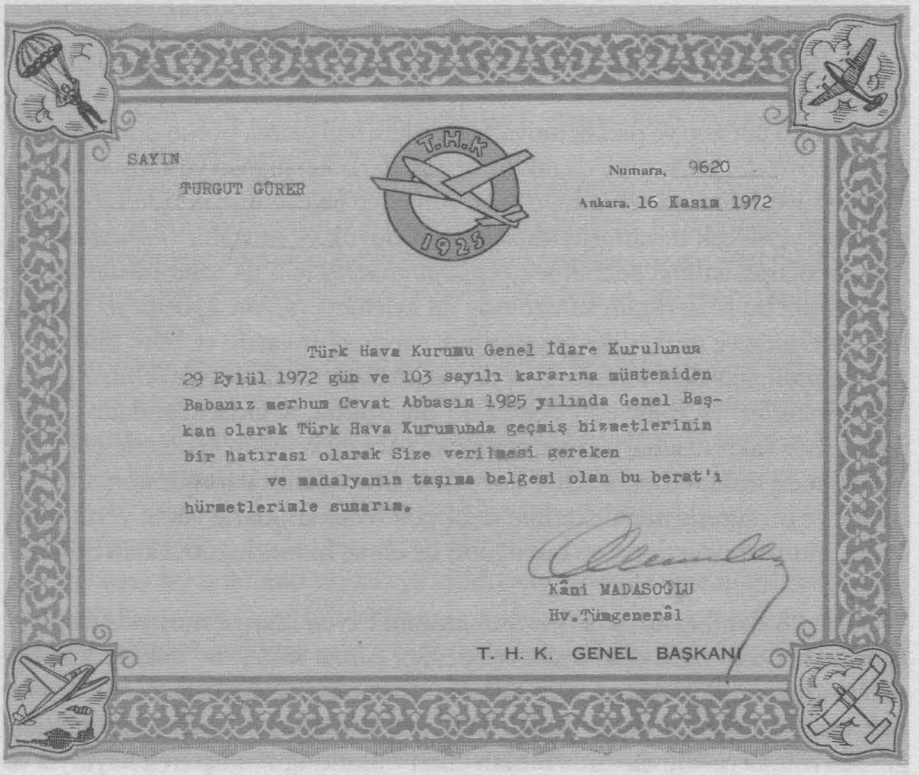
Çünkü her gün ve parlak muvaffakiyetlere nail olarak bütün dünyada hasseten *(özellikle de)* Avrupa'da takdir ve gıptalarla karşılanan ve alkışlanan tayyare cemiyetinin mazhar olduğu azim itimat ve teveccühü, ileride yapılmasına karar verilecek hayatî işlerimizde daha büyük ve müzâhir *(koruyucu)* bir kontrat olarak istimâl edebilmek *(kullanabilmek)* için ilk teşebbüslerimizde verdiğimiz bu sözleri tam zamanında ifa eylemeyi *(yerine getirmeyi)* muvaffakiyetlerimiz ve mukaddes gayelerimiz namına bir vazife ve borç bildim.

Teamül, kavaid ve muamelatı tüccariye *(ticarette herkesçe bilinen kurallar ve işlemler)* ve cemiyetin pek yakın bir istikbalde girişeceği daha büyük işlerde her vakit mazharı itimat olarak az para ile ve uzun vadelerle çok işler görebilmesi noktai nazarından *(açısından)*, bu mülahazalarımın sıhhat ve isabetine ve bu suretle memleketime ve birçok fedakarlıklarla vücut verdiğimiz cemiyetimize hizmetlerin en büyüğünü ifa etmiş bulunduğuma kani bulunuyorum.

İşte 28 Eylül 1341 *(1925)* tarihli umumi heyeti idare içtimaında *(toplantısında)* mevzuu bahs olan mukavelât *(sözü edilen sözleşme)* hakkındaki harekâtımı kıymetli rüfekam *(arkadaşlarımız)* ile aramızda badii ihtilâf *(anlaşmazlık sebebi)* olmuş ve işbu ihtilâfı halledecek merkezi umumi bulunmadığından rüfeka (usulü mesaide ihtilafı efkâr bulunduğu) müşterek kaydıyla ve ekseriyetle istifa eylemişlerdir.

THK'nin Cevat Abbas'a verdiği altın madalya

SAYIN
TURGUT GÜRER

T.H.K
1925

Numara, 9620
Ankara, 16 Kasım 1972

Türk Hava Kurumu Genel İdare Kurulunun 29 Eylül 1972 gün ve 103 sayılı kararına müsteniden Babanız merhum Cevat Abbasın 1925 yılında Genel Başkan olarak Türk Hava Kurumunda geçmiş hizmetlerinin bir hatırası olarak Size verilmesi gereken ve madalyanın taşıma belgesi olan bu berat'ı hürmetlerimle sunarım.

Kâni MADASOĞLU
Hv.Tümgeneral

T. H. K. GENEL BAŞKANI

Cevat Abbas Gürer'in en büyük oğlu Turgud Gürer'e verilen berat.

Nizamnamei esasimize bu büyük alâka ve sadakatlarını bu suretle gösteren rüfekamı takdir ederken, zamanın ehemmiyetini yakinen takdir ve derpiş eden *(göz önüne alan)* acizleri de *(benden'z de)* bugüne kadar bütün harekâtımızla ve daima hüsnüniyet *(iyi niyetli)* ve yorulmak bilmeyen faaliyetlerimle hasri dikkat eylemiş olduğum cemiyetimizin en sadık bir hadimi *(hizmetkârı)* olduğuma vicdanım kanidir.

İşbu müessif ihtilâf üzerine cemiyet muamelâtının *(özlük işlerinin)* kongreye kadar muattal kalmaması için vaziyet buyuran büyük fırkanın büyük hükümetine arzı şükran ederim.

Efendiler;

Son sözlerimi arz etmeden evvel on dört seneden beri semalarımızı şehamet ve celâdetle *(cesaret ve kahramanlıkla)* müdafaa eden fedakâr Türk tayyarecilerini kemâli muhabbetle yâd eder pek güç olan her vazifelerinde muvaffakiyetlerini candan diler ve vatan uğrunda şehit olan kahraman ve kıymettar tayyarecilerimizi de en büyük hürmetlerle taziz ve takdis eylerim.

Efendiler;

28 Kânunsani 1341'de *(Ocak 1925)* bu aciz dimağımın doğurduğu ve bütün kuvvetimle inkişaf ve muvaffakiyetine vakfı vücut eylediğim Türk Tayyare Cemiyeti, büyük ve pek necip Türk milletinin ve dolayısıyla heyeti muhteremenizin eseri, malı olmuştur.

Bugün eser de hüküm de heyeti celilenizindir.

19.10.1341 *(1925)*

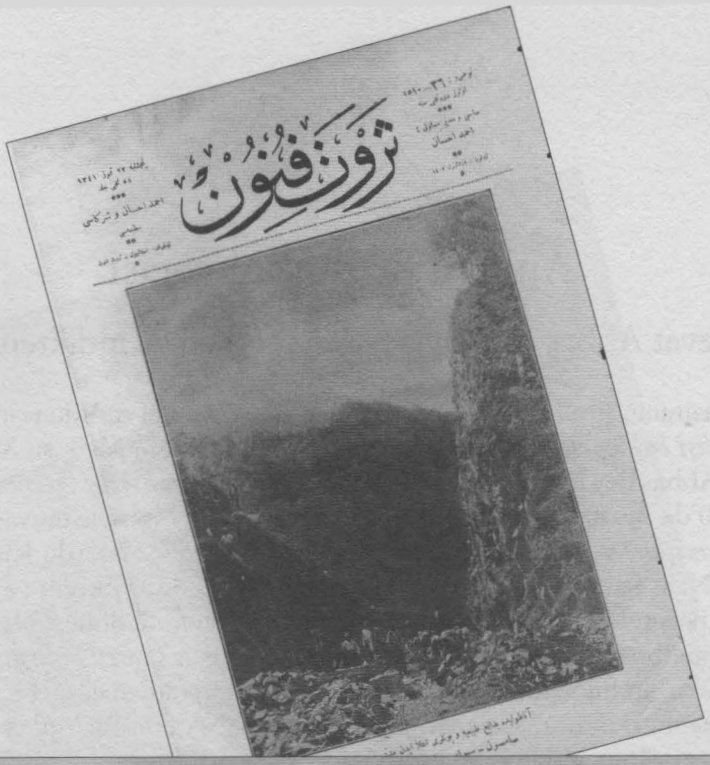
Cevat Abbas Bey'in Ankara'dan İstanbul'a Ceyhan uçağıyla yapmış olduğu seyahatin haberi (Çevirisi sağ sayfadadır): Milli Mecmua. 1 Temmuz 1925 No. 40

Ankara - İstanbul geçişi

Cevat Abbas Bey tayyareden inerken ve indikten sonra

Haziranın yirmi beşinci perşembe günü Ankara'dan vüruduna intizar edilen *(gelişi beklenen)* Türk Tayyare Cemiyeti Reisi Bolu Mebusu Muhterem Cevat Abbas Bey havaların muhalefeti dolayısıyla biraz tehir *(gecikme)* ile saat 11.30'da Ayastefanos'a *(Yeşilköy'e)* "Ceyhan" tayyaresiyle muvasat etmişler *(varmışlar)* ve İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey, Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Şehremini Emin Bey, Polis Müdürü Ekrem ve muavini, Halk fırkasından bazı zevat, Tayyare Cemiyeti İstanbul Şubesi Heyet-i İdaresi ve matbuat erkanı tarafından istikbal edilmiştir *(karşılanmıştır)*. Bu esnada Bakırköy Şube İdaresi Müdürü Ragıp Bey tarafından güzel bir çiçek buketi "İstanbul kokusu" sözleriyle kendisine takdim edilmiştir. Müteakiben tayyare karargâhına gidilmiş ve hâziruna *(topluluğa)* süt, çay ve bisküvi ikram edilmiştir.

Bu vesile ile Cevat Abbas Bey'i memleketin hayatı için elzem olan muazzam bir iş başarmaya muvaffak olduğundan dolayı samimiyetle tebrik ederiz...

ثروت فنون

نومرو : ٣٦ — ١٥١٠

صحيفه : ١٥٣

اوزرينه مجتمعاً حضوره چيقارلرق جودت پاشانك «معروضاتنده» بيانه كوره سلطان عبدالمجيد بوبابده باب عالى يه برخط كونديرديكى هيأته افاده وخطك مسوده سنى ده ارائه ايتمه سى اوزرينه عالى پاشا آرالرنده كى مقاوله موجبنجه سوزه پاشلايه رق دولت عليه كرك بتدى همت شاهانه كزه محتاجدر.» [١] يولنسده آغير

[١] بو سوز عالى پاشانك مضبوط اولان مزاج ومتواريته وداعما الفاظ لينه ايله اتمام مرام امر نده كى اعتياد ينه موافق

آوروپا طياره فابريقه لرنده تدقيقات اجرا ايتمك اوزره اليوم سياحتده بولنان جواد عباس بك و رفيقلرى [يكباشى اسكندر بك ، پيلوت وجيهى بك وشاكر حازم بك]

كورولەمز . بيوك پدرم مرحوم مشار اليهك انفصالى اوزرينه قونافه كيتدكده « بو دفعه كى انفصالكز زم حافظ افندينك قبل حكايه منه بكزه دى ، ديه رك صب انفصالى تفصيلاً نقل ايله يكى وسلطان عبدالعزيزه واقع اولان خطابده « حالكز افندمزك مرحمت شاهانه لرينه قالدى » سوزنده اولديغى بيان ايدردى .

حالى پاشانك و او زمان وكلاسنك نديم خاصى اولان حافظ عمر افندينك قبل حكايه سنى ده بالمناسبه نقل ايده جكم: هند حكمدار لرندن برى هديه اولەرق استانبوله ازكى كوپكلى ديشلى بر چفت فيل ارسال ايدر . صلورى نائبنه يازمش اولديغى مكتوبله

تورکیه طیاره جمعیتی رئیسی و بولی مبعوثی جواد عباس بك

جواد عباس بك عرب محمود پاشا، چناق قلعه و فلسطین جبهه لرنده بك چوق محاربه لره اشتراك ایلهٔ گدن صوکره غازی پاشا حضرتلرینك معیتلرنده ارضروم دن اعتباراً بتون ملی حرکاته اشتراك ایلدی. ۱۹۲۱ سنه سنده آنقره دن خصوصی مأموریتله آوروپاده اولا رومایه گیدرگدن صوکره آلمانیاده و آوسترپاده تحقیق جولانلری یاپمش ودها صوکره صوفیه یه گیتمش ایدی. اوزمان انگلیزلرك تضییقله جواد عباس بك صوفیه دن مفارقته و تکرار آناطولی یه عودته مجبور قالدی. بوتون بو مشکلات اونك ملی و وطنی فعالیتی برکات دها تزید ایلهدی.

مهمی روسیه‌نك یاپی صرف ایله دیگی مساعی نتیجه‌سنده اخلال ایدمشدر.

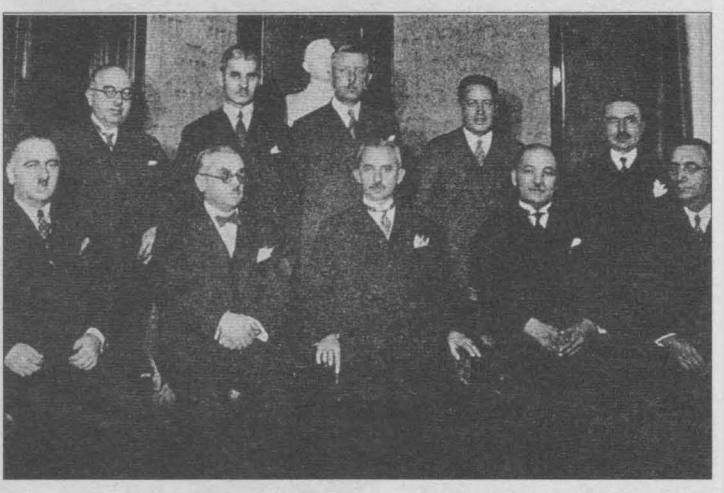
معاهدهٔ مذکوره‌نك انعقادندن صوکرا تحدث ایدوب حاد برشکل اکتساب ایلهین افلاق وبغدان مسئله‌سندن طولایی انکلتره سفیری لورد استرانفورد دورر قلیف حضورنده هیأت وکلادن شکایتله رشید پاشانك صدارتنه کتیرلمه‌سنده اصرار ایلهمسنه مبنی مشارالیه تکرار موقع صدارتی استحصال ایتمش ایدی عالی پاشا انفعالی شعاقب خارجیه نظارتنه تعیین قلدیغی حالده استعفا ایلهمسی اوزرینه رشید پاشا کندیسنه خصوصی برمذکره یازوب وطوف واهلیتندن واویله‌نازك برزمانده مقام نظارتده بولونمه‌سی لزومندن بحثله استعفادن نکولی رجا ایتمش ایسه‌ده استعفاسنده اصرار ایله نظارتدن چکیلهرك فواد پاشا ایله برابر مجلس وکلایه مأمور ایدلمشدر.

سعید افندی نقل ایدردی که: «عالی پاشانك خارجیه نظارتنه تعیین اوزرینه تبریك ایچون خانه‌سنه گیدیش ایدم گندیسنی متأثر برحالده گوردم رشید پاشانك مشروطیتی سورتی‌ده الده ایدی. لایحه‌ی گوستره‌رك بر طرفدن عدم وقوفزدن بحثله ایلیمزده. لایحه ویریلیورده بر طرفدنده اهلیتمزدن بحث اولونه‌رق خارجیه نظارتی قبول ایچون اصرار اولونیور. لایحه مندرجاتی طوغرو ایسه ایچون نظارته تعیین ایدیلیورز. اهلیتمز وار ایسه بولایحه نه‌در. دیه شکایتده بولونیوردی. عالی وفواد پاشالر بوصورتله خدمت فیله‌دن چکیلوب‌ده بالکه امور خارجیه و داخلیه‌نك غائی گندی اوه‌وزلرینه توکلنمیه رشید پاشا زیاده صیقلدی. حتی برگون بلاوایه جدووینك اثنای تحدیدنده تحدث ایدن بکی واسکی بولغراد قصه‌لری اختلافدن بحث آچه‌رق مسائل شاهانه‌ده بو قدر خدمتنده بولوندم بوقیمه مسائل حل ایتدم بو درجه صیقلدیم یوقدی دیوردی».

رشید پاشانك انفصالی اوزرینه عالی پاشا تکرار خارجیه نظارتنه کتیریلوب ومشارالیهك آلتنجی صدارتنده‌ده خدمت نظارتده رفاقتده بولونوب وفاتنده دفعةً مالیه اوله‌رق گندیسی صدارتده استخلاف ایتمشدر. عالی پاشا بودفعه صدارتنه گلینجه الك زیاده مشکلات مالیه یه معروض قالمشدر. برطرفدن قریم محاربه‌سنك تولید ایتدیگی مصارف فوق العاده موازنهٔ دولتی اخلال ویکر طرفدن سور همایونلر صرفیاتی وگتدگجه تکثر ایدن حرم همایون مصارفاتی مضایقهٔ مالیه‌یی تشدید ایله‌مش اولدیغندن دولتجه تدابیر جدیه اتخاذینه احتیاج شدید حاصل اولمش ایدی.

او صره‌ده هیأت وکلا نو مسئله‌دن طولایی سرایه دعوت ایدیلهرك موازنهٔ دولتی اخلال ایدن مصرفیات و اسرافاتك منشأ و فیصلك متفقاً عرضنه بیلرنده قرار ویرلر. حتی شیخ الاسلام سعدالدین افندی کوبا اوقدر ایلری گیتمك عزم ایلرکه دائرهٔ مشیخته‌ده بولونان عائله‌سنه اشیایی طوپلایوب حاضر لانه‌لرینی امر ایدهرك اویله گیده‌جکنی هیأته سویلر ویو قول وفرار

"Türkiye Tayyare Cemiyeti Reisi Bolu Mebusu Cevat Abbas Bey.
Cevat Abbas Bey Harb-ı Umumi'de, Çanakkale ve Filistin cephelerinde pek çok muharebelere iştirak eyledikten sonra Gazi Paşa Hazretleri'nin mahiyetlerinde Erzurum'dan itibaren bütün milli harekete iştirak eyledi. 1921 senesinde Ankara'dan hususi memuriyetle Avrupa'da evvela Roma'ya geldikten sonra Almanya'da ve Avusturya'da tetkik seyahatleri yaptı ve o zaman İngilizlerin tazyiki ile Cevat Abbas Bey mefarekte ve tekrar Anadolu'ya avdete mecbur kaldı. Bütün bu müşküller onun milli ve vatani faaliyetini bir kat daha tezyid eyledi."
Servetifünun, 23 Temmuz 1925, No:1510-36 Sayfa-152.

İş Bankası açılışında Başbakan İnönü, İcra Heyeti ve Genel Müdür.

Cevat Abbas Gürer ve Celal Bayar.

İş Bankası'nın kuruluşu

Cevat Abbas Gürer, 1928 ile 1939 yılları arasında Türkiye İş Bankası İdare Meclisi üyeliği yapmıştır.[112] *İlk yönetim kurulunun nasıl belirlediğinin öyküsünü, Türkiye İş Bankası Tarihi adlı çalışmadan değiştirmeden yayınlıyoruz...*

Adı konan, ana sözleşmesi hazırlanan, genel müdürü tayin edilen bankanın yönetim kurulunun, o günkü ifadesiyle meclisi idaresinin oluşturulmasına sıra gelmişti. Yönetim kurulunun nasıl belirlendiği konusunda ilginç bir öykü var. Celal Bayar anlatıyor:

"Hissedarlara gelince; hissedarlar meclis-i idaresi için Atatürk bana, 15 kişi gerek, kimleri uygun görüyorsun dedi. Bense 30 isim yazayım dedim. Yani empoze ediyormuşum gibi olmasın diye. İşte o isimlere, gazetede yazı yazanları, iktisadi meseleleri yazanları filan onları da ilave ettim.

'Celal Bey ne derse onu yapacaksınız'

Aldı baktı ve 'Bu ukalaları neden başına istiyorsun' dedi. Ver bana listeyi, bu işi başaracaksan sen başaracaksın, batıracaksan sen batıracaksın dedi. Sonra bankacılıktan anlayıp anlamamasına göre değil, şahsi münasebetlerde güvendiği, ahlâklı yakın arkadaşlarına şu talimatı verdi: 'Celal Bey ne derse onu yapacaksınız. Öyle edepsizlik istemem. Karışmayacaksınız işine.'Onlar da bana yalnız yardımcı olurlardı, karışmazlardı işime."

İleride ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi İş Bankası'nın ilk yönetim kurulu gerçekten de Mustafa Kemal'e yakın kişilerden seçilmişti ve zaman içinde bir iki değişiklik olmasına rağmen bu özelliğini Atatürk'ün ölümüne kadar korumuştu... [113]

"...İş Bankası 47 ortak tarafından kurulmuş ve en büyük ortak da Gazi olmuştu. İlk yönetim kuruluna da Gazi'ye yakın kişiler seçilmişlerdir. Bunlar, eski yaveri ve Bozok milletvekili Salih Bey, Trablusgarp'tan beri arkadaşları Rize milletvekili Fuat *(Bulca)*, Ertuğrul *(Bilecik),* milletvekili Dr. Fikret *(Onuralp)*, Siirt milletvekili Mahmut *(Soydan)*, Gaziantep milletvekili

---

112 *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Uygur Kocabaşoğlu Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Aralık 2001, s. 68.

113 *Türkiye İş Bankası Tarihi*, a.g.e, s. 17.

Kılıç Ali, Cebelibereket (Osmaniye) milletvekili İhsan (Eryavuz), İzmir milletvekili Rahmi (Köken), Sivas milletvekili Rasim (Başara) ile Ankara milletvekili Şakir'dir (Kınacı)...."

"...Osmanlı...İtibar-ı Milli Bankası ile birleşme kararından sonra 11'e çıkarılan idare meclisi üyeliklerinden boş olan yerlere, İtibar-ı Millinin son idare meclisinde de görev yapan Trabzon Mebusu Hasan Hüsnü (Saka) Bey atandı: ancak bir süre sonra TBMM reis vekilliğine getirildiği için bu görevi kısa sürdü (1.8.1927- 2.11.1927). Hasan Bey'den sonra Rahmi Bey'in de Ticaret vekilliğine atanması üzerine boşalan yerlere Sinop Mebusu Recep Zühtü (Soyak) Bey (1.1.1928-17.3.1939) ile Kütahya Mebusu Nuri (Conker) Bey (1.1.1928- 5.6.1935) getirildiler. Atatürk'ün sağlığında TİB İdare Meclisi üyeliklerine getirilen diğer kişiler ise Cevat Abbas (Gürer) Bey (1.1.1928-17.3.1939), Mustafa Mecdi Boysan (13.6.1935-17.3.1939) ve idare meclisi reis Mahmut Soydan'ın ölümü üzerine İbrahim Süreyya Yiğit (22.12.1936-17.3.1939) oldu ve ayraç içinde belirtilen tarihler arasında görev yaptılar. İlk idare meclisi üyelerinden boşalan yerlere getirilen üyelerin hepsi aynı zamanda mebusluk görevini sürdürüyordu... [114]

* * *

114 *Türkiye İş Bankası Tarihi*, a.g.e.,s. 68.

Ateş Güneş Kulübü

Cevat Abbas Gürer, Ateş Güneş Kulübü'nü kurdu. Altına tarih düşmediği yeni harflerle yazılmış notları arasında, Kulüp'te verdiği iki söylevi yer alıyor:

İlk yeni senede Güneş Kulübü'ndeki kutlama;

Mensubiyetiyle en büyük gurur ve iftiharlar duyduğum asil ve necip milletimi;

Binlerce yıllık zengin şerefli tarihimizin büyüklüğünde bir benzerini kaydetmediği Türkün Sevgili Gazisi Mustafa Kemal'ini;

Bu Gazi'nin; mukaddes izlerinde bizi tutan ve yürüten inkılapçı Cumhuriyet Halk Fırkası'nı;

Yüksek huzurlarıyla Ateşgüneşlilere şerefler veren siz kardeşlerimi kalbimin taşkın hürmetleriyle selamlarım.

Kardeşlerim;

Doğuşundan beri her milletten üstün olmayı kendine inanlı ülkü yapmış olan aziz büyük ecdat;

Hep beraber yaşamak; hep bir arada eğlenmek... Bu insanlığın kutlu ihtiyaç vazife ve zevkini herkesten evvel tatmışlar ve âdet edinmişlerdi.

Az sonra âdet halinden bunu çıkararak din kaideleri arasına koymuşlardı.

Yine bu büyük ecdat, ahlakta güçlü, kafada güçlü, kolda güçlü, ayakta güçlü olmayı da budun kuruluşlarının temeli olarak saymışlardı.

Daha pek yakın tarihlerde iller bir araya gelerek yılın belli günlerinde ve seçilen diyarlarda günlerce süren güç yarışlarını din ibadeti yapmışlardı.

Bundan ötürüdür ki; atalarımız, birçok yüzyıllar temiz ruhluluklar, yüksek ahlaklar, dürüst fikirler, bükülemeyen, kırılamayan, önüne geçilemeyen kuvvet ve kudret kaynağı olmuşlar, ölçülemeyecek kadar büyüklükler yaratmışlardır.

İşte biz; onların ve bugünün en büyük adamı Gazi Mustafa Kemal'in açtığı nurlu yolların yolcusu Ateşgüneşliler!

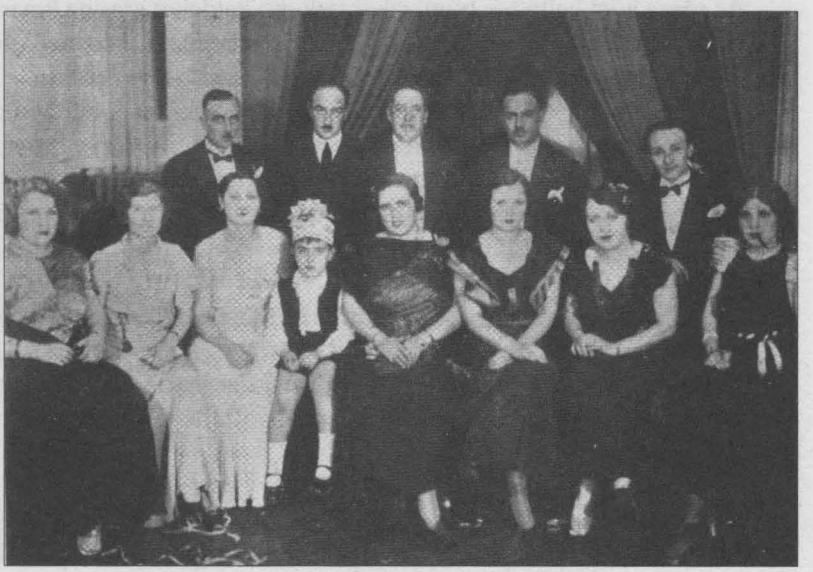
Bugün ruhi, fikri, bedeni kuvvetlerimizi daima önde ileride ve yerinde tutmayı en büyük aşklı bir iş, en zevkli ve imanlı bir vazife tanıyor ve ona tapıyoruz.

Kardeşlerim;

Bu ulvi, kutsi tanıyışımız ve tapışımızın verdiği coşkunluğun önüne geçemediğimiz içindir ki; gördüğünüz Ateşgüneş yuvasının noksanlarına

Ateş Güneş'in Başkanı Cevat Abbas Gürer öğrencilerle birlikte.

Ateş Güneş Kulübü'nde verilen müsamereden bir görüntü.

bakmayarak yılbaşı gecesini yüksek huzurlarınızla nurlandırmak şereflendirmek istedik.

Bu yol ve can dileğimize gün kadar aydınlıklar veren kıymet dolu huzurlarınıza Ateşgüneşlilerin coşkun teşekkürlerini derin saygılarıyla sererim.

Kardeşlerim;

Cihan tarihinde kıdem ve ehliyetinde medeniyette bir eşi görülmemiş olan büyük Türk milletinin!

Onun en büyük bahadırı... kurtarıcı... yaratıcı... yapıcı... yaşatıcı... dahî Gazisi Mustafa Kemal'inin;

Burada bulunmalarıyla Ateşgüneşlilere ululuklar veren siz kardeşlerimin; henüz birkaç dakikasını yaşadığımız yeni yıllarını sağlıklar, bolluklar, sevinçler içinde geçirmelerini bütünlüğümle diler ve yürekten kopan en yüce saygı ve sevgilerimle sizleri kutlularım.

* * *

Güneş Kulübü namına Tepebaşı Tiyatrosu'ndaki 23 Nisan kutlaması

Evlatlarım;

Candan kutluladığım, bu mukaddes bayramımız münasebeti ile kurtarıcı ve yaşatıcı teşkilatımızı sevimli bir vazife olarak muhabbet ve hürmet dolu bu ziyaretinizden ve arkadaşınızın kıymetli sözlerinden çok mütehassis oldum.

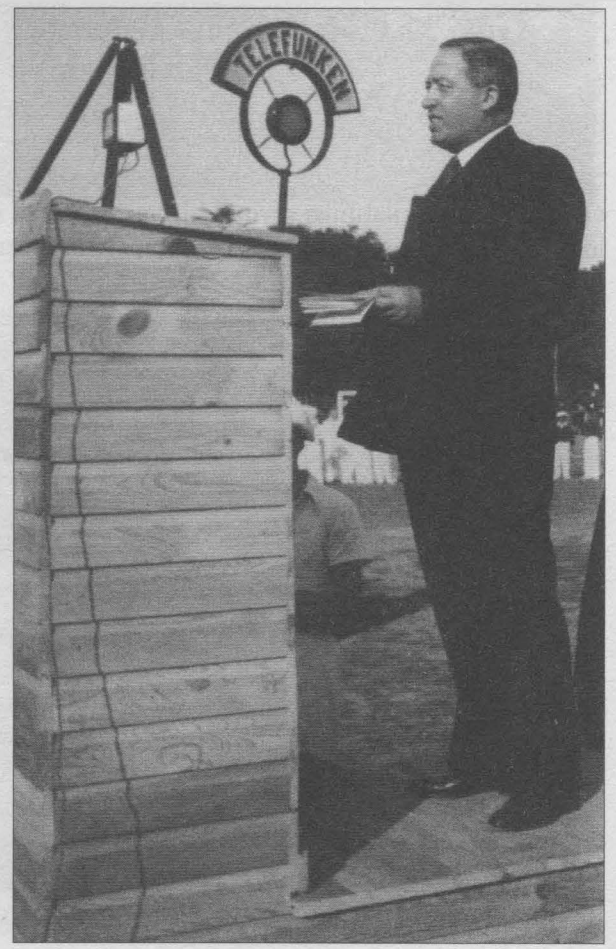
Bugün küçük, yarın çok büyük olacak olan temiz huzurlarınıza, teşekkürlerimi sermekle pek bahtiyarım.

Büyük milletimin kanlarını akıtarak vücut verdiği hür cumhuriyetimizin kıymeti biçilemeyen baharı... Gözlerimiz kadar sevgili filizleri... Siz çocuklarımızın melekler kadar masum huzurlarından istifade ederek birkaç söz söyleyeceğim.

Evlatlarım;

Dünya müşküllerinin ağırlıkları karşısında 23 Nisan; hayat ve istiklal gününü yaratanı, çocuklarımızın ve milletimizin en büyük bayramını... yapanı her şeyden evvel size kısaca anlatacağım.

Mensubiyetle cihan değer iftihar duyduğumuz asil milletimize yüzlerce seneler cehlü taassup *(cehalet ve tutuculuk)* zehrini aşılayarak bir sürü gibi idaresinde bulundurmayı ve onunla da kalmayarak maddi manevi cevherini emmeyi ve onu her kuvvetinden ayırarak dermansız bir hale getirmeyi insanlığın çok haricinde, kendilerine insafsızca yegâne sanat edinmiş olan me'lun müstebitler *(despotlar),* son çocukları ile millet arasında şartlanmış ve kayıtlanmış idare hakkını bile necip milletimize çok görmüşlerdi.

Cevat Abbas Gürer konferans verirken.

Umumi harp denen, şahsi hırsların tatmin edilmesi için girilen ve bugün galip mağlup milletler için afet halini almış ve almakta olan cihan hercümercisinden *(keşmekeşinden)* çok ağır yaralı olarak çıkan neslimizi, yeniden dahili ve harici düşmanlar haysiyetsiz, şerefsiz, milliyetsiz, bir esir yapmak istiyorlardı.

Bunun için de güzel vatanımızı parçalamak milletimizi köle yaparak kahren zelil ve sefil etmek sevdasına düşen en büyük düşmanlarımızla birlikte yürümeyi vicdanı titremeden intikam addeden, mayaları bozulmuş ve yalnız o hırsu şehvet *(şehvet hırsı)* ve cinayet kokan sarayları dahilini memleket tanıyan baykuş suratlı hükümdarlar olmuştu.

Bu hükümdarların asırlarca bütün tazyiklerine karşı çıplak kalmış sinesini *(göğsünü)*... mevcudiyetini kurtarmak için bir defa daha açacak olan cevheri tam millet; ... feci akıbetini, bu öldürücü kâbusu, kendini takip eden ebedi karanlıkları görmüştü. Fakat çare bulamıyordu.

Bu aziz millet, derin gamlı günlerini yaşarken, kendiliğinden olmayan zaif imanlı vatansız ve milliyetsiz ukala ve vükelası ne yapacaklarını bilmezlerken, büyük bir Türk anasının çocuğu olarak doğmuş, her türlü halk sınıfları arasında büyümüş, okuyarak çalışmış, okuduğunu herkesten ziyade anlamış ve hazmetmiş esaslı milli terbiye almış, çok sevdiği milletini yakından tanımış, cevherin kudretini görmüş ve mektep sıralarından itibaren her vatani ve milli hizmette serfiraz olmuş *(başını dik tutmuş)* ve yine mütevazı olarak geri çekilmiş, dünya harbi içerisinde aylarca hayvan sırtlarında, yıllarca ateş hatlarında ömür sürmüş, vatanın her köşe ve bucağında düşmanlarıyla çarpışmış ve daima düşmanlarını mağlup etmiş ve sevgili anavatana gece demeyiş, gün demeyiş, boralı soğuklar, yakıcı sıcaklar içinde açlık tokluk nedir düşünmemiş, vatan ve milletin en fedakar oğlu olarak hizmet etmiş, yalnız bir kahraman milletinin düştüğü girdaptan kurtuluşu için her çareyi hazırlamıştı.

Bu asil ve necip yaradılışlı Türk'ün büyük oğlu yalnız başına ortaya atıldı. Her tarafı felce uğratılmış ve son mirası taksim edilecek olan Türkiye'nin ölüm dakikalarını bekleyen canavarlara, gafillere karşı sineyi milletten; Türk milleti vardır... Ve Türkiye tam ve kamil bir sıhhatle yaşayacaktır! Beşeriyetin ezelden efendisi olan Türk esarete, köleliğe giremez, diye haykırdı. Bu ilahi sesi işitmek istemediler. Ve bu mübarek haykırıcıyı boğmak için her çareye başvurdular.

Aziz evlatlarım;

Düşmanlar, zulüm ve vahşet püsküren, ölümler yağdıran harp vasıtalarına sarılmalarıyla kalmadılar, bigünah *(günahsız)* ana, hemşire ve kızlarımızın iffeti ismetlerini zedelediler. Sizler gibi nur topu çocuklarımızı süngülerine eğlence ettiler, kestiler, doğradılar.

Zamanın hain hükümdarı, beşeriyetin hicabı olan bütün bu halleri sarayından kendi muvaffakiyeti gibi seyretti. Kölelikten zevk duyan ricali ise sandalye kavgasıyla, dökülen kanları görmüyorlar aç kargalar gibi ceplerini doldurmaya bakıyorlardı.

Bu kızıl reziller karşısında milletimiz umutsuz ve imdatsız kalmamıştı. Büyük rehberini bulmuş o hayat ve istiklal nuru gösteren ulvi sese doğru koştular. Bu haykırıcı tarihlerimizin henüz kaydetmediği büyük Türk evladı, bugün başımızda ve can evimizde sarsılmayan bir hürmet ve muhabbetle ve minnetle taşıdığımız Gazi Mustafa Kemal Hazretleri idi.

Onun, dâhi halaskârın işaretine hazır duran necip milletimiz; vekillerini o güneşler kadar kudretler yaratan feyizli muhitine gönderdiler. Bu büyük milletvekillerinin toplandığı ve Gazi'yi reis yaparak hükümet idarelerini milli iradeye tabi kıldıkları gün 23 Nisan'dı.

O gün yeni bir Türk tarihi başlamıştı.. O gün Türk milletine necat ve selamet yolları açılmıştı. O gün Türkler yeniden hür ve müstakil bir memlekete sahip oluyorlardı. O gün efendi millet olduğumuz, varlığımızı kurtarmak için yılmayan kudret ve kabiliyetimiz cihana gösteriliyordu.

O günün doğuşu, harici ve dahili düşmanları... Hükümdarı ve Türk olmayan vükelasını imha ediyordu. Bu münasebetle burada tarihimizin bu dönüm noktası olan 23 Nisan'ın validi Türkiye'mizin banisi o âli rehakarımız (23 Nisan'ın babası Türkiye'mizin kurucusu, ulu kurtarıcımız) Gazi Hazretlerine uzun sağlıklar ve muvaffakiyetler, ulu Tanrı'dan hep bir ağızla dua ve niyaz ederiz. Ve ona, o büyük adama en büyük tazimlerimizi *(saygılarımızı)* yollarız.

Aziz Evlatlarım;

Vatanperver ve milliyetperver bir insanın, paradan her zaman daha kıymetli tanınan; şerefü haysiyet ve kıymetü itibarını arttıran yegâne fazileti, ocağına, cemaatine, milletine büyük bir feragati nefisle mukabilinde bir şey beklemeyerek *(nefsinden karşılıksız olarak vazgeçerek)* hizmet etmesidir.

Hepiniz, yalnız bu faziletin âşıkı, saliki olacaksınız. Bu hepimizin yürüyeceği en nurlu yoldur. Bu yolu vatanperverler cihan zevklerinin üstünde tutmaktan büyük haz duyarlar. Bu hazzın yerini bir gün toprağa inkılap edecek duygularımız başka yerde bulamazlar.

Her işinizde cemaatçi olunuz ve cemaatte birlik yaratmakla mükellef bulunduğunuzu bir an unutmayınız.

Bir urganın, bir halatın kenevir ipliklerinin bir arada çoğalmasıyla ancak kuvvet bulduğu gözümüz önündedir.

Cemaatler milletler fertlerinin çokluğu ile değil birlik kudret ve kabiliyetleri ile cemaati yükseltirler.

Koyu kara günlerden çıkarak bize kendi büyük dehasıyla ak günler yaşatan büyük Gazi Hazretleri milletimizi evvela birlik etti. O birlik sayesindedir ki esaretten hürriyete, ölümlerden hayata kavuştuk.

Şimdi her şey bitmiş değildir. Her şeyin kemaliyle bitmesine kadar da, daha nihayetlere kadar birlik hepimiz için mukaddes hedef olmalıdır.

Bunu da unutmayın, dünya hiçbir zaman kibir ve gururlara daimî surette yaru mal olmaz.

Dünya ancak mütevazı olanlarındır. Dünya ancak başkalarının yüksek bilgilerini takdir edenlerindir.

Bu Türk'ün an'anevi terbiyesinden harice çıkanlar hayatlarında hiçbir zaman muvaffak olamazlar. Bu.. ecdadımızın atalarımızın en büyük ahlak yoludur. Ahlakınız metin olsun. Metin ahlaklı milletler her türlü çetin işleri müşküllerin üstesinden gelebilirler.

Aksi takdirde şen ocaklar söner.. Cemaatler dağılır. Bilnetice *(sonunda)* milletler mahvolur ve avdet eden esaret mutlaka herkesi zebun eder. Kul köle eder.

Sevgili çocuklarım;

23 Nisan, Milli hâkimiyetin temelinin atıldığı bugün çocuk, genç, ihtiyar her Türk'ün bayramıdır.

23 Nisan'ın çocuk bayramı hikmet bu büyük günün ensale *(nesillere)* bütün büyüklüğüyle intikal ettirilmesidir. Ve gene 23 Nisan çocuk bayramının teiidi *(kutlaması)* gülüp oynamakla beraber daha ziyade hem kendinizi yarın için tartmak ve hem de heyeti içtimaiyenin dikkat nazarlarını şimdiye kadar olduğundan ziyade sizlere verilecek ehemmiyeti kalplerine yerleştirmek için yapılmış, himayei etfal cemiyeti *(çocuk esirgeme kurumu)* mesaisine meydan verilmiştir. Muhterem anne ve babalarınız, kıymetli muallimleriniz çalışkan himayei etfal cemiyeti azayı muhteremesi *(saygın üyesi)* yarının memleket mirasçılarını, sizleri, o şafak kadar umut dolu kıymetli baş ve vücutlarınızı cumhuriyete ve millet ve memlekete uygun ve olgun tam bir Türk annesi ve eri olarak yetiştirmekte olduklarını bugün görmekle pek mesudum. Kendilerini büyük tebrik ve takdirlerle karşılarım. Sizlere düşen bir vazife de varsa Türke.. Türklüğe layık evlat olmaya çalışmaktır.

Çalışın... Güzel memleket ve geleceğin bütün zengin hayat ve saadetleri sizi bekliyor.

Çok yaşayın geleceğin büyük adamları.

* * *

Montrö'nün imzalandığı gece

Cevat Abbas Gürer'in ölümünden üç yıl sonra 10 Kasım 1946 tarihli Vatan Gazetesi'nde yayımlanan "Montrö imzalandığı akşam, Atatürk bu sulh zaferini Florya'da nasıl kutlamıştı" başlıklı yazı ile Cevat Abbas Gürer'in kişisel notlarından derleme...

1936 senesi Temmuz ayının 18'ini 19'una bağlayan, Montrö'nün imzalandığı akşam Atatürk, İstanbul'da Florya Köşkü'nde sofrasındaydı. Sofrada oturan yirmi iki kişi arasında mebus General Pertev Demirhanlı, merhum İstanbul komutanı Halis Bıyıktay, Nuri Conker, tarihçiler, dilciler ve huzurları mutat olan kişiler vardı.

Vakit geceyarısına gelirken bir garson merhum Cevat Abbas'a oğlunun geldiği haberini verdi. Cevat Abbas kalkıp dışarı çıktı; Atatürk dışarıda kiminle konuştuğunu sordu. Cevat Abbas'ın Mustafa Kemal adını verdiği oğlunu Atatürk, çoğunlukla "Anafarta" adı ile anar ve sorardı. Bu iltifatlarını hatırlayan Cevat Abbas Gürer şöyle yanıt verdi:

— Oğlum Anafarta ile görüştüm.

Son derece meraklı ve mütecessis olan Atatürk, sofrada oturduğu yerden giriş koridorunda oğlunu gördüğünü söyledikten sonra sordu:

— Ad verdiğim çocuğum ne halde? Kabiliyetini ufak bir imtihanla anlamak isterdim.

Cevat Abbas:

"— Çocuğun hayatında şerefli ve tarihi bir gece olur Atatürk'üm", diye cevap verdikten sonra çocuğunu çağırttı. Adı Mustafa Kemal olan ve o zaman lisenin son sınıfında bulunan Cevat Abbas'ın genç oğlu "Mustafa Kemal" içeri girince Atatürk gülerek:

— Şimdi küçük Mustafa Kemal tahta başına geçsin, diye buyurdu.

Bu anda, oğlundan çok Cevat Abbas imtihan heyecanına kapılmıştı. Atatürk'ün huzurunda ilk kez tebeşiri eline alan genç Mustafa Kemal'in duyduğu imtihan heyecanı alnındaki ter tanelerinden anlaşılıyordu.

Küçük Mustafa Kemal'in kalbi heyecandan gömleğini oynatırcasına atıyor, Cevat Abbas da baba şefkatiyle Atatürk'ün gözlerinde iltimas arıyor gibiydi. Atatürk, küçük Mustafa Kemal'e emretti:

— "Ville" kelimesini yaz bakayım Kemal!

Küçük Kemal, bu Fransızca kelimeyi doğru olarak tahtaya yazdı. Atatürk devamla:

—Bu kelimenin Türkçede benzerlerini bulabilir misin Kemal, diye sordu.

Cevat Abbas'ın oğlu, sofradaki dilcilerden bir yardım; Atatürk'ten bir ilham almak veya vereceği cevap yanlış olursa duyacağı utancın affını toplamak için olacak sofrada buunanları seri bir bakışla yokladıktan sonra cevap verdi:

— Türkçede "ville"e uyan" vilayet", "vali" kelimelerini hatırlayabildim Atatürk'üm!

Atatürk güldü:

— Aferin Kemal, cevabın yerindedir. Fakat imtihan bitmedi. Sofraya otur, biranı iç!

Az sonra Atatürk, Kemal'e sordu:

— Bu sofraya ilk defa geldin. Duygularını söyleyebilir misin?

Kemal:

— Sofranızda ilk oturabilmek bahtiyarlığının derin heyecanları içindeyim, dedi. Duyduklarımı arzedemeyeceğim için büyük affınızı rica ederim Atatürk'üm.

— Peki öyle ise senin duygularını ben sana not ettireyim, sonra kalkar, okursun.

İşte bu konuşmadan sonra Atatürk, çok kıymet verdiği ve Türk Cumhuriyeti'ni emanet ettiği vatan çocuklarına hatıra olarak aşağıdaki notları Kemal'e yazdırmaya başladılar. Saat biri elli beş dakika geçiyordu:

1- Sizi ilk defa, hayatımın ilk akşamında dinlemekle bahtiyarım. Burada geniş ruh istirahati sahasına dahil oldum. Bunun izahını yapayım:

Burada, hayatımın ilk akşamında gördüğüm âlemde benim kafamı aydınlatır gibi konuşanlar, güneş altında kimlerin ve kimlerin kafalarını aydınlatamaz.

İşte bu yoldan benim için bir saadet miyarı *(kriteri)* oldu. Ben işittim karanlıkta onun aydınlatan sesini!.. Hakikaten onu anlamak lazımdır. İşte o; burada anlaşıldıktan sonra; onu herkes anladığını iddia ederse, bu iki anlayış arasında mutlak fark olduğunu iddia edecek benim, babam gibi.

Karanlıkta tanınan aydınlıkta bırakılamaz. İşte onun içindir ki Türk milleti onu bırakamaz. "Yalnız ilan ediyorum: Ben, bugünkü Cumhuriyet çocuğu, onun yolundayım. Ben ve benim gibiler onun bayrağı, onun sancağıdırlar."

Vakit geceyarısını epeyce geçmişti, saat ilerliyordu. Bu sırada Montrö'den haberler gelmişti.

Atatürk bu esnada Ankara'da İnönü'ye "Zafer senindir gözlerinden öperim yarın tayyare ile bekliyoruz" ve Montrö'de bulunan Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'a: "Arkadaşlarla denizevindeyiz. Kapı açıldı; telgrafını getirdiler. Okumadan anladım... Boğazları kapamışız. Senin ve asker arkadaşlarımın gözlerinden öperim" şeklinde not ettirdi.

Telgraf müsveddeleri umumi kâtipliğe giderken, Atatürk, Kemal'e tahtaya şu beş suali yazdırdılar:

1- Lozan tam mıdır?

2- Lozan'ın tamamiyetini inkâr edenler var mıydı? Neden ve kimlerdi?

3- Boğazların serbest bırakılmasında mahzur var mıydı? Varsa neden? Yoksa neden?

4- Montrö'nün Lozan'la alakası?

5- Boğazlar esasen açık mıydı?

Bu sorular sofrada hazır bulunanlara sorulmuştu. Sonra Mustafa Kemal, Korgeneral Halis, General Pertev Demirhanlı, İsmail Müştak, Kılıç Ali, Nuri Conker'e sırayla bazı şarkılar okuttu.

Cevat Abbas'ın oğlu Kemal'e sıra gelince "Kuzular Meler" köy türküsünü söyledi. Cevat Abbas'a sıra gelince ise "Dağ Başını Duman Almış" marşını söyledi. İkinci sıra geldiğinde Kemal, "Palandöken şarkısını söylerken Atatürk onu yarıda kesti. Atatürk, "Cevat Abbas'ın sesi daha güzel o söylesin" dedi. Cevat Abbas ise, "Efendimizin sesi hepimizden güzel ve metotludur. Siz söyleyiniz" yanıtını verdi. Atatürk, "Mani oluyor halimi takrire hicabım" şarkısını okuyor ve Nuri Conker'den yardım istiyordu.

Montrö'nün başarısından sonra Atatürk, cevap beklemedi, Kemal'e ikinci notu yazdırdı:

2- İşte size söylüyorum, işittiniz mi? Bugün bayram günüdür. Sevinç günüdür. Niçin bilir misiniz, ey sevgili yurttaşlar? Çünkü Lozan Montrö'de taçlandırılmıştır.

Lozan tamdır ve tamamiyeti daima tarihte okunacaktır. Fakat onu mustarip eden ufak bir şey, Boğazlar vardı, işte o, Montrö'de hallolunmuştur. Eğer Türk yüksek hassasiyeti bununla alakadarsa mutlak sevinmektedir, seviniyor ve sevinmelidir.

Türk çocuklarının nasibi hep muvaffakiyeti hamleden hep sevinç veren neticeler almaktır. Türk çocukları yürüdünüz, yürüyorsunuz, yürüyünüz! Yaptığınız hamleler sizi yüksek ülküye ulaştırmak üzeredir. Durmayın, yürüyün!

Saadet, refah, sevinç ve hepsinden sonra dünyaya karşı yüksek bir gurur seni bekliyor.

Türk çocukları! Son sözünün son kelimesine dikkat!

Gurur, azamet sende zaten vardır. Bunu gösterme! Onu kendi yüksek enerjinin hariminde *(içinde)* sakla. Lazım geldikçe büyük tevazuunu göster. Fakat gene hep icap ettikçe göster ezici yumruğunu. İşte bu vasıflarınla ispat edebilirsin ne olduğunu. Benim bugünkü ve yarınki Türk çocukluğundan beklediğim haslet, bu suretle tecelli etmelidir."

Saat üçü geçiyor, sabah yaklaşıyor. Atatürk gramofonda, Bayan Safiye'nin Yanık Ömer plağını çaldırdı. Mehmetçiği ocağında ve savaşta canlandıran bu şarkı bitince Atatürk üçüncü notu yazdırmaya başladı.

3- Şimdi kulaklarımızı ve ruhlarımızı okşayan bu nağme ile mütehassis olan konuşmama müsaade buyurmanızı rica ediyorum:

Büyük insanlık varlığının ifadesine yarayacak düstür *(kural)*, kültür dediğimiz kelimenin üzerinde dikkat, tetkik neticesinde alınabilmiş olan mefhumlarla manalaşır. Bu meyanda bütün modern dillerde kullanılmakta olduğu içindir ki bizde de Bozar denilen bir şey meydana konmuştur. Bu kelimeyi Türkler zannediyorum ki pek haklı olarak 1- Musiki, 2- Resim, 3- Heykeltıraş, 4- Edebiyat, 5- Mimari, 6- Raks, jimnastikten mürekkep saymışlardır.

Bu branş, insan cemiyetlerinin yüksek mahiyetini irede *(göstermede)* çok büyük önemi haizdir. Bu yüksek kıymet, yüksek nezahat, maharet, ince kabiliyet *(incelik, beceriklilik, ince anlayış)* ve işte bunların hepsini yapabilmek sanatkârlığın birleşen ifadesidir. Bu mesele üzerinde bizim de çocuklarımızın da esaslı olarak durmamız lazımdır.

Güzel sanatlarda muvaffakiyet, bütün inkılapların muvaffak olduğunun en kat'i delilidir. Bunda muvaffak olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar bütün muvaffakiyetlerine rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır. İşte bunun içindir ki biz elimize aldığımız büyük Türk milletinin muvaffakiyetine çalışmakla memnunuz. Biz dahi bu işte geriyiz. Çocuklarımız, gençlerimiz, babalarından gördükleri noksanları, dünyaya bakarak ikmale çalışmaktadırlar. Çalışmalıdırlar."

Böylece büyük Ata, beş sualine kendisi cevap vermiş ve hazır bulunanları heyecandan kurtarmıştı. Bu arada Türk tarihinden ve Türkçeden taşkın bir inatla bahsetti ve daha sonra küçük Kemal'e şu dördüncü notunu yazdırdı:

4- Son işittiğimiz sözlerden şu manayı toplar gibi olduk. Meğer ki kendi kendine insanım, cemiyetim, nihayet milletim diye gelmekte olan varlıkların ilim lugatlarındaki manası, bütün yüksek medeni kavimlerin lugatlarında bile izah edilememiştir. Biz bu hususta anladıklarımızı derhal bütün dünya umumi efkârına *(kamuoyuna)* kolaylıkla anlatabileceğimizi zannetmiyoruz. Fakat bizim bu insanlık, medeniyet ve en nihayet bunların imtisası *(özümsenmesi)* neticesinde adam olduklarını zannedenlere, medeniyetin kıdemli sahibi ile onların zanlarının arasındaki farkı şimdiye kadar göstermemiş olmamızın bizden evvelkilerin acı bir kusuru olduğu bu basit konuşmalarla anlaşıldı.

Bu sözlerle, Türkiye Cumhuriyeti'nin bilhassa bugünkü gençliğine ve yetişmekte olan çocuklarına hitap ediyorum:

Eğer bugün garp, nihayet teknikte bir garp -senden, Türk'ten çok geriydi, manada, fikirde, tarihte bu böyleydi- üstünlük gösteriyorsa ey Türk çocuğu! O kabahat de senin değil, senden evvelkilerin affolunmaz ihmalinin bir neticesidir.

Şunu da söyleyeyim ki çok zekisin, malum. Fakat zekânı unut. Daima çalışkan ol!"

İşte Büyük Ata, Montrö zaferi haberinin geldiği geceyi böyle geçirdi. Büyük kalbinde Türk gençliği vardı. Eşsiz dehası Türk çocuklarıyla meşguldü. Atatürk, inkılap yolunda daima değişen yenilikleriyle büyüktü. O Türk çocukları daima öyle kalacaktır...

Gazi Hazretlerinin memnuniyetleri

Riyaseti Cumhur Kâtibiumumisi Tevfik Beyefendi Hazretlerine;

Ankara

Hakikatlerin ilahi kaynağı olan Ulu Gazi'den aldığım mukaddes ilhamlarla millî tarihimiz hakkında tertip ettiğim konferansı dün gece Zonguldak Türkocağı'nın ihzar ettiği geniş salonlarında birçok ecnebi misafirler de bulunan 600'ü mütecaviz *(aşkın)* miletini çok seven, şuurlu bir kitle huzurunda verdim. Bütün varlığım her zaman yüce ayaklarının ucuna sermeyi en büyük şeref bildiğim ulu müncinin naçiz şahsıma layık gördükleri bu itimat, bana bir insan için tahayyül edilebilen bahtiyarlıkların en ulvisini yaşattı. Dün gece Zonguldak için tarihî bir gündü. Derin bir vecde kapılan ve hepsinin kalbi aynı şuurun ateşiyle çarpan bu çok hassas Türk evlatları, o büyük dehâ güneşinin asırlık karanlıkları eritip dağıtan keskin şuaları altında büyük, lâyemut cedlerinin zorlu kudretiyle doğrudan doğruya temasa gelince, bütün ruhlardan boşandırdığı heyecan fırtınası her türlü tasavvurun fevkinde olmuştur. Dünyaya ilk medeniyeti getiren ve bugünkü yüksek cihan kültürünün ilk temellerini atan büyük Türk ırkının âlemşumül kudretini ifade eden tarihi hakikati asırların düşmanlığından ve ihtiraslarından kurtararak en muazzam bir mazi aynasında Türk'e parlak istikbalini gösteren Ulu Gazi'nin bu konferansını ilk olarak Zonguldak'a layık görmesi de çok meşru olan millî iftihar ve gururlarını ayrıca tuğyana getirdi *(coşturdu)* acizlerinden sonra sıra ile çıkan müteheyyiç *(heyecanlı)* hatipler, konferansın tesiriyle köylere varıncaya kadar tekmil vilayet halkına dağıtılmasını ve bu tarihi günün bir (Gazi Günü) itibarıyla her sene aynı günde Zonguldak'ta ve Türk vatanının her tarafında millî tarihimize ait konferanslar verilmesini Türk Ocakları merkez heyetine teklif edilmesine ve nail oldukları bu kıymet biçilmez iltifat ve teveccühten dolayı minnet ve şükranlarını âli huzura yükseltmeyi acizlerinden talep etmeye müttefikan ve kaimen karar verdiler. Yüksek maden ve sanayi mühendisi mektebi de bütün talebe ve heyeti talimiye huzurunda konferansın ikinci defa olarak mekteplerinde verilmesini umumî bir arzu ile izhar ettiklerinden yarın aynı konferansı orada da tekrar edeceğim. Bütün bunları sevinç yaşlarıyla arzederken gözlerimi o büyük varlığın kudsiyetine huşu ile sürerim efendim.

Cevat Abbas

Zonguldak

C. Reisicumhur hazretleri telgrafınızı okudular, memnun oldular. Gözlerinizden öpüyorlar, muhabbetle arzederim efendim.

Kâtibiumumî Tevfik

Cevat Abbas Beyefendi tarafından İsmet Paşa'ya çekilen telgraf sureti

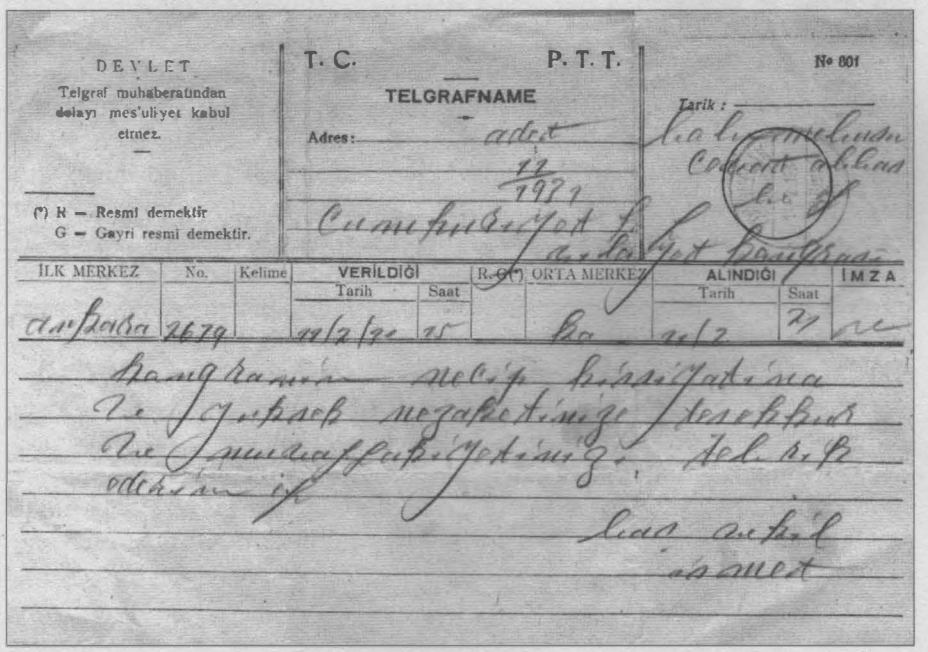
Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Ankara

Gazi Reisicumhur Hazretleri'nin iradeleriyle milli tarihimiz hakkında tertip ettiğim konferansı dün gece Türk Ocağı'nın ihzar ettiği geniş salonda aralarında birçok ecnebi misafirler de bulunan altı yüzü mütecaviz milliyetperver bir kitle huzurunda verdim. Dünyaya ilk medeniyeti getiren ve bugünkü cihan harsının ilk temellerini atan cedlerimizin zorlu kudretini ifade eden bu naçiz konferansın derin bir heyecanla karşılandığını bütün Zonguldak halkının millî vahdet şuurunu yeniden canlandırdığını arzeder, şükran ve tazimlerimi takdim ederim efendim.

Cevat Abbas

Cevat Abbas Bey'in verdiği Zonguldak nutku hakkında kendisi tarafından Gazi Mustafa Kemal'e umumî kâtiplik vasıtasıyla yazılan telgraf ile cevaben umumi kâtiplikten gelen telgraf sureti ve Cevat Abbas Bey'in İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraf.

DEVLET
Telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.
(*) R — Resmî demektir
G — Gayri resmî demektir.

T. C. P. T. T.

TELGRAFNAME

No 801

Adres:

Tarih:

İLK MERKEZ	No.	Kelime	VERİLDİĞİ Tarih	VERİLDİĞİ Saat	R.G(*)	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	ALINDIĞI Saat	İMZA
Ankara	2679		11/2/32	15		Ka	11/2	21	

Başvekil İsmet Paşa'nın verdiği yanıtın telgraf sureti.

Muhterem Mahmut Bekir B F. ye

9-2-931 tarihine müsadif Cuma günü akşamı saat 19 da 931 senesi vilâyet kongrasının aczema binasında akdi mukarrer bulunduğundan merbut liste mucibince rüfekayi muhteremleriyle birlikte kongıra salanına teşrifi âlîleri rica olunur efendim.

BOLU ve ZONGULDAK
C. Halk Fırkası Teşkilâtı heyeti
namına.

Cevat Abbas

Hatıra: Kongıre müteakip günlerde çalışmasına H. F. binasında aleni olarak bevam edecektir

Cevat Abbas Gürer imzalı Kongre davetiyesi Cumhuriyet Halk Fırkası Bolu ve Zonguldak Teşkilatı.

Hasan Cemil'in Cevat Abbas Gürer'e yazdığı mektup

TBMM
Azasına mahsus

16.II.1931

Aziz sevgili kardeşim efendim

Üç gün evvel takdim ettiğim mektubu almışsınızdır. Bu sabah buraya gelen İlyaszade Şükrü Bey'den afiyet haberinizi aldım ve çok sevindim. Burada yeni bir havadis yoktur.

Dün gece Reisicumhur hazretleri emir buyurmuşlardı. Köşke gittiğim zaman Reis Paşa [115] ile bilardo oynuyorlardı. Bendenize "Cevat çok çalışıyor. Dehşetli" dediler. Sonra sofrada pek yakınlarında oturmamı emir buyurdular. Bir aralık gene zatıâlinizden *(sizden)* bahsettiler ve bu sefer epey uzun sürdü (Bu Cevat mükemmel bir insan. Zeki, muktedir ve necabeti *(kudretli ve soylu)* olan bir insan. Bana daima senin hakkında ne kadar necip duyguları olduğunu söyledi. Bu sefer de intihap *(seçim)* için kalıp çalışayım mı diye soruyor. Kendinden ziyade arkadaşlarını düşünüyor. Seni düşünüyor. Asil insan. Çok hoşuma gitti. O seni çok sever ve takdir eder. Onun nutuklarını bana okudular, çok beğendim. Ben öyle nutuk yazamam, o oturuyor yazıyor. Ve halkı hoşnut ediyor, çünkü halkı seviyor, çünkü kendisi halk çocuğu, mükemmel insan.)

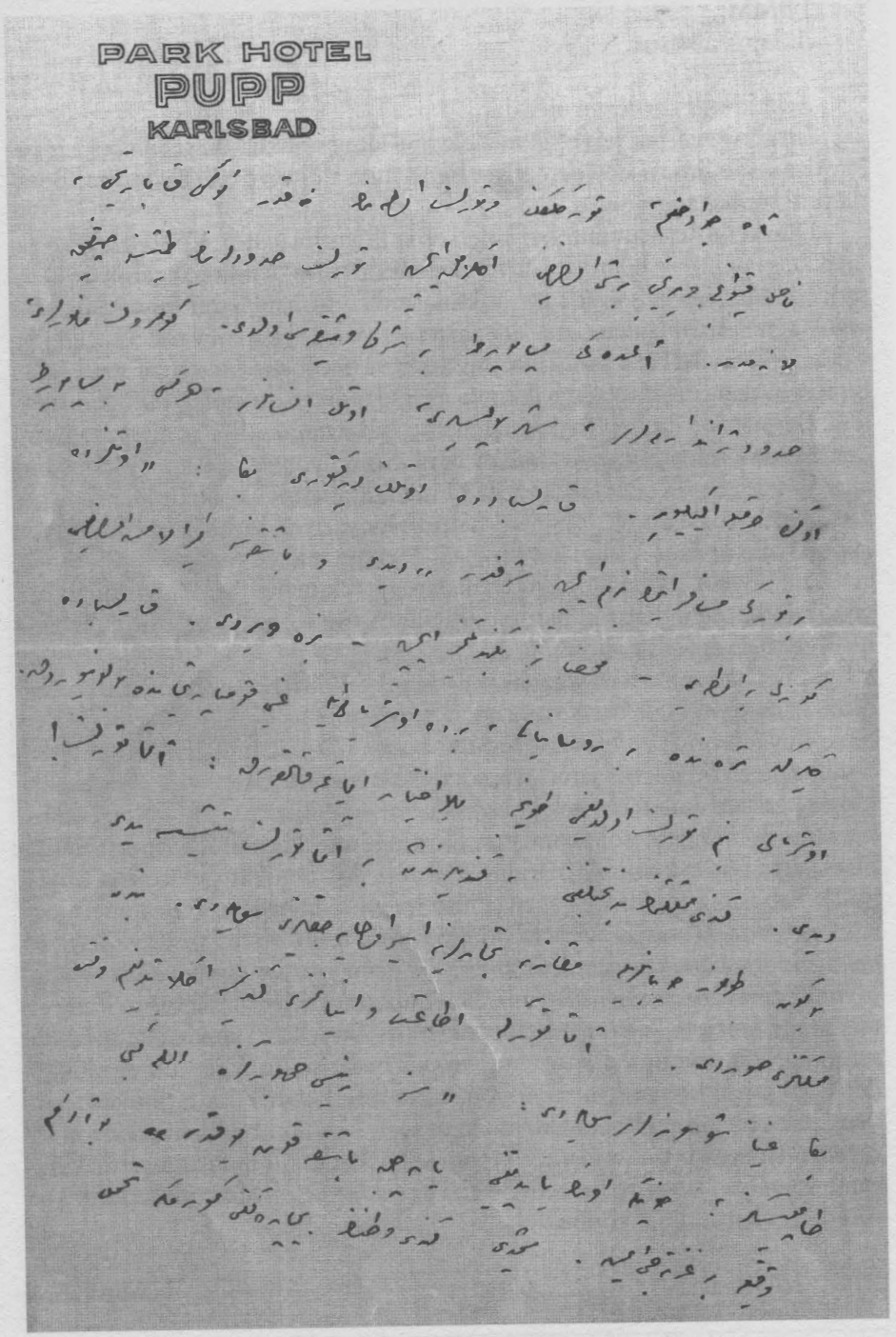
İşte böyle Ulu Gazi'mizin dakikalarca hakkınızda ibzal buyurduğu büyük iltifatlarından hatırımda tutabildiğim büyük sözler bunlardır. Reis paşa ile diğer bazı zevat da işitiyorlardı.

Millet babasının hakkınızdaki bu yüksek takdirlerini size yazmaktan kendimi alamadım. Hele bu aciz ve naçiz kardeşiniz hakkındaki necip ve merdane duygularınızı ve büyük dostluğu bizzat ulu babamızın yüce ağzından benim için en büyük bir şeref ve saadet teşkil eden yüksek iltifat ve teveccühleriyle beraber dinlemek, pek kolay tasavvur edebilirsiniz ki kalbimi nasıl bir heyecan ve minnetle doldurmuştur. Dostluğunuza, necabet ve merdaneliğinize daima bütün kalbimle inandım. Fakat bu kıymetli duygularınızın büyük millet babasının mukaddes ağzıyla lütfen teyit edilmesi ve ayrıca naçiz şahsım hakkında da en büyük bir taltiflerine vesile teşkil etmesi *(övgüye değer olması)* cidden bana tesir etmiştir. Bu kadar uzun yazışımdan heyecan ve minnetimin derecesini anlayabilirsiniz. Duygularımın gene binde birini ifade etmiş bulunuyorum. Fakat samimiyetime itimat buyuracağınızdan eminim. Bu sefer de yanınızda bulunamadığımdan pek mahzunum. Eğer ulu ve mukaddes Gazi'mizin benim için büyük bir hayat şerefi olan Türk tarihi vazifesinden başka bir sebep beni alıkoymuş olsaydı, kendimi bedbaht *(şanssız)* sayardım. Yanınızda bulunmamak benim için o kadar bir mahrumiyettir. Göğsüme sığmayan sevgi ve hasretlerle sizi kucaklar ve sonsuz hürmetlerimi teyit ederim kardeşim efendim.

Hasan Cemil

---

115 Kazım Özalp, o tarihte Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'ydı - y.h.n.

(İsmail) Müştak Mayakon'un Cevat Abbas Bey'e yazdığı mektubun ikinci sayfası.

İsmail Müştak Mayakon'un mektubu [116]

Ah Cevatcığım Türklüğün ve Türk olmanın ne kadar göğüs kabartıcı, nasıl kıvanç verici bir şey olduğunu anlamak için Türk hudutlarının dışına çıkmak lazımdır. Elimdeki pasaport bir şeref vesikası oldu. Gümrük memurları, hudut jandarmaları, şehir polisleri otel insanları herkes bu pasaport önünde hürmetle eğiliyor. Karlsbad'ta otelin direktörü bana: "Otelimizde bir Türk'ü misafir etmek bizim için bir şereftir" dedi. Ve başkasına kiralamış olduğu güzel bir odayı mahza biz beğendiğimiz için bize verdi. Karlsbad'a gelirken trende bir Romanyalı bir de Avusturyalıyla aynı kompartımanda bulunuyorduk. Avusturyalı benim Türk olduğumu duyunca ayağa kalkarak: Atatürk! dedi. Kendi memleketinin bedbahtlığını kendilerinden bir Atatürk yetişseydi bugün domuz çobanlarıyla makarna tüccarlarına esir olmayacaklarını söyledi. Benden memleketimizi sordu. Atatürk'e itaat ve inanımızı kendisine anlattığım vakit bana aynen şunları söyledi:

"Siz reisi cumhurunuza ilah gibi tapınız çünkü onun yaptığını yapacak başka kuvvet yoktur". Bu adam vaktiyle bir gazeteciymiş şimdi kendi vatanını biçareliğini görmeye tahammül edemediği için Finlandiya'da oturan halasının yanına gidiyormuş, kendisinden ayrılırken mülakatımızı ben bir gazeteye yazacağımı söyledim. Bana rica etti: "Yazmayın bizde İtalyan nüfuzu o kadar hakimdir ki eğer bir Türk'ün gazetesinde çıkacak olan yazıları İtalyanlar okuyup -Karlspad'dan Avusturya'ya giden seyyahın ben olduğumu teşhis edecek olurlarsa- Viyana'daki ailemi tazyik ederler *(sıkıştırırlar)*" dedi. Hür bir insanın esir bir insana acıması ne tuhaf oluyor. Atatürk'ün biz yavuz, hür ve müstakil çocukları şeref ve gururumuzla.....

İnsanlık dünyasında mevkiimizi layıkıyla görebilmek için Avrupa denilen bu hercümerci ve maskaralık alemini bir parça dolaşmak çok luzumludur.

Cevatçığım, doktorlar dört hafta banyo tevci ve emir ettiler bu hesaba göre benim avdetim bir parça gecikecek. Atatürk'ün emrettikleri vazife başına avdet için ... beni pek üzüyor. Vaziyetimi münasip bir zamanda arz eylerim. Büyük paşamızdan bana lütufkar bir müsaade tebliğ ederler. Seniken'de ben de sana minnettar olacağım.

Evdeki hesap çarşıya uymadı. Yanıma aldığım para yetişmeyecek. Ortağım Ömer Lütfü Bey'e yazdım. Bana *(650)* lira gönderecektir. Sen lütfen Ankara'da Maliye Vekaleti kambiyo müdürüne telefon et (Müştak Bey'in parası yetişmediği için daha (650 lira) istiyor diye emir yolla. Ankara'daki bir kambiyo müdürü İstanbul'daki kambiyo müdürüne emri gönderir bu emir üzerine Ömer Lütfü Bey, Viyana'ya parayı isal eder bu lütfu senden rica ederim.

Vali beyle konuşmanızın neticesini sabırsızlıkla bekliyorum. Bu işe layıkı veçhile ehemmiyet ver Cevat! Sonunda bana aferin diyeceksiniz.

İşte sana uzun bir mektup senden yakında cevap bekliyorum. İki satır olsun yazmaya vaktin yoksa Ruhsar'a dikte et o yazsın.

Refikam sana selam ve hürmetlerini sunuyor. Ben de elleriniz ve gözlerinizden öperim sevgili kardeşim Cevat'ım.

(İsmail) Müştak Mayakon

---

116 Cevat Abbas kişisel notlarından, dört sayfalık el yazısı mektup -yhn

Cevat Abbas Gürer'den anılar...

Atatürk, az uyku uyurdu [117]

...Atatürk'ün devamlı ve velûd *(yaratıcı)* çalışması dolayısıyla az uyku uyuduğunu birkaç misalle tespite çalışacağım: Atatürk'ün uyanık geçirdiği zamanla uykuda geçirdiği müddet mukayese edilmeyecek kadar farklıdır. Atatürk'ün bir beşer ömrüne sığmayacak kadar zengin olan mesaisini tasnif ederek tavzih ve tafsile girişecek *(ayrıntılı olarak anlatacak)* değilim. Atatürk'ün durmayan, dinlenmeyen yıpratıcı çalışma tarzının tafsili *(ayrıntısı)* bu yazıya sığmaz.

Ben yalnız Atatürk'ün içinde bulunduğu vaziyet ve hadisatı tasnif etmeden ve tafsilatı izahına girmeden, umumî mesaisi içerisinde pek azına temas ederek çalışması uğrunda ne için ve ne derece kendini feda ettiğini hulasa edeceğim *(özetleyeceğim)*! Atatürk'ü yakından tanıyanlar pek iyi bilirler ki yirmi dört saatlik hayatını hiçbir zaman bir programa sığdıramamıştı. Zaten onun maruz kaldığı hadiseler, zamana tâlik edilemeyecek kadar ani karar ve icraatı istilzam ettiklerinden, bir programlı hayat sürmesine müsaade etmemişlerdi.

Mamafih zaman ve mekân müsait olduğu ve memleket ve millet işleri yoluna girdiği devirde de o, yine çerçeveli bir hayata giremedi. Cesaretle söyleyebilirim ki, Atatürk'ün yaradılışı da buna mani idi. Ölünceye kadar kendi kendinin polisi olan Atatürk, ikametgâhlarında, seyahatlerinde, gezintilerinde, halk arasına serbest girip çıkmasında da bir programa tâbi değildi.

Muharebelerde olduğu gibi cari devlet işlerinin, ehemmiyetlerine göre gece veya gündüzün her saatinde kendisine arzolunmasını isterdi.

Uykunun dostu değildi. Zaman zaman geçirdiği kısa hastalıkları müstesna, sabah güneşini görmeden yatağına girmez ve uyumazdı.

Ekseriyetle uykuda geçirdiği zamana acırdı. Bir defa bana demişti ki:

— Hayat pek kısa. Çocukluk ve mektep hayatın bir kısmını alıyor. Geriye kalanı ise uyku, yarıya indiriyor. Uykusuzluğu giderecek ve vücuda verdiği istirahat gıdasını verecek komprimeler *(haplar)* icat edilse... Bir gün o da olacaktır. Nitekim tababet *(tıp bilimi)*, kimya, uyutmak için pek güzel ilaçlar yapmışlardır.

Gülerek ilave etmişti:

---

117 *Yakınlarından Hatıralardan*, Sel Yayınları, Haldun Sel Şeriki, Hisar Matbaası, Cağaloğlu, İstanbul , 10 Haziran 1955, s. 58- 70.

— Bunu daha genişletebiliriz. Orduların iaşeleri de bir gün komprime haline girebilir. Aylık erzakını erat çantalarında taşıyabilir. Yalnız cephane nakliyatı işi kalır. O da motorlu vasıtalarla ikmal olunur, böyle bir ordu neler yapmaz?

Daima dinç ve uyanık tutmaya çalıştığı âsap ve enerjisi de onu uyutmazdı.

Feyizli sofrası, bazı geceler uzun sürerdi. Her gece değişen davetlilerin bir kısmı mutatları haricinde maruz kaldıkları bu vaziyet karşısında yorulurlardı.

Arkadaşların tahammüllerinin tükendiğini gözlerinden anlayan Atatürk, tuzlu leblebisinden veya şam fıstığından birkaç tane verir, uykusunu giderirdi. Daha laubalilerini yüzlerini yıkamaya sevk ederdi.

Yalnız ertesi sabah erkenden işi başında bulunacak olan hükümet ricalinin diledikleri zaman sofradan ayrılmalarını daha evvelce emreder ve böyle bir hareketi pek yerinde bulurdu.

Alkolün tesiri altında kalanları da fazla rahatsız olmamaları için hemen izin verirdi. Esasen sarhoşluktan hiç hoşlanmazdı.

Muharebe sahalarında bulunduğu ve bilhassa bir muharebenin devamı sıralarında geceleri katiyen uyumazdı. Nispeten sükûnetli geçen siper muharebeleri esnasında bile gayet tetik yatmak kaydıyla seyyar karyolasına uzanır, denebilir ki bir gözü açık, bir gözü kapalı uyurdu. Mahdut, küçük bir sahada orta şiddette bir piyade ateşi veya cephenin neresinde olursa olsun patlayan bir top veya atılan birkaç el bombası onu derhal ayaklandırırdı.

Karargâh nöbetçi kurmay subayları, atışlar mahallini ve muharebe vaziyetini arza gittikleri zaman onu hep uyanık bulurlardı.

Atatürk, Kafkas cephesinde Buğlan Gediği muharebelerine yetişmek azmiyle otuz altı saat hayvandan inmeden cebrî yürüyüş yapmış ve ayağının tozu ile gayet kritik bir vaziyete girmiş olan muharebe cephesinin emir ve kumandasını eline almıştı.

Düşmanın, ordumuzun bu cephesindeki tehlikeli, sürekli taarruzlarını durduracak ve düşmanın kuvayı külliyesini üzerine çekecekti. Düşmanın gayet mühlik *(öldürücü)* muharebe faaliyeti Atatürk'ü üç gün ve gece uyutmamıştı.

Bir aralık dört beş saatlik bir zamanın sükûnetle geçebileceğini takdir etmişti. Ben de bu kısa zamanda uyumasını ısrarla rica etmiştim. Vaziyeti takip edebileceğimden emin olarak yere serilen kalınca bir köylü keçesi üzerine uzandı. Ben kumandanımın yanıbaşındaki telefonlu çadırda harekâtı takip ediyordum.

Üç saat sürmeyen bu keçe üzerindeki istirahati esnasında; her biri ayrı ayrı mâna ve medlülde *(işarette)* olan sekiz emir verdi. Binaenaleyh yine uyumamıştı. Büyük Harp'te emir ve kumandadan uzaklaştırıldığı zamanlar vaktini İstanbul'da geçirirdi. Günlerinin esaslı eğlencesini, ziyaretine gelenlerle ciddi meseleler üzerinde açık konuşmak teşkil ederdi.

Baş başa kaldığımız da çok olurdu. Bu gibi zamanlarda kendisini ziyaretten çekinenlere ziyarete giderdi. Hatta şahsen hoşlanmadığı, fakat belki bir gün lazım olur düşüncesiyle işbaşı adamlarını da ihmal etmezdi.

Evinde sadeliği severdi. Basit fakat zevkli eşyasını bizzat tanzim eder ve mütenazır *(simetrik)* olmaları için koltukları tutar, kaldırır, dilediği mevki ve vaziyete koyardı.

Menkûb *(aktif olmadığı)* zamanlarında çoğu defa evinde haritalarını açar, gazetelerden alınabilinen cephe haberlerini tetkik eder, resmi tebliğlerde gizlenen hakikatleri bulur, sabahlara kadar yalnız Türkiye'nin değil, müttefik ve düşman ordularının harekâtını tetkike koyulur ve gelecekte ne gibi siyasi ve askeri vaziyetlerin doğabileceğini bulduktan sonra yatardı. O 1917 yılının ilk aylarında Alman ricaline mağlup olacaklarını söylememiş mi idi?

Acı mütareke günlerinin uykusuzlukları devamlı olurdu. Hayatı azaplar içinde geçerdi. Hemen söyleyeyim ki o kasvetli günler zerre kadar maneviyatını sarsmadı. Bilakis bu karanlık ve ümitsiz günlerde aziz milletin halâs ve istiklali planlarını hazırladı.

19 Mayıs gününün doğan güneşiyle Samsun'a ayak basan Atatürk, Lozan Sulhu'nun aktine kadar gece uykusu görmedi.

* * *

Atatürk sporu severdi [118]

Ekseriya hafif jimnastik egzersizleri yapardı. Son yıllarda ise kürek çekmek ve yüzmek başlıca uğraştığı spordu.

Florya'da gün olurdu ki bir saatten fazla denizde halk arasında kalır ve yüzerdi. Kendisine mahsus ağır ağır kürek çekişi aheste ise de pek metodikti. Sporun her branşında vücut gücüne ehemmiyet vermekle beraber pehlivanlığı sever, pehlivanları takdir eder, onlarla uğraşmayı hemhal olmayı zevk edinirdi.

Berlin Olimpiyatları'nda dünya birinciliği kazanan hafif sıklet pehlivanımız Yaşar'ın muvaffakiyeti haberinin yarattığı neşeli gece, Atatürk'ün ömrü içinde sayılabilen coşkun sevinçli gecelerinden biri olmuştu.

Esasen sofrasına davet edilenler güzel hatırlar ki son yıllarda muhafazasına memur olan erleri, Atatürk, sık sık çağırtır, onları boylarına, sıkletlerine göre güreştirir ve hakemliğini bizzat yapardı. Çamaşırlarını kazaya uğratanlara kendi ipekli çamaşırlarını vermekle zararlarını tazmin eder, terlerini silmek için markalı mendillerini pehlivanlara dağıtırdı. [119]

Çiftlerin güreş müddetinin yenmek ve yenilmekle nihayete erdiğini kabul etmez, güreşleri devam ettirirdi. Ve:

"— Türk erleri bütün kuvvetleriyle birbirine saldırmalı, candan güreşmeli. Fakat galip, mağlup onlar için yoktur. Ancak beraberliği kabul ederim" demekle beraber, bizzat kalkar zayıf gördüğü tarafa yardım ederdi.

---

118 *Yakınlarından Hatıralar*, a.g.e"

119 Cevat Abbas'ın kişisel notları arasında, el yazısı eski metindeki bu cümle *Yakınlarından Hatıralar*'da, yer almıyor-y.h.n.

Sofrada bulunan yakınlarını da seyrek olmakla beraber güreş imtihanından uzakta bırakmazdı. Hepimiz için endişeler doğuran bu imtihan, ekseriya dolu mideler esnasında vâki olduğu için tehlikeli idi.

Aynı boy, aynı cüsse, aynı yaşta olanları karşılaştırmak, yakınlarına pek yılgınlık vermez idi ise de genç, dinç, çelik gibi olan muhafız erleriyle karşılaşmak ve el ense etmek kolay değildi, sıra savuşturmak için sofradan sıvışmak fırsatını arayanlarımızla, güreş meydanına çağrılanlardan, şaka ve hatır tanımayan ve yalnız başbuğlarının emrini ifaya hazırlanmış erlerle el ele geldikten sonra pes edenlerimiz çok olurdu.

* * *

Bir sabah gezintisi

1936 yılı ilkbahar mayısının bir sabahı orman çiftliğinin genç ormanı arasında dolaşan Atatürk'ün refakatinde idim.

Çiftliğin taze ormanını budayan, sulayan, ağaç diplerini kabartan ameleler, kazma, kürekleri omuzlarında taksim edildikleri yerlere ulaşmak için acele adımlarla yanımızdan geçiyorlardı.

Sabah erkenden Atatürk'le karşılaşacaklarını tahmin edememiş olmalıdırlar ki yanımızdan dalgın geçtikten sonra kendilerine geliyorlar, arkamızdan bakıyorlar ve gülümsemelerle hayretlerini gösteriyorlardı.

O gecenin mutat sofrası diğer gecelerine nazaran erken sona ermişti. Atatürk, konuşmayı uykuya tercih etmişti. Tan yerinin mavilikleri aklıklara yerini bırakırken, ekseriya olduğu gibi ahçı başı Bolulu Mehmet ustanın misafiri olmuştuk. Manastır Askerî İdadisi'nin yadigârı, yağlı fasulye ile pilavımızı yemiş, karnımızı doyurmuştuk.

Mutfaktan ayrılır ayrılmaz köşkün giriş yerine çıkan Atatürk, birçok defalar tekrarladığı:

Ya Rab, ne eksilirdi deryayı izzetinden
Peymanei vücude zehri âb katmasaydın
Azade ser olurdum asîbü derdi gamdan
Ya dehre *(dünyaya)* gelmeseydim, ya aklım olmasaydı.

Şiirini içten gelen yüksek bir sesle okudu ve bitirir bitirmez "Otomobil gelsin. Biraz hava alalım! Fakat ne polis ve ne de başka bir kimse istemez! Rahatsız olmasınlar!" emrinde bulundu.

* * *

Bir Anadolu gezisi (1937).

Hiç bitmeyen dostluk.

Bir amele ile güreş

Bir ağaç dibinin toprağını kabartan ve o civarda yalnız çalışan bir işçinin önünde Atatürk durdu. İşçiye o kadar yakındı ki çapasının kalkıp inmesinden fırlayan toprakların küçük parçaları Atatürk'ün zarif ve toz görmeyen ayakkabılarını okşuyordu. Önünde duran, karşısında dikilen bu vakitsiz zaire *(ziyaretçiye)* işçi bakmadı bile. Bu vaziyette epeyce sessiz durduk ve seyrettik. İşçi ne kendine, ne de çapasına bir an dinlenmek fırsatı vermiyordu. Atatürk'ün gür sesi ayırabildi.

— Nerelisin çocuğum?

Suali işçiyi doğrulttu; çapasını yere bıraktı..

— Kastamonuluyum beyim!

— Kastamonu'nun içinden misin?

— Hayır, köyündenim.

— Askerlik yaptın mı?

— Yapmaz olur muyum.

— Harp gördün mü?

— Sakarya muharebesinde bulundum. İzmir alındıktan birkaç gün sonra tezkere aldım.

Pehlivan yapılı Sakarya gazisinin cevabından haz ve zevk duyduğu, fakat kendisini tanıtmak istemediği için olacak Atatürk'ün işçiye son sorusu

— Sen güreşir misin?

Oldu. Bu suale kadar ciddi bir çehre ile gözünü kırpmadan cevaplarını veren Türk köylüsü işçi gülümseyerek mütevazı bir tavır aldı ve:

— Güreşmez miyim?

Dedi. Ne yalan söyleyeyim, toprağı çapalarken, yeri sarsan darbelerine şahit olduğum otuz otuz beş yaşlarında gürbüz yaradılışlı, pişkin vücutlu gibi, atik ve tetik bakışlı, çelik bilekli Kastamonulu ile güreşmemi Atatürk'ün teklif edeceğinden heyecana düşmüştüm.

Bereket versin başını bana çeviren Atatürk gözlerini kırptı ve işçiye dönerek:

— Benimle de güreşir misin, dedi.

Ben işçiye büyük muhatabını anlatabilmek için imkân ararken Atatürk:

— Bırak çapanı ileri gel, emrinde bulundu.

Bu emre tereddütsüz tebaiyet eden *(uyan)* Kastamonulu çapasını bıraktı. İlerledi ve el ense etmeye hazırlandı. Ben seri bir hareketle işçinin arkasına geçerken Atatürk ile Kastamonulu güreşe tutuşmuşlardı.

Atatürk'ü, bütün ciddiyet ve var kuvvetiyle saran ve sarsan Kastamonulu'dan kurtarmak için Atatürk'e göstermeden ve hissettirmeden bir çelme attım. Kastamonulu yere yıkıldı.

Fakat hemen ayağa kalkan işçi mağlubiyetini saymadı. Ve her iki taraf çelmeyi kabul etmediler. Müşkül vaziyetteydim. İşçinin bir ayağının dayandığı toprağın kaymasından dolayı yıkıldığına, yoksa benim hiçbir müdahalem olmadığına dair teminat verdim.

Bir kahve molası. Yalova, 14 Eylül 1929.

Atatürk'le işçisi tekrar güreşmek üzere birbirlerinden ayrılabildiler. Kastamonulu katiyen Atatürk'ü tanımamıştı. İşçiden beş on adım uzaklaştıktan sonra ufak bir mükâfat vermek için Atatürk'ün müsaadesini istedim. Bu gibi vaziyetlerde cömert olan Atatürk'ün:

— Bir lira ver! demesi hayretimi mucip oldu *(beni şaşırttı)*. Teveccüh ve muhabbetine güvenerek:

— Biraz sonra zatı devletlerimizin kim olduğunu öğrenecektir. Tok gözle ve alnının teriyle kazanmaya alışmış olan bu yurttaş, sizin lûtfunuzu hatıra olarak saklayacaktır. Bari işine yarayacak miktarda verirsek sevindirmiş oluruz, mütalaasında bulundum. Atatürk gülerek, fakat çok manalı kaşlarını çatarak:

— Bir lira yüz kuruştur, az mı, buyurdular.

— Evet yüz kuruş işçinin bir günlük yevmiyesidir.

Cevabında bulunarak sustum. Atatürk:

— Öyle ise ona yevmiye ver! Emrinde bulundular. Döndüm. Kastamonu'luya yaklaştım. Bir lirayı kendisine uzatırken bu sefer işçi:

— Bu parayı niçin bana veriyorsun?

Sualinde bulundu. Koca Türk'ün sebepsiz para almayacağını hissettiğimden:

— Mintanın biraz yırtıldı da yenisini alırsın, diyerek parayı kabul ettirebildim. Bu hareket tarzımdan merakı artan işçi: - Siz kimsiniz beyim, dedi. Cevaben:

— Ben tüccarım. Fakat güreştiğin bey bu çiftliğin sahibidir.

diyerek Atatürk'ü tanımayı işçinin zekâsına bıraktım ve büyük adama yetişmek üzere acele yanından ayrıldım.

On beş yirmi dakika sonra aynı yoldan dönüyorduk. Kastamonulu işçi bizi görür görmez yanımıza geldi, heyecanını saklayamıyordu. Hemen Atatürk'ün ellerine sarıldı ve öptü. Yüreğinin bütün samimiyetiyle:

— Demin Atamı tanıyamadım. Beni affet. Hiç ben sizinle güreşebilir miyim, dedi. Atatürk:

— Zararı yok. Şimdi burada ikimiz de biriz. Devlet ve millet işleri başında ben senin büyüğünüm babanım.

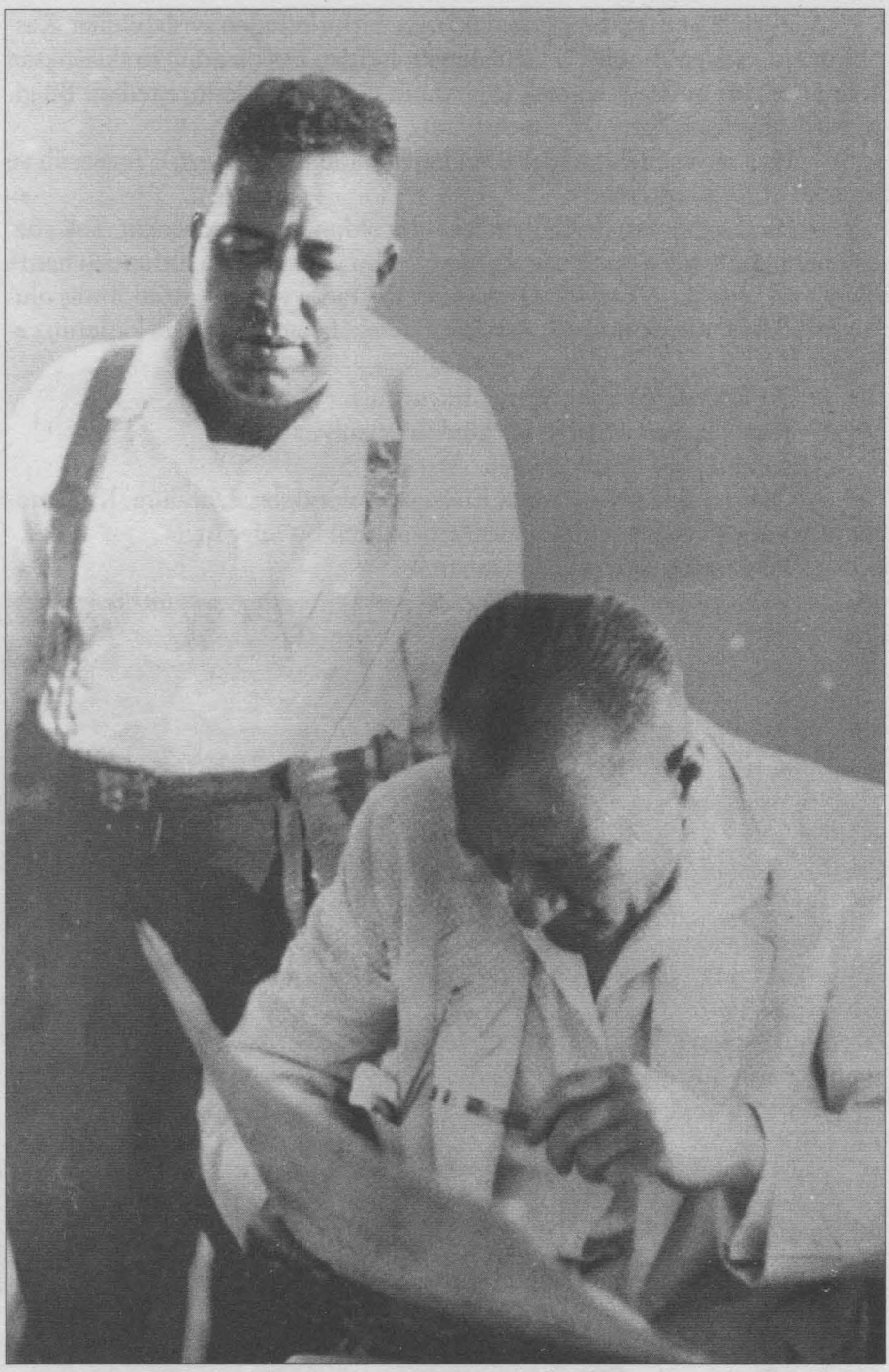
Buyurdular ve işçiyi okşadılar, işinin başına yolladılar.

* * *

Vahdettin ile nasıl tanışmışlardı?

1917 İkinciteşrin'in *(kasım ayının)* sonlarına doğru, Almanya İmparatoru Wilhelm tarafından davet edilen Sultan Mehmet Reşad'ın yaşlılığı hasebiyle, yerine veliaht Vahdeddin'in gönderilmesi hükümetçe kararlaştırılıyor ve askeri müşavirliğine de ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşa tayin olunuyordu.

Resmi muamele cereyan etmeden İsmail Hakkı Paşa merhum (Levazım Reisi) beni çağırmış ve paşanın böyle bir memuriyetten hoşlanıp

Mustafa Kemal Atatürk ve Cevat Abbas Gürer.

hoşlanmayacağını sormuştu.

Ben Mehmet Reşad'ın yerine gelecek olan veliahtla kumandanımın tanışmasını, o günkü telakkilerimiz içinde çok faydalı gördüğümden:

— Kumandanım, bildiğiniz veçhile *(üzere)*, işsiz sıkılıp duruyor. Almanya seyahati kendisini oyalar. Ancak kendisine arzedeyim. Neticeyi yine zatı Sâmilerine *(yüce kişiliğinize)* arz ederim, cevabını vermiş ve hemen kumandanıma evinde mülâki olmuştum.

Mustafa Kemal Paşa ilk nazarda Veliaht Vahdeddin'in refakatinde gitmekten hoşlanmamışsa da Alman ordularını yakından görmeyi ve Alman rical ve kumandanlarıyla temas etmeyi memleketi hesabına önemli bulmuş olduğundan başkumandan vekilinin tensip buyurduğu ödevi memnuniyetle kabul edeceğini aynı günde İsmail Hakkı Paşa'ya arzını yine bana havale buyurmuştu.

Askerî müşavirlik vazifesine tayiniyle beraber birinci rütbeden Mecidî nişanıyla taltif olunmuştu *(ödüllendirilmişti)*.

Birincikânun'un *(Aralık'ın)* onu olmuştu.

Veliaht Vahdeddin'le refakatine memuriyeti dolayısıyla hareketten evvel görüşülmesi lüzumunu başkumandan vekili tavsiye ettiğinden; veliaht yaverliğinden gün alınmış ve deniz polis merkez memuru Bay Azmi'den (Erzincan Valisi merhum Azmi'dir) hususi surette tedarik ettiğim ufak bir motorla Çengelköy iskelesine yanaştık. İskelede veliahtlığın bir lândo arabası bizi veliaht köşküne götürdü.

Atatürk, Osmanlı veliahtını ilk defa görüyordu. Mülakatları kırk dakika müddeti doldurmamıştı. Köşkten aynı vasıta ile iskelede bizi bekleyen motora geldik.

"Melmeket" diyen bir veliaht

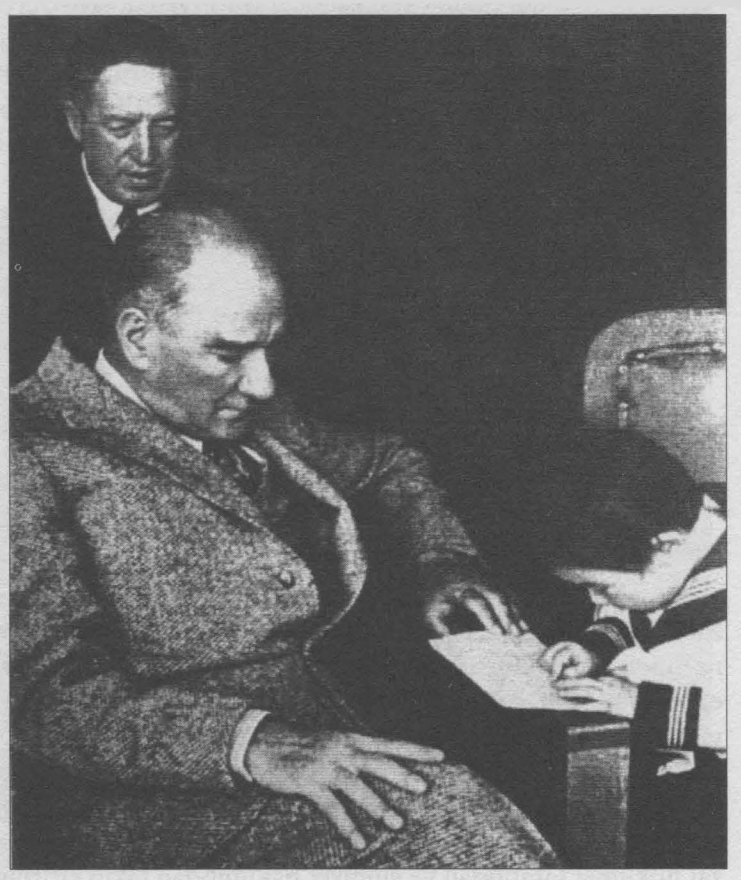
Veliahtla görüşmesinden hasıl olan duygularını sormak için fırsat gözetliyordum. Çengelköy iskelesinden Beşiktaş'a bizi döndüren motorda yalnız kalır kalmaz:

— Paşam veliahtı nasıl buldunuz, dedim. Cevaben:

— Anlaşılır gibi değil, gözlerini kapayıp, dervişane bir vecde dalar gibi, en basit bir söz için kafasını yoran bu adam; mirasının gururuna yaslanan bir zavallı rolünü, bilerek veya bilmeyerek gösterdi. Henüz memleket kelimesine "melmeket" diyen bir veliaht! Gösterdiği kabiliyet ve vaziyette ise yabancılar karşısında bizi mahcup edeceğinden korkarım; buna nasıl askerî müşavirlik edeceğim bilmem."

Müsaadelerini alarak:

— İstanbul Merkez Kumandanlığı inzibat bölüğü zabitliğim *(subaylığım)* sıralarında ikinci veliaht bulunan Vahdettin'i vazife dolayısıyla tanımıştım. Bu zat hükümet tarafından ve emniyet bakımından takip ettiriliyordu. Ekseriya

Küçük Ülkü'ye okumayı öğretirken (3 Mayıs 1936).

menkûp *(görevden alınmış)* Sadrazam Kâmil Paşa'nın Saraçhane'deki konaklarına gider ve saatlerce kalırdı. Ve bazı yangınlara gelir halk arasında görünürdü. Zatıdevletlerine gösterdiği kabiliyetten başka bir kabiliyette olduğunu zannetmiyorum, dedim.

— Bakalım, seyahatimizde ne olduğunu yakından göreceğiz, buyurdular.

Almanya'ya hatırımda kaldığına göre 14 Birincikanun'da *(14 Aralık'ta)* hususi trenle hareket edildi. Sirkeci Garı'ndan büyük merasimle ayrılmıştık. Hareketimizden biraz sonra Veliaht, Paşa'yı salonuna davet etmiş ve saatlerce baş başa konuşmuşlardı. Sohbetleri tedricen *(giderek)* senli benli bir samimiyet ve karşılıklı hürmet ve nezaket içinde cereyan etmişti.

Ertesi gün Bulgaristan arazisi içinde yol alıyorduk. Yine veliaht tarafından salona davet olundu.

Trende bu ikinci ve üçüncü görüşmeler, Paşa'ya Veliaht Vahdeddin'i, her hâl ve kabiliyetle tanıtmıştı.

Veliaht, trendeki görüşmelerinin birincisinden, Arıburnu ve Anafartalar zaferlerini ima ederek, "Ecdadı izamımdan *(büyük atamız)* Fatih Sultan Mehmet hazretlerinden sonra İstanbul'un ikinci fatihinin zatı devletleri olduğunu bilir ve zatı devletlerinizi en çok takdir edenlerden biriyim" gibi bir ön sözle Paşa'yı taltifle kalmamış, serbest ve samimi konuşmalar arasında kumandanımın sigarasına kibrit tutacak kadar hürmet ve nezaket göstermeyi ihmal etmemişti.

Atatürk, bu vazifeden gün geçtikçe memnun oluyordu. Çünkü, yarının padişahının, memleket işlerindeki noksanlarını ikmal etmiş ve artık onu görüş beraberliğine sürüklediğini sanmış ve fakat son derece tehlikeli bir adam olduğunu yakından görmüş ve onu bütün hilekarlıklarıyla öğrenmişti.[120]

* * *

Mustafa Kemalce bir cevap

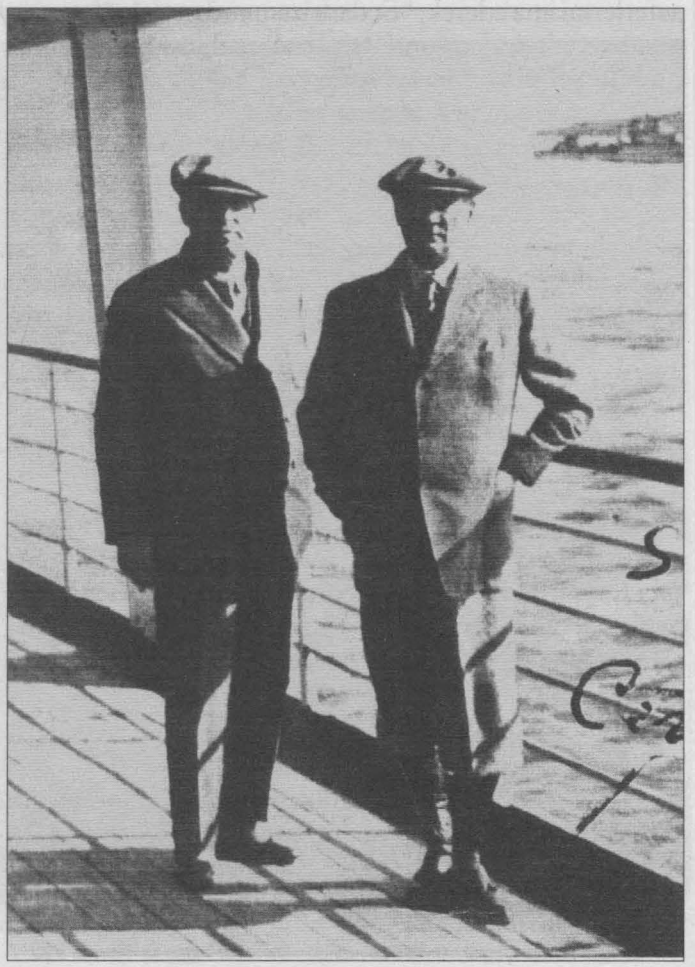
İstanbul'un işgal günleri: Başta General Harrington olmak üzere bir kısım işgal kumandanları Pera Palas salonunun bir köşesinde otururlar. Mustafa Kemal nedense dikkatlerini çeker. Kim olduğunu soruştururlar. Mustafa Kemal denir. Onlar için Mustafa Kemal, Birinci Dünya Harbi'nin en ünlü şahsiyetlerinden biridir. Yabancı dillerde yazılar, o zaman bile bir kitaplığı doldururdu.

Kendisine haber göndererek masalarına davet ederler, ama Mustafa Kemal'in cevabı hem nazik, hem kesindir:

— Burada ev sahibi olan biziz. Kendileri misafirdirler. Onların bu masaya gelmeleri gerekir. [121]

120 *Yakınlarından Hatıralar,* a.g.e.

121 Behçet Kemal Çağlar, *Atatürk Denizinden Damlalar*'ından iki hatırası, s.62.

Cevat Abbas
Gürer ve Mustafa
Kemal Atatürk

Atatürk'e katılan ilk bahtlı Mehmetçik

Atatürk Samsun'a çıkmıştı. Üstü başı yırtık, pabuçları patlak, silâhsız bir nefer gördü. Yüzünün rengi bakıra dönmüş bu asker ağlıyordu. Atatürk:

— Ne ağlıyorsun arkadaş, dedi, asker ağlamaz?..

Nefer irkildi, hemen doğruldu. O, sualini tekrar etti:

Asker içini çekti:

— Söyle ne ağlıyorsun?"

— Düşman memleketi bastı. Hükûmet beni terhis ediyor. Silâhımızı elimizden aldılar. Toprağımıza giren düşmanı ben şimdi ne ile öldüreceğim?"

Büyük kumandan:

— Üzülme çocuğum. Gel benimle, dedi ve Samsun deposundan nefere bir silâh verdi. Atatürk'ün yanına katılan ilk bahtlı Mehmetçik budur.

* * *

General Harbord'dan Mustafa Kemal'e bir soru: "Ya başarılı olamazsanız?"

Atatürk Sivas ve Amasya teşkilâtını kuvvetlendirmeye çalıştığı sırada Amerikan yardım komitesinin Şark şubelerini teftişe gelen General Harbord kendisiyle konuşmuştur. Aşağıdaki fıkra bu konuşmadandır:

Realist Amerikalı, endişeli bir gözle Atatürk'e sordu:

— Peki, ya muvaffak olamazsanız?

Atatürk şu cevabı verdi:

— Bir millet, mevcudiyet ve istiklâlini temin için tasavvuru kabil olan her teşebbüs ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. "Ya muvaffak olamazsa" demek o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Şu halde; millet yaşadıkça ve fedakârlığa devam ettikçe muvaffak olmamaya imkân yoktur.

* * *

Kovulan İtalyan devriyesi

İstanbul'un işgal günleri... Rauf Bey'le ikinci katta, perdeleri daima inik odada oturuyorlardı. Ben, yaveri birden odaya girdim. Bir İtalyan asker kolunun kapıya dayandığını, hatta eve girdiklerini haber verdim. Zaten karışık giden işler içinde sinirleri gergindi. Birden parladı:

-— Ne demek? Ne ister bu keratalar? Çağır bana onların başını...

Mütareke devrinde o pis yerli tercüman tiplerinden birini peşine takan bir İtalyan karabiniyer devriye kumandanı, yarı küstah yarı ürkek odanın kapısında göründü.

— Kolonel...

— Ne Koleneli be... Ben Generalim!

Yerinden fırlayan Mustafa Kemal'in bu öyle bir gürleyişiydi ki o pis tercüman ayağını kapıdan dışarı atarak ne yapacağını, ne diyeceğini şaşıran devriye kumandanının gölgesine saklanmaya çalışıyordu. Arkasındaki yaverin bir eli tabanca cebindeydi. Onun bu kararlı heybeti önünde bir görev yapmaya mı geldiğini, yoksa bir tuzağa mı düşürüldüğünü tayin edemeyen İtalyan devriye kumandanı da geri geri çekildi. Mustafa Kemal yeniden gürledi:

— Gidin buradan. Çıkın. Ben Kont Sforzia ile konuşurum.

Kont Sforza İtalyan sefiriydi. Ne Mustafa Kemal Kont Sforzia'yı tanırdı, ne Kont Sforiza ile konuşacağı vardı. Fakat İtalyan devriyesi kumandanı, bu hâkim, kendinden emin ve kumanda etmeye alışmış insanın karşısında eridi, söndü. Ürkek hareketlerle selamını verdi. Döndü. Arkasında kendi gölgesine sığınmış tercüman ile merdivenleri indi. Kapıdaki askerlerini toplayıp çekti gitti. [122]

* * *

Gençliğe inanan Ata

Çoban piyesinde bizzat Behçet Kemal rol almış, çobanı kendisi oynamıştı. Piyes şöyle bitiyordu:

"Gençliğe inan beyim,
Gençliğe dayan beyim."

Şairin gayet masum düşüncelerinde yazdığı bu beyit Ata'nın etrafını saran ve artık genç sayılmayacak kimselerin fena halde canını sıkıyor. Beni de Behçet Kemal'i de bir hayli sigaya çekmelerine sebep oluyor.

Atatürk her şeyi haber alırdı. Bu da onun kulağına gidiyor. Kısa bir zaman sonra hem bizi sigaya çekenlerin, hem de canı sıkılanlardan birçoklarının bulunduğu bir sırada şu suali soruyor: - Gençlik nedir?

Tabii çeşitli cevaplar veriliyor. Atatürk-mutadı üzere-bütün bunları sabırla dinliyor. Sonra:

— Benim anladığım gençlik bu inkılabın fikirlerini ve ideolojilerini benimseyip gelecek nesillere götürecek kimselerdir. Benim nazarımda yirmi yaşında bir yobaz ihtiyardır. Yetmiş yaşında bir idealist de tüvana *(güçlü)* bir gençtir.

* * *

---

122 Behçet Kemal Çağlar, a.g.e, s.63.

Atatürk ve Ana

Bir gün Atatürk sofrada:

— Kadın mı daha mühimdir, erkek mi, sualini sordu.

Kimisi erkeğin ehemmiyetini ispata çalıştı. Kimi kadının lehinde konuştu. Fakat, en ciddi deliller erkeğin lehine ortaya çıkmıştı. Erkek her şey olabiliyordu.

Atatürk biraz düşündü. Sonra:

— Doğrudur. Erkek her şey olabilir. Fakat onun olmadığı bir şey vardır ki dünyada erişilecek en büyük kuvvet ve şeref onda mevcuttur. Efendiler, erkek her şey olabilir., yalnız ana olamaz...Onun için kadın erkekten evvel gelir. Onun için medeni cemiyette erkek, daima kadına hürmetle mükelleftir.

* * *

Ankara'yı neden hükümet merkezi yaptım?

Sıcak bir günün akşamında yanında bazı zevatla Çankaya köşkünün bahçesinde dolaşıyordu. Ben de o sıralarda eski köşkün tavan dekorlarıyla meşguldum. Tozlu ve sisli bir akşam, Ankara'nın üzerine çökmüştü. Yer yer toz hortumları semaya doğru yükseliyor ve manzaraya daha boğucu bir hava ekliyordu. Bize:

— Ankara'yı hükümet merkezi yapmakla iyi mi ettim, diye sordu. Tabii herkes müsbet cevap verdi. Arkasından:

— Neden?

Suali gelince, kimi stratejiden, kimi siyasetten bahsetti. Hatta birimiz:

— Kayalık güzeldir.

Gibi bir estetik nazariye de ortaya attı.

Atatürk:

— Şimdi dalkavukluğu bırakın..diye münakaşayı kapattı. Ankara'nın hükümet merkezi olmak için saydığımız meziyetleri beni iknaya yetmez. Ben Ankara'yı hükümet merkezi yapmakla büsbütün başka bir hedef güttüm. Türkün, imkansızı imkanlı hale getiren kudretini, dünyaya bir kere daha tekrar etmek istedim. Bir gün gelecek; şu çorak tarlalar, yeşil ağaçların çevirdiği villaların arasından uzanan yeşil sahalar, asfaltlarla bezenecek. Hem bunu hepimiz göreceğiz. O kadar yakında olacak.[123]

* * *

123 *Atatürk, TMTF 25. yılda,* Hazırlayanlar: Yılmaz Hocaoğlu, Gönül Şahin, Özcan Yüzbaşıoülu, Erhan Keleşoğlu, İlker Aksoy, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.

Ata nasıl çalışırdı?

Merhum Atatürk üç gün uyumadan, hatta yerini terk etmeden okur ve yazardı. Bu müddet zarfında gıdasını kahveden, portakal suyundan veya ayrandan alırdı.

Ne bir tarihçi ve ne de bir filolog olmadığım malûmdur. Ben de vatandaşların bir kısmı gibi bu iki ilmin yakın âşinası ve dostuyum.

Şu kadar ki, Dâhi büyük inkılâpçının her yönde olduğu gibi tarih ve dil uğurundaki hummalı mesaisinin yakından şahidi olmuş bulunmak dileğime cesaret verdi.

Dünya fanilerini; bütünlükleriyle ebedi yaşatan yalnız tarihtir.

Bu amansız eser notlarını; ister maksadı hisse feda eder kabiliyette tutmuş olsun, isterse hakikatın üstünde kıymet vererek mübalâalı yazmış bulunsun, üzerinden birçok asırlar geçen vak'aları nihayet bir gün bitaraf olarak inceleyen beşer dimağı işin hakikatine nüfuz ediyor ve kat'i hükmünü veriyor.

Asrımızda arkeolojinin ilerlemesi neticesi olarak tarihin birçok noksanı ve karanlıkları aydınlanmış bulunuyor.

Arkeoloji; üzerinden binlerce seneler geçmiş, hatıralardan silinmiş, kaybolmuş nice saltanatların, nice imparatorlukların, nice büyük küçük içtimaî heyetlerin mevcudiyetlerini bütün genişliğiyle meydana çıkardı. Ve bu mevcudiyetlerin ayrı ayrı ilim ve medeniyetlerinin izlerini, kaynaklarını, faaliyetlerini bugün gözle görülür, elle tutulur hale getirdi. Daha da getirecektir.

Bu ilim sayesinde bir toprak vazonun, bir kiremit veya bir tablet parçasının, bir mezarın, bir ehramın tetkikiyle gömülmüş ve unutulmuş veya kasdi ihmal olunmuş hakikatler tekrar bütün vuzuhuyla meydana çıkıyor. Tarih kitaplarına geçiyor. Beşer gözleri önüne konuluyor...

...

Atatürk; yarattığı Türkiye'sinin inkılâplarını tarih ve dil ile tamamlamak istemişti. Bu uğurda kurduğu kurumlar; bu yüksek hedefe ulaşmak için çetin mücadeleye atılmış teçhizatsız bir ordunun karargâhlarıydı. Kendisi bizzat dünya tarihlerini tetkike koyuldu. Ve bütünlüğüyle tarihimiz üzerine düştü.

Dünya tarih ûlemasının Orta Asya için ve oradan yayılanlar hakkındaki yazılarını ve kanaatlerini dehasında izabe ederek *(eriterek)* Türk cevherini, kıdem ve asaletini ortaya koyabildi.

İki satıra sığdırdığım bu cümlelerimin tahakkuku onu ve karargâhını yıllarca yordu, hattâ yıprattı.

Çok zamanlar üç gün/üç gece masası başından ayrılmasına mâni olan hummalı çalışmasıyla meydana getirilen Türk tarihinin ikmali; Türk dilinin bütün lehçeleriyle ortaya çıkması ile ve istikrarıyla olacağı tereddüdsüz kanaatidir ki, o Büyük Adam, bütün parasını tarih ve dil kurumlarına

hasretmiş ve onun sevgili muhteremi peyki Milli Şef İnönü de bu kurumları yüksek himayelerine alarak kardeşinin hızına hız katmıştır.

Evet Türk dili; Türk tarihini ikmal edeceği gibi Türk asalet kıdem ve medeniyetini ispat edecek ve ana dil vasfını bihakkın ihraz edecektir.

Bu ikmal devresinin hizmet ve vazife şerefi bugünkü inkılâpçı neslin olmalıdır. Bu yorucu işin kendilerine büyük bir emanet olduğunu bilenlerin bu inkılâbın ikmalinden en büyük zevk duyacaklarından eminim. Çünkü, en nihayet büyük milletimize bu çalışmalarıyla beşeriyet dünyası karşısında bir mevcudiyet vereceklerini benim kadar bilirler.

Sırası gelmişken arzedeyim.

Atatürk tarihimizde kıdememizi ve medeniyetimizi ifade edebilecek lehçelerimizde bir kelime bulduğu zaman sevinir, çok neşelenirdi.

Üç gün uyumadan, hattâ yerini terk etmeden okur ve yazardı. Bu müddet zarfında gıdasını kahveden, portakal suyundan veya ayrandan alırdı.

Yakut lugatindeki "emerik" sözcüğü

Bu kabil çalışmaları sık sık vaki olurdu. Büyük Dâhi'nin karşısında bu tahammülsüz mesaisi içinde kaldığım geceler; arasıra kendimden geçer irademden haricinde oturduğum yerde uykuya dalardım.

Merhum bol kahve veya ayran ikramıyla uykumu giderir fakat çıraklığından uzaklaştırmazdı. Böyle bir gecenin yarısından sonra idi; meşhur Rus âlimi Pekarskiy'in yakut lûgatini tetkik eden Atatürk; "emerik" kelimesine gözü ilişmişti.

Durdu. Ve kendi kendine gülmeye başladı. Derin bir haz ve neş'e içinde gözlüğünü çıkardı. Birer sigara ve kahve içelim emrini verdi.

Meğer bulduğu "emerik" kelimesi Türk yakut dilinde denizle ayrılmış arazi parçasını ifade eden mânaya geliyormuş.

Haz ve neş'esini yaratan mütaleasını da acizden esirgemedi. Emerik kelimesinin Amerika'nın kâşiflerinin tarihiyle, yakut Türklerinin kıdemleri tarihini mukayese ederek "Amerika'nın adını büyük ecdat koymuştur" dedi.

— Evet; Kristof Kolomb'dan sonra Amerika'ya muhtelif zamanlarda dört defa seyahat eden Floransalı gemici "Americo Vespuçi" adına izafe edilen Amerika kıtasına Avrupa kâşiflerinden çok evvel Asya'dan geçenlerin yeni tetkiklerle kıdemlerini biliyoruz buyurdular.

İşte Atatürk'ün bir kelimeden bile Türke, Türklüğe kazandırmak istediği tarih kıdeminde hisse.

İçten dilerim ki; gazetelerde memnuniyetle okuduğum İnönü ansiklopedisini tertip ve tanzim edecek muhterem tarih ve dil bilginlerimiz, tarihe ve coğrafyaya hâdim olacak kabiliyette Türk lehçelerinde bulacakları kelimeleri de alsınlar.

* * *

Tarih yazıyla başlar

Atatürk Aydın manevralarında [124]

Cevat Abbas Gürer aşağıdaki yazısında, Atatürk'ün Aydın Manevraları sırasında tarih ve yazı ile ilgili dile getirdiği görüşlerini aktarıyor.

1937 yılı Aydın manevraları; büyük bir dikkat ve ciddiyetle cereyan etmişti. Manevra mıntıkasının içinde bulunan köylülere bile, kahraman ordumuzun her zaman olduğu gibi taşıdığı hamaset *(cesaret),* vazifedeki sarsılmayan salâbetli *(sağlam)* iman ve ciddiyetleri sirayet etmişti.

Hakikî bir muharebe sahasında bulunurcasına kırmızı tarafa köylülerin gönüllü yazılmak isteyenleri çoktu.

Takdirlerle karşılanan müracaatları münasip lisanla is'af olunmayınca *(kabul edilmeyince)* teessürleri yüzlerinden okunuyordu.

Koca efeler, manevra müddetince işlerini bırakarak kırmızı ve mavi orduların karşılıklı harekâtını pek yakından takip ediyorlar, mavi tarafın muvaffakıyetini kat'iyen istemiyorlardı.

Bu içten dilekleri bu kadarla kalmamıştı. Her ne olursa olsun mavi tarafın behemahal mağlûp edilmesi için mavilere fırsat ve göz açtırmayacak bir heyecan yaşatıyorlardı. Mavilerle aynı kanı taşıdıklarını çok iyi takdir etmelerine rağmen, bu mefruz *(ayrılmış)* düşman eratına ne yol ve ne de içecek su göstermediklerine hepimizi şahit yapmışlardı. Ve bu sahici olmayan muharebenin bir gün hakikî şekilde tecelli edebileceğini onlar esasen bir lâhza akıllarına sığdıramıyorlardı. Umumiyetle;

"— Efendi biz onları deniz kenarında karşılar, orada haklarız" diyorlardı. Ve:

"— Gencimizle, yaşlımızla, kadınımız ve kızımızla bu işe hazırız" cümlesini dolu bir kinle ilâve ediyorlardı.

Ayrı ayrı köylerde genç veya ihtiyar kime sorulduysa aynı cevaplar alınıyordu.

Onlar'a, bu çok içli ve samimi kararlarında, Türk kanındaki asalet ve yıpranmayan cevher, bir ve beraber yapmıştı. Yoksa onlar bir araya toplanıp sözleşmemişlerdi.

Her gün tabiatla mücadelelerinden, temiz, ak nasıyeleri *(alınları)* tunçlaşmış, elleri nasırlaşmış olan bu celâdet *(yiğitlik)* kaynağının erlerine manevrayı izaha kalkıştığımız zaman; hafif tebessümle çatık çehreleri düzeliyor ve muhataplarına mütevazı bir ciddiyetle;

---

[124] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 9 Şubat 1941

— Evet mavilerin de bizim çocuklarımız olduklarını çok iyi biliyoruz. Fakat manevrada düşmandırlar. Onların behemehal mağlûp olmalarını istediğimizden yol göstermiyoruz. Suyu ise biraz nazlandıktan sonra veriyoruz. Biz kırmızı tarafla beraberiz doğrusu.

Bir başka köylü grubu ise:

— Ah evet bu maviler bizim diye bir şey yapmıyoruz. Hakiki düşman olsalar bir dakika yaşatmayız gibi cevaplarıyla duygularını ifade ediyorlardı.

Muhataplarını takdirle boğan bu Türk mâneviyatının tam timsali olan bu kararlar yalnız bizi değil Atatürk'ü, o büyük başbuğu da pek memnun ve mütehassis etmişti. O; bu mâneviyatı korumak için köylülerle tamamen beraber olmuş, mavi tarafı bir an evvel mağlûp etmek için tedbir bile almıştı.

Nihayet manevra; kırmızıların galibiyeti ile bitti. Köylüler muvaffak olan ordudan fazla sevinmişlerdi. Bu sürurları *(sevinçleri),* Türklüğe has misafirseverliklerinin tecellisine vesile olmuştu. Ordunun her iki tarafına, evinde neyi varsa ikram ediyorlardı. Bu köylülerimizin kırmızı tarafın kazandığı muvaffakıyetten mütehassıl taşkın hazlarını görmek bu büyük milleti dirije edenler için hakikaten bir bahtiyarlıktı.

Atatürk, kritiği ve geçit resmini beklemedi. Karargâh treniyle Ankara'ya hareket olundu.

Trenimiz Aydın'dan ayrıldıktan sonra gecenin koyu karanlıklarına dalmıştı. Manevra muvaffakıyetinden ve sevgili köylerimizden aldığımız unutulmaz intibahların *(uyarılmaların)* neşesiyle sofraya oturmuştuk.

Her vakit olduğu gibi bir aralık yine bu şerefli sofra dershanesinin büyük sahibi, Türk tarihi mevzuuna temas etti. Ağır ve şiddetli imtihanlar yaptı. Fakat hiçbir talebesini sınıfta bırakmaya kıyamadı.

O büyük dimağın maksadı, bildiklerini, hattâ bildiklerinden aldığı ilhamlarını etrafına izah ederek belletmeyi istihdaf ediyordu *(amaçlıyordu).*

Gece saat 23.00'a yaklaşmıştı. Atatürk kalem kâğıt getirtti ve pek yakınımdan birinin not tutmasını emretti.

Türk mevcudiyeti ve benliği için bu çok kıymetli tarihi notu aziz vatandaşlarıma armağan ediyorum.

Atatürk'ün tarih tanımı

"Türkiye Cumhuriyeti mekteplerinde okunması tasvip edilen tarih kitaplarında tarihin tarifi şöyledir:

Tarih; insan cemiyetlerinin zaman ve mekân kaydıyla sahih *(açık)* olarak hayatlarını, kültürlerini nakleder bir ilimdir.

Bu tarif yanında şunu kaydetmek lâzımdır ki; tarihin bu tarifi bu dünya klâsik kitaplarında aynı değildir.

Ancak siyantifik *(bilimsel)* tarih şöyle bir kayda tutulmuştu:

Yazı; bunda beşer zekâsının inkâr kabul etmez hakikatini görmemek mümkün değildir.

Ve fakat yazı nedir?

İşte bu nokta üzerinde durur ve bundan çıkan orijinal anlamı kapsayabilirsek Türkiye Cumhuriyeti mekteplerinde okunmakta bulunan tarih kitabı içindeki tarih tarifi tam anlamıyla yerini bulur.

Yazı; bu Türk kelimesi şu anlamı işaret eder. Her şey; hususiyetle bir şey. O da insan zekâsının düşüncesinin kafasındaki geniş parlaklığın ve o zekâ parlaklığının bütün buluş ve görüşlerinin, yapışlarının ifadesine yarayan bir şeydir, objedir.

Şimdi dünya âlimleri yazıdan bahsettikleri zaman; bununla Grek, Lâtin, Fenike ve saire harflerinin ve bunlarla mazbut *(yazılmış)* olan historik *(tarihi)* eserlerini kastederler.

Bu kast şüphesiz doğrudur. Ancak sayılan türlü isimlerden evvel, isimli veya isimsiz yazılar yok mudur?..

Sümer'in, Hatti'nin, Mısır'ın; onlardan daha çok eski olduğu bugün bilinen ve görülen, Uygur'un, Maya'nın yazıları; historik diye kaleleştiren tarih çerçevesi haricinde bırakılabilir mi?..

Bu yazılarla Orhon yazıları; dar kafalı historiyenlerin *(tarihçilerin)* yaratmaya çalıştıkları yüksek kale bedenlerini, onların kafalarına yıkmak için birer kale ve ayakta duran, pek canlı kuvvet ve kudret ifade eden birer yazı âbideleri değil midirler?..

Yazı nedir; bunu anlamak hakikaten çetin ilim sahibi olmaya bağlıdır. Paleolitik devirde bir çakmaktaşı üzerinde yazılan yazıları görmüş dünyada kaç âlim vardır? Paleolitik bir kemik parçasının üzerinde bugün en münevver insanların, mimarların, mühendislerin kullanılagelmekte oldukları desimetreyi görürsek, bugünkü îlim dünyasını 20-30 bin sene evvelindeki ilim âlemini; henüz ilmî hakikati anlayamamış zavallı çocukları mertebesinde göreceğinden asla mütehayyir olmamalıyız *(hayrete düşmemeliyiz).*

Bu noktadan tarihin yazı ile başladığı hakikatini tekrar etmek isterim.

Fakat bu yazıyı, ölmüş zannolunan çok eski, büyük, geniş insanlık kültürünü, asırlarca devam eden uyuşukluktan sonra bazı şemmelerini, şerarelerini *(kıvılcımlarını)* kavrayabilen uyanık insan zekâlarının yeniden ortaya sürmeleri tarzında telâkki etmek muvafık *(uygun)* olur.

Yazının güneş kadar özelik *(ezeli- C. Abbas'ın notu)* olduğu tek vesikasını vermekle beyanatımı bitireceğim.

Güneş (O); işte onu gösteren yazı.

İşte ilk Türk ve dünya alfabesinde A denilen harf. Bu harf bugün dahi Maya ve Orhon yazılarında aynen mevcuttur.

* * *

Atatürk ve dünya [125]

O, içinde bulunduğumuz büyük dünya hâdiselerini ölümünden 13 Ay evvel görmüş, Cumhuriyetin alacağı vaziyeti bir notuyla anlatmıştır.

Türkün engin ve taşkın varlık cevherini kendinde bütün haşmetiyle duyan ve bulan Atatürk, yalnız Türk'e, Türklüğe âşıktı.

O, bu geniş ve derin aşkının, onda yarattığı sınırsız cömertliğiyle yüksek dimağını, kudretli elini kalplerimizin derinliklerine yerleşen dilini; dünyaya işittirdiği sesini yalnız Türkün ve Türklüğün yaşaması için kullandı.

O; dehasıyla duyduğunu, bulduğunu, gördüğünü, bildiğini, bellediğini kendinden daima aziz tuttuğu, kendinden daima daha çok sevdiği necip milletine bildirmeyi ve kendi inanına göre onu yetiştirmeyi, tamamlamayı, geleceklerde de ona yaşayacak, çıkar yollar göstermeyi yegâne kutsal iş bilen kâmil bir mürşit, hazmı ve sabrı geniş merhametli müşfik bir mürebbiydi *(eğitimciydi).*

O; milleti ve memleketi için kurtarıcı, kurucu, koruyucu, yaşatıcı ve tanıtıcı idi.

O; esasen Türk'ün Türklüğün ilerlemeye, yükselmeye olan hayatî ihtiyacını vaktiyle sezmiş, görmüş ve yine o; büyük asîl mayanın cevherinden aldığı ilhamlarla çarelerini bulmuş, cihan medeniyetine milleti eriştirecek yolları çizmiş, daima aynı nurlu yollarda yürümüştü.

O kadar ki; 20. asrın mütekâmil medeniyetine bir an evvel ulaşabilmemiz için ileri hamlelerini zamanımızın sür'at mefhumunun üstünde yaptı.

Asırlardan beri keyfî ve şahsî idarelerin zebunu olarak cihan ilerleyişinden geri kalmış olan Türk'ü, Türklüğü, dünya medeniyetiyle bir hizaya getirmek için mevcudiyetini kullandı, mevcudiyetini sarfetti.

Hülâsa Ebedî Şef Büyük Atatürk, bütün hayatında vatanı hâlik *(yaratan olarak)* tanımış, Türk milletini lâyık olduğu yüksekliğe çıkarmayı kendine ibadet edinmişti.

Atatürk, büyük, düzgün ve güzel endam kılığı ile bizlere benzerdi. Fakat hakikatte tamamıyla fevkalâde bir yaradılıştaydı.

İş başında, durduğu ve yürüdüğü anlarda devletin azametini ve Türk milletinin koca varlığını canlandıran ve kudret ve kabiliyeti şahsında toplayan, doğuşu eşsiz, bir halk çocuğuydu.

---

[125] Cevat Abbas Gürer, Yeni Sabah, 10 Kasım 1941 s-1,s-3

Onun yüce dimağı; bizim dimağlarımızın muhakeme ve görüşünün yetişemediği, eremediği ve bizlere kapalı ve karanlık görülen hâdiselerin illetlerine *(nedenlerine)* ve akıbetlerinin *(sonuçlarının)* enince derinliklerine nüfuz eder, bizim sezip görebileceklerimizi o çok daha evvel sezer ve görürdü.

Bu kadarla kalmaz, onların ne olacağını, alacakları vaziyet ve cereyanların hangi kabiliyet ve şekilde tezahür edeceğini zamanında keşfederdi.

Ondan sonra dokunduğu, temas ettiği veya içinde bulunduğu hâdiseleri millî iradenin arzusuna ve memleketin en uygun menfaatine olarak sevk ve idare ile hâdiselerin akıbetini en nihayet görüşüne râmederdi *(bağlardı).*

Tahmin ve tasavvurunda kalan hâdiselere karşı ise; nasıl davranmak eazım geldiğini, gelecekte alacakları manzara, gösterecekleri istidada *(eğilime)* göre ne gibi tertiplenmek icap ettiğini, o hâdise veya vak'alara hudutsuz mantık ve muhakemesiyle vücut verir, herkesin göreceği kabiliyette açığa koyar ve herkesi inanına inandırmayı vazife bilirdi.

Feyizli sofrasında ciddiyeti beliren mevzular açılır açılmaz hemen yanındakilerden birine, kendisi o vak'a ve hâdiseyi göremeyecek gibi hasretli bir heyecanla ve kalplerde, dimağlarda çarelerini kuran bir enerji ile mütalaa eder veya tedbirini not ettirirdi.

Notunu ikmalden sonra okutur, tarihe ve dile ait bir yazı ise not eden ve notunu okuyana "çocuk ne güzel yazıyor" cümlesi ile fikrini not edene mal eder ve bu lâtifesinden zevk duyardı.

Umumiyetle Atatürk, ömrünce en ciddî vatanî işler hakkındaki ve millî bünyenin yaşatılması için bütün muhakeme ve kararlarını da kendi yazmaz, karşısında bulunanlardan birine not ettirirdi.

Sayfalarca ve saatlarce süren notlarında dahi hiçbir tashih *(düzeltme)* ihtiyacı görülmeyecek ve duyulmayacak kadar akıcı ve silsilelenmiş vuzuhlu fikir ve muhakemelerinin mâna ve medlulünün *(kanıtlanışının)* pek mezhut ve düzgün tarzda tecellisi *(gerçekleşmesi),* büyük dehasının başlıca bâriz alâmetlerinden biri olarak sayılabilir.

O; muharebe meydanlarında ekseriyetle şifâhi *(sözlü)* emirler verir ve pek nadir bazı emirlerini not ettirirdi. Ancak; bu kabil emirlerinin birçoğunun yaşayanların hatırasıyla beraber bir gün silinip gideceği ve tarihe mal edilemiyeceği endişesini son zamanlarda duyması rağmen; o, gene görüşlerinin neticeleri hakkında coşkun fikir ve muhakemelerinin kararlarını ve icra emirlerini daima not ettirmek usulünden hayatının sonuna kadar ayrılmadı.

* * *

İçinde bulunduğumuz dünya hâdisesini ölümünden 13 ay evvel görmüş ve tasavvur ettiği vaziyeti tasrih etmiş (açıkça belirtmiş) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin alacağı vaziyeti, yürüyeceği yolu bir notuyla göstermişti.

1937 yılının Birinciteşrini'nde *(Ekim'inde)* Aydın havalisinde yapılan sonbahar manevralarında, arzusu gibi yüksek kudrette gördüğü gözbebeğimiz ordumuzun harp ve muharebe kabiliyetinden pek mütehassis ve memnun olarak Ankara'ya dönüyordu.

Manevra esnasında devamlı toz topraklar içinde bulunan Atatürk, bir gözünden hafifçe rahatsız olmasına rağmen, ordunun muvaffakıyetinden dolayı pek keyifli ve coşkun bir ruhî haletle sofraya oturdu.

Gece yarısına doğru, birisi "tarih yazı ile başlar" ilmî *(bilimsel)* ve diğeri ise "yakın gelecekte ihtimalini derpiş eylediği *(gördüğü)* dünya vaziyeti karşısında Türkiye Cumhuriyeti'nin alacağı vaz'ı ve hali" tespit eden siyasî iki notunu Türk tarihine şaheser olarak bıraktı.

Üç yıldan beri ufûl ettiği *(hayatta olmadığı)* halde kalplerde olduğu gibi her haliyle yaşayan Büyük Atatürk'ün büyük hatırasını taziz ve takdis maksadıyla kudretli notunu sevgili yurttaşlarıma sunuyorum:

* * *

"Yalnız samimî bir kanaat olarak bildiğimiz bir şey vardır ki, eğer bu memleketin bir gün herhangi bir yerde bir bâdireye girmesi, bir muharebeye tutulması veya iştirâk etmesi mukadderse, hükûmet olarak bu hususta T.B.M. Meclisi'ne ve millete; onun, etrafıyla mütalaa ederek ve bildirerek ve anlayarak karar vermek imkânını hazırlamak başlıca vazife saydığımız bir iştir.

Yani istemiyoruz ki beynelmilel *(uluslararası)* herhangi hâdisede bir hükûmetin veya birkaç hükûmetin girişecekleri taahhütlerinin tabiî cereyanları şu veya bu tarza birbirini iltizam ederek *(tâbi kılarak)* milleti mazide birçok hâdiselerde olduğu gibi bir emri vâki karşısında bıraksın.

Milletlerin faaliyetlerinde bütün hâdiseleri evvelden tahmin edip bir karara bağlamak mümkün olmamıştır.

Bununla beraber T.B.M. Meclisi'nin bu memleketin mukadderatında düşünerek bir karar vermesinin ve ancak onun verdiği kararların tatbik olunabilir olduğunu dahilde ve hariçte herkese anlatılmasının, bu memleketin selâmeti için esaslı bir çare olduğunu zannediyoruz.

Türkiye şu veya bu tarzda herhangi bir yere sürüklendirilmiş gibi başı boş bir idare manzarası göstermeyi asla kabul edemez.

Büyük devletler arasındaki mücadele, gerginlik, husumet o haldedir ki bunların arasında bulunarak bir bâdireye karışmamak *(karışmak?)* ihtimali vardır.

Bu ihtimale karşı ise âzamî derecede dikkatli, tedbirli ve soğukkanlı bulunarak postu kurtarmaya çalışmak vaziyetindeyiz."

* * *

Ebedî Şef Atatürk'ün notlarında işaret buyurdukları cihan vaziyeti ve-Türkiye durumu tahakkuk etti *(ortaya çıktı).* Türkiye Cumhuriyeti hudutlarının kıyılarında, hattâ kapılarında iki yıldan beri dolaşan harp yangını alevlerinin dehşet veren kızıllıklarını gördük ve görmekteyiz.

Devletler mevcudiyetlerini tehlikeye sokan bu korkunç kızıllıklar çerçevesi içinde uzun müddet de kalabiliriz.

Fakat, bugüne kadar olduğu gibi Millî Şef İnönü'nün kudretli zekâ ve büyük basiret ve soğukkanlılığıyla, tasavvur ve tahminlerin haricinde kalan bin bir türlü hadiselere karşı dahi aldığı kuvvetli isabetli tedbirleriyle milletimizin hazır olarak, sükun ve huzur içinde tutulacağına inancımızdandır ki Millî Şef'e bütünlüğümüzle baş ve bel bağlamayı vatanî ve millî vazife edinmişizdir.

* * *

Türk Dil Bahisleri

Cevat Abbas Gürer'in 28 Ocak 1942'de Yeni Sabah Gazetesi'nde "Türk Dili Bahisleri" ana başlığı altında yayınlanmış olan bir makalesi

Dil yaymanları ile konuşma

Basın ve ajans örgünlerinin (organ) mümessilleri; dil yayım işini üzerilerine almak için iki ay önce söz birliği ettiklerini biliyoruz. O tarihten beri bu söz birliğinin ürünlerini hemen her gece radyo başlarında istiyar ve bütün gazetelerin bölelerinde de okuyoruz.

Bu işi düzenleştirenlerin şimdiye kadar yayılama koydukları kelimelere olduğu kadar; yeni kelimelerin yayımıyla az çok ilgilenen okurlarım dinleyiciler ardı ardına kesilmeyen bu sürekli çalışmadan dolayı gerçekten sevinmektedirler.

Ortaya konan kelimelerin bir kısmı yıllardan beri bilinen ve bellenenlerdir. Önem, güven gibi:

Ehemmiyet ve itimat kelimelerinin bütün anlam kılıklarını önem ile güven üzerlerine giydiler. Ehemmiyet ve itimat kelimelerinin anlam kıyafetleri hiç bozulmadan bu kelimelere her halleriyle tam uygun gelmiş oldu.

Fakat "olay", "dolay", "taşıt, kelimelerinin üzerlerine giydirilen anlamların önem, güven kelimeleri gibi kuvvetli ve kudretli bir gelişe varabileceklerini umut edemediğimi açığa koymayı ödev biliyorum.

Radyo gazetesinin kıymetli sözcüsü bu kelimeleri hemen her gece tekrarlamaktadır. Sözcünün gür sesiyle işittiğimiz bu kelimelerin zevki okşadığını söyleyebilirm. Yalnız, "olay", "dolay, "taşıt", kelimelerinin anlamlarını irdelediğimiz zaman, söylenmek istenen anlamların cılızlığı zevkimizle örtülemiyor.

Ergeç bu kelimelerin daha geniş ve daha zengin anlamlarına uyar sözlere yerlerini bırakmalarının iyi olacağını sanıyorum.

İrdelediğim kelimeler için elimde Dil Kurumunun sözlüklerinden , dergilerinden başka belgelere malik değilim. Şimdi hep beraber sözlük ve dergileri karıştıralım.

"Hadise" yerine konulmak istenilen "olay"ın anlamının tam karşılığını dergilerde göremiyoruz. İmla klavuzu da bu kelimenin yalnız yazılışını

gösteriyor. Osmanlıcadan Türkçe ve söz karşılıkları tarama dergisinde de "Hadise"yi İstanbul lehçesi olarak "olan, olan biten" kılığında buluyoruz. Tarama dergisinin ikinci cildinde de vaki "vukubulan" manasına olarak "ola"ya rastlıyoruz. Cep, klavuzunda da "Vâkia, vak'a, ve dolayısıyla hadise anlamını "olga, olgu" kelimeleri ifade ettiği görülüyor.

İşte bu kısa incelemede bile "olay" yerine "olan" veya "olgu" ve yahut "olan biten" kelimelerinden birini kullanmak mana itibarıyla daha isabetli olacağı anlaşılıyor. Hele "olgu" bana daha anlamlı ve munis geliyor. Bir örnek verelim: "Bu haftanın siyasal olguları arasında", "Bu haftanın siyasi hadiseleri arasında."

"Dolay" da aynı klavuzlarda bulunuyor. Bu kelimenin doğrudan doğruya anlamları; "etraf, hudut, kenar, serhat"tır. Bu anlamlara bakılınca "dolay" kelimesiyle kastedilen, civar, mıntaka, havali manalarını tamamıyla bulamıyoruz. Bununla beraber "dolay" kelimesi halk dilince viraj manasında yerleşmiş gibidir.

"Cemiyet" manasına gelen "tolay" ile kâffe manasına gelen "tulay" kelimeleri de sözlüklerimizde vardır. Türkçe "d,t" değişmesi veya bir olması kaidesi karşısında bu kelimelerin "dolay" ile benzerlikleri yüzünden el yazısında birbirine karışacaklar ve bu kelimelerin anlamları, istenileni; ifade edemeyecek kabiliyette zamanla girecekleri şüphesizdir. O halde "dolay" yerine; civa, daire, etraf, havali, hinterland, muhit, hudut, kenar, mendil manalarına gelen "çevre"yi veya daire etraf, havali manalarını taşıyan "yüreyi veyhaut doğrudan doğruya mıntıka manasını ifade eden "Çevrek" kelimelerinden birini kullanmakta kastolunan anlama daha sadık kalınacağını görmekteyim. Esasen, "çevre" kelimesi ağzımıza ve kulağımıza doğuşumuzdan beri yerleşmiş değil midir?

"Taşıt, ise "taşıtmak" mastarının kökünden istifade edilerek vesaiti nakliye manasıyle sözlüğümüze alındığını sanıyorum. Halbuki; "taşıt sözü kendi mastarının hem kökü hem de emir sigasının malıdır. "Taşıt" anlamının medlulu ancak tasrifinin içinde bulunduğunu görüyoruz. "Taşıt, taşıtınız, taşıtalım- gibi

Bununla beraber "Taş" köküyle başlayan kelimelerin anlamlarının hiçbirinde ordu birliklerine ait seferi malzemenin nakil vasıtalarının adunu taşıyanına da sözlüklerde rastlanamıyor.

Taşı-mak=nakletmek, hazi olmak, mecruh olmak; taşınmak=naklolunmak; Taşı-yan=haiz, hamil; taş-ut harç; taş- üt=eşya (eve lazım gelenler); Taş =civar, dür, hacer,hariç, sahre, zahir, senk

Görülüyor ki anlamlarını bize tanıtan bu kelimeler; ordu birliklerine ait seferi malzeme taşıyan nakil vasıtalarının adını-göz ucuil ebile –biz veremiyorlar. Ve bu kelimeler ne kadar incelenirse incelensin istediğimiz mefhumu bize hiçbir surette anlatamıyorlar.

Bundan ötürü; uzun yıllardan beri ordumuzun hususi ve resmi dilinde

yerleşmiş bulunan ve ordu birliklerinin seferi malzemesini taşıyan nakil vasıtalarının adı olan "ağırlık" kelimesinin "taşıt" kelimesi yerinde kullanılmasını daha uygun ve manası üzerinde bir kelime olarak buluyorum.

Esasen dergi ve sözlüklerimizde ağırlık sözü; ahmal, bagaj, bâr, eşya, seferi levazım, siklet, vezin, bataet, bela ehmiyet, haml, terakin, mihr gibi zengin manalarını taşımaktadır.

Mesela; muharebe haberleri arasında "bugün uçaklarımız- çevresindeki düşman birlikleri ağırlıklarını yok etmişlerdir." cümlesini söylediğimiz zaman neyin, ne zaman yok edildiğini daha güzel, daha açık ve kesin bir anlamda ifade edilmiş bulunduğunu sanıyorum.

* * *

Mutat Zevat: Atatürk'ün hep çevresindeki kişiler

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yöneticiler albümünde Cevat Abbas Bey.

Mustafa Kemal'in sürekli yanında, özellikle de sofrasında olan kişiler basında, "zevat-ı mutade" olarak anılıyordu; yani her zamanki kişiler... Bunlardan biri de Cevat Abbas Gürer'dir. Mustafa Kemal'in yaverlerinden merhum Halil Nuri Yurdakul'un oğlu Prof. Dr. Yurdakul Yurdakul, babası ve çevresindekilerden dinleyerek kaleme aldığı kitabında Atatürk'ün sofrasına değiniyor ve mutat zevatı anlatıyor:

...Hangi konu ele alınacaksa, o konuyu iyi bilen üniversiteden veya dışarıdan şahıslar yemeğe çağrılır ve o konu tartışılıp karara bağlanırdı. Toplantıyı Atatürk idare eder ve konuşmaları da kesinlikle şahsiyete döktürmezlerdi...Genellikle bazı kimseler, Atatürk'ün sofrasında hemen daima bulunurlardı. Atatürk bu kişilere ya not aldırır, ya makale yazdırır veya elçi gibi kullanarak gidip araştırma ve tetkik görevi verirlerdi. Sofrada bulunan bu kimselere, her zamanki kişiler; bilinen, belirli kişiler anlamında "Zevat-ı Mutade" denirdi. Bu kimseleri tek tek inceleyecek olursak, görürüz ki bu kişiler ya hükümet üyesidirler veya zamanının en ileri gelen fikir ve kalem üstatlarıdır. Bu kişiler şunlardı:

Celal Sahir Erozan: Gazeteci, yazar

Falih Rıfkı Atay: Bolu Milletvekili ve *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesi baş yazarı.

Fuat Bulca: (Dönemin) Türk Hava Kurumu Başkanı.

Hakkı Tarık Us: Vakit Gazetesi başyazarı.

İbrahim Aleattin Gövsa: Yazar.

İrfan Ferit Bey.

Mehmet Emin Yurdakul: Büyük Türkçü şair ve yazar.

Mahmut Bey: Siirt Milletvekili ve *Milliyet* Gazetesi başyazarı.

Mithat Alam: Maraş Milletvekili.

Necmettin Sadak: Hariciyeci *(İnönü zamanında Hariciye Bakanı ve Başbakan olmuştur)* .

Recep Peker: Halk Partisi Genel Sekreteri *(İnönü zamanında başbakan olmuştur).*

Recep Zühtü Bey: Atatürk'ün Selanik'ten arkadaşı.

Şükrü Saracoğlu: İzmir Milletvekili *(İnönü zamanında Başbakanlık yapmıştır).*

Şükrü Kaya: Dahiliye Vekili.

Dr. Tevfik Rüştü Aras: Hariciye vekili, ayrıca Atatürk'ün Selanik'ten beri arkadaşı.

Yusuf Akçura: Araştırmacı ve tarihçi.

Bunların dışında sofrada sıkça bulunan kişiler şunlardı:

Ziya Gökalp Özer: Büyük Türkçü.

Ahmet Ağaoğlu: Edebiyatçı, yazar.

Ali Çetinkaya: Emekli Albay, Ulaştırma Bakanı.

Ali Kılıç: Emekli Subay Gaziantep kurtuluşu gazisi.
Ruşen Eşref Ünaydın: Gazeteci-yazar.
Yunus Nadi: Cumhuriyet Gazetesi kurucusu ve başyazarı.
Nuri Conker: Emekli Binbaşı, Atatürk'ün Selanik'ten beri arkadaşı.
Cevat Abbas: Başyaver.
Salih Bozok: Başyaver ve Atatürk'ün Selanik'ten beri tanıdığı arkadaşı.
Muzaffer Kılıç: Yaver *(Atatürk'ün Filistin'den arkadaşı).*
Ayrıca Ata'nın sofrasına her zaman gelebilen kişiler de şunlardı:
İsmet İnönü: Başvekil.
Mareşal Fevzi Çakmak: Genelkurmay Başkanı.
Celal Bayar: İktisat vekili, İş Bankası Kurucusu.

Bu sofrabaşı sohbetleri bazen sabaha kadar sürerdi. Herhangi bir konu görüşülürken o konuyu iyi bilene Atatürk sual yöneltir ve onu konuşmaya zorlarlardı. Bilmediği konuları can kulağı ile dinler ve öğrenmek isterlerdi.

...Sırf misafir ve dostları için çağrılan ses ve saz toplulukları, pek çok defalar hiç sazlarını bile açmadan evlerine geri dönmüşlerdir... [126]

* * *

Hiçbirini bırakamam!

Atatürk, hep aynı kişilerin sofrasında olmasından hoşnut olmayıp serzenişte bulunduğunu öğrendiği Cemal Hüsnü'ye (Taray), açıklama yapmak için bir gün huzuruna çağırır. Nejat Saner'in aktardığı anı:

"...Atatürk'ün sofrasında yine birleşen genç aydınlar, bir gece sofra dağıldıktan sonra konuşmaların verdiği zevk ve hazzı, beraberce Mahmut Esat (Bozkurt'un) evine giderek sürdürmek isterler. Sofrada dinlediklerini yeniden değerlendirirler. Bir aralık sohbetin tatlılığına kendini kaptıran Cemal Hüsnü *(Taray)* şöyle söyler:

- Arkadaşlar, sofradaki bu engin fikir ziyafetinden ne yazık ki birçok genç arkadaşlarımız faydanalamıyor. Çünkü mutat zevat denilen her akşamki davetlilerden sofrada yer kalmıyor. Ne yapsak da Paşa'ya duyursak?

Toplantıda bulunan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu isteği Atatürk'e söyler. Fakat bundan Cemal Hüsnü'nün (Taray) haberi yoktur.

Ertesi gün Çankaya Köşkü'nden Cemal Hüsnü Bey aratılır ve saat 18.00'de Atatürk'ün kendisini kabul edeceği bildirilir.

Bundan sonra olanları Cemal Hüsnü Taray'ın ağzından dinleyelim:

"Bu daveti haber alınca çok heyecanlandım. Acaba Atatürk beni erken saatte neye çağırıyordu? Doğrusu akşamı güç ettim. Emredilen saatte Çankaya Köşkü'ne gittim, Gazi Mustafa Kemal Paşa havuzun önünde koltukta

126 Prof. Dr. Yurdakul Yurdakul, *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar.* 1. Baskı, Truva Yayınları, Nisan 2005, s. 46-47.

oturuyor, kahve içiyordu. Kendilerini selamladım, heyecan içindeyim. Yanlarına oturmamı emretti, oturdum.

Paşa:

— Çocuk, seni neye çağırttım biliyor musun?

Ben:

— Hayır, Paşam.

Paşa:

— Bak çocuğum, sen beni hacir altına almak istiyormuşsun?

Ben:

— Estağfurullah, haddim mi efendim?

Paşa:

— Sofrada yalnız aydın kişileri çağırmamı istiyormuşsun. Şimdi beni iyi dinle, sana anlatayım, Kurtuluş mücadelesi için yola çıktığım zaman, bana inanmışlar, benimle beraber gelmişler, davaya baş koymuşlar, canlarını bana siper etmişler ve bir an bile benden ayrılmayarak türlü eziyet ve cefaya katlanmış kişilerdir.

Hepsi bana canlarıyla başlarıyla bağlıdır. Benim onlara vefa borcum büyüktür. Hiçbirini bırakamam, ama sofram genç aydınlara açıktır ve daima açık olacaktır. Ben onlara ne yaptım ve ne verdim? Benim, onların da inandıkları düşüncelerimi yerleştirmek için onları Meclis'e soktum. Orada bana yardımcı oluyorlar. Fakat hiçbirini bakan yapmadım. Bakanlıkların başına hep sizin gibi okumuş gençleri getirdim. Şimdi durumu iyice kavradın mı çocuk?

Ben:

— Paşam çok haklısınız. Bunu böylece hiç düşünmemiştim, dedim. Bu vefa anlayışından çok duygulanmıştım. Gözlerimden yaşlar akarak ellerine sarıldım, öptüm.

Atatürk, beni tatmin etmiş olmakla çok memnun oldu ve beni o akşam yemeğe alıkoydu."

Cemal Hüsnü Taray, bu ilginç bulduğum anıyı bana anlattıktan sonra ilave etti:

— Senin patron (İçişleri Bakanı Şükrü Kaya) bunu Atatürk'e söylemekle görevini yaptı ama beni de çok korkutmuştu... [127]

* * *

127 Nejat Saner, *Atatürk Dönemi-19 Altın Yılın Öyküsü,* Milliyet Yayınları, İstanbul 1975, s. 134-135.

Anılardan derleme...

Hasan Rıza Soyak'ın, Cevat Abbas Gürer'in ölümünden sonra kaleme aldığı anılarından...

Notlardan çıkan Cumhuriyet

"1923 senesinin Temmuz ayındaydı. Büyük Millet Meclisi ikinci devre seçiminin arkası yeni alınmıştı. Atatürk, Halk Fırkası'nın kuruluşunu tamamlamakla meşguldü. Lozan Muahedesi de *(barış antlaşması)* o günlerde ya imza edilmiş, yahut imza edilmek üzereydi.

Bir gün Çankaya Köşkü'nden, Ankara İstasyonu'ndaki Hususi Kalem binasına gelen kalem müdürü rahmetli Hayati Bey, beni Paşa'nın (Atatürk) istediğini söyledi, sebebini sordum, "Bilmiyorum" dedi.

Gönderilen bir otomobille Köşke çıktım. Yanımda arkadaşım Bolu Mebusu ve Atatürk'ün eski yaveri rahmetli Cevat Abbas Gürer de vardı.

O sıralarda bir bağ evi olan eski köşkün genişletilmesine karar verilmişti. Bu maksatla evin arkasındaki kayaların bir kısmı atılıyor, yapılacak ilave için müsait yer açılıyordu.

Atatürk benim geldiğimi görünce, yanında bulunan sayın eşi Latife Hanımefendi'yle, Cevat Abbas, Siirt Mebusu Mahmut Beylere [128] ve şimdi kimler olduğunu hatırlayamadığım daha bir iki misafirine:

"— İsterseniz bahçeye çıkıp kayaların nasıl atıldığını görelim. Biraz hava da almış oluruz" dedi ve arkasından ilave etti:

"— Hadi siz buyurun, ben de geliyorum."

Onlar salondan çıktıktan sonra yanıma yaklaştı, yelek cebinden birkaç küçük kâğıt parçası çıkarıp bana uzattı; bu kâğıtlar o zaman daima kullandığı bir not defterinden koparılmış yapraklardı.

"— Bunları müsvedde halinde tebyiz edeceksin *(temize çekeceksin)*. Yazılar biraz karışıktır, dikkat et, okuyamadığın yahut anlayamadığın yer olursa beni buraya çağırır sorarsın. Bir "Sepk-ü rapt" *(cümle düşüklüğüne)* rastlarsan düzeltmeye mezunsun *(yetkilisin)*. Aynı zamanda şunu da söyleyeyim ki bunları şimdilik yalnız sen ve ben bileceğiz. Amirlerine dahi bahsetmeye lüzum yoktur" buyurdu.

Bana çalışmak için kendi masasını gösterdi, bahçeye çıktı.

---

128 Nuyan Yiğit, a.g.e'den, açıklama:Rahmetli Mahmut Bey Milli Mücadele esnasında piyade kıdemli yüzbaşısı olarak Atatürk'ün refakat zabitliğinde bulunmuş bir zattır. Sonradan mebusluk ve İş Bankası İdare Meclisi reisliği yapmıştır. Bir aralık İstanbul'da *Tan* gazetesini de çıkarmıştır. -yhn

O çıkıp gittikten sonra kâğıtları okumaya başladım. Daha ilk satırlarda büyük bir heyecana kapıldım. Bunlar, o zaman mevcut olan 20 Ocak 1337 *(1921)* tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun *(Anayasa'nın)* bazı maddelerini tâdil *(değiştirme)* mahiyetindeydi. Evvela 1. maddeye "Türkiye Devletini'nin Hükümet şekli Cumhuriyettir" cümlesi ilave edilmişti... [129]

Aynı olayı Kılıç Ali'den dinleyelim:

"...Hükümet bunalımının devam ettiği günlerdi. Gazi, Çankaya'da eski kuleli köşkün yeşil salonunda Latife Hanım ve Cevat Abbas'la birlikte oturuyordu. Özel Kalem Müdürü Hayati Bey'den o zaman daire müdürü olan Hasan Rıza Bey'i *(Soyak)* yanına göndermesini istedi.

Hasan Rıza Bey'in geldiğini ve hole geçtiğini camekanlı kapıdan gören Gazi, Latife Hanım'la Cevat Abbas'ı salonda bırakarak dışarı çıktı, Hasan Rıza Bey'i karşıladı. Yeleğinin cebinden çıkardığı parmak uzunluğunda iki üç defter yaprağında, karma karışık yazılmış bazı notları uzattı:

"Bu notları aklıma geldikçe bazı düzeltmeler yaparak buraya kaydettim. Sen bunları oku, düzenle. Okuyamadıklarını benden sorarsın. Bunların içeriğini bir sen, bir de ben bileceğiz. Amirlerinin bilmesine bile gerek yoktur."

Gazi, Hasan Rıza Bey'e notları verdikten sonra onu salonda serbest bırakarak, Latife Hanım ve Cevat Abbas'la birlikte bahçeye çıktı. Neşeli bir şekilde bahçede gezdi. Hatta üç ayak atlama oyununu oynadı, eğlendi.

Hasan Rıza Bey, notları düzenleyerek uzaktan göründü. Gazi, yanındakileri bırakarak hemen Hasan Rıza Bey'e doğru yürüdü. Ondan notları aldı. "Çok iyi düzenlemişsin" dedikten sonra şu talimatı verdi:

"Bu notları alacaksın, şimdi hemen Adalet Bakanı Seyid Bey'e götüreceksin. Notları okuyacak ve hukuki bakımdan bir şey eklenmesi gerekiyorsa ekleyecek. Ancak senden, benden ve kendisinden başka kimsenin bilgisi olmadığını da söyleyeceksin."

Hasan Rıza Bey, notları Seyid Bey'e götürdü. Seyid Bey, bunları uzun uzadıya inceledikten sonra birkaç kelime eklemekten başka hiçbir değişiklik yapmaya gerek görmedi.

Gazi'nin Hasan Rıza Bey'e verdiği ve Seyid Bey'e gönderdiği müsvedde halindeki notlar, cumhuriyet ilanına ve anayasanın değiştirilmesine ilişkin maddelerdi.

İşte Gazi'nin Büyük Nutuk'ta "Arkadaşları gönderdim, İsmet Paşa'da yalnız kalarak anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi için birer müsvedde hazırladık" diye İsmet Paşa'yı bu şerefe ortak etmesinin gerçek iç yüzü budur..." [130]

* * *

129 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar,* 2. Baskı, İstanbul, Ocak 2005, ISBN-975-08-0882-7, s. 178.
130 Kılıç Ali, s. 218.

"...Atatürk, bir akşam Saffet Arıkan'ın evine yemeğe davetliydi. Ben de yanlarındaydım. İsmet Paşa biraz gecikmişti. Hükümet mensuplarının işleri ve görevleri nedeniyle gecikmelerini Atatürk daima hoşgörüyle karşılardı. Fakat nedense o gece İsmet Paşa'nın gecikmesine biraz sinirlendi. Paşa geldikten bir süre sonra kendisine dönerek şunları söyledi:

"Adını vermeyeceğim. Fakat senin için engerek yılanı gibi sokuyor diyorlar. Etrafta gerçekten böyle bir kanaat uyandırmışsan, senin için çok fena bir şey.

Sonra ekledi:

"Saklamaya gerek yok. Bunu bana söyleyen eski yaverim ve şimdi milletvekili olan bir arkadaşımdır."

Atatürk'ün yaptığı tarife en uygun kişi Cevat Abbas'tı. O anda orada olan Cevat Abbas telaşlanmaya, renkten renge girmeye başladı. Atatürk bunu fark edince, "Sen telaşlanma. Söylediğim sen değilsin" dedi. Böylece sözün sahibinin Salih Bozok olduğu anlaşıldı.

Zavallı Salih Bey, aynı zamanda İsmet Paşa'ya bir uyarı olan Atatürk'ün bu muzipliği yüzünden neler çekmedi. Ama yine İsmet Paşa'nın özel çevresine girmeyi başardı. Eskisi gibi baş başa dertleşmeye başladılar... [131]

* * *

"Telefonda bu şekilde konuşmak doğru değildir"

"...Dolmabahçe Sarayı'ndaydık. Atatürk birdenbire, Başbakan İsmet Paşa'nın telefon başına çağrılmasını emretti. Ben ve Cevat Abbas, yanında olduğumuz halde, özel salonun kapı dışında bulunan telefonun başına gittik. Atatürk bizzat telefonu eline alıp konuşmaktan hoşlanmazdı. Telefon ahizesini yerinden kaldırarak Cevat Abbas'a verdi. Cevat Abbas, Atatürk'ün söylediklerini İsmet Paşa'ya naklediyor, onun söylediklerini de Atatürk'e arz ediyordu. Konuşma henüz yeni başlamıştı. İsmet Paşa'nın telaşlı olduğu anlaşılıyordu. Sözleri arasında "Hatay için Fransa ile savaşa girmeyelim" şeklinde görüş belirttiği görülüyordu. Atatürk kızdı:

"Ona söyle, telefonda bu şekilde konuşmak doğru değildir. Yarın konuşuruz. Kes! Kes!"

Cevat Abbas'ın elinden telefonu aldı, kapattı.

Bu telefon görüşmesinden sonra Atatürk'le birlikte özel kütüphanesinde oturuyorduk. Hava hemen hemen kararmıştı. Yemek saati gelmiş, sofra hazırlanmıştı. Atatürk, oturduğu divandan sürekli denize, ufuklara dalmış, bir şeyler düşünüyordu. Hiçbir şey konuşmuyordu. Birdenbire emir verdi:

"Bu gece yemeği Park Otel'de yiyelim ve hemen kalkıp oraya gidelim."... [132]

* * *

---

131 Kılıç Ali, a.g.e., s.285.

132 Kılıç Ali, a.g.e., s.339.

Söyleyin bakalım başbakan kim olacak?

Kılıç Ali anılarında, Atatürk'ün İsmet Paşa'yı başbakanlıktan uzaklaştırmak istediğini ve yerine Celal Bayar'ı getirmeyi düşündüğünü, öncelikle, yalnızca kendisi ile Cevat Abbas'a söylediğini anlatır. Trende geçen olaylar ve konuşma...:

"...Uyku arasında birden kompartımanın kapısının vurulduğunu duydum...Berber Rıdvan, "Atatürk sizi çağırıyor" diye seslendi. Hemen giyindim ve Atatürk'ün salonuna gittim. Rıdvan'ın benden sonra Cevat Abbas'ı da uyandırdığını öğrenecektim.

Atatürk büyük bir koltuğun içinde bağdaş kurmuş oturuyordu. Ceketini çıkarmıştı. Üzerinde yelek vardı. Fakat yakasında yakalık ve boynunda kravat yoktu. Sigara içiyordu. Karşısında da giyinik olduğu için benden önce kalkıp gelmiş olan Cevat Abbas oturuyordu. Emretti, ben de karşısına oturdum. Sigarasından birkaç nefes çektikten sonra ikimize birden sordu:

"—Eee... Söyleyin bakalım, ne var ne yok?"

"—Sağlığınız Paşam" dedik. Tekrar buyurdu:

"Neler oluyor, neler bitiyor? Hiçbir havadisiniz yok mu?"

Atatürk bu şekilde bizden havadis almak istiyordu.

Dayanamadım, rica ettim:

"—Paşam! Olan bitenden haberimiz yok. Fakat muhakkak ki bir olağanüstülük var. Bundan dolayı da meraktayız. Lütfediniz, bizi meraktan kurtarınız."

Atatürk, gayet doğal bir sesle cevap verdi:

"—Önemli bir şey yok. İsmet Paşa biraz yorulmuş da kendisine bir süre için izin verdim."

Atatürk'ün asabiyeti geçmişti. Aksine neşeliydi. Yine ikimize sordu:

"—Şimdi söyleyin bakalım, Başbakan kim olacak?"

Ben yine atıldım:

"—Paşam, İsmet Paşa'ya izin veren sizsiniz. Elbette izni verirken vekilini de seçmişsinizdir. Lütfediniz, merak ediyoruz, vekilleri kimdir efendim?"

Atatürk güldü. Yavaş bir sesle:

"—Bayar!.." dedi. Cevat Abbas'la aynı anda cevap verdik:

"—Ne büyük isabet buyurmuşsunuz."

"—Evet. İsmet Paşa da aynen sizin gibi isabet ettiğimden söz etti."

Atatürk, İsmet Paşa ile arasında geçen konuşmayı da şöyle anlattı:

"—Akşam Ankara Garı'ndan hareket ettikten ve sizi yanımdan gönderdikten sonra kendisini karşıma aldım. 'Gel buraya bakalım. Sen çok aşırı hareketlere başladın. Bu durumundan memnun değilim. Seninle ne yapacağız?' diye sordum. Gayet ürkek, bitkin bir durumda, adeta bir mektep çocuğu gibi başını önüne eğdi. Sağ elini göğsüne koyarak:

'— Ne emredersiniz' diye cevap verdi:

'— O halde seninle bir süre arkadaşlığa ara verelim ve birbirimizden uzak kalalım. Başbakanlığa kimi aday olarak önerirsin?'

Bunu duyunca önce şaşırdı, sonra şu cevabı verdi: 'Her şeyde olduğu gibi bunda da isabet büyüktür efendim.'

Herhalde benden böyle bir tavır beklemiyordu. Korkmuş, ürkmüş bir hali vardı. Bir şeyler söylemek istedi, dinlemedim. Sözünü kestim, ayağa kalktım, yürüdüm. Bununla birlikte adamın yine şansı varmış. Eğer dün Meclis'i toplantı halinde bulsaydım, meseleyi daha başka, kendisi için daha fena şekilde halledecektim."

Atatürk bunları anlattıktan sonra birdenbire hatırlamış gibi sözü sofrada geçen olaya getirdi. Hatırladıkça sinirlendiği belli oluyordu:

"— Akşam sofrayı dağıttıktan sonra hayli düşündüm. Bu adamı artık işbaşından çekme zamanının geldiğine kani oldum. Kararımı verdim. Bir daha belini doğrultamayacağı şekilde başbakanlıktan uzaklaştıracaktım. Kesin kararımı vermek için sabah uykusundan sonra daha serinkanlılıkla durumu değerlendirmeyi uygun buldum. (Cevat Abbas'ı işaret ederek) Bunu yanıma aldım. Keçiören civarını gezdim. Baraj'ı gezdim. (Yine Cevat Abbas'ı işaret ederek) Bunun bana Meclis'in dağılmış olduğunu söylemesine rağmen, doğrusu ya, her nedense inanmadım. Derhal Meclis'e geldim. Meclis'i dağılmış buldum. Meclis Başkanı'nın yanına çıktığımda amacım, Meclis'in tekrar ne zaman toplanmasının mümkün olacağını sormaktı. Meğer o sırada İsmet Paşa da beni izliyormuş. Arkamdan içeri girdi ve elime sarıldı. O andaki durumu her nedense beni acındırdı. Meclis'i toplamaktaki amacım, kürsüye çıkıp görüşlerimi bizzat Meclis'e anlatmak, kararı Meclis'e bırakmaktı. Şeyh Said olayı sırasında nasıl Fethi Bey'i partiden düşürdüysem, onu da Meclis'te, kamuoyu önünde düşürmekti. Fakat hizmetlerini göz önüne alarak bundan vazgeçtim. Daha ileri gitmek istemedim. Fakat artık af da edemezdim. Mamafih günah bende değil, kendisi sebebiyet verdi. Hatta şu anda itiraf edeyim ki onu başbakanlıktan uzaklaştırmakta belki de geç kaldık."

Atatürk bunları anlattıktan sonra şunu da söylemeyi ihmal etmedi:

"— Bu durumdan henüz Bakanlar Kurulu'nun ve diğer arkadaşların, hiçbirinin haberi yok. Yalnız siz biliyorsunuz."

Atatürk'ün bu tarihi olayı anlatışını soluk almadan dinliyorduk. Baştan aşağı dikkat kesilmiştik. Atatürk kâh hiddetleniyor, kâh sakinleşiyordu..." [133]

* * *

133 Kılıç Ali, a.g.e., s. 318-320.

Söylediklerimi başkalarından araştırıyor

Yukarıdaki olay yaşanmadan önce, Çankaya Köşkü'ndeki sofrada İsmet Paşa ile Atatürk arasında geçen başka bir olayı, "sofradaki zevat"tan dinlediği şekliyle Hasan Rıza Soyak'tan dinleyelim:

"...*(D)*üştüğü hatalı durumu bir türlü hazmedemeyen ve Köşke gelmeden evvel uğradığı Anadolu Kulübü'nde bir miktar viski içmiş bulunan İsmet İnönü, başka bir vesile ile Atatürk'e baştan aşağıya haksız ve yersiz tarizlerde *(dokunmalarda)* bulunmaya yeltenmişti.

Ben o sırada Köşk'ten ayrılmıştım; hadiseye bizzat şahit olmadım. Fakat sofrada bulunan zevattan bazılarının hikaye ettiklerine göre esefle karşıladığım hadise şöyle cereyan etmişti:

"—Sen benim söylediklerimi başkalarından tahkike *(araştırmaya)* kalkışıyorsun. Etrafında bulunanlar benim aleyhimde tezviratta *(yalan dolanda)* bulunuyorlar. Sofradan emirler alıyoruz ve bunlar yüzünden büyük sıkıntılara düşüyoruz" yolunda konuşmaya başlamış. Atatürk bu sözlerden ve ifade tarzından ilk anda hayrete düşmüş ama vaziyeti kavramakta da gecikmemiş. Bir yandan sofradakilere, "birdenbire buna ne oldu" suali ile hayretini belirtmiş, bir yandan da İnönü'ye:

"—Evet, senin hakkında bana çok şeyler söyleniyor, hatta aleyhinde birçok yazılar da alıyorum, fakat sana itimadım olduğu için bunların hiçbirine aldırış etmiyorum" cevabını vermiş. Arkasından yarı ciddi yarı şaka Şükrü Kaya'ya çatmış:

"—Galiba işi sen karıştırdın Şükrü Kaya! Bugün çiftlikte geçen muhavereyi *(konuşmayı)* kendisine hikâye ettin değil mi? Yoksa vekiller heyeti gündeminde bira fabrikası meselesi de mi vardı beyefendi" diye sormuş. Buna Şükrü Kaya'dan evvel, İnönü cevap vermiş:

"—Benim vekillerim bütün gördüklerini ve duyduklarını bana bildirmeye mecburdurlar."

Atatürk hâlâ sükunetini muhafaza ediyor, mütemadiyen *(sürekli)* konuşma mevzuunu değiştirmeye çalışıyormuş. Bu sefer Ziraat Vekili Şakir Kesebir'e dönmüş:

"—Bugün çiftliği gezdim: bilhassa Karadeniz havuzunun etrafındaki meyve ağaçlarını biraz bakımsız buldum" demiş. Şakir Kesebir yerine de yine Başvekil konuşmuş ve Atatürk'e şu ihtarda bulunmuş:

"—Bunları Hasan Rıza ve Tahsin beylere söylersin!" Atatürk artık dayanamamış, ayağa kalkmış:

"—Anlaşıldı, bu gece doğru dürüst konuşamayacağız," demiş ve sofrayı terk etmiş.

Arkadaşımız mustarip oluyormuş

Ertesi günü Atatürk, bana hadiseyi -fakat araya benim ismimin de karıştığından hiç bahsetmeyerek- kısaca anlattıktan sonra dedi ki:

"— Bilmiyordum, meğer arkadaşımız bizim ikazlarımızdan mustarip oluyormuş *(üzüntü duyuyormuş)*, kendisini bu ıstıraptan kurtarmak lazımdır. Bunun tek yolu da mesai arkadaşlığımıza bir müddet için olsun nihayet vermektir."

Müteessir olmuştum.

"— Efendim! Biliyorsunuz ki, Başvekil Paşa, bugünlerde çok kederli ve yorgundur" diye söze başladım. Gerçekten İnönü, birkaç gün evvel çok sevdiği en küçük kardeşi Hayri Temelli'yi, feci bir kaza neticesinde kaybetmişti; büyük bir teessür içindeydi. Maksadım, Atatürk'e bunu hatırlatmak suretiyle havayı yumuşatarak bir ayrılığın önüne geçmeye çalışmaktı; kendimce bunu ifasına mecbur olduğum büyük ve vicdani bir vazife telakki ediyordum *(görev sayıyordum)*.

Fakat benim söze devam etmeme meydan vermedi:

"— Evet haklısın çocuk! Zaten ben, onu da düşündüğüm içindir ki bu kararı verdim, maateessüf arkadaşımız yalnız kederli ve yorgun değil, aynı zamanda hastadır" dedi ve hemen bahsi değiştirdi. Yanından çıkarken kani olmuştum ki kararı katidir ve şimdi kafası, bunun tatbiki için en münasip yolu aramakla meşguldür.

Filhakika o gün Ankara civarında yaptığı uzun bir otomobil gezintisi esnasında yanında bulunan Bolu Mebusu rahmetli Cevat Abbas Gürer'e, bu hususta muhtelif hal şekillerinden bahsetmiş, hatta meseleyi Büyük Millet Meclisi'ne intikal ettirmeyi bile düşündüğünü söylemişti.

Gezintiden sonra Meclis binasına uğramış olması da belki bu düşüncesiyle ilgili idi. Fakat oraya geldiği zaman Büyük Millet Meclisi olağanüstü toplantısını yapmış, Nyon Anlaşması'nı [134] kabul ve tasdik ederek dağılmış bulunuyordu.

Cevat Abbas, bunları anlatırken Meclis'e gelmesini geciktirmek için büyük gayretler sarf ettiğini de ilave ederdi... [135]

Kılıç Ali ise aynı sofra konuşmasını şöyle aktarmaktadır:

...O akşam sofrada İsmet Paşa'dan ve bakanlardan kimse yoktu. Atatürk o gece, neden bilmem, alkol almıyor, ıhlamur içiyordu. Çeşitli konularda konuşulurken söz birden tarıma intikal etmişti. Atatürk Ziraat Vekili Muhlis Bey'in çalışmalarından memnun değildi. Sık sık bize şöyle derdi:

---

134 14 Eylül 1937'de imzalanan Akdeniz'de güvenliğin sağlanması antlaşması. y.h.n.

135 Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 670-671.

"— Bu beceriksiz adamı İsmet Paşa niçin tutar, bir türlü anlamıyorum."

Belki o gün çiftlikte yine Tarım Bakanı hakkında bir şeyler dinlemiş veya konuşulmuştu ki sofrada İsmet Paşa'nın yüzüne karşı memnuniyetsizliğini açıklayıverdi:

"— Tarım politikasından memnun değilim. Bakanımız olumlu hiçbir şey yapmıyor. Buna bir çare düşünmelisiniz."

Atatürk bu gibi ve hatta bundan daha sert uyarıları sofrada, sofra dışında herkese, hatta İsmet Paşa'ya bile gerek gördükçe yapar, fakat bütün bunlar hiçbir zaman bir sorun oluşturmaz, sorun haline getirilmezdi. Atatürk'ün kendine özgü tavırlarla yaptığı bu uyarılar, bir emir kabul edilirdi. Fakat İsmet Paşa, Atatürk'e karşı çok oldu, bir de Anadolu Kulübü'nde içtiği viskinin etkisiyle olacak ki ilk kez hiddetini gizlememiş ve aylardan, belki yıllardan beri biriktirdiği tepkiyi bir çırpıda sofranın ortasına döküvermişti.

Atatürk'ün sözlerine karşı İsmet Paşa'nın herkesi hayretler içinde bırakan cevabı şu olmuştu:

"— Haberim olmadan sürekli bakanlar istifaya mecbur ediliyor. Verdiğim bilgilere güvenilmeyerek sözlerim başkalarından soruşturuluyor. Devlet işlerine ait bütün kararlar sofrada alınıyor. Sorumsuzlar işe karışıyor. Bu gibilerden korkuyorum."

Atatürk, İsmet Paşa'nın ilk kez cesaret ettiği bu çıkışı karşısında fena halde sinirlenmiş ama bunu belli etmeyerek, yüzünde hafif bir tebessüm ifadesiyle, sözlerini sonuna kadar dinlemişti. İsmet Paşa sözlerini bitirir bitirmez, yüzünde aynı tebessümle, ona döndü ve sakin bir sesle şunları söyledi:

"— Yaa..Demek öyle. Demek devlet işleri hakkında sofrada yani sarhoşlukla karar veriliyor, demek istiyorsunuz, öyle mi?Bu nasıl düşünce? Bu ne cüret? Amacını anlıyorum. Pekala..."... [136]

* * *

"Sofrada alınan kararlar iptal ediliyor"

İsmet İnönü'nün Atatürk'ün sofrasında alınan kararlarla ilgili, Atatürk'ün ölümünden yıllar sonraki sözleri:

"Atatürk ile birlikte çalışmamızı iki ayrı devrede izah edebilirim. Başlangıçtan hastalığına kadar şöyle olmuştur:

Akşamları bir araya gelir, toplanırız. O coşar, biz coşarız. Meydan okuyucu birtakım konuşmalar olur. Hepimiz katılırız buna...

Atatürk dahil, şöyle yapalım, böyle yapalım diye birtakım kararlar alır ve gece geç vakit dağılırız. Ertesi sabah uyanınca düşünürüm: Dün akşam birtakım şeyler konuştuk, birtakım kararlar aldık...Bunlar olacak şey değil...

136 Kılıç Ali, a.g.e, s. 313-314.

Hemen kalkar, Atatürk'e giderim. Onu yatakta iken uyandırırım, oturup konuşuruz. Söylerim: "Dün akşam biz yine coştuk, şunu yapalım, bunu yapalım diye kararlar aldık. Ama olacak şeyler değil, nasıl yapacağız?". Canım sen bildiğini yap" derdi bana...

Sonra bir devir oldu...Yine aynı şekilde toplanıp alınmış kararları ertesi sabah görüşmeye gittiğimde artık "Sen bildiğini yap" demiyordu. Israr ediyordu bu sefer...Asabileşileşiyordu...

Esaslı bir değişiklik olmuştu Atatürk'te...Doktorlarına sordum. "Hastalığın bir safhasıdır bu.."dediler. Yani demek istediğim şudur ki Atatürk'ün sıhhati ciddi olarak bozulduktan sonra sinir hakimiyeti, sinir sükuneti zayıflamıştı. Bu birlikte çalışmalarımızı etkiliyor ve etrafında telkinler yapanlar için ümitli bir hal yaratıyordu.

.... Son seneleri Atatürk'ün çok zor olmuştu. Gece alkol tesiri ile alınan teşebbüsleri ertesi gün daima iptal etmek eski âdetimiz idi. Son seneler bu âdet kalkmaya başladı. Hele nihayete doğru (1936- 1937 vuzuh ile hatırladığı seneler) gece arzu veya teşebbüs ettiği bir işi ertesi gün tamamen sakin ve tamam iken de iltizam ve takip etmeye başladı. Sıhhatinde ve alkolün tesiratındaki bu tebeddülü *(değişimi)* fark ettiğim andan itibaren korkum arttı.

Son seneler hükümet azasının ayrı ayrı kendisine çok bağlı olmasını düşünüyordu. Bunun için iptidai usuller kullanmak istedi..." [137]

Hikmet Bayur, İsmet İnönü'nün yayımlanan bu sözlerine karşı şunları yazmıştır:

...Atatürk'ün suçlama, Hürriyet Gazetesi'nin 30 Ocak 1974 günlü nüshasında "Metin 17" başlığıyla çıkan şu fıkrasında bulunmaktadır: "Son seneleri Atatürk için zor olmuştu. Gece alkol tesiriyle alınan teşebbüsleri ertesi gün daima iptal etmek bir eski âdetimiz idi. Son seneler bu âdetimiz kalkmaya başladı. Hele nihayete doğru (1936-1937 vuzuh ile *[kesin olarak]* hatırladığım seneler) gece arzu veya teşebbüs ettiği bu işi ertesi gün tamamen sakin ve tamam iken de iltizam ve takip etmeye başladı. Sıhhatinde ve alkolün tesiri altındaki bu tebeddülü *(değişikliği)* fark ettiğim andan itibaren korkum çok arttı.

Gerçek şudur ki Atatürk'ün içki masasında devlet işleriyle ilgili bir karar aldığı görülmüş bir şey değildir.

İsmet İnönü'nün çok beğendiği İktisat Vekili Mustafa Şeref Özkan'ın bürokratik engellerle ekonomik gelişmeyi kısıtlamakla direnmesi üzerine Atatürk onu değiştirmeye karar vermiş ve bu makama Bay Celal Bayar'ı getirmişti. Onun zamanında birtakım fabrikaların açılması ve ekonomik bunalımın hafiflemesi üzerine İsmet İnönü itibardan düşmeye başlamıştı. Hatay ve korsanlığı önlemek için toplanan Nyon Konferans'ı işlerinde gösterdiği aşırı çekingenlik bu durumu daha da ağırlaştırmıştı.

---

137 Abdi İpekçi, "İnönü, Atatürk'ü anlatıyor", *Milliyet* Gazetesi, Yıl: 18, Sayı: 7172, 12 Kasım 1967, s. 5.

İsmet İnönü bunu hissettikçe sinirlenmekteydi. Bu ruhi durum onun da rejim düşmanlarının: 'Devlet rakı masasından idare ediliyor" sloganını benimsemesine yol açmıştır.

Atatürk uygun gördüğü herkesin ve bu arada sofrasına çağırdıklarının, gezilerinde de halktan kimselerin düşüncelerini öğrenmeye önem verirdi. Onun bu yollardan edindiği intibalar *(izlenimler)* kararlarının oluşturulmasında bir unsurdu. O, bazı devlet adamları gibi karşısındakinin uysallık göstermek için kendi düşüncelerini saklamasından ve "Büyüğün" eğilimine göre dil kullanmasından hiç hoşlanmazdı. Her akşam sofrasına çağıracaklarını da görüşülmesini istediği konuya göre seçerdi.

Eğer Atatürk, İsmet İnönü'nün yazdığı gibi içki sofrasında devlet için zararlı kararlar alıp ertesi gün bunları hükümete zorlamaktaydı ise başbakanın görevi çekilmekti. Oysa O, 20 Eylül 1937'de önce izinlilik şeklinde kendi isteğiyle ayrılmış değildi.

Onu, aşırı sinirliliğini ve yukarıda anlattığımız işlerde korkaklığa varan çekingenlerini görerek iş başından uzaklaştıran yani azleden Atatürk idi." [138]

* * *

Cevat Abbas Gürer'den oğluna uyarı: "Başkumandanlık hakkında konuşmaktan men ederim!" [139]

Cevat Abbas'ın büyük Atatürk'e ve onun eserine engin sadakatinin ufak bir örneğini vermeden geçemeyeceğim.

Büyük insan Atatürk'ün fani hayata vedaından *(ölümünden)* pek kısa bir zaman geçmişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün büyük insan Atatürk'ün yakınlarını büyük bir istical *(acele)* göstererek tasfiye ettiği ve dolayısıyla babamı da Bolu Milletvekilliğinden uzaklaştırdığı günlerdi. Büyük ağabeyim [140] o tarihlerde yedek subay olarak orduda vatani görevini yapmakta idi. Babamın (sebebi sadece İsmet İnönü'nün takdirleri cümlesinden bulunan) Bolu milletvekilliğinden uzaklaştırılmasından dolayı büyük ve haklı yeise *(üzüntüye)* kapılarak , babamın huzurunda İsmet İnönü'nün hakkında ileri geri konuşmak istedi. Babam, ağabeyimin bu konuşmasına derhal müdahale ederek ve beyanını yarıda keserek aynen şu mukabele ile:

"- O bugün devlet reisidir. Kendisine, yaptığı veya yapmak istediği bütün icraatında mutavaat etmemiz *(boyun eğmemiz)* ve yardımcı bulunmamız bize düşen başlıca vatani görevimizdir. Hele sen şu anda askersin o da senin başkumandanındır. Bir asker başkumandanı hakkında ileri geri konuşmaya ne suret ile olursa olsun sureti katiyede mezun değildir *(kesinlikle yetkili değildir)*. Seni öyle uluorta başkumandanın hakkında konuşmaktan men ederim" diyerek ağabeyimin konuşmasını önlemişti.

Aydın Gürer *(Cevat Abbas Gürer'in oğlu)*

---

138 "İnönü ile ilgili Yazılar Üzerine", *Son Havadis* Gazetesi, Yıl: 17, Sayı: 582, 3 Nisan 1974, s.2.

139 Bu anıyı, Cevat Abbas Gürer'in merhum oğlu Aydın Gürer kaleme almıştır -y.h.n

140 Merhum Turgut Gürer- yhn.

Çankaya'da varılan karar

Atatürk'ün söylediklerine dair, İsmet İnönü'nün Ulus gazetesinde yayımlanan hatıralarının 6 Mart 1969 tarihli kısmından aynen alarak yayımlıyoruz:

...Grupta cereyan eden bu görüşmelerden bir iki gün sonra bana Falih Rıfkı geldi. Akşam köşkte bulunduğunu, yılan hikâyesinin yine açıldığını ve Atatürk'ün ne söylediğini anlattı. Bahis açılınca Atatürk, hazır bulunanlara ciddiyetle şöyle demiş:

- Ne olmuş? İnönü, bunca zaman devlet hizmetinde bulunmuş, hizmetler etmiş, takdir görmüş ve ayrıldığı zaman kendisine nümayiş *(gösteri)* yapmışlar. Elbette yapacaklar. Bir milletin hayatında bunlar tabii şeylerdir. Büyük bir millet elbette bunları yapar. Bunu yapmayan millete millet denilmez. Bundan sonra bu mesele bitmiştir, kapanmıştır. İnönü'yü gördüğünüz yerde hürmet edeceksiniz. Hiçbir aksi tavır göstermeyeceksiniz."...

Ve İsmet İnönü hatırasının bu kısmını şu satırlarla tamamlamaktadır:

"Bundan sonra, hakikaten herkesin muamelesi değişti. Ben de tabîî bir hayata girdim."

* * *

Atatürk'ün son günleri

Cevat Abbas Gürer ile Mustafa Kemal Atatürk ölmeden önce son bir kez görüşmemişlerdir. Merhum Kılıç Ali ile Makbule Atadan, anılarında farklı bir bakış açısıyla bunun nedenine değinirler. Kılıç Ali'nin anlattıkları:

"...Ne korkunç bir durumdu ki fırtına yaklaşırken, Atatürk'ün hastalığının ağırlaştığını ve artık hiçbir ümit kalmadığını anlayan, O'nun gölgesi altında büyümüş Cevat Abbas, Hasan Cavit gibiler, bir anda Atatürk'ü terk etmişlerdi. Bunlar artık ne Saray'a, ne yata, Atatürk'ün çevresine bile uğramaz olmuşlardı. Bu durum hepimize azap veriyordu.

Salih Bozok'la ben yalnız kalmıştık. Atatürk'ün yanından hiç ayrılmıyor, daima O'nun yanında kalıp elimizden geldiği kadar oyalamaya çalışıyorduk..."[141]

* * *

141 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulusi Turgut, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 630.

Savarona'da bir gece

Mustafa Kemal'in kızkardeşi merhum Makbule Atadan Hanımefendinin bir anısı.

Bir gün Savarona yatındaydık...

Ağabeyimin ağzını aramak ve İsmet Paşa'ya olan kırgınlığının geçip geçmediğini öğrenmek için:

— Atatürk, dedim. İsmet Paşa nerelerde? Epey zamandan beri gördüğüm yok...

— Bilmem! dedi.

— Peki ya Cevat Abbas? O da ortalarda yok.

— İzinli, iki aydan beri izinli Cevat Abbas!

— Mühim bir işi mi vardı?

— Kızını evlendirecekmiş!

— Peki bu düğünü niçin sizinle yapmadı?

Atatürk sustu. Cevap vermedi. Üzgün olduğu belliydi.

...

Kalktım, hazırlandım. Doğru Cevat Abbas'ın evine gittim. Hakikaten Cevat Abbas, kızının düğün hazırlığı ile meşguldü. Fakat ağabeyimle aralarında bazı bilmediğim şeylerin cereyan ettiği belliydi.

— Niçin ağabeyimi üzüyorsun, dedim. Kalk gel, Atatürk'ün gönlünü al!

— Korkarım, dedi.

— Niçin?

— Şimdi ben, saraydan geldim. Kılıç Ali, Salih Bozok ve birkaç arkadaşı vardı sarayda. Bana aynen şöyle dediler: "— Sakın ha, Atatürk'ün karşısına çıkma! Gözüne görünme! Sana fena muamele yapar! Hatta kolundan tutturup dışarı bile attırabilir... Kovabilir seni huzurundan..."

Bunları işittikten sonra Atatürk'ü rahatsız etmek cesaretini kendimde bulamadım.

Cevat Abbas'ın bu korkusu ve endişesi yersizdi.

— Yanılıyorsunuz, dedim, ağabeyim sizi çok sever.

— Biliyorum, fakat kızgınsa?

— Vallahi yalan söylemişler size. Atatürk'ün böyle bir kızgınlığı yok sizin için. İtimat edin bana.

— Gelmekten çekiniyorum, hanımefendi, dedi. Israr etmeyin.

Belki çok fena bir muameleye maruz kalırım...

...

Cevat Abbas gelmedi. Atatürk'ün sofrasında sık sık yer alan bazı yakınları, şu veya bu hissin tesiriyle onunla ağabeyimin arasını soğutmaya muvaffak oldular." [142]

* * *

142 Şemsi Belli, *Ağabeyim Mustafa Kemal*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959 , sayfa 81.

"Heyecanlanmaması gerekiyor"

İbrahim Süreyya Yiğit de Atatürk'ü ölmeden önce son bir kez görmek ister, ama başaramaz:

...İbrahim Süreyya, Atatürk'ün yokluğunda bir hayatın ne menem bir şey olacağını düşünmek bile istemiyordu. Tek arzusu, taa Bulgaristan Yenicesi'nden, Trablusgarp çöllerinden, Çanakkale siperlerinden, Amasya, Erzurum yollarından, Meclis'lerden ömrünü beraber geçirdiği, kardeş gibi sevdiği bu muhteşem insanı bir kez daha görmek, ellerini, yüzünü öpmekti. Hemen o gece, trene bindiği gibi soluğu İstanbul'da aldı...

...

İbrahim Süreyya, Taksim Sıraselviler'den Gümüşsuyu Caddesi üzerinden Dolmabahçe rıhtımına indi. Saat kulesinin yanından yürüdü, nizamiye kapısındakilere TBMM kimliğini gösterip hızlı adımlarla bahçeyi geçti. Merdivenin başında, kendisini bir görevli önledi ve nereye gittiğini sordu. İbrahim Süreyya, Kocaeli milletvekili olduğunu, Salih Bozok Bey'le mutlaka görüşmek istediğini, eğer o yok ise Kılıç Ali Bey'le görüşebileceğini belirtti. Görevli, İbrahim Süreyya'yı alıp üst kata çıkardı. Salih Bozok merdiven başındaydı; gözleri ağlamaktan kan çanağına dönmüştü. İbrahim Süreyya ile birbirlerine sarıldılar, bir süre öylece kaldılar. Sessizliklerini, Salih Bozok'un sözleri bozdu: "Süreyya, çok, ama çok hasta...Doktorlar kimseyi yanına sokmuyorlar. Heyecanlanmaması gerekiyor. Bildiği bir sima veya beklemediği bir bakış krize sokabilir diyorlar. Ben bile yanına girmiyorum. Geçen gün Dr. Refik gelmek istedi ona da yasak uygulamak zorunda kaldık. Üzgünüm içeri alamam seni."

İbrahim Süreyya buna hazırdı...Böyle bir engelle karşılaşacağını bile bile gitmişti. Sadece "anlıyorum" diyebildi... [143]

* * *

Babamdan dinlediklerim

Cevat Abbas Gürer'in torunu Hüseyin Gürer'in anlattıkları:

Babam merhûm Turgut Gürer, ben doğmadan iki yıl önce vefat etmiş olan büyük babam Cevat Abbas Gürer'in ilk çocuğuydu. Anlattığına göre kendisi Galatasaray Lisesi ve Sultanahmet Yüksek Ticaret Okulu'nu İstanbul'da okuduğu için büyük babamla çok vakit geçirmişti. Dolayısıyla da Atatürk'e ilişkin birçok konuya vakıftı.

Babama büyük bir heyecanla, Atatürk'e dair bilgilerini yazmasını ne za-

143 Nuyan Yiğit, *Atatürk'le Otuz Yıl- İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Ekim 2004, s.305-306.

man rica etsem, "Oğlum, ben babamın yazmadığını yazmam. Atatürk'ün notlarında her şey yazılıdır. Bir gün devlet bunları açıklayacaktır" diye karşılık verirdi.

Ama yine de zaman zaman büyük babamla ilgili anılarını anlatmadan edemezdi. Bu ilginç anılarından bazılarını burada aktarmak istiyorum:

Boş kadeh

Bir gün Atatürk, Florya'daki köşkte Cevat Abbas ile aynı sofrada otururken, büyük babama "Cevat kadehini bana uzat" der. Kadehte rakı olmadığını gören Atatürk sinirlenerek, "Beni kandırıyorsunuz" diye sitem eder.

Bunun üzerine Cevat Abbas masadan kalkar, gider. Aradan uzunca bir zaman geçince, bu durum Atatürk'ün içine dert olur. "Cevat'ın gönlünü alalım" diyerek, masaya çağrılmasını ister. Ama, Cevat Abbas bulunamaz. Evine gidenler ise eve dönmediği yanıtını alırlar.

Atatürk, telaşlanır ve derhal büyük babamın bulunmasını emreder. Bütün İstanbul'da büyük babam aranmaya başlanır.

Aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra Cevat Abbas nihayet sofraya döner. Atatürk:

— Bak seni nasıl da bulup, yakalattım, der.

Cevat Abbas, şaşkınlık içinde, "Ne yakalatması, ben sizin yatak odanızda kitap okuyordum" diye yanıtlar. Bunun üzerine yine sofraya davet eder ve büyük babam sofrada yerini alır.

Ama büyük babam merakına yenik düşer ve sorar: "Peki su içtiğimi nereden anladınız?"

Atatürk bunun üzerine, "Sen rakı içerken alt dudağını bükerdin, uzun zamandır yapmıyordun" karşılığını verir.

Bunun üzerine Cevat Abbas, rahatsız olduğunu ve doktorların ona içkiyi yasakladığını anlatır. Ama, Atatürk üzülmesin diye bu durumu kendisine anlatmamıştır.

Çocuklar beni izlemekle uğraşmayın

Babamın anlattığına göre Atatürk'ün ölümünden sonra Cevat Abbas göz hapsine alınmış. Cağaloğlu'ndaki evinden çıktığı zaman iki polis memuru kendisini takip edermiş. Büyük babam buna çok kızar ve polis memurlarına, "Çocuklar ben hayatım boyunca çok takip edildim. Ben gideceğim yerleri yazılı vereyim, beni izlemekle uğraşmayın" dermiş...

Gavur doyuruyor

Cevat Abbas, 1939 senesinden sonra Bolu Milletvekilliği'nden ve İş Bankası Yönetim Kurulu'ndan ayrıldığı için yalnızca emekli maaşı ile geçinmek zorunda bırakılmıştır.

Yabancı bir müessesede kendisine yönetim kurulu üyeliği verilmiş. Ve

buradan hakk-ı huzur almaya başlamış ve babamın anlattığına göre büyükbabam "Bizi gene gâvur doyurmaya başladı" diye latife eder, üzülürmüş...

İstiklal Madalyası'na selam

Babam Turgut Gürer yedek subaylığını topçu subayı olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında yapmış. Bulunduğu ordu Edirne'den döndüğü zaman, kent içinde bir resmi geçitle Harbiye'ye gidilecekmiş. Bunu öğrenen Cevat Abbas, oğluna, geçitin zamanını ve güzergahını sorar ve o gün Tarlabaşı'nda Pera Palas otelinin önünde bastonu ile beklemeye başlar. Babam at üzerinde resmi geçitle babasını görünce şaşırır, ne yapacağına karar veremez ve kılıç ile selam verir.

Harbiye'ye vardıklarında komutanı babamı yanına çağırır:

- Turgut sen ne yaptın! Bütün ordu babana selam verdi.

Babam şaşırır, "Nasıl olur yalnızca ben babama selam vermiştim" diye maruzatını bildirir.

Bunun üzerine komutanı:

- Verdiğin selamı arkandaki bütün askerler de verdi. Başımız derde girer. Ankara bu işe çok kızar, diye karşılık verir.

Komutanı, Cevat Abbas'ı tanıdığı için babama, "Bak oğlum, sen şimdi bir savunma yaz. 'Sakın babama selam verdim' diye yazma, 'Göğsünde İstiklal madalyası taşıyan kişiye selam verdim' diye yaz" öğüdünü verir. Babam da buna göre savunmasını yazmış, ama birkaç günlük hapis cezasından kurtulamamış. Cevat Abbas, Pera Palas'ın önünde bir saate yakın askeri selamlamıştır.

Babamın bana anlattığı başka bir konu da Cevat Abbas Gürer'in politikaya dair söyledikleridir. Büyükbabam ölmeden tüm çocuklarına politikaya girmemelerini vasiyet etmiş, gerekçesi sorulduğunda ise şöyle karşılık vermiş: "Kardeşi kardeşe düşman eder".

Hüseyin Gürer, İstanbul, 10 Eylül 2005.

* * *

Bolu Anıları

TBMM'de birinci dönemden beşinci döneme kadar Bolu Milletvekillliği yapan Cevat Abbas Gürer'le ilgili öğretmen Pakize Yelen Hanımefendi'nin aktardığı anıları: [144]

"...Ağabeyim o yıl Kastamonu Öğretmen Okulu'nu bitirmiş, Bolu'ya atanmasını istemişti. Gerede'ye verdiler onu. Artık mutlu idim. Yakınımda beni koruyacak, bana destek olacak birisi vardı. Bir baba, benden yalnızca beş yaş büyük bir baba...

Bolu dışından gelen altı arkadaşla birleşerek bir ev tuttuk kendimize.

144 Pakize Yelen, *Bir Ektim Bin Biçtim Bir Öğretmenin Anıları*, Talat Matbaacılık, İstanbul, 1987, s. 42, 43.

Ağabeyim, aldığı 42 lira aylığın 15 lirasını bana gönderiyordu ben gül gibi geçiniyordum o parayla.

Artık ikinci sınıf olmuştum. Çalışıyor, büyük bir hırsla çalışıyordum. Tüm öğretmenlerimi seviyordum. Müdür yardımcısı Muazzez hanım beni sevenlerin başını çekiyordu. Ufak tefek idari işlerde ona yardımcı oluyordum. Bu arada birazcık dostluk da kurmuştuk. En çok ağabeyimin benim için sıkıntıya girmesine üzülüyor, sık sık buna değiniyordum. Böylece tüm yaşamımı öğrenmişti Muazzez Hanım. Beni seviyor, koruyor ve kesinlikle okumamı istiyordu.

Neresi olursa gideriz, ister Hint, ister Çin!

Bir gün ansızın Muazzez Hanım'ın odasına çağrıldım. O gün yaşantımın büyük bir dönüm noktası oldu. Yalnız benim değil, diğer altı arkadaşımın da.

Muazzez Hanım, "Kızım, Bolu'ya mebus Cevat Abbas Beyefendi gelmiş. Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınlarındandır. Kudreti büyüktür. Ona gidip derdinizi anlatın, sizi yatılı yaptırması için rica edin" dedi ve sözlerini şöyle noktaladı: "Göreyim seni Pakize, derdinizi iyi anlat."

Belediye reisinin evinin yolunu tuttuk. Cevat Abbas bey orada kalıyordu.

Kapıyı reisin eşi açtı. Pek hoşlanmayan bir yüz ifadesiyle ne istediğimizi sordu. Kız öğretmen okulunda okuduğumuzu, Cevat Abbas beyefendiyle konuşmak istediğimizi söyledik. Herhalde bizi savmak istedi. "Uyuyor, şimdi rahatsız edemeyiz" dedi. Kapı dışarı edilecektik ki merdivenlerin başından gür bir erkek sesi geldi: "Kim gelmiş, ne istiyorlar?"

Aynı anda merdivenlerde ayak sesleri duyduk. Kafamızı kaldırıp baktığımızda uzun boylu, iri yapılı, güler yüzlü bir erkeğin hızla basamaklardan indiğini gördük. Başkanın eşi parçalanıyordu: "Siz rahatsız olmayın, izin verin, biz yukarı çıkalım" diye. O aldırmadı. "Ben gelirim onların yanına, aşağı odada konuşuruz." Başkanın eşi en nazik bir biçimde bize iltifatlar ederek odayı gösterdi ve çekildi.

Cevat Abbas Bey güler bir yüz, ahengini ömür boyu unutamadığım tatlı bir sesle ne istediğimizi sordu. Anlattık ona çileli geçen bir yılı. Sınıf geçtiğimizi fakat bizi yatılı almadıklarını, hepsini hepsini...

İlk cümlesini bugünmüş gibi anımsıyorum: Neden yatılı sınavlarına girmediğimizi sormuştu. "Almıyorlar ikinci sınıfa. Sınav birinci sınıflara girecekler içinmiş. Biz de bir yılımızın yanmasını istemiyoruz" dedik.

Yüzünde bir şaşkınlık belirdi: "Allah Allah, bu nasıl iş. Siz ikinci sınıfı okursanız hem devlet bir yıl kazanır, hem de siz. Böyle şey olmaz. Ben Ankara'ya gider gitmez Milli Eğitim Bakanlığı'yla görüşüp, durumu anlatacak, size hemen sonucu bildireceğim. Yalnız Bolu olmazsa başka öğretmen okullarına gider misiniz" dedi. Hep bir ağızdan bağırdık: "Neresi olursa gideriz; ister Hint, ister Çin..."

... Yüzümüze sevgi, şefkat ve ilgi ile baktı. Sadece "Peki" dedi.

Bize yıllar kadar uzun gelen bir 15 gün geçti aradan. Müjdeli haberi ürkek bir umutla bekliyorduk. Bir gece postacı kapımızı iki değil, bir kez çaldı.

Gelen telgrafta üçümüzün Konya, dördümüzün Adana öğretmen okullarına kabul edildiği, hemen yola çıkmamız gerektiği bildiriliyordu. Bilmem içinizde böylesine bir mutluluk tadan oldu mu? Okuma tutkusu ile kalpleri alev alev yanan, fakat olanakları yetersiz olan yedi küçük kızın dünyaları değişivermişti birden. Üç gün içinde hareket ettik Konya'ya. Böylece benim yaşamımın bir bölümü noktalanmış oldu....

İlk mektup

...Yıl 1930 ve aylardan Aralık. Konya'ya indiğimiz gün, yeni bilenmiş bir bıçak gibiydi ayaz. Dişlerimiz birbirine çarpıyor, nefeslerimiz havada donuyordu. Kız öğretmen okuluna nasıl vardığımızı bilmiyorum. Bizi müdür beyin yanına götürdüler. Müdür bey biraz öfkeli diyebileceğim sert bir sesle neden Konya'ya geldiğimizi sordu ve hemen ekledi: "Orada okul yok muydu?". Herhalde bizi, bir disiplinsizlik yaptık da ders yılı ortasına doğru başka okula sürüldük sanmış olacak.

Ona dilimizin döndüğü kadar, orada gündüzlü okuduğumuzu, Bolulu olmadığımızı, güç durumda kaldığımız için Bolu Milletvekili Cevat Abbas Beyin yardımlarıyla buraya gönderildiğimizi söyledik. O zaman yumuşadı. Fakat bu kez de: "Cevat Abbas Bey neyiniz oluyor" sorusunu yöneltti. Üçümüz bir ağızdan koro halinde bağırdık. "Akrabamız..."

Bizi aynı şubeye verdiler. Birbirimizden asla ayrılmıyorduk.

Düşündük taşındık. Cevat Abbas Bey'e bir teşekkür mektubu yazmak gerekiyordu. Nasıl hitap etmeliydik acaba? "Sevgili babamız"ı uygun bulduk. Öyle ya, başka ne diyebilirdik bu büyük insana...

Konya'ya geldiğimizi, okulumuzun ve her şeyin güzel, rahatımızın çok iyi olduğunu yazdık. Bir de havadis verdik: "Konya müthiş soğuk" diye. Bu cümlede hiçbir art niyet gizli değildi. Fakat o büyük insanı ne denli etkilediğini bir ay sonra anladık.

Bir gün başmümessil ansızın sınıfa girdi. O, bizim oturduğumuz sıralara doğru yönelerek derhal müdür beyin odasına gitmemizi söyledi. Ötekileri bilmem ama ben, kalbimin göğsümü delip dışarı fırlayacağını sandım.

Hiçbir anlam veremedik bu çağrılışa. Şaşkınlık, heyecan, korku ile müdür odasına girdik. Orada müdürden başka bir bey daha vardı. Bize ilgi ile bakıyordu. Müdür bey yavaş yavaş konuştu: "Cevat Abbas Beyefendi sizlere bu torbayı göndermiş. Bir tren memuruyla. Aldığınızı kendisine hemen bildirirsiniz" dedi. Hazinemizi kucaklayarak uçtuk sınıfımıza. Meraktan patlıyor, bir an evvel içindekileri görmek için çırpınıyorduk. Tüm sınıf başımıza toplanmış, bu şişkin torbanın içinde neler olduğunu görmek istiyordu. Nihayet açtık.

Cevat
Abbas
Gürer.

Tılsımlı bir el uzanmış, bu üç babasız kızın dünyasını değiştirivermişti. Neler, neler yoktu bu torbada. En güzellerinden seçilmiş yün hırkalar, uzun yün çoraplar, yün çamaşırlar ve de: "Kızlarım" diye başlayan güzel bir mektup. O mektubu hâlâ hayatımın en güzel anısı olarak kutsal bir armağan gibi saklarım.

Öğretmen olarak çalıştığım 40 yılı aşkın zaman içinde babasız, varlıksız, korunmaya muhtaç öğrencilerimi korumak, onları sevindirmek, yüzlerinde bir mutluluk rüzgârının estiğini görmek için çırpınmam, çocukluk yıllarımda bana gösterilen bu şefkat, sevgi ve yakınlıktan kaynaklanıyordu herhalde... [145]

Bende kartvizit ne gezer

Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdiğim yıl ziyaretine gittim. Ulus Meydanı'ndaki İş Bankası'nın en üst katında bir odası vardı. Asansör denilen nesneye ilk kez o gün bindim. Kapıcı, kartvizitimi istedi benden. Ne gezerdi bende kartvizit...

Kapıcıya kartım olmadığını, ona "Pakize Yelen" isimli birisinin kendilerini görmek istediğini söylemesini rica ettim. İçeri girdi. Ben kapıcının dönmesini bekliyordum. Birden kapı açıldı. Bana "Hoş geldin kızım" diye kollarını açan bir baba çıktı içerden. Gerçek bir baba ancak bu denli yakın olabilirdi insana. Gülmek istiyor, gülemiyor, ağlamak istiyor, ağlayamıyordum. Heyecanımı anlamıştı. Beni kolumdan tutarak odaya soktu. Orada kendisi gibi baba tavırlı, güler yüzlü, tertemiz bakışlı, can mı can erkekler vardı. Atatürk döneminin, hani gün geçtikçe kıymeti çok daha iyi anlaşılan o altın dönemin erkekleriydi bunlar.

Cevat Abbas Bey bana tayinim için bir isteğim olup olmadığını sordu. Ona hiçbir ricam olmadığını, esasen Ankara'ya, o zamanki adıyla Tiyatro Okulu, şimdiki adıyla Devlet Konservatuvarı'na tayin edildiğimi söyledim. Sözlerim onu hem sevindirdi, hem duygulandırdı. Onun da gözleri buğulanmıştı. Beni yemeğe alıkoydu.

Ayrılmak güç geldi ondan, o büyük insandan. Haklıymışım. Ne yazık ki bu ikinci görüşme aynı zamanda son görüşmemiz oldu. Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra onu da yitirdik. Atatürk'ü, bu en yakın arkadaşını yitirmeye dayanamamıştı iyilik ve sevgi dolu yüreği... [146]

* * *

145 Yelen, a.g.e, s.45.

146 Yelen, a.g.e. s.48.

Cevat Abbas Gürer'e ait Derince'deki çiftlik.

Atatürk'ten sonra... [147]

350 dönüm tarlası ve bin dönümden fazla merası ve on odalı bir evi ile ayrıca kırk elli atlık ahırları ve fırını, çamaşırhanesi ve iki odasıyla misafirlerin yatmasına mahsus iki odalı bir evden ibaret olan ve henüz taksitle vergilerini tamamen ödemekte güçlük çektiğim Derince Çiftliği, 25 lira kira ile İstanbul hava mıntıkası kumandanlığı tarafından yedi aydan beri tamamen meşguldur *(işgal edilmiştir)*.

Milli Müdafa mükellefiyeti kanununa bu işgal aykırıdır. Çünkü mezkur kanunun bir fırkası "işgal edilecek binalar ambarlar depolar ve saireler sahiplerinin iktisadi zararlarını tevlid etmeyecek surette ve bu mallar sahiplerinin rızaları ile değer kıymette kira takdiri edilerek yapılacaktır" denildiği halde işbu madde nazarı dikkate alınmamıştır.

Vaziyetten bahisle hiç olmazsa kiranın artırılmasını Milli Müdaafa'dan rica ettim. İzmit Valisi'nin riyasetinde olan Kocaeli Milli Müdafaa Mükellefiyeti komiseri, felce uğrayan bütün menfaatleri göz önüne getirmeden ve çiftliği görmeden, gezmeden, 25 lira kiranın değer kıymette olduğu mütaalasıyla verdiği cevabı müdafaa istidama karşılık olarak bana gösterdi.

Bir taraftan devletin bütün tavsiyesi, istihsalat tezyidi *(artışı)* için vatani ve milli hizmet sayıldığını bildiriyor. Diğer taraftan işlenmeyen çiftliklerin köylülere taksim edilmesi kanuni hükümler halini alıyor.

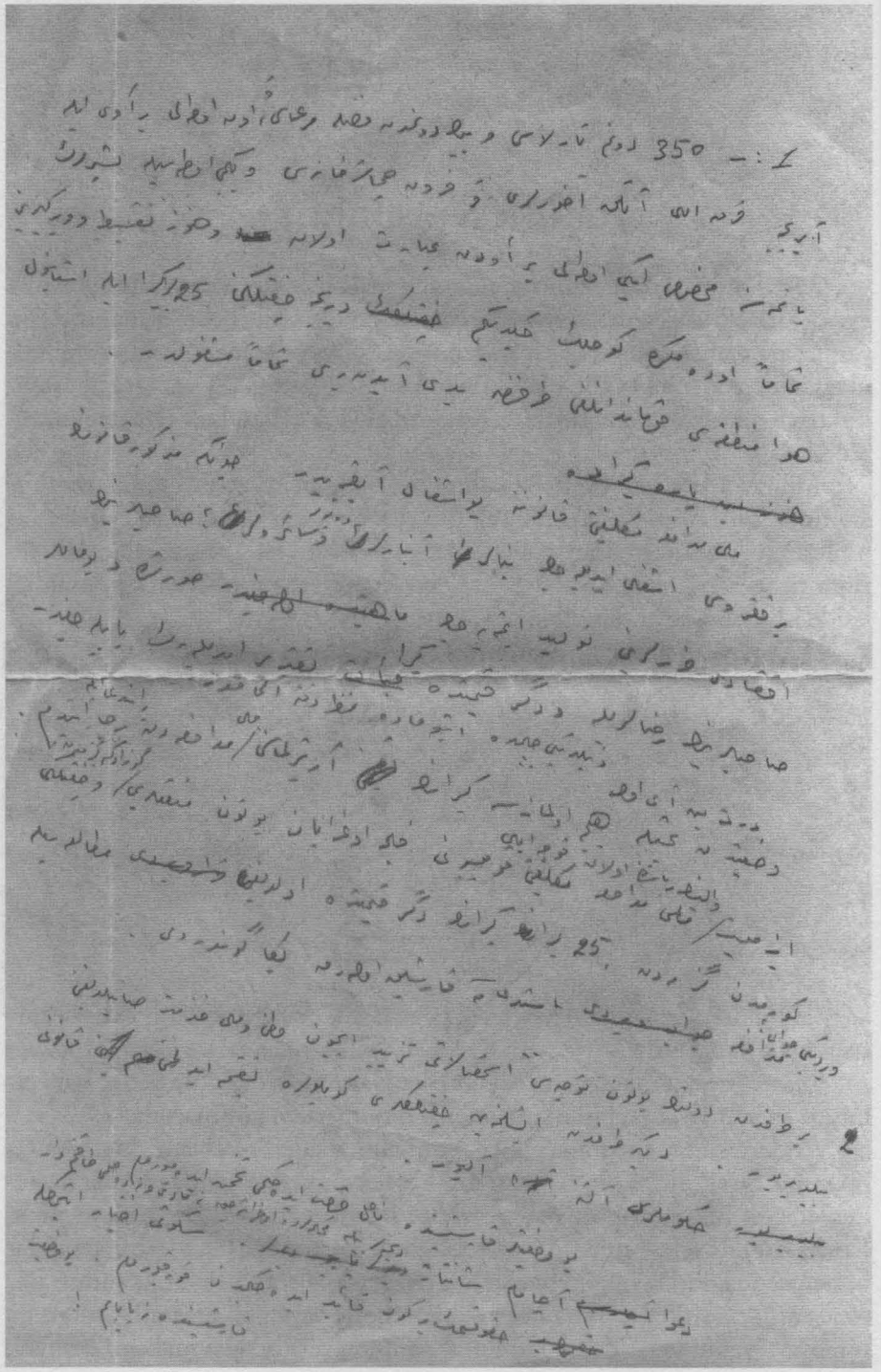
Bu vaziyetler karşısında nasıl hareket edeceğimi tahmin edemiyorum. Dava açamam, şantaj *(yapıyor)* derler, denmese bile mahkemelerde uğraşacak ne maddi ve ne de halim sıhhi takatım var. Sükut-u ihtiyar etmekle *(sessiz kalmakla)* hukukumu bir gün kayıp edeceğinden korkuyorum. Bu vaziyet karşısında ne yapayım!

İhsan Soyak'ı bilirsin. Bu soyun çocuklarının sefeyzi. Ne kadar hata etmişim en ağır ve gayrı insani muameleleri bunlardan görüyorum.

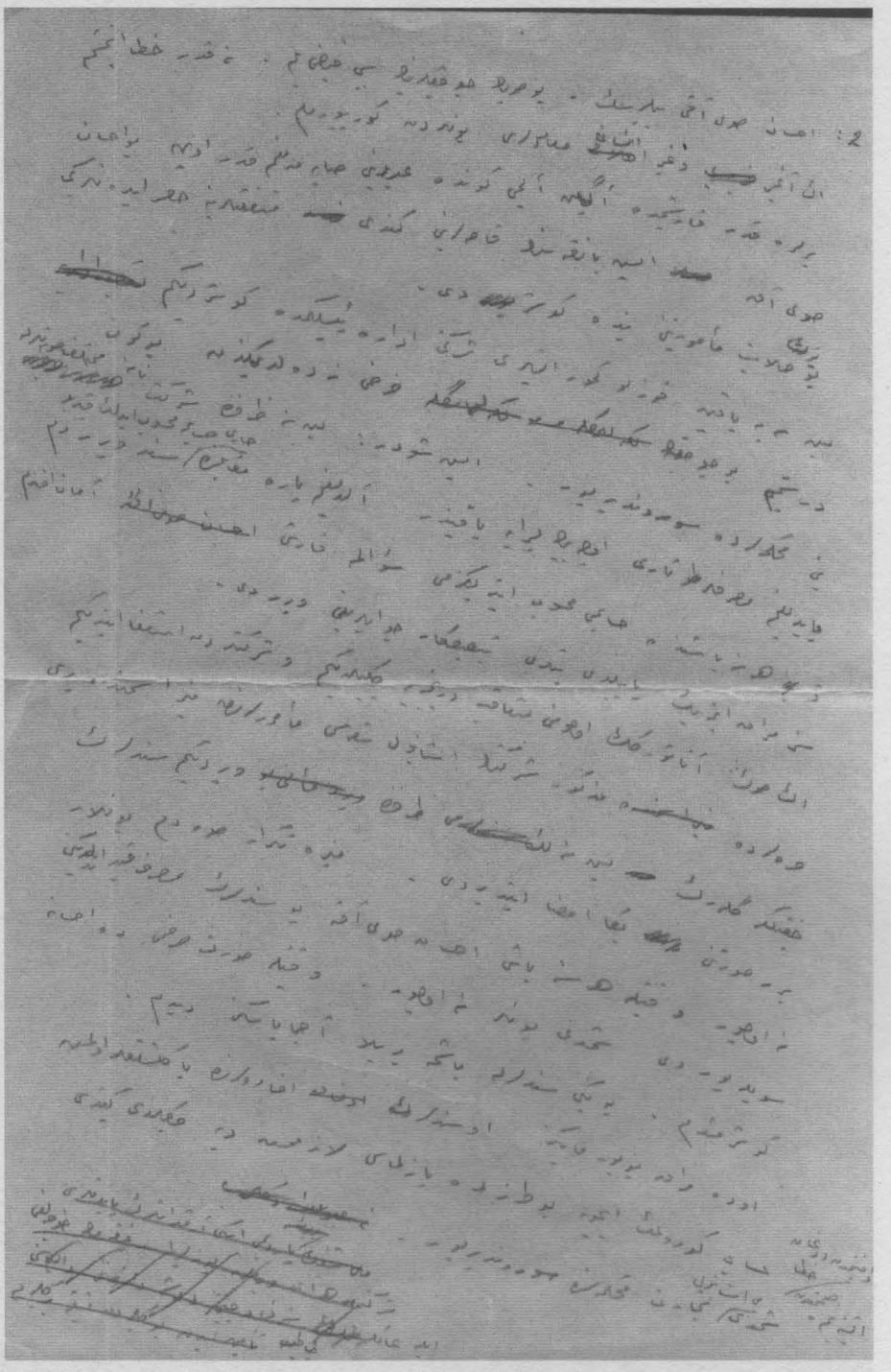
Yerlere kadar karşımda eğilen elimi günde adedini sayamadığım kadar öpen bu İhsan Soyak, İş Bankası'nın kasalarını kendi menfaatlerine hasredenler gibi bütün salabet memuriyetini bende gösterdi. Beş seneye yakın Kozlu Kömür İşleri şirketi idare reisliğinde gösterdiği [....] [148] bu çocuklar haramizedeliğinden bugün beni mahkemelerde süründürüyor. İş şudur: Beş sene zarfında şirket namına muhtelif suretlerle yaptığım masraflar tutarı üç bin liraya yakındır. Aldığım para mukabilinde cari hesaba mahsub edilmek

147 Cevat Abbas'ın notları arasında el yazısıyla yazılı eski yazılı bu belge Atilla Oral tarafından okunmuştur-yhn

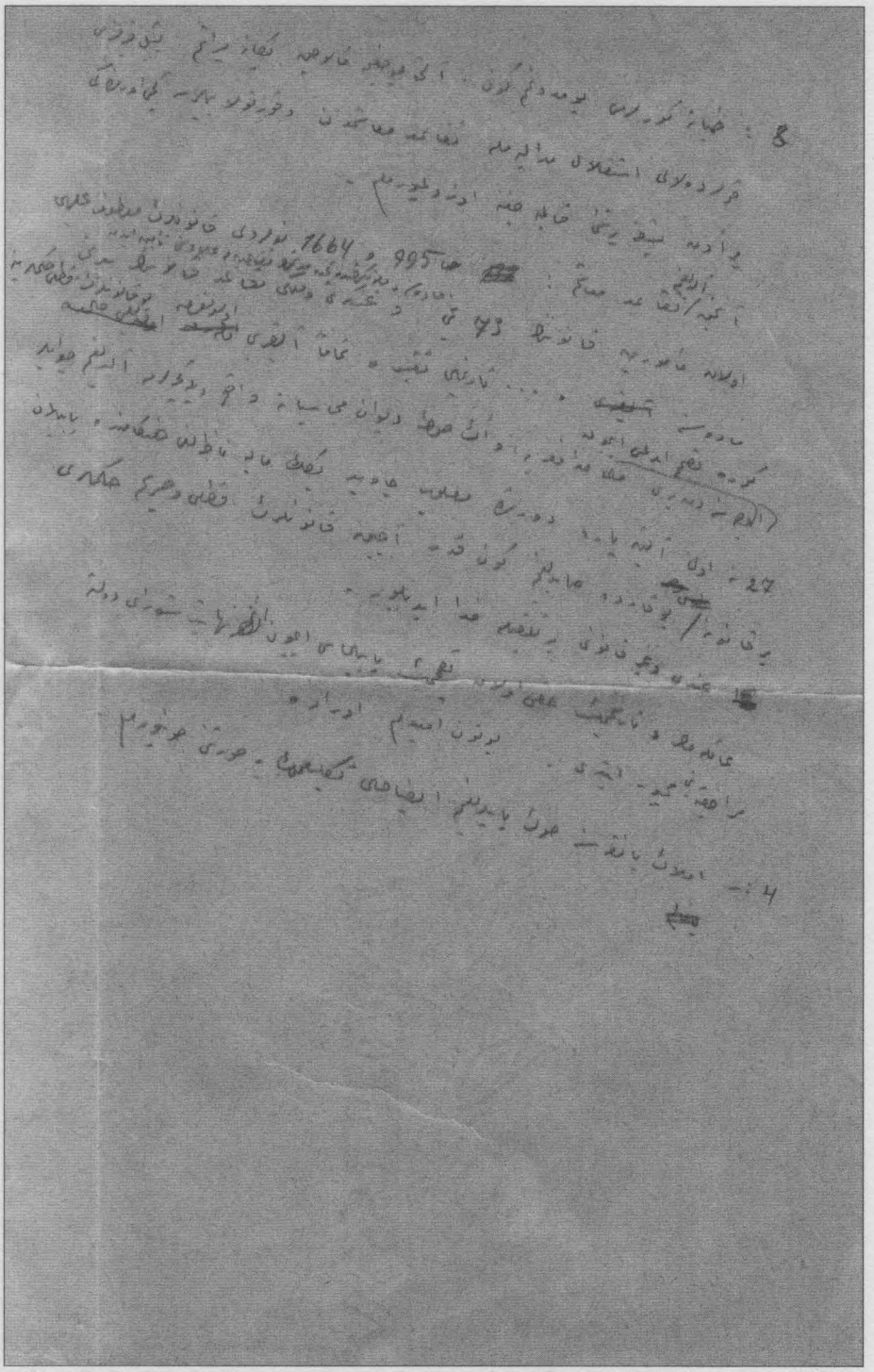
148 Bu sözcük okunamamıştır-yhn

Atatürk ten Sonra başlıklı yazının Cevat Abbas'ın el yazısıyla yazılmış özgün belgesi. *(1.sayfa)*

Atatürk ten Sonra başlıklı yazının Cevat Abbas'ın el yazısıyla yazılmış özgün belgesi. *(2. sayfa)*

Atatürk ten Sonra başlıklı yazının Cevat Abbas'ın el yazısıyla yazılmış özgün belgesi. *(3.sayfa)*

PAZARTESİ 9 KÂNUNUEVVEL 1929

uriyet

IYASİ TÜRK GAZETESİ

ABONE ŞERAİTİ

müddet	Türkiye için	Hariç için
Senelik	1400 Kr.	2700 Kr.
6 aylığı	750 Kr.	1450 Kr.
3 aylığı	400 Kr.	800 Kr.

Nüshası her yerde 5 KURUŞTUR

Paramızı Yükselteceğiz!

inHeyeti
verdi
e her işte
nacağız!
kün olmıyan
hir edilecek.

turtaracak remz
yerde bu tavhayı arasın!

— 929 mali senesi zarfında
riciye ve diğer Devlet dairele-
e ecnebi memleketlere muvak-
en gönderilecek olan veya o-
rdan celbi zaruri memur ve
tebaasılar için İcra Vekilleri
yetinden bir karar alınması
mdır.
— Yerli mamulâtın istimaline
r 688 numaralı kanun hükmü-
tatbik edilip edilmediğinin
re müfettiş, müdürleri ve ko-
erler tarafından devamlı su-
te mürakabesine itina oluna-
ttır.
0 — İdarei hususiye ve beledi-
er doğrudan doğruya kambiyo
mmasını istilzam ettirecek yeni
teahhüt ve mubayaatta bulu-
bilmeleri için Heyeti Vekile ka-
lâzımdır. Başlanan işlerin ik-
li için yerli mamulâtı istimal
lecektir.
Yerli malzeme ve mamulâtı isti-
li mümkün olmıyan veya yerli
l almak mecburiyeti ile yüzde

Gazi'miz Yalova'da

Reisicumhur Hz. kaplıcalarda yapılan tesisatı beyenmişlerdir

Büyük halâskâr Yalova'da bir hafta kalacak

Gazi Hz. Derince'de trenden inerlerken kendilerine bir buket takdim eden yavruya iltifat ediyorlar

Marmara vapuru 8 (Telsizle hususi) — Gazi Hz. saat 10 da İzmit'i teşrif buyurdular. Kendilerini İzmit Valisi Arifiye'de, İstanbul'dan gelen Vali vekili Muhittin Bey İzmit'te istikbal ettiler. Reisicumhur Hz. istasyanda erkânı mahalliyenin ellerini sıktılar. Muhittin Beye, İstanbul'da ve Yalova'da havaların nasıl gittiğine dair sualler sordular.

Gazi'ye refakat edenler

Refakatlerinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Umumi Kâtip Tevfik, Seryaver Rüşuhi, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Salih (Bozok), Cavit (Rize), Ankara Valisi Nevzat, Ali Nazmi (Muğla) Beyler bulunmaktadır.

Gazi Derince'de

Gazi Hz. Derince'de trenden inerek otomobille Cevat Abbas Beyin köşküne gitmişler, bir müddet istirahat buyurmuşlar ve kahve içmişlerdir. Müteakiben trene avdet etmişlerdir. Yoluna devam eden katar, Derince iskelesine yanaşan Marmara vapuru önünde durmuştur.

Reisicumhur Hz. trenden inerlerken Derince'li kadınlar tarafından alkışlanmışlardır.

Gazi'miz Marmaranın güvertesinden Yalova kıyılarını seyrederken

Yeni harfleri okuyor musun

Bir kız çocuğu bûket takdim et-

Mebtadi Sa. 4 Sf. 1-5 de

Gazi Derince'de Trenden inerek Cevat Abbas Bey'in köşküne gitmişler, bir müddet istirahat buyurmuşlar ve kahve içmişlerdir. (Cumhuriyet, 09 Aralık 1929)

kaydıyla senet verirdim. Ve her sene başında hesabıma mahsub edildi mi? Sualime karşı, "Aman efendim siz merak etmeyin" yapıldı. Şimdi tabasbuskâr *(yaltaklanıcı)* cevaplarını verirdi. En son Atatürk'ün ölümünü müteakip Derince'ye çekildiğim ve şirketten istifa ettiğim sıralarda mezkur şirketin İstanbul Şubesi memurluğuna Münir isminde biri çiftliğe gelerek beş sene zarfında verdiğim senetlerin bir suretini bana imza ettirdi. Münir'e tekrar sordum. "Bunlar ne oluyor." Vaktiyle, her sene başı İhsan Soyak bu senetlerin masrafa kaydedildiğini söylüyordu. Şimdi bunlar ne oluyor? Vaktiyle sureti sarfımda İhsan'a göstermiştim. Bu yeni senetlerle başıma bir bela açmayasınız dedim. "O da merak buyurmayasınız, o senetlerin ifadelerinde yanlışlık olmuş hesap görmek için bu tarzda yazılması lazımmış" diye çekildi gitti.

İşte benim samimiyetimden, emniyetimden doğan hata şimdi İstanbul Ticaret Mahkemesi'nde süründürüyor.

Hayata gözlerimi yumduğum gün altı çocuğum kalacak. Yegâne mirasım yeşil kırmızı kurdelalı İstiklal Madalyamla tekavüt *(emekli)* maaşımdan, kurtulabilirse, Keçiören'deki bir evden başka bir şey kalmayacağına üzülmüyordum.

Ancak aldığım tekavüt maaşı 995 rakamla, 1664 numaralı kanunların matufaleyhi olan memurin kanununun 73. maddesine ve mebusluğunda geçen müddetimin tekaüdüme ilavesini temin eden askeri ve mülki tekaüd kanununun yedinci maddesine [...] [149] tarihlerine [...] [150] tamamen aykırı olduğuna bu kanunların kati hükümlerine göre tasammum edilmesi için üç seneden beri Milli Müdaafaa ve en son divan muhasebata vaki dilekçelerime aldığım cevaplar 27 sene evvel altın para devrinde matlub Cavit Bey'in Maliye Nazırlığı hengamında yapılan bir kanuna yukarıda saydığım gün kadar açık kanunların kati ve sarih hükümleri indi ve gayri kanuni bir telakki ile feda ediliyor. Ailemin ve talihimin hakkı olan tazmin yapılması için nihayet şurayı devlete müracaata beni mecbur etti. Bütün ümidim orada...

[149] okunamamıştır. y.h.n.

[150] okunamamıştır. y.h.n.

Cevat Abbas'ın eşi Memduha Hanım [151]

Hatice Memduha Hanım köklü bir İstanbul ailesinin kızı. Soyundan *(Tokgözoğulları)* söz ederken "400 yıllık geçmişi olan bir aileden geliyorum" derdi. Ailemizin büyükleri onu güzelliğinden ziyade güçlü kişiliği ve etkileyici bakışlarıyla hatırlıyorlar. Fındık kadın tabir edilen, tıknaz, kara saçlı kara gözlü bir kadındı. Neşe Bey'le Emine Hanım'ın 8 Kasım 1899'da dünyaya gelen büyük kızıydı.

Evin ikinci kızı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'ya Tıp Fakültesi'ne gönderilmişti. Memduha ise anlaşılan evde eğitim görmüş ve sonra da kısmetini beklemeye başlamıştı.

Cevat Abbas, Rumeli'den, Niş'ten gelmiş, Mustafa Kemal'in önce emir subayı olmuştu sonra da yaveri. Harp Okulu'nu bitirdikten sonra talip oldu Memduha'ya. Memduha'yı Cevat Abbas'a istemeye gidenler arasında o günlerde küçük bir çocuk olan Sarım Akat da vardı. "O gün yengem aşağıya inerken merdivenler sallanıyordu sanki" diye yengesini ilk gördüğü günü ve ilk izlenimini anlatırdı.

Cevat Abbas, İngilizlerin Meclis-i Mebusanı basmasının ardından ikinci kez Anadolu'ya geçtiğinde Memduha da arkasından yola çıktı. Bir yaylı arabaya binmiş üç çocuğundan her birini de yaylının üç direğine bağlamıştı. Bu yola çıkarken büyük bir cesaret gösteriyor, zira hiçbir güvencesi yok, ne yolda, ne Ankara'da onu nelerin beklediğini bilmeksizin bu tehlikeli yola çıkmış. Sadece eşinin yanında olmak, kurulduğundan beri bir türlü birlikte olamamış ailesini bir araya getirmek için. Ankara'ya ulaşan ilk ailelerden biri Memduha ve üç çocuğu. Memduha yapmak istediğini ne pahasına olursa olsun yapan çetin bir karakterdeydi. Karı-koca arasında bir sevgi olmasa 1920'nin başlarında genç bir kadın böyle konforsuz, güvensiz bir hayata nasıl gider, hatta sonu tamamen belirsiz bir maceraya nasıl kalkışır? Memduha kocasını sevdiği kadar ailenin bir arada olması için de bu cesareti göstermişti, karar verince yolundan dönmeyen gözü kara bir yaratılışı vardı.

Ankara'nın en yoksul ve yoksun günlerini cesaret ve özveriyle paylaşan aile, Keçiören'e yerleşmişti. Aka Gündüz kiracıları, Kazım Özalp da komşularıydı.

Savaş bitip, cumhuriyet kurulup ülkede yepyeni bir hayat başladığında da Memduha kocasının yanında yer almak için elinden geleni yaptı, günün

---

151 Burada anlatılanlar aile içinde bilinen olaylar esas alınarak yazılmıştır. Tarihler soy kütük bilgilerini esas alıyor. -yhn

Memduha
Hanım ve oğlu
Turgud Gürer.

gereklerine kendince uyum gösterdi. 1925 yılında çekilen bir fotoğrafında başında örtü olmadığı görülüyor.

Çankaya'ya fazla gitmiyor, 1920'de bir kız ve 1922'de bir erkek çocukla birlikte sayıları beşe ulaşan çocuklarına hasrediyor kendini..

Bu arada, Çankaya'da M. Kemal'in kader arkadaşlarından oluşan yakın çevresinde bulunan Cevat Abbas evine pek zaman ayıramaz oluyor. Memduha'nın kocasına öfkelenmesinin bir nedeni eve hiç gelmemesi ve rakı muhabbetileriydi. Kocası, kendisinden daha çok Mustafa Kemal'e bağlıydı. Yeni düzen, onun ülke yaşamında yarattığı değişiklikler heyecan vericiydi. Heyecanını çevresiyle paylaşıp yeni hayat tarzının devrimlerle detaylandırılmasını isteyen, ülkesi için hayal ettiklerini çevresiyle sabahlara kadar süren uzun sohbetlerle tartışan Mustafa Kemal ne zaman uyursa Cevat Abbas da onun ardından bir köşede bir iki saatliğine kestiriyor ve alelacele gömlek değiştirip tıraş olarak Paşa uyandığı anda onun karşısında hazır ve nazır oluyordu. Memduha açık sözlü bir kadındı. Bu duruma sinirleniyordu. Bir keresinde öfkesini yenememiş, Mustafa Kemal'in özel trenini durdurarak kocasının eve hiç gelmeyişinden duyduğu öfkeyi dillendirmişti. Gene de ayrılık hemen olmadı. Tartışmalı yılların ardından doğan ve belki de aileye son bir şans vereceği sanılan altıncı ve son çocuk kız oldu ve adı Sevda konuldu. Bu kızın adını Latife Hanım koymuştu, Sevda ismini çok sevdiği için. Kendi elinden kaçırdığı sevdasını, mutluluğunu, Memduha'nın elinde tutmasına belki bu bebek yardımcı olur ümidiyle...

Ankara'ya ilk ulaşanlardan biri olduğu için Memduha, Latife Hanım'ı oradaki topluluğa tanıştırma işini benimsemiş ve birlikte sık sık bazı ziyaretler yaparak genç gelinin yeni hayatına alışmasına yardım etmişti.

Latife'yle tartışma

Latife ile arası iyiydi ama bir gün ona da çok kızdı. Kabul gününde kadınlar aralarında sohbet ederken Cumhuriyet rejiminden söz ediyorlardı. Latife, "Eğer saltanat gelseydi ben sultan olurdum! Sen de iyi bir dame d'honneur" demişti. Aslında şaka etmişti. Ama bu sözlerden alınan Memduha "o da ne demek" diye sordu. Latife de "Hani canım saraylarda kraliçelere yardım eden kadınlar vardır ya..." deyince kıyameti koparttı. Hışımla yerinden fırlayarak:

"Bana baksana sen, benim aile ağacım sizinkinden eskidir. Ben neden hizmetçi olacakmışım? Hem Gazi böyle konuştuğunu duymasın, başına gelecekleri tahmin bile edemezsin" dedi.

Ortalık karışınca Latife, Memduha'nın gönlünü alarak ortalığı yatıştırmaya çalıştı. Konuşulanlar Mevhibe'nin kulağına kadar gitti.

Memduha, Çankaya sofrasına oturan kadınlar arasında pek yer almadı. Ama Çankaya'daki kabul günlerine hep gitti. Latife, İzmir'e evine dönerken onu uğurlayanlar arasındaki tek kadın olarak istasyona gitmişti.

Ne yazık ki "Sevda" bebek de sevdayı kurtarmaya yetmemiş, ailenin parçalanmasına engel olamamıştı. Memduha kocasından 22 Aralık 1930'da resmi olarak boşandı. Cevat Abbas'ı terk ederken altı çocuğunu da ona bırakıp gitti. Akrabalarının olduğu Değirmendere'ye gidip yerleşti. Kendince Cevat Abbas'ı çoluk çocuğuyla ilgilenmek zorunda bırakmak istemişti. Oysa kocası çocukları akrabalardan çocuklu bir çifte emanet ederek bir çiftliğe yerleştirdi; yaşı geleni yatılı okula yollayarak idare etti.

Memduha da 1923'te babasını, az sonra da annesini kaybetmiş ve bu ölümlerden sonra artık ailesinin elinde pek bir şeyler kalmamış olduğundan bazı akrabalarının yaşadığı Değirmendere'ye yerleşmişti. İskelenin yanındaki büyük çınarın arkasında, iki odalı bir evde son derece mazbut, mütevazı bir şekilde yaşadı. Köyden onu tanıyanlar, çok sayılıp sevildiğini, ancak çevresiyle çok mesafeli olduğunu, hatta sertliğiyle tanındığını ve ilkokul çocuklarının evin önünden geçerken elleri yanlarına yapışık, adeta tören yürüyüşüyle evi selamladıklarını söylemişlerdi.

Kayıtlara göre 14 Aralık 1950'de Kısıklı'daki kuzininin evinde şekerden öldü. Koynundan bir beşibiryerde çıktı. Cenaze masrafları için...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

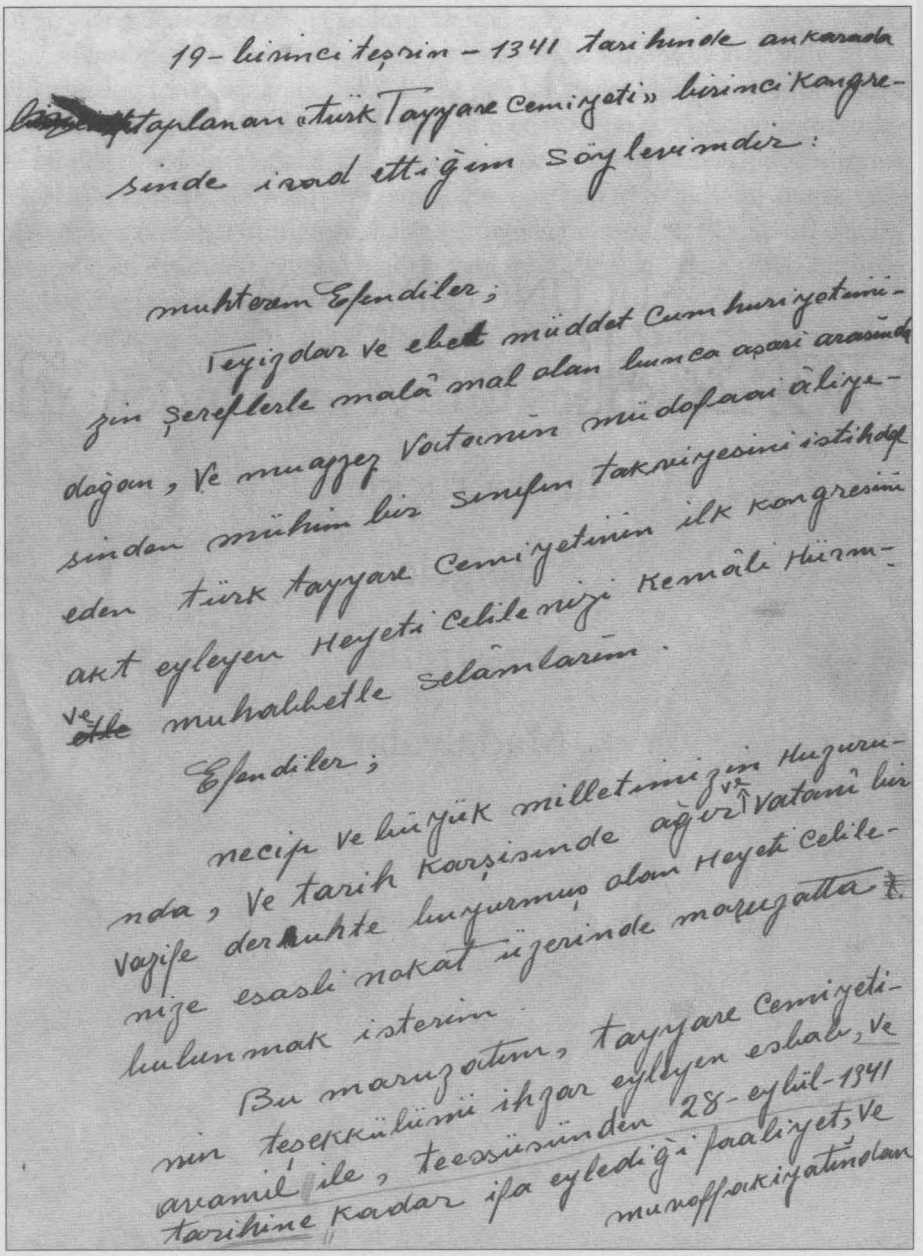
Cevat Abbas Gürer arşivinden:

İmza örnekleri

Belgeler

Fotoğraflar

Madalyalar

19- birinci teşrin - 1341 tarihinde ankarada [redacted] toplanan «türk Tayyare Cemiyeti» birinci kongresinde irad ettiğim söylevimdir:

muhterem Efendiler;

Teşekkülden ve ehemmiyetli müddet cumhuriyetimizin şereflerle malâ mal olan bunca asarı arasında dağdan, ve mugayyer vatanımın müdafaai âliyesinden mühim bir sınıfın takviyesini istihdaf eden türk tayyare Cemiyetinin ilk kongresini akt eyleyen Heyeti Celilenize Kemâli Hürmetle ve muhabbetle selâmlarım.

Efendiler;

necip ve büyük milletimizin huzurunda, ve tarih karşısında ağır ve vazife dereceye vatanı bir derhal huzurunuza esaslı mukaddemat üzerinde mâruzatta bulunmak isterim.

Bu maruzatım, tayyare Cemiyetinin teşekkülünü ihzar eylemiş olan Heyeti Celilenin arzularile, teessüsünden 28-eylül-1341 tarihine kadar ifa eylediği faaliyet ve muvaffakiyetinden

Cevat Abbas Gürer'in Türk Tayyare Cemiyeti Birinci Kongresi'ndeki söylevinin birinci sayfası

Cevat Abbas Gürer'in el yazısına dair

Hasan Rıza Soyak'ın aktardıkları

"...Cumhuriyetin 10. yıldönümünde, kendisi tarafından okunmak üzere hükümetçe uzun bir nutuk hazırlanmıştı; bunda hükümetin icraatını bildiren sene başı nutuklarında âdet olduğu gibi, geçen on yıl içinde yapılmış olan işler sayılıp dökülmekte idi. Atatürk bu yıldönümü için o tarzı beğenmemiş, bir gece sofra dağıldıktan sonra yatak odasında rahmetli Bolu Mebusu Cevat Abbas Gürer'e bilinen nutkun esasını dikte ettirmişti.

Ertesi sabah, yine yatak odasında, nutku bana okutup dinliyordu ki odaya o zamanki Umumi Kâtip Hikmet Bayur girdi. Atatürk müsveddeyi benim elimden aldı, ona verdi:

"—Al, bak, gece çalıştım, nutku hazırladım. Oku da mütalaanı söyle" dedi.

Bayur'un buna ait hatırası ve müsveddenin klişesi defalarca neşredilmiştir.

"—İlkin şunu açıklamalıyım ki; klişesi neşredilen müsveddedeki el yazısı, bazı yerlerde ifade edildiği gibi Atatürk'ün değil, yukarıda söylediğim gibi Cevat Abbas Gürer'indir..."

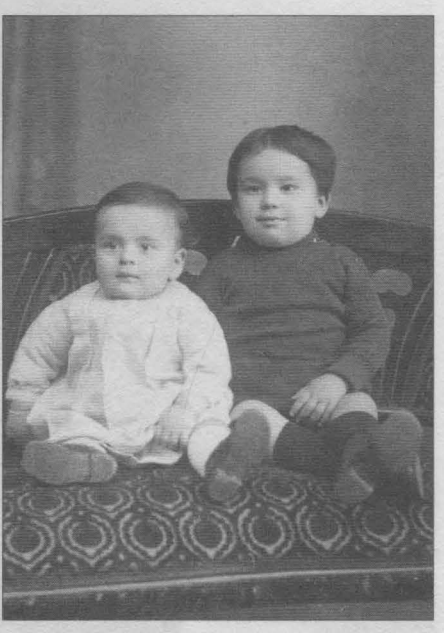

Cevat Abbas Gürer'in imza örnekleri

Ankara Keçiören'deki evde. Soldan sağa: Mustafa Kemal, Turgut, Cevat Abbas, Memduha Hanım (hamile), Necla, Mualla ve Aydın (sandalyede)

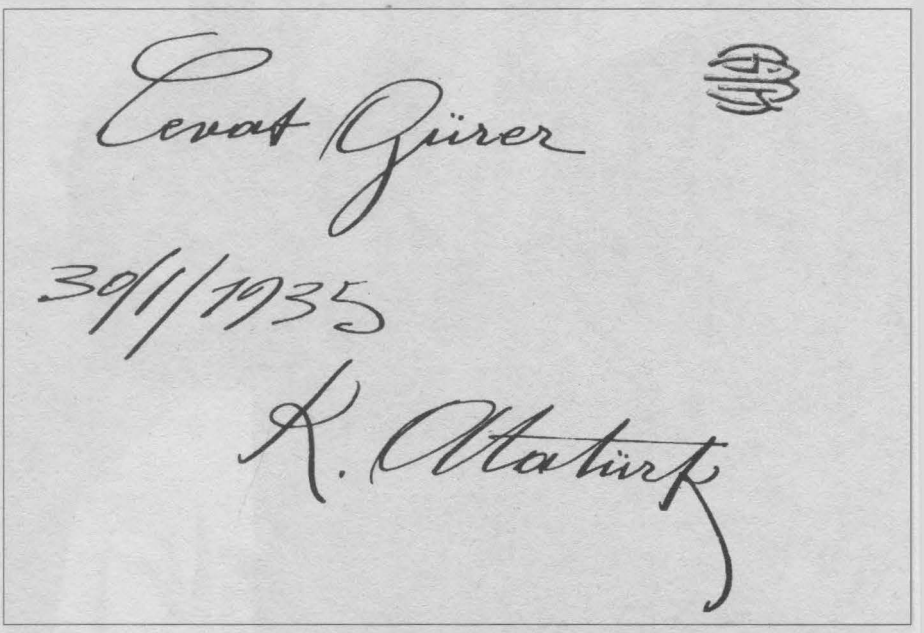
Necla Gürer, Mustafa Kemal Gürer, Turgut Gürer *(solda üstte)*, Turgud Gürer *(solda altta)*, Mustafa Kemal Gürer, Turgut Gürer *(sağda üstte)*, Necla Gürer, Mustafa Kemal Gürer *(sağda altta)*

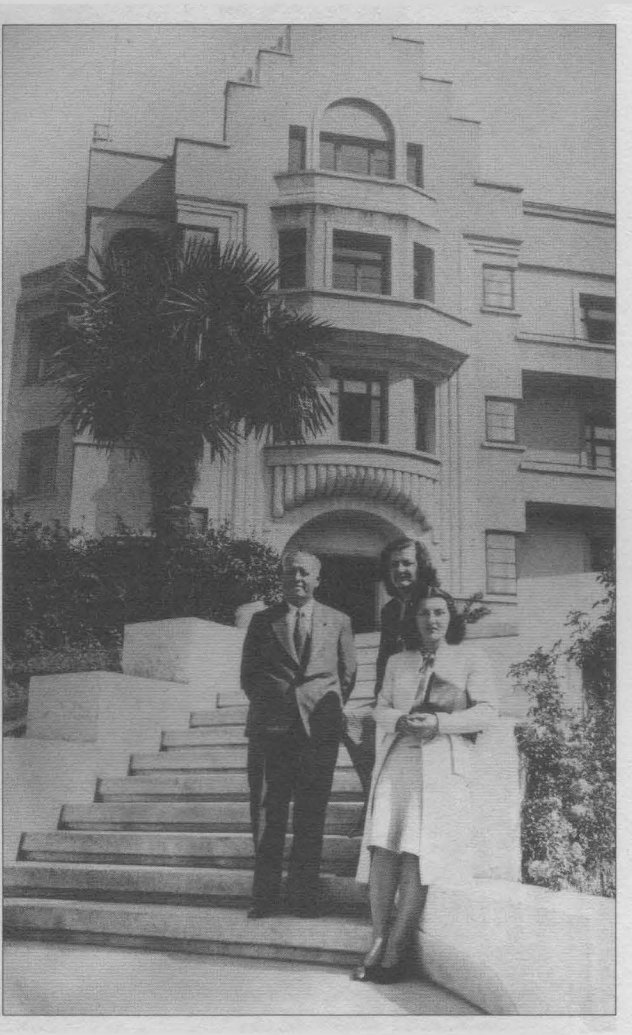
Cevat Abbas Gürer, oğullarıyla, (Soldan sağa) Turgut Gürer Cevat Abbas Gürer, Mustafa Kemal Gürer

Bark kotrasında Cevat Abbas Gürer ve 22 Ekim 1936'da evlendiği ikinci eşi Münire Hanım

Atatürk tarafından Cevat Abbas'a verilen soyadı beratı.

Cevat Abbas, Atatürk ve Salih Bozok.

Münire Hanım, Afet İnan, Cevat Abbas Gürer, Trakya Manevraları'nda

Atatürk ile tokalaşan Cevat Abbas Gürer'in oğlu Turgut Gürer ve Makbule Hanım

Moda Yat Kulübü Kotrası'nda, 1 Temmuz 1935

Salih Bozok, Mustafa Kemal, Fikret Bıyıkoğlu, Şükrü Kaya

Atatürk,
Nuri Conker,
Cevat Abbas

Temmuz 1935, Yalova

Ankara Halkevi, Mareşal Fevzi Çakmak'ın kızının düğününde, 14 Mayıs 1931

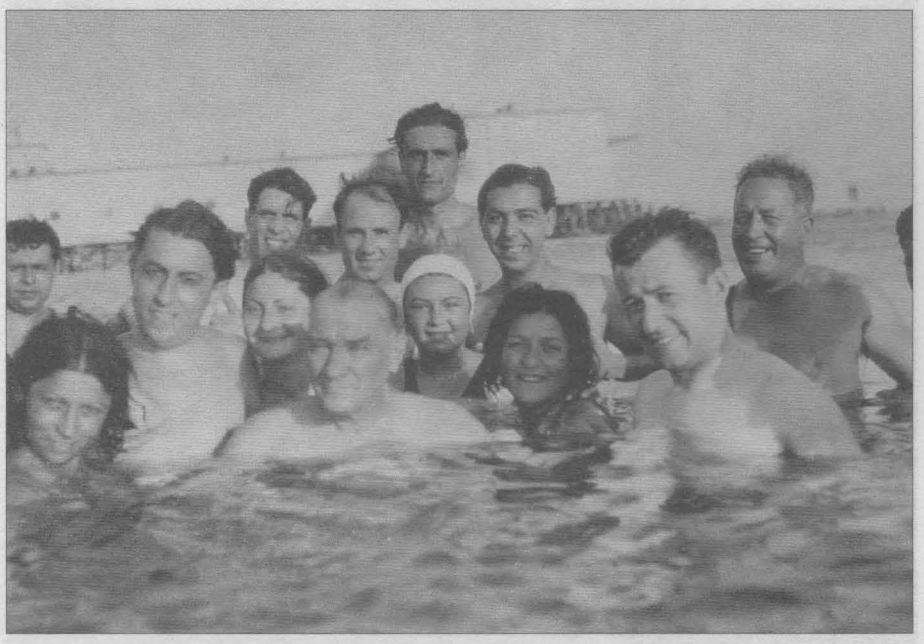
Moda Yat Kulübü
Kotrası'nda,
1 Temmuz 1935

Şehir gezintisinde, 30'lu yıllar

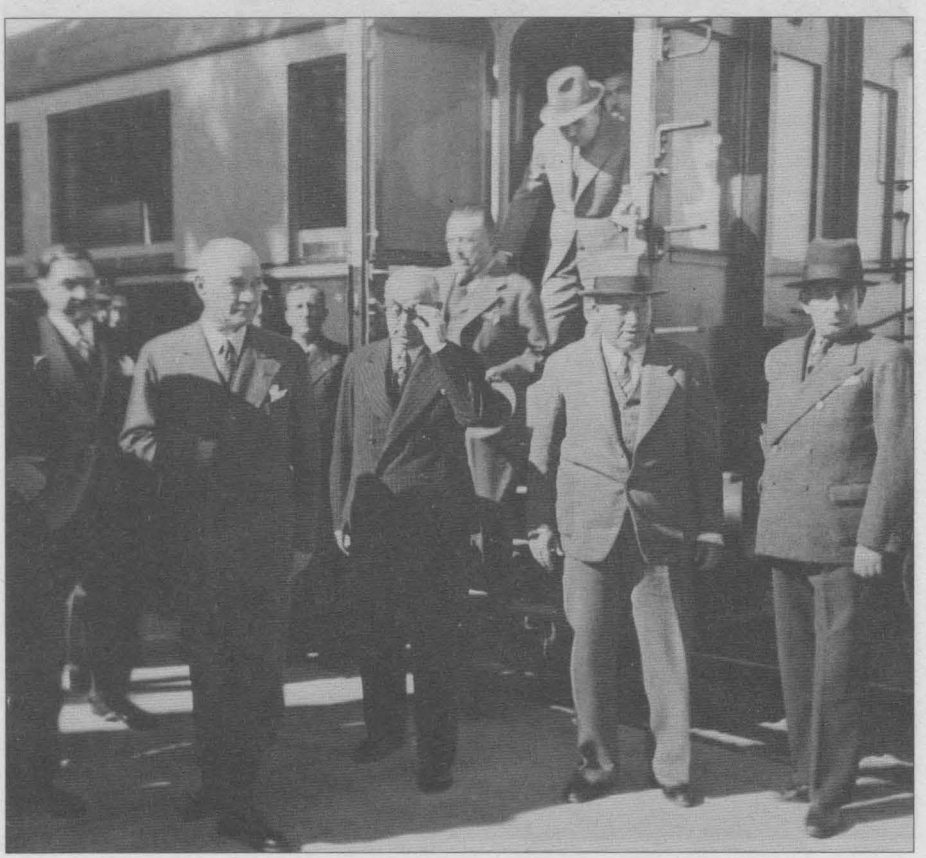
Trakya
Manevraları'nda,
21 Ağustos 1937

Florya Köşkü'nde. Cevat Abbas Gürer (en sağda, arkada)

Askeri tatbikat sırasında *(soldan sağa)* Muzaffer Bey, Latife Hanım, Cevat Abbas, Fahrettin Altay, Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa, *(10 Şubat 1923, Eskişehir)*

Atatürk, Celal Bayar, Cevat Abbas.

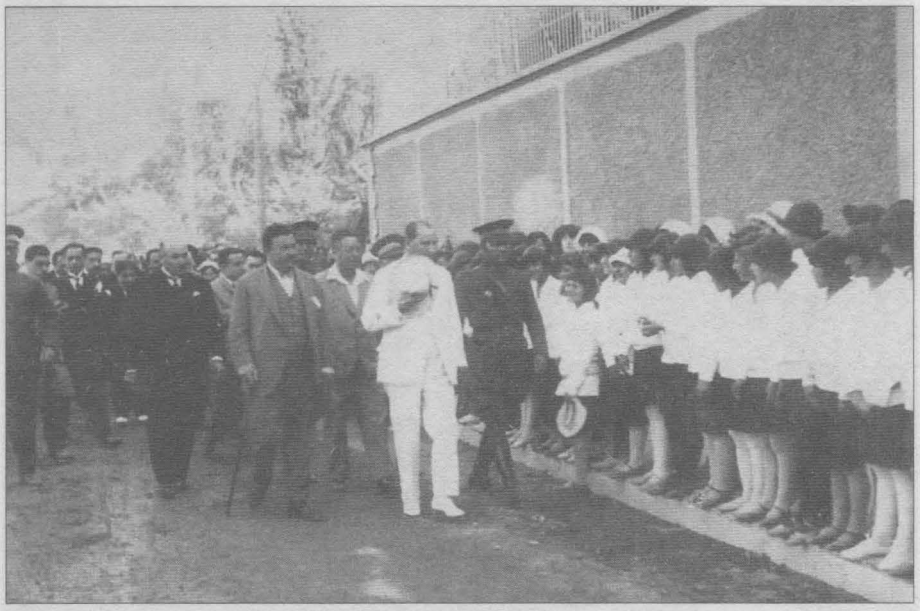
Soldan sağa: Cevat Abbas , Dr. Refik Saydam, Osman Tufan Paşa, Oturanlar,soldan sağa: Mazhar Müfit Kansu, İbrahim Süreyya

Kocaeli Grup Kumandanlığı teftişi *(Soldan sağa),* Kocaeli Grup Kumandanı Albay Halit Bey, Muzaffer Bey, Mustafa Kemal Paşa ve Cevat Abbas Bey (17 Haziran 1922).

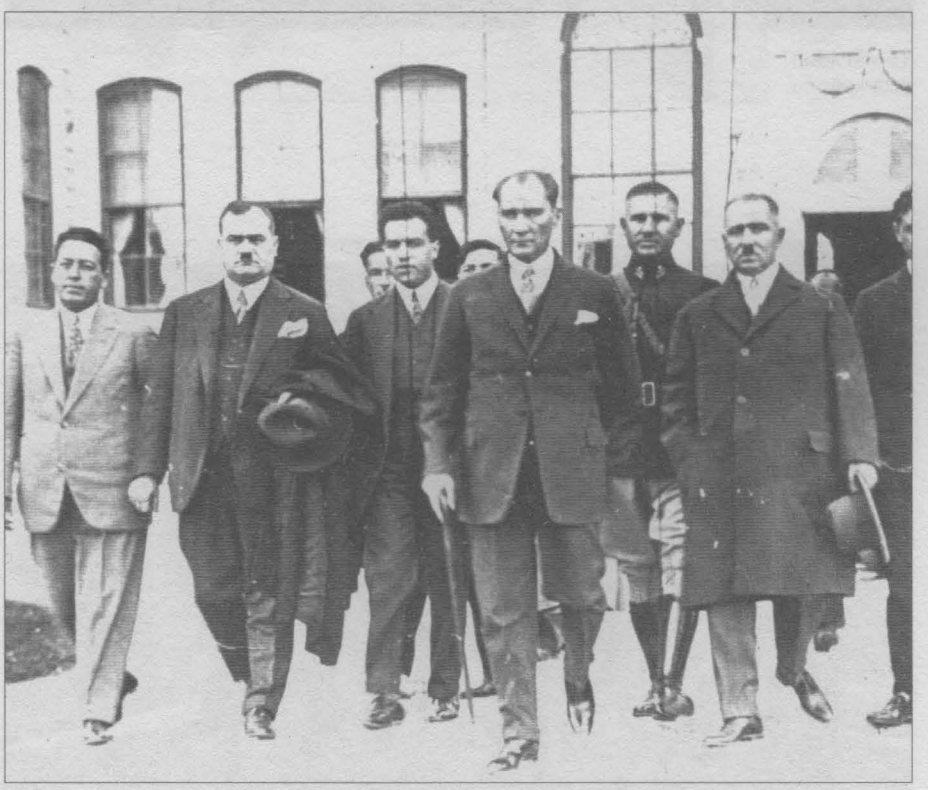
Soldan sağa: Kocaeli Valisi Eşref Sait, Cevat Abbas, Rasuhi Bey, Mustafa Kemal Paşa ve Muhittin Üstündağ. Haydarpaşa Garı, 21 Temmuz 1931.

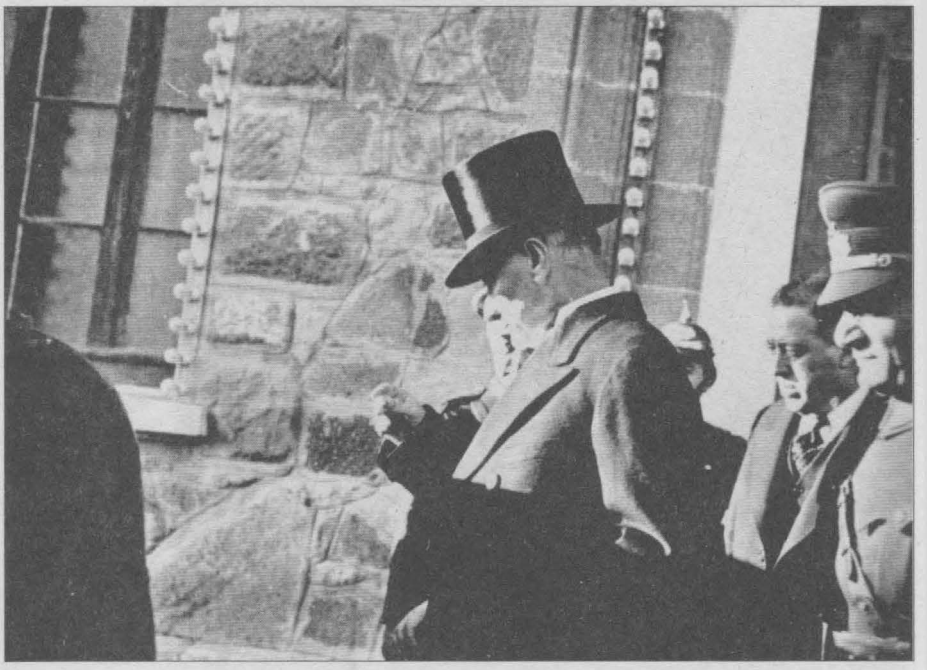
Büyükada, 12 Temmuz 1936.

Cevat Abbas Gürer, İsmet Paşa Hereke Tren İstasyonu, 30'lu yıllar

Cevat Abbas Gürer, Kılıç Ali, Mustafa Kemal Atatürk ve Salih Bozok. 8 Eylül 1928, Dolmabahçe.

TBMM'nden
çıkarken.

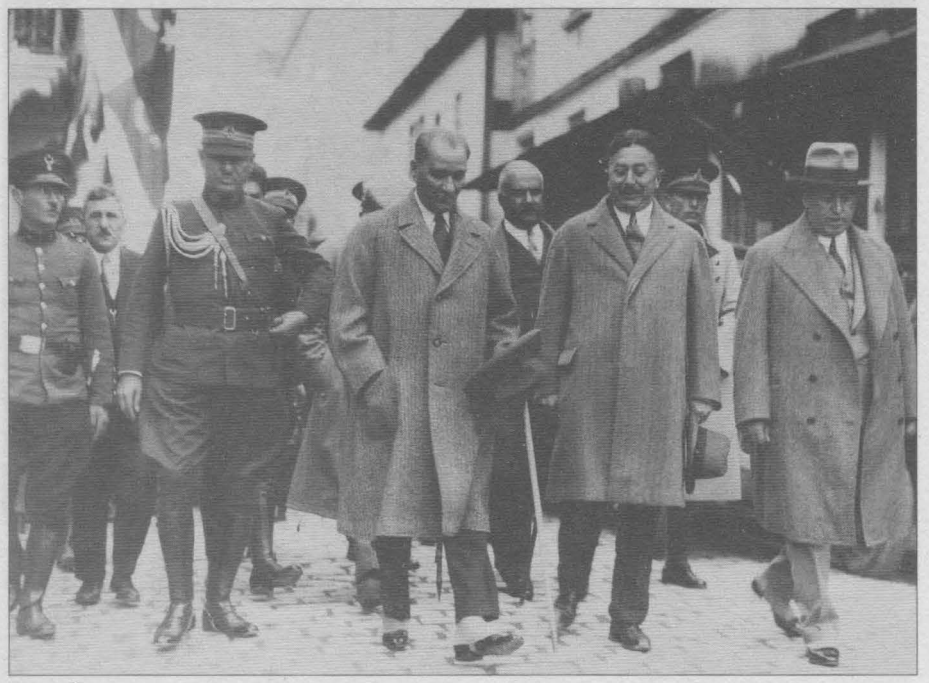

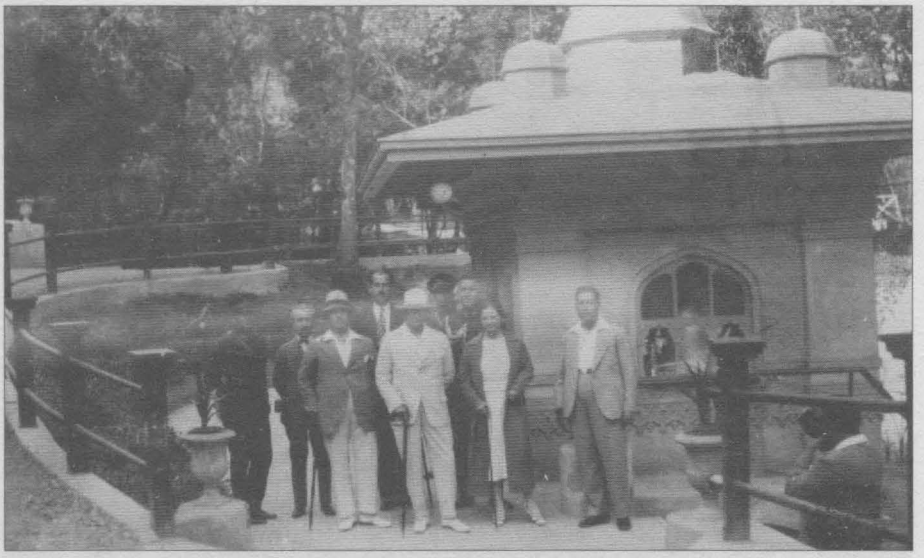
İstanbul'a ziyaret. 1 Temmuz 1927.

Soldan sağa: Mustafa Kemal Atatürk, Şükrü Kaya, Cevat Abbas Gürer, Rıfat Yüce, Salih Bozok, 5 Haziran 1928, Tuzla İstasyonu.

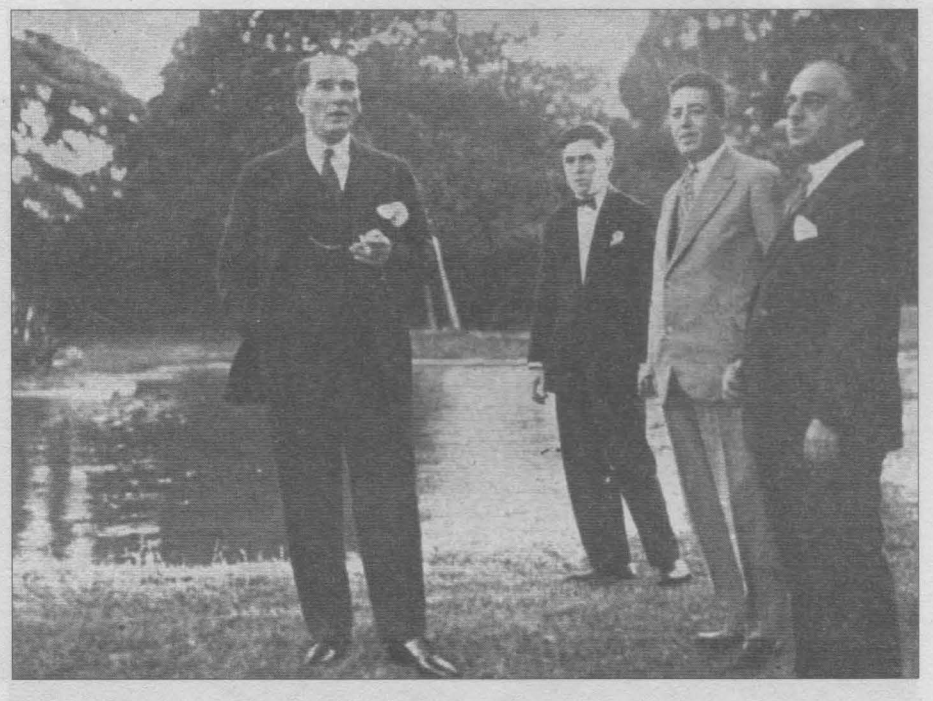

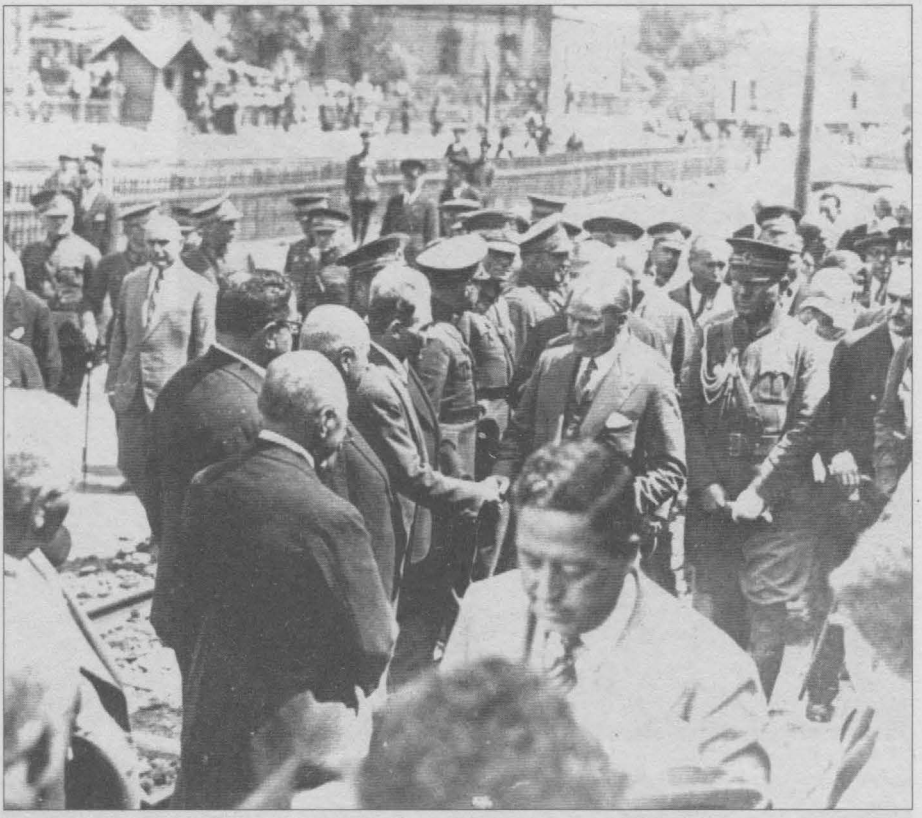
Yalova, 1930. Cevat Abbas Gürer en sağda...

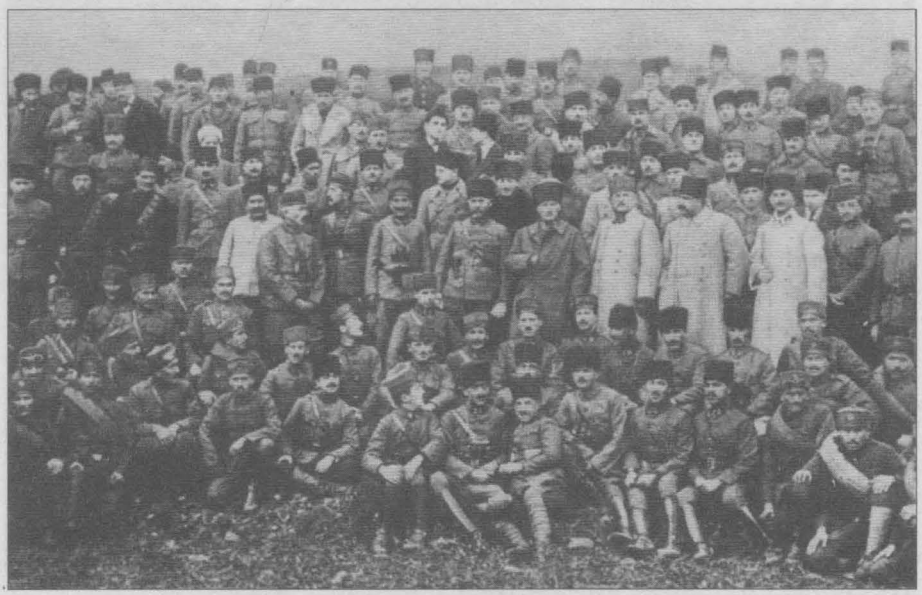

Cevat Abbas ve Mustafa Kemal (İzmir'de Atatürk'ün annesinin mezarı başında)

Mustafa Kemal Atatürk, Kocaeli Valisi Eşref Sait ve Cevat Abbas Gürer. Dolmabahçe Sarayı'nda, 1930.

Cevat Abbas (Mustafa Kemal'in arkasında, siyah giysili), Balıkesir, 7 Şubat 1923.

1931, İstanbul'a geliş.

Halk ile sohbet. İzmir, 2 Şubat 1923. Mustafa Kemal, Latife Hanım, Cevat Abbas, Makbule Hanım. İzmir Kadınlar Kongresi.

Edremit, 1923.

Cevat Abbas Gürer, Mustafa Kemal Atatürk kucağında Ülkü. Ankara, 1935.

Cevat Abbas Bey, 1919'da Atatürk'ün yaveri.(Kızı Sevda Tagay'a imzalı)

Metris'te askeri tatbikatı denetlerken. 28 Mayıs 1936.

C. A. Yürer e
K. Atatürk

Dolmabahçe, 31 Ağustos 1929.

Yalova, 14 Eylül 1929. Cevat Abbas beyaz elbiseli

Metris'te, askeri tatbikatı denetlerken, 28 Mayıs 1936.

Haydarpaşa Garı'nda, 11 Haziran 1930.

Bolu Mebusu Cevat Bey'e ait
kırmızı-yeşil kurdeleli
İstiklal Madalyası'nın
arka yüzü ve kutusu

Cevat Abbas Bey'in İstiklal Madalyası Hakkında Meclis Riyaseti'ne Tezkere

221
Türkiye Cumhuriyeti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 25.1.1341 [1925]
Adet 6/28
Tezkere

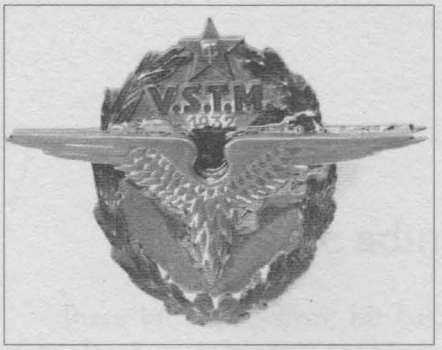
TBMM Riyaseti Celilesi'ne,

24.1.341 [1925] tarih ve 204/956 numaralı tezkereye devletleri cevabıdır. Bolu Mebusu Cevat Bey'e ait olup, özel kanun icabında değiştirilerek adı geçen namına yeniden yazdırılan kırmızı yeşil kurdedeli İstiklal Madalyası vesikası tanzim ve imza kılınarak iade edilmiştir. Efendim

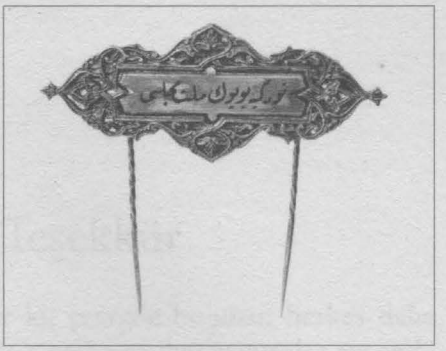
Türkiye
Reisicumhuru
Gazi

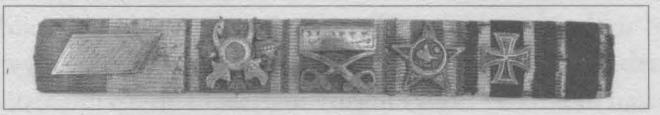
Türk Tayyare Cemiyeti'nin özel olarak üretilmiş hatıra madalyası.
16 Şubat 1925 (Çap: 6.5 cm).

V..S.T.M. (Vecihi Sivil Teyyare Mektebi) Brove

TBMM Rozeti

Kılıçlı Mecidi Nişanı

Mısır Krallığı Nil Nişanı

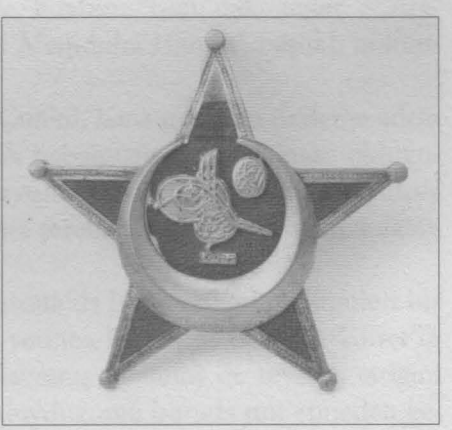
Alman Demir Salip Nişanı

Kılıç İmtiyaz
Madalyası

Kılıçlı Liyakat

Harp Madalyası, Birinci Dünya Harbi'nde hizmet etmiş kişilere verilmiştir. Muhtemelen Cevat Abbas'a Çanakkale Savaşı'nda göstermiş olduğu hizmetlerden ötürü verilmiştir.

Aile adına Teşekkür

İnsan bir yaşa geliyor, bir bakıyor ki; çevrede bulunan herkes daha genç. İşte ben de böyle bir yerdeyim. "Gürer" soyadını taşıyanlar arasında en kıdemli aile üyesi oldum. Üzerimizdeki ikinci kuşak, sağlıklarında bir türlü bir araya gelmek imkanı bulamadıkları babaları Cevat Abbas Gürer'le kucaklaşabilecekleri bir aleme göçtüler. Elinizdeki kitabın fikir babası Kardeşim Hüseyin Gürer, o herkesçe malum kadirşinaslığı ile benden kitap için bir şeyler yazmamı istedi. Ona, oğlu Turgut Gürer ve kitabın hazırlanmasında, basılmasında emeği geçen bütün değerli dostlarımıza teşekkür yazısından başka ne yazabilirim.

Kitap, yaşayan ve bundan sonraki kuşaklar için bir "aile kitabı" niteliğinde. Kuşağımızda büyük babamızı tanıyan, daha doğrusu onunla karşılaşıp konuşabilen hiç kimse bulunmadığı gibi, çocukluklarında ve daha sonrasında bir aile gibi yaşayamamış ebeveynlerimizden bizlere anlatılanlar pek sınırlıydı.

Çok başarılı bir şekilde derlenen bu kitabı okurken sanki büyük babam sayfaların arasından gülen yüzü ile göz kırparak bana, dizine oturtup da anlatamadıklarını anlatıyordu. Sonuna doğru bazı yerlerinde gözümden yaşların akmasına mani olamadım. Özellikle, kitabın: "Bolu'daki anılar", "Atatürk'ten sonra" ve "Cevat Abbas'ın eşi Memduha Hanım" başlıklı bölümleri beni çok etkiledi.

Bütün bunları neden yazıyorum? Çünkü, bana göre, bu derleme adeta bir Cevat Abbas romanı...Bizlere büyük babamızın nasıl bir insan olduğunu, hayatını nasıl geçirdiğini, görev anlayışını, Büyük Komutanı'na koşulsuz sadakatini ve ailesine miras olarak yalnız şerefli bir isim bıraktığını anlatan bir roman...

"Atatürk'ün son günleri" ve "Savarona'da bir gece" adlı bölümleri bir yorum yapmadan peş peşe getirmekle yetinen kardeşim Hüseyin Gürer'in büyük babamızın hoşgörülü, çelebi davranış biçimini de tevarüs ettiğini görmekten büyük mutluluk ve övünç duyduğumu burada not etmeden geçemeyeceğim.

Yeğenim Turgut Gürer'e ayrı bir paragraf açmak istiyorum. Nasıl geceli gündüzlü çalıştığını, belgeleme ve onları günümüz Türkçe'sine çevirmekteki gayretlerini hepimiz biliyor ve takdir ediyoruz. Özellikle "Sunuş"

bölümünde ve genel olarak kitabın tamamında hakim olan akıl sesi ve nesnellik etkileyici.

Sevgili Hüseyin bu titiz ve kapsamlı çalışma için seni ve Turgut'u, kendim ve ailemiz adına kutluyor ve bizlere böyle bir kitap kazandırdığınız için şükranlarımızı sunuyorum.

Akıllarınıza ve ellerinize sağlık.

CEVAD Gürer
Erenköy, 11 Temmuz 2006

Kaynakça

Süreli Yayınlar:

Belediyeler Dergisi, *19 Mayıs Cevat Abbas Gürer'in Hatıraları* Mart 1938 Sayı:33 (s:5-11)

Belediyeler Dergisi, *Ankara'da Spor Faaliyeti:Güneş*, Spor, Mayıs 1938 Sayı:31 (s-3)

Cumhuriyet, 25 Mayıs 1925, Numara: 376, (s.3)

Cumhuriyet, *Gazi Derince'de, Cevat Abbas'ın köşkü ziyaret haberi* 9 Aralık 1929 (s-1)

Cumhuriyet, *Cevat Abbas Gürer : Montrö İmzalandığı Akşam Atatürk Bu Sulh Zaferini Florya'da Nasıl Kutlamıştı*; 10. 11. 1941.

Hakimiyet-i Milliye, 25 Mayıs 1925, Numara: 1433, (s. 1)

Hürriyet, KAYA, Şükrü:, *Bu defa gülesim gelmedi* 28 Mayıs 1954

İleri, *Cevat Abbas ile mülâkat* 13 Ocak 1922 No:1418 (s:1)

İkdam, 7 Mayıs 1925, Numara: 10089, s. 2.

Kutladığımız *Büyük Gün*, 19 Mayıs 1943.

Milli Mecmua, *1 Temmuz 1925 Ankara-İstanbul Geçişi*, No: 40 (s: 660)

Milliyet, *Abdi İpekçi İnönü, Atatürk'ü anlatıyor* Yıl: 18, Sayı: 7172, 12 Kasım 1967

Servetifünun, *23 Temmuz 1925*, No: 1510-36 (s:152-153)

Son Havadis, *İnönü ile ilgili Yazılar Üzerine*, Yıl: 17, Sayı: 582, 3 Nisan 1974

Son Posta, *Atatürk'le 24 sene*, Anlatan Cevat Abbas, 12 Aralık 1938

Tan, *Saltanatın Son Günleri*, Ziya Şakir Soko, 9 Mayıs 1936 (s:4)

Tasvir-i Efkar, *Eski Bolu Mebusu Cevat Abbas'a cevap* 20 Mayıs 1941 (s:4)

Tasvir-i Efkar, *Son bir İzahat* 7 Haziran 1941 (s:4-5)

Tasvir-i Efkar, *General Sabis'e cevap* 13 Haziran 1941 (s:3)

Tevhid-i Efkâr, *Bolu Mebusu ile mülâkat* 12 Ocak 1922 (s:1)

Tevhid-i Efkâr, *Cevat Abbas Sofya sefaretine namzet* 11 Aralık 1922 (s:2)

Tevhid-i Efkâr, *Cevat Abbas'ın Alman gazetelerine verdiği mülakat*, 17 Aralık 1921 (s:2)

TBMM, Zabıt Cerideleri. Muhtelif ciltleri.

Türk Spor Kurumu Dergisi, *Cevat Abbas'ın Radyo'daki 19 Mayıs Konferansı.* 23. 5. 1938
Vatan, Cevat Abbas Gürer, *Montrö'nün imzalandığı gece*, 10 Kasım 1946
Vatan, Cevat Abbas Gürer, *Atatürk'ün askeri hayatından bir sahne* 11 Kasım 1940 (s-5)
Vatan, *Tayyare Cemiyeti teşkilatı için Cevat Abbas Bey yakında İstanbul'a gelecek*, 28 Nisan 1925 (s:1)
Yeni Sabah, *Cevat Abbas Gürer'in anıları.* (14.2.1941 - 25.5.1941)
Yeni Sabah, *Atatürk ve Dünya*; 10.11.1941.
Yeni Sabah, *Cevat Abbas'ı kaybettik.* 6 Temmuz 1943,
Yeni Türk Dergisi, Cevat Abbas Gürer: 19 Mayıs,11 Mayıs 1937 Cilt: 5, Sayı: 55,

Kitaplar:

ABALIOĞLU, Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul - 1978, Çağdaş Yayınlar
AFET İNAN, Prof, Dr., *Atatürk'ten Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1950, 198 s.
ALMAZ, Ahmet, *Büyük Gazi'nin Hatırat Sayfaları, Atatürk'ün Hatıraları*, Oku Yayınları. Mayıs 2003 İstanbul.
Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasî Tarihi, May Yayınları [Atatürk Ansiklopedisi
ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk
ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ, Cilt 1, 317-8, T.İ.T Enst. Yayınları 1961
Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 10 (1920-1921), Kaynak Yayınları, Birinci Basım, Mart 2003
Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 17, Kaynak Yayınları, s. 184; (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-17-d, D: 71, F: 39'da alınmıştır.)
Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 17, s. 239
Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Derleyen: Hulisi Turgut. 4. Basım Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005 (s.630)
Atatürk'ün Yakınlarından Hatıralar, Sel Yayınları, 1955
ATAY, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, İstanbul — 1955, Sel Yayınlan,
BELLİ, Şemsi; *Ağabeyim Mustafa Kemal, Ayyıldız Matbaası*, Ankara 1959
BIYIKLIOĞLU, *Tevfik, Trakya'da Milli Mücadele,* I. Cilt Üçüncü baskı Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1992, (S:384)
CEBESOY, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul - 1953, Vatan Neşriyat

CEPHE'DEN MECLİS'E, Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı, 1999 Ankara
FRUNZE, M. V., *Türkiye Anıları* (Kasım 1921 - Ocak 1922), çev. Ahmet Ekeş, İstanbul 1978, Cem Yayınevi,
GÖĞEM, Ziya, *Kurmay Albay Dadaylı Halit Bey — Akmansü* [1984 1953], C. 1 İstanbul, 1954,
GÜRER, Cevat Abbas: *Ebedî Şef, Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, Halk Basım Evi, İstanbul, 1939.
HÜRKUŞ, Vecihi, *Bir Tayyarecinin Anıları* 1. Baskı Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Aralık 2000.
KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Yayınları C. I, Ankara - 1966. C. II, Ankara - 1968
KILIÇ ALİ, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulûsi Turgut, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005
SAKALLI, Bayram, *Ankara ve Çevresindeki Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988
SANER, Nejat; *Atatürk Dönemi-"19 Altın Yılın Öyküsü"*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1975
SARIHAN, *Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Açıklamalı Kronoloji, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995
SOYAK, Hasan Rıza; *Atatürk'ten Hatıralar*, 2. Baskı, İstanbul, Ocak 2005
SÖNMEZ, Cemil, *Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım*, Atatürk Araştırma Merkezi. Genişletilmiş 2. baskı, Ankara, 1998
ŞİMŞİR, Bilal N. (Türk Tarih Kurumu Üyesi), *Atatürk ile Yazışmalar, I (1920-1923)* Başbakanlık Basımevi, Kültür Bakanlığı Yayınları- Ankara 1981
TEVETOĞLU, Fethi, Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar"dan: II; Cevat Abbas Gürer ve Muzaffer Kılıç" Türk Kültürü, (Eylül 1969), Cilt VII, Sayı 83
TEZER, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra defteri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara, 1989
TÜRKİYE İŞ BANKASI TARİHİ, Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Uygur Kocabaşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Aralık 2001
TÜMENOĞLU, Rıdvan, *Atatürk Döneminde Türk Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türkleri* (1919-1938)
ULUĞ, Hakkı N., *Siyasî Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, 1973, Milliyet Yayınları.
ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *İstiklal Yolunda*, Ankara - 1960, Türk Tarih Kurumu Yayını,
VELİDEDOĞLU, Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk-Söylev*, Çağdaş Yayınları, Ekim 1982, İstanbul

VELİKOV, Stefan, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan*, çev. Naime Yılmazer, Dünya Gözüyle Atatürk yayın dizisi No :1, Nisan 1969 İstanbul, Kitaş Yayınları, Hüsnütabiat Matbaası; (bu kitap Bulgaristan İlimler Akademisi Balkanistik Enstitüsü tarafından 1966 da yayımlanmıştır.)
VELİKOV, Stefan, *Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, cilt 3, (Ankara: T.T.K. Basımevi, 1989)
YELEN, Pakize, *Bir Ektim Bin Biçtim. Bir Öğretmenin Anıları*, Talat Matbaacılık. İstanbul 1987. (s:42-43)
YİĞİT, Nuyan; *Atatürk'le Otuz Yıl- İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, 2. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Ekim 2004
YURDAKUL, Yurdakul Prof. Dr., *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar*. 1. Baskı. Truva Yayınları, Nisan 2005. (s:46-47)

Dizin

A

ABDULLAH (İaşe Şb.Üsteğm.), 181
ABDURRAHİM TUNÇOK, 177, 178
AFET İNAN, 416
AHMET (Süvari Bölük Kumandanı, Yzb.), 162
AHMET AĞAOĞLU, 374
AHMET ALİ RIZA, 99
AHMET ALİ SEYFİ TÜLÜMEN, 271
AHMET İZZETTİN PAŞA, 205
AHMET RAŞİT, 211, 212
AHMET ŞERİF ABBAS, 115
AKA GÜNDÜZ, 403
AL BOTEV, 270
ALİ ÇETİNKAYA, 39, 374
ALİ FETHİ BEY (DAHİLİYE NAZIRI), 186
ALİ FUAT PAŞA, 202, 233, 234, 236, 237, 247
ALİ GALİP PEKEL, 258
ALİ RIZA, 99,100, 101, 102, 235
ALİ RIZA PAŞA, 55, 56, 60, 173, 227
ALİ (YÜZBAŞI), 181
ALİ ŞEVKET, 150, 217
ALTEMUR KILIÇ, 18
ARİF (AYICI), 146, 147, 148, 216, 218, 246
ARİF HİKMET GERÇEKÇİ, 181, 182
ASIM GÜNDÜZ, 242
AVNİ PAŞA, 188, 189
AYDIN GÜRER, 17, 386, 410
A. GROZKOV, 270

B

BAHATTİN ŞAKİR, 163
BAHRİ, 250, 251
BAY PERTEV, 146, 147
BEHÇET KEMAL, 358
BEKİR SAMİ KUNDAK, 238
BERBER RIDVAN, 380
BİLAL ŞİMŞİR, 18
BOLULU MEHMET, 347
B. AÇKOV, 270, 271

C

CAVİT BEY, 261
CLAUDE FARRER, 93
CURZON *(Lord)*, 260
CAHİT REİS, 231
CEMAL PAŞA, 143, 153, 176, 194
CELAL BAYAR, 16, 248, 325, 335, 375, 380, 424
CEMİL CAHİT TOYDEMİR, 232, 238
CAFER TAYYAR PAŞA., 246
CELAL SAHİR EROZAN, 374
CEMAL HÜSNÜ TARAY. 375, 376
CEVAT ABBAS GÜRER. 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 24, 25, 35, 46, 67, 69, 72, 74, 83, 91, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 122, 134, 150, 160, 161, 162, 163, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 193, 199, 210, 213, 216, 217, 220, 222, 223, 246, 249, 250, 251, 276, 281, 282, 284, 285, 287, 290, 291, 292, 293, 282, 283, 284, 285, 287, 294, 295, 296, 299, 239, 242, 244, 245, 300, 301, 304, 308, 312, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 330, 334, 336, 338, 339, 342, 343, 344, 364, 369, 373, 375, 378, 379, 380, 381, 383, 387, 388, 390, 391, 352, 314, 318, 386, 392, 393, 394, 395, 398, 401, 403, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 413, 416, 420, 423, 424, 426, 427, 429, 431, 432, 433, 436, 440, 441, 442, 443, 445
CEVAD GÜRER, 446
CEVAT PAŞA, 192, 216, 235, 245

D
DAMAT FERİT PAŞA, 192, 214, 215
DASKOLOV, R., 270
DOKTOR NAZIM, 163,200
DENİZ BAYKAL, 406

E
ES'ADİ ŞUKAYIR, 153, 155
EKREM (BEY), 271
ENVER PAŞA, 29, 31, 56, 162, 163, 164, 176, 189, 195, 196, 198, 200
ENİS (BEY), 22, 228
ERHAN KELEŞOĞLU, 359
EŞREF SAİT, 426, 431

F
FAİK AYBARSİ, 181
FALKENHEIN (ERIC VON), 168,169, 170, 171, 172, 173, 174
FALİH RIFKI, 374, 387
FAZIL BERKİ (DR.), 297
FERİT PAŞA; 226, 227
FETHİ OKYAR, 96, 100, 101, 102, 103, 150, 151, 206, 207, 208, 209, 210, 285, 381
FETHİ TEVETOĞLU, 272
FUAT BALKAN, 258, 259, 267
FERİT BEY, 189
FEVZİ ÇAKMAK, 69, 201, 214, 242, 258, 261, 266, 267, 310, 316, 375, 421
FİKRET ONURALP (DR.), 325
FUAT BULCA, 34, 42, 43, 278, 282, 283, 299, 304, 308, 314, 325, 374,
FRANKLIN BOUILLON, 93

G
GALİP DENİZ (Yzb.), 79
GENERAL VEHİP, 40
GENERAL HAMİLTON, 81, 83
GENERAL KOER, 83
GENERAL NAZARBEKOV, 46
GENERAL CAYLEY, 83
GENERAL HARBORD, 357
GALİP BAHTİYAR (GÖKER), 255, 257, 276, 277
GÖNÜL HÜRKUŞ ŞARMAN, 18
GROSKOV, 278

H
HAKKI TARIK US, 374
HALEPLİ FANSAN, 99
HALİL (Çanakkale'de 7. Fırka Kumandanı, mütareke esnasında polis müdürü), 73
HALİS BIYIKTAY, 107, 109, 334, 336
HALİT (ALBAY, KOCAELİ GRUP KUMANDANI), 425
HASAN CAVİT, 387
HASAN CEMİL, 341
HASAN RIZA SOYAK, 409, 378, 382, 377
HASAN HÜSNÜ SAKA, 326
HASAN İSKENDER, 290
HAYRİ TEMELLİ, 383
HAYATİ (ÜSTEĞMEN), 181, 377
HAYRİ (DAVUTPAŞALI), 71, 82, 143, 144
HÜSEYİN (KAYMAKAM), 162
HİDAYET (YZB), 72
HOCA SAİT, 261
HİKMET BAYUR, 409, 385
HULUSİ TURGUT, 270, 387
HÜSAMETTİN KÖRBAKKAL, 141
HÜSREV GEREDE, 216, 235, 237
HÜSEYİN RAUF (ORBAY), 96, 208, 219, 236, 237, 238, 233, 234, 357

İ
İBRAHİM ALAATTİN GÖVSA, 374
İBRAHİM SÜREYYA YİĞİT, 149, 150, 233, 234, 389
İBRAHİM TALİN (ÖNGÖREN), 181, 216, 234
İBRAHİM ZİHNİ, 271
İDRİS CURA, 233
İHSAN ERYAVUZ, 326
İHSAN SOYAK, 397, 402
İLKER AKSOY, 359

İRFAN, 195, 296
İSKENDER, 313
İSMAİL HAKKI EDE, 162, 181, 217
İSMAİL HAKKI PAŞA, 99, 197, 198, 199, 174, 217, 351
İSMET İNÖNÜ, 25, 55, 56, 57, 58, 190, 202, 209, 272, 286, 335, 339, 368,
375, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 427,
İSMAİL MÜŞTAK MAYAKON, 342, 343, 356
İZZETTİN ÇALIŞLAR, 144, 145, 162
İZZETTİN (MAREŞAL, 39, 47, 48, 55, 56, 57, 96, 97,193, 195, 206, 203, 204, 205

K

KAMİL (BEY), 150
KARA KEMAL, 199, 200, 208
KANINGSER, 156
KARA KÜÇÜK AHMET, 131, 132, 133
KEMAL DOĞAN, 181
KRESS, 168, 169
KAZIM DİRİK, 181, 216, 234, 235
KAZIM KARABEKİR, 190, 191, 236, 237, 242, 424
KAZIM ÖZALP, 341, 403
KILIÇ ALİ, 270, 325, 375, 387, 389, 378, 379, 380, 383, 384,336,
KONT SFORZIA, 214, 358
K. MALEV, 270

L

LATİFE UŞAKİZADE, 377, 378, 404, 424, 425, 433,
LIMAN VON SANDERS, 30, 33, 34, 73, 74, 156, 157, 184, 203, 204
LOFÇALI İSMAİL, 120, 121, 122
LÜTFİ (ŞAMLI), 71, 141, 142

M

MAKBULE ATADAN (BOYSAN), 61, 433, 387, 388
MAHMUT ESAT BOZKURT, 375, 376
MAHMUT SOYDAN, 325,377
MAHMUD ŞEVKET PAŞA, 55, 122
MARKOV, T.,
MEHMET ALİ, 188, 189, 212, 213
MEHMET REŞAD, 353
MEHMET EMİN YURDAKUL, 374
MEMDUHA HANIM, 230, 403, 404, 410, 445
MEMDUH ATASEVER, 181
MERSİNLİ CEMAL PAŞA, 184, 201, 202
MİTHAT ALAM, 374
MUALLA GÜRER, 410
MUAZZEZ HANIM, 392
MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ, 426
MUHSİN BEY, 271
MUSA ONBAŞI, 135, 136, 137
MUSTAFA (ÇVŞ.), 48, 49
MUSTAFA ŞEREF ÖZKAN, 385
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, 9, 11, 13, 19, 21, 22, 25, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 59, 58, 60. 61, 62, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 72,77, 79, 81, 83, 87, 89, 90, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 132, 133, 134, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 159, 160, 161, 162. 163. 170, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 1933, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 204, 205, 207, 208, 109, 210, 211, 212, 213, 216, 217,218, 219, 220, 221, 222, 223, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 246, 247, 249, 250, 251, 296, 304, 308, 314, 325, 329, 334, 344, 345, 347, 349, 351, 352, 355, 356, 357, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 392, 401, 409, 416, 417, 419, 420, 424, 425, 426, 429, 431, 432, 436, 441

MUSTAFA KEMAL GÜRER, 230, 334, 335, 336, 337, 405, 410, 411, 412,
MUSTAFA MECDİ BOYSAN, 326
MUSTAFA VASFİ SÜSOY, 181
MUZAFFER BOZOK, 18
MUZAFFER ERGÜDER, 291, 293
MUZAFFER KILIÇ, 180, 181, 212, 217, 238, 375, 424, 425
MÜFTÜ HACI ALİ, 296
MÜMTAZ, 146
MÜMTAZ TUMAY, 181, 202
MÜNİR KILIÇ, 212
MÜNİRE (GÜRER), 413, 417
MISTER FREW, 214

N
NACİ AKAT, 67
NACİ (ALBAY), 96
NECATİ ÜSKÜDAR, 142
NECMETTİN SADAK, 374
NECLA GÜRER, 410, 411
NEŞET (MÜLAZIM), 72
NEVZAT (ALBAY), 150
NUYAN YİĞİT, 18
NURİ CONKER, 42, 46, 79, 103, 104, 105, 106, 326, 334, 336, 375, 420

O
OSMAN KOPTAGEL, 40
OSMAN SENAİ (TOPÇU KUMANDANI), 162
OSMAN ŞEVKET, 36

Ö
ÖZCAN YÜZBAŞIOĞLU, 359

P
PAKİZE YELEN, 391, 395
PEKARSKİY, 361
PERTEV DEMİRHAN, 334
POKANİÇAROV, S., 271
PROTOGEROF, 257
P. YANEV, 270

R
RAGIP BEY, 321
RAHMİ KÖKEN, 326
RASİM BAŞARA, 326
RECEP PEKER, 374
RECEP ZÜHTÜ SOYAK, 234, 374, 326
REFET BELE, 39, 41, 181, 189, 190, 203, 217, 220, 236
REFİ CEVAT ULUNAY, 213
REFİK HALİT, 189, 232
REFİK SAYDAM, 181, 216, 236, 234, 389
REŞAT (KAYMAKAM), 40
RECAİ (YARBAY), 49
RIDVAN ERGÜDER, 271
RIDVAN TÜMENOĞLU, 255
RIFAT YÜCE, 429
RIZA PAŞA, 42, 79
RUŞEN EŞREF ÜNAYDIN, 66, 238, 375
RUSUHİ (YAVER), 426
RÜŞTÜ ARAS, 374

S
SABİH ALAÇAM, 65, 67
SABRİ TOPRAK, 208
SABİHA GÖKÇEN, 249, 294
SADIK (SÜVARİ TAKIM ZABİTİ), 162
SAFFET ARIKAN, 379
SAFİYE AYLA, 336
SALİH BOZOK, 34, 104, 160, 173, 174, 248, 249, 325, 379, 387, 389, 416, 419, 429,
SARIM AKAT, 17, 255, 403
SEDAT RIZA, 218, 219
SELAHATTİN PINAR, 249
SELİM (BEY), 202
SEVDA TAGAY (GÜRER), 86, 284, 406
SEYİD BEY, 378
STEFAN VELİKOV, 270
STAMBOLIYSKI, ALEXANDER 271, 272,

273, 279
SUAT (BNB.), 37
SULTAN HAMİT, 210, 213
SULTAN REŞAT, 194
SÜLEYMAN NUMAN, 194
SÜLEYMAN SAMİ, 321

Ş
ŞAKİR HAZIM, 322, 290, 295, 299, 313
ŞAKİR KESEBİR, 271, 258, 259, 382
ŞAKİR KINACI, 326
ŞAKİR PAŞA, 211, 212, 213, 215, 216, 225
ŞEMSETTİN ŞENER, 162, 177
ŞEVKET DİNGİLLİOĞLU, 271
ŞEVKET TURGUT, 213
ŞEYH SAİD, 381
ŞÜKRÜ KAYA, 249, 374, 375, 376, 382, 419, 429
ŞÜKRÜ NAİLİ PAŞA, 321
ŞÜKRÜ SARACOĞLU, 374
ŞÜKRÜ TEZER, 160, 161, 162, 174, 175

T
TAHİR (SÜVARİ BNB.), 77, 141
TAHSİN (FAHRİ BNB.), 178, 179
TAHSİN ARGIN, 27
TAHSİN, 382, 309
TALAT PAŞA, 31, 56, 162, 164, 185, 193, 195, 199, 200
TEVFİK BIYIKLIOĞLU, 255, 257, 258
TEVFİK PAŞA, 186, 187, 206
TEVFİK RÜŞTÜ ARAS, 150, 151, 152, 325
TODOR ALEKSANDROFF, 257, 264, 265, 267
TÜMENOĞLU, RIDVAN 272

Ü
ÜLKÜ, 85, 86, 87, 89, 90, 354

V
VAHDETTİN, 15, 96, 195, 196, 210, 211, 212, 218, 219, 222, 223, 351, 353, 355
VEHİCİ HÜRKUŞ, 290, 291,313, 322,
VASFİYE, 85, 87, 95
VELİKOV, Stefan 272, 273
VEHİP PAŞA, 233
VILMER, 71, 72, 156, 157, 159
VON BERK, 162

W
WILHELM, 351
WİLSON, 96

Y
YAHYA KAPTAN, 15, 210, 211, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 232
YAHYA KEMAL BEYATLI, 254
YAKUP CEMİL, 228
YURDAKUL YURDAKUL, 374
YUSUF AKÇURA, 374

Z
ZEKİ DOĞAN, 77
ZİYA ŞAKİR, 223, 226
ZİYA GÖKALP, 374
ZÜBEYDE HANIM, 60, 61, 85, 92, 93, 94, 177, 178
ZÜMREZADE ŞAKİR (ŞAKİR ZÜMRE), 36, 37

Basında çıkan
kitapla ilgili yazılar

Cumhuriyet 16.11.2006
Evet / Hayır
OKTAY AKBAL

Yakın Tarihin Önemli Bir Tanığı...

"Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer". Bu, bir kitap adı. Okuyanları bir çeşit masal dünyasına götürür türden!.. Oysa masal değil, gerçeğin ta kendisi!

Balkanlar, Çanakkale, mütareke, İstiklal Savaşı, Cumhuriyet, devrimci atılımlar, dostluklar, acılar, sevinçler... Çeyrek yüzyıl süren bir dostluğun öyküsü... Daha da çok, kardeşçe bir beraberliğin...

Mustafa Kemal Atatürk 'e yirmi dört yıl boyunca yaverlik yapan Cevat Abbas Gürer 'in yaşadıkları, bir çeşit roman!..

İlhan Selçuk 'un kitabın önsözünde dediği gibi:

"Cevat Abbas, Atatürk'ün yaveridir. Ama nasıl yaver? Bir komutanın sıradan yaveri değil! Olağanüstü bir liderin, askerliği aşan, ulusal kurtuluş savaşıyla temelleri atılan, fikir dünyasında gerçekleşen, insanlık ve uygarlık tarihine yazılan laik Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran önderliğin sürekli yaveri..."

***

Yaverlik önemli bir görevdir. Her komutanın yaveri vardır. Belirli bir süre gerçekleştirilen bir iş, kimi dönemlerde önemli, etkili, yararlı bir sorumluluk... Oysa Cevat Abbas'ın yüklendiği, gelip geçici türden bir görev değil. Kitabı hazırlayan, torun Turgut Gürer , şöyle anlatıyor:

"24 yıl az değil! Cevat Abbas, Veliaht Vahdettin 'le Mustafa Kemal'in refakatinde Almanya'ya giden yaverdir. Diyarbakır'da, Bitlis cephesinde, Halep'te, Mustafa Kemal'in refakatindedir. Anadolu'ya hareketinden önce İstanbul Şişli'deki evinde yegâne yaveri kalmış kişidir, konuşulanlara tanıktır. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gizlice geçebilmek için Samsun'dan aylarca önce tasarladığı alternatif planın hazırlanmasında bizzat rol oynamıştır."

***

Cevat Abbas adı, Atatürk'ün "mutad zevat" diye anılan yakın arkadaş çevresiyle eşanlamlıdır.

Atatürk'ün gezilerinde, konuşmalarında, sofrasında, önemli anlarında birlikte olmuş, belirli kişilerden biridir. Bir anlamda en yakınıdır. 1887'de Niş'te doğmuş, 1908'de Harbiye'den piyade teğmeni olarak çıkarak orduya katılmış, 1916'da yüzbaşı rütbesiyle Mustafa Kemal'in yaverliğine atanmış. Bundan sonraki yılları değişik cephelerde, savaşlarda Mustafa Kemal'in yanında geçmiş, cumhuriyet döneminde Bolu milletvekilliği, Hava Kurumu Başkanlığı'nda bulunmuş bir önemli insan...

***

Tam bir anı kitabı sayılır mı bilmem. Cevat Abbas, anı yazmak için boş zaman bulabildi mi acaba! Hep görev, hep sorumluluk, hep yurt, ulus hizmetinde yorulma! Ama türlü belgelerin açıkladığı olaylar, dostlarının naklettikleri gerçek yaşamöyküleri yeterli bir anlam taşıyor. Yakın tarihimizi derinliğiyle öğrenmek, anlamak isteyenlere çok yararlı olacak bir yapıt..

İlhan Selçuk, okuru şu sözlerle uyarmış: "Bu kitabı anlayabilmek için okurun, okuduklarını emperyalizm ve Aydınlanma tarihinin kapsamı içinde değerlendirmesi birinci koşuldur. Kişiler, bu büyük tarihsel serüvenin içinde yerli yerine oturtulmadan gerçeği tam olarak anlamak, duyumsamak kolay olmayacaktır."

* * *

Hürriyet 18.11.2006
Hürriyet Cumartesi, Kitap
DOĞAN HIZLAN

Atatürk'ün karakutusu

Atatürk'e, dönemine, Cumhuriyet'in kuruluşuna, Cumhuriyet sonrasındaki siyasal olaylara tanıklık eden önemli bir kişinin, Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer hakkında yayımlanan kitap, Cevat Abbas'ın büyük liderin sır kâtibi, karakutusu olduğunu belgelerle kanıtlıyor.

Bu tür kitapları çoğunlukla aileden biri yazar, çünkü birtakım bilgileri ve belgeleri yabancıların edinmesi imkânsızdır. Kitabın yazarı da Cevat Abbas Gürer'in torunu Cumhuriyet Gazetesi'nden Hüseyin Gürer'in oğlu Turgut Gürer.

Çalışmanın ikinci başlığı, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl.

*

Kimdir Cevat Abbas Gürer?

1887'de bugün Sırbistan içinde kalan Niş kentinde doğdu. Şerif Abbas Bey'in oğlu. 1 Eylül 1908'de Harp Okulu'ndan Piyade Teğmen rütbesiyle mezun oldu. Üç ordu emrine verildi. Manastır Harp Okulu'nda öğrenci iken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 19. Alay'da görevli olarak Preşova, Komanova, Koçana ve Köprülü'de görevde bulundu. 19 Ekim 1912'de üsteğmenliğe yükseltilerek, 3 Şubat 1913'te inzibat subayı olarak İstanbul Merkez Komutanlığı emrine atandı.

I. Dünya Savaşı seferberliğinde açılan Yedek Subay Talimgâhı'nda ek görev olarak bölük komutanlığı yaptı. 16 Nisan 1915'te Anafartalar Grubu Kurmayı'na verildi. 13 Aralık 1916'da yüzbaşı oldu. 16 Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğine tayin edildi. Savaş süresince yaver olarak Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde bulundu. 30 Nisan 1919'da 9. Ordu Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri olarak 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçti. Erzurum'da 8 Temmuz 1919'da paşanın asker-

likten istifası üzerine Erzurum Müstahkem Mevkii Komutanlığı emrine atandı. Sivas Kongresi'nde Atatürk'le birlikte olduktan sonra Heyet-i Temsiliye Başkatipliği'ne getirildi.

İstanbul Mebusan Meclisi'nin son dönemi için 8 Ocak 1920'de yapılan seçimlerde Bolu Milletvekili olarak Meclis'e katıldı. Meclis'in feshi üzerine Ankara'ya gelerek 5 Temmuz 1920'de TBMM Genel Kurulu'na Bolu Milletvekili olarak takdim edildi. 17 Temmuz'da Yozgat ve yöresindeki ayaklanmaların bastırılmasında görevli olarak izinli sayılıp Meclis'ten ayrıldı. 4 Şubat 1922'de yeniden Meclis'e katıldı. Meclis'te Milli Savunma ve Dışişleri Bakanlığı Komisyonları'nda çalıştı.

2, 3, 4 ve 5. dönemlerde yeniden milletvekili seçilerek yasama görevini 1939'a kadar sürdürdü. 4 Temmuz 1943'te Yalova'da vefat etti.

Ayrıca Cevat Abbas Gürer'in özgeçmişini kendi kaleminden de okuyabilirsiniz.

*

İlhan Selçuk'un Atatürk'ün Yaveri... başlıklı girişinde torunu Hüseyin Gürer'in aklına düşen soruların yanıtını buluyoruz: "Dedemin Türkiye'nin yakın tarihindeki işlevi nedir?.. Neden Atatürk'ün bu kadar yakınında olmuş?.. Gerekçesi ne?..

Cevat Abbas'a ilişkin kitabın hazırlık baskısını okuyunca, bu sorulara kendime göre yanıtlar bulabildim. Yanıtların özü ya da özeti tek tümcede vurgulanabilir: 'Cevat Abbas, Atatürk'ün yaveridir.'

Ama, nasıl bir yaver?..

Bir komutanın sıradan yaveri değil...

Olağanüstü bir liderin, askerliği aşan, ulusal kurtuluş savaşıyla temelleri atılan, fikir dünyasında gerçekleşen, insanlık ve uygarlık tarihine yazılan, laik Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran önderliğin sürekli yaveri...

Bu kitabı anlayabilmek için okurun, okuduklarını emperyalizm ve Aydınlanma tarihinin içinde değerlendirebilmesi birinci koşuldur."

*

Cevat Abbas'ın yakınlığını belirtebilmek için birkaç olayı iletmeliyim okura.

Cevat Abbas, Veliaht Vahdettin ile Mustafa Kemal'in refakatinde Almanya'ya ilk giden yaverdir.

Mustafa Kemal, "Geldikleri gibi giderler," sözünü ilk önce ona söylemiştir.

Mustafa Kemal ile ilk kez Selanik'teki Kristal Gazinosu'nda karşılaşmışlardır. 417 gün yurtdışında kalarak kamuoyu oluşturmuştur.

Cevat Abbas Gürer'in Ebedi Şef ve Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak isimli kitabı 1939'da yayınlandı.

Bu derleme kitap çeşitli yazılardan alıntı, söylevlerden, söyleşilerden, belge ve fotoğraflardan oluşuyor.

Yukarıda adını ettiğim malzemeler dışında aile bireylerinin anıları da,

kitabı renklendiriyor.

1941'deki anıları, kitaptan çok daha fazla zengin bir arşiv çalışmasını yansıtıyor.

Türk Hava Kurumu'nun kurucularından Cevat Abbas'ın o güne dair notları ilk kez bu kitapta gün ışığına çıkıyor. Mutad Zevat'tan söz etmeye başlayan ve Atatürk'ün son günlerini ve sonrasını anlatan bölümler sanırım bugünün okurunun ilgisini çekecektir.

24 yıllık bir beraberliğin anatomisi, ilgi çeken bir kitabın ortaya çıkmasını sağlamış.

* * *

Cumhuriyet 16.11.2006
Politika Günlüğü
HİKMET ÇETİNKAYA

Atatürk'ün Yaveri...

Cevat Abbas Gürer kimdir?

Mustafa Kemal Atatürk' ün yanından hiç ayrılmayan, yanı başında duran yaveridir...

Cumhuriyet gazetesinin emektarlarından İdare Müdürü Hüseyin Gürer , Cevat Abbas'ın torunudur...

Yıllardır bu kitabı yayımlamak için çalışıyordu Hüseyin Gürer'in oğlu Turgut Gürer...

Kitap bir süre önce basıldı ve Cumhuriyet Kitapları' nca dağıtımı yapıldı...

Turgut Gürer'in derlediği 452 sayfa olan ''Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer" adlı kitap cepheden Meclis'e olan süreçte Atatürk'le birlikte olan 24 yılı anlatıyor...

Cevat Abbas ilk kez Selanik' te Kristal Gazinosu'nda karşılaşır Mustafa Kemal'le.

Lofçalı İsmail adlı genç üsteğmen, yakın dostu Kolağası Mustafa Kemal'e şöyle der:

''Cevat Abbas bizdendir, tanıştırayım."

İşte bu tanışma 24 yıllık birlikteliğin başlangıcıdır...

Veliaht Vahdettin' le Mustafa Kemal'in yanında Almanya'ya yaver olarak gider.

Birinci Dünya Savaşı' nda Çanakkale Cephesi' nde Mustafa Kemal'in yanındadır...

Bitlis'te, Diyarbakır'da, Halep'te beraberdir...

Kitabın birinci bölümünü Cevat Abbas'ın 1939 tarihli ''Kurtarıcı Atatürk'ün zengin tarihinden birkaç yaprak" adlı kitabı oluşturuyor.

***

Kitabın önsözünü yazan İlhan Selçuk , Cevat Abbas'ı anlatırken ''O bir komutanın sıradan yaveri değil" deyip ekliyor:

''Cevat Abbas'ın yaşam serüveni, eski deyişle 'harikulade bir seyir' izliyor...

Savaş cephelerindeki yenilgiler ve zaferlerden sonra, Atatürk'ün tasarladığı çağdaş devletin kuruluşunda, hangi görevi üstlenip hangi makamda bulunursa bulunsun, Cevat Abbas'ın yaverliği sürüyor...

Atatürk'le Cevat Abbas arasındaki ilişki tam bir güven duygusuna dayanmaktadır; Mustafa Kemal yaverine dış dünyada, sınır ötelerinde özel ve gizli görevleri de rahatça emanet edebiliyor...

Cumhuriyet devleti kurulduktan sonra , Çanakkale Savaşları'ndaki yaverin, Türk sivil havacılığının temelleri atılırken girişimin başına geçmesine ne denebilir?

Cevat Abbas Gürer 'Türk Hava Kurumu 'nun Kurucu Başkanı'dır.

Cevat Abbas'ın Mustafa Kemal'e yaverliği, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Türkiye Cumhuriyeti'nde sürüyor...

Yaverliğin içeriği, özü, anlamı bir olsa da bu ikisi arasında bir çağ atlanıyor."

***

Çağdaş, laik Cumhuriyete nasıl geçildi?

Bu bir uzun öyküdür!..

Tarihsel bir süreçtir!..

Hem çok kolay hem de çok güç olan tarihsel süreci Turgut Gürer'in derlediği ''Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer" kitabında görüyoruz...

Cevat Abbas'ın torunu olan Hüseyin Gürer, laik, demokrat ve Cumhuriyetçidir...

Uzun bir çabadan sonra hazırlandı kitap...

Cevat Abbas'ın kimliğinde ve kişiliğinde; Kafkas Cephesi'nden Anafartalar'a uzanan tarihsel serüven, yaşamın coğrafyasını da anlatıyor...

İş Bankası' nın kuruluş öyküsü...

Cevat Abbas'ın Mustafa Kemal'e verdiği gizli rapor...

Yozgat İsyanı'nın bastırılması...

Anafartalar'dan ''Ya Allah" diye geçen heyet...

Geri verilen altınlar...

19 Mayıs'tan önce...

Kovulan İtalyan devriyesi...

Atatürk sporu sever miydi?

Avustralyalı boksör!..

Tarihe tanıklık etmek isteyenlerin mutlaka okuması gereken bir kitap...

Özellikle gerçek yurtseverlerin okuması gerekiyor...

Cumhuriyet öyle kolay kurulmadı...

* * *

Cumhuriyet, 5.11.2006
Vaziyet
DENİZ SOM

Cevat Abbas

Bizim gazetenin idare müdürü Hüseyin Gürer 'den, büyükbabasının anılarını dinlerken, oğlu Turgut Gürer ilkokul öğrencisi olmalıydı.

Yıllar akıp gitti; Turgut kocaman bir adam oldu ve büyük büyükbabasının anılarını kitap haline getirdi:

Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer: Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl.

Hüseyin Gürer; bu kez oğlunun kitabından alıntılarla büyükbabasını anlatmaya devam ediyor.

Atatürk'e adanmış müthiş bir yaşam. Yaverliğin ötesinde Çanakkale Savaşları sırasında Anafartalar cephesinde "ölümüne" başlayan ve ölümsüzlüğe uzanan bir dostluk, arkadaşlık, sırdaşlık, kahramanlık öyküsü.

İlhan Selçuk kitabın önsözünde "Cevat Abbas, Atatürk'ün yaveridir. Ama nasıl bir yaver? Bir komutanın sıradan yaveri değil" diyor.

Cumhuriyet Kitapları'nın dağıtımını yaptığı bu kitap, anılar denizindeki yolculuğun ötesinde aynı zamanda yakın tarihimizi aydınlatan ve hatta ilk kez gün ışığına çıkan belgeleri de içeriyor.

Mustafa Kemal Paşa; Samsun'a giderken yanında Cevat Abbas vardır. Ama şimdi öğreniyoruz ki; Cevat Abbas, Bandırma vapurundan çok önce Anadolu'ya geçiş için bir başka plan yapmıştır. İstanbul'dan karayoluyla gizlice gidilecektir ve ilk kez Cevat Abbas'ın oluşturduğu "milli müfreze" yol boyu güvenliği sağlayacaktır. Koşullar oluşup da Bandırma vapuru gündeme gelince bu kez gemiye kimlerin bineceğini Mustafa Kemal Paşa, Cevat Abbas'a bırakacaktır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Cevat Abbas, TBMM özel temsilcisi sıfatıyla Bulgaristan'a gönderilir. Bulgaristan'dan Avrupa'nın içlerine doğru gider. Avrupa'da bir yıldan fazla kalır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na ilişkin çok önemli ve de çok gizli görevler üstlenir.

Cevat Abbas, beş dönem milletvekilliği yapar. Türk Hava Kurumu'nu kurar ve ilk başkanlığını üstlenir. İş Bankası'nın kurucuları arasında yer alır.

Ve 10 Kasım 1938'de Atatürk ölür. Cevat Abbas, Atatürk'ten ayrı beş yıl daha yaşar. 4 Temmuz 1943'te Yalova'da yaşama gözlerini kapatırken çocuklarına, geride Derince'de vergisini ödemekte güçlük çektiği bir ev ve madalyalarını bırakır.

* * *

Vatan 15.11.2006
Vatan Kitap
OKAY GÖNENSİN

Mustafa Kemal'in diğer yarısı

Cevat Abbas için böyle diyenler de olmuş. Cevat Abbas, Mustafa Kemal'in yaveri. Veliaht Vâhdettin Almanya'ya giderken Mustafa Kemal fahri yaver olarak maiyetine veriliyor, onun yaveri de Cevat Abbas.

Mustafa Kemal Çanakkale'ye gidiyor, Cevat Abbas yine yanında. 1. Dünya Savaşı boyunca Mustafa Kemal nereye giderse gitsin Cevat Abbas yanında. Şişli'deki evde de, Samsun'da da Amasya'da, Erzurum'da Sivas'ta da.

1922'den 1939'a kadar milletvekili olan Cevat Abbas'ın ölüm tarihi 1943 ve o sırada 56 yaşında. Mustafa Kemal de öldüğünde 57 yaşındaydı.

Kitabın adı şöyle:

"Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Meclis'e Büyük Önder ile 24 yıl.

Kitapta Cevat Abbas'ın anıları, kendisiyle ilgili belgeler, anlattığı olaylarla ilgili destekleyici metinler yer alıyor.

Cevat Abbas'a Atatürk'ün verdiği soyadı Gürer, kitabı derleyen, yayına hazırlayan da küçük torunu, yani torununun oğlu Turgut Gürer.

Bu kitap herkes için Cumhuriyet'in kuruluşu ve ilk yıllarıyla ilgili daha çok bilgi ve birinci elden bilgi sahibi olmak isteyenler için önemli bir kaynak.

Aynı zamanda benzeri çalışmaları yapması gereken aileler, torunlar, küçük torunlar için çok önemli bir örnek. Genellikle bu tür tarihi kişilerin aileleri işin kolayına kaçar ve eldeki bütün belgeleri, arşivleri olduğu gibi bir yere gönderir. O belge ve arşivler de diğer belge yığınları arasında bir gün uyandırılmayı bekler.

Cevat Abbas'ın torunu ve torunun çocuğu kitabı yaratarak aile büyüklerine borçlarını ödemiş ve topluma önemli bir kitap kazandırmış.

"... 'Cevat Abbas, Atatürk'ün yaveridir.' Ama, nasıl bir yaver?.. Bir komutanın sıradan yaveri değil... Olağanüstü bir liderin, askerliği aşan, ulusal kurtuluş savaşıyla temelleri atılan, fikir dünyasında gerçekleşen, insanlık ve uygarlık tarihine yazılan, laik Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran önderliğinin sürekli yaveri...

... Atatürk'le Cevat Abbas arasındaki ilişki tam bir güven duygusuna dayanmaktadır; Mustafa Kemal yaverine dış dünyada, sınır ötelerinde özel ve gizli görevleri de rahatça emanet edebiliyor... Atatürk'ün yaverini tanımanın mutluluğu, Atatürk'ü sevenler için az buz mutluluk olmasa gerek..."

İlhan Selçuk

Cevat Abbas Gürer Arşivinden
Yayınlanmamış Belgeler, Anılar ve Fotoğraflarla...

"...Okuyanları bir çeşit masal dünyasına götürür türden!..Oysa masal değil, gerçeğin ta kendisi!...Balkanlar, Çanakkale, mütareke, İstiklal Savaşı, Cumhuriyet, devrimci atılımlar, dostluklar, acılar, sevinçler...Çeyrek yüzyıl süren bir dostluğun öyküsü...Daha da çok, kardeşçe beraberliğin..Yakın tarihimizi derinliğiyle öğrenmek, anlamak isteyenlere çok yararlı olacak bir yapıt..."

Oktay Akbal, Cumhuriyet.

"..Atatürk'e, dönemine, Cumhuriyet'in kuruluşuna, Cumhuriyet sonrasındaki siyasal olaylara tanıklık eden önemli bir kişinin, Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer hakkında yayımlanan kitap, Cevat Abbas'ın büyük liderin sır kâtibi, karakutusu olduğunu belgelerle kanıtlıyor..."

Doğan Hızlan, Hürriyet.

"...Tarihe tanıklık etmek isteyenlerin mutlaka okuması gereken bir kitap. Özellikle gerçek yurtseverlerin okuması gerekiyor. Cumhuriyet öyle kolay kurulmadı..."

Hikmet Çetinkaya, Cumhuriyet.

"..Atatürk'e adanmış müthiş bir yaşam. Yaverliğin ötesinde Çanakkale Savaşları sırasında Anafartalar cephesinde "ölümüne" başlayan ve ölümsüzlüğe uzanan bir dostluk, arkadaşlık, sırdaşlık, kahramanlık öyküsü.."

Deniz Som, Cumhuriyet.

"..Mustafa Kemal'in diğer yarısı..Cevat Abbas için böyle diyenler de olmuş...Bu kitap herkes için cumhuriyetin kuruluşu ve ilk yıllarıyla ilgili ve birinci elden daha çok bilgi sahibi olmak isteyenler için önemli bir kaynak..."

Okay Gönensin, Vatan Kitap.

15 YTL

ISBN 9944-5856-0-2

Dağıtım:
Cumhuriyet KİTAPLARI